

T.C.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

CİHANOĞLU AİLESİNE AİT MİMARİ ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlker GÜMÜŞ

VAN – 2015

T.C.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

CİHANOĞLU AİLESİNE AİT MİMARİ ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

İlker GÜMÜŞ

Danışman

Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU

VAN – 2015

Bu tez çalışması Aydın Valiliğinin 2014/250-143'nolu Bilimsel Çalışma izni ile yapılmıştır.

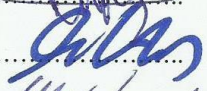
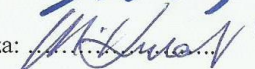
Bu tez çalışması 2014-SOB-YL051'nolu proje olarak Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından desteklenmiştir.

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi
ANABİLİM DALI Genel Sanat Tarihi BİLİM DALI'nda
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Renâi KARAHAN İmza:
ÜYE (Danışman) Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKLİOĞLU İmza:
ÜYE Uzd. Doç. Dr. Mehmet KIZILAZ İmza:
ÜYE : ..... İmza: .....
ÜYE : ..... İmza: .....

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../201....

.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ	X
KISALTMALAR.....	XIV
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Önemi ve Amacı	1
1.2. Kaynak ve Araştırmalar	3
1.3. Metod ve Düzen	4
2. CİHANOĞLU AİLESİNİN YAŞADIĞI COĞRAFYA VE TARİHÇESİ.....	6
2.1. Coğrafi Durumu.....	6
2.2. Tarihi.....	10
3. CİHANOĞLU AİLESİNİN ŞECERESİ VE KÜLTÜREL KATKILARI.....	14
3.1. Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devletinin Siyasi ve Ekonomik Durumu Sonucunda Âyânlığın Ortaya Çıkışı.....	15
3.2. Batılılaşma Döneminde Aydın'da Âyânlık	22
3.3. Cihanoğlu Ailesinin Tarihçesi.....	26
3.3.1. Cihanoğlu Ailesinin Tarih Sahnesine Çıkışı	26
3.3.2. Cihanoğlu Ailesinin Siyasi ve Ekonomik Tarihi.....	29
3.3.3. Cihanoğlu Ailesinin Kültürel Katkıları.....	39
4. KATALOG	45
4.1. CİHANOĞLU AİLESİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ ESERLERİ	46
4.1.1. KÜLLİYELER.....	47
4.1.1.1. Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesi.....	48
4.1.1.1.1. Abdülaziz Efendi Cami	52
4.1.1.1.2. Abdülaziz Efendi Şadırvanı.....	57
4.1.1.1.3. Abdülaziz Efendi Medresesi.....	58
4.1.1.1.4. Abdülaziz Efendi Sebili	59

4.1.1.1.5. Abdülaziz Efendi Çeşmesi	60
4.1.1.1.6. Abdülaziz Efendi Sarnıcı.....	61
4.1.2. CAMİLER.....	62
4.1.2.1. Sobuca Cihanoğlu Mehmed Bey Cami	63
4.1.2.2. Dedeköy Cihanoğlu Mehmed Bey Cami	66
4.1.2.3. Cincin Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Cami.....	73
4.1.2.4. Osmanbükü Cihanoğlu Hüseyin Bey Cami	78
4.1.2.5. Halilbeyli Cihanoğlu Cami.....	80
4.1.2.6. Haydarlı Cihanoğlu Mehmet Bey Cami.....	82
4.1.2.7. Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Cami	84
4.1.2.8. Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Cami.....	87
4.1.3 MEDRESELER	98
4.1.3.1. Dedeköy Cihanoğlu Mehmet Bey Medresesi.....	99
4.1.4 ÇEŞMELER.....	100
4.1.4.1. Aydın Afife (Fatma) Hanım Çeşmesi	103
4.1.4.2. Aydın Atike Hanım Çeşmesi.....	105
4.1.4.3. Aydın Cihanoğlu Mustafa Ağa (Mehmet Ağa) Çeşmesi	107
4.1.4.4. Aydın Cihanoğlu Mustafa Ağa Çeşmesi.....	109
4.1.4.5. Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Ağa Çeşmesi	110
4.1.4.6. Aydın (Ümmühan) Ümmügülsüm Hanım Çeşmesi.....	111
4.1.5. SEBİLLER	113
4.1.5.1. Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Ağa Sebili	114
4.1.5.2. Aydın Atike Hanım Sebili.....	116
4.1.5.3. Aydın (Ümmühan) Ümmügülsüm Hanım Sebili.....	118
4.1.5.4. Aydın Fatma Hanım Sebili.....	120
4.1.5.5. Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Sebili	122

4.1.6. SIBYAN MEKTEBLERİ	124
4.1.6.1. Aydın Fatma Hanım (Sebil-Küttab) Sıbyan Mektebi	125
4.1.6.2. Cincin Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi.....	127
4.1.7. HANLAR.....	129
4.1.7.1. Efeler Cihanoğlu Mustafa Ağa Hanı.....	130
4.1.8. MÜŞTEMİLATLAR	133
4.1.8.1. Aydın Cihanoğlu Mehmet Bey Müştemilatı	134
4.1.8.1.1. Mehmet Bey Konağı	134
4.1.8.1.2. Mehmet Bey Hamamı	135
4.1.8.1.3. Mehmet Bey Selsebili	137
4.1.9. SAVUNMA YAPILARI.....	139
4.1.9.1. Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Ağa Kulesi	140
4.1.9.2. Cincin Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Kalesi (Cincin Kalesi)	147
4.1.10. CİHANOĞLU AİLESİ TARAFINDAN ONARTILAN ESERLER.....	150
4.1.10.1. Aydın Cemal Bey Hamamı	151
4.2. CİHANOĞLU AİLESİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ ESERLERİ.....	154
4.2.1. Fotoğraflardan Tespit Edilen Eserler	155
4.2.1.2. Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Ağa Konağı	156
4.2.1.2. Efeler Cihanoğlu Mustafa Ağa Cami	157
4.2.2. Vakfiye ve Belgelerden Tespit Edilen Eserler.....	158
4.2.2.1. Külliyeleer	159
4.2.2.1.1. Aydın Ramazan Paşa Mahallesinde Cihanoğlu Mehmet Bey Külliyesi	159
4.2.2.1.2. Yeni Pazar Cihanzade Mustafa Ağa Külliyesi	159
4.2.2.2 Camiler.....	159
4.2.2.2.1. Aydın At Pazarı Mevki (Köprülü Mahallesi) Atike Hanım Cami	159
4.2.2.2.2. Aydın (Lonca mevki – Veysi Paşa Mahallesi) Mustafa Ağa cami	159

4.2.2.2.3. Aydın Lonca'da Atike Hanım Cami	159
4.2.2.2.4. Koçarlı (Sobuca Kapısında) İbrahim Ağa Cami	159
4.2.2.2.5. Konya Kireli Balanga Cihanzade Vakfı Mescidi	159
4.2.2.2.6. Çay Cihanoğlu Mescidi	159
4.2.2.3. Medreseler	160
4.2.2.3.1. Koçarlı Cincin Cihanzade Abdülaziz Efendi Medresesi	160
4.2.2.3.2. Koçarlı Cihanzade Medresesi	160
4.2.2.3.3. Koçarlı Dedeköy Medresesi	160
4.2.2.4. Müştemilatlar	160
4.2.2.4.1. Kuşadası Cami Şerif Mahallesinde Hacı Hatice Hatun Sarayı	160
4.2.2.5. Çeşmeler	160
4.2.2.5.1. Aydın Kemer Çayı Mahallesi Cihanzade Mehmet Bey Çeşmesi	160
4.2.2.5.2. Aydın İman Köyü Cihanzade Mustafa Çeşmesi	160
4.2.2.5.3. Aydın İman Köyünde Fatma Hanım Çeşmesi	160
4.2.2.5.4. Aydın Mandıra Köyünde Fatma Hanım Çeşmesi	160
4.2.2.5.5. Aydın (Hürmalı Bahçe Mahallesi) Çeşmesi	160
4.2.2.5.6. Koçarlı Mahalle Arası Çeşmesi	160
4.2.2.5.7. Beydağ İlçe Merkezi (Balyambolu) Fatma Hanım Çeşmeleri	161
4.2.2.6. Sebiller	161
4.2.2.6.1. Cincin Köyü Atike Hanım Sebili	161
4.2.2.7. Kuleler	161
4.2.2.7.1. Koçarlı Haydarlı Mehmet Bey Kulesi	161
4.2.2.7.2. Koçarlı Sobuca İbrahim Bey Kulesi	161
4.2.2.7.3. Koçarlı Cincin Abdülaziz Efendi Kulesi	161
4.2.2.7.4. Koçarlı Dedeköy Cihanzade Mehmet Bey Kulesi	161
4.2.2.7.5. Aydın Abdülaziz Efendi Kulesi	161

4.2.2.8. Konaklar.....	161
4.2.2.8.1. Aydın Hasan Efendi Mahallesinde Cihanzade Mehmet Bey Konağı	161
4.2.2.8.2. Aydın Köprülü Mahallesinde Cihanzade Mustafa Kızı Konağı	161
4.2.2.8.3. Aydın Mahkeme Mahallesi Cihanzade Kebir Konağı	161
4.2.2.8.4. Aydın Köprülü Mahallesi Külliye Arkası Cihanzade Abdülaziz Konağı	162
4.2.2.8.5. Aydın Cihanzade Abdülaziz Efendi Konağı	162
4.2.2.8.6. Aydın Cemaladdin Mahallesi Cihanzade Abdullah Konağı	162
4.2.2.8.7. Koçarlı Cihanzade İbrahim Ağa Konağı	162
4.2.2.8.8. Koçarlı Dedeköy Cihanzade Mehmet Bey Konağı	162
4.2.2.8.9. Koçarlı Haydarlı Cihanoğlu Konağı	162
4.2.2.8.10. Koçarlı Cincin Cihanzade Abdülaziz Efendi Konağı	162
4.2.2.9. Sıbyan Mektepleri.....	162
4.2.2.9.1. Aydın Cemaladdin Mahallesi Cihanzade Mehmet Bey Sıbyan Mektebi	162
4.2.2.9.2. Osmanbükü Rabia Hanım Sıbyan Mektebi	162
4.2.2.9.3. Söke Hacı İlyas Ağa Sıbyan Mektebi	163
4.2.2.9.4. Aydın At Pazarı Mevkinde Atike Hanım Sıbyan Mektebi	163
4.2.2.10. Değirmenler.....	163
4.2.2.10.1. Sarısu Değirmeni	163
4.2.2.10.2. Sarıçay Değirmeni	163
4.2.2.10.3. Dibek Önü Susamyacı Değirmeni	163
4.2.2.10.4. Palamud Değirmeni	163
4.2.2.10.5. Poyrazan Mezrasında At Değirmeni	163
4.2.2.10.6. Tekeli Köyü At Değirmeni	163
5. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA.....	164
5.1. Plan ve Mekân Anlayışı.....	164
5.1.1. Külliye.....	164
5.1.2. Medreseler.....	167

5.1.3. Camiler	168
5.1.3.1. Kare Planlı Camiler	168
5.1.3.2. Derinlemesine Gelişen Dikdörtgen Planlı ve Ahşap Tavanlı Camiler	171
5.1.4. Su Yapıları	174
5.1.4.1. Çeşmeler	174
5.1.4.2. Sebiller	178
5.1.4.3. Selsebil	181
5.1.4.4. Hamamlar	183
5.1.4.5. Şadırvanlar	187
5.1.4.6. Sarnıçlar	190
5.1.5. Hanlar	193
5.1.6. Savunma Yapıları	195
5.1.6.1. Kaleler	195
5.1.6.2. Kuleler	200
5.2. Malzeme ve Teknik	201
5.2.1. Taş	201
5.2.2. Mermer	202
5.2.3. Tuğla	203
5.2.4. Ahşap	203
5.2.5. Alçı	204
5.3. Yapı Elemanları	204
5.3.1. Cephe Düzeni	204
5.3.2. Taç Kapılar	206
5.3.3. Mihraplar	207
5.3.4. Minberler	208
5.3.5. Minareler	210
5.3.6. Mahfiller	211

5.4. Strüktürel Elemanlar.....	212
5.4.1. Destek ve Geçiş Elemanları	212
5.4.2. Kemerler.....	214
5.4.3. Tromplar.....	214
5.4.4. Mukarnaslar.....	215
5.4.5. Örtü Sistemi.....	215
5.5. Süsleme.....	216
5.5.1. Bitkisel	217
5.5.2. Geometrik.....	220
5.6. Duvar Resimleri.....	221
5.7. Figürlü Süslemeler.....	226
5.7.1. Çift Başlı Kartal ve Kuş Tasvirleri	228
5.7.2. Mimari Tasvirleri.....	229
5.8. Yazı.....	230
5.9. Bânîler ve Sanatkârlar.....	232
6. SONUÇ.....	235
7. ÖZET	242
8. SUMMARY	243
9. KAYNAKLAR.....	244
9.1. YAYINLAR.....	244
9.2. VAKFİYELER.....	258
9.3. BAŞBAKANLIK OSMANLI DEVLET ARŞİVİ	259
10. FOTOĞRAF LİSTESİ	261
11. ÇİZİM LİSTESİ	275
12. LEVHALAR	281

ÖNSÖZ

Anadolu, bulunduğu konumu, elverişli coğrafi özellikleri ve zengin doğal kaynakları nedeniyle hemen hemen tüm kültürlerin ya doğup geliştiği ya da sahip olmak istediği bir toprak parçası olmuştur. Bu yarımadanın sahip olduğu zengin geçmiş, kendisini her alanda hissettirmiş ve bu toprakların “Uygarlıkların Beşiği” olarak tanımlanması sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Türkler de Ortaasya’ya dayanan kökenleri ile başlangıçta “göçebe” olarak katkı yaptıkları sanata bir süre sonra “yerleşik” olarak Anadolu’da kalıcı eserler vermeye başlamışlardır. Onların 1071 yılında Malazgirt Savaşı ile Anadolu’da görülmeye başlayan izleri, zamanla hâkimiyetleri altına aldıkları tüm yarımada üzerinde ve Balkanlar’da her alanda kendini göstermiştir. Güzel sanatların hemen hemen tüm dallarında ortaya koymuş oldukları takdire şayan sanat eserleri günümüze kadar ulaşmıştır.

Türklerin İslamiyet’i kabulü, tarih sürecince yaşamış oldukları en önemli dönüm noktası olmuştur. İslam’ın ölümü bir yokluk değil, bilakis sonsuz yaşamın başlangıcı kabul eden anlayışı, sosyal yaşamlarının yanı sıra başta mimari olmak üzere bütün kültürel alanlarda kendisini göstermiştir. Özellikle ölümden sonra da sevap kazanma sebebi sayılan “Sadakayı Cariye” inancı, başta ibadet ve su yapıları olmak üzere birçok yapının maddi karşılık beklemeden inşasının sebebi olmuştur. Bu yapıların da kurulan vakıflar vasıtasıyla daimi olarak her dönemde bakım ve onarımlarının yapılması sağlanmıştır.

Aydın, Türklerin Anadolu’ya ilk ayak bastıkları dönemde, Türk kültürünün etkisine girmiş bir Anadolu kentidir. 1071 yılında Türklerin bu coğrafyada görülmesiyle etkisini göstermeye başlayan Müslüman-Türk kültürü, Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı medeniyetlerinin etkisiyle yoğrulmuş ve bunların kültürel bakiyesi olarakta günümüz Türkiye’si vücut bulmuştur.

“Cihanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler” adlı çalışmamızda amaçlanan, genel olarak Aydın ili yönetiminde söz sahibi olmuş Âyânlardan Cihanoğlu ailesinin yapılarının envanterini oluşturmaya çalışmak ve bu eserlerin Sanat Tarihi açısından Türk sanatındaki yerini ve önemini bütünlük içerisinde incelemektir.

Çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışma sürecinde beni yönlendiren, önerilerini, yöntemlerini, bilgi ve tecrübesini benimle paylaşan, çalışmamız esnasında tespit

ettiğimiz belge ve kitâbelerin okunmasını yapan değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU'na derin saygı ve şükranlarımı sunarım.

Sadece bu çalışmamda değil, yıllardır her türlü konuda fikirlerini aldığım ve eğitimim boyunca yardımcı olan değerli hocam Konya Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali BORAN'a şükranlarımı sunarım.

Çalışmam esnasında sürekli fikir alışverişinde bulunduğum, kütüphane ve arşivlerinden faydalandığım ve kaynak toplamamda yardımcı olan Yüzüncü Yıl Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Halil SÖZLÜ'ye ve Karabük Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet MUTLU'ya ve yine sürekli fikir alışverişinde bulunduğum, bazı Osmanlıca belgelerin okunmasını yapan Mardin Artuklu Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Zekai ERDAL'a, kitabelerin yazımında destek olan Yüzüncü Yıl Üniversitesi Arş. Gör. Resul YELEN'e, sonsuz teşekkürler. Değerli hocam Prof. Dr. Recai KARAHAN'a, Yrd. Doç. Dr. Mehmet KULAZ'a ve değerli bölüm hocalarıma da teşekkür ederim.

Aydın geneline yayılan bir aile çalışması olduğu için ilçelere ve köylerini kapsayan çalışmamın arazi bölümü, aldığım çok sayıda yardımla meydana gelmiştir. Bu bağlamda;

Aydın'da bilimsel arazi çalışmasını onaylayıp izin veren Aydın Vali Yardımcısı Muhsin ÇATMADIM'a, İl Kültür ve Turizm Müdürü Nuri AKTAKKA'ya ve Aydın İl Müftü Yardımcısı Adnan UĞUR'a;

Koçarlı Belediye Başkanı Mutlu ÖZTÜRK 'e, Aydın Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürü Osman İRİK'e ve Aydın Büyükşehir KUDEP personeli Sanat Tarihçi Savaş GÜLESER'e;

Aydın Tabiat ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulu personellerinden Sanat Tarihçi Salih YILDIRIM'a ve Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğünün kapılarını sonuna kadar açan ve Aydınla ilgili izlenimlerini paylaşan Sanat Tarihçi Hüseyin YILDIRIM'a;

Fotoğraf arşivlerinden faydalandığım, ailesi hakkında bilgi, belge ve anıları paylaşan mülkiyetlerinde bulunan yapılarında çalışmama izin veren Ali CİHANOĞLU'na, Vesile CİHANOĞLU'na ve Cihanoğlu Hüseyin Bey Vakfının yöneticisi Avukat Akın ARGUN'a;

Tez çalışmama maddi destek sağlayan Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu Başkanlığı'na;

Adnan Menderes Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. M. Kemal ŞAHİN'e ve Arş. Gör. Mükerrerem KÜRÜM'e, Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi Hasan UÇAR'a;

Ailenin şeceresini oluşturmam sırasında mezar taşlarını okuyan Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Arş. Gör. Saliha TANIK'a;

Çalışmam esnasında tüm makalelerini ve bildirimlerini asistanı aracılığıyla gönderen Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ayda AREL'e;

Cincin Kalesinin mülkiyet sahibi olan, kalede fotoğraf ve ölçü almama izin veren Burhan ve Turan ŞAHİN'e;

Aydın Abdülaziz Efendi Medresesi'nde fotoğraf çekimine izin veren Aydın İlim Yayma Cemiyeti yetkililerine;

İstanbul Devlet Arşivi Müdürlüğünde bulunan Cihanoğullarına ait belgelere ulaşmamı sağlayan Faik Okan ATAKCAN'a, Ankara Genel Kurmay Başkanlığında bulunan belgelere ulaşmamı sağlayan ve fotoğraf arşivini paylaşan Koleksiyoncu ve Hukukçu Sedat ZENGİN'e;

Koçarlı Sobuca Mahallesinde yardımını gördüğüm tarih sevdalısı Sobuca Muhtarı Metin UYSAL'a ve evinde misafir eden Sobuca Mahallesi Cihanoğlu Cami İmamı Muhlis SAĞÖZ'e, Dedeköy'de rehberlik eden Talat CENGİZ'e ve Cincin Mahallesinde rehberlik eden Muharrem GÜÇLÜ'ye;

Arazi çalışmamın Aydın merkez ve Dalama-Yenipazar ilçelerini kapsayan bölümlerinde yanımda olan Emre YILMAZ'a ve Koçarlı'nın köylerini kapsayan bölümlerinde yardımlarını aldığım Engin YILMAZ'a, Cüneyt ÜNAL'a;

2008 yılından bu yana ailemin ve benim tüm hukuksal haklarımızı gözetip, korunmasında yardımcı olan ve tez çalışmam esnasında hukuksal açıdan fikirlerini aldığım Aile Avukatımız Hasan BATIHAN'a;

En önemlisi tanıştığım tüm Cihanoğlu aile bireyelerine misafirperverliklerinden dolayı;

Ve isimlerini zikredemediğim yardımsever Aydın halkına en derin şükran ve minnetlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmam süresince dualarıyla desteklerini eksik etmeyen annem Aynur KARAKUŞ'a, beni destekleyen ve manevi gücünü yanımda hissettiğim kardeşlerim Selma

GÜMÜŞ ve Semra YILMAZ'a, arazi çalışmam esnasında küçük yardımcım Gülsernur YILMAZ'a, Teyzem Canser ve eşi Haydar KARADENİZ'e, dayım Hüsamettin KARAKUŞ'a sonsuz teşekkür ederim.

Ve en önemlisi yaptıklarını asla unutamayacağım, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen minnettar olduğum Merhum Dedem Hasan KARAKUŞ bir teşekkürden çok daha fazlasını hak ediyor.

VAN-2015

İlker GÜMÜŞ

KISALTMALAR

- Arel, “*Aydın ve Yöresinde...*” Ayda Arel, *Aydın ve Yöresinde Bir Ayan Ailesi ve Mimarlık; Cihanoğulları*, Osmanlı’dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, Sempozyumu, Ankara, 1993.
- Arel, “*Belgesel ....*” Ayda Arel, *Belgesel İçerikli Bir Yapı: Cihanoğlu Mehmet Bey Camii*, Ankara, 1991.
- Arel, “*Cincin.....*” Ayda Arel, *Cincin Köyünde Cihanoğullarına Ait Yapılar*, V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, Ankara, Nisan 1987.
- Arel, “*Ege Bölgesi....*” Ayda Arel, *Ege Bölgesi Âyânlık Dönemi Mimarisi Hakkında Bir Ön Araştırma*, Ankara, IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Mayıs 1986.
- Arık, “*Anadolu’da ...*” Rüçhan ARIK, *Batılama Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1974.
- ARIK, “*Batılama....*” Rüçhan ARIK, *Batılama Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1988.
- Denktas, “*Kayseri.....*” Mustafa DENKTAŞ, *Kayseri’deki Tarihi Su Yapıları*, Kayseri, 2000.
- Denktaş, “*Anadolu Türk ...*” Mustafa DENKTAŞ, *Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler*, Türkler, 7, Ankara, 2002.
- Karpuz, “*Konya’da Bulunan ....*” E. Z. KARAL, *Konya’da Bulunan Çok Cepheli Çeşme Özellikleri*, Müze, XI.
- “*Koçarlı Belediyesi kültür ...*” *Koçarlı Belediyesi Kültür ve Tanıtım Kitapçığı*, Mayıs 2006,
- “*Koçarlı....*” Koçarlı Guide, Koçarlı Kaymakamlığı Kültür Yayını, İzmir, 2001
- Mülayim, “*Anadolu Türk ...*” Selçuk MÜLAYİM, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*, Ankara, 1982.

Önge, “ <i>Anadolu’da...</i> ”	Yılmaz Önge, <i>Anadolu’da XII.-XII. Yüzyıl Türk Hamamları</i> , Ankara
Tüfekçioğlu, “ <i>Erken Dönem.</i> ”	Abdülhamit Tüfekçioğlu, <i>Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı</i> , Ankara, 2001.
Yıldız, “ <i>Mardin’deki su .....</i> ”	İrfan Yıldız, <i>Mardin’deki Su Mimarisi</i> , (Y.Y.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2008.
AGE	: Adı Geçen Eser
AGM	: Adı Geçen Makale
AGT	: Adı Geçen Tez
ARŞ. GÖR.	: Araştırma Görevlisi
ATVKVKK Koruma Kurulu	: Aydın Tabiat Varlıklarını ve Kültür Varlıklarını
AVBM	: Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü
AVGM	: Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü
BKZ.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.	: Cilt
C. ADL.	: Cevdet Adliye
C. AS.	: Cevdet Askeriye
C. BH.	: Cevdet Bahriye
C. BLD.	: Cevdet Belediye
C. DH.	: Cevdet Dâhiliye
C. DRB.	: Cevdet Darphana
C. EV.	: Cevdet Evkaf

C. Mf.	: Cevdet Marif
C. ML.	: Cevdet Maliye
Ç.	: Çizim
FOT.	: Fotoğraf
H.	: Hicri
HAT.	: Hatt-ı Hümayun
İE. TZ.	: İbnü'l-Emin Tasnifi
M.	: Miladi/Metre
PROF. DR.	: Profesör Doktor
S.	: Sayı /Sayfa
Y.Y.Ü.	:YüzüncüYılÜniversitesi

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi ve Amacı

Anadolu coğrafyası içinde Ege bölgesi, özel konumu gereği çeşitli medeniyetlere ait pek çok şehrin, toprakları üzerinde kurulmasına imkân tanımıştır.¹ Messogis (Aydın) dağlarının güney eteklerinde kurulan Tralles kenti (Aydın), İ.Ö. 2000’li yıllara ait çivi yazılı Hitit belgelerinde ilk olarak Atriya, daha sonra sırasıyla Euanthia, Seleukeia ve Antiokhia gibi adlarla anılmıştır.²

Şehir adını, M.Ö. 1200’lü yıllarda Balkanlar’da başlayan kavimler göçüyle Batı Anadolu’ya gelen ve Menderes Havzasına şehirler kuran Traklar’dan almıştır.³ Maiandros (Menderes) nehri havzasında bulunan şehir, üç bölgenin sınırlarının kesiştiği yerde olmasından dolayı tarihi süreç içerisinde kimi zaman Lydia ve Karia, kimi zamansa İonia şehirlerinden biri olarak sayılmıştır.⁴

M.Ö. VI. yüzyılda Perslerin Anadolu’yu istila etmesiyle tüm Anadolu’yla beraber Tralles’de (Aydın) Pers egemenliği altına girmiştir.⁵ M.Ö. 334 yılında Pers ordusunu yenen Büyük İskender, önce Tralles’le birlikte bütün Karya şehirlerini, daha sonra tüm Anadolu’yu yönetimine almıştır.⁶

M.Ö. 133 yılında Anadolu’nun tamamı gibi Trallesde Roma hâkimiyetine girmiştir.⁷ M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca, Tralles tüm Anadolu’yla beraber Doğu Roma İmparatorluğunun (Bizans) sınırları içerisinde kalmıştır.⁸

1071 Malazgirt Savaşından sonra Türklerin Batı Anadolu’ya akınları hız kazanmıştır.⁹ XII. yüzyılda Selçuklular, içlerinde Tralles’inde (Aydın) bulunduğu Batı Anadolu şehirlerine

¹ Leroux Gabriel, *İlk Akdeniz Medeniyeti*, (çev. Cevdet-Mithat Perin), İstanbul, 1944, s. 12

² Veli Sevin, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara, 2001, s.111.

³ Abdullah Uğur, “Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişim Evreleri”, *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi*, C:I, Sayı: II, Ankara, 2004, s.43.

⁴ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul, 1993, s.169.

⁵ Leman Kısa, *Aydın Tarihi Ve Coğrafyası*, Aydın,1960, s.34.

⁶ Turgut Dereli, *İlimiz Aydın*, İzmir, 1971, s.18.

⁷ Abdullah Uğur, *a.g.m.*, s.45.

⁸ Hüsnü Akdoğan, *Aydın*, Ankara, 1992, s.28.

sefer düzenleyip kısa süreli fetihler gerçekleştirilmiştir.¹⁰ Fakat bu fetihler uzun sürmemiş, Bizans İmparatorluğu kısa sürede bölgedeki hâkimiyetini yeniden sağlamıştır.¹¹

XIII. yüzyılda Moğolların Anadolu'ya girmesi ve siyasi olarak Selçuklu hâkimiyetinin sona ermesinden sonra Türk akıncılarının ve uç beylerinin Batı Anadolu şehirlerine akınları artmış, 1282 yılında şehir Menteşoğulları tarafından fethedilmiştir.¹² Şehir ilk kez Türklerin eline geçerken, kuşatma çok uzun sürmüştü, sonunda Bizanslılar yeni imar edilen şehri, harap ederek terk etmişlerdir. 1308 tarihinde Tralles, Germiyanoğulları'nın Subaşı Aydınoğlu Mehmed (Muhammed) tarafından ele geçirilmiştir.¹³

Aydınoğlu Mehmed Bey daha sonra Germiyanoğulları'ndan ayrılarak kendi bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunu Birgi'de yaptırdığı Ulu Camii (M.1312-13) kitabesinden anlıyoruz. Şehir bu tarihten sonra Aydın Güzelhisar'ı adını almıştır.¹⁴ Türk dönemiyle birlikte Aydın'da şehirleşme, Kestane (Messogis) dağından ovaya doğru yayılmaya başlamıştır.¹⁵

Osmanlı Beyliğinin güçlenmeye başladığı XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Sultan I. Murat zamanında Aydın Güzelhisarı Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Timur, Ankara Savaşı'nda (1402) Yıldırım Beyazid'i yenilgiye uğratmış ve Anadolu'daki diğer beylikler gibi Aydınoğlu Beyliği'nde yeniden bağımsız hale gelmiştir.¹⁶ Böylelikle Aydın Güzelhisarı'ndaki ikinci Aydınoğlu Beyliği dönemi başlamıştır. Fetret Devrinden sonra II. Murat zamanında Aydınoğlu Beyliği ve Aydın Güzelhisarı yeniden Osmanlı kontrolüne girse de, şehrin tam olarak Osmanlı topraklarına katılması Fatih Sultan Mehmet zamanında olmuştur.¹⁷

XV. ve XVI. yüzyılda, Osmanlı Devleti idaresinde bir sancak olan ve sancak merkezi Aydın Güzelhisar'ı olan Aydın Sancağı, XVII ve XVIII. yüzyıllarda giderek büyümüştür.¹⁸

⁹ Işın Demirkent, "Batı Anadolu Haçlı Güzergâhları", *Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri Bildirileri*, İstanbul, 2002, s.1.

¹⁰ Anonim, *Düsturnamei Enveri*, İstanbul, 1929, s.18.

¹¹ Niketas Khoniates, *Historia*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara, 1995, s.133.

¹² Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, (Çev. O. Ş. Gökay), Ankara, 1999, s.40.

¹³ Paul Wittek, *a.g.e.*, s.36-37.

¹⁴ Turgut Dereli, *a.g.e.*, s.21.

¹⁵ Reinhard Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*, (Çev. Ruhi Turfan-M.Şevki Yazman), İstanbul, 1970, s.91.

¹⁶ Hikmet Akın, "Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma", *AÜDTCF Dergisi*, C:V, Sayı: I, Ankara, 1947, s.97.

¹⁷ Hikmet Akın, *a.g.m.*, s.99.

¹⁸ Cengiz Ahmet, *Salnamelere Göre Aydın Sancağı*, (YYÜ SBE Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi), Van, 1999, s.29.

1838 yılında ise Mentеше, Saruhan ve Sığla sancaklarının da katılmasıyla Aydın Sancağı, Vilayet konumuna yükselmiştir.¹⁹

Tarihi geçmişi zengin olan Aydın'ın tarihi eserleriyle de önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Buradan hareketle, “**Cihanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler**” başlığını çalışma konusu olarak belirlememizdeki gayemiz; söz konusu aileye ait eserlerin Sanat Tarihi açısından bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesi; bugüne kadar tespit edilenlerin bilinmeyen yönlerinin araştırılması; tespit edilmemiş yapıların ise envanterinin oluşturulması; yapıların kaynaklara aktarılması, Anadolu ve Anadolu dışından almış oldukları etkilerin izlenmesi ve bütün mimari eserlerini kapsayan toplu bir çalışma yapılmaya çalışılması şeklinde özetlenebilir.

1.2. Kaynak ve Araştırmalar

Ailenin mimari eserlerini toplu ve düzenli bir şekilde ele alan bir kaynak bulunmamaktadır.

Ayda AREL'in “*Aydın Bölgesinde Ayanlık Dönemi Yapıları*”, “*Ege Bölgesi Ayanlık Dönemi Mimarisi Hakkında Bir Ön Araştırma*”, “*Cincin Köyünde Cihanoğullarına Ait Yapılar*”, “*Ege Bölgesi Ayanlık Dönemi Mimarisi 1989 Dönemi Yüzey Araştırması*”, “*Belgesel İçerikli Bir Yapı: Cihanoğlu Mehmet Bey Cami*”, “*Aydın ve Yöresinde Bir Ayan Ailesi ve Mimarlık: Cihanoğulları*” ve “*Ege Bölgesinde Ayanlık Dönemi Mimarisi 1986-1991 çalışmaları*” adlı makaleleri vardır. Arel makalelerinde, tespit ettiği eserleri mimarlık tarihi açısından incelemiştir.

Gökbel ŞÖLEN'in, “*Cumhuriyetin 50.Yılında Aydın İl Yıllığı*”, *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I*, Metin SÖZEN'in, “*Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*”, Rüçhan ARIK'ın, “*Bazı Örnekleriyle Anadolu’da “Barok” Dönem Camileri ve Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*”, Yılmaz ÖNGE'nin “*Türk Mimarisinde, Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*” ve Doğan KUBAN'ın “*Osmanlı Mimarisi*” adlı eserlerinde de ailenin önemli bazı mimari yapıları konu alınmıştır.

Bülent Nuri KILAVUZ'un “*Aydın'daki Osmanlı Dönemi Camii ve Mescitleri*”, Salih YILDIRIM'ın, “*Aydın ve Söke'den Batılılaşma Dönemi Yapılarından Örnekler*”, adlı lisans tezlerinde Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesi ve Koçarlı Mustafa Ağa Camii ismi geçmektedir.

¹⁹ Tuncay Baykara, *XIX. yüzyılda Aydın Vilayeti*, (EÜ Tarih Bölümü (Yayımlanmamış) Mezuniyet Tezi), İzmir, 1965-66, s.3.

Bu çalışmaların dışında doğrudan aileyi ya da yapılarını ele alan farklı bir çalışmalar yoktur.

1.3. Metod ve Düzen

Araştırmamızın ilk aşamasında, Aydın'daki ailenin mimari eserlerini ait envanter çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda tescilli eserlerin listesine ulaşılmaya çalışılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün internet sayfasından ulaşılan liste temel alınarak, konuyla ilgili yayımlanmış olan kaynaklar taranmaya başlanmıştır.

İlk olarak Aydın'da Adnan Menderes Üniversitesi Kütüphanesi, Aydın Büyükşehir, Efeler, Koçarlı Belediyesi ve Kaymakamlık arşivi, Aydın Valiliği yayınları ve Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivlerinde bulunan dökümanlar için ziyaret edilmiştir. İkinci olarak Aydın dışında bulunan belgeler için Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara Genelkurmay Başkanlığı, İstanbul Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı gibi kurumlara gidilerek konuyla ilgili bilgi ve belge araştırması yapılmıştır.

Yapılan bu araştırmalar neticesinde konumuz kapsamına giren bazı mimari eserlerin çizimlerine ve eski fotoğraflarına ulaşılmıştır.

Bu işlemler sonrasında aile bireylerinden Vesile Cihanoğlu ve Ali Cihanoğlu ile iletişime geçilmiş ve böylece ailenin elinde bulunan belge ve fotoğraf arşivleri de ulaşılmıştır.

2013-2015 yılları arasında yapılan arazi çalışmalarında, tespit edilen eserlerin fotoğrafları çekilmiş, çizimleri olmayanların ölçüleri alınarak yapılmış, olanlar ise tekrar kontrol edilmiştir. Diğer yandan da arşiv belgeleri ve kitabelerin okumaları yaptırılmıştır.

Yapıların tarihlendirilmesi kaynaklardan, yapıların üzerinde bulunan kitabelerden, vakfiyelerden ve arşiv belgelerinden yapılmıştır. Herhangi bir dokümanı bulunamayanlar ise kullanılan teknik ve malzemedan yola çıkarak tarihlendirilmiştir.

Elde edilen bilgiler dâhilinde tezde ilk olarak konuya başlamadan önce kısa bir bilgi vermek için Cihanoğlu Ailesinin Yaşadığı Coğrafya ve Tarihçesi, Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devletinin Siyasi Durumu ve Âyânlık, Batılılaşma Döneminde Aydın'da Âyânlık Durumu ve Cihanoğlu ailesinin şeceresi ve tarihçesiyle kültürel katkıları anlatılmıştır.

Katalog bölümü "*Cihanoğlu Ailesinin Günümüze Ulaşmış Eserleri*" ve "*Cihanoğlu Ailesinin Günümüze Ulaşmamış Eserleri*" olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde yapılar türlerine göre ayrılarak *külliyeler, camiiler, medreseler, çeşmeler, sebiller, sıbyan mektepleri, hanlar, müştemilatlar, savunma yapıları, Cihanoğlu ailesinin onartmış oldukları yapılar adı* altında ve kendi içinde tarihsel sıralamaya göre anlatılmıştır. İkinci bölümde Cihanoğlu Ailesinin günümüze ulaşmamış eserlerinin isimleri verilmiştir. **Katalogda** ele

alınan bütün eserler, *Katalog No, Yapının Adı, Bulunduğu Yer, İncelenme Tarihi, Fotoğraf, Çizim, Tarihçesi ve Kitabesi ile Yapının İncelenmesi* şeklinde başlıklarla tanıtılmıştır. Kitabelerin Anlam başlığı altında kitabelerden hareketle varılan genel sonuç yazılmıştır.

Yapının İncelenmesi başlığının alt bölümleri her yapı grubu için farklı verilmiştir. **Camiler;** *Yapının İncelenmesi, Genel, Cepheler, Örtü Sistemi, Minare, İç mekân, Mihrap, Minber, Medrese; Hamam; Sebil; Konak;* *Yapının İncelenmesi, Genel, Cepheler, Örtü Sistemi, İç Mekân, Çeşmeler, Yapının İncelenmesi, Genel* başlıkları altında anlatılmıştır.

Değerlendirme ve Karşılaştırma bölümünde yapılar, eldeki veriler ışığında kendi aralarında ve yakın bölge mimarisiyle karşılaştırılarak, *Plan ve Mekân Anlayışı, Malzeme ve Teknik, Yapı Elemanları, Strüktürel Elemanlar, Süsleme, Duvar Resimleri, Figürlü Süslemeler, Yazı, Bânîler ve Sanatkârlar* başlıkları ile değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde, konunun bir bütün olarak değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuç belirtilmiştir. Tez; **Özet, Summary, Kaynaklar, Harita Listesi, Çizim Listesi, Fotoğraf Listesi ve Levhalar** bölümüyle son bulmaktadır.

2. CİHANOĞLU AİLESİNİN YAŞADIĞI COĞRAFYA VE TARİHÇESİ

2.1. Coğrafi Durumu

Aydın; Batıda Ege Denizi, güneyde Muğla, kuzeyde İzmir-Manisa, doğuda Denizli ile komşudur (H. 1)²⁰. Aydın; tarım, turizm ve sanayi sektörlerindeki potansiyeli, vasıflı insan gücüyle Ege Bölgesi ve ülkemizin hızla gelişen illerinden biridir²¹.

Aydın, orta ve batı kesiminde verimli ovalar, kuzey ve güneyi dağlar ile çevrili Büyük Menderes Havzası üzerinde 8007 km²'lik bir alan üzerine kuruludur. Rakımı 65 metredir²².

Aydın şehri Ege Bölgesi'nin Ege Bölümü'nün orta kısımlarında yer almaktadır. Bilindiği gibi Ege Bölümü sahip olduğu litolojik yapı ve geçirdiği tektonizma nedeniyle yüzey şekilleri bakımından oldukça parçalanmış bir yapıya sahip olup ana karakterini doğu-batı uzanışlı dağ sıraları (horstlar) ile bunları birbirinden ayıran ve genelde aynı yönde uzanmış çöküntü ovalarından (grabenlerden) almıştır. Bölümün bu jeomorfolojik yapısı, iklim, hidrografiya, toprak ve bitki örtüsü gibi fiziki ortam şartlarının yanında başta ulaşım ve yerleşmelerin dağılışı olmak üzere beşeri hayatın şekillenmesinde de kendini göstermiştir. Öyle ki bölümün diğer ovaları gibi Aydın şehri'ni içinde barındıran Büyük Menderes Ovası'nın da batıdan gelen denizel hava akımlarına açık olması, Akdeniz ikliminin ova boyunca bozulmadan iç kısımlara kadar yönelmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte yine bölümün jeomorfolojik gelişimi, Büyük Menderes Ovası boyunca eğimli ile yükseltisinin az ve kalın alüvyonların oluşmasında ve bölgenin başlıca akarsuyu olan Büyük Menderes Nehri'nin de buna göre şekillenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca bu gelişme horst ve grabenin kesişme alanları boyunca oluşan kırık nedeniyle buranın yeraltı su kaynakları yönünden zengin olmasına sağlamıştır. Horstların oluşturduğu dağların doğu-batı uzanışlı olması, Mezopotamya'dan Anadolu'nun iç kısımlarını batıdaki Ege Denizi limanlarına ve dolayısıyla Akdeniz ve Avrupa'ya bağlayan transit ticaret yollarının sadece bu ovalardan geçmesini zorunlu hale getirmiştir. Bunlardan Büyük Menderes Ovası'nın İçbatı Anadolu'ya daha fazla sokulması en kısa ve kolay güzergâh olmasını sağlamış ve bu nedenle tarih boyunca transit ticaret yollarının buraya yönelmesinde etkili olmuştur. Böylece Büyük Menderes Ovası'nın çok çeşitli ürünlerinin yetiştiği uygun iklim, zengin ve sulanabilen toprakları ile ulaşım

²⁰ Salih Yıldırım, *Aydın ve Sökeden Batılaşma Dönemi Yapılarından Örnekler*, Y.Y.Ü. (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Van, 2002, s. 3.

²¹ <http://www.aydin.gov.tr/genel-bilgiler>, (Aydın Valiliği) *İlimiz Rehberi-Genel Bilgiler-A 2015*, s. 1

²² <http://www.aydin.gov.tr/genel-bilgiler>, (Aydın Valiliği) *İlimiz Rehberi-Genel Bilgiler-A 2015*, s. 1

kolaylıklarına sahip bir alan olması nedeniyle Neolitik'ten günümüze kadar yoğun bir yerleşmeye sahne olmuştur. Yerleşmeler ise buradan geçen transit yolun ovanın kuzey kenarından geçmesi nedeniyle genelde kuzey kesimde yoğunlaşmıştır. Büyük Menderes Nehri'nin ovanın güney sınırına daha yakın geçmesi ve güneyden nehre daha fazla ve güçlü akarsu kollarının katılması bu alandan geçen transit yolun ovanın kuzey kenarından geçmesinde etkili olmuştur²³.

Aydın Şehri, Orta Menderes Ovası'nın kuzey kesimiyle Aydın Dağları'nın güney yamaçlarının kesiştiği bir alanda kurulmasıyla hem kendi güvenliğini sağlamış hem de bu alandan geçen transit yollarını kontrolü altına almıştır. Şehir kurulduğu bu alanda gerek yörenin başlıca doğal afetini oluşturan depremler gerekse bölgeye egemen olan devletler tarafından el değiştirmesi sırasında birçok defa yakılıp yıkılmıştır. Ancak bu alanın Anadolu'nun iç kısımlarını Ege Denizi limanlarına ve Menteşe yöresini Menderes Ovası'na bağlayan kavşak noktasında stratejik bir konumda olması ve etki alanında çok zengin bir tarımsal potansiyelin bulunması Aydın'ın bu yerde her defasında yeniden onarılarak Orta Menderes Ovası'nın başlıca şehri olarak varlığını günümüze kadar sürdürmesinde etkili olmuştur²⁴.

Aydın, genelde bir tarım ve turizm kenti olarak bilinmektedir. Aydın şehri ve çevresi iklim özellikleri itibariyle yerleşmeye ve mahsul yetiştirmeğe çok uygun şartlar arz etmektedir. Aydın Dağlarından Büyük Menderes ovasına inen akarsuların oluşturduğu piedmond ovası batıda Ortaklar'dan başlamakta ve Çukurdağı'na (Buharkent-Burhaniye) kadar doğu-batı istikametinde yaklaşık 100 km. uzanmaktadır. Aydın dağlarının güney eteklerindeki bu ovalar, Türkiye'de yetiştirilebilen bütün mahsullerin ziraatine elverişli bir ortama sahiptir²⁵.

Ekonomik hayatın temelini oluşturan tarımın ağırlığı, sanayi ve ticaret sektöründe yoğun olarak kendini hissettirmektedir. Nüfusun %55'i geçimini tarım sektöründen sağlamaktadır. Aydın, ülkemizde üretilen bitkisel ürünlerin 25'inde Türkiye'de ilk 10'da yer alarak ülke tarımındaki önemini göstermektedir. Türkiye'de ilimiz incir ve kestane üretiminde

²³ Abdullah Uğur, "Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri" *Tarihsel Süreçte Aydın*, T.C. Aydın Belediyesi Kültür Yayını, Aydın, 2012, s.2.

²⁴ Abdullah Uğur, *a.g.m.*, s.3

²⁵ Süha Göney, "Aydın'ın Tarihi Coğrafyasında Üç Önemli Dönüm Noktası", *Tarihsel Süreçte Aydın*, T.C. Aydın Belediyesi Kültür Yayını, Aydın, 2012, s.36.

birinci, zeytin, pamuk, enginar ve çilek üretiminde ikinci, yerfıstığı üretiminde ise üçüncü sıradadır²⁶.

Tarımdan sonraki ikinci önemli sektör turizmdir. Birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, açık hava müzesi görünümündeki ilimiz, 23 ören yerine, birçok tarihi, kültürel, turistik, doğal değere sahiptir. Turizmin her alanında potansiyeli bulunan ve ülkemizin önemli turizm merkezlerinden olan Kuşadası ve Didim ilçelerimize turistler konaklama amacıyla gelirken, doğal, arkeolojik ve folklorik değerlere sahip diğer ilçelerimize günü birlik ziyaretler yapmaktadır. Aydın ilinde, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı 5 (Aydın Müzesi, Yörük Ali Efe Etnografya Müzesi, Afrodisias Müzesi, Karacasu Etnografya Müzesi ve Milet Müzesi), belediyelere ve Adnan Menderes Üniversitesine bağlı 4 (Çine Kuva-i Milliye Müzesi, Çine Arıcılık Müzesi, Nazilli Etnografya Müzesi, Kuşadası Zeytin ve Zeytincilik Müzesi) olmak üzere 9 müze ile 23 önemli ören yeri mevcuttur²⁷.

Aydın, son yıllarda sanayileşme sürecine girmiş ve bu konuda hızla yol almaya devam etmektedir. Sanayisi ağırlıklı olarak; tarımsal üretimi işlemeye yönelik gıda imalatı, tekstil ürünleri imalatı, makine ve ekipman imalatı, madencilik ve taş ocakçılığı, otomotiv yan sanayi, beyaz eşya ürünleri imalatı ve kimyevi maddeler imalatından oluşmaktadır²⁸.

Büyük Menderes nehrinin orta ve aşağı havzasında yer alan ve Ege denizine açılan Aydın ilinin, kuzeyi ve güneyi pek yüksek olmayan dağlarla çevrilmiştir. Kuzeyde Aydın dağları üzerinde Beydağ'ı 1674 m., (Demirkan Karlığı tepesi), Cevizli dağı 1819 m., Samsun dağı 1237 m, güneyde Menteşe dağları üzerinde Madran Babadağ 1618 m, Karıncalı Dağ 1703 m., yer alır²⁹. Yüz ölçümü 8 bin 007 km²'dir. Yüzölçümünün % 64'e yakını dağlarla, % 15'i platolarla, % 21'i ovalarla kaplıdır. Dağlar ve platoların çoğu ormanlık olup, toplam ormanlık arazi 250 hektardır³⁰. Bu dağlık bölgeler arasında yer yer daralan, genellikle genişliği 10 km'yi bulan doğu-batı doğrultulu Menderes Vadisi ilin can damarıdır³¹.

²⁶ <http://www.aydin.gov.tr/genel-bilgiler>, (Aydın Valiliği) *İlimiz Rehberi-Genel Bilgiler-A 2015S.2*.

²⁷ <http://www.aydin.gov.tr/genel-bilgiler>, (Aydın Valiliği) *İlimiz Rehberi-Genel Bilgiler-A 2015S.9*

²⁸ <http://www.aydin.gov.tr/genel-bilgiler>, (Aydın Valiliği) *İlimiz Rehberi-Genel Bilgiler-A 2015S.2*

²⁹ Salih Yıldırım, *a.g.t.*, s. 3.

³⁰ *A.g.t.*, s. 3.

³¹ S. 3.

Aydın'da Akdeniz iklimi hâkimdir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlıdır.³². Aydın'da yıllık ortalama sıcaklık 17,6 °C dir. İlkbahar ile yaz mevsimlerinde sühnet 20 derecenin üstündedir. Sonbahar'da 13 °C ve kış mevsiminde ise 9,2 °C sıcaklık, seracılık faaliyetlerini öne çıkaracak, mahsul çeşitliliğini çok daha arttıracaktır³³. Bugüne kadar Aydın'da tespit edilen en yüksek sıcaklık 43°C, en düşük sıcaklık -11°C'dir. Ortalama yağışlı gün sayısı 80,2, ortalama yağış miktarı 677,5 mm'dir³⁴.

2014 yılı sonu itibarı il nüfusu 1.041.979 kişidir. Nüfusun %49,90'ı erkek (519.900), %50,10'nu (522.079) kadındır. Yıllık nüfus artış hızı binde 20,4, nüfus yoğunluğu 133'tür. İlin idari yapısı; 1 Büyükşehir Belediyesi, 17 ilçe, 17 belediye ve 670 mahalleden oluşmaktadır³⁵.

---

³² S. 3.

³³ Süha Göney, *a.g.m.*, s. 36

³⁴ Salih Yıldırım, *a.g.t.*, s. 4.

³⁵ <http://www.aydin.gov.tr/genel-bilgiler>, (Aydın Valiliği) *İlimiz Rehberi-Genel Bilgiler-A 2015S.1.*

2.2. Tarihi

Eski adı Tralleis (Tralles) olan Aydın'a Türkler "Aydın Güzelhisarı" demişlerdir³⁶.

Adını, Aydınoğulları Beyliği lideri Mehmet Bey'in babası "Aydın Bey"den alan kent, bu ada kavuşmada gecikmeli bir süreç yaşamıştır. Güzelhisar'a tarihsel adını veren; Hisar (Hisaryakası Mahallesi) çevresinde oturmuş ve Batı Anadolu'nun fetih emirlerinden olan Güzel Bey'den gelmektedir. Daha sonra, Saruhan'da bulunan Güzelhisar ile karşılaştırılmaması için "Aydın Güzelhisarı" olarak kayıtlara girmiştir³⁷.

Kökü 7.000 yıl öncesine inen medeniyetlerin izlerini taşıyan Aydın ve havalisi, Mezopotamya'dan kalkarak Anadolu içlerine yayılan Hititlerin yurt edindikleri bir diyardır. Aydın çevresi, Hititlerden sonra ard arda istilalar ve tabii afetler sonunda yeniden kurulan devletlere yurt olmuş ve yeni medeniyetlerin beşiği haline gelmiştir³⁸.

M.Ö. 4000 yılına kadar inen Girit, Truva, Lidya ve İyonya medeniyetlerini takiben tarihte, Aydın ve havalisi İran'dan gelen Med egemenliği altına girmiştir. M.Ö. 546-333 medler zamanında iki satraplığa ayrılmış olan Aydın, M.Ö. 333 yılına kadar çeşitli olaylara sahne olmuş, M.Ö. 333 yılında Büyük İskender'in ölümü ile generalleri arasında çıkan anlaşmazlık sonunda Aydın'ı, Selefkuslar almıştır. M.Ö. 301 yılında Büyük İskender'in ölümünden sonra arkasında kalan geniş ülkeler içinde bir de Bergama prensliği bulunmakta idi. Bergama prensi Ata I. Manisa'da yaptığı bir savaşta Gille'yi yenerek İzmir, Foça ve Aydın havalisini ülkesine katmıştır³⁹.

M.Ö. 224 yılında sınırlarını genişletmek isteyen III. Antiyaküs Anadolu'yu istilaya başlamış ve Efes'e kadar olan toprakları ele geçirmişti. Antiyaküs'ün ilerlemesini durdurmak isteyen Romalılar, Anadolu'ya geçerek, M.Ö. 188'de Batı Anadolu'yu işgal etmişlerdi. M.Ö. 70 yılına kadar Roma hâkimiyetinde olan Aydın ili ve çevresinde 21 site bulunmakta idi ki, bunlardan bir kısmının halen harabeleri ayakta durmaktadır. Çok büyük bir üne sahip olan

³⁶ Aydın İl Yıllığı, *Aydın*, 1973 s. 3.

³⁷ A. Munis ARMAĞAN, "Arşiv Belgelerine Göre Aydın Güzelhisarı", *Tarihsel Süreçte Aydın*, T.C. Aydın Belediyesi Kültür Yayını, Aydın, 2012, s.113.

³⁸ Leman Kısa, "Aydın Tarihi", *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 1983, s. 649.

³⁹ Leman Kısa, *a.g.m.*, s. 649.

Antik Miletos, Piriene, Magnezya ve Tralles bu sitelerin en meşhurlarından olup günümüze kalmış olanlarıdır⁴⁰.

Kostantin'in imparator olması ile Bizans hâkimiyetine girmiş olan Aydın çevresi, 1071 tarihine kadar tam bir Bizans şehri olarak varlığını devam ettirmiştir⁴¹.

1071 yılında Malazgirt Savaşından sonra Anadolu içlerine ilerleyen Selçuklular Bizans İmparatorluğu içindeki taht kavgalarından da faydalanarak birçok yeri kısa zamanda ele geçirmişlerdir. Bu arada Kızılırmak'a kadar zapt ettikleri yerleri beyleri arasında taksim eden Alparslan, birinci Selçuklu Devleti'ni teşkil eden beylikleri kurmuş oldu⁴².

Malazgirt Savaşından sonra Türkler'in Anadolu'da yayılmasını önlemek isteyen Avrupa devletleri birleşerek, Haçlı Orduları ismi verilen kuvvetlerle Anadolu'ya geldiler. 1107 yılında İzmir ve Ayasuluğu ele geçirdiler. Bu zamana kadar Türklerin eline geçmemiş olan Aydın (Tralles) şehri, II. Kılıçarslan'ın Haçlılar üzerine yaptığı seferler esnasında alınarak Türklerin hâkimiyetine geçmiş oldu⁴³.

Anadolu Selçuklu Devletinin tam birliğini kurmuş olan Rükneddin Süleyman (1196)'dan sonra devletin başına geçen Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Bizanslılarla, Aydın çevresinde çeşitli olaylar cereyan etmişti. 1210 tarihinde Gıyadeddin Keyhüsrev'in öldürülmesi sonunda Selçuklular Bizanslılarla anlaşma imzalayarak, bölge bir süre sükun içinde kalmış, 1241'de doğudan ilerleyen Moğollar Anadolu Selçuklu Devletini Kösedag Savaşı ile yenmiş ve 1241 tarihinden 1308 tarihine kadar Selçuklu Devletinde bir çöküntü devri başlamıştır. Bu tarihten sonra Anadolu'da ikinci beylikler devri başlamıştır. Batı Anadolu'da kurulmuş olan Menteşe oğullarından Menteş Bey 1280 tarihinde Aydın'ı alıp, Muğla da dâhil olmak üzere beyliğini kurup hüküm sürmeye başlamıştı. Bu arada Aydınoğlu Beyliği de, Menteş Beyi ile olan akrabalığından yararlanarak Aydın çevresine hâkim oldu⁴⁴.

Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt kuvvetli ordusu ile Aydınoğulları üzerine yürüdü. İsa Bey savaşı kabul etmeyerek 60 kentini, 300 kalesini, 70.000 askerini ve topraklarını

---

⁴⁰ a.g.m., s. 649.

⁴¹ s. 649.

⁴² s. 649.

⁴³ s. 650.

⁴⁴ s. 650.

Yıldırım'a bıraktı. Yıldırım Beyazıt Aydın ve çevresini bir eyalet olarak Osmanlı Devleti'ne bağladı (1390)⁴⁵.

1402 tarihinde Timur ordusunun Osmanlı birliğini dağıtması ile İsa Bey'in oğlu Musa Bey Timur'un yardımı ile Aydın Beyliğinin başına getirildi. Aynı yıl öldü. (1402) Yerine oğlu II. Umur, Aydın Beyi oldu. Umur Bey de çok yaşamadı. İdareyi damadı Cüneyt ele aldı ve 1421 yılına kadar sürdü⁴⁶.

Çelebi Mehmet'le tekrar bütünlüğe ulaşmaya çalışan Osmanlı Devletini Aydınogluları beyi Cüneyt 1425 yılına dek uğraştırdı. II. Murat zamanında Aydın ve çevresi yeniden alındı. Bir sancak olarak yeniden Osmanlı Devleti'ne bağlandı⁴⁷.

1527 tarihli bir Osmanlı kaydında Anadolu Vilayetini oluşturan 17 liva'dan biri olarak yer almış olan Aydın, 1578-1588 ve 1632-1641 yıllarında da yine aynı idarî düzen içindedir. Ancak daha sonraki yıllarda özellikle XVII. yüzyıl ortalarında temelde Aydın, Saruhan, Menteşe livalarını kapsayan ve kısmen İzmir, Antalya ve Afyon'a dek uzanan yeni bir idarî ünitenin merkezi konumuna gelecektir⁴⁸.

Aydın yöresi 1426'da II. Murad döneminde (1421-44; 1446-51) yeniden Osmanlı egemenliğine girene değin karışıklıklar ve savaflara sahne olmuştur. Bu tarihten sonra XIX. yy sonlarına değin Aydın yöresinde birçok ayaklanma ve isyan baş göstermiş; 1559'da medreselilerin oluşturduğu "Suhte", 1605'te Celaliler'le birleşen Yusuf Paşa, 1660'ta Sivri Bölük, 1739'da Sarıbeyoğlu, 1828'de Atçalı Kel Mehmed ve Zeybek ayaklanmaları yöreyi sürekli huzursuz kılmış; bu çalkantılar Aydın yöresine özgü "efelik" olgusunu ortaya çıkarmıştır⁴⁹.

Osmanlı İmparatorluğunun yükselme devri boyunca Aydın gelişti ve bayındırlaştı. 1579 yılında imparatorluğun çöküşüne geçmesiyle Aydın çevresinde eşkıyalar türedi ve Aydın ve çevresi yağmalandı. Aydın çevresinin için görevlendirilen Halep Valisi Dişlek Hüseyin Paşa huzuru sağladı. 1811 yılında Aydın eyalet oldu⁵⁰.

⁴⁵ Aydın İl Yıllığı, *Aydın*, 1973 s. 3.

⁴⁶ A.g.e., s. 3.

⁴⁷ S. 4.

⁴⁸ Bülent Çelik-Tanju Demir, "Aydınogluları ve Osmanlı Klâsik Döneminde Aydın", *Tarihsel Süreçte Aydın*, T.C. Aydın Belediyesi Kültür Yayını, Aydın, 2012, s.155.

⁴⁹ D. Kınık, "Aydın", *Ezacıbaşı Sanat Ansiklopedisi Cilt 1*, İstanbul, 1997, s. 174

⁵⁰ Aydın İl Yıllığı, *Aydın*, 1973 s. 3.

1. Dünya Savaşı sonu, Mayıs 1919'da İtalyanlar'ın Kuşadası ve Söke'yi, Yunanlılarınsa Aydın ve ilin öteki bölgelerini işgal etmeleri üzerine ilk direniş, Kuva-yî Milliye'nin çekirdeğini oluşturan Zeybekler'den Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmed Efe çetelerince başlatılmış, daha sonra düzenli ordu birliklerince sürdürülen Kurtuluş Savaşı sonunda tüm yöre kentleri Eylül 1922'de kurtarılmıştır⁵¹.

---

⁵¹ D. Kınık, *a.g.m.*, s. 174.

3. CİHANOĞLU AİLESİNİN ŞECERESİ VE KÜLTÜREL KATKILARI

3.1. Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devletinin Siyasi ve Ekonomik Durumu Sonucunda Âyânlığın Ortaya Çıkışı

Bu yüzyıla girilirken Avrupa yüzyıllar boyu kendi arasındaki mezhep kavgalarını ve didişmeleri artık geride bırakmıştı. Osmanlı Devleti'nin yenilgilerle ve toprak kayıplarıyla dolu bu yüzyılını (XVIII. yy) başlatan olay, Avrupa'nın 1448'den bu yana Osmanlı Devleti'ne karşı ilk kez 1683 Viyana Kuşatmasından sonra birleşmesiyle başlayan 1683-1699 Osmanlı-Rus-Avusturya-Lehistan savaşlarıdır. 1699 Karlofça Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti ilk kez yenildiğini ve ataları tarafından fethedilmiş toprakları geçici olarak değil bir daha ele geçmemek üzere kaybettiğini onaylamış oluyordu⁵².

Bu savaş Osmanlı Devleti'nin iç işleyişini iki açıdan etkileyecekti. Bu savaşın yarattığı ekonomik bunalım sonucu 1694'ten itibaren iltizamlar "kayd-ı hayat" şartı ile malikaneye verilecekti. İkinci sonuç da bu savaşın yarattığı "türedi isyanları"dır; bu isyanlara katılanlar Türk ve Anadolu'lu oldukları için devlet düzeninde Celalilere göre daha fazla değişikliklere yol açacaklardır⁵³.

Bu yüzyılda yaşanan savaşları iki gruba ayırmaya çalışsak bu ayırım noktası Katerina dönemi Rusya'sı ile yapılan ilk savaş (1768-1774) olacaktır. Bu yüzyılın ilk yarısında yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti istikrarlı olmasa da şans faktörüne dayalı olsa da savaşlardan ya az zararlı çıkmış ya da büyük yararlar sağlayamadığı zaferler kazanmıştır. Ancak 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından başlayarak Osmanlı, savaşlarda ölümcül kayıplar vermeye ve bu savaşlara güç yetirememeye başlamıştır⁵⁴.

Yüzyılın ilk yarısındaki ilk savaşta Osmanlı Devleti Rusya'ya 1700 İstanbul Antlaşması'nda kaptırmış olduğu Azak Kalesini geri almaya başardı. Ancak bunun ardından 1715'te Venedik'e karşı başlatılan ve 1716'ya kadar başarıyla sürdürülen 1716'da ise Avusturya'nın dâhil olmasıyla dengelerin bozulduğu savaş sonrasında Osmanlı Devleti diğer bir büyük yenilgisini 1718 Pasarofça Antlaşmasıyla yaşadı. Bu antlaşmayla Venedik'e karşı bir zafer kazanılıp Mora ve Dalmaçya kıyıları geri alınmışsa da Avusturya karşısında tam bir yenilgi yaşanmış, Sırbistan'ın hemen hemen yarısı ve Eflak kaybedilmiştir. Bu savaş aynı zamanda toplumun en üst katmanlarında ve yönetici sınıf içerisinde Avrupa modellerinin

⁵² Volkan Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık Kurumu Ve Bursa Ayanları: 1750-1800*, Uludağ Üniversitesi (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2004, s.6.

⁵³ Volkan Demir, *a.g.t.*, s. 6.

⁵⁴ *A.g.t.*, s. 7.

denendiğinin kanıtı olan Lale Devri olarak adlandırılan dönemi açmış oldu. Batının asli yeniliklerini değil yaşam şeklini önemseyen ve fetih siyasetini geri plana atan bu dönem, devleti küçük düşüren Patrona Halil İsyanının yaşanmasına neden oldu⁵⁵.

Lale Devri olarak adlandırılan bu dönemde Osmanlı Devleti bu yüzyılın üçüncü savaşı içerisine girdi. Batı fetihlerini bir kenara bırakan Lale devri bürokrasisi Osmanlı Devleti'nin genel politikalarına aykırı olarak İran'ın içinde bulunduğu karışıklıktan faydalanmayı uman Rusya ile ittifaka girmişti. Bu durum Osmanlı Devleti'nin genel politikalarına aykırıydı çünkü Osmanlı Devleti Müslüman bir dost olarak görülen Safevilerle zorunlu kalmadıkça savaş yapmama politikasını takip etmekteydi⁵⁶.

Osmanlı Devleti'nin yüzyılın ilk yarısındaki son savaşı ise Avusturya-Rusya birliğine karşı bir zafer kazanarak, Fransa'nın da politik etkinliği ile 1718 Pasarofça'da kaybettikleri toprakları geri aldıkları 1736-1739 savaşı oldu. Bu antlaşma Fransa'ya İngiltere ve Hollanda'nın arasında Türklerin en iyi gayri Müslim dostu ünvanını yenileme imkânı tanıdı. Fransa bu arabuluculuğundan faydalanarak İngiltere de dâhil hiçbir gayri Müslim devletin sahip olmadığı imtiyazlar kazanarak bunları sürekli hale getirme imkânına sahip oldu⁵⁷. Osmanlı Devleti, uzun yıllar üstünlük kurduğu Batı'nın bu yeni konumu karşısında ıslahat yapmak ihtiyacı hissetti ve bazı reform girişimlerinde bulundu. Bu amaçla, özellikle III. Selim (1761-1808) ve II. Mahmut (1785-1839) dönemlerinde hem Batı'dan geri kalmamak, hem de içte yaşanan olumsuzlukları giderebilmek için başta askeri sistem olmak üzere yönetimde bir takım reformlar yapılmıştır⁵⁸.

Bu dönemin sona ermesinden sonra ise Osmanlı Devleti'nin büyük yenilgiler yaşadığı ikinci dönem başlamış oldu bu dönemde Osmanlı kendini yenilemiş Rus ordusu ile her karşılaştığında büyük yenilgiler yaşadı. Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü durumu ilk gösteren savaş 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı oldu. Bu iki savaş sırasında Devletin iç bünyesindeki sorunlarla ilgilenememiş olması Anadolu'da ve Rumeli'de eşkiyalık

---

⁵⁵ S. 7.

⁵⁶ S. 7.

⁵⁷ S. 8.

⁵⁸ Yakup Altan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi Reform Çabaları ve Osmanlı Kamu Yönetimi Teşkilatı*, Süleyman Demirel Üniversitesi (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 1998, s. 32.

hareketlerinin artmasına neden olmuştur. Bu eşkıyalık hareketlerinin bastırılmasında da devlet yine âyânlardan yardım istemek zorunda kalacaktır⁵⁹.

İmparatorluğun bu duruma gelmesinde kendi dışında gelişen olaylar ve bunun kendi içerisinde doğurduğu neticeler etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu için asıl önemli gelişme, Avrupa'nın her alanda (askerî, iktisadî, teknik) ilerleme kaydetmesiydi⁶⁰.

XVI. yüzyılda başlayıp XVII. yüzyılda etkisini daha da fazla hissettiren coğrafi keşifler sonucu Dünya üzerindeki ticaret yolları değişti ve eski ticaret yolları olarak adlandırılan İpek ve Baharat Yolu eski önemini yitirdi. Bunun temel sebebi Hint Deniz Yolu'nun üstünlüğü'nün Avrupalıların eline geçmesiydi. Bununla birlikte Avrupa'da ortaya çıkan genel zenginleşme ve değerli madenlerin bolluğu da Osmanlı Devleti'ni XVI. yüzyıldan itibaren etkilemeye başladı. Bu değişikliğin ilk görünen etkisi ticaret yollarının değişmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin gümrük gelirlerinde ortaya çıkan düşüş oldu. Bu düşüş Osmanlı Devleti'ni fazlasıyla etkilediği için Hint Denizi'nde üstünlüğün sağlanması için mücadele edildi. Ancak bu mücedelelerde Osmanlı Devleti başarısız olacak ve Hint Deniz Yolu'na önce İspanya ve Portekiz sonrasında da İngiltere ve Hollanda hâkim olacaktır. Bu keşifler sonrası Avrupa ülkelerinde Osmanlı piyasasındaki mallara karşı talepte artmaya başlamıştır⁶¹.

Ekonomiyi derinden etkileyen bir başka gelişme de yine XVI. yüzyılın sonlarında Doğu Akdeniz ülkelerinde görülen "Fiyat Devrimi"dir. Bu gelişme 1570'lerden sonra Akdeniz ülkelerinde kuvvetle hissedilen genel fiyat yükselmelerine yol açtı. Bu büyük fiyat artışları İmparatorluk'ta da büyük fiyat artışlarının doğmasına da sebep olmuştur. Bu büyük fiyat artışları karşısında para eski gücünü yitirdiği için devlet devalüasyonla bunun önüne geçmeye çalışmıştır. Akçenin değerindeki bu değişiklikliğin yarattığı enflasyon hazine gelirlerini azalttığı için devlet yeni önlemler aramaya başladı. İşte bu arayış Avarız-ı Divaniye olarak adlandırılan olağanüstü hal vergisinin sürekli hale getirilmesi sonucunu doğurdu. Gerçekte Avarız fevkaledde hallerde, bilhassa harp zamanlarında merkezi hükümetin mal ve hizmet taleplerinden doğan, daha sonraları para haline çevrilip bu mal ve hizmetlerin bedeli halinde toplanan bir vergiydi. Avarız vergisinin yanına Avarız-ı Divaniye ile aynı dönüşüm sürecini takip eden Nüzül vergisi de eklenmişti. Böylece hem vergi kalemlerindeki bu artış

⁵⁹ Volkan Demir, *a.g.t.*, s. 8.

⁶⁰ Aydın Güven, *Doğu Karadeniz Âyânlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)*, Atatürk Üniversitesi (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1999, s.1.

⁶¹ Volkan Demir, *a.g.m.*, s. 9.

hem de bu yeni vergilerin ağırlığı yüzünden reyanın ödediği vergi XVII. yüzyılda bir önceki yüzyıla nazaran neredeyse on misli daha ağırlaşmıştı⁶².

Avrupa'daki ekonomik değişimlerden Osmanlı Devletini en fazla etkileyenlerden biri de 1740'lardan itibaren başlayan merkezinde sanayi devriminin bulunduğu Avrupa'daki ekonomik büyümedir. Avrupa sanayileşirken, artan tarım ürünleri ve tekstil sanayinin ham maddesi olan pamuk ihtiyacını Ortadoğu, Doğu Avrupa ve Balkanlardaki pazarlardan karşılamaya çalıştı. Bunun Osmanlıya etkisi o güne kadar iç piyasayı beslemeye yönelik şekillenmiş olan Osmanlı tarımsal üretiminin piyasa şartlarına göre kendini yenileyerek ürünlerini değiştirmesi oldu. Bu değişimin Osmanlı tarımının temelini oluşturan çiftliklerin boyutunu da değiştirerek Asya'daki plantasyon benzeri büyük çiftliklerin oluşmasına etki ettiği iddia edilmiştir. Ancak son dönemde yapılan araştırmalar çiftliklerin boyutunun bu şekilde ve buna bağlı olarak değişmediğini daha net olarak göstermiştir⁶³. Sanayi devriminin sonucunda Avrupa ekonomisinin büyümesiyle Osmanlı topraklarındaki hammaddeler doğrudan bu âyân ailelerinden temin edilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda da âyân aileleri ekonomik açıdan güçlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin klasik devrinde taşrada görülen ve XVII. yüzyıl sonlarından itibaren kazandığı yeni konumuyla dikkati çeken bir kurum olan âyânlık, eyalet yönetiminde üstlendiği işlevleriyle Osmanlı Devleti tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir⁶⁴.

Klasik dönemde, şehir ve kasabaların ileri gelen nüfuzlu ailelerine genel olarak eşraf ve âyân adı veriliyordu. Bu aileler “âyân-ı memleket”, “âyân ve eşraf” ve “âyân-ı belde” gibi deyimlerle de tanımlanmaktaydı. Şehrin zengin tüccarları, yaşlı esnafları, tanınmış din adamları, ünlü tarikat şeyhleri ve emekli devlet görevlilerinden oluşan eşraf ve âyân, bir anlamda Osmanlı şehir toplumunda halkın temsilcisi durumundaydı. Çünkü halk ile devlet arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde ve devlet emirlerinin yerine getirilmesinde resmi görevlilere yardımcı olurlardı. Eşraf ve âyân vakıf yönetmek, üretilen çeşitli malların fiyatlarının saptanmasında görüş bildirmek, para ayarlanmasında ve basılmasında hazır bulunmak, şehrin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak, şehir yöneticilerinin kanunlara uygun görev yapmalarını denetlemek gibi görevlerin yanısıra şehrin korunması, adli işlerin kanunlara göre yürütülmesi, yolsuzlukların önlenmesi ve halkın isteklerinin devlete iletilmesi gibi görevlerle

⁶² Volkan Demir, *a.g.t.*, s. 10.

⁶³ A.g.t., s. 10.

⁶⁴ İnci Kuyulu, *Kara Osman-Oğlu Ailesine Ait Eserler*, Ankara, 1992, s. 5

kasaba ve şehir yönetimine katılırlardı. Ayrıca kadınların başkanlığındaki mahkemelerde hazır bulunarak şahitlik ve bilirkişilik yaparlardı. Hatta bazı araştırmacılar eşraf ve âyânı üstlendikleri bu görevler nedeniyle “Osmanlı şehrinin fiili yöneticileri” olarak kabul etmektedirler⁶⁵.

Klasik dönemde, yukarıda açıkladığımız gibi bir toplumsal konuma sahip olan eşraf ve âyânın, Osmanlı Devleti yapısının bozulmaya başlamasıyla birlikte eyalet yönetiminde daha etkin bir güç olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Eyaletlerde uygulanan toprak sisteminin bozulması ve tımarların iltizam usulüyle yönetilmeye başlanması bu değişimi hazırlayan en önemli faktörlerden birisidir. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan savaş giderleri ve devlet harcamaları Osmanlı devletini büyük mali sıkıntıya sürüklemiştir. Devlet artan bu giderleri karşılamak amacıyla, sipahiler aracılığıyla yönettiği tımarlarını iltizama vermeye başlamıştır. Büyük paralarla belirli bir toprak parçası veya bir bölgenin işletme hakkını elde eden mültezimler ise, devlete ödedikleri bu parayı köylüden kat kat fazlasıyla talep etmişlerdir. XVII. yüzyıl boyunca yaygınlık kazanarak devam eden bu uygulama, tımar sisteminin tam anlamıyla bozulmasına neden olmuştur. Köylülerin bu uygulama sonucunda mültezim ve devlet görevlilerinin haksız vergi toplamaları nedeniyle topraklarını terk etmeleri ve bu topraklara bölge âyânının el koyarak, buralarda büyük çiftlikler kurmaları, âyânların güçlenmesinde ilk adımı oluşturmuştur. Bu arada, topraklarını terk eden köylüler de, âyânların kurdukları bu çiftliklere sığınarak, onlara kapı halkı yazılmışlardır. Âyânlar da kapı halkı olarak çevrelerine topladıkları saruca, sekban ve levent bölüklerini gerektiğinde devlete bile karşı koyabilecek bir güç olarak kullanmışlardır⁶⁶.

Âyânlığın güçlenmesinde etkin olan diğer bir faktör de, 1682-1699 yılları arasında devam eden Osmanlı-Avusturya Savaşı'nın devlete getirdiği mali sıkıntılar nedeniyle, mukataaların ömür boyu işletilmek üzere 1695 yılında malikâne usulüyle verilmeye başlanmasıdır. Mukataaların büyük bir kısmının bu uygulamayla birlikte âyânlar tarafından ele geçirilmesi bu ailelerin nüfuz ve kuvvetlerini arttırmış ve servetlerinin babadan-oğula geçmesinin sonucunda da büyük hanedanların oluşmasına ortam hazırlamıştır⁶⁷.

Savaş dönemi ve onu takip eden yıllarda, taşrada devlet otoritesinin azalması, âyânların voyvodalık, mütesellimlik gibi devlet görevlerini edinmelerine yol açmıştır. Ayrıca,

---

⁶⁵ İnci Kuyulu, *a.g.e.*, s. 5.

⁶⁶ *A.g.e.*, s. 6.

⁶⁷ S. 6.

1726 yılından itibaren, devletin merkezden vali tayini uygulamasından vazgeçerek, vilayet âyânlarından birini vali ve sancakbeyi olarak tayin etmeye başlaması, artık memleket idaresinin ayan (derebeyi) diye adlandırılan mütegalibe bir grubun eline geçmesine neden olmuştur⁶⁸.

Yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız gibi, âyânların bir yandan tımar, mukataa v.b. gelir kaynaklarını, diğer yandan da valilik, sancakbeyliği, mütesellimlik, voyvodalık gibi devlet görevlerini ele geçirmeleri, onların hem zenginleşmelerini, hem de yönetimde etkin bir güç olmalarını sağlamıştır. Devletin, eyaletlerde böyle güçlü bir konuma ulaşan âyânlara vergilerin toplatılması, posta sisteminin yürütülmesi, savaşlarda asker temini gibi görevler vermesi, âyânlığı resmi bir görev haline getirmiştir. Devletin kendisine verdiği görevleri yapan ve idari yetkileri olan âyân, “resmi âyân”dır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, “reis’ül-âyan” veya “kaza âyânı” olarak karşımıza çıkan bu âyân tipi, klasik dönemdeki kasaba ve şehirlerin ileri gelenleri anlamındaki “eşraf ve âyân”dan artık iyice farklılaşmıştır. Eyalet yönetiminde etkinleşen resmi âyânlık görevini ele geçirmek için bölge âyânlarının kendi aralarında ve devlet güçleriyle mücadeleye girişmeleri, devlet işlerinin aksamasının yanısıra halkın da büyük zarar görmesine yol açmıştır⁶⁹.

Devlet işlerinin aksaması ve halkın sürekli şikâyetleri, devleti resmi âyân seçiminde bazı düzenlemeler yapmaya zorlamıştır. XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren şehrin ileri gelenleri ve halkın istediği bir kişi ayan seçilebiliyordu. Ayrıca, bu kişiler devletin verdiği görevleri yapabilecek güçte olduklarını, kadıdan aldıkları bir ilamla belgelemek zorundaydılar. Bu aşamadan sonra da padişah veya sadrazamın onaylamasıyla, resmi âyân olarak atanmaları gerçekleşiyordu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, âyân adayları olan kişiler, valiye “ayaniye” adı verilen bir ücret ödeyerek, validen “âyânlık buyruldu” almak suretiyle âyân olarak atanmaya başlamışlardır. Bu uygulamada da halkın istediği kişilerin âyân seçilmesi gerektiği halde, valiler, zamanla halkın istediklerini göz ardı ederek, kendilerine fazla ayaniye ve rüşvet veren kişilere âyânlık buyruldu vererek, âyânlar arasındaki mücadelelerin artmasına neden olmuştur. Bunun yanısıra, âyânların valilere hem ayaniye hem de rüşvet olarak verdikleri bu paraları halktan fazlasıyla talep etmeleri, halkın fakirleşerek âyânlardan sürekli şikâyetçi olmalarına yol açmıştır⁷⁰.

---

⁶⁸ S. 6.

⁶⁹ S. 7.

⁷⁰ S. 7.

Halkın sürekli şikâyetleri ve âyânlık seçiminde görülen yolsuzluklar, devleti bu konuda çeşitli zamanlarda bir takım düzenlemeler yapmaya zorlamıştır. Hatta bir süre âyânlık kurumu yerine şehir kethüdalığı görevini kurmuştur⁷¹. Ancak bu önlem de yetersiz kalmıştır.

Devletin gerek seçimleri, gerekse gittikçe artan otoritelerini sınırlama konusunda âyânlar hakkında giriştiği uygulamalar, onların güçlenmelerini önleyememiştir. Âyânlar XVIII. yüzyılın sonlarına doğru artık eyalet yönetiminde hemen hemen tek söz sahibi durumuna gelmişlerdir. Bu arada, taşrada giderek artan eşkıyalık hareketleri, halkı kendilerini koruyacak güçlü kişiler aramaya itmiştir. Bu nedenle de devletin, 1800'lü yıllardan itibaren halkın güvenliği açısından âyânlık görevini yörelerin en güçlü kişilerine vermeye özen gösterdiği görülmektedir. Tüm bu gelişmeler sonucunda Anadolu ve Rumeli'de çok büyük âyân aileleri ortaya çıkmıştır⁷². Osmanlı tarihinde etkili olmuş, elde ettikleri mevki ve makamlarla kendilerine çıkar sağlayarak güç kazanmış, yerel unsurlardan olan âyân ve hanedanlara bakıldığı zaman: Manisa ve havalisinde Karaosmanoğulları, Gediz'de Nasuhoğlu, Samsun'da Canikli Ali Paşa, Yozgat'ta Çapanoğulları, Adana'da Küçük Ali oğlu Halil ve kardeşi Ali, Trabzon'da Alaybeyi Şatıroğlu Mehmet, Muğla'da İlyasoğlu Halil, Saruhan'da Gündüzoğlu, Isparta ve Eğirdir havalisinde Yıllanoğulları, Konya'da Gaffarzâdeler, Suriye'de Azimzâdeler, Rize'de Tuzcuoğulları, Kayseri'de Zennecizâdeler, Ankara'da Müderriszâdeler, Bilecek'te Kalyoncuoğulları, Antalya'da Tekelioğulları, Rumeli'de Serezli İsmail, Rusçuk'ta Tirsiniklioğulları ile Alemdar Mustafa Paşa, ortaya çıkmış hanedan ve âyânlardan bazılarıdır⁷³.

Yukarda örneklerini verdiğimiz âyân aileleri, artık öyle bir konuma gelmişlerdi ki, kendi çıkarlarına dokunulduğu zaman, devlete bile karşı koymaktan çekinmez olmuşlardı. Âyânların keyfi baskı ve yolsuzluklarına son verme amacını da taşıyan, Nizam-ı Cedid'in Rumeli'de uygulanmasını sağlamak amacıyla 1806 yılında gönderilen orduya karşı koymak için Rumeli âyânlarının Edirne'de toplanmaları buna güzel bir örnektir. Bu olaydan kısa bir süre sonra, III. Selim yenilik hareketlerinden dolayı 1807 yılında İstanbul'da çıkan bir ayaklanmayla (Kabakçı Mustafa Ayaklanması) tahttan indirilmiştir. Bunun üzerine gelişen olaylar, âyânların devlet merkezindeki işlerde bile ne kadar söz sahibi olduklarını göstermesi

⁷¹ Şehir kethüdalığı Osmanlı Devletinde XVI. Ve XVII. yüzyıllarda varlığı bilinen, ancak XVII. yüzyıl sonlarından itibaren ayanlığın güçlenmesiyle önemini yitiren bir kurumdur.

⁷² S. 7.

⁷³ Mehmet Ak, *Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyânlık Örneği Yıllanoğulları*, Akdeniz Üniversitesi (Yayınlanmamış), Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007, s. 8.

açısından ilgi çekicidir. 1808 yılında Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim’i tekrar tahta çıkartmak için kendi ordusuyla İstanbul’a gelmiştir. Ancak III. Selim’in öldürülmesi üzerine II. Mahmut’u tahta çıkartmış, kendisi de sadrazam olmuştur⁷⁴.

Alemdar Mustafa Paşa sadrazam olduktan sonra, eyaletlerin tartışmasız hâkimi olan âyânları, memleketin sorunlarını görüşmek üzere İstanbul’a çağırdı. Yapılan görüşmeler sonucunda 1808 yılında padişah ile âyânlar arasında “Sened-i İttifak” imzalandı. Senedi İttifak’a göre padişah âyânlara adil ve eşit vergi sağlacağına dair söz verirken; âyânlar da padişaha bağlılıklarını ve ona ait vergilere el koymayacaklarını belirtiyorlardı. Ayrıca eyaletlerinde adil bir yönetim sağlayacaklarını, birbirleriyle mücadelelerine son vereceklerini, eyaletlerinde asker toplama işine yardım edeceklerini ve eğer İstanbul’da bir ayaklanma olursa emir beklemeksizin İstanbul’a geleceklerini garanti ediyorlardı. Sened-i İttifak, devletin eyaletlerdeki âyânları resmen kabul ettiğini göstermesi açısından önemli bir belge sayılmaktadır⁷⁵.

Sened-i İttifak, uzun süre yürürlükte kalmamış, belgenin kendi otoritesini, sınırladığını düşünen padişah tarafından aynı yıl iptal edilmiştir. 1829 yılında İstanbul’da, 1833 yılından itibaren de taşrada âyânlık kurumu yerine muhtarlık teşkilatı kurulmaya başlanmıştır. 1839 yılında da Tanzimat’ın ilânı ile birlikte, taşra idaresinin din adamlarının ve âyânların etkisinden kurtarılarak, merkezi idarenin etkinliğinin artırılması yoluna gidilmiştir⁷⁶.

Âyânlığın kaldırılarak yerine muhtarlık teşkilatının kurulması ve Tanzimatla birlikte taşrada merkezi otoritenin artırılmasına yönelik idari önlemlerin alınması çalışmaları, âyânların resmi görevlerine belki son vermiştir; fakat âyân ailelerinin gerek ekonomik güçleri, gerekse bölgelerindeki nüfuzları Osmanlı Devleti’nin yıkılmasına kadar devam etmiştir⁷⁷.

3.2. Batılılaşma Döneminde Aydınla Âyânlık

Aydın, 1527 tarihli bir Osmanlı kaydında Anadolu Vilayetinin oluşturan 17 liva’dan biri olarak yer almaktadır. Aydın, 1578-1588 ve 1632-1641 yıllarında da yine aynı idarî düzen içindedir. Ancak daha sonraki yıllarda özellikle XVII. yüzyıl ortalarında temelde Aydın, Saruhan, Menteşe livalarını kapsayan ve kısmen İzmir, Antalya ve Afyon’a dek uzanan yeni

⁷⁴ İnci Kuyulu, *a.g.e.*, s. 8.

⁷⁵ *a.g.e.*, s. 8.

⁷⁶ s. 8.

⁷⁷ s. 8.

bir idarî ünitenin merkezi konumuna gelecektir. Osmanlı Devleti tarafından Aydın Muhassıllığı olarak adlandırılan bu yeni ünitenin ortaya çıkışı, önceleri devletin bölgede bulunan malî yatırımları (mukataalar) ve bunlardan gelen kira gelirlerinin tahsili işi için muhassıl olarak görevlendirilen bir tahsildara verilen yetkiden ortaya çıktı. Önceleri sadece malî olan yetki, Anadolu Eyaleti gibi büyük bir idarî coğrafyadaki tüm mukataaların tahsili işinin güçlüğünden çıkmış olmalıdır. Ancak XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında tüm Anadolu'da ortaya çıkan güvenlikle ilgili olağanüstü olaylar, bu tahsil işinin daha kuvvetli ve yetkili görevlilere verilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu göreve eski defterdarlar gibi devletin en önemli ve en üst derecedeki malî görevlileri getirildiği gibi, eski beylerbeyleri, eski valiler, eski sadrazamlar gibi idareciler de getirilmeye başlanmıştır. İşte bu görevli değişikliği muhassıl terimine yüklenen anlamı da değiştirmiştir. Hâsıl eden, meydana getiren anlamı taşıyan bu terim zamanla Anadolu Eyaleti'nden ayrılan zamanı ve sayısı değişken olabilen bazı liva/sancakların başına getirilen idarecilere verilen ada dönüşmüştür. Muhassıl gerek malî konularda gerekse eşkıya takibi, bölgede bulunan göçebe aşiretler, askerlik işleri, çeşitli sahtekârlıklarla mücadele, çeşitli suçluların cezalandırılması ve sürgün kararlarını uygulamak gibi tipik bir Osmanlı idarecisinden istenen tüm isteklerin icra makamı haline gelmiştir. Zurnazen Mustafa Paşa, Abdülbaki Paşa, Hazinedar Ali Paşa, Şemsipaşazade Abdullah Paşa, Kirli İsmal Paşa, Osmanoğlu Nasuh Paşa, Hamzabalizade İbrahim Paşa, Aydınli Abdullah Paşa, Yeğen Mehmed Paşa, Boynueğri Abdullah Paşa, Silahtar Mehmed Paşa gibi üst düzey Osmanlı görevlilerinin getirildiği bu görev, XVIII. yüzyıl sonlarında yerel âyân ailelerinden Cihanzâdelerin eline geçecektir⁷⁸. Manisa ve Aydın'da Karaosmanoğulları'nın, Aydın ve Koçarlı'da Cihanoğulları'nın etkin olduğu bu dönemde Cihanoğulları ile birlikte çağdaş olan Söke ve Kuşadası'nda İlyasoğulları, Çine ve Menteşe'de Hasan Çavuşoğulları, Nazilli'de Arpazlı ailesi gibi âyân aileleri de Aydın'da söz sahibi olmuşlardır.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun ticareti, dolayısıyla da ekonomisi, kapütilyasyonların da etkisiyle sanayileşen Avrupa'nın etki alanı içine girmişti. Artan ticaretin batıyla ulaşım açısından en kısa ve kolay yol olan İzmir ve Kuşadası limanlarından yapılmaya başlanması, Büyük Menderes Ovası'ndaki eski transit ticaret yollarının tekrar önem kazanmasını sağlamıştır⁷⁹. Aydın'ın ekonomik açıdan ve vergi gelirlerinin yüksek olması açısından önemi artarken âyânlık ünvanına olan talebin artması

⁷⁸ Bülent Çelik-Tanju Demir, *a.g.m.*, s. 154, 155.

⁷⁹ Abdullah Uğur, "Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri" Coğrafi Bilimler Dergisi, 2003, s. 48.

rüşvet ve yolsuzluklar doğurmuş ve âyânların kendi aileleri içinde dahi mücadelelere neden olmuştur. 1860'lı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nde yönetimdeki aksaklıkları düzeltmek için yeni bir idari yapılanmaya geçilecektir.

Bu arayışlar bağlamında Halep, Kıbrıs ve Aydın gibi bölgelerde muhassıllık sistemi denenmiştir. Böylelikle sancak beylerinin ve bazı dirlik sahiplerinin tasarruflarında olan mukataalar, bir araya getirilerek eyaletten küçük, sancaktan büyük yeni mali ve idari birimler oluşturulmuş oluyordu. Aydın muhassıllığı; Aydın, Saruhan, Menteşe, Sultanönü ve Teke sancaklarındaki bir kısım mirî mukataaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş çok geniş sınırlara sahip bir mali ve idari ünedir⁸⁰.

Cihanoğlu ailesi XVI. yüzyılda Koçarlı'da ortaya çıkışlarından iki yüz yıl sonra XVIII. yüzyıl başlarında Aydın siyasetine yön vermeye başlamıştır. Bu yüzyılda güçlerinin zirvesinde olan aile Cihanoğlu Mehmet, Mustafa, Abdülaziz ve İbrahim bey ön plana çıkan kişilerdir. Askeri, siyasi ve ekonomik açıdan güçlü olan aile bunu dönemin şartlarına uygun olarak değerlendirmiştir. Özellikle Aydın ve Koçarlı'da Cihanoğlu ailesinin prestij eserleri olan Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesi ve Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa eserleri barok özelliği ile dikkat çeken eserlerdir. Bunun yanı sıra Aydın'ın sıcak bir iklimi olmasından dolayı aile, Aydın geneline yayılan su eserleri de inşa ettirmiştir. XVIII. yüzyıl sonlarında aile içi çatışmalar ve ekonomik sıkıntılar yüzünden gücünü kaybetmiştir.

Cihanoğulları'nın hâkim olduğu Aydın Güzelhisarı, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Karaosmanoğulları ailesinin nüfuzuna girmeye başlamıştır. Karaosmanoğullarının nüfuzları, yalnız Saruhan sancağı ile sınırlı değildir. Aydın, İzmir hatta Isparta sancaklarına kadar genişlemiştir. Ünvanları "mütesellimlik" olmakla beraber gördükleri iş, sahip oldukları yetkiler, tamamıyla sancak beyininkine eşittir. Başlangıçta Aydın muhassıllığı mukataalarını işleten Karaosmanoğulları ailesi, yüzyılın ikinci yarısından itibaren Manisa'daki bütün mukataaları ele geçirmiştir. Bu dönemdeki otorite boşluğundan dolayı güç ve itibarlarını daha da arttırarak, nüfuzları Manisa sancağı dışına da yayılmaya başlamıştır⁸¹. Karaosmanoğullarının Aydın'daki faaliyetleri diğer âyân ailelerinden farklı değildir.

Karaosmanoğlu Hüseyin Bey'in öldüğü 1816 yılından sonra, Aydın sancağının yönetiminde de önemli birtakım değişiklikler olmuştur. O tarihe kadar muhassıllar tarafından

⁸⁰ Aysun Sarıbey, *a.g.t.*, s. 40-41.

⁸¹ *a.g.t.*, s. 35.

yönetilen sancak, Saruhan sancağıyla birleştirilerek vezir rütbeli “mutasarrıf” paşalar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonraki dönemleri içeren belgelerde, Aydın ve Saruhan sancaklarının yöneticileri, mutasarrıf olarak adlandırılmaktadır⁸².

Aydın sancağının ilk mutasarrıfı, Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'nın 1816 yılında vefat etmesi ile boşalan sancak yönetimine atanan Süleyman Paşa'dır. Bu dönemden itibaren Aydın ve Saruhan sancaklarında mutasarrıflık yönetimi başlamıştır⁸³.

Aydın yönetiminde olan Karaosmanoğulları ve diğer âyân aileler hakkında 1834'te Aydın'a gelen Texier şu açıklamayı yapmaktadır: “*Güzelhisar, hiçbir zaman değişmeyen ve güçlü bir siyasî veya dinî merkez olmamıştır. Sultanlarla açıktan savaşan değilse bile sessiz çatışma hâlinde bulunan Aydın Beyleri, bu şehirde uzun ömürlü eserler meydana getirmeyi hiçbir zaman düşünmediler. İkametgâh olarak kaba ve kötü yapılmış nakışlarla süsledikleri ahşap konakları onlara yetiyordu. Bütün Menderes vadisine birkaç asır sahip olmuş olan Karaosmanoğlu ailesi, bir hükümdar gücüne sahipti. Fakat eser olarak ne yol, ne çeşme, ne de su kemeri, kısacası hiçbir şey bırakmadılar. Bunların bütün süsleri, çevredeki köyler için bir belâ olan, düzensiz birlikler bulundurmaktı.*”⁸⁴ İnci Kuyulu⁸⁵’nun çalışmaları da Texier’in yazdıklarına kanıtlar niteliktedir. Kuyulu’nun eserinde Aydın’da Yakup Paşa Hanı’ndan başka bir yapı ismi geçmemektedir. Aydın’da günümüz bilgileri ışığında gelebilmiş tek bir Karaosmanoğulları yapısı bulunmamaktadır.

Metin Sözen Aydın’da âyânlık yapan Cihanoğullarını şu şekilde anlatmaktadır: “*XVIII. yy’da Anadolu’da türeyen, basit ve zararlı olan Derebeyliklerinden bir tanesidir.*”⁸⁶

Ayda Arel de âyânları şu şekilde ifade etmektedir: “*Batı ticaretinin Ortadoğu’daki en önemli limanı haline gelen İzmir’de üslenen Avrupalıların, kâr ve çıkarlarını ilgilendiren konularda, İstanbul’a bağlı bürokratlardan çok âyânlarla ilişkiye girmiş. XVIII. yy ortalarında Fransa’nın İzmir’deki konsolosları olarak görev alan baba ve oğul Peyssonnel’lerin bırakmış oldukları mektuplar, onların Karaosmanoğullarından Hacı Mustafa ile olan yakınlıklarının protokolle sınırlı kalmadığını göstermiş. Rum ya da Ermeni*

⁸² Aysun Sarıbey, *a.g.t.*, s. 51.

⁸³ *A.g.t.*, s. 51.

⁸⁴ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi c. II (Çeviren Ali Suat)*, Ankara, 20002, s. 102.

⁸⁵ İnci Kuyulu, *Kara Osman-oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış) Doktora Tezi, Ankara, 1988.

⁸⁶ Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1975, s. 295.

milletlerden tercümanları aracı oldukları bu ilişkiler, âyânların zaman zaman sarayla olan anlaşmazlıklarında Avrupalıların âyânlardan yana bir tutuma geçmeleri derecesindedir. Bu tür bağlantıların kültürel yaşam üzerindeki yansımalarının olması kaçınılmazdı. Nitekim kozmopolit İzmir’de yaşayan yabancı ve gayrimüslim azınlıklar çevresinde gelişen bir barok ve rokoko uslûb zevkinin, kısa süre sonra âyân mimarisini de belirlemesi bu bakımdan şaşırtıcı değildir.”⁸⁷ Bu şekilde bir yol izleyen Aydın’daki âyânlar, bölgelerinde tek güçmüş gibi davranmaktaydılar. Güç gösterisi doğal olarak mimariye de yansımıştır. İstanbul’da Padişahın yaptırmış olduğu mimari eserlerden referans alarak etkili oldukları bölgelerde padişah gibi prestijli yapılar yaptırmaya başlamışlardı. Bunların en güzel örnekleri Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Cami, Aydın Abdülaziz Efendi Cami, günümüze kadar gelemeyen Abdullah Paşa Konağı, Arpazlı ve Cihanoğlu savunma kuleleridir. Bu eserler âyânların ne kadar güçlü olduklarını tesciller niteliktedir.

Aydın’da, Osmanlı Devleti ne kadar önlem ve yönetim değişikliğine gitse de bölgelerde yaşayan zengin aileler bu konumları bir müddet sonra ele geçirmiş ve kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmışlardır. Âyânlar ünvanlarını kaybetse de cumhuriyetin ilk yıllarına kadar bölgede etkin güç olmaya devam etmişlerdir.

3.3. Cihanoğlu Ailesinin Tarihçesi

3.3.1. Cihanoğlu Ailesinin Tarih Sahnesine Çıkışı

Cihanoğlu ailesi bir aşiret olarak Koçarlının Mazın (Amyzon) Bölgesinde, Koçarlı İlçesinin Mersinbelen mahallesinin güneyinde M.Ö. 3000 yılında yaşamış olan Amyzonlar (Savaşçı kadınlar) tarafından kurulan bir yerleşim yeridir (H. 2). Romalılar döneminde Karia olarak adlandırılmış ve Asya Eyaletine bağlı olmuş ve 1282 yılında itibaren de bölge sırası ile Anadolu Selçuklu, Mentеше Beyliğinin ve 1421 tarihinde Osmanlı’nın idaresine girmiştir. Bölge ilk kez Osmanlı kayıtlarında 1512 tarihli tahrir defterine göre; Mentеше Sancağı, Mazın Kazası olarak bilinmekte,⁸⁸ kendinden önceki medeniyetlerin zengin kültürel birikim mirası ile tarih sahnesine çıkmıştır.

⁸⁷ Ayda Arel, “Aydın Bölgesinde Âyânlık Dönemi Yapıları” *Ege’de Mimarlık Sempozyumu*, İzmir, 27-29 Kasım 1985, s. 150.

⁸⁸ Bu konular hakkında bkz.; Koçarlı Belediyesi kültür yayını, Koçarlı, 2006. Remzi DURAN, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi doktora tezi, İzmir, 1995., Serkan SARI, *XV-XVI. Yüztillarda Mentеше, Hamid ve Teke Sancağı Yörükleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, Isparta, 2008.

Aydın'da (Meandros) Menderes Türkleri, Koçarlı'da Cihan Padişahın (Kanuni Sultan Süleyman Han) oğulları ve Osmanlı belgelerinde Cihanzadeler Aydın ve Sobuca âyânları, (voyvodaları) olarak geçen Cihanoğlu ailesi tarih sahnesine 1522 yılında girmişlerdir. Ailenin kökeni konusunda iki rivayet bulunmaktadır.

İlki; Kanuni Sultan Süleyman Han 1522 yılında Rodos ve İstanköy adalarını almak için sefere giderken Mazın bölgesinde konaklar. Bu konaklama esnasında Türkistan'dan gelip Mazın bölgesini yurt tutan aşirete rastlar. Aşiret beyi Mehmet Bey 250 adamı ile Rodos seferine katılır. Zafer kazanan Osmanlı ordusu pahi-tahta dönüş yolu olarak aynı güzergâhı kullanmıştır. Bu esnada Mehmet beyin bir oğlu doğar ve padişah'tan bir ad takmasını ister. Çocuğun adını Cihan⁸⁹ koyan padişah Beşparmak dağlarından, Çine Sarı çayı ile Koçarlı ovasını yurtluk olarak verir. Daha sonra aşireti Sobuca'ya yerleşmesini ister. Aşiret daha sonra Menderes vadisine inerek Sobuca ve çevresine yerleşmiş, tarımla uğraşarak zenginleşmiştir⁹⁰.

Buna karşılık, Cihanoğulları'nın kökeni hakkındaki rivayette gerçek payı varsa, Osmanlı ordularının Rodos seferi dönüşünde, Milas'tan geçtikten sonra dağları aşarak kuzeye doğru ilerlemiş olmaları gerekiyor. Böyle bir yolun var olduğunu, antik Karya üzerine araştırma yapmış olan bilginlerin gezi raporlarından öğreniyoruz. Sözelimi, Phillipson, Wiegand, Robert gibi araştırmacıların Amyzon'dan Koçarlı ve Menderes vadisine inmek için izledikleri yol, Gaffarlar, Mersinbelen, Birci ve Çulhular köylerinden geçiyordu⁹¹.

Cihanoğulları'nın kökenini ilgilendiren ikinci yerel rivayet ise, Cihanoğulları'nın önceleri Gediz civarına yerleşmiş bir aşiret iken, bir hastalık nedeniyle buradan ayrılarak havasını suyunu beğendikleri Yenipazar'a, bugün hâlâ adlarını taşıyan sokağın bulunduğu yere taşındıklarını aktarıyor. Ailenin Mazın yöresinden Sobuca'ya indiği savına, Gediz'den

⁸⁹ Mazın Bölgesinde yaşayan yerel halk Cihan gibi ulu ve kudretli olması için yeni doğan çocuklarını aşiretin konaklamış olduğu inanılan arazide bulunan kavak ağacına getirirler. Bu şekilde yapılmasında bebek iken Cihan'ın bu kavak ağacının altında bırakılmış olması düşüncesidir.

⁹⁰detaylı bilgi için bkz.: Ayda Arel, "Aydın ve Yöresinde Bir Ayan Ailesi ve Mimarlık; Cihanoğulları", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, Sempozyumu*, Ankara, 1993, s. 189. Ve rivayet yöre halkı ve aile içinde yaygın olarak bilinmektedir. Vesile Cihanoğlu'nun anlatımı da bu şekilde olmuştur.

⁹¹Arel, *Aydın ve Yöresinde....* , s.190.

Bozdoğan'a indikleri savı ekleniyor. Her iki rivayetin ortak yanı ise, Cihanoğullarının Menderes'e inerek yerleşikliğe ve tarımcılığa geçen bir aşiretten geldikleridir⁹².

Kökenleri konusunda değişik rivayet bulunsa da kişilerin gerçekte yaşamış oldukları kesindir. Her ne kadar rivayet de olsa gerçeklik payı olan bu gibi hikâyelerin ne kadarı doğru olduğu bilinmemektedir.

Jorga, XVIII. yüzyılda Anadolu'da ön plana çıkan âyân ve beylerin çoğunlukla Türkmen kökenli olduklarını gözlemlemiştir. Daha başka yazarlar da, Saray'ın atadığı görevli ve paşalardan çok daha nüfuzlu olan bu kişilerin, köklü yerli ailelerden geldikleri konusuna değinmişlerdir⁹³.

II. Murad, fethettikleri topraklarda manastırların en büyük ve en güzellerini akrabalarına ve memurlarına hediye etmiştir. II. Selim zamanında ise, örfi usullere göre yapılan tasarruflar ve o güne kadar keşişlerin denetiminde bulunan manastır mallarının bir kısmı, şeriata uygun duruma getirmek gerekçesiyle miri arazilere dönüştürülmüştür. Bütün bu bilgilerden yola çıkarak, her biri verimli birer tarım işletmesi olan ve fetih sırasında ya da sonrasında devralınan manastırlardan yararlanılmaya gerek görülmediği için bunların yapılarının fazlaca değiştirilmediğini söyleyebiliriz⁹⁴.

Tapu tahrir defterlerindeki dökümler, II. Bayezid zamanında Menteşe livası nahiyelerinden olan Mazın'ın, H. 923 (1517) önce kaza konumuna yükseltildiğini gösterir. Bu tarihte 4 köyü ve 291 hanesi olan Mazın'ın, H. 970 (1563) tarihli defterdeki kayıtlarda 59 köyü ve 1528 hanesi olan bir kaza olarak geçtiği görülür. Padişah'ın Mazın merkezinde 15.000, Mazın'a bağlı Çukur karyesinde ise 10.500 akçelik hasları bulunmaktadır. Bu deftere kayıtlı olan Mazın kazası göçer cemaatlerinin ileri geleni Barza (ya da Barzen) cemaatidir ve bunun bir kısmı "oturak"tır. 337 sayılı defterde, Sobuca, Mazın'ın nahiyesi olarak gösterilmiştir ve bunun köylerinden olan Dünderli ve Elekçi karyelerinde birer Cihanşah tımarları bulunmaktadır⁹⁵.

⁹² Ayda Arel, *a.g.m.*, s. 191.

⁹³ *A.g.m.*, s. 189.

⁹⁴ s.195.

⁹⁵ s.190.

Bunun yanı sıra Cihanoğullarına halk tarafından atfedilen Şahanlar köyü türbesi⁹⁶ ve Çiftlik köyü Cihanzade Safiye Sultan türbeleridir. Ancak araştırmamız sırasında bu türbelerle ilgili somut veri bulunamamıştır. Ancak Devlet arşivinde H. 1127/M. 1736'da Cihanzade Mehmed ve Ahmed Bey isimli kişilerin Safiye Sultanın Koçarlı'da bulunan topraklarına mutasarrıflık yaptığı bilinmektedir⁹⁷. Ne mezar taşlarında ne de Osmanlı arşiv belgelerinde Cihanoğlu aile bireyleri arasında sultan adını kullanan da yoktur. Bugünün bilgileri ışığında Safiye Sultan'la Cihanoğullarının bağlantısı bu konudan ileri gitmemektedir.

Cihanoğulları'nın parladığı dönem öncesine ait olduğunu sandığımız bu çifte türbe, Cihanoğulları'na ait bir çiftliğin arazisinde bulunduğu için, yöre halkı tarafından onlara atfedilmiş olmalıdır⁹⁸.

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak Cihanoğullarının bir şekilde sarayla bağlantılı bir aile oldukları ve bu sayede Aydın'da önemli bir âyân ailesi sıfatıyla toprakla ve deniz aşırı ticaretle uğraşarak zenginleşmiş oldukları sonucuna varılabilir.

3.3.2. Cihanoğlu Ailesinin Siyasi ve Ekonomik Tarihi

Aşiret Reisi Mehmet Bey'in hayatı hakkında kaynaklarda bilgi sahibi olamıyoruz. Sadece Sobuca ya geldiği ve burada yaşadığı halk tarafından anlatılmaktadır. Yine aynı şekilde oğlu Cihan Bey hakkında da yeterli bilgiler bulunmamaktadır. 1612 yılında bugün Koçarlı Menderes Mahallesi (eski adı İlhanlı) mezarlığında mezarının olduğu bilinmekte ve mezar taşı Koçarlı Cihanoğlu haziresine taşınmıştır⁹⁹.

İbrahim Beyin oğlu Abdülaziz dönemine (XVII. yüzyıl) geldiğinde ailenin genişlemiş ve ekonomik açıdan da oldukça zenginleşmiş olduğu görülür. Bu tarihlerden sonra aile, devlet arşivlerine göre ve 1986-92 yılları arasında yüzey araştırması yapan Ayda Arel'in tespit ettiği konak ve kule kalıntılarından hareketle de Aydın, Sobuca, Cincin, Haydarlı, Dedeköy ve Rodos, Midilli adalarında yaşamaya başlamışlardır. İlk düzenli bilgiler Cihanoğlu Abdülaziz oğlu Mehmet Bey zamanında ve onun Mehmet adındaki oğlundan itibaren alınmaya başlanmaktadır. XVI. yüzyıldan, XVIII. yüzyıla kadarki zaman diliminde

⁹⁶ Bkz. A. Arel, *Aydın ve Yöresinde....* ,

⁹⁷ İE. TZ. Gömlek no: 1126, dosya no: 11 13/m./1127.

⁹⁸ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* ,s. 202.

⁹⁹ *Koçarlı... s. 19.*

kaynakların yetersiz olması ailenin bu döneme kadar teşkilatlanamadığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Mehmet Ağa hakkında bilgiyi H.1149/1736 tarihinde düzenletmiş olduğu vakfiyeden öğrenmekteyiz. Aynı zamanda Cihanoğlu ailesi içinde ilk voyvodalığı elde eden kişidir.

Hacı Mehmet Ağa'nın vakfettiği mallar, Kuşadası'ndan Mendice (?)kzasına uzanan geniş bir alana yayılan gayrimenkuller ve zeytinliklerden oluşuyordu. Ailenin bu tarihten sonraki vakfiyelerinin hiçbirinde Kuşadası'ndan söz edilmeyecektir¹⁰⁰.

Ayda Arel, “*Hacı Mehmet Ağa'nın Kuşadası'ndaki gayrimenkulleri arasında, Öküz Mehmet Paşa Hanı'ndaki iki bab “mahzen” olması onun bu limandan yabancı tacirler aracılığıyla ihracat yapmış olabileceğini ve aile servetinin bu kişi zamanında ciddi bir biçimde gayrimenkul alımına kaydırılmaya başladığı yönündedir. Çünkü vakfiyede verilen gayrimenkullerin hepsi, vakfiye sahibi tarafından satın alınmış mallar olarak belirtilmiştir. Vakfiyede belirtilen inşa etkinliklerinin çoğu, önceden var olan yapıların onarımı şeklindedir. Bunun yanı sıra, uyanık bir kişi olduğu anlaşılan Hacı Mehmet Ağa'nın vakfiyesinin en ilginç özelliklerinden biri de, sikkenin değer kaybına karşı önlemler içermesidir. Vakfiyede “ve dahi öyle şart eyledim ki, sikke ber-karar olmadığı erbâb-ı vezâifin vazifeleri rayiç olduğu üzere her asır da rayiç olan akçadan verilüp mürtezika dahi nizâ etmeyeler” denmektedir. Dönemin ekonomisinde gayrimenkule yatırım aşamasına geldiğini gösteren bu vakfiye ailenin tarım alanındaki etkinliği zeytinciliğe yönelik olmasıdır. İzmir limanının XVIII. yüzyılda bölgenin önemli ihraç malı pamuğun olması, o yıllarda Cihanoğulları'nın yerleşim bölgesinde olan Sobuca ve Güzelhisar en verimli pamukların yetiştirildiği bilinmektedir. Bunlara rağmen ailenin vakfiyelerinde pamuk üretiminde dönemin önemli pamuk üreticisi sayılan Karaosmanoğulları'nın tekelinde olabileceğini düşündürüyor.”¹⁰¹ bilgisini vermektedir.*

Mehmet Ağa'nın dönemiyle birlikte diğer aile bireylerinin de ayanlık, mutasarrıflık, voyvodalık, mütesellimlik, kapıcıbaşı muhassıllık, kâtiplik, devlet memurluğu, askerlik gibi meslekleri benimsedikleri görülür. Diğer yandan da atadan süre gelen tarım ve ticaretle uğraştıkları görülmektedir.

Cihanoğulları'nın değişik zamanlarda kullandıkları “voyvoda”, “âyân”, “muhassıl vekili”, “dergâh-ı âli ser-bevvabı (kapıcıbaşısı)” gibi unvanlar düşünülecek olursa, gerek

¹⁰⁰ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* , s. 187.

¹⁰¹ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* , s. 188.

Mehmet Ağa'nın gerekse onun soyunun yönetimle olan ilişkilerini ve yerel siyaset içindeki konumlarını salt servetlerine borçlu olmadıkları anlaşılır. Buna karşılık, denklemi tersine çevirerek, servetlerini, toplum içindeki ayrıcalıklı konumlarına borçlu olduklarını öne sürmek de zor olmasa gerek. Nitekim (Mehmet) Memiş Ağa'nın oğullarından Müderris Abdülaziz Efendi adının geçtiği kimi belgelerdeki “müderris-i kiramdan” ibaresi ya da Sobuca voyvodası olan H. 1242'de (1826) ölen İbrahim Ağa'nın, Koçarlı haziresindeki mezar taşındaki “sahib âtâ hanedan-ı kadîm Sobuca” tanımlaması ve nihayet, H. 1328'de (1910) ölen Rabia Hanım'ın şahidesinde okunabilen “Aydın'ın en eski ve en şerefli hanedanından Cihanzade Mustafa Bey'in kerimesi” şeklindeki ifadeler, çevrenin kabul edip onayladığı bir soy savının karşısında bulunduğunu gösterir. Bununla birlikte, bu kitabelerdekine benzer övünme ifadelerine XIX. yüzyıldan önce yer verilmemiş olması, ters esmeye başlayan siyaset rüzgârının, aileyi, servet ve nüfuz alanındaki edinimlerini, soyluluğun perçinlediği bir müktesep hak gibi göstermeye ittiğini düşündürüyor¹⁰².

Hacı Mehmet Ağa'nın devlet arşivlerinde ve vakıflar idaresindeki belgelerde isminin geçmemesi 1736 yılından bir süre sonra vefat ettiğini düşündürmektedir.

1700'lerin ortalarını geldiğimizde Hacı Mehmet Ağa'nın vefat etmesiyle Aydın siyasetine yön vermeye evlatları devam etmişlerdir. Hacı Mustafa Ağa, Müderris Abdülaziz Efendi ve Halil Ağa bu dönemde Cihanoğlu ailesinin kendilerinden en çok söz ettirmiş kişileridir. Özellikle Hacı Müderris Abdülaziz Efendi ile Mustafa Ağa'nın Aydın'da ve Sobuca'da oldukça etkin oldukları görülür. Öyle ki 1733 yılında Aydın Muhasıllık görevine getirilen Abdullah Paşa'nın iki yıl sonra 1735'te bir siyasi komploya kurban gitmesiyle mallarına devlet tarafından el konulmuş ve bu malları bir süreliğine Cihanoğlu ailesi nezaretine verilmiştir.

Hacı Müderris Abdülaziz Efendinin hayatı hakkındaki bilgiler, arşiv belgelerinden 1750'li yıllardan sonra öğrenilmeye başlanılmaktadır. Abdülaziz Efendi'nin Ümmühan Hanım ve Atike Hanım adında iki eşinin olduğu da belgelerden öğrenilmektedir.

Atike Hanım önce Kapıcıbaşı Abdurrahman Bey ile evlenmiş, kocasının 1164 (1750-51) senesinde vefatıyla dul kalarak daha sonra Cihanzade Abdülaziz Efendi ile evlenmiştir¹⁰³.

¹⁰² Ayda Arel, *a.g.m.*, s. 189.

¹⁰³ Tanju Demir-Bülent Çelik, “XVIII. yüzyıl'da Osmanlı Sarayına Damat Olmuş Bir Aydınlı: Abdullah Paşa”, *Aydın Belediyesi Kültür Yayını*, Aydın, 2012, s. 165.

Atike Hanımla (II. Mustafa'nın torunu ve Eski Aydın Muhassılı Abdullah Paşanın kızı) evliliğinden çocuğu olmayan Abdülaziz Efendi daha sonra Ümmühan Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten Emetullah, Ümmügülsüm ve Zeynep adlarında üç kızı olduğunu bırakmış olduğu vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Emetullah Hanım'ın Cihanoğlu Hüseyin Bey, Zeynep Hanım'ın da Posacızade Salih Ağa ile evlendiği bilinmektedir. Bu şekilde Âyân aileleri akrabalık bağı kurup güçlerini pekiştirmişlerdir.

Buna karşılık, H. 1202 (1787-88) tarihli vakfiyesi ile mallarının tasarrufunu önceleri eşine ait vakfın mütevellilerine bırakan Atike Hanım, daha sonra, H. 1208 (1787-88) tarihli zeyl ile bu malları üvey kızı Emetullah'ın tasarrufuna geçirmiştir. Atike Hanım'ın Aydın Güzelhisarı içinde yaptırdığı küçük külliyyeden sadece bir çeşme ve bir sebil kalmıştır. Vakfiyede anılan diğer mallar, babasından kendisine intikal eden mirasla ilgilidir. Gerek Abdülaziz Efendi ile yaptığı evlilik, gerekse bu vakfiye hükümlerine getirilen değişiklik, Güzelhisar mukataalarının tek elde birikmesi isteğinden kaynaklanmış olabilir. Nitekim, müteveli tayin ettiği üvey kızı Emetullah b. Abdülaziz, Aydın muhassıl vekili olan amcası Mustafa Ağa'nın oğlu Hüseyin Bey'le evlenmişti¹⁰⁴.

Arşiv belgelerine göre bir dönem Menteşe ve Aydın âyânlığı yapan Abdülaziz Efendi halk arasında varlıklı, zorba bir kişi olarak tanınmaktadır.

Ayda Arel, “Ömrünü bu iki yer arasında geçirmiş olması gereken Abdülaziz Efendi'nin mallarının çoğu H. 1169/1755-56 tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre Sobuca'daydı. Sebze bahçeleriyle çanak çömlek (cambaz) ve ekmek (habbaz) fırınları gibi işyerlerini de kapsayan bu mallar, muhtemelen, babasından kalan mirasın kendi payına düşen kısmıydı. Çok zengin olduğu anlaşılan Abdülaziz Efendi'nin, servetinin tümünü tarımdan edindiğini sanmak saflık olur: Sobuca kadısına gönderilen H. 1190/1776 tarihli bir ferman, yöre halkının, on yıldan beri “tekâlîf” toplayan Abdülaziz hakkında Saray'a sunduğu bir şikâyetname ile ilgilidir. Anadolu eyaleti valisi ile Sobuca kadısına gönderilen H. 1190/1776 tarihli fermanında “kaza-i mezbur sâkinlerinden âyânlık dairesinde olan” Abdülaziz Efendi'nin “kendi nefsi için emr-i defterden ziyade akça zam” eylediği belirtilmiş. Bugün, aile içinde anlatılanlara bakılırsa, ihbarı incelemeye gelen heyet altın dolu kâseler sunularak ağırlanmış, böylece Abdülaziz'e fazla bir zarar gelmemesi sağlanmış; ayrıca, Saray'a sunulmak üzere, şikâyetnamede altın varaklarla kaplı olduğu belirtilen Güzelhisar'daki camide saman

¹⁰⁴Arel, *Aydın ve Yöresinde....*, s. 196.

yakılmak suretiyle varakların imha edildiğine dair bir de düzmece rapor düzenlenmiştir¹⁰⁵. Abdülaziz Efendi ekonomik gücü ve yapmış olduğu seçkin evliliği ile siyasi gücünü pekiştirmiştir.

1766 yılından beri âyânlık makamında bulunan Abdülaziz Efendi'den 1770 Moskof Muharebesi için 300 nefer, 1772 Güzelhisar âyânı olarak 400 nefer, 1774 ve 1776 yıllarında Menteşe ve Aydın âyânı olarak masrafları kendinden olmak üzere Tuna'ya ve Bağdat başbuğu atayarak asker tedarikinde bulunulması istenmiştir¹⁰⁶.

Abdülaziz Efendinin ölümü ile boşalan âyânlık ise damadı ve kardeşinin oğlu olan Cihanoğlu Hüseyin Bey'e geçecektir¹⁰⁷. Kendi ölümünden sonra vakfın yönetimi Posacızade ailesine gelin giden Zeynep Kadın'a almıştır. İlerleyen süreçlerde Zeynep Hanım'ın oğlu Mustafa Ağa'ya devir edilecektir.

Hacı Mehmet Ağa'nın oğullarından biri de, Bozdoğan vakfiyesinde adı geçen Aydın muhassıl vekili Mustafa Ağa'dır. Hamza Bâli ailesinden Hacce Fatma Şerife Hanım'la evli olan bu kişi, görevi nedeniyle Güzelhisar'da oturmaktaydı.

Mustafa Ağa'nın hayatı hakkında kaynak olmaması nedeniyle fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak devlet arşivindeki belgelere göre Mustafa Ağa 1770-74 yılları arasında Aydın Muhassıl vekilliği yapmıştır. Ticaretle de uğraştığı anlaşılan Mustafa Ağanın barut tedarikinde bulunduğu yönünde belgeler mevcuttur. Diğer yandan 1770 yıllarında Mora İsyanı ile patlak veren Yunan olayları adalarda da baş göstermiş ve nedenle devlet tarafından olayın gerçekleştiği adalara yakın olan görevliler tarafından araştırılması istenmiştir ve bu kişilerin yerleşim yerlerini savunması istenmiştir. 1771'te Mustafa Ağa'nın kardeşi Halil'i 500 askerle Sakız Muhafızı Vezir Mustafa Paşa mahiyetine göndermesi istenmiş, 1773'te ise İstanköy'de vuku bulan düşman askeri olaylarını araştırması ve asker tedarik ederek savunması istenmiştir.

¹⁰⁵ Arel, *Aydın ve Yöresinde....*, s. 196.

¹⁰⁶ C. AS. Gömlek no:42351, dosya no 973, 29/Ş/1186 - C. AS. Gömlek no:48675, dosya no 1101, 29/R/1187 - C. AS. Gömlek no:29082, dosya no 693, 29/R/1190

¹⁰⁷ C. ML. Gömlek no:31206, dosya no 766, 27/B/1197 – D. BŞM.MHF., Gömlek no: 42, Dosya no: 70, 06 /N/1197

Yine aynı yıllarda arşiv belgelerine göre, Mustafa Ağa'nın miri borcu ve şahıslara olan borçları yüzünden davalı olduğunu öğrenmekteyiz. Özellikle 1760'lı yıllardan sonra mali sorunları olduğu öğrenilen Mustafa Ağa kısa bir süre sonra 1775 yılında ölmüştür.

Mustafa Ağa'nın arşiv belgelerinden hareketle Hüseyin Bey ve Mehmet Bey adlarında iki oğlu ve Rabia adında bir kızı olduğu bilinmektedir.

Rabia Hanım hakkındaki bilgileri Hacı İbrahim Bey adlı kişinin vakfiyesinden öğrenmekteyiz. Aynı zamanda Rabia Hanım'ın eşi olan İbrahim Bey'in 1882 tarihli vakfiyesinde Rabia Hanıma babası Mustafa Bey'den kaldığı anlaşılan iki gemi kayıta alınmıştır. Söke ve Kara Kapı adlı bu gemilerden birinin Sarıçay'da diğerinin ise Söke'de işletilmekte olduğu görülmektedir. Bu gemilerin varlığı ailenin deniz aşırı ticaretle de uğraştığını ve kayıt dışı tutulmuş mal varlıklarının olduğunu işaret etmektedir¹⁰⁸.

Bir dönem kapıcıbaşılık yapan Mehmed Bey hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Mehmed Beyi bazı arşiv belgelerinden ve vakfiyesinden edinilen bilgiler doğrultusunda, 1790-91 yıllarında Aydın'da kapıcıbaşılık yapmıştır.

Abdülaziz Efendi'nin merhum kardeşi Halil Ağa'nın oğlu İbrahim Ağa'yı verese (mirasçılar) yüzünden dava etmesiyle başlayan bir mülk mücadelesinin, Abdülaziz Efendi'nin ölümünden sonra, damadı ve kardeş çocuğu olan Hüseyin Bey ile kardeşi Mehmed Bey tarafından ailenin Sobuca koluna karşı sürdürülmesinin gerisinde, egemenlik kaygıları kadar ekonomik çekişmelerin yattığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu anlaşmazlıkta, halkın İbrahim Ağa'dan yana tavır aldığı anlaşılıyorsa da, bu tercihi korku yönlendirmiş olmalıdır. Nitekim Hüseyin Bey, Rus Savaşı'na katılmak üzere Aydın'dan ayrılmak zorunda kalıp yerine kardeşi Mehmet Bey'i vekil bırakınca, durum dramatik denebilecek boyutlara ulaşmıştır: Mehmet Bey, Sisam'dan getirttiği Rum ve Türk tayfasıyla birlikte, önce İbrahim Bey'in Sobuca'daki (Koçarlı) konağını, sonra da Güzelhisar'da yaşayan Abdülaziz'in oğlu Mehmed'in konağını yakmıştır. Yangın ve baskınla ilgili Menteşe kadısının H. 1205/1790 tarihli ilamında olay şöyle aktarılmıştır: “*Merkumun konağını muhasara ve muharebeye şürû ve etrafta olan han ve dekâkin ve hanelerimiz ihrak-ı binnar edip İbrahim Ağa tarafından dahi konaklarından buruc ve tarafeynden kırkdan müteceviz adam katil ve ihlâk ...*” Mehmed Bey ve tayfası daha sonra Güzelhisar'a geçerek “*kazalarımız derununda ötedenberi hanedan-ı kadim Cihanzade*

¹⁰⁸ AVGM, 590 numaralı 149. Defterin 141. Sırasında kayıtlı İbrahim Beyoğlu Hacı İbrahim Beyin 1299 tarihli vakfiyesi.

merhum Abdülaziz Efendizade Mehmet Efendi'nin konağını basup merkumun malik olduğu her ne ise cümleten yağma ve kendüyi Derâliyye'ye firar ettirmişlerdir"¹⁰⁹.

Yukarıdakilerden anlaşılacağına göre, İbrahim Ağa konağının yanmasına neden olan olaylar, bu konunun incelenmesi için Saray'ın bölgenin en güçlü âyânı olan Karaosmanoğlu'na gönderdiği H. 1205/1790 tarihli fermanın biraz önce cereyan etmiş olmalıdır¹¹⁰.

Hüseyin Bey'in vakfiyelerden amcasının kızı Emetullah Hanım ile evlendiğini öğrenmekteyiz. İlk kez arşiv belgelerinde Abdülaziz Efendinin öldüğü 1783 yılında Aydın muhassılı olduğu görülmektedir. 1784'te Aydın vekilliği yanı sıra kapıcıbaşılığı da yaptığı ve 1786 yılında halkı sıkması nedeniyle Hüseyin Bey'e İstanbul'dan gelen belgede Aydın muhassılı olarak kendisinin bu hallerinden vazgeçmesi yönünde telkinde bulunulmuş ve üç yıl süresince görevden alınmıştır. Bu süreç içerisinde Hüseyin Bey İzmir'de Fransız tüccarlarla ticaret yapmış ve 1788 yılında kendisine Aydın Güzelhisar muhassıllığı görevi verilmiştir¹¹¹.

1775 yılından itibaren babasından ekonomik sıkıntılar içinde miras mallarını alan Hüseyin Beyin borca düştüğü, İlyaszade Halil Ağa'ya ve sadrazam kethüdası sabık müteveffa Raşit Süleyman Efendi'ye borçlu olduğu öğrenilmektedir.

1789 yılında Aydın muhassılı Tavaslı Ömer Ağa'nın halka zulm etmesinden ötürü Cihanoğlu Hüseyin Beyin tekrar Aydın muhassıllık görevine verildiği ve bu görevi sırasında Aydın dışında da görev yaptığı anlaşılmaktadır¹¹².

1790 yılında tekrar borçlanan Hüseyin Bey Sakızlı Dimitri adında birisine cizye, avarız borcundan dolayı Aydın kadısına ve Aydın muhassılı Karaosmanoğlu Hüseyin Bey'e borcun tahsili için emir verilmiştir. Bu borçlarını ödeyemeyen Hüseyin Bey bazı mallarını satmak zorunda kalmıştır¹¹³.

Hüseyin Bey, kendisine babasından kalan Tepecik Çiftliği'ni, 1212/1797-98 yılında, I. Abdülhamid'in altıncı kadını ve Hibetullah Sultan'ın annesi olan Şebsefa Kadın'a 33.500 kuruşa satmıştır. Bu çiftlikte "hububat ve emlak ve mevaşi ve hinta (buğday) ve şaîr (arpa) ve

¹⁰⁹ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* , s. 199.

¹¹⁰ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* , s. 199.

¹¹¹ C. ML. Gömlek no: 12528, dosya no: 271, C. ADL. Gömlek no: 5900, dosya no: 98,

¹¹² HAT, gömlek no: 8113, dosya no: 180.

¹¹³ C. ML., gömlek no: 3939, dosya no: 8, 15R/1210; C. DRB., gömlek no: 396, dosya no: 8, 24/L/1211.

susam ve penbe zeriyle mahsul” alınan tarlaların toplamı 1429 dönüm, “gayri mezru” arazi 904 dönüm, sabun imalinde kullanılan çorak arazi ise 995 dönümdür. Satışı yapılan toplam mal varlığı, 3318 dönüm arazi, 70 kile buğday, 140 kile arpa, 6 adet kara sığır öküz, 2 adet kiremithane ocağı, 2 bab mahzen, 1 adet samanlıktır¹¹⁴. Bu mali sıkıntı akrabaları arasındaki miras mücadelesinin sebebini de açıklamaktadır.

Aydın Cihanoğlu Camiisinin deposunda bulunan mezar taşından hareketle Hüseyin Bey 1802 yılında öldüğü anlaşılmaktadır¹¹⁵.

Hüseyin Beyin Ahmed Atıf Bey, Nimetullah ve Şerife Fatma adlarında çocukları bulunmaktadır. Kızları hakkında bilgi sahibi değiliz; ancak Ahmed Atıf Bey’in Aydın Güzelhisar’da Zabtiye Meclis Azası olduğunu ve babası döneminde olduğu gibi aile de mali sıkıntıların devam ettiğini görmekteyiz. Ahmed Atıf Bey’in Güzelhisar’daki tarlalarına Türkmenzade Osman Bey tarafından bir müdahale yapıldığı ve ilerleyen yıllarda Ahmed Atıf Bey’in Osmanbükü’ndeki çiftliğini ve bağlarını Fransalı Mösyö Karanuna sattığı görülmektedir¹¹⁶.

Cihanoğlu Mustafa oğlu Hüseyin Bey ile yine Cihanoğlu Ahmed oğlu Hüseyin Bey adında iki kişi olduğu ve bu kişilerin arşiv belgelerine göre çağdaş oldukları anlaşılmaktadır. Arşiv belgelerinde Cihanoğlu Hüseyin Bey olarak adlandırılması belgelerin karışmasına neden olmaktadır.

Diğer Cihanoğlu Hüseyin Beyin 1801 yılından itibaren arşiv belgelerinde Gümüşhane maden ocağında emin (memur) olduğu ve 1803 yılına kadar burada görev yaptığı ve Varna kazasında Deliormanlı ihtilali ve Tirsiniklizade’nin Varna’ya el atmasını önlemek için görevlendirilerek Varna Voyvodalığına tayin edildiği belgelerde anlaşılmaktadır. 1806’da nüzül emniyeti de yaptığı, son olarak 1810 yılında Halep’de Dergâh-ı ali kapıcıbaşı olduğu ve 1815 yılında da öldüğü öğrenilmektedir¹¹⁷.

XIX. yüzyıla girildiğinde, aile tarihinde öne çıkan zümre, Sobuca koludur. Oldukça olaylı bir biçimde babası Halil Ağa’nın yerine Sobuca âyanlığına geçen İbrahim Bey’in, H.

¹¹⁴ Arel, *Aydın ve Yöresinde....*, s. 198-199.

¹¹⁵ Nilgün KURUKAYA, *Aydın Merkezdeki Mezar Taşları*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, s. 229.

¹¹⁶ HR. MKT., gömlek no: 96, dosya no: 295, 09/L/1272.

¹¹⁷ C. DRB., gömlek no: 360, dosya no: 8, 07/ L/ 1216; C. HAT., gömlek no: 14907, dosya no: 258, 04/ Za/ 1221; C. DH., gömlek no: 389, dosya no: 8, 03/ S/ 1225.

1222/1807 yılında savaşa çağrıldığı halde gitmediğini, buna karşılık orduya piyade ve zahire sağlamakla yetindiğini görüyoruz. H. 1230/1814-15 yılında ise, daha önce, Hüseyin Bey ile olan anlaşmazlığı sırasında kendisinden yana çıkan Sobuca ve Mazın halkının onu Mentеше Valisi Reşit Paşa'ya şikâyet ettiğini öğreniyoruz. Buna rağmen, H. 1237/1821-22 yılında, Sığla mütesellimi ve Sakız muhafızı olan damadı Sökeli İlyas Ağa, onu Vahit Paşa'nın yanında, Sakız isyanını bastırmakla görevlendirir. H. 1241/1825-26 yılında da Kuşadası muhafızı olan damadının maiyetine memur edildiğinde, artık yaşlanmış olan İbrahim Ağa affını istemiş ve aynı yıl içinde de ölmüştür. İbrahim Ağa'nın Koçarlı'daki Cihanoğlu Camii haziresinde bulunan lahit şeklindeki mezar taşında yer alan "Sahib âtâ hanedan-ı kadîm Sobuca" ibaresi, bunu ailenin en iddialı kitabesi kılar¹¹⁸.

İbrahim Ağa'dan sonra Sobuca âyânı olarak yerine geçen oğlu "cihankârdanı" Mustafa Ağa'nın devletle sürtüştüğü, sözgelimi tımar ve zeamet yoklamalarına çağrıldığı halde gitmek istemediği bilinir. Mustafa Ağa, aynı zamanda, Cihanoğulları'nın Koçarlı'daki camilerine son şeklini veren kişidir¹¹⁹. Koçarlı'nın gelişmesi ile Batılaşma döneminin Aydın'daki en güzel örneklerinden biri olan camiyi 1836 yılında onartmış ve medrese, han, şadırvan eklemiştir. Aynı yıl Sobuca'daki pazarın Koçarlı'ya taşındığı şadırvanda belirtilmiştir.

Mustafa Ağa, 1784-1808 yılları arasında Aydın muhassıllığı ve Sobuca âyânlığı yapan ve Kıbrıs'la da bağlantısı olduğu anlaşılan Cihanoğlu Hacı Hasan'ın kızı Fatma Hanım ile evlenmiştir¹²⁰.

Arşiv belgelerine göre; ticaretle de uğraşan Mustafa Ağa'nın yapmış olduğu işler, Aydın'dan, İstanköy adası ile Konya'nın Kireli Balanga'ya kadar ulaşmıştır. Balanga'da Cihanzade Vakfı Cami adında vakfın bulunması ve Afyonkarahisar'da Çay'da Hacı Mustafa Ağa oğlu Abdullatif Ağa'nın vakfiyesinde Mustafa Ağa adında birinin şahit olarak geçmesi ve yine aynı yerde Cihanoğlu adında bir mescidin olması dikkat çekicidir¹²¹. Bir önceki yüzyılda Aydın ve Koçarlı'da etkili olan ailenin ticaret hacminin genişlediği görülmektedir.

XIX. yüzyılın, aileyi oldukça etkilemiş olduğu anlaşılan savaş yıllarında, Sobuca ve Cincin kollarının Koçarlı'da bir araya geldiklerini görüyoruz. Aile fertlerinin anlattıklarına

¹¹⁸ Arel, *Aydın ve Yöresinde....*, s. 200.

¹¹⁹ Ayda Arel, *a.g.m.*, s. 200.

¹²⁰ C. BH. Gömlek no: 11337, dosya no: 245, 25/Ş/ 1198; C. ML. Gömlek no: 14669, dosya no: 358, 13/Z/ 1223.

¹²¹ AVGM, 631 nolu defterin, 136 sayfası, 101. Sırasında kayıtlı, 13 safer 1236 tarihli vakfiye örneğidir. / C. EV. Gömlek no: 3665, dosya no: 74, 20/Za/1255.

bakılırsa, Koçarlı'nın merkez olmasından iki yıl kadar sonra patlak veren ve İzmir'den Aydın'a sıçrayan bir veba salgını, Cincin konağında kırk kişinin ölümüne yol açınca, Mustafa Bey yalnız kalan Cincin'deki kardeşi Halil Bey'i yanına çağırarak, Cincin çiftliğinin yönetimini ise "çerkez'den olma Hüseyin Bey'e" emanet etmiştir.

Koçarlı Cihanoğlu caminin haziresinde bulunan mezar taşına göre, Mustafa Ağa 1860 tarihinde ölmüştür. Bu yüzyılda aile üyeleri askeri yetenekleri ile devlet işlerini pekiştirmeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır. Aile gücünü daim kılmak için diğer âyân aileleri (Hamzabali, İlyaszade, Posacızade, Aydınoğulları) ile akraba olmuştur. Böylece Cihanoğlu ailesinin son güçlü üyesinin vefat etmesiyle bu süreçten sonra tarih sahnesinden yavaş yavaş çıkmaya başlayacaklardır.

Bu bilgilerin dışında yukarıda adı geçen şahısların aksine daha sakin bir yaşam süren aile bireylerinin olduğu belgelerde ismi geçmeyen mezar taşlarından anlaşılmaktadır.

Bazı aile bireylerinin arşiv belgelerine göre 1800'lü yıllardan itibaren Rizeyle bağlantıları bulunmaktadır. Osmanlı Devleti Aydın bölgesinde hüküm süren Aydınoğlu Beylerini ilerleyen süreçte Rize bölgesini yerleştirmiştir. (2015 yılında vefat eden Vesile Cihanoğlu'nun Rizeli'dir ve Aydınoğlu ailesinin bir kızıdır. Cihanoğlu ailesine gelin gitmesi bu tezi kanıtlar niteliktedir.) Yine bir başka husus ise Afyon'un Çay ilçesinde Cihanoğulları lakabı ailenin ve ilçe merkezinde de Cihanoğlu mescidi adında bir yapının bulunması dikkat çekicidir.

Ailenin hüküm sürdüğü coğrafya 1919-1923 yılları arasında (1. Dünya Savaşı sonrasında) Osmanlı'nın yenilmesi ile Sevr anlaşması sonucu İtalyan ve Yunan işgaline uğrar. Bu süreçte ailenin büyük bir kısmı Koçarlı'ya yerleşmiştir. İtalyanlar Koçarlı'ya baskı uygulanmaması Aydın için Milli Mücadelecilerin karargâhı olmuştur. Hacı Yunuszade Mehmet, Cihanoğlu Mustafa, Hafız Tevfik, Hacı Halil İbrahim gibi ileri gelen önemli kişilerin bir araya gelmesi ile bir hükümet kurmuşlardır. Koçarlı Hükümeti olarak adlandırılan Hükümet halktan vergi ve askeri malzeme toplamış bölgede huzur ve sükuneti sağlamıştır¹²².

Milli Mücadele sonrasında 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş ve 1934 yılında soyadı kanunu yürürlüğü girmesi ile Ankara, Aydın, İstanbul, İzmir, Rize ve

¹²² Detaylı bilgi için bkz.: Aydindernek.org.tr, *Aydın İli ve İlçeleri Kültür Eğitim Ve Araştırma Geliştirme Derneği köşe yazısı*, Aydın'da Milli Mücadele Dönemi Sivil Direniş, 13 Kasım 2012

Şanlıurfa gibi değişik illerde bulunan aile bireyleri Cihanoğlu, Cihangir ve Cihan soyadını almışlardır.

Aileye ait şahsi belgelerde 1930'lu yılların sonuna kadar mebusluk yaptıkları ve yurt dışı ticareti ile uğraştıkları belirtilmektedir (Tab. 1).

3.3.3. Cihanoğlu Ailesinin Kültürel Katkıları

Cihanoğlu ailesinden günümüze gelebilen ilk somut veriler 1680 yılındaki Koçarlı Cihanoğlu Caminin avlusunda bulunan İbrahim Bey sebil kitâbesinde geçmektedir. Bu tarihe kadar ailenin teşkilatlanamadığı ya da kayıt tutmadığı anlaşılmaktadır. İbrahim Bey babası Cihan Bey adına yaptırdığı sebilin öncesinde Cihan Beyin bu alanda imârlık faaliyetinde bulunduğu savını kuvvetlendirmektedir. Çünkü ailenin yaptırmış ya da onartmış oldukları birçok eserde bir akrabalık bağlantısı bulunmaktadır.

1660-1750 yılları arasında yaşayan Mehmet Ağa'nın vakfiyesinde ahiretini düşünerek yaptırmış olduğu eserlerden de bahsedilmektedir. Buna göre; Mehmet Ağa Dedeköy'de Hacı Hasan Caminin yerine yeni baştan külliye yaptırmıştır. Diğer bir külliyesi de Güzelhisar Ramazan Paşa Mahallesinde yeni baştan yaptırdığı külliye'dir. Bugün bu külliyelerden sadece Dedeköy Camii kalmış ve diğer külliye elemanları yıkılmıştır. Mehmet Ağa bu eserlerin her dönemde onarımı ve bakımı için vakıf kurmuştur.

Mehmet Ağa'nın yaptırmış olduğu diğer eserler ise konaklar ve konakların yanında bulunan kule yapılarıdır.

Hacı Mehmet Ağa'nın Güzelhisar'a gelmeden önce oturduğu Cincin köyünde bulunan ve içinde ailenin konağını da yaptırdığı "kale"yi, Mazın'dan elden ele taşınarak getirilen taşlarla inşa edildiği, bir başka yaygın rivayettir¹²³.

Abdülaziz Efendi 1755 yılında bir külliye yapmak için izin almış. Aynı yılda cami ibadete açılmış ve ilerleyen yıllar içinde de medrese kullanılmaya başlanmıştır¹²⁴.

Abdülaziz Efendi'nin vakfiyesinde, Güzelhisar'da yaptırmış olduğu caminin kendi konağının arsasına bitişik olduğu belirtilmiştir. Konağı anımsayanlar, bir de kulesi olduğunu,

¹²³ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* , s. 190.

¹²⁴ C. Mf, Gömlek no: 8784, dosya no: 176, 14/s/1169.

1930'larda Riefstahl'e anlatmışlardır¹²⁵. O günün şartlarına göre bir savunma gerekliliği olan kule ve kaleler Aydın'da Cihanoğlu ailesi tarafından da benimsenmiştir.

Abdülaziz Efendi'nin yaşantısı gibi eserleri de kendinden oldukça söz ettirmektedir. Cincin ve Aydın'da yaptırdığı camiler taşradaki Osmanlı Barok-rokoko sanatının güzel örneklerindedir. Yaptırdığı bu eserleri bir vakıf kurarak her daim bakım ve onarımının yapılmasını sağlamıştır.

Aydın'da, Hasan Çelebi Camiinin yakınında bir sıbyan mektebi ve bir çeşmesi bulunan Fatma Şerife Hanım'ın, eşinin ölümünden sonra, H. 1198/1783 tarihinde düzenlediği vakfiyesinden, Mustafa Ağa'nın Buğday Loncası'nda bir camii, bir hanı ve ayrıca çeşme ile sebilleri olduğunu öğreniyoruz¹²⁶. Bugün bu han, Aydın Büyükşehir Belediyesi, Ticaret Odası ve Valilik tarafından onartılmıştır. Caminin ise 1920'li yıllarda yıkıldığı bilinmektedir.

Mustafa Ağanın oğlu Mehmed Bey Namazgâh, kuyu, sebil ve çeşmeden oluşan yapılar onartmıştır. Kitabesinde H. 1205/1790-91 tarihi es-seyyid Mehmed Bey'in, H. 1223/1808-09 tarihli vakfiyesinden, bu kişinin ebeveynine ait çeşmeyi onarttığı ve başka bir eserinin olmadığı bilinmektedir.

1786 yılında Cihanoğlu Hüseyin Bey'in düzenlediği vakfiyesinde Osmanbükü köyünde cami ve sebil, Koçarlı Yeni Köy'de çeşmeler inşa ettirdiği ve kurduğu bir vakıf vasıtasıyla babasının ve kendisinin mimari eserlerin bakımını ve onarımlarını sağlamıştır.

Cihanoğlu ailesi 1522 yılında bir efsane ile ortaya çıkmış ve ilk mimari eserleri onarım şeklinde 1584 yılından itibaren görülmeye başlanmıştır. Aile ticaret, tarım ve âyânlık yetkilerine sahip olarak zenginleşmiş ve akabinde 1700'li yıllardan itibaren Anadolu da yeni yeni sahip olan gösterişli bir tarzda eserler yaptırmışlardır. 1800'lü yıllarda ailenin önceki nesli Aydın ve Koçarlı alanlarında hâkim iken bu yıllardan itibaren Aydın, İstanköy, Rodos, Midilli, Konya, Gümüşhane ve Varna'ya yerleşim yerlerinde etkin olmuşlardır. Bu etkileşimin sonucunda Barok eserler yaptırmışlardır.

Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Vakfı, Hacı Ümmühan Hanım Vakfı, Cihanoğlu Hüseyin Bey Vakfı, Cihanoğlu Hacı Muhsin Ağa Vakfı, Fatma Hanım Vakfı, Cihanoğlu Mehmed Bey Vakfı, Cihanoğlu Mustafa Ağa Vakfı, Emetullah Hanım Vakfı, Atike Hanım Vakfı,

¹²⁵ Ayda Arel, *a.g.m.*, s. 197.

¹²⁶ Arel, *Aydın ve Yöresinde....*, s. 197.

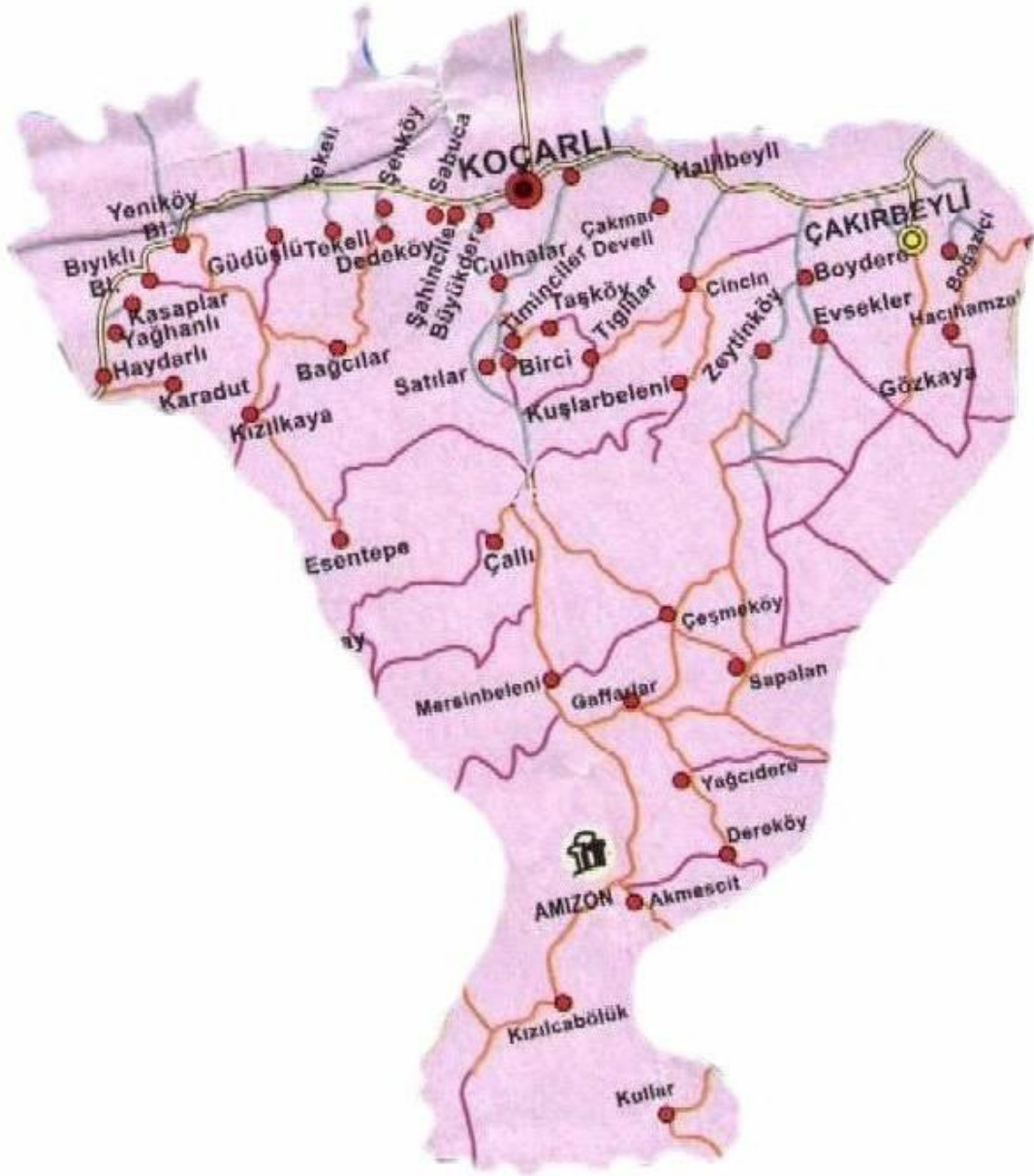
Cihanoğlu Mehmed Bey Vakfi, Zeynep Kadın Vakfi, Ümmügölsüm Hanım Vakfi olmak üzere toplam on iki vakıf kurmuşlardır. Bu vakıfları kurarak yaptırmış oldukları eserlerin her dönem bakım ve onarımlarının yapılmasını sağlamışlardır.

XVIII. yüzyılın sonlarında mali sıkıntılar baş göstermeye başlamış ve aile alacaklı eline düşmüştür. Sonuç olarak da yeni mimari eserler yaptırmak yerine var olan yapıların onarımı ve bakımı ile yetinmişlerdir.

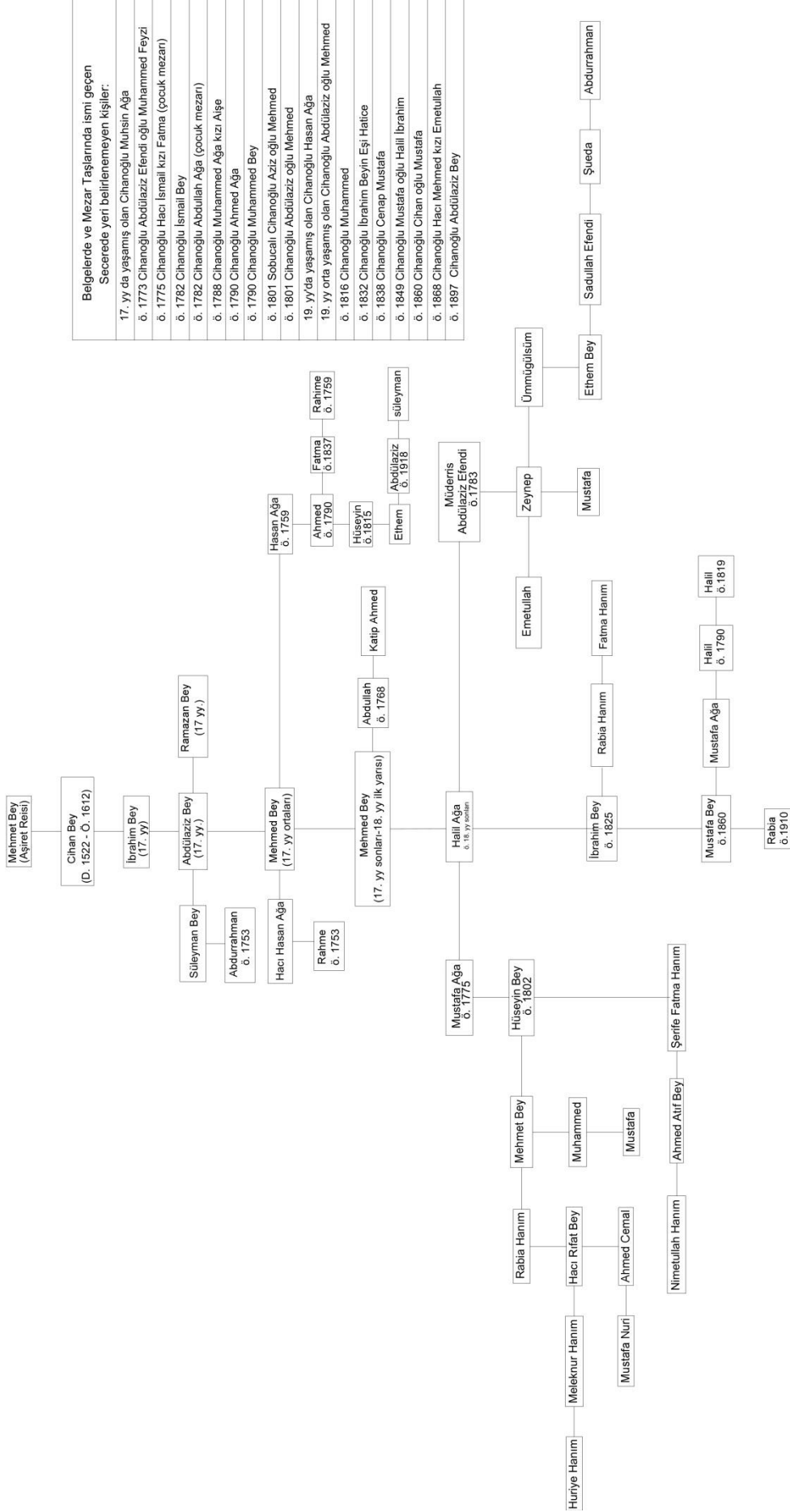

Harita-1: Aydın İl ve ilçe sınırlarını gösteren harita (www.salgit.com.tr'den)

Harita-2: Cihanoğlu ailesinin tarih sahnesine çıktıkları coğrafyayı gösteren harita

(www.kocarli.bel.tr'den)

Beigelere ve Mezar Taşlarında ismi geçen Secerede yerli belirlenmeyen kişiler:

17. yy da yaşamış olan Cihanoglu Mursin Ağa
ö. 1773 Cihanoglu Abdülaziz Efendi oğlu Muhammed Feyzi
ö. 1775 Cihanoglu Hacı Ismail kızı Fatma (çocuk mezarı)
ö. 1782 Cihanoglu Ismail Bey
ö. 1782 Cihanoglu Abdullah Ağa (çocuk mezarı)
ö. 1788 Cihanoglu Muhammed Ağa kızı Aise
ö. 1790 Cihanoglu Ahmed Ağa
ö. 1790 Cihanoglu Muhammed Bey
ö. 1801 Cihanoglu Abdülaziz oğlu Mehmed
ö. 1801 Sobucali Cihanoglu Aziz oğlu Mehmed
19. yy'da yaşamış olan Cihanoglu Hasan Ağa
19. yy orta yaşamış olan Cihanoglu Abdülaziz oğlu Mehmed
ö. 1816 Cihanoglu Muhammed
ö. 1832 Cihanoglu İbrahim Beyin Eşi Halice
ö. 1838 Cihanoglu Cenap Mustafa
ö. 1849 Cihanoglu Mustafa oğlu Halil İbrahim
ö. 1860 Cihanoglu Cihan oğlu Mustafa
ö. 1868 Cihanoglu Hacı Mehmed kızı Emetullah
ö. 1897 Cihanoglu Abdülaziz Bey

Tablo 1: Cihanoglu Ailesi Seceresi

Bu secere, 1985-1992 yılları arasında Aydın'da yüzey araştırması yapan Prof. Dr. Ayda Arefin makaleleri, Nilgün Kurukaya'nın Aydın'da bulunan mezar taşları adlı yüksek lisans çalışmasından ve 2014 yılında yapılmış olduğumuz tez arazi çalışması sırasında bulunan aileye ait arşiv beigelere ve mezar taşları temel alınarak hazırlanmıştır.

4. KATALOG

4.1. CİHANOĞLU AİLESİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ ESERLERİ

4.1.1. KÜLLİYELER

KATALOG NO: 4.1.1.1.

YAPININ ADI: AYDIN CİHANOĞLU ABDÜLAZİZ EFENDİ KÜLLİYESİ¹²⁷

BULUNDUĞU YER: Efeler İlçesi – Köprülü Mahallesi

İNCELEME TARİHİ: 12.05.2014

FOTOĞRAF: 1-45

ÇİZİM: 1-29

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Külliye'nin banisi, Aydın Muhassılı ve Voyvodası Cihanoğlu Abdülaziz Efendi'dir. Yapılarında mimar ve sanatkar ismine rastlanmamıştır.

Külliye, Osmanlı döneminde Köprülü Mahallesi At Pazarı olarak bilinen mevkide günümüzde ise Aydın'ın Efeler İlçesinde Köprülü mahallesinde, Çankaya caddesiyle 1632 no'lu sokağın kesiştiği köşede bulunmaktadır. Cami, medrese, sebil, çeşme ve revaklı bir geçit 'ten oluşan külliye, Aydın'ın mimari yönden en mükemmel külliyesidir (Ç. 1).

Abdülaziz Efendi H. 1168/1755 tarihli vakfiyesinde arazisinin kuzeyinde Hasan köle, Hatip zevcesi ve Süleyman çavuş ve arpacı oğlu namun ve batısında bulunan arsayı satın alarak üzerine yirmi üç öğrenci odaları ve bir odalı dersane ve müceddeden (yeni baştan) bir cami inşa ettirdiğini belirtmektedir¹²⁸. Kısa bir süre önce de cami yapımı için İstanbul'dan izin aldığı bilinir.

Abdülaziz Efendinin cami ve medreseyi inşa ettirdiğine dair cami giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre H. 1170/1756-57 yılında tamamlanmıştır.

Kitabe, mermer malzemedен dikdörtgen formlu kabartmalı silmeler içinde iki satır halinde ve satır arası cetvelle bölünmüş vaziyettedir. Kabartma tekniğiyle, celi sülüs yazı türü ve Osmanlı Türkçesi ile hak edilmiştir (Fot. 1).

¹²⁷ Cihanoğlu Abdülaziz cami VGM 1968 tarihli 09.00.01/01 nolu envanter numarası ile İzmir II. KTVKBKM 09.00.0 /1.0 /3 89 pafta, 425 ada, 5 parsel ile kayıtlıdır.

¹²⁸ 739 nolu defter 101. Sayfa, 47. Sırasında kayıtlı "Mehmet Ağa oğlu Cihanzade Abdülaziz Efendi vakfına ait vakfiye örneği.

Metin:

- ۱- هر کیم بونی بنا قیلمش بناسی مستدام اولسون الهی روز محشرده شفیع اولسون
 ۲- صاحب الخیرات و الحسنات الحاج عبدالعزیز افندی سنه ۱۱۷۰

Okunuşu:

- 1- Her kim bunu bina kılmış binâsı müstedâm olsun ilâhî rûz-ı mahşerde şefîi
 Mustafâ olsun
 2- Sâhibu'l-hayrât ve'l-hasenât el-hâc Abdülaziz Efendi sene 1170

Anlamı:

H. 1170/1756 tarihinde Hacı Abdülaziz Efendi tarafından yaptırılmıştır.

H. 1190/1776 tarihinde Abdülaziz Efendi ve cami halk tarafından pâyitahta şikâyet edilmiştir. Halk arasında da yaygın olarak bilinen bu konu rivayete göre caminin içinde, yeniden inşa ettirecek şekilde altın varaklarla süslü olduğudur.

Arel bu olayı, “*Bu altın varaklarla ilgili aile içinde anlatımlara bakıldığında, Anadolu eyaleti valisi ile Sobuca kadısına gönderilen H. 1190/1776 tarihli fermanında “kaza-i mezbur sâkinlerinden âyânlık dairesinde olan” Abdülaziz Efendi’nin “kendi nefsi için emr-i defterden ziyade akça zam” eylediği belirtilmiştir. İhbarı incelemeye gelen heyet altın dolu kâseler sunularak ağırlandı, böylece Abdülaziz’e fazla bir zarar gelmemesi sağlanmış, ayrıca Saray’a sunulmak üzere, şikâyetnamede altın varaklarla kaplı olduğu belirtilen Güzelhisar’daki camide saman yakılmak suretiyle varakların imha edildiğine dair bir de düzmece rapor düzenlenmiştir*”¹²⁹ şeklinde anlatmaktadır. Bu teftişten sonra ailenin içindeki rivayete göre, ekonomik sıkıntıya düşüldüğü ve Abdülaziz Efendinin altın varakları duvarlardan geri aldığı yönünde görüşler belirtilmiştir.

Külliyeye ait diğer kitabe çeşmede bulunmaktadır. Kitabeden hareketle Abdülaziz Efendi tarafından 1783 yılında sebil ve çeşme yaptırılmıştır. Bazı kaynaklarda bu iki yapıyı Abdülaziz Efendinin yaptırdığı, Ayda Arel’in makalelerinde ise zevcesi Ümmühan Hanımın yaptırdığı yazılmaktadır. Ancak 1783 yılında Abdülaziz Efendinin vefat etmesiyle inşa yarım kalmış olmalı ve bu yapıları Ümmühan Hanım Vakfîyesinde iki hücre dersane daha

¹²⁹Arel, *Aydın ve Yöresinde....* s. 197

ekleterek tamamlamış olmalıdır. Hükümet caddesi üzerinde yaptırmış olduğu Ümmühan Hanım sebili ile karıştırılmış olmalıdır.

Kitabe, kare çerçeveli levha içerisine mermer malzemedен ve kabartma tekniği ile altı satır halindedir. Satır araları cedvelle bölünmüş olup, celî sülüs yazı türü ve Osmanlı Türkçesi ile hak edilmiştir (Fot. 2).

Metin

۱- مرامی صاحب الخير والحسنات

۲- ان الحسنات يذهبن السيئات

۳- بنا ايتدى بو سبيلى رضا الله

۴- دركهنده قيل ايده تعالى الله

۵- جهان زاده الحاج عبدالعزيز

۶- عليه رحمة الله الملك العزيز سنة ۱۱۹۷

Okunuşu

- 1- Merâmı sâhibu'l-hayrve'l-hasenat
- 2- İnnel-hasenât yüzhibne's-seyyiât
- 3- Bina etti bu sebili rizâen li'llâh
- 4- Dergahında kabul ede teâlallah
- 5- Cihânzâde el-hâc Abdülaziz
- 6- Aleyhi rahmetullâhi'l meliki'l-azîz sene 1197

Anlamı:

H. 1197/1783 tarihinde Abdülaziz Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Abdülaziz Efendinin oğlu olmadığı için kurduğu vâkıfın idaresini Ümmühan Hanımın kızı ve aynı zamanda Posacızade Salih Ağanın eşi olan Zeynep Kadın'a bırakmıştır. Külliye, 1900'lü yıllarına kadar Abdülaziz Efendinin ve Zeynep Kadının vakfiyelerinde ve Osmanlıca belgelerde çeşitli onarım geçirdiği ve imam, müezzin atamaları belirtilmiştir.

1907 yılında İngiliz casus ve seyyah Getrude Bell¹³⁰ bu ünlü camiyi Rum sanatkarların yapmış olmasından dolayı gezmiş ve fotoğraflarını çekmiştir. Günlüğünde de camiden bahseden Bell, caminin 150 yıllık ve öncesinde bir Roma hamamı olduğunu belirtmiştir. Ancak külliye'nin vakfiyelerinde caminin müceddeden olduğunu belirtmesi, yapılış malzemesi ve teknik bakımından mümkün değildir. Yunan işgali öncesi Aydın'ın en kalabalık ve en sık yapılaşmanın görüldüğü mahalle olması onu yanıltmış olmalıdır. Fotoğraflardan külliye'nin bakımsız ve metruk durumda olduğu anlaşılmaktadır. (Fot: 3-4-5).

Anadolu gezisi sırasında 1930'lu yıllarda Aydın'a uğrayan Riefstahl cami için: "Benim bildiğime göre bu tarzda cami Türkiye'de nadir bulunmaktadır"¹³¹. Riefstahl'ın yapı ilgisini çekmiştir.

Külliye, Birinci Dünya Savaşı yıllarında ibadete kapanmış, Yunan işgali sırasında yakılmış (Fot. 6-7-8) ve bir aralık (1914-1918) ordu tarafından erzak deposu olarak da kullanılmıştır. Bu hal, 1951 yılına kadar sürmüştür, 1951 yılında restore edilerek ibadete açıldığı gibi, cami avlusundaki medrese hücreleri de yenilenerek Vakıf Öğrenci Yurdu haline getirilmiştir¹³². Medresedeki bu durum 1970 yılına kadar sürmüştür ve 2010 yılına kadar da kullanılmamıştır.

Külliye 1950'den sonra da çok sayıda tadilat geçirmiş, en son 2005 yılında cami, 2011 yılında da medrese Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Günümüzde cami ibadete ve ziyarete açıktır. Medrese de İlim Yayma Cemiyeti tarafından kullanılmaktadır. Sebül depo olarak kullanılmakta iken çeşme mâlesef kullanılmamaktadır.

¹³⁰ http://www.gerty.ncl.ac.uk/diary_details.php?diary_id=534 / 21.04.1907 tarihli günlük yazısı. Getrude Margaret Lowthian Bell 1868 yılında İngiltere Durham'da doğmuştur. "Çöl Krallığı", "Irak'ın Taçsız Kraliçe" ya da "el-Hatun" adlarıyla bilinen ve İngilizlerin Ortadoğu politikalarının planlayıcısı ve kurucusu olan İngiliz casusudur. Tüm Osmanlı coğrafyasını gezen Bell dağcı, tarihçi, yazar, dilbilimci, arkeolog, kâşif, fotoğrafçı gibi ünvanlara sahiptir. Tüm gezilerinde günlük tutan bell 1907 yılında Aydın'a da uğramıştır. Getrude Bell hakkında detaylı bilgi için; <http://www.gerty.ncl.ac.uk>, TRT BELGESEL TV Tarihin İzinde Gertrude Bell, <https://www.youtube.com/watch?v=QTF8Om-4qUY>, Ahmet Akyol, "Gertrude Bell", <http://www.ahmetakyol.net/gertrude-bell/> 10 Şubat 2015.

¹³¹ Riefstahl M. Rudolf, *Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi*, İstanbul, 1941, s. 31.

¹³² *Aydın İl Yıllığı*, 1967, s. 223

4.1.1.1. ABDÜLAZİZ EFENDİ CAMİİ

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Külliyeye avluya batıdan on basamaklı merdiven ile ulaşılan kapıdan ve güneydoğudaki büyük bir kapıdan girilmektedir. Avlu zemin taş döşemelidir.

Cami dıştan, 12.21 X 11.65 m, içten 9.15 X 9.35 m ölçülerinde kare planlı olup, kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephesinde üç gözlü son cemaat revakı bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede minaresi yükselmektedir. Son cemaat revakının kuzeyinde şadırvan yer alır. Yapı tuğla, moloz taş, düzgün kesme taş ve mermer malzemedен inşa edilmiştir. Cami 2005 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir (Ç. 2).

Sivri kemerli, taş malzemedен yüksek bir platform üzerinde inşa edilmiş olan cami, platformun yüksekliğinden dolayı etkileyici bir görünüşe sahiptir(Ç. 3-4-5). Gotik özellikteki kemerli geçit üzerindeki caminin inşa tarzı ile ayrı bir özellik gibi görünse de ağırlığını taşıyıp payanda görevi görmektedir(Fot. 9).

Güney cephede bulunan kemerli geçit, cami etrafını çeviren duvarından çıkıntı eden platform, doğu–batı doğrultusunda bir galeri meydana getirmektedir. Beşik tonozla örtülen geçit bu özelliği ile aynı dönemde yaşamış olan Kara Osmanoğlu yapılarına benzemektedir. Doğu ve batı uçlarda diğerlerinden daha yüksek bir sivri kemerlidir. Dört kalın paydanın üç bölüme ayırdığı üç sivri kemerli açıklıklığı vardır. Kuzey yöndeki son cemaat yerinin altında bulunan sivri kemerle dışarıya açılan günümüzde depo olarak kullanılan dehlizler çilehane olarak kullanılmış ve beşik tonozlarla örtülmüşlerdir(Ç. 6). Platform üzerine inşa edilmiş olan cami altı farklı özellik teşkil etmektedir(Fot. 10). Platform üzerinde bulunan caminin son cemaat revakına on beş basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır(Ç. 7). Yine platformun güneydoğu köşeden de merdiven çıkışı bulunmaktadır (Fot. 11).

Cepheler

Caminin doğusunda medrese, güneyinde çeşme ve sebil, batısında revaklı geçit ve yol, kuzeyinde ise medrese bulunmaktadır.

Doğu cephede üstü sivri kemer alınlıklı iki, altta sivri kemer alınlıklı iki olmak üzere dört pencere bulunmaktadır. Pencere çerçeveleri mermer lento çerçevesi ve alçı şebekelidirler(Ç. 8-9, Fot. 12).

Güney cephede alt pencereler sivri kemer alınlıklı, üst pencereler yuvarlak kemerli dört pencere bulunmaktadır. Üst kat pencereleri alçı şebekelidir(Ç.5, Fot. 13).

Batı cephede üstü yuvarlak kemer alınlıklı iki, altta içice geçmiş sivri kemer alınlıklı iki olmak üzere dört pencere vardır. Üst kat pencereleri diğer cephelerde olduğu gibi alçı şebekelidir. Cephenin kuzeyinde cepheye bitişik minaresi vardır(Ç. 10).

Kuzey cephede üç gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yeri dördü serbest dördü beden duvarına gömülü sekiz destek üzerine oturmaktadır. Revak taşıyan kemerler sivri kemerlidir (Fot. 11).

Son cemaat revakını taşıyan mermer sütunlar düz ve gövdesi üstte ve altta bilzeklerle sınırlandırılmıştır(Ç. 11). Dört sütun başlığı gövdesi sade olmasına karşın volütlü akantus yapraklıdır. Riefstahl'ın fotoğrafında son cemaat revakının kubbe içlerinde ve kemerlerinde barok üslupta kâse ve sebet içinde meyveler, vazo içerisinden çiçekler görülmektedir(Fot. 14). Günümüze kadar gelemeyen bu süslemeler bugün düz sıvalıdır(Fot. 15).

Cephe ortasında mermerden dikdörtgen formlu ve basık yuvarlak kemerli taç kapısı bulunmaktadır. Kapı cepheden hafif taşını yapılmaktadır ve barok özellikte süslemelidir. Alçak kabartma tekniğiyle yapılan süslemeler iki silme arasında bordürlü C kıvrımlı yapraklardan meydana gelen motiflerle işlenmiştir. Kitabe, mermer malzemedeki dikdörtgen formlu kabartmalı silmeler içinde iki satır halinde ve satır arası cetvelle bölünmüş vaziyettedir. Kabartma tekniğiyle, celi sülüs yazı türü ve Osmanlı Türkçesi ile hak edilmiştir. Yazının ortasında ok uçları ile yuvarlak madalyon gösterilmiş ve madalyonun merkezinden dağılan C kıvrımlı yaprak motifleri yapılmıştır(Fot. 16).

Örtü Sistemi

Harim ve son cemaat revakında örtü sistemi olarak kubbe kullanılmıştır. Harimi örten kubbe sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Dört yanda kubbe destekleri bulunmaktadır. Kubbe üzeri kurşun kaplıdır (Ç. 12, Fot. 17).

Minare

Yapının kuzey batı köşesinde Osmanlının klasik tarzda minaresi bulunmaktadır. Kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Minarenin kare kaidesi birinci kata kadar, ikinci kattan itibaren sekizgen kaideli, gövde kısmına sekiz yüzeyle üçgen pabuçlukla geçilmektedir. Silindirik gövdenin hemen üzerinde şerefe yer almaktadır. Şerefe korkulukları ve şerefe altında bitkisel ve geometrik süslemelere yer verilmiştir. Minare, petek, külah ve alem ile sonlanmaktadır. Minare düzgün kesme taş malzemedendir yapılmıştır (Fot. 18).

İç Mekân

Harim, 9.35 X 9.35 m. ölçülerinde kare bir plana sahiptir. Kible duvarı ortasında mihrap, mihrabın sağında minber, kuzeyinde kadınlar mahfili bulunmaktadır.

İç mekân kuzey duvarında beş, doğu duvarında dört, güney duvarında dört, batı duvarında dört, kasnakta dört ve kubbede on iki olmak üzere toplam otuz üç pencere ile aydınlatılmıştır.

İç mekâna giriş kuzey duvarda yer alan son cemaat revakından sağlanmaktadır. Revakın güney duvarında açılan yuvarlak kemerli kapı ile harime geçiş sağlanmaktadır. Ahşap kapı kanatları üç tablaya ayrılmıştır. Tablada, dikdörtgen şekilli motifler bulunmaktadır.

Mekânın kuzey duvarında, girişi minareden sağlanan kadınlar mahfili bulunmaktadır. Mahfil iki serbest, dört beden duvarlarına gömülü ahşap direklerle desteklenmektedir(Ç. 13, Fot-19).

Harimin doğu ve batı duvarlarının kuzeyinde dolap nişleri bulunmaktadır(Fot.-20.).

Harimin güney duvarında alçı kabartmalı bir mihrabı vardır. Barok üslupta yapılan mihrap C, S motifleri ve meyve tasvirleriyle süslenmiştir.

Beden duvarlarından kasnağa ve kubbeye geçilmektedir. Kubbe ve kasnakta renkli alçı kabartmalardan süsleme tezyinata sahiptir(Ç. 14).

Kompozisyonlara bütün olarak bakıldığında Rüçhan Arık¹³³,ın da belirttiği gibi plastik karakterli asılı kandiller, buket çiçekler, bereket boynuzları ile meyve dolu tabaklar arasında C, S kıvrımlı bitkisel yapraklarla süslenmiştir (Fot. 21).

Tromplar alçı kabartmalı yarım daire formda köşelere yerleştirilmiştir. Trompların alt kısmında mukarnaslar yapılmıştır. Trompların merkezi yelpaze şeklinde açılmış ve sonrası altı silme ile beş bölüme ayrılmıştır. Her bölümün içerisini aynı kompozisyonlu süsleme yerleştirilmiştir. Bölüm içerisindeki alçı süslemeler, aşağıdan yukarıya doğru daralmakta ve ortasında oval madalyon vardır. Madalyonun içinde çiçek buketleri yapılmış ve dış sınırları C ve palmet, yaprak kıvrımları ile süslenmiştir. Alt ve üst kısım zemine C ve S kıvrımları ve bitkisel motiflerle değerlendirilmiştir.

Kasnak'ın dışta bulunan sağır kemerleri C ve S kıvrımların içerisinde demet çiçekler ve püskül motifleri yerleştirilmiştir. Orta kısımda alçı kabartmalı oval bir madalyon içinde çiçek çeşitlerinden oluşan buket ve çevresi C kıvrımları ile bitkisel yaprak motifleri bulunmaktadır.

Plastik karakterde natüralist olarak barok üslup anlayışı hâkimdir. Mekânın içinde bulunan süslemeler hareketliliği ve perspektifi sağlayabilmek için alçı kabartma ve etkileyici görünümü kavuşması için boyama tekniğiyle yapılmıştır. Motiflerde kırmızı, sarı, kahverengi, beyaz, mavi, gri ve bu renklerin tonları tercih edilmiştir(Fot. 22).

Riefstahl'ın fotoğrafında harim pencere çevreleri kalem işi ve alçı süslemelerin olduğu görülür. Ancak bu alan düz sıvalıdır.(Ç. 15-16).

Göbek, ince silmelerle sınırlı geniş yüzlü bir bordürle dairevi planda çerçevelenmiş, bordür yüzeyine simetrik bitkisel barok kompozisyonlar işlenmiştir. Çerçeve içindeki dairevi alanda değişik motiflerle, daha aşağıdaki kompozisyon esası tekrarlanmış ve tam merkeze akantus yaprakları şeklinde dilimli ve ortasında kandil asılan bir gülle bulunan rozet yerleştirilmiştir¹³⁴(Ç. 17, Fot. 23). C, S kıvrımları ile bu süslemeler girift ve bağlantılı şekildedir. Rozet çevreleri bitkisel yaprak motifleri, buket çiçekleri ve püsküller bezenmiştir.

¹³³ Rüçhan Arık, *a.g.e*, Ankara, s. 17.

¹³⁴*A.g.e*, s. 19

Mihrap

Mihrap, kible duvarı ortasında ve kuzey girişi ekseninde bulunmaktadır(Fot. 24). Burmalı kalın kenarlarla silmelerle içice çevrelenmiş dikdörtgen formlu ve mukarnas kavsaralı, alçı kabartmalarıyla barok üsluptadır. Mukarnasın nişin üzerinde yüzeyde oval bir madalyon çevresinde bitkisel yapraklar, çiçek buketleri ve bunları çevreleyip sınırlandıran C kıvrımları vardır. İki burmalı silme arasında kabartma tekniğiyle düz ve ters C birleşimini şeklinde S kıvrımları ve bu kıvrımları birleştiren ortalarında noktalar yer almaktadır. Son çerçeve alttan yukarı doğru üç kısma ayrılmış durumdadır. Alt ve orta kısımlar dikdörtgen çerçeveli silmelerle sınırlandırılmış ve ortalarında kalem işi ile bitkisel çiçek ve yapraklar yapılmıştır. Üst kısım diğer ikisinde farklı olarak C ve S kıvrımların oluşturduğu çerçeve ile sınırlandırılmış ve yüzeylerine de bitkisel motifler yerleştirilmiştir.

Mihrabın dikdörtgen çerçevesinin üzeri aşağıdan yukarıya doğru daralan bir tepelik kısmı vardır. Tepelik üst ucu yapı içerisinde süsleme kompozisyonunun bir parçası olduğu belirtircesine birleşmektedir. Tepelik üçgen görünümü burmalı S kıvrımları ile sınırlandırılmıştır. Yüzeyi çiçek buketleri meyve kâsesi S kıvrımları ile püsküller ve kalem işi bitkisel motifler işlenmiştir(Ç. 18).

Mihrapta bulunan bu süslemeler kalem işi ve kabartma tekniğiyle alçı malzemenen yapılmıştır. Mavi, kahverengi, sarı, siyah, beyaz, turuncu ve renklerin tonları kullanılmıştır.

Minber

Mihrabın sağında yer alan minber, ahşap malzemenen yapılmıştır(Fot. 25). Minberin, tarihsel ve sanatsal bir değeri yoktur. Özgün minberin nerede ve ne olduğu konusunda bilgi bulunmamaktadır. Cami tarihine baktığımızda 1940 ile 1960 arasında metruk vaziyette olan eser bu tarihler arasında sökülmüş olmalıdır.

Riefstahl'ın fotoğrafına göre, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Cami minberi gibi gösterişli ve benzeri niteliktedir(Fot. 26). Günümüzdeki zemin kotu kalıntılarına göre; özgün olan minber 2.45 X 0.90 m ölçülerindedir. Riefstahl'ın fotoğraflarından hareketle tahmini zeminden 3.50 m yüksekliğindedir. Mermer malzemenen yapılmıştır. Minber, kapı, korkuluk, aynalık, geçit, köşk ve külah bölümünden oluşmaktadır. Ancak minberin kapısı ve korkuluk kısmı fotoğrafta yıkılmış durumdadır. Aynalık kısmı üçgen şeklindedir. Aynalıkta, kabartma tekniğiyle bitkisel rumî motiflerine yer verilmiştir. Geçit kısmı küçük sütunce destekli kemerlidir. Kemer köşelerinde palmetler görülür. Geçitin üst kısmında dört adet yan yana

kâse içerisinde meyveye yer verilmiştir. Köşk kısmı dört burmalı sütunla desteklenmektedir. Yuvarlak kemerli köşelerinde belli olmayan bitkisel süslemeler bulunur. Köşkün üst köşelerinde palmet bulunur. Külahla sonlanan minber külahın ana yönlerdeki cephelerinde kâse içerisinde meyvelere yer verilmiş ve yukarı doğru bileziklerin birleşimi gibi küçülen halkalar şeklinde sonlanmıştır.

4.1.1.2. ABDÜLAZİZ EFENDİ ŞADIRVANI

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Caminin kuzeydoğu köşesinde bulunan şadırvan dönemin barok-rokoko özelliğini yansıtan güzel bir örnektir. Şadırvan ongen bir plana sahip ve on sütunun taşıdığı kubbeye örtülü olup dıştan kurşunla kaplanmıştır. Kubbe saçakları on sütunla taşınmaktadır. Sütunlar düz, burmalı, kavis gövdeye, altta ve üstte bileziklere sahiptir. Özgün olan altık ve başlıklar meyveler, kâseler, burmalı, akantus yapraklarına yer verilmiştir. Sütunlar sivri kemerli ve kemer alınlıklarında silme kavislerin arasında daire içerisinde geometrik motifler bulunmaktadır. Üst köşelerde bitkisel S kıvrımların oluşturduğu yaprak motifleri yerleştirilmiştir(Fot. 27).

Orta kısmında fiskiyeli bir havuza sahiptir. Havuzun dış cepheleri on panoya ayrılmıştır. Alt kısımda yer alan panolar dikdörtgen formda, ortasında oval bir madalyon ve buna çevreleyen C, S kıvrımları ve aralarına bitkisel yaprak motifleri oluşturduğu kabartma barok üslupta süslemelerle doludur. Her pano kabartma şeklinde burmalı sütuncelerle ayrılmıştır. Pano ortalarında musluklar bulunmaktadır ve önlerinde oturak taşları vardır.

Panoların üst kısmına fiskiyeli havuz yüksekliğinde şebekeler ajurlama tekniğiyle bitkisel motifler işlenmiştir. Bu şebekeler köşeli on sütunla ayrılmış ve yüzeyleri vazolu çiçekleri, bitkisel yaprak motifleri, palmet ve rumi motifleriyle bezenmiştir. Panoları ayıran bu küçük sütunlar üst kısımda düz, silmeli ve burmalı sütunlara dönüşmüş, alt ve üst bilezikli ayrılan gövdesi başlıklarının kimisi volütlü kimisi akantus yapraklıdır. Sütunlar birbirlerine yuvarlak kemerlerle bağlanmış ve alınlıkları bulunan bitkisel yaprak motifleri alçak kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Bu alınlıkların iç kısımlar geometrik daireler işlenmiştir(Ç.19, 20). Bu kemerlerin üzerinde kubbeye geçişi sağlayan ongen kasnak on küçük pano, kabartma tekniğiyle yapılan küçük sütunlarla ayrılmıştır. Sütuncuklar düz, burmalı, silmelidir. Panolar yüzeyine kare ve daireden oluşan madalyon, rozetler bulunmaktadır. Bunların içine oyma

teknîğiyle yapılmış geometrik süslemeler vardır(Fot. 28-29). Kasnaktan kubbeye geçilmiştir ve süsleme açısından kubbe sadedir(Fot. 30).

Riefstahl'ın fotoğraflarında oldukça metruk durumdaki şadırvanın günümüze özgün parçaları gelememiştir. Fotoğraflarda şadırvanın kubbe üst örtüsü yıkıldığı ve bazı elemanlarının kaybolduğu görülür(Fot. 31-32). 1960 ve 2005 yılındaki restorasyon çalışmalarında bu boşluklar sade mermer parçaları yerleştirilerek giderilmeye çalışılmıştır.

4.1.1.3. ABDÜLAZİZ EFENDİ MEDRESESİ

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Caminin kuzey ve doğusunda bulunan medrese “U” planlıdır (Ç. 21). Günümüze kadar çok sayıda onarım geçiren medrese son şeklini 2010 yılında almıştır. Yunan işgalinde tahrip edilmiş, 8 Eylül 1922 depreminde olumsuz etkilenmiştir. 1950’den sonra Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğüne (AVBM) yapılan yenileme de bu kısımda yapılmış ve 1954’ten itibaren Vakıflar Talebe Yurdu olarak hizmete açılmıştır. Bu işlemde ahşap eklemelerle asli karakterini tamamen kaybetmiştir¹³⁵. Bu hal 1970 yılına kadar sürmüş, tekrar 2010 yılına kadar kaderine terk edilmiştir. 2011’den günümüze medrese İlim Yayma Cemiyeti tarafından restore edilerek amacına uygun eğitim kurumu haline getirilmiştir(Fot. 33-34).

Cepheler

Cepheler erken Osmanlı mimarisinde sıkça kullanılan kırma moloz taş ile tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Medrese iki katlı olarak düzenlenmiştir. Alt katı “U”, üst katı “L” planlı olarak düzenlenmiştir(Ç. 22). Alt kat pencereleri sivri kemer alınlıklıdır. Medresenin ön kısmı ahşap camekânlarla kapatılmıştır(Ç. 23). Medresenin arka kısmında sivri kemerli bir giriş kapısı bulunmaktadır(Fot. 35). Aile içindeki rivayete göre; bu kapının günümüzde yıkılmış olan Abdülaziz Efendinin konağı ve hamam ile bağlantılı olduğu yönündedir. Cepheler kirpi saçakla nihayetlenmektedir(Ç. 24-25).

Örtü Sistemi

Üst örtüde, dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı kullanılmıştır. Çatıda tuğla malzemeden yapılmış, kule şeklinde bacalar bulunmaktadır(Bkz. Fot.-33).

¹³⁵ARIK, *Batlaşma*.....s. 7.

İç Mekân

Medresenin alt katında doğu kanadında beş, kuzey kanadında on, doğu kanadında dört olmak üzere toplam on dokuz oda bulunmaktadır. Revakın gerisinde bulunan odalar kare planlıdır(Fot. 36). Bu odalar beşik tonozlarla örtülmüştür. Yuvarlak kemerli kapılardan içeri girilmektedir. Odaların içlerinde dolap nişi, ocak nişi ve birer penceresi bulunmaktadır(Ç. 26, Fot. 37).

Medresenin üst katında toplam on beş oda bulunmaktadır. Bu üst kattaki odalar beşik tonozlarla örtülmüştür. Alt kattaki gibi buradaki odalarda da dolap nişi ve ocak nişleri açılmıştır. Ayrıca tuvaletler de bulunmaktadır (Fot. 38).

4.1.1.4. ABDÜLAZİZ EFENDİ SEBİLİ

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Caminin güneyinde inşa edilmiştir. Günümüzde yapı kullanılmamaktadır. En son onarımı 2005 yılında cami ile birlikte yapılmıştır.

Cepheler

Yapı dıştan dışa 3.76 X 3.96 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Yapı tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Batı cephesinde çeşme bulunmaktadır. Kuzey ve doğu cepheleri sıvalı şekilde sade tutulmuştur. Kuzey cephesinde, iki sivri nişin arasında yapının mermer malzemeden kapısı ve iki penceresi bulunmaktadır. Pencere içerden ve dışarıdan kavisli çıkıntılar ile servise uygunluk sağlamaktadır(Ç. 27, Fot. 39).

Üst bölümde ise beş bölüme ayrılmış panolar şeklinde kabartma tekniğiyle süslemeler bulunmaktadır(Fot. 40).

Bu panolardan, köşedeki iki pano dikey baklava dilimli olup, uçlarında akantuslar yerleştirilmiştir. Orta bölüm diğerlerinde geniş tutulmuş olup, iki alçak kabartmalı sütun arasında yuvarlak kemer altında “C” ve “S” kıvrımlarıyla yaprak, perde ve püskül tasvirine yer verilmiştir. Perdelerin arasında C, S kıvrımlı bitkisel yaprak motifi yapılmıştır. Bu süslemelerle cepheye hareketlilik ve zengin bir görünüm verilmiştir(Ç. 28).

Örtü Sistemi

Kübik bir gövdeye sahip olan yapı sekizgen kasmağın üzerine kurşun kaplı kubbe ile örtülmüştür.

İç Mekân

Yapı içten 3.08 X 3.30 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Beden duvarları süslemesiz olarak yapılmıştır. Beden duvarlarından tromplarla kubbeye geçilmiştir. Yapının batı, kuzey ve güney beden duvarlarında nişlere yer verilmiştir.

Sebilin batı duvarından ikinci bir odaya geçilmektedir(Fot. 41). Bu oda çeşme haznesi olup, çeşme kullanılmamasından dolayı hazne oda şeklinde değerlendirilmiştir. Bu alan 1.70 X 1.60 m ölçülerinde kare planlıdır(Fot. 42).

4.1.1.5. ABDÜLAZİZ EFENDİ ÇEŞMESİ

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, sebilin solunda bitişik olarak yapılmıştır. Günümüzde yapı kullanılmamaktadır. En son 2005'te Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiş olan çeşme dikdörtgen planda hazneli olarak yapılmıştır. Yapı, 2.60 m genişliğinde, 5.00 m yüksekliğindedir. Hazne kısmına sebilin batı duvarından açılmış olan kapı ile geçiş sağlanmaktadır.

Tek cepheli olan çeşmenin ana cephesi güney yönündedir. Sütunceler arasında sivri kemer ile sınırlandırılmıştır. Dikdörtgen formda olan eser iç içe bulunan içbükey silmelere sahiptir. Bunların içerisinde aynalık taşı ve üst kısmında büyük bir oluk ve yuvarlak kemerli su taşı için küçük bir niş vardır. Nişin üzerinde 0.55 x 0.55 m ölçülerinde kare çerçeveli levha içerisine mermer malzemedden ve kabartma tekniği ile altı satır halinde, satır araları cedvelle bölünmüş olup, celfi sülüs yazı türü ve Osmanlı Türkçesi ile hak edilmiş bir kitabe yerleştirilmiştir(Fot. 43).

Çeşmenin aynalık taşı mermerden dikdörtgen formda silmeler arasında yaprak motifleri işlenmiştir. Bu motiflerin içinde yuvarlak kemer içerisinde gülle tasvir edilmiş ve dört lülelidir. Cepheden taşıntı yapan yalak tek gözlüdür sağında ve solunda sekilere yer verilmiştir.

Çeşmenin alınlığı içiçe vaziyette sivri kemerler ile taçlanmıştır. Çeşme ise tuğla malzemeden inşa edilmiştir(bkz. Ç. 27-28).

4.1.1.6. ABDÜLAZİZ EFENDİ SARNICI

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı külliye avlusunda, medresenin güneyinde bulunmaktadır. Külliye'nin su ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır.

Sarnıç içten 2.70 x 7.80 m, dıştan 8.50 x 4.00 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır(Ç. 29). Metruk olan yapı kullanılmamaktadır(Fot. 44). Yapı üstten düz dam ile alttan tonoz ile örtülüdür. Süsleme unsuru bulunmamaktadır(Fot. 45). Taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir.

4.1.2. CAMİLER

KATALOG NO: 4.1.2.1

YAPININ ADI: SOBUCA MAHALLESİ CİHANOĞLU MEHMED BEY CAMİİ¹³⁶

BULUNDUĞU YER: Koçarlı – Sobuca Mahallesi

İNCELEME TARİHİ: 20.05.2014

FOTOĞRAF: 46-54

ÇİZİM: 30-31

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Sobuca'da yer alan eser özgün yapısını koruyamamıştır, ancak planı diğer Cihanoğlu camilerine uymaktadır.

Ayda Arel, caminin duvarına dayalı olarak bulduğu ve caminin haziresine ait olduğunu düşündüğü H. 1197/1782-83 tarihinde ölen Cihanzade İsmail Beyin mezar taşından bahsetmektedir. Bu veriden yola çıkarak, Halil Ağa'nın yaptırdığı ilk caminin, Sobuca köyünde bulunan yapı olduğunu, Mustafa Ağa'nın Koçarlı'da yaptırdığı caminin, eski bir vakfiyeye ait yapı olduğu¹³⁷ düşüncesinde olduğunu belirtmektedir. Ancak 2014 yılında yapmış olduğumuz arazi çalışması sırasında Sobuca'da bulunan caminin deposunda on'un üzerinde mezar taşı muhafaza edildiği görülmüştür. Bu taşların halk tarafından Sobuca'ya yakın dağlık araziden geldiği belirtilmiştir. Taşlar, Arel'in araştırma yaptığı yıllardan itibaren getirilmeye başlanmış olmalıdır.

Cami üzerinde tarihini belirten herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Aydın Koruma Kurulundan alınan bilgiye göre, Cihanzade Mehmet Ağa vakfına ait olan cami Mehmet Ağa tarafından yaptırılmıştır. Yapım yılı kesin bilinmeyen cami tahmini XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir.

1950 yılında bakımsızlıktan yıkılan cami, köy halkı tarafından beton malzemeden, aynı plan tipolojisiyle inşa edilmiş ve son cemaat yeri camekânla kapatılmıştır. Cami 1990,

¹³⁶ Aydın KTVKKBK, 03.02.2005 tarihli tescili Aydın-Koçarlı-Sobuca köyünde köy içi mevkiinde yer alan mülkiyet cihanzade Mehmet ağa cami vakfına ait tapunun 9 pafta, 307 parselinde kayıtlıdır. Ve VGM, 09.09.02/07 envanter numarası ile kayıtlıdır.

¹³⁷ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* s. 201.

2005 ve 2008 yıllarında onarım görmüştür¹³⁸. Caminin plan tipolojisi haricinde ne malzeme ne de süslemesi bakımından özgün bir durumu yoktur. Cami günümüzde ibadete açıktır ve kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, Koçarlı İlçesine bağlı Sobuca köyünde bulunmaktadır. Cami dıştan 12.05 x 14.25 m, içten 7.50 x 8.03 m ölçülerinde olup enine dikdörtgen planlıdır(Ç. 30). Kuzey cephede son cemaat revakı vardır ve harime giriş kapısı burada yer almaktadır. Moloz taş malzeme ile yığma tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar yüzeyleri sıvalıdır.

Cepheler

Yapıyı, üç yönden “U” şeklinde saran bir son cemaat revakı bulunmaktadır. Doğudaki kol 1950’de kapatılarak günümüzdeki haline getirilmiştir. Bu cepheden bir kapı açılarak ayrı bir birim oluşturulmuş ve harimde, kadınlar mahfiline geçişi sağlayan merdiven ve kapı yapılmıştır.

Batı, doğu, güney, kuzey cepheler süslemesizdir. İki kat pencere sistemi uygulanmıştır. Alt kat pencereler sivri kemer alınlıklıdır(Fot. 46-47).

Batı koldaki güney cephede ve harimin kuzey duvarında mihrabiye bulunmaktadır(Fot.48).

Kuzey cephede, son cemaat revakına çıkışı sağlayan dikdörtgen planlı merdiven bulunmaktadır. Giriş kapısının üzerinde maksure bulunmaktadır(Fot.49).

Örtü Sistemi

Yapı, içten ahşap tavan, dıştan dört yöne eğimli Marsilya kiremitle kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Ahşap malzeme oldukça yıpranmıştır.

Minare

Caminin batı cephesinde, son cemaat revakının batı kolunun başında bulunan minare; kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Minare kaidesiyle caminin beden duvarından

¹³⁸ Metin UYSAL ((D.T. 24/09/1945) Sobuca Köyü Muhtarı)’dan alınan şifahi bilgiler.

ayrı olup, kaide kısmından gövdeye üçgen bir pabuçlukla geçilmektedir. Gövde kısmı altta bir silme ile sınırlandırılmıştır. Silindirik gövdenin hemen üzerinde şerefe yer almaktadır. Şerefe altı testere dişi şeklindeki süslemelerle doldurulmuştur. Minare, petek, külah ve alem ile sonlanmaktadır. Minarenin kaidesi briket, gövdesi ise tuğla malzemedendir(Fot. 50).

İç Mekân

Harime kuzey cephede bulunan kapıdan girilmekte olup harim kareye yakın dikdörtgen planlıdır(Fot. 51). Harim, kible duvarı ortasında mihrap, mihrabın sağında minber, harimin kuzeyinde kadınlar mahfilinden oluşmaktadır. Kadınlar mahfili, üç serbest ayak üzerine oturmaktadır(Ç.31). İç mekân iki katlı pencere düzeniyle aydınlatılmıştır (Fot. 52). Tavan, ahşap malzemedden yapılmıştır.

Mihrap

Kible duvarı ortasında yer alan mihrap, yarım daire planlı, yarım kubbe kavsaralı ve yuvarlak kemerlidir. Mihrap nişin derinliği duvar kalınlığının içerisinde kalmakta ve dışa taşıntı yapmaktadır. Mihrap süslemesi 1990 yılında bir ressam tarafından yapılmıştır. Bitkisel motiflerin dikdörtgen çerçeve içerisinde Kâbe tasviri yer almaktadır (Fot. 53).

Minber

Harimin güney batısında bulunan ve ahşap malzemedden yapılmış olan minber; kapı, korkuluk, aynalık ve köşk bölümlerinden oluşmaktadır. Dikdörtgen çerçeveli kapı sadedir. Aynalık kısmında geometrik şekiller oluşturularak süsleme unsuru meydana getirilmiştir (Fot. 54).

KATALOG NO: 4.1.2.2.

YAPININ ADI: DEDEKÖY MAHALLESİ CİHANOĞLU MEHMED BEY CAMİİ¹³⁹

BULUNDUĞU YER: Koçarlı - Dedeköyü Mahallesi

İNCELEME TARİHİ: 20.05.2014

FOTOĞRAF:55-72

ÇİZİM:32-39

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Cihanzade Mehmet Beyin vakfiyesine göre; H. 1149/1737-1738 tarihinde yerinde bulunan Hacı Hasan Caminin yerine müceddeden (yeni baştan) Cihanzade Mehmet Bey tarafından külliye olarak yaptırılmıştır. Külliye; cami, 32 hücreli medrese, 1 fevkani derslane, 1 sıbyan mektebi, 1 çamaşırhane, 1 gusülhane ve 1 şadırvandan oluşmaktadır¹⁴⁰.

Caminin son cemaat revakının kuzey cephesinde çeşmeye ait H.759/1358 tarihli bir kitabe bulunmaktadır (Fot. 55).

Metin:

۱- سلطان السلطان

۲- موسى بك بن ابراهيم

۳- بك بن ارخان رحمه الله عمل

۴- بنا قیلدی تاریخ سنه تسع وخمسين و سبعمايه

¹³⁹ Aydın KTVKBKM 21.01.2011 tarihli 33 pafta, 1769 parsel ile tescillidir. Ve VGM, 09.09.02/03 envanter numarası ile kayıtlıdır.

¹⁴⁰ Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü, 736 numaralı defterin 27. Sahifesi ve 15. Sirasında kayıtlı Hacı Mehmet oğlu Cihanzade Mehmet Ağanın Zilhicce 1149 tarihli vakfiyesi.

Okunuşu:

- 1- Sultan es-sultan (es-seyyid)
- 2- Musa Bey bin İbrahim
- 3- Bey bin Orhan rahimehu'llah amile
- 4- Bina kıldı. Tarihi sene tis'a ve hamsen ve seb'amiye (759/1358)¹⁴¹

Anlamı:

H. 759/1358 tarihinde Menteşe Sultanı İbrahim oğlu Musa tarafından yaptırılmıştır.

Ayda Arel, “Buradan Mehmet Bey’in Dedeköy’de bir aile camiini onarttığı yargısına varmıştır. Adını Cihanoğulları ailesinin bir ferdinden almış olsa bile, onartılan caminin yapılışı oldukça eskilere, muhtemelen Menteşe Beyliği dönemine tarihlenmek eğilimindedir. Cami içinde korunagelen ve caminin bitişiğindeki çeşmeden alındığı söylenen bir kitabede, Menteşe Beyi Musa’nın adı ve H. 759/1356 tarihi görülmektedir. Köyde aile konağına ait bir kulenin tabanı durduğunu”¹⁴² belirtmiştir. Bu söylenti günümüz de bilinmekte olup konağın ve kulenin tabanı varlığını korumaktadır(Fot. 56-57).

Taç kapı alınlığında bulunan yazı: Bir tabla içerisinde mermer malzemenin üzerine, iki satır halinde boyama tekniğiyle Arapça Celî Sûlûs hatla hakkedilmiştir (Fot. 58).

Metin:

۱- الادوا حقوق الاماكين

۲- موتوا قبل ان تموتوا سنه ۱۱۶۴

Okunuşu:

- 1- elâ eddû hukûka'l-emâkîne
- 2- Mûtû kable en temûtû sene 1164 / 1751

¹⁴¹ Abdülhamit Tüfekçioğlu

¹⁴² Arel, *Belgesel* .... s. 2

Anlamı:

Yerlerin (yol hakkı v.s.) hukukunu yerine getirin, ölmeden önce kendinizi hesaba çekin de insanların hukukunu ödeyin. Benim tövbelerime örnek olacak şekilde kıl.

Bu hadis tarihinden hareketle cami 1751 yılında bir onarım görmüş ve Barok mihrabı bu tarihlerden sonra yapılmış olmalıdır.

Cami ile çeşmenin aynı tarihte yapılmış olduğu düşünülmektedir. Cami 1751, 1954, 1989, 1990, 2005 ve 2015 yıllarında onarım görmüştür. Minare 1954 yılında Şevki Tozkoparan tarafından yaptırılmıştır.

Günümüzde bu külliyyeden cami, 2 medrese hücresi bulunmaktadır. Medrese hücrelerin 30'u yıkılmış, kalan 2 hücre ise 1940 yılından beri ev olarak kullanılmaktadır. Cami ibadete ve ziyarete açıktır. Yapılan restorasyon çalışmalarında yetersiz ve yanlış uygulamalar sonucu süslemelerde tahribatlar söz konusudur.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı Koçarlı ilçesine bağlı Dedeköy'de yer alır. Cami, güney ve doğu cephelerden yol, batı cephesi ev, kuzey cephesi bahçeyle çevrilmiştir. Eğimli bir araziye konumlandırılmış yapı dıştan 20.17 x 15.80 m, içten 11.00 x 10.00 m ölçülerinde enine dikdörtgen plana sahiptir (Ç.32). Cami harim, kadınlar mahfili, son cemaat revakı ve minareden oluşmaktadır. Harimin çevresini 'U' şeklinde çevreleyen son cemaat revakı vardır. Bu son cemaat revakının kuzeyinde harime giriş kapısı yer almaktadır. Yapı kuzey cephe pencereleri, harime giriş kapı çerçeveleri mermer malzeme kullanılmıştır. Cami moloz taş malzeme ile yığma tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar yüzeyleri ise alçı sıvalıdır.

Cepheler

Doğu cephede, iki katlı pencere düzeni vardır. Harimi ve kadınlar mahfilini aydınlatmak için altta dört, üstte dört olmak üzere dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli sekiz pencere vardır. Pencereler arasında daire içerisinde bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır(Ç. 33, Fot.59).

Güney cephede altta iki, üstte iki adet pencere dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı bulunmaktadır(Ç.34, Fot. 60).

Caminin batı cephesi, harimi ve kadınlar mahfilini aydınlatan pencereler, form ve sayı bakımından doğu cephenin tekrarı şeklindedir. Bu cephede son cemaat revakının dış duvarı içinden çıkışı sağlayan bir merdivenle terasa çıkılan ve oradan da ikinci katta bulunan kapı açıklığıyla kadınlar mahfiline girilmektedir(Fot. 61).

Caminin kuzey tarafında aynı hizada olmayan iki katlı pencere düzeni vardır. Alt katta cephe ortasında harime girişi sağlayan dikdörtgen formlu, sivri kemerli kapı bulunmaktadır (Ç.35). Kapı mermer malzemedeki kabartma tekniğiyle lento taşı burma silmeli, düz silmelere yer verilmiştir. Atkı taşında sağında ve solunda bir madalyon içerisinde geometrik süsleme ve bunlarla bağlantılı bitkisel motiflere yer verilmiştir. Ortasında iki burmalı sütun arasında burmalı kemer içine Arapça, celi sülüs yazı ile bir ayet bulunmaktadır. Bu panonun sağ, sol üst kısmında vazo içerisinde çiçek motifleri bulunmaktadır(Fot. 62).

Metin:

١- الا ادوا حقوق الاماكين

٢- موتوا قبل ان تموتوا سنة ١١٦٤

Okunuşu:

- 1- Elâ addû hukûka'l-emâkîne
- 2- Mûtû kable en temûtû sene 1164

Anlamı:

Yerlerin (yol hakkı vs.) hukukunu yerini getirin, ölmeden önce kendinizi hesaba çekinde insanların hukukunu ödeyin. H. 1164/1751 yazmaktadır(Bkz. Fot. 58).

Alt kat pencerelerinin her ikisinde de, vazolu çiçekler, sedir ağaçları, çam ağacı, madalyon içerisinde geometrik ve bitkisel süslemeler, kabartma tekniğiyle yapılmış kozalak motifleri yer almaktadır(Fot. 63-64).

Üst kat pencereleri diğer cephelerde olduğu gibi dikdörtgen formludur. Her iki alt kat penceresinin üst hizasından, tavana kadar olan kısımda mukarnas kavsaralar bulunmaktadır. Üst katın duvar yüzeylerinde ise geometrik süslemelere yer verilmiştir. Cephelerdeki birçok süsleme kireç altında kaldığı için çok az belli olmaktadır (Ç. 36).

Harim mekânını ‘U’ şeklinde çeviren son cemaat revakının, doğu kanadında moloz taş malzeme ile yığma tekniğiyle, yüzeyleri sıvalı beş adet sütun bulunmaktadır. Sütunlar sivri kemerle birbirlerine bağlanmış ve yüzeyleri kırmızı boyalı kalem işiyle düzgün kesme taş motifler yapılmıştır. Kemerler arasında madalyon içerisinde geometrik süslemeler bulunmaktadır.

1950 yılında kuzeyi kapatılarak bir mihrabiye, gaz lambalık yapılmıştır. Cephenin köşesinden de kapı açılarak bu bölüm depo olarak kullanılmıştır¹⁴³.

Kuzey kolunda altı sütunla beş sivri kemer bulunmaktadır. Bu cephede de doğu cephe gibi süslemelerin olduğu ancak kireçle boyanmasın sebebiyle çok az belli olan süsleme programı vardır(Ç. 37). Son cemaat revakına girişi sağlayan kapı bu cephe ortasında ve yedi basamaklı merdiven ile geçiş sağlanmaktadır.

Batı kolunda güney duvarında mukarnas kavsaralı bir mihrabiye bulunmaktadır(Fot. 65). Dış duvar içerisinden mahfile çıkışı sağlayan merdivenli terasa yer verilmiştir(Fot. 61).

Örtü Sistemi

Yapı içten düz ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Sekizgen kasağı sekiz yönlü eğimli kırma çatı ile örtülmüştür. Harim alanını daha fazla aydınlatabilmek için pencerelere yer verilmiştir.

Minare

Son cemaat revakının kuzeybatısında özgün olmayan minare; kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Minarenin kaidesi caminin son cemaat revakında bulunmaktadır. Kare kaide kısmından gövdeye çokgen bir pabuçluk ve onun üzerinde yer alan bilezik ile geçilmektedir. Silindirik gövdenin hemen üzerinde şerife yer almaktadır. Şerife altı testere dişi şeklindeki süslemelerle doldurulmuştur. Minare, petek, külah ve alem ile sonlanmaktadır. Minarenin kaidesi briket, diğer bölümleri ise tuğla malzeme ile yapılmıştır(Fot. 66).

¹⁴³ Talat Cengiz (Koçarlı-Dedeköylü)’ dan alınan şifahi bilgi

İç Mekân

Harim 10.95 x 10.00 m ölçülerinde olup kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Harimin kuzey tarafında ikinci kat olarak düzenlenmiş kadınlar mahfili yer almaktadır.

Kadınlar mahfili, ikisi serbest ikişer adet doğu ve batı duvarlarına gömülü olmak üzere altı ahşap ayak üzerine oturmaktadır(Fot. 67).

Doğu duvarında, altta dört, üstte dört dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır. Üst kat pencereleri arasında dikdörtgen sivri kemerli süsleme bulunmaktadır. Duvarın kuzeyinde niş'e yer verilmiştir(Fot. 68).

Kıble duvarında, altta dikdörtgen çerçeveli iki, üstte iki olmak üzere dört pencere bulunmaktadır. Duvarın doğusunda bir gaz lambası için nişe yer verilmiştir. Kapı ekseninde mihrap, mihrabın batısında minber yer almaktadır. Bu duvarda alt kat ile üst pencereler arasında kırmızı renkte ayet kuşağı işlenmiştir. Bu yazı kuşağının tüm cepheleri dolandığı izlemi vermektedir. Üst kat pencere aralarında sivri kemerli dikdörtgen çerçeveli ve baklava dilimi, kare geometrik süslemelere yer verilmiştir. Bu süslemede pencere edası verilmeye çalışılmıştır(Fot. 69).

Batı duvarında altta dört, üstte üç pencere açıklığına yer verilmiştir. Üst kat pencere düzeni kadınlar mahfiline geçişi sağlayabilmek için kuzeyde kapıya yer verilmiştir(Ç. 38). Alt katta duvarın güneyinde dolap nişi bulunmaktadır. Aynı süsleme programı burada da tekrarlanmaktadır(Fot. 70).

Kuzey duvarında alta iki, üstte iki olmak üzere dört pencereye yer verilmiştir. Duvarın ortasında harime girişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Kapı kabartma tekniğiyle geometrik süslemelidir. Duvarın doğusunda dolap nişi vardır. Üst katta dikdörtgen geometrik süslemelere yer verilmiştir.

Harim mekânında bulunan tüm bu süslemeler, üzerine ince bir sıva ve kireçle boyanmasından dolayı çok az belli olmaktadır. Muhtemelen yazı kuşağı gibi kırmızı renkte olan bu süslemelerin çok titiz ve güzel bir restorasyona ihtiyacı vardır.

Harimin ikinci katından kasnağa tromplarla geçilmektedir. Sekizgen olan bu kasnak ana yönlerde iki, ara yönlerde birer olmak üzere on iki pencere bulunmaktadır(Ç. 39). Bu pencerelerde vitray boya ile çiçek motifleri oluşturulmuş ve pencerenin sağında, solunda ve

altında estetik ve hareket sağlamak için bitkisel ve çiçek motiflerine yer verilmiştir. Cami süslemelerinde kırmızı renk tercih edilmiştir.

Mihrap

Kible duvarı ortasında yer alan mihrap giriş kapısı eksenindedir. Yarım daire planlı, yarım mukarnas kavsaralıdır. Mihrapta barok motiflerine yer verilmiş ve alçı dolgularla üç boyutlu bir görünüm sergilenmiştir. Mihrapta çiçek, yaprak, vazo içerisinde ve demet halinde çiçek motifleri işlenmiştir. Bu motifler yeşil, mavi, siyah, turuncu ve kırmızının tonları kullanılarak yapılmıştır. Mihrap taçlığının altında bir madalyon içerisinde 'Maşallah' yazısına yer verilmiştir(Fot. 71).

Minber

Mihrabın sağında bulunan minber, ahşap malzemedan yapılmıştır. Minber kapı, korkuluk, aynalık ve köşk kısımlarından oluşmaktadır. Kapı, dikdörtgen formlu olup kemer köşeleri oyma tekniğiyle yapılmış geometrik süslemeler vardır. Kapıda boydan boya kabartma tekniği ile geometrik süslemeler bulunmaktadır. Korkuluk kısmı ahşap şebekeli ve kare, dikdörtgen, daire motiflerinden oluşan geometrik süsleme tezyinatı vardır. Aynalık bölümünde hareket sağlayabilmek için yan yana aşağıdan yukarı beşli, dörtlü, üçlü, ikili vazo oyması bulunur. Köşk bölümünde kemer köşelerinde, kapısında görülen geometrik süslemeler vardır. Minber sivri kemerli bir geçit bölümüne sahiptir (Fot. 72).

KATALOG NO: 4.1.2.3.

YAPININ ADI: CİNCİN MAHALLESİ CİHANOĞLU ABDÜLAZİZ EFENDİ CAMİİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Koçarlı İlçesi – Cincin Mahallesi

İNCELEME TARİHİ: 22.05.2014

FOTOĞRAF: 73-88

ÇİZİM: 40-47

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Caminin Abdülaziz Efendi tarafından ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Rüçhan Arık¹⁴⁴ 1785 tarihini belirtmiş ise de 1783 yılında vefat etmiş olan Müderris Abdülaziz Efendinin bu yapıyı bu tarihte yaptırmaması mümkün değildir.

Abdülaziz Efendi'nin mimarlık faaliyetlerinin 1756 yılında Aydın'da yaptırdığı külliye ile başladığı bilinmektedir. Külliye bir vakıf kuran Abdülaziz Efendi vakfiyesinde Cincin yapılarından bahsetmemektedir. 1774-77 yıllarında Aydın'da Cemal Bey Hamamı olarak bilinen hamamı onartmış olması Zeynep Kadının yapıyı onarttığı ve caminin etrafına sıbyan mektebi, medrese ve Atike Hanım tarafından (1208/1793) sebil ve fırın yaptırıp külliye şeklini çevirdiklerini Ayda Arel¹⁴⁵'in yüzey araştırmaları ile Posacızade¹⁴⁶ vakfiyelerinde belirtilmiştir(Ç. 40). Bu çıkarımlar sonucunda cami, son şeklini veren Abdülaziz Efendi tarafından 1774 ile 1783 yılları arasında yaptırılmış olmalıdır.

Cincin Abdülaziz Efendi Camiine ait son kayıt, 21 Ramazan H. 1293/1876 tarihli Posacızade Salih Ağa (Zeynep Kadının oğlu ve Abdülaziz Efendinin torunu) vakfiyesinde¹⁴⁷ kalede bulunan cami, konak ve yolların onarım geçirdiği belirtilmiştir.

¹⁴⁴ Rüçhan Arık, *Batılışma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1988, s. 30.

¹⁴⁵ Ayda Arel, "Cincin Köyünde Cihanoğullarına Ait Yapılar", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, Nisan 1987.

¹⁴⁶ AVGM, 608/2 nolu defterin 160.sayfa ve 138.sirasında kayıtlı "Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Mustafa ağanın" 21 ramazan 1293 tarihli vakfiyesi.

¹⁴⁷ AVGM, 608/2 nolu defterin 160.sayfa ve 138.sirasında kayıtlı "Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Mustafa ağanın" 21 ramazan 1293 tarihli vakfiyesi.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, eğimli bir arazide bir platform üzerinde bulunmaktadır. Caminin güneyinde hazire, batısında yol ve Abdülaziz Efendinin kule ve konak müstemilat kalıntıları (Cincin halkı tarafından Cin Bey Kalesi olarak bilinmektedir. Bu ismi Ayda Arel Cihan Beyin adının galat olmuş şekli olarak yorumlamıştır.) Kuzeyinde sıbyan mektebi ve doğusunda ev bulunmaktadır.

Cami harim, son cemaat revakı ve minareden oluşmaktadır. Yapı, dıştan 15,19 x 14,10 m, içten 7,95 x 9,30 m dikdörtgen planlıdır. Doğu, kuzey ve batı cephelerinde “U” şeklinde ahşap direklerle desteklenen son cemaat revakı bulunmaktadır(Ç.41). Son cemaat revakına kuzey cepheden doğu-batı yönlerinden dokuz basamaklı merdivenle ulaşılır.

Güneybatı köşede minare yükselmektedir. Yapının kuzeyinde avlusunda orijinal olmayan bir şadırvan bulunmaktadır. Yapı kırma taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Cami günümüzde restore edilmiştir. Günümüzde ibadete ve ziyarete açıktır.

Cepheler

Yapı kuzey cepheden dokuz basamaklı merdiven ile son cemaat revakına ulaşılır. Son cemaat revakı ahşap direklerle desteklenmiş ve yuvarlak kemerlidir. Revakın kuzeydoğusu bir duvar ile bölünmüştür. Bu duvara bir mihrabiye yerleştirilmiştir. Mihrabiye yarım daire ve yuvarlak kemerlidir. Kemer alınlığına ve duvar yüzeyine siyah ve sarının tonlarında geometrik, çiçek motiflerine yer verilmiştir(Fot. 73). Mihrabiye taçlığında yeşil madalyon içerisinde Allah yazısı üzerinde alem ile sonlanmış süsleme bulunmaktadır. Duvarın üzerinde beş tane palmet motifi ve ortalarında bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Doğu cephesinde bulunan revak sade tutulmuş ve güney duvarında bir mihrabiye bulunmaktadır(Fot. 74-75).

Revakın batı cephesinin güney duvarında yer alan mihrabiye yarım daire planlı ve sivri kemerlidir. Kalem işi ile sivri kemer ucundan alem ve iki yanında çiçekler yapılmıştır. Mihrabiyenin iki yanından ikinci kata kadar sütun resmedilmiştir. Mihrabiyenin üst kısmında dikdörtgen çerçeve içinde iki yandan sarkan perde motifleri ve motifin arasında S, C kıvrımlarından oluşan çiçek, yapraklar ve meyveler resmedilmiştir. Alanın orta kısmında ise madalyon içinde İstanbul camileri gibi beş gözlü son semaat revakı ve tek kubbeli, minareli bir cami bulunmaktadır. Caminin ön cephesinde ev yapıları ve selvi ağaçları ile şehrin kale

kapısını andıran yapılaşmalar görülmektedir. Tüm bu resim perspektif ile hareket oluşturulup, mavi, gri, kahverengi, sarı ve bu renklerin tonları kullanılarak resmedilmiştir(Fot. 76-77).

Caminin doğu cephesinde süsleme bulunmamaktadır. İki altta ve üstte iki adet olmak üzere toplam dört pencere bulunmaktadır. Alt kat pencereleri sivri kemerlidir(Ç.42).

Güney cephede sivri kemer alınlıklı alt katta iki, üst katta iki pencere bulunmaktadır(Ç. 43).

Batı cephede altta sivri kemer alınlıklı iki, üstte üç pencere bulunmaktadır. Cephe boş yer kalmayacak şekilde açık sarı zemin üzerine, siyah ve mavi tonlarda yuvarlak kemerli geometrik desenler ve C, S kıvrımları bulunmaktadır(Ç. 44).

Kuzey cephede alt kat ortasında yuvarlak kemerli, çift kanatlı ahşap kapı ve sivri kemer alınlıklı, üst katta ise üç pencere bulunmaktadır. Pencere alınlıklarında net olarak belli olmayan perspektifli cami ve ev tasvirleri bulunmaktadır. Alt kat C, S kıvrımları ile yuvarlak kemerli dikdörtgen içerisinde altmış derecelik siyah çizgiler sarı zemin üzerine boş yer kalmayacak şekilde işlenmiştir. Üst katta sarı zemin üzerine C, S kıvrımları ile dikdörtgen çerçeveler bulunmaktadır(Ç. 45). Tüm pencerelerde demir korkuluk bulunmaktadır.

Örtü Sistemi

Yapı içten ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremitli kırma çatı ile örtülmüştür. Harim mekânın örtüsü, son cemaat revakında yüksek tutulmuştur.

Minare

Son cemaat revakının güneybatısında bulunan minare; kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Kare kaideden bileziklerle sınırlandırılmış silindirik gövdeye geçilmektedir. Silindirik gövdenin üzerinde şerefe yer almaktadır. Minare, petek, külah ve alem ile sonlanmaktadır. Minarenin kaidesi kırma taş ve tuğla, gövdesi ise tuğla malzemedен inşa edilmiştir(Fot. 78).

İç Mekân

Harim mekânı 7,95 x 9,30 m ölçülerinde olup kuzey – güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Harimin kuzey tarafında ikinci kat olarak düzenlenmiş kadınlar mahfili yer almaktadır. Kadınlar mahfili, iki serbest ahşap ayak üzerine oturmuştur. Mahfile kuzeybatı köşede harimin içinden çıkılmaktadır(Ç. 46).

Kuzey duvarı alt katın ortasında harime giriş kapısı ve iki pencereye yer verilmiştir. Üst katta ise üç pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencerelerin üst kısmında ortadaki mavi, köşesinde kahve renkli dikdörtgen çerçeveler bulunmaktadır(Fot.79).

Doğu duvarda altta iki, üstte iki olmak üzere dört pencere açıklığına yer verilmiştir. Alt katta duvarın kuzeyinde ve güneyinde birer adet dolap nişi bulunmaktadır. Kuzeydeki pencere üst kısmında sarı zemine, mavi, kırmızı renkler kullanılarak, bitkisel çiçek ve C, S kıvrımları ile taçlık içinde madalyon içerisinde ev tasvirine yer verilmiştir. Güney pencerede iki ağaç arasında ve bulut altında, deniz üzerinde bir gemi tasvir edilmiştir. Dolap nişin üstünde ise C, S kıvrımları ile bitkisel motiflere yer verilmiştir. Üst kat pencerelerde C, S kıvrımları ile bitkisel çiçek motiflere yer verilmiştir. Güneyinde sahte pencere görünümü veren dikdörtgen çerçeveli, bursa kemerli süsleme bulunmaktadır. Duvarın kuzey köşesinde bir adet mavi renkte dikdörtgen çerçeveye içerisinde halı tasvirine yer verilmiştir(Fot. 80-81-82).

Güney duvar ortasında mihrap bulunmaktadır. Alt katta iki, üst katta iki pencere bulunmaktadır. Pencereler üst kısımlarında C, S kıvrımlı bitkisel çiçek motiflerine, manzara ve çam ve selvi ağaçlarından oluşan tasvirler yapılmıştır(Fot. 83).

Batı duvarında iki alt katta, iki üst katta olmak üzere dört pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencerelerin üst kısımlarında C, S kıvrımları içinde çam ve selvi ağaçlarından oluşan doğa manzaralarına yer verilmiştir. Duvarın güneyinde dikdörtgen çerçeve içerisinde halı tasvirine yer verilmiştir(Fot. 84-85-86).

Mihrap

Kible duvarı ortasında yarım daire planlıdır. Harime doğru taşıntı yapmaktadır. İki burmalı sütunun arasında duran ve üçboyutlu alçı süslemeli olan mihrap, Arel'in de belirttiği şekilde Cihanoğlu camileri için kural yerine geçen barok iç tezyinatın oldukça parlak bir örneğidir¹⁴⁸(Ç. 47).

Mihrabın içinde perdeler arasında iki yanan mumun arasında zincirle tavandan sarkan kandil ve birer demet çiçek tasviri bulunmaktadır. Alçı kabartmalardan boş kalan yüzeyler kalem işi ve alçak kabartma ile C, S kıvrımlarına yer verilmiştir. Sütunların üzerinde çokgen

¹⁴⁸ Ayda Arel, "Cincin Köyünde Cihanoğullarına Ait Yapılar", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, Nisan 1987, s. 49.

yüzeyleli sütunlar bulunmaktadır. Bu sütunlar arası kalem işi çiçek motifleri ve C, S kıvrımları içerisinde kare bir panoya yer verilmiştir.

Üst kısmı ise ahşap tavana kadar kalem işiyle iki büyük sütun arasında çam ağaçlarına ve daire madalyonlu alem tepelikli sonlanan panonun içinde *كلما دخل عليها زكريا المحراب* “Kellema dahale aleyha zekeriyye’l-mihrâbe” ayeti yazılıdır. Yine sütunların sağında *الله زلجلال* “Allahü Zülcelal” ve *ماشاالله* “Maşallah” yazıları bulunmaktadır. Mihrabın solunda dikdörtgen geometrik düzenlemelere yer verilmiştir. Mihrapta sarının tonları, kahverengi, mavi tonları ve kırmızı, siyah renkleri kullanarak kabartma alçısıyla perspektif bir görünüm sağlanmaktadır(Fot. 87).

Minber

Mihrabın sağında bulunan minber ahşap malzemeden yapılmıştır. Minber kapı, korkuluk, aynalık ve köşk kısımlarından oluşmaktadır. Kapı, dikdörtgen formu olup yuvarlak kemerlidir. Kapı üst taçlığında iki sütuncuk arasında güneş ve ışınlar üst kısmı ise alem, hilal ile sonlanmıştır. Korkuluk kısmında oyma tekniğiyle C, S kıvrımlı ahşap süslemeler vardır. Aynalık bölümünde dikdörtgen, kare ve üçgenlerin oluşturduğu geometrik süslemeler bulunmaktadır. Köşk kısmı ahşap desteklerle yuvarlak kemerli üzeri kubbe ve alem ile sonlandırılmıştır. Minber yuvarlak kemerli bir geçit bölümüne sahiptir. Minber oyma ve kabartma tekniğiyle ahşap malzemeden yapılmıştır(Fot. 88).

KATALOG NO: 4.1.2.4.

YAPININ ADI: OSMANBÜKÜ MAHALLESİ CİHANOĞLU HÜSEYİN BEY CAMİİ¹⁴⁹

BULUNDUĞU YER: İncirliova – Osmanbükü Mahallesi

İNCELEME TARİHİ: 28.05.2014

FOTOĞRAF: 89-90

ÇİZİM: 48-49

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Yapı, İncirliova ilçesine bağlı Osmanbükü köyü merkezinde, Çiftçi ailesinin çiftliğinin karşısında bulunmaktadır.

Kitabesi bulunmamaktadır; ancak 1786 tarihli vakfiyeye göre Cihanoğlu Hüseyin Bey tarafından müceddeden bina ihya edilmiştir¹⁵⁰. Camiden sonra kuyu, sıbyan mektebi yaptırıldığı belirtilen vakfiyede bu yapılar günümüzde bulunmamaktadır.

Köy halkının anlatımına göre; günümüze kadar cami üç kez onarım geçirmiştir. En büyük değişimini 1940 yılındaki onarımda özgünlüğünü kaybederek yaşamıştır. Bu dönemde son cemaat yerinin sol kolu eklenmiştir¹⁵¹(Ç. 48-49). Cami günümüzde ibadete açıktır ve kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, dıştan 19.03 x 14.45 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Harimin etrafını “U” şeklinde çevreleyen son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat revakına kuzeybatı köşeden ve doğu cephenin kuzeyinden girilmektedir. Revakın sol kolu güney duvarında cepheden taşıntı yapan bir mihrabiye ve batı kolunda taşıntı yapmayan bir mihrabiye yer verilmiştir.

¹⁴⁹ VGM, 09.00.02/08 envanter numarası ile kayıtlıdır.

¹⁵⁰ 1988 no’lu defterin 488. Sayfasında kayıtlı H. 1201 / M. 1784 tarihli Cihanzade Hüseyin Bey Vakfına kayıtlıdır.

¹⁵¹ Mehmet Akdeniz (1930 -), ve H. İbrahim Turgut (1932 -) beylerin yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Bu kişilerin anlatımlarından yararlanarak levha bölümünde taslak planı çizilmiştir.

Son cemaat yeri çok sayıda geniş aralıklı pencereler ile aydınlatılmaktadır. Yapı 1940 yılındaki onarımında betonarme olarak inşa edilmiştir. Asıl malzemesinin diğer yapılar gibi moloz taş ve tuğla malzemedenden olması gerekir.

Cepheler

Doğu cephede altta iki üstte iki, güney cephede altta iki üstte iki, batı cephede altta iki üstte iki ve kuzey cephede altta iki üstte üç pencere bulunmaktadır. Doğu, güney ve batı cephedeki üst kat pencereleri dairesel formludur. Harime kuzey cephe ortasından yer alan kapıdan girilir. Caminin kuzeybatı köşesinde bitişik olarak minaresi bulunmaktadır(Fot. 89).

Örtü Sistemi

Yapı, içten plastik tavanla, dıştan dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülmüştür.

Minare

Caminin batı cephesine bitişik, son cemaat revakında bulunan minare; kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Minare, kaidesiyle caminin çatı kısmına kadar devam etmekte ve buradan pabuçlukla silindirik gövdeye geçmektedir. Minare beton malzemedenden yapılmıştır.

İç Mekân

Harim mekânı 7.95 x 9.20 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Harim mekânı toplam on yedi pencere ile aydınlatılmaktadır. Güney duvarda mermer malzemedenden yapılmış üçgen yüzeyli bir mihrap bulunmaktadır. Mihrabın sağında ahşap malzemedenden, batı duvara bitişik yapılmış on iki basamaklı minber vardır. Mihrap ve minberin tarihsel ve sanatsal bir özelliği yoktur (Fot. 90).

Harimin kuzeyinde ikinci kat olarak düzenlenmiş ahşaptan yapılmış kadınlar mahfili bulunmaktadır. Mahfil iki serbest, iki doğu ve batı duvarına bitişik ahşap destekler taşımaktadır. Mahfile minareden batı duvarının kuzeyinde bulunan kapıdan girilmektedir.

KATALOG NO: 4.1.2.5.

YAPININ ADI: HALİLBEYLİ MAHALLESİ CİHANOĞLU CAMİİ¹⁵²

BULUNDUĞU YER: KOÇARLI – HALİLBEYLİ MAHALLESİ

İNCELEME TARİHİ: 22.05.2014

FOTOĞRAF: 91-92

ÇİZİM: 50

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Caminin yapım tarihiyle ilgili bir kitabesi bulunmamaktadır. Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğünün ve Koçarlı Müftülüğündeki kayıtlara göre; H. 1209/1794-95 tarihinde yapılmıştır. Bani bilgisi yer almamaktadır.

Camiin 22 Eylül 1922 depreminde güney duvarı yıkılmış ve halk tarafından onarılmıştır¹⁵³. Minare kapısı üzerinde Osmanlıca ve Türkçe 1955 Mart tarihi yazılmıştır. Caminin bu tarihte de bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

Cami günümüzde ibadete açıktır ve kullanılmaktadır. Yapının onarıma ve bakıma ihtiyacı vardır. Köy halkı ve Muhtarına göre; caminin sıva altında kalan süslemeler bulunmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ

GENEL

Yapı, Koçarlı ilçesine bağlı 3 km doğuda Halilbeyli mahallesinde bulunmaktadır. Cami harim, kadınlar mahfili, son cemaat revakı ve minareden oluşmaktadır. Dıştan 19.00 x 15.00 m, içten 8.00 x 9.50 m ölçülerinde olup dikdörtgen planlıdır(Ç. 50). Kuzey cephede son cemaat revakı vardır ve harime giriş kapısı burada yer almaktadır. Yapı, kırma taş ve tuğla malzemeye yapılmıştır. Yıkılan güney duvarı betonla ve inşa edildiği gibi diğer duvarlarda da kısmen beton uygulama vardır. Beden duvarları sıvalıdır(Fot. 91).

¹⁵² Aydın KTVKBK tarafından 23.10.2009 tarihinde, 09.05.43 tescilli yapıdır.

¹⁵³ Halilbeyli mahallesi Muhtarı Ahmet Nuri ATAŞ (D.T. 23.11.1957 -) Merhum babasının anılarına göre aktarmıştır.

Cepheler

Yapıyı iki harfi yönle ters “L” şeklinde saran bir son cemaat revakı bulunmaktadır.

Caminin cephelerinde süsleme bulunmamaktadır. İki kat pencere sistemi uygulanmış ve ikişer pencere vardır.

Kuzey cephedeki alt ve üst pencere korkulukları oyma tekniğiyle lale motifleri, yaprak ve geometrik süslemelere yer verilmiştir.

Örtü Sistemi

Yapı, içten ahşap tavan, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür.

Minare

Caminin son cemaat revakının kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır. Minare; kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Kare kaide çatı kısmına kadar devam etmekte buradan pabuçluğa geçilmektedir. Gövdenin altında ve üstünde bilezikle sınırlandırılmıştır. Silindirik gövdenin hemen üzerinde şerefe yer almaktadır. Şerefe altı testere dişi şeklindeki süslemelerle doldurulmuştur. Minare petek, külah ve alem ile sonlanmaktadır.

İç Mekân

Harime kuzey cephede bulunan kapıdan girilmekte olup harim dikine dikdörtgen planlıdır. Harim, kible duvarı ortasında mihrap, mihrabın sağında minber, harimin kuzeyinde kadınlar mahfilinden oluşmaktadır. Kadınlar mahfili ortada iki serbest ahşap ayak üzerinde oturmaktadır. Batı duvara bitişik merdivenle çıkılmaktadır(Fot. 92). İç mekân iki katlı pencere düzeniyle aydınlatılmıştır.

Mihrap

Kible duvarı ortasında yer alan mihrap, yarım daire planlı, yarım kubbe kavsaralı ve yuvarlak kemerlidir. Mihrap nişi derinliği duvar kalınlığı içerisinde kalmakta ve dışa taşıntı yapmamaktadır.

Minber

Harimin güney batısında bulunan minberin sanatsal ve tarihsel değeri bulunmamaktadır.

KATALOG NO: 4.1.2.6.

YAPININ ADI: HAYDARLI MAHALLESİ CİHANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ

BULUNDUĞU YER: KOÇARLI – HAYDARLI MAHALLESİ

İNCELEME TARİHİ: 20.05.2014

FOTOĞRAF: 93-94

ÇİZİM: 51

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Caminin ibadet açılış beratine göre yapı H. 1209/1795 tarihinde Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Koçarlı Müftülük arşivlerine göre; yapının bânisi Cihan Bey'dir. Ve eser 1770 tarihinde yaptırılmıştır. Yine beratine göre; mimarı Abdülaziz Efendi'dir.

Beratte 1795 tarihi yazılsa da mimarı Müderris Abdülaziz Efendi değildir. Cihanoğlu ailesinden başka bir Abdülazizdir.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, Haydarlı mahallesinde, Bağarası yolu üzerinde eğimli bir arazide bulunmaktadır. Cami dıştan 16.00 x 17.00 m, içten 7.90 x 9.10 m ölçülerinde olup dikine dikdörtgen planlıdır (Ç. 51). Kuzey ve batı cephede son cemaat revakı vardır. Yapı beton malzemedendir yapılmıştır. Mimari eser özgünlüğünü kaybetmiş durumdadır. Caminin güney tarafında eskiden hazire olduğu anlaşılmakta ise de günümüzde mezar taşları kaybolmuştur. Defneciler tarafından çalınan mezar taşlarından geriye kalan dört adeti yapının deposunda muhafaza edilmektedir.

Cepheler

Yapıyı, iki harfi yönle ters "L" şeklinde saran bir son cemaat revakı bulunmaktadır. Son cemaat revakına on basamaklı yarım daire planlı merdivenle ulaşılmaktadır. Kuzey cephede yer alan son cemaat revakının doğu ucuna kadınlar mahfiline çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Revakın güney duvarında mihrabiye yer verilmiştir. Cephelerde süsleme unsuru bulunmamaktadır. İki kat pencere sistemi uygulanmış olup alt kat pencereleri sivri kemer alınlıdır(Fot. 93).

Örtü Sistemi

Yapı, içten ahşap tavan, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Ahşap malzeme oldukça yıpranmış durumdadır. Son cemaat revakı harim mekânından ayrı ve alçak olarak eğimli kiremit kaplıdır.

Minare

Son cemaat revakının kuzeybatı köşesinde yükselmektedir. Altıgen kaideli, pabuçluk, gövdeli ve tek şerefelidir. Kaide kısmından gövdeye üçgen bir pabuçlukla geçilmektedir. Gövde kısmı altta bir bilezik ile sınırlandırılmıştır. Silindirik gövdenin hemen üzerinde şerefe yer almaktadır. Minare, petek, külah ve alem ile sonlanmaktadır.

İç Mekân

Harime kuzey cephede bulunan kapıdan girilmekte olup harim dikdörtgen planlıdır. Harim, kible duvarı ortasında mihrap, mihrabın sağında minber, harimin kuzeyinde kadınlar mahfilinden oluşmaktadır. Kadınlar mahfili iki serbest ayak üzerine oturmaktadır.

İç mekân iki katlı pencere düzeniyle aydınlatılmıştır. Beden duvarları alt kat pencere hizasına kadar fayansla kaplıdır(Fot. 94).

Mihrap

Kible ortasında yer alan mihrap, yarım daire planlı, yarım kubbe kavsaralı ve sivri kemerlidir. Mihrap fayansla kaplıdır. Sanatsal ve tarihsel bir değeri kalmamıştır.

Minber

Harimin güneybatı köşesinde ve ahşap malzemeden yapılmıştır. Sanatsal ve tarihsel değeri bulunmamaktadır.

KATALOG NO: 4.1.2.7.

YAPININ ADI: KARAHAYIT POSACIZADE ZEYNEP KADIN CAMİİ¹⁵⁴

BULUNDUĞU YER: Aydın – Dalama – Karahayıt Mahallesi

İNCELEME TARİHİ: 30.05.2014

FOTOĞRAF: 95-100

ÇİZİM: 52-53

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Posacızade Zeynep Kadın; Cihanzade Abdülaziz Efendinin dört kızından biridir. Posacızade Hacı Salih Ağa ile evlenmiştir. Salih Ağa ile evlendikten sonra Dalama Karahayıt köyünde yaşamını sürdürmüştür.

Müderri Abdülaziz Efendinin erkek evladı olmadığı için kızlarını müteveli tayin ettiği bilinmektedir¹⁵⁵.

Mustafa Ağa adında oğlu olan Zeynep Kadın babasından kalan vakıf mallarının idaresini kendisinin vefatından önce oğlunu bırakmıştır¹⁵⁶.

Zeynep Kadın H. 1208/1793 tarihli vakfiyesinde Karahayıt köyünde Dükkân önü mahallesinde müceddeden (yeni baştan) çeşme, sebil ve cami yaptırdığından bahseder.¹⁵⁷ Sebilin 1787 tarihli kitabesinin bulunması ve vakfiyeden de yapıların aynı zaman içinde yapıldığı anlaşılması sonucu camiiin Zeynep Kadın tarafından 1787’de yaptırıldığı anlaşılmaktadır(Ç. 52).

Cami üzerinde bulunan 1834 tarihi, bulunması oğlu Mustafa Ağanın onarttığı tarihtir. Yapı günümüzde ibadete ve ziyarete açıktır.

¹⁵⁴ VGM, 09.00.02./05 envanter numarası ile kayıtlıdır.

¹⁵⁵ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* s. 116

¹⁵⁶ AVGM, 608/2 nolu defterin 160.sayfa ve 138.sirasında kayıtlı “Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Mustafa ağanın” 21 ramazan 1293 tarihli vakfiyesi.

¹⁵⁷ AVGM, 607 Numaralı defterin 182. Sayfa 279. Sırasında muğla’da kayıtlı zeyneb kadın cihanzade Abdülaziz Efendi vakfına ait 1208/1793 tarihli vakfiyesi.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Cami, Karahayıt köyü içinde köye hâkim bir eğimli arazi üzerinde bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Karahayıt nahiye merkezi olması nedeniyle Zeynep Kadın küçük bir külliye olarak inşa ettirmiştir. Caminin, güneyinde Posacızade ailesi haziresi, kuzeyinde sebil, batısında yol bulunmaktadır. Yapı harim, son cemaat yeri ve minareden oluşmaktadır. Yapı dıştan 13 x 15 m içten 8.25 x 9.80 m ölçülerinde dikdörtgen planlı ve fevkani bir yapıdır(Ç.53). Caminin “L” planlı son cemaat yeri bulunmaktadır. Kuzeybatı köşeye bitişik minaresi yükselmektedir. Yapı moloz taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Cami Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir(Fot. 95).

Cepheler

Yapıyı kuzey ve doğu yönünde “L” planlı son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinde iki büyük paye, iki küçük boyutta moloz taş ve tuğladan malzemeden ve beş ahşap desteklere yer verilmiştir. Yapı Batılılaşma dönemi yapılarında olduğu gibi zeminden platformla yükseltilmiş ve ahşap korkulukludur. Güney duvarında yarım daireli bir mihrabiye vardır.

Doğu cephe iki katlı olarak düzenlenmiş, iki altta, ikide üst katta dört pencere bulunmaktadır. Üst kat pencereleri alçı şebekelidir(Fot. 96).

Güney cephede alçı şebekeli iki pencereye yer verilmiştir(Fot. 97).

Batı cephede altta iki, üstte iki alçı şebekeli dört pencere vardır. Cephenin kuzeyinde bitişik minare bulunmaktadır.

Kuzey cephede altta iki alçıdan yarım daire alınlıkla, üstte iki alçı şebekeli olmak üzere dört pencere bulunmaktadır. Harime, cephe ortasında kemerli bir kapıdan girilir. Kapı iki kanatlı ve üç tablalıdır. Kapı üzerinde geometrik bezemeler işlenmiştir. İkinci katta ahşap bir kapı ile açılan “U” şeklinde ahşap bir maksure bulunmaktadır.

Örtü Sistemi

Cami, içten ahşap tavan ile dıştan dört yöne eğimli, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

Minare

Caminin kuzeybatı köşesindeki minare, sekizgen kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Sekizgen kaide sivri kemer alınlıklı mermer lentolu ve düz atkılı kapıya yer verilmiştir. Kaide, kadınlar mahfiline giriş minareden sağlandığı için uzun tutulmuştur ve kaidenin ikinci katında dikdörtgen çerçevesi, sivri alınlıklı nişler bulunmaktadır. Kaideden gövdeye geçiş pabuçla sağlanmaktadır. Minare gövdesi alttan ve üstten bilezik ile sınırlandırılmıştır. Şerefe altında testere dişi süslemeleri ile hareketlendirilmiştir. Şerefe kısmının üzerinde ise külah ve alem ile sonlanmaktadır. Minarenin kaidesi tuğla ve moloz taş malzemedir, gövdesi tuğla malzemedir yapılmıştır(Fot. 98).

İç Mekân

Harime kuzey cephede bulunan kapıdan girilmekte olup, kuzey – güney yönünde dikine dikdörtgen planlıdır. Mekânın kible duvarı ortasında mihrap, mihrabın sağında minber, harimin kuzeyinde kadınlar mahfilinden müteşekkildir. Kadınlar mahfili, harimin kuzeyinde ikinci kat olarak düzenlenmiştir. Kadınlar mahfili ortada iki serbest destek üzerine oturmaktadır. Mahfil bölümüne çıkış minareden sağlanmaktadır(Fot. 99-100).

Harim, dört yönde açılan pencereler ile aydınlatılmaktadır. Pencerelerin üst kısmında güney, doğu, batı duvarlarında dairesel panolar içinde“Allah, Muhammed, Ebubekir, Osman, Ömer ve Ali” isimleri yazmaktadır. Panonun birisinde H. 1317/1899 tarihi bulunmaktadır. Mekân ahşap tavanla kaplıdır.

Mihrap

Kible duvarı ortasında yer alan mihrap giriş kapısı eksenindedir. Kible duvarı içerisinde, yarım daire planlıdır. Sade ve gösterişsiz olarak yapılan mihrap düz sıvalıdır.

Minber

Mihrabın sağında bulunan ve ahşap malzemedir yapılmış olan minber tamamen boyanmıştır. Minber kapı, korkuluk, aynalık, geçit ve köşk bölümlerinden oluşmaktadır. Kapı sivri kemere sahiptir. Taçlık kısmında Osmanlı hilali bulunmaktadır. Aynalık bölümünde geometrik süslemeler bulunmakta ve sivri kemerli bir geçit bölümüne sahiptir.

KATALOG NO: 4.1.2.9.

YAPININ ADI: KOÇARLI İLÇESİ CİHANOĞLU MUSTAFA AĞA CAMİİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Koçarlı İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 25.05.2014

FOTOĞRAF: 101-140

ÇİZİM: 54-55

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii; 1584 yılında eski caminin yerinde bir mescit yaptırılmıştır. 1773 yılında cami haline getirilmiş, ilk kez 1784 yılında, ikinci kez 1834 yılında tamir görmüştür¹⁵⁸.

Camiin batı tarafında, Ayda Arel¹⁵⁹,in de ön gördüğü hazire duvarı daha eski bir yapıya ait izler taşımaktadır. Sebil’de bulunan kitabede H. 1093/1682-83 tarihi vardır. İbrahim Bey’in adı geçtiği için yapı, daha eski başka bir yapının onarımı ile inşa edilmiştir.

Yapı muhtemelen Cihan Bey tarafından onartılmış olmalıdır. Çünkü Cihan Bey’in 1612 yılında vefat etmesi ve oğlu İbrahim Beyin 1682 yılında cami ile aynı avluya paylaşan sebili babası için yaptırması bu yapıların da Cihan Beyle ortak bir noktası olduğu çıkarımına varmamızı sağlamaktadır. Zamanla İbrahim Bey, Halil Ağa, İbrahim Ağa ve Mustafa Ağa’nın onarımlarını baba-oğulun yaptırdıkları bilinmektedir.

Cami son şeklini 1834 yılında Cihanoğlu Mustafa Ağanın onarımında almıştır.¹⁶⁰ Mustafa Ağa cami’ye medrese ve şadırvan yaptırarak buraya külliye’ye çevirmiştir. Bugün eserlerden cami, sekizgen planlı bir şadırvan ve İbrahim Ağanın yaptırdığı sebil ayakta kalmıştır (Ç. 54). Külliye ye çevrilen yapıda şadırvanın kitabesi bulunmaktadır. Kitabe manzum şiir halde altı panolu olarak doğudan batıya doğru en üstte sıralanmıştır(Fot. 101-102). Osmanlı Türkçesi ile Celî ta’lik ile hak edilmiştir.

¹⁵⁸ Koçarlı....., s. 19.

¹⁵⁹Arel, *Aydın ve Yöresinde*.... 200.

¹⁶⁰ AVGM, 603 Nolu defterin 120. Sayfa 210 sırasında kayıtlı Sobuca “Es-seyid Mustafa Ağa İbn merhum İbrahim vakfına ait 1259/1834 tarihli vakfiyesi

Metin:

مصطفى اغاى قدر اكاہ والا رتبه كيم / ذاته مخصوصدر ....

حلق حسن الله ايچون / كلدی آب خير آقدي لوله دن الله ايچون / شمدی بويله وارینی بذل ايلين الله ايچون /
...كيمسه دن كوش ايتدم / اولدي رشك قبه چرخ كون الله ايچون / ماشاالله كان فى را سنه ۱۲۵۲

Okunuşu:

Mustafa Aga-yı kadr-âgâh vâlâ rütbe kim / zâtına mahsûsdur ... (kırık)

Hulk-i hüsnî'llâh içûn / Geldi âb-ı hayr akdî lüleden Allah içûn / Şimdi böyle vârimî
bezl eyleyen Allah içûn / ... Kimseden gûş etmedim / Oldu reşk kubbe çarh-i
kevenu'llâh içûn / Mâşâllahu kâne fi Râ (Rabiu'l- evvel âhir) sene 1252.

Anlamı:

Şadırvanı Mustafa Ağa tarafından H. 1252/1836 tarihinde yaptırmıştır.

Ayda Arel¹⁶¹ bu kitabede ek olarak “İşte bu tarihte nakoldu Pazar” ifadesini kullanmış ve Sobuca'nın geleneksel pazarı H. 1252/1836-37 yılında Koçarlı'ya taşındığını belirtmiştir. Yine şadırvana nakledilen kitabede Mustafa Ağa'nın karısı ve şadırvanı yaptıran kişi merhume Cihanoğlu Hacı Hasan kızı Fatma Hanım H. 1253/ 1837-38 tarihli bir çeşmeye ait olduğunu belirtmiştir. Günümüzde bu ibarelerin geçtiği kitâbe panoları kırıktır.

Şadırvan üzerinde onarım sırasında nakledilen bir çeşme kitâbesi bulunmaktadır (Fot. 103).

Metin:

۱- سنه .... ذى القعدة

۲- صاحب ومالك مرحوم ه

۳- ومغفورت الى رحمة ربّه

۴- فاطمه ابن جهان زاده الحاخى

۵- حسن غفر الله ولوالديه

¹⁶¹Arel, *Aydın ve Yöresinde*.... s. 200.

Okunuşu:

- 1- Sene ... zi'l-ka'de
- 2- Sâhîbu ve mâlikü merhûme
- 3- Ve mağfûre ilâ rahmeti rabbihî
- 4- Fâtıma ibn Cihânzâde el-Hâcı
- 5- Hasan gafera'llâhu velivâlideyhi

Anlamı:

Çeşme kitâbesi Cihanoğlu Hasan kızı Fatma Hanıma aittir. Kitabeden hareketle eser yapılırken, bitmeden bânîsinin vefat etmiş olabileceği ve vakıf sahibinin kitâbeyi buna göre yazdırmış olmalıdır. XVIII. yüzyılın sonları, XIX. yüzyılın başlarında yaşadığı bilinen Fatma Hanım Mustafa Ağa'nın eşidir.

Caminin taç kapı kilit taşında H. 1250/1834 tarihi yazmaktadır(Fot. 104).

Yapılarda bu tip karışıklıkların sebebi Aydın bölgesinde 1899 ve 1922 yıllarında depremde zarar görmesi ve sonucunda yapılan yanlış tadilatır. Mustafa Ağa Camii'nin şadırvanı, Aydın Abdülaziz Efendi Camii'nin şadırvanı gibi avlu ortasında iken onarımlar sırasında günümüzdeki şeklini almış olmalıdır. Şadırvan barok-rokoko üslubunda yapılmış özgün bir eserdir.

Posacızade Mustafa Ağa (Abdülaziz Efendinin Torunu) Vakfiyesinde, Cihanoğlu Mustafa Ağa'nın vefatından sonra H. 1293/1876 tarihinde medrese, cami ve su yolları'nın haricinde Aydın-Koçarlı yolunu tamir ettirmiştir. Yine vakfiyede Cincin köyündeki yapıların ve yolların onarımından da bahsedilmektedir¹⁶².

Koçarlı halkı arasında dolaşan bir rivayete göre, caminin içinde bulunan resimler İtalyan bir ressam tarafından yapılmıştır ve halk, ressama yumurta yetiştiremediği için çok kızmıştır. Ahşap kapısının ise dağ köylerinden getirilen bir dülger tarafından yaptırıldığı zikredilmektedir¹⁶³.

Yapı, 2005 yılı öncesinde duvarları sıvandıği, yağlı boya ile boyandıği ve izinsiz bir takım ekleme, yanlış onarımlar sonucu özgünlüğünü kaybetmiştir(Fot. 105-106-107-108-

¹⁶² AVGM, 608/2 nolu defterin 160.sayfa ve 138.sirasında kayıtlı Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Mustafa ağanın 21 ramazan 1293 tarihli vakfiyesi

¹⁶³ Cengiz Sporcu (D.T. 01/01/1965-)'dan alınan şifahi bilgilerdir.

109). 2005 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sonucu özgün durumuna kavuşturulmaya çalışılmış ve başarılı bir onarım geçirmiştir. Cami, Koçarlı Müftülüğü ile aynı avluyu paylaşmaktadır. Günümüzde cami ibadete ve ziyarete açıktır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, Aydın'ın Koçarlı ilçesine bağlı Orta Mahalle'de bulunmaktadır. Camiin doğusunda yol, güneyinde yol, batısında cihanoğlu ailesine ait hazire ve sebil, kuzeyinde ise cami avlusu bulunmaktadır. Cami eğimli bir araziye platform üzerine inşa edilmiştir. Yapı, dıştan 18 x 14 m, içten 9.50 X 8.40 m ölçülerinde olup dikdörtgen bir plana sahiptir(Ç. 55). Cami harim, son cemaat revakı ve minareden oluşmaktadır. Kuzeyde ve batıda avluya giriş kapısı vardır. Kuzeyde bulunan şadırvana bitişik doğu-batı yönlü merdiven ile son cemaat revakına çıkılır. Yapı ve minare, kırma taş ve tuğla malzeme, minarenin gövdesi düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır(Fot. 110).

Cepheler

Harimin etrafını "U" plana sahip son cemaat revakı vardır. Revak ahşap direklerle desteklenmiştir. Ahşap tavanlı ve eğimli kırma çatıya sahiptir(Fot. 111). Güney duvarlarında birer yarım daireli ve yuvarlak kemerli mihrabiye bulunmaktadır. Son cemaat revakının doğu kolundaki mihrabiyede bitkisel motifler altında dikdörtgen geometrik desen içerisinde tavandan sarkan kandil yapılmıştır(Fot. 112-113). Son cemaat revakının güneybatı köşesinde minare yer almaktadır. Caminin cepheleri iki katlı olarak düzenlenmiştir.

Doğu cephede alt kat üç, üst katta iki pencereye yer verilmiştir. Alt kat pencereler yuvarlak kemerli mermer malzemeden yapılmıştır. Üst kat pencereleri dikdörtgen formlu ve mermer korkuluk şebekelidir.

Güney cephe alt katta iki, üst katta iki pencere bulunmaktadır. Alt kat pencereler yuvarlak kemerli, üst kat pencereler yuvarlak kemerli mermer korkuluk şebekesi bulunmaktadır. Mihrap cepheden taşıntı yapmaktadır(Fot. 114).

Batı cephede alt katta üç, üst katta iki pencere bulunmaktadır. Alt kat pencereler yuvarlak kemerli, üst kat pencereler ise mermer korkuluk şebekelidir(Fot. 115).

Kuzey cephede alt kat ortasında mermer yuvarlak kemerli ta kapı ve iki yuvarlak kemerli pencereye yer verilmiştir. Üst katta ta kapı hizasında dikdörtgen mermer korkuluk şebekeli pencere bulunmaktadır.

Harimim ta kapısı yuvarlak kemerin kilit taşında daire içinde الله “Allah” ve alt kısmında H. 1250 tarihi yazılıdır. Kapı iki kanatlı olarak günde kari tekniğiyle yapılmıştır. Kapı kanatlarında üçgenler ve karelerden oluşan geometrik desenler içerisine kabartma tekniğiyle çiçek motifleri bulunmaktadır. Kanatları ayıran orta bölümde C, S kıvrımlarına yer verilmiştir. Kapı üzerinde demir kapı kulpları yerleştirilmiştir.

Harimin tüm cepheleri süsleme açısından sade ve sıvalıdır.

Örtü Sistemi

Son cemaat revakı içten ahşap tavanla, dıştan eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Harim mekânı sekizgen kasnak üzerine, pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülüdür.

Minare

Son cemaat revakının güneybatı köşede yapı zeminden ayrı olarak yükselmektedir. Minare kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Kare kaide, yapının çatı kısmına kadar devam etmektedir. Kaideden silindirik gövdeye geçilmektedir. Silindirik gövdenin üzerinde şerefe yer almaktadır. Minare, petek, külah ve alem ile sonlanmaktadır. Minarenin kaidesi taş ve tuğla malzemedden, gövdesi düzgün kesme taş malzeme ile yapılmıştır(Fot. 116).

Şadırvan

Son cemaat revakına çıkılan merdivenlerin kuzeyinde bulunmaktadır. Hazneli olan şadırvan yarım daire planlı ve mermer malzemedden, kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Panolar şeklinde sekiz yüzeye bölünmüş ve bu yüzeyler üç bölüme ayrılmıştır. Şadırvan taşları bir bütünlük oluşturmadığı için şadırvanın, ilk yapımı Aydın Cihanoğlu külliyesinde bulunan şadırvanı gibi avlu ortasında olduğunu düşündürmektedir.

Alt, orta bölümde tasvirler ve üst bölümde ise bir bütün oluşturan şadırvan kitabesi bulunmaktadır. Şadırvan panoları doğudan, batı yönüne doğru sıralanmıştır(Fot. 117).

Birinci panoda alt bölüm Selvi ağaçları, kubbeli iki mekân ve çift başlı kartal ve bu kartalların başlarının arasında taç yapılmıştır. Orta bölümde Cihanzade Hasan Ağanın kızı Fatma Hanım'a ait çeşme kitâbesi bulunmaktadır.

İkinci panoda alt bölümde C, S kıvrımlarından oluşan dallar ve bu dalların ucunda yaprak ve kozak tasvir edilmiştir. Orta bölümde kitabe bulunmaktadır.

Üçüncü panoda alt bölümde sarkan perdeler arasında çift kulplu ve kapaklı bir kap vardır. Kapın üstünde bir siren tasvir edilmiştir. Orta bölümde, merkezinde bir daire bu daire ile girift daireler bulunmaktadır. Bu dairelerin içinde çiçek tasvirleri ve geometrik süslemeler işlenmiştir.

Dördüncü panoda alt bölümde bir kâse, bunun etrafında C, S kıvrımları dallar, yapraklar ve çiçekler tasvir edilmiştir. Bu tasvirin hemen üzerinde iki minare arasında iki yönden merdivenle ulaşılan kubbeli cami tasvirlerine yer verilmiştir. Bu panonun orta bölümü yoktur. Bu alanda şadırvanın depo kapağı yer almaktadır(Fot. 118).

Beşinci pano alt bölüm üçüncü panonun alt bölümünün tekrarıdır. Orta bölüm, C, S, kıvrımlarıyla oluşturulmuş yaprak ve üç gül goncası tasvir edilmiştir.

Altıncı pano ikinci panonun alt bölümünün tekrarıdır. Orta bölüm ise beşinci panonun orta bölümüyle aynı tasvire sahiptir.

Yedinci pano alt bölüm birinci panonun alt bölümü ile aynıdır. Orta bölümde üçüncü panonun orta bölümü ile aynı tasvirlerle sahiptir.

Sekizinci panoda alt bölüm ikiye ayrılmıştır. Yuvarlak kemer içerisinde kâse içerisinde meyve ve etrafında C, S kıvrımlarından oluşan bitkisel süslemeler tasvir edilmiştir. Hemen üzerinde iki minareli, tek kubbeli kare planlı, son cemaat revaklı bir cami tasvir edilmiştir. Orta bölüm merkezde bir daire, bu dairenin içinde altı kollu çiçek bulunmaktadır. Bu daireden daha büyük daireye doğru on altı ışın bulunmaktadır(Fot.119).

İç Mekân

Harim mekânın güneydoğu köşesinde kürsü, kible duvarı ortasında mihrap ve sağında minber, kuzey de kadınlar mahfilinden oluşmaktadır(Fot. 120).

Harimin iki katlı olarak düzenlenmiş olan kadınlar mahfili altından kuzey duvardaki taç kapıyla girilmektedir. Harimin kuzeyinde kadınlar mahfili bulunmaktadır. Kadınlar

mahfili üç serbest ahşap direk desteklidir. Mahfile harim içinden kuzeydoğu köşede bulunan merdivenle çıkış sağlanmaktadır(Fot. 121).

Mahfilin altı üç bölüme ayrılmıştır. Doğu ve batı köşedekiler kare bir çerçeve içerisine ince çıtaların sabitlenmesiyle oluşturulmuş, baklava dilimine benzer desenler görülmektedir. Orta bölüm ise kare çerçevenin ortasında kabartma tekniğiyle yapılmış daire içerisinde çiçek ve bu daireden ince çıtaların sabitlenmesiyle dağılan büyük daireye doğru S kıvrımlı ışınlar görülmektedir. Bu ışınlar arasında vazodan yükselen, orta kısma doğru çiçek resmedilmiştir. Kare çerçevenin köşelerinde oyma tekniğiyle yapılmış çiçek bulunmaktadır.

Harimin alt katında kuzey ve güney duvarlarda iki, doğu ve batı duvarlarda üç pencere bulunmaktadır. Alt kat süsleme açısından sade tutulmuştur.

Harimin ikinci kat doğu, güney, batı duvarlarında iki kuzey duvarında bir pencere bulunmaktadır. Pencere alçı şebekeli C, S kıvrımlarıyla süslenmiş ve hem bir aksesuar olarak kullanılmış hem de harim aydınlatılmıştır.

Harimin ikinci katında boş yer kalmayacak şekilde tasvirlerle yer verilmiştir. Tüm ikinci katta bir kuşak şeklinde dolanan gri ve mavi tonlarda zemin bulunmaktadır. Bu gri üzerine kırmızı renkteki çerçevelerle sınırlandırılmış dikdörtgen ve karelerin içine doğu duvarı üzerinde; kuzeyden güneye doğru ipe asılı köşelerinde birer demet çiçekli bir halı, konsol üzerinde duran iki vazo içinde güller, karanfil ve ayva, bir madalyon içerisinde bir demet çiçek resmedilmiştir(Fot. 122).

Kible duvarında doğudan batıya doğru dikdörtgen çerçeve içerisinde sarı kurdeleli bir demet çiçek, sarkan perdeler arasında sütunlu üzerinde bulunan kâse içerisinde bir dilim kesilmiş karpuz ve karpuzun üzerinde saplanmış bıçak, minber köşkünün arkasında kalan kısımda sarkan perdeler arasında bir çiçek demeti ve duvarın batı köşesinde dallarında armut resmedilmiştir(Fot. 120).

Batı duvarında güneyden kuzeye doğru dikdörtgen çerçevelerde bir daire içerisinde bir demet çiçek, konsol üzerinde orta da duran kulplu vazo içerisinde çiçekler ve sağında, solunda elma yığını, kuzeyinde ise ipe asılmış yüzeyinde Selvi ağaçları ve çiçekler işlenmiş halı resmedilmiştir(Fot. 123).

Kuzey duvarı ise gri tonda kuşaklarla sade tutularak resim yapılmamıştır.

Harimin ikinci katında dört köşesinde üçgen şeklinde ahşap oyma tekniğiyle C, S kıvrımları ve bu kıvrımların arasına çiçek kabartmaları işlenmiştir.

Yapının kubbeye geçişi sağlayan sekizgen kasnağın tüm yüzeyi C, S kıvrımları ile tasvirlerle donatılmıştır. Sekiz yüzeyde renkli kemerlerle düzgün kesme taş görünümü verilmiştir.

Yapının doğu duvarı üstünde yer alan sarı, yeşil, mavi renklerde düzgün kesme taş görünümü verilen kemer içerisinde ve kemerin üst bölümlerinde bir evin penceresinden seyrediliyor havası veren toplanmış perdeler arasında İstanbul resmedilmiştir. Sulu boya tarzında perspektifli yapılmış. İstanbul halici, Boğazı arkasında evler, ağaç ve denizde yüzen gemi manzaraları resmedilmiştir(Fot. 122).

Güneybatı köşedeki pendentif kemeri yine aynı renklerde düzgün kesme taş görünümü verilmiş ve içerisine perde resmedilmiştir. Perde üzerinde çiçek ve meyveler resmedilmiştir(Fot. 124).

Güney duvarında yer alan kasnak kemeri içerisine mihrap süslemesi bu bölüme kadar çıkmasından dolayı yeşil renkle boyanmıştır.

Güney batı pendentif içerisine kemer içinde perde resmedilmiştir.

Kasnağın batı duvar yüzeyinde kemer içerisine toplanan perde arasından İstanbul resmedilmiştir. Deniz üzerinde yüzen gemiler, gerisinde yeşil bir ova ve evlerden oluşan bir resim bulunmaktadır. Resimde hareketi sağlamak için üç boyutlu görünüm verilmeye çalışılmıştır.

Kuzeybatı köşede bulunan pendentif içerisine perde resmedilmiştir. Perde ile kemer arası C, S kıvrımlarıyla ve çiçeklerle doldurulmuştur.

Kasnağın kuzey duvarı yüzeyinde C, S kıvrımları yukarıdan aşağı genişleyerek bir pano oluşturmuş ve bu kıvrımların üzerinde sarkan perde resmedilmiştir. Yine bu panonun içine C, S kıvrımlarından bitkisel yaprak içinde bir daire içinde kavun, armut, elma, kiraz, erik, çilek, incir resmedilmiştir.

Kuzeydoğu köşede bulunan pendentif içerisine kemer içinde perde resmedilmiştir. Kasnağın köşelerinde üçgenler ve içerisinde C, S kıvrımlı birer madalyon vardır ve bu madalyonların içinde “Allah, Muhammed, Ebubekir, Osman, Ömer, Ali” isimleri yazılıdır.

Sekizgen kasnaktan kubbeye geçilen bölümde kubbeye dolaşan bir kuşak bulunmaktadır. Bu kuşak birbirinin devamı olmayan tepeler ve bu tepelerin üzerinde ev ve çam, selvi ağaçlarının bulunduğu doğa manzaraları resmedilmiştir(Fot. 125). Doğa tasvirleriyle beraber tepeler üzerinde cami, sebil, konak, kale ve yel değirmenleri tasvir edilmiştir(Fot. 126-127). Dönemin Osmanlı mimarisi özelliğini taşıyan Ege yöresi izleri görülmektedir. Bu manzaraların arasında yer yer denizde yüzen yelkenli gemi tasvirlerine yer verilmiştir.

Sekizgen kasnaktan kubbeye geçilmiştir. Kubbe içinde süsleme unsuru bulunmamaktadır(Fot. 128).

Mihrap

Kible duvarı ortasında yer alan mihrap giriş kapısı eksenindedir. Yarım daireli, yuvarlak kemerlidir. Alçı ve ahşap malzemedendir yapılmıştır.

İki sütun arasındaki nişin yuvarlak kemerinde ahşaptan dört vazodan taşıp yükselen yaprak ve çiçekler vardır. Niş ile sütun arasındaki zemin yüzeyinde bitkisel yaprak ve palmetler işlenmiştir. Sütuncelerin başlıkları vazo görünümü verilmiş ve vazolardan yükselen S kıvrımlı yapraklar arasında çiçekler bulunmaktadır. Bu motiflerin arasında dikdörtgen çerçeve içerisinde Mekke şehri tasvir edilmiştir. Üst taçlık kısmında daire oluşturan motifler içerisinde altında vazo içerisinde çiçek ve üzerinde *كلما دخل عليها زكريا المحراب* “Kellema dahale aleyha zekeriyye’l-mihrap” yazılıdır.

Mekke tasviri; ortada Mescid-î Haram’ın ortasında kabe ve etrafında şehir evleri bulunmaktadır. Evlerin gerisinde ağaçlar yerleştirilmiştir. Rüçhan Arık¹⁶⁴ Mekke tasvirinin “çizgi yönünden daha pirimitif karakterde oluşunun minyatür geleneğine sıkı sıkıya bağlı” kalmış olması şeklinde açıklamaktadır. Mihrap kahverengi, pembe, yeşil, sarı renklerin kullanılarak yapılan tasvir perspektif ve gölgelendirme ile üç boyutlu bir görünüme kazandırılmaya çalışılmıştır.

Mihrap ahşap malzemedendir oyma ve kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Ahşap malzemede kahverengi ve kırmızının tonları, resimlerde yeşil, siyah, kahverenginin tonları kullanılarak yapılmıştır. Mihrap taçlığı kasnak bölümüne kadar yükselmektedir(Fot. 129).

¹⁶⁴ Rüçhan Arık, *age*, Ankara, s.46

Minber

Mihrabın sağıında bulunan minber mermer malzemedden yapılmıştır. Minber; kapı, korkuluk, aynalık ve köşk kısımlarından oluşmaktadır.

Kapıda korkuluk şebekesi hizasına kadar kabartma tekniğiyle vazodan yükselen kıvrımlı yapraklar ve çiçekler bulunmaktadır. Üst kısmı silindir sütunceye dönüşmüştür, başlıklar volütlü yaprak işlenmiştir. Başlıkların üzerinde yükselen taçlık kısmı yer almaktadır. Taçlık alt kısımlarında dört kartuşa ayrılmıştır(Fot. 130). Alt kısımda ağaçlar, perspektif görümlü çadırlar ve üzerinde âlemler vardır. Kıvrık dalların birbirine geçmeler oluşturulmuş ve uçları S kıvrımlı yapraklar meydana getirilmiştir. Yaprakların üzerinde iki satır halinde 33/Ahzab-56 ayet kitabesi vardır(Fot. 131).

Metin:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

Okunuşu:

İnnallâhe ve melâiketehu yusallûne aalen nebiyyi, yâ eyyuhâllezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmâ (teslîmen).

Anlamı:

Muhakkak ki Allah –Ve Onun melekleri- Nebî’ye (Peygamber’e) Salat ederler. Ey Amenu olanlar (iman edenler), siz(de) O’na salat edin! Ve (O’na) teslim olarak salat edin!

Taçlık sepetkulplu volütlü dallarla sınırlandırılmıştır. Bu alanda bulunan işlemler kabartma ve ajur tekniğiyle yapılmıştır.

Minberin doğu ve batı yüzeyleri; silmelerle iki birime ayrılmış olan yüzeyin alt kısmında üç alana ayrılmış güneydeki iki alanda sivri kemerli niş vardır. Kuzeydeki alana ise çiçekler ve yaprak motifleri işlenmiştir. Üst birimde içiçe geçen üçgen formunun yüzeylerine çiçek ve S kıvrımlı dalları ve uç püsküllü yapraklar yerleştirilmiştir. Dalların arasına net belli olmayan geometik daire motifleri ve içerisinde palmet, yapraklar bulunmaktadır. Ajur tekniğiyle daire içerisinde mühr-i Sûleyman ve ortasında çiçek yapılmıştır(Fot. 132-133).

Kemerli bir geçitin üzerindeki köşk kısmı dört sütuncenin taşıdığı prizmal bir külahlıdır. Sütunce gövdesi bileziklerle sınırlandırılmıştır ve başlıklar volütlü, yaprak

motifleri bulunmaktadır. Köşk kısmının doğu cephesinde korkuluk şebeke yüzeyinin köşesinde, iki küçük kâse ve içerisinde meyveler yığını bulunmaktadır(Fot. 134). Orta kısımda diğerlerinden büyük boyutta olan kâse içerisinde cennet ve bereket meyvesi nar ile doludur. Kâse çevresinde S kıvrımlı dallar ve yapraklar içerisine çiçekler yerleştirilmiştir. Kemer alınlığı üzerinde sarkan, açık perde içerisinde selvi ağaçları, tek kubbeli, iki minareli ve iki şerefeli İstanbul camilerini benzeyen tasvir bulunmaktadır. Köşkün kuzey cephesinde; kemer alınlığının solunda perde tasvirinin arasında çiçek motifleri yer almıştır. Orta kısımda daire içerisinde merkezinde bir çiçek ve çevresine dağılan üçgenlerin birleşmeleri ile kareler bulunmaktadır. Sağ kısımda alttan merdivenlerle çıkılan dört minareli, merkezi bir kubbe etrafında kapılı birimlerin oluşturulduğu cami tasvir edilmiştir(Fot. 135). Köşkün batı yüzeyinde kemer kenarlarında perde motifi ve çiçekler yerleştirilmiştir(Fot. 136). Köşk içten kubbe ile örtülmüş, köşelerinde gül goncaları bulunmaktadır. Köşk altıgen prizmal külah ile sonlanmıştır. Külah iki kısma ayrılmıştır. Alt kısmın her yüzeyinde birer tasvir vardır. Kâse içerisinde meyve, iki minare arasında büyük tek kubbeli bir cami, vazunun içerisinde çiçekler ve kare içinde çiçek tasvir edilmiştir. Üst kısmın her yüzeyinde aynı tasvir yapılmıştır. Vazo içerisinde yukarı doğru prizmalin sonuna kadar varakn S kıvrımlı yaprak ve çiçek yükselmektedir(Fot. 137). Minber mermer malzemedden kabartma ve ajur tekniğiyle yapılmıştır. Yapılan süslemeler barok üslupta ve İstanbul özentili, özlemi benimseten eserlerin minyatürleri, meyve tasvir edilmiştir.

Kürsü

Mihrabın solunda, yapının güneydoğu köşesinde bulunan kürsü mermer malzemedden yapılmıştır(Fot. 138). Kürsü yuvarlak planlı, bir sütun taşımakta ve üç basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Merdiven korkuluğunun ön ve arka yüzeyi, sarkan perdelerin arasında zeminde kapaklı bir kap üzerinde çiçek tasvir edilmiştir(Fot. 139). Kabın yukarısında perdeleri doğru gül goncaları ve C, S kıvrımlı yapraklar bulunmaktadır. Korkuluk volütlü ve C, S kıvrımlı silmelerle sınırlandırılmıştır(Fot. 140).

Kürsüyü taşıyan sütun başlığı volütlüdür. Kürsü yüzeyinde iki adet vazo içerisinde çiçekler arasında minareli ve kubbeli İstanbul camilerine benzeyen cami tasvir edilmiştir.

4.1.3 MEDRESELER

KATALOG NO: 4.1.3.1.

YAPININ ADI: DEDEKÖY MAHALLESİ CİHANOĞLU MEHMET BEY
MEDRESESİ

BULUNDUĞU YER: AYDIN-KOÇARLI İLÇESİ-DEDEKÖY MAHALLESİ

İNCELEME TARİHİ: 20.05.2014

FOTOĞRAF: 141-142

ÇİZİM: -----

YAPININ İNCELENMESİ

Caminin batı cephesinde bulunan 20.05.2014 tarihli arazi çalışmalarında iki hücre de görülmüştür. Bu mekânlar 1940 tarihinden beri ev olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle ölçü alımı yapılamamıştır(Fot. 141-142).

4.1.4. ÇEŞMELER

KATALOG NO: 4.1.4.1.

YAPININ ADI: AFİFE (FATMA) HANIM ÇEŞMESİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 14.05.2014

FOTOĞRAF: 143-147

ÇİZİM: 56-57

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Fatma Hanım, Hamza Balizade ailesindedir ve Aydın Mustafa Ağa Han'ı, Yenipazar külliyesini, kemer yapılarını yaptıran Mustafa Ağanın eşiştir.

Yapı zamanla bir küçük külliye topluğu olarak yapılmıştır. İlk çeşme yapısından sonra bitişik olarak sebil ve sıbyan mektebi (sebil-küttab) yaptırılmıştır.

Çeşme üzerinde bulunan kitabe Osmanlı Türkçesi ile Celî Sülüs yazı türü ile hak edilmiştir(Fot. 143-144).

Metin:

۱- چشمهء آب حیات دنیاده / رشك ایدرسه مان اوله جنتده حالا سلسبیل

۲- پاینا مشتاق اولوب شات فرات چاغلر اقرار / یوز سورر درکاه حقه دائما دریای نیل

۳- تاریخی ... بوخیرک صاحبی / بیکویز التمش یدیده خانم عقیفه اوپله بیل

۴- فی سنه الف ومانه / سبع وومنتین ۱۱۶۷

Okunuşu:

- 1- Çeşme-i abı hayat dünyada derler bi misl / Reşk eder sena seza cennette ana selsebil
- 2- Payîne müştak olup şat fırat çağlar akar / Yüz sürer dergâhı hakka daima derya-yı nil
- 3- Tarihi fevtî ile binbir iş bu hayrın sahibi / Bin yüz yetmiş altı yedide hanım afife aöyle bil
- 4- Fî sene elf ve mietî / Ve seba sîttîn 1167

Anlamı:

Çeşme Afife Hanım tarafından H. 1167/1754 tarihinde yaptırılmıştır.

Ayda Arel, Ümmühan ve Afife binti Hacı Mehmet bin Abdullah adında olan ancak aslının bulunmaması yüzünden de, H. 1300/1884-85 tarihli bu vakfiyenin konusu olan çeşmenin özgün yapı mı, yoksa sadece bir onarım mı olduğu anlayamadığını¹⁶⁵ belirtmiştir.

Günümüzde de Afife Hanımın kim olduğu net değildir. Ancak Cihanoğullarının yaptırmış oldukları ya da onarttıkları eserlerin tamamında akraba bağlantısı bulunmaktadır. Bu çıkarımdan hareketle Fatma Hanımın ikinci ismi ya da Müderris Abdülaziz Efendinin eşi olan Ümmühan Hanımın kız kardeşi olduğu düşünülebilir. Ayrıca Atike Hanımın da Afife¹⁶⁶ adında bir kız kardeşi olduğu bilinmektedir. Şerife Fatma Hanımın da Afife adında kız bir kardeşinin olabileceği yönünde düşüncemiz de bulunmaktadır.

Çeşmenin yanına Fatma Hanım sebil-küttab yaptırmıştır. Günümüzde kırılmış olan kitabe sebilin içinde muhafaza edilmektedir(Fot. 144). Sebil üzerinde bulunan Osmanlı Türkçesi ile Celî Sülüs yazı türü ile hak edilmiş kitabeye göre(Fot.145);

Metin:

۱- سنه ۱۲۱۵

۲- ان الحسنات يزهن السيئات بنا قلدي بو سيلى صاحب الخيرات

۳- ايچنلره اولسون راحت ايله عافيات صاحبنك يري اولسون جنات عاليات

۴- خمزه بالى زاده السيد الحاج حسين بك كريمه سى الحاجه فاطمه خانم روحنه سعادات

Okunuşu:

- 1- Sene 1215
- 2- İnnel hasete yüzehibine's-seyyiat bina kıldı bu sebili sahibu'l-hayrat
- 3- İçenlere olsun rahat ile afiyat sahibinin yeri olsun cennet-ı aliyat
- 4- Hamza balizade es-seyyid el hac Hüseyin Bey kerimesi el-hace Fatıma Hanım ruhuna sa'adet

¹⁶⁵Arel, *Aydın ve Yöresinde*.... 202.

¹⁶⁶ Abdullah Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz., Tanju Demir-Bülent Çelik, "XVIII. yüzyıl'da Osmanlı Sarayına Damat Olmuş Bir Aydın: Abdullah Paşa", *Aydın Belediyesi Kültür Yayını*, Aydın, 2012, s. 159-166.

Anlamı:

Fatma Hanım tarafından H. 1215/1800'de yaptırılmıştır. Ruhuna sa'adet ibaresinin geçmesi Fatma Hanım vefat ettikten sonra yapı tamamlanmış olduğunu düşündürmektedir.

Sebilin üzerinde bir sıbyan mektebi bulunmaktadır. Mısır yapılarında görülen sebil-küttab şeklinde inşa edilmiştir. Sebil-küttab, ilk olarak Memlûklular devrindeki Mısır'da, XIV. yüzyılda ortaya çıkmış olan bir yapı türüdür¹⁶⁷. Alt katta sebil üst katta sıbyan mektebinden oluşan, sebil-küttab yapıların inşasına Osmanlı Mısır'ı fethetmesinden sonrada devam edilmiş ve sebil-küttab yapımında iki üslup oluşturulmuştur. Birincisi, klasik Memlûklü Üslubu, ikinci ise Mısır'ın Osmanlılar eline geçmesinden sonra oluşan Başkent (İstanbul) Üslubudur¹⁶⁸. Aydın'daki Fatma Hanım çeşme-sebil ve sıbyan mektebi birinci gruba ait mimari özellikler göstermekle birlikte, alt katta çeşme ve sebilin iki ayrı yapı olarak bir arada tasarlanması ve minyatür minare uygulamaları gibi kendine has özellikleriyle, gerek İstanbul ve Anadolu, gerekse Kahire yapılarından ayrılmaktadır¹⁶⁹.

Yapı, vakıflar tarafından 1999 yılında restore ettirilmiştir. Onarım öncesi fotoğraflara bakıldığında yapının oldukça özgünlüğünü kaybetmiş olduğu ve eklemeler yapıldığı görülür. Günümüzde Sıbyan mektebi sançar inşaat limited şirketi tarafından büro olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, Efeler ilçesinin Hasan Efendi Mahallesiinde 1904 ile 1908 nolu sokakların kesiştiği noktada inşa edilmiştir. Yapının kuzeyinde ev, batısında Fatma hanım sıbyan mektebi (sebil-küttab), kuzeyinde ve doğusunda yol vardır.

Tuğla malzemeden inşa edilen çeşme, dikdörtgen planlı, hazneli ve bağımlı çeşmeler grubundandır. Çeşme 2.90 m yüksekliğinde ve 2.45 m genişliğindedir. Haznesi 1.30 x 0.90 m ölçülerinde ve içten tonozla dıştan ise düz damla örtülüdür(Ç. 56-57).

¹⁶⁷ Ali Bayhan, "Osmanlı Dönemi Mısır'nda Mimari Değişimler", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C:X, Ankara, 1999, s.524.

¹⁶⁸ Ali Bayhan, *a.g.m.*, s. 524-525.

¹⁶⁹ Muzaffer Yılmaz, *a.g.t.*, s. 121.

Çeşmenin ön kısım yalağı zemin seviyesinin altında kalmıştır. Alt kısımda su oluğu bulunmaktadır(Fot. 146).

Dikdörtgen planlı olan çeşme yuvarlak kemer içerisindedir. Bu yuvarlak kemer içerisinde mermer malzemeden yapılmış bir kitabe yer almaktadır. Çeşmede mermer malzemeden ayna taşı üzerinde sivri kemer içinde iki selvi ağacı ve bu ağaçların arasında tek lüle bulunmaktadır(Fot. 147).

KATALOG NO: 4.1.4.2.

YAPININ ADI: ATİKE HANIM ÇEŞMESİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 14.05.2014

FOTOĞRAF: 148-149

ÇİZİM: 58-59

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Atike Hanımın babası bir dönem Aydın Muhassıllığı görevi yapmış ve Aydın'ın zengin köklü ailelerinden olan Abdullah Paşa¹⁷⁰, annesi ise II. Mustafa'nın kızı olan Emine Sultan'ındır¹⁷¹. Yedi kız ve üç erkek kardeşi vardır.

Atike Hanım önce Kapıcıbaşı Abdurrahman Bey ile evlenmiş, kocasının H. 1164/1750-51 senesinde vefatıyla dul kalarak daha sonra Cihanoğlu Abdülaziz Efendi ile evlenmiştir¹⁷². Bu evlilikten çocukları olmamıştır.

Vakfiyesinden hareketle ve yapı üzerinde bulunan Türkçe kitabesine göre yapı, H. 1187/1773 tarihinde çeşme ve sebil olarak küçük bir külliye olarak inşa ettirilmiştir.

Atike Hanım çocuğu olmamasından dolayı vakfettiği eserlerin bakımını, tadilatını ve babasından kalan vakfın yönetimini şartlı olarak eşinin Ümmühan Hanımdan olan kızı Emetullah Hanıma bırakmıştır. Emetullah Hanımın yönetimi sırasında onarımlar geçirdiği vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Uzun bir dönem bakımsız ve viran olan çeşme ve sebil yapısı en son 2015 yılında çevre düzenlemesi ile restore edilmiştir(Fot.148).

Restorasyon sonrasında sivri kemerin üzerinde mermer malzemedan yapılmış ve günümüz Türkçesiyle “Besmele-i Şerif ile iç me’al ref-i ateş ile sefa ile sahib Seyyid Abdullah Paşa Kerimesi Atike Hanım hayr ile du’a eyle H. 1187/1773” yazılıdır. Günümüzde kullanılmamaktadır.

¹⁷⁰ Abdullah Paşa hakkında detaylı bilgi için, Tanju Demir-Bülent Çelik, “XVIII. yüzyıl’da Osmanlı Sarayına Damat Olmuş Bir Aydın: Abdullah Paşa”, *Aydın Belediyesi Kültür Yayını*, Aydın, 2012, s. 159-166.

¹⁷¹ Arel, *Aydın ve Yöresinde.....*,s. 196.

¹⁷² Tanju Demir-Bülent Çelik, *a.g.m.* s. 165.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Çeşme, Veysi Paşa Mahallesinde, Sakarya caddesi ile hükümet bulvarının kesiştiği noktada bulunmaktadır. Yapının kuzeyinde ev, doğu ve güneyinde avlusu ve batısında yol bulunmaktadır.

Tuğla malzemeden inşa edilen çeşme, kare planlı olup hazneli, bağımlı yapılar grubundandır. 2.50 m yüksekliğinde ve 3.30 m genişliğindedir. Haznesi içten tonoz, dıştan düz damla örtülüdür. Çeşmenin düz damında küçük minyatür üç minare bulunmaktadır. Haznesi 2.30 x 2.40 m ölçülerindedir(Fot. 149).

Güney cephede bulunan çeşme, dikdörtgen formlu köşeler sütunlarla sınırlandırılmıştır. Sivri kemer içinde çeşme aynalığı ve bir niş bulunmaktadır. Mermer malzemeden yapılan çeşme aynalığı tek lüleli ve iki çarkıfelek, iki palmet motifi yapılmıştır(Ç. 58,59).

KATALOG NO: 4.1.4.3.

YAPININ ADI: CİHANOĞLU MUSTAFA AĞA (MEHMET AĞA) ÇEŞMESİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 14.05.2014

FOTOĞRAF: 150-151

ÇİZİM: 60-62

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Namazgâh, kuyu, sebil ve çeşmeden oluşan eserler için Ayda Arel, Çeşme kitabesinde, Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Mustafa Ağa oğlu Es-seyid Mehmed Bey H. 1205/1790-91 yazıldığını ve H. 1223/1808-09 tarihli vakfiyesinden, babasına ait çeşmeyi onarttığını; ancak bunlardan başka eserinin bulunmadığını, Mustafa Ağa'nın bahçesinde çalışanlar için yaptırmış olabileceğini¹⁷³ belirtmektedir.

Namazgâh sıvasındaki 1729 yazısı dikkate alınarak XVIII. yüzyılın ilk yarısı içine tarihlenmektedir.¹⁷⁴ Ancak Mehmet Bey vakfiyesinde bu yapıdan bahsetmesi bu eserin başkası tarafından yaptırıldığını düşündürmektedir. Bu yapının tarihi dikkate alınarak babası Mustafa Ağa ile aynı dönemde yaptırmış olmalıdır. Çeşmenin üzerinde bulunan kitabe Osmanlı Türkçesi ile Celif Sülüs yazı türü ile hak edilmiştir(Fot.150):

Metin:

- ۱ - مقامی ایجون چشم ماء مرامی
- ۲ - حسبتاللة ایجاد اتدی اشبو حیرتی
- ۳ - صاحب الحسنات جحانزاده السید محمد بك
- ۴ - ایلحی لطفکان بوله داعمی سعاداتی سنه ۱۲۰۵

¹⁷³Arel, *Aydın ve Yöresinde*....s. 197-198

¹⁷⁴ Mükerrerem Kürüm, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Efeler Tanıtım Broşür, *Efeler Belediyesi Yayını*, 2015, s. 17.

Okunuşu:

- 1- Makam-ı içün çeşme-i meramı
- 2- Habetenlillah icâd itdi iş bu hayratı
- 3- Sahibü'l hasenat Cihânzâde es-seyid Mehmet Bey
- 4- İlahî lütfunla bula daimi sa'adatı sene 1205

Anlamı:

Cihanzade Mustafa Ağanın oğlu Mehmet Bey tarafından H. 1205/1790 tarihinde yaptırılmıştır..

Mehmet Bey vakfiyesinde Pederi Mustafa Ağanın müceddeden yaptırmış olduğu çeşme ve kuyu onartmıştır. Günümüzde kısa zaman önce restore edilen yapı kullanılmamaktadır(Ç. 60).

YAPININ İNCELENMESİ**Genel**

Çeşme, Kemer Mahallesi Turgut Özal Bulvarı ile Balık Köy bulvarının kesiştiği noktada bulunmaktadır. Yapının, doğusunda Cihanzade ve Çiftçi ailelerinin ortak mezarlığı, güneyinde eski İzmir – Aydın kara yolu, batısında sokak ve kuzeyinde belediye parkı vardır.

Yapı, tuğla malzemeden kare planlı, hazneli ve bağımsız çeşmeler grubundadır. Çeşme 2.50 m yüksekliğinde ve 3.60 m genişliğindedir. Haznesi 2.60 m x 2.30 m ölçülerinde içten beşik tonoz ile dıştan düz dam örtülüdür. Ana cephesi güneye bakmaktadır(Ç. 61).

Çeşme dikdörtgen formda köşeleri silmelerle sınırlandırılmış, sivri kemer içerisinde çeşme aynalığı olmayan lülesi bulunmaktadır. Sivri kemer içinde C, S kıvrımlarıyla palmet ve yaprak motifleri işlenmiştir(Fot. 151).

Sivri kemerin üzerinde cephe ortasına gelecek şekilde mermer malzemeden dört satır kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin sağında ve solunda palmet ve yaprak motifleri yapılmıştır(Ç. 62).

KATALOG NO: 4.1.4.4.

YAPININ ADI: CİHANOĞLU MUSTAFA AĞA ÇEŞMESİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 05.05.2015

FOTOĞRAF: 152

ÇİZİM: 63-64

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Çeşme, han ve cami ile birlikte Cihanoğlu Mustafa Ağa tarafından müceddeden yaptırılmıştır. Vakfiyelerde onarımlarda belirtilen bu külliyeinin yapımını çeşmenin yapı malzemesi ve cephe düzenlemesi göz önüne alınarak XVIII. yüzyılın başlarına tarihlemek mümkündür. Çeşme de herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. 2013 yılına kadar metruk olan çeşme ve han bu tarihten 2015 yılına kadar Aydın Büyükşehir Belediyesi, Aydın Ticaret Odası ve Aydın Valiliği finansmanlıyla bir onarım görmüştür. Günümüzde çeşme ne yazıkki kullanılmamaktadır; ancak ziyarete açıktır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Cihanoğlu Hanın avlu ortasında bulunmaktadır(Fot. 152). Çeşme, dikdörtgen planlı, hazneli olarak moloz taş ve tuğla malzemedden yapılmıştır. Haznesi içten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülüdür. Yapının ana cephesi güney yönündedir ve yüksekliği 3.50 m, genişliği ise 2.50 m ölçülerindedir(Ç. 63).

Çeşmenin ana cephesi, dikdörtgen planlı, iç içe geçmiş içbükey silmelere sahiptir. Bunların içinde sivri kemerli içerisinde aynalık taşı olmayan bir lülesi bulunmaktadır. Lülenin üst kısmında yuvarlak kemerli bir niş ve onun üzerinde hazneyi havalandırma amacıyla künk yer almaktadır. Çeşmenin alt bölümünde cepheden taşıntı yapan mermer seki ve yalağı bulunmaktadır(Ç. 64). Yapıda herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

KATALOG NO: 4.1.4.5.

YAPININ ADI: KOÇARLI CİHANOĞLU İBRAHİM AĞA ÇEŞMESİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Koçarlı İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 25.05.2014

FOTOĞRAF: 153

ÇİZİM: 65-66

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Çeşme İbrahim Ağanın yaptırdığı konak ve kuleyle aynı avluyu paylaşmaktadır. Yapım tarihi kule ve konaktan hareketle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında olmalıdır.

Mustafa Ağa'nın vakfiyesinde bu çeşmenin ve camide bulunan şadırvanın onarımından da bahsedilmektedir. H.1259/1843 tarihinde onarım görmüştür. Mevcut hali 250 yıllık görünmese de yapının zaman zaman geçirdiği onarımlarla günümüze kadar ulaştığı görülmektedir.

Yapıldığı dönemde konak halkının su ihtiyacını gidermek için yapılan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı bağımsız çeşmeler grubunda yer almaktadır. Çeşmenin yüksekliği 2.60 m, genişliği 2 m'dir. Dikdörtgen planlı ve hazneli olarak inşa edilmiştir. Hazne düz damla örtülmüştür(Ç. 65-66).

Yapının ön cephesi kuzey yönündedir. Ana cephesinde dikdörtgen formlu silmeler arasında sivri kemerlidir. Sivri kemerin alt kısmında su taşı için yapılmış bir niş bulunmaktadır. Cephe ortasında aynalık taşı yer almaktadır. Mermer malzemedan yapılan aynalık taşı hilali bir kubbe ve bu kubbenin içinde "Maşallah" yazılıdır. Yazının alt bölümünde lüle bulunmaktadır(Fot. 153).

Cephenin sağında ve solunda köşelerde sekiler yer verilmiştir. Sekilerin arasında ve alçak tutulmuş yalak bulunmaktadır.

KATALOG NO: 4.1.4.6.

YAPININ ADI: ÜMMÜGÜLSÜM (ÜMMÜHAN) HANIM ÇEŞMESİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 15.05.2014

FOTOĞRAF: 154-157

ÇİZİM: 67-68

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Cihanzade Abdülaziz Efendinin ikinci eşi Ümmühan Hanım'dan olan kızı Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanımın vakfiyesine göre¹⁷⁵; yapı Ümmühan Hanım tarafından yaptırılmıştır. Yapının 1923 tarihli bir vakfiyede Ümmühan Hanım'ın kızı Ümmügülsüm tarafından onarımdan geçirildiği yazmaktadır. Ancak şahıs isimleri doğru ise de tarihsel açıdan bir takım çelişkiler bulunmaktadır. 1923 yılında belirtilen, Ümmügülsüm Hanım torunu olmalıdır.

Yapı son şeklini cephe düzenlemesi ve malzemesinden hareketle de XX. yüzyılın başlarında almış olmalıdır.

Vakfiye¹⁷⁶ de sebil ve çeşmenin, Vilayetinin Paşa Mahallesi'nde Hükümet Caddesinde yaptırıldığı ve bu yapının bakım, onarım ve bir takım ihtiyaçları için Ümmügülsüm Hanımın bazı gayrimenkullerini vakfettiğini belirtmiştir.

Aydın Koruma Kurulu arşiv kayıtlarına göre yapı esaslı bir restorasyon geçirmiştir(Fot. 154-155). Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

¹⁷⁵ AVGM 612 nolu defterin 24. Sayfası 29. Sırasında kayıtlı Cihanzade Abdülaziz kızı ümmügülsüm hanım'ın 16 Ramazan 1342 tarihli vakfiyesi.

¹⁷⁶ AVGM, 612 nolu defterin 24. Sayfası 29. Sırasında kayıtlı "Cihanzade Abdülaziz kızı ümmügülsüm hanım'ın" 16 Ramazan 1342 tarihli vakfiyesi.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, Veysi Paşa Mahallesi Hükümet Bulvarı üzerinde bulunmaktadır. Çeşme, sebilinin doğu cephesine bitişik olarak, tuğla malzemeden hazneli inşa edilmiştir(Fot. 156-157).

Çeşme, haznesi 2.85 x 2.47 m ölçülerinde olup, içten tonoz, dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Yapı, sebilin doğu cephesinin kuzeyinde bulunmakta ve sütunlarla ayrılmıştır(Ç. 67).

Yapı, 1.65 x 3.20 m ölçülerinde mermerden iki plaster sütun arasında yuvarlak kemerli sütun içinde, ayna taşı ve yalaktan oluşmaktadır. Aynalık bölümünde yer alan ayna taşı ve tek lülelidir. Cihanoğullarının diğer çeşme yapıları gibi ayna taşı süslü değildir. Yuvarlak kemerin kilit taşında stilize edilmiş yapraklar ve daire motifleri bulunmaktadır(Ç. 68).

4.1.5 SEBİLLER

KATALOG NO: 4.1.5.1.

YAPININ ADI: KOÇARLI CİHANOĞLU İBRAHİM AĞA SEBİLİ

BULUNDUĞU YER: Koçarlı İlçe Merkezi

İNCELEME TARİHİ: 25.05.2014

FOTOĞRAF: 158-162

ÇİZİM: 54-71

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Yapıya ait batı pencere üzerinde dört kartuşlu mermer kitâbesi bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi ile celi sülüs yazı türü ile hak edilmiştir(Fot. 158).

Metin:

۱- یابدی جهانزاده ابراهیم اغا بدری ایچون برسبیل

۲- ویره حق روزی جزاده اکا اجر جزیل

۳- سنه بیک طوقوز اون اوج تاریخی جمای الاخریک

۴- عفو ایدوب جورمن اجره آب کوثر سلسبیل

Okunuşu:

- 1- Yaptı Cihanzâde İbrahim Ağa pederi için bir sebil
- 2- Vîre hak ruz-î cezada ana ecr-î cezil
- 3- Sene bin dokuz on üç tarihi cemâziyel âhirin idi
- 4- Afv edüb cürmün içire âb-ı Kevser-i selsebil

Anlamı:

Yapı, Cihanzade İbrahim Ağa tarafından babası (Cihan Bey D. 1522 /Ö. 1612) için H. 1009/1600 tarihinde yaptırılmıştır.

Sebil, Cihanoğlu ailesinin günümüze kadar gelebilen en erken tarihli yapı özelliğini taşımaktadır. Yapı, ailenin yaptırmış olduğu diğer sebillere oranla boyutu en küçük olanıdır.

Yapı hakkında kitabeden başka bir kayıt bulunmamaktadır. Günümüz de sebil, depo olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapının, doğusunda ve güneyinde Cihanzade haziresi, batısında yol, kuzeyinde ise avluya giriş sağlayan kapı bulunmaktadır. Yapı kırma taş ve tuğla malzemeden yapılmış olup, dıştan 3.00 x 3.00 m, içten 2.20 X 2.20 m ölçülerinde kare planlıdır(Ç. 71). Sebil 2007 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Günümüzde yapı Koçarlı Müftülüğü tarafından depo olarak kullanılmaktadır.

Cepheler

Doğu cephede üç basamaklı merdivenle ulaşılan kapı, kuzey cephede bir pencere vardır(Fot. 159). Batı cephede servis için sivri kemerli mermer lentolu bir penceresi bulunmaktadır(Fot. 160). Pencere, kare formlu sivri kemer alınlıklıdır üzerine mermer malzemeden 0.60 x 0.60 m ölçülerinde dört kartuşlu bir kitabe yerleştirilmiştir. Güney cephede tuğla örgülerle kapatılmış olan yuvarlak kemerli küçük bir kapı açıklığı bulunmaktadır(Fot. 161).

Örtü Sistemi

İçten kubbeli, dıştan sekiz yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

İç Mekân

Kare planlı iç mekâna sahip olan sebile doğuda bulunan kapı açıklığında girilmektedir ve kuzey duvarda bir niş bulunmaktadır. Batı ve güney duvarlar servis için birer pencere açıklığına yer verilmiştir(Fot. 162).

KATALOG NO: 4.1.5.2.

YAPININ ADI: ATİKE HANIM SEBİLİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 14.05.2014

FOTOĞRAF:148-149

ÇİZİM:56-57-58-59-70

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Atike Hanım; Bir dönem Aydın Muhassıllı görevi yapmış ve Aydın'ın zengin köklü ailelerinden olan Abdullah Paşa¹⁷⁷ ile II. Mustafa'nın kızı olan Emine Sultan'ın¹⁷⁸ yedi kızından birisidir.

Atike Hanım önce Kapıcıbaşı Abdurrahman Bey ile evlenmiş, kocasının H. 1164/1750-51 senesinde vefatıyla dul kalarak daha sonra Cihanzade Abdülaziz Efendi ile evlenmiştir¹⁷⁹.

Abdülaziz Efendiden çocuğu olmayan Atike Hanım Abdullah Paşa vakfının yönetimini 1793 yılında, üvey kızı Emetullah Hanıma (Mustafa Ağanın oğlu Cihanzade Hüseyin Bey ile evlidir.) bırakmıştır. Emetullah Hanım'ın H. 1222/1807 tarihli vakfiyesinde Atike Hanımın sebilinin ve çeşmesinin tamir ve bakım yaptırdığını belirtilmiştir¹⁸⁰.

Vakfiyesinden hareketle ve yapı üzerinde bulunan Türkçe kitabesine göre yapı, H. 1187/1773 tarihinde inşa ettirilmiştir. Eş zamanlı olarak yapılan sebil ile çeşme 2015 yılına kadar metruk durumda iken çevre ve restorasyon çalışması geçirmiştir. Günümüzde yapı kullanılmamaktadır.

¹⁷⁷ Abdullah Paşa hakkında detaylı bilgi için, Tanju Demir-Bülent Çelik, "XVIII. yüzyıl'da Osmanlı Sarayına Damat Olmuş Bir Aydın: Abdullah Paşa", *Aydın Belediyesi Kültür Yayını*, Aydın, 2012, s. 159-166.

¹⁷⁸ Arel, *Aydın ve Yöresinde*....s. 196.

¹⁷⁹ Tanju Demir-Bülent Çelik, *a.g.m.* s. 165.

¹⁸⁰ Bkz: Arel, *Aydın ve Yöresinde*....

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Çeşme, Veysi Paşa Mahallesinde, Sakarya Caddesi ile Hükümet Bulvarının kesiştiği noktada bulunmaktadır. Yapının doğusunda Atike Hanım çeşmesi, güneyinde arazi, batısında sebilin avlusu ve kuzeyinde ise hükümet bulvarı olan yol bulunmaktadır.

Tuğla malzemeden inşa edilen yapı, dıştan 3.60 m x 3.50 m, içten 2.60 x 2.40 m ölçülerinde olup kare planlıdır. Sebile avluya kuzeyde bulunan kapıdan girilerek ulaşılmaktadır(Ç. 58-59).

Cepheler

Cepheler 2015 yılında yapılan restorasyon sonrası sıva ile kaplanmış ve süsleme unsuru bulunmamaktadır. Doğu cephesi Atike Hanım çeşmesi ile orta duvarı paylaşmakta ve bir pencereye yer verilmiştir. Kuzey cephede bir kapı, batı cephede pencereye ve kuzey cephe ana cephesi olup bir servis penceresi vardır. Cephelerde bulunan pencere ve kapılar sivri kemer alınlık ve mermer lentoludur(bkz. 148-149).

Örtü Sistemi

Sekizgen bir kasnak üzerinde tromplarla geçilen kiremit kaplı bir kubbe ile örtülmüştür. Kasnaklardan yapıyı hareketlendirmek ve estetik vermek için iki küçük minare bulunmaktadır.

İç Mekân

Yapının doğu duvarında bir penceresi vardır. Kuzey cephe doğu köşesinde bir kapı açıklığı ile giriş sağlanmaktadır. Kuzeybatı köşesinde bir nişe yer verilmiştir. Batı ve kuzey duvarında hem yapıyı aydınlatma hem de servis için birer pencere açıklıkları vardır.

KATALOG NO: 4.1.5.3.

YAPININ ADI: ÜMMÜGÜLSÜM (ÜMMÜHAN) HANIM SEBİLİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 15.05.2014

FOTOĞRAF: 163-167

ÇİZİM: 67-68

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Cihanzade Abdülaziz Efendinin ikinci eşi Ümmühan hanımdan olan kızı Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanımın vakfiyesine göre¹⁸¹; yapı Ümmühan hanım tarafından yaptırılmıştır. Yapı 1923 tarihli bir vakfiye Ümmühan Hanım'ın kızı Ümmügülsüm tarafından onarımdan geçirdiği yazmaktadır. Ancak şahıs isimleri doğru ise de tarihsel açıdan bir takım çelişkiler bulunmaktadır. 1923 yılında belirtilen Ümmügülsüm Hanım torunu olmalıdır.

Yapı son şeklini cephe düzenlemesi ve malzemesinden hareketle de XX. yüzyılın başlarında yapılmış olmalıdır.

Vakfiye de sebil, Aydın Vilayetinin Paşa Mahallesi'nde Hükümet Caddesinde yaptırıldığı ve bu yapının bakım, onarım ve bir takım ihtiyaçları için Ümmügülsüm Hanım bazı gayrimenkullerini vakfettiğini belirtmiştir.

Aydın koruma kurulu arşiv kayıtlarına göre yapının esaslı bir restorasyon geçirdiği anlaşılmaktadır(Fot. 163-164). 2014 yılına kadar Köprülü ve Veysi Paşa Mahallesi muhtarlık ofisi olarak kullanılan yapı günümüzde Aydın Çankırı'lılar Derneği tarafından ofis olarak kullanılmaktadır.

---

¹⁸¹ AVGM 612 nolu defterin 24. Sayfası 29. Sırasında kayıtlı Cihanzade Abdülaziz kızı ümmügülsüm hanım'ın 16 Ramazan 1342 tarihli vakfiyesi.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Mimari eser, Veysi Paşa Mahallesi, Hükümet Bulvarı üzerinde bulunmaktadır. Yapı eğimli bir arazi üzerine oturmaktadır. Dıştan dışa 3.50 x 3.40 m, içten 2.50 x 2.40 m ölçülerinde olup tuğla malzemedan inşa edilen sebil dikdörtgen planlıdır. Sebilin doğu cephesinde bir çeşme bulunmaktadır (Ç. 67-68).

Cepheler

Yapıya kuzey cephe ortasında yedi basamaklı merdivenle ulaşılan kapıdan giriş sağlanmaktadır. Yapının kuzey, batı ve güney cepheleri sade-sıvalı bir düzenlemesi bulunmaktadır. Sebilin doğu cephesi, sokağa bakan ana cephesi ve en gösterişli cephesidir. Sebil ve çeşme ortak cephe duvarlarını kullanmaktadır.

Ampir özelliğindeki doğu cephesi, üç plaster sütun ile iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm güneyde kalan sebil kısmıdır. İkinci bölüm çeşme haznesinin ve çeşmenin olduğu bölümdür.

Sebilin mermer lentolu ve yuvarlak kemerli, servis için kullanılan pencere bulunmaktadır. Sütunların gövdesinden ziyade başlıkları süslüdür. İç ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir(Fot. 165-166).

Doğu cephenin üst bölümü kırma çatı olmasıyla üçgen bir alınlığa sahiptir. Bu alınlıkta mermer daireye yer verilmiştir. Bu daireyi Muzaffer Yılmaz¹⁸² Tuğra haznesi ya da kitabelik olabileceği şeklinde yorumlamıştır.

Örtü Sistemi

İki yöne eğimli kiremit kaplı, kırma çatı ile örtülüdür.

İç Mekân

Sebil içten 2.50 x 2.40 m ölçülerinde kareye yakın bir dikdörtgen planlıdır. Yapının dışı gibi iç kısmı da sade-sıvalıdır. Kuzey duvarı çeşme haznesini ayırmaktadır. Yapıyı güney beden duvarında bulunan kapı ve doğu beden duvarında pencere nişine yer almaktadır. Batı duvarında bir niş bulunmaktadır(Fot. 167).

¹⁸² Muzaffer Yılmaz, a.g.t., s. 56-57.

KATALOG NO: 4.1.5.4.

YAPININ ADI: FATMA HANIM SEBİLİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 14.05.2014

FOTOĞRAF: 168-169

ÇİZİM: 56-57-69-70

TARİHÇESİ VE KİTABESİ¹⁸³

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, Efeler ilçesinin Hasan Efendi Mahallesiinde 1904 ile 1908 nolu sokakların kesiştiği yerde bulunmaktadır. Sebilin doğusunda bitişik olarak Fatma Hanım çeşmesi, güneyinde ve batısında ev, kuzeyinde ise yol bulunmaktadır.

Yapı dıştan 4.90 x 5.00 m, içten 3.30 x 3.40 m ölçülerinde olup kare planlıdır. Sebil tuğla malzemedden yapılmıştır(Ç. 56-57).

Cepheler

Doğu cephe sıbyan mektebine çıkışı sağlayan alan olduğundan ve güneyde de ev olduğu için sağır tutulmuştur. Batı cephede sivri kemer alınlıklı penceresi vardır. Kuzey cephede mermer lentolu, sivri kemerli kapı ve pencere bulunmaktadır(Ç. 70-Fot. 168).

Örtü Sistemi

İçten tromplarla geçiş sağlanan kubbe üstten sıbyan mektebi olduğundan düz dam ile örtülüdür.

¹⁸³ Fatma Hanım sebili, çeşme ve sıbyan mektebi ile bir külliye oluşturduğu için tarihçesi 101. Sayfadadır.

İç Mekân

Sebil doğu duvarında mimari öğe bakımından sade tutulmuştur. Güney duvarında bir niş, batı duvarında bir pencere ve kuzey duvarında bir kapı ile pencere bulunmaktadır. Pencereler hem servis hem de yapıyı aydınlatmak için kullanılmıştır(Fot. 169).

KATALOG NO: 4.1.5.5.

YAPININ ADI: KARAHAYIT POSACIZADE ZEYNEP KADIN SEBİLİ

BULUNDUĞU YER: Dalama – Karahayıt Köyü

İNCELEME TARİHİ: 30.05.2014

FOTOĞRAF: 170-172

ÇİZİM: 72

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Posacızade Zeynep Kadın, Cihanzade Abdülaziz Efendinin dört kızından biridir. Posacızade Hacı Salih Ağa ile evlenmiştir. Salih Ağa ile evlendikten sonra Dalama Karahayıt köyünde yaşamını sürdürmüştür.

Müderri Abdülaziz Efendinin vakfının idaresini erkek evladı olmadığı için kızı Zeynep'e bırakmıştır. Mustafa Ağa adında oğlu olan Zeynep Kadın, babasından kalan vakıf mallarının idaresini kendisinin vefatından önce oğluna bırakmıştır.

Sebilin kuzey duvarında mermer malzemeden Osmanlı Türkçesi ile Cefî Sülüs yazıyla hak edilmiştir(Fot. 170).

Metin:

۱- تشکور ایلویپ حقاً / سییل ایجد ایدوب احیا

۲- یابوب زینب قدین محضا / کی ماجور ایلسون مولا سنه ۱۲۰۱

Okunuşu:

- 1- Teşekkür eyleyüb hakka / Sebîl icâd edib ihyâ
- 2- Yabup Zeynep Kadın mahza / ki me'cûr eylesün mevlâ sene 1201

Anlamı:

Yapı, Zeynep Kadın tarafından H. 1201/1787 tarihinde yaptırılmıştır.

Zeynep Kadın 1208/1793 tarihli vakfiyesinde Karahayıt köyünde Dükkân önü mahallesinde müceddeden (yeni baştan) çeşme, sebil ve cami yaptırdığından bahseder¹⁸⁴. Zeynep Hanımın döneminde de onarıldığı ve oğlu Mustafa Ağa tarafından da onartıldığı vakfiyelerinde belirtilmiştir.

Sebil, günümüzde depo olarak kullanılmaktadır ve metruk durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Caminin kuzeydoğu köşesinde 10 m. uzağında günümüz zemin kotundan aşağısındadır(Ç. 72). Yapı, Sebil kare planlı, kubbe ile örtülüdür. Küçük kırma taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir.

Cepheler

Yapıya batı cephesinde bulunan yuvarlak kemerli bir kapı açıklığından girilmektedir. Güney cephede servis için kullanılmak üzere bir penceresi vardır. Tüm cepheler yapının işlevini uygun şekilde sade tutulmuştur. Yapı da kuzey cephesinde mermer malzemeden kitabesi bulunmaktadır. Güneybatı ve güneydoğu köşeleri pahlandırılmıştır(Fot. 171).

İç Mekân

Batı duvarı ortasından girilen mekâna kuzey duvarda kar için bir niş'e yer verilmiştir. Doğu duvarında gaz lambası (mum) için küçük bir niş bulunmaktadır. Kuzey duvarı pencereden servis yapılabilmesi için kalın tutulmuştur. Mekânın duvarlarında trompla kubbeye geçilmektedir(Fot. 172).

---

¹⁸⁴ AVGM, 607 Numaralı defterin 182. Sayfa 279. Sırasında Muğla'da kayıtlı Zeynep Kadın Cihanzade Abdülaziz Efendi vakfına ait 1208/1793 tarihli vakfiyesi.

4.1.6. SIBYAN MEKTEBLERİ

KATALOG NO: 4.1.6.1.

YAPININ ADI: AYDIN FATMA HANIM SIBYAN MEKTEBİ (SEBİL-KÜTTABI)

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 14.05.2014

FOTOĞRAF: 143,144, 168

ÇİZİM: 73

TARİHÇESİ VE KİTABESİ¹⁸⁵

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Yapı, Efeler ilçesinin Hasan Efendi Mahallesiinde 1904 ile 1908 nolu sokakların keşiştiği yerde bulunmaktadır. Yapı Fatma Hanım sebilin üstünde ikinci kattadır. Mektebin doğusunda yol, güneyin ve batısında ev, kuzeyinde yol bulunmaktadır. Yapı, kırma taş ile tuğla malzemeden inşa edilmiştir.

Yapıya Fatma Hanım çeşmesi ile sebil yapısı arasında bulunan mermer lentolu sivri kemer alınlı kapıdan çıkılmaktadır.

Cepheler

Doğu cephede sivri kemerli bir kapı bulunmaktadır. Yapının güney ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzey cephede iki pencere bulunmaktadır. Pencereler mermer lento taşlı ve sivri kemer alınlıklıdır.

Kuzeybatı köşede cephe hareketi kazandırmak için ikinci katın zemin kotundan çatı ya minare gövdesine yer verilmiştir(Fot. İçin bkz. 168).

---

¹⁸⁵ Fatma Hanım sıbyan mektebi, çeşme ve sebil yapıları ile bir kğlliye oluşturduğu için tarihçesi 101. sayfada verilmiştir.

Örtü Sistemi

Üstü tromp geçişlere sahip kiremit kaplı kubbe ile örtülüdür. Çatıda yapıya estetik bir görünüm sağlamak için güneybatı, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde minareler bulunmaktadır.

İç Mekân

Yapının, doğu duvarındaki kapı açıklığından girilmektedir. Güney duvarında yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır. Yapının güney duvarının köşesinde yarım daire planlı, yuvarlak kemerli mihrap yer almaktadır. Batı duvarında bir niş ve kuzey duvarında iki pencere açıklığı ile aydınlatılmaktadır. Süsleme unsuru bulunmamaktadır(Ç. 73).

KATALOG NO: 4.1.6.2.

YAPININ ADI: CİHANOĞLU ABDÜLAZİZ EFENDİ SİBYAN MEKTEBİ

BULUNDUĞU YER: Koçarlı – Cincin Mahallesi

İNCELEME TARİHİ: 22.05.2014

FOTOĞRAF: 173-176

ÇİZİM: 74-76

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Sıbyan mektebi Atike Hanımın vakfiyesinden hareket ile 1794 yılında yaptırılmış olmalıdır. Atike Hanımın vakfiyelerinde hayır ve yapı işlerini daha çok Cincin köyünde yaptırdığı anlaşılmaktadır. Atike Hanım adı cami ve sebil yapılarında geçmektedir. Sıbyan mektebi vakfiyesinde belirtilmemiş ise de vakfını şartlı olarak tayin ettiği Emetullah Hanımın 1807 tarihli vakfiyelerinde sıbyan mektebinin müderris tayininin ve onarımların yaptırıldığı belirtilir.¹⁸⁶

Yapı bir dönem imam lojmanı olarak kullanılmış ve 2000 yılında Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir(Fot. 173). Günümüzde kullanılmamaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Abdülaziz Efendi caminin 20 m kuzeyinde bulunan medrese odalarından günümüzde üç oda bulunmaktadır(Ç. 74). Bir dönem cami lojmanı olarak kullanılan bu üç oda vakıflar tarafından restore edilmiştir. Günümüzde mekânlar kullanılmamaktadır.

Cepheler

Yapının tüm cepheleri süsleme açısından sade tutulmuştur. Yapının kuzey cephesi revak düzenlemesi ortadan iki bölen duvar ile ayrılmıştır. Revakın gerisinde odalara girişi sağlayan kapılar bulunmaktadır. Revakta üç pencere açıklığına yer verilmiştir. Batı cephede iki pencere, güney cephede dört pencere bulunmaktadır((Fot. 174, 175, 176 - Ç. 75-76).

¹⁸⁶ AVGM, 608/2 numaralı defterin 32. sahife ve 271 sırasında kayıtlı Cihanzâde Hacı Abdülaziz Efendi kızı Emetullah Hânım'ın 25 Zi'l-hicce 1222 târihli vakfiyesi.

Örtü Sistemi

İçten ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı kullanılmıştır.

İç mekân

Kuzeydoğudaki oda 3.50 x 3.90 m ölçülerinde olup, kuzey ve güney duvarlarında mekâna aydınlatabilmek için birer pencere açıklığı vardır. Yapıya güney köşedeki kapı ile giriş sağlanır.

Orta bölümde yer alan oda 3.85 x 3.50 m ölçülerindedir. Kuzey duvarında bir pencere açıklığı vardır ve kapı, güneybatı köşesindedir. Kuzeydoğudaki oda ile aynı revakta bulunmaktadır.

Kuzeybatıda bulunan oda 3.70 x 5.00 m ölçülerindedir. Kuzey duvarında iki pencere, doğu duvarında bir dolap nişi vardır. Güney duvarının doğu köşesinde bir kapı açıklığı ile giriş sağlanmıştır. Batı duvarının güneyinde bir pencere ve dolap nişi ile ocak nişine yer verilmiştir.

4.1.7. HANLAR

KATALOG NO: 4.1.7.1.

YAPININ ADI: EFELER CİHANOĞLU MUSTAFA AĞA HANI¹⁸⁷

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 05.05.2015

FOTOĞRAF: 177-181

ÇİZİM: 77-79

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Cihanoğlu Mustafa Ağa Hanı inşa edildiği dönemde Aydın Güzelhisar kentinin önemli ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır. Yapı üzerinde kitabesi ya da vakfiyesi yoktur. Hanla ilgili tek bilgi Mustafa Ağanın eşinin vakfiyesinden öğrenilmektedir.

Yapıların banisini Ayda Arel, Hacı Mehmet Ağa'nın oğullarından biri olan Mustafa Ağa olarak göstermektedir. 1783 öncesine tarihlenmekteydi. Fatma Hanım eşinin ölümünden sonra, H. 1198/1783 tarihinde düzenlediği vakfiyesinde, Mustafa Ağanın Buğday loncasında bir cami, bir han ve çeşme ile sebilleri olduğu bilinmekte olduğunu, han, fevkani ve tahtani olarak ikişer sıra halinde elli oda ve mahzenden oluşmakta¹⁸⁸ olduğunu belirtmiştir.

1775 yılında vefat eden Mustafa Ağa'nın hayatını incelediğimizde Han'ı XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaptırması mümkün değildir. Zira Mustafa Ağa önemli ölçüde bir ekonomik kayba uğramıştır. Muhtemelen yapıyı, Ayda Arel'in belirttiği 1744 yılında Yenipazar ilçesinde yaptırdığı külliye ile yakın bir tarihte yaptırmış olmalıdır.

Bu dönemde bu hanın yoğun bir ticaretin yaşandığı ve vergilerin toplandığı yer olduğu seyyahlar tarafından belirtilmiştir. 1843 yılında Aydın Güzelhisar'a gelen Texier¹⁸⁹, şehrin birbirine bağlanmış, Eudon (Tabakhane Deresi) deresi'nin iki yamacı boyunca ticaretin yapıldığını belirtmiştir.

Hanın iki kanadı tamamen yıkılmış, günümüzde doğu ve güney kanattı ayakta olup, tabanı taş döşeli ve mekânlar gerisinde revak düzeni bulunmaktadır.

¹⁸⁷ Cihanoğlu Mustafa Ağa hanı tapununun 26 ada, 48 parselinde, çeşme ise 26 ada, 49 parsel ile kayıtlı ve tescilli yapı.

¹⁸⁸ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* s. 197

¹⁸⁹ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi c. II (Çeviren Ali Suat)*, Ankara, 20002.

1920'li yılların fotoğraflarında metruk halde bulunan hanın dükkânlar üzerinde 1932 tarihinden hareketle bu tarihte ön cephesine odalar eklendiği anlaşılmaktadır.

Kuzey-güney doğrultusunda hafif eğimli bir arazi üzerine iki katlı, avlulu-şehir içi hanı olarak inşa edilen eser, günümüzde Aydın Valiliği, Aydın Büyük Şehir Belediyesi ve Aydın Ticaret Odası ortaklığıyla restore ettirilmiştir. Yapılan kazı ve restorasyon çalışmalarında avlusunda Roma Dönemine ait mezarlar ve duvar kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Hanın, batısında Gümrükönü Hamamı, kuzeyinde büyük bir duvar ve gerisinde evler, doğusunda otopark ve Aydın Ticaret Odası (AYTO) binası, güneyinde ise sokak bulunmaktadır. Hanın avlusunda, erken tarihli bir çeşme bulunmaktadır(Ç. 77).

Yapı, tuğla ve moloz taş malzemeden inşa edilmiştir.

Cepheler

Batı cephede alt katta özgün olmayan basık kemerli kapı yer almaktadır. Üst katta ise üç mermer lentolu sivri kemer alınlıklı pencere vardır.

Güney cephe, ön cephesidir. Cephenin alt katına 1932 yılında dükkânlar eklenmiştir. Cephenin ortasında yuvarlak kemerli giriş kapısı yer almaktadır. Cephenin ikinci katında 20 pencere bulunmaktadır. Pencere mermer lentolu, sivri kemer alınlıklıdır(Fot. 177).

Doğu cephesi, Aydın Ticaret Odası ile bitişik ve güney uç köşesi pahlanmıştır.

Kuzey cephe aynı zamanda avlu cephesidir. Alt kat kare payelerin, sivri kemerli ve bazıları yuvarlak kemerli Revakların gerisinde 12 oda bulunmaktadır. Ana giriş kapısının sağında ikinci kata çıkışı sağlayan yuvarlak kemerli kapı vardır. İkinci katta 10 mermer lentolu kapı bulunmakta ve kapılar yuvarlak ve sivri kemer alınlıklıdır. Cephenin önünde 1932 yılında eklenen ana girişin doğusunda beş, batısında üç adet dikdörtgen planlı mekânlar yer almaktadır(Fot. 178).

Cepheler kirpi saçak ile sonlanmaktadır. Revakın üst kısmı, ikinci katta balkon görevini üstlenmiştir.

Avlunun batısında Gümrükönü Hamamı ile bitişik olduğu anlaşılmaktadır. Avlunun kuzey duvarı oldukça yüksek tutulmuştur. Muhtemelen eğimli bir arazi olduğu için yağmur sularından koruma amaçlı olmalıdır(Ç. 78, 79-Fot. 179).

Örtü Sistemi

Alt kattaki mekânlar tonozla örtülüdür. Revak içten ahşap tavanla dıştan düz damla örtülüdür. Üst kattaki mekânlar içten tonozla dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

İç Mekân

Yapının odaları kare ve dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Zemin katta on iki oda bulunmaktadır. Mekânlara avludan güney cephelerinden girilmektedir. Restorasyon sonrası ahşap kapıları vardır. Dükkânlar 2.80 x 4.80 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Odalar da birer ve ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. Dolap nişleri yer almaktadır. Bazı odalar birbirlerine geçiş sağlayan kapılar bulunmaktadır. Odalarda süsleme unsuru bulunmamaktadır(Fot. 180-181).

Cephenin ortasındaki özgün ana giriş kapısının batısında yer alan yuvarlak kemerli geçitli merdivenden üst kata çıkılmaktadır.

Üst kat zemini taş döşemelidir. Odalar iki birime ayrılmıştır. Doğu birimde altı, batı birimde beş oda olmak üzere on bir mekân vardır. Odalar 3.85 x 5.00 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Üst kat odalarının kuzey duvarlarında pencere açıklığı ile aydınlatılmaktadır. Odalar içten tonozlarla örtülüdürler. Duvarları düz sıvalıdır.

4.1.8. MÜŞTEMİLATLAR

KATALOG NO: 4.1.8.1.

YAPININ ADI: CİHANOĞLU MEHMET BEY MÜŞTEMİLATI¹⁹⁰

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 01.06.2014

FOTOĞRAF: 182-187

ÇİZİM: 80-82

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Konak müştemilatı hakkında detaylı bir bilgiye sahip değiliz. Vakfiyeden hareketle Cihanoğlu Mehmet Bey tarafından XIX. yüzyılda yaptırıldığı bilinmektedir. Müştemilat günümüzde kullanılmamaktadır ve metruk durumda olan yapıların restorasyon yapılması gerekmektedir.

4.1.8.1.1. CİHANOĞLU MEHMET BEY KONAĞI (EKREM ÇİFTÇİ EVİ)

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Efeler İlçesinin Veysi Paşa Mahallesinde, 1620 sokakta bulunan müştemilat, bir konak, hamam ve selsebilden oluşmaktadır(Fot. 182).

Konağın avlusuna güney ve doğu cephelerde bulunan büyük kapılardan girilmektedir. Güneydeki sokağa açılan giriş eyvanlı olarak yapılmıştır.

Büyük bir bahçesi olan konağın batısında hamam, güneyinde selsebil ve bahçe ve batı kısmında depo olarak kullanılan birimlerden oluşmaktadır. Bodrum ve zemin kat olarak inşa edilmiştir.

Kuzey-güney doğrultuda eğimli bir arazi üzerine taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir.

---

¹⁹⁰ Günümüzde ÇİFTÇİ ailesi mülkiyetindedir. Yapı, tapununun 24 ada, 1-2-3 parsellerde kayıtlıdır. Ve 17.11.1978 yılında tescillenmiştir.

Cepheler

Konağın güney cephesinde odaların aydınlanması için toplam sekiz adet pencere bulunmaktadır. Beş basamakla ulaşılan ana giriş kapısı bu cephededir. Kapı demirden çift kanatlıdır. Kapı kenarlarında bulunan düzgün kesme taş kemerlerinde ay yıldız vardır. Aynı motif batı cephe de kullanılmıştır. Cephelerde bulunan pencereler taş malzemeden dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerlidir. Cephe silmeler ile hareketlendirilmiştir. Batı cephede dört pencereye yer verilmiştir. Kuzey cephede altı adet pencere vardır. Konağa girişi sağlayan ana kapı bu cephenin ortasında bulunmaktadır. Batı cephede iki adet pencere yerleştirilmiştir.

Örtü Sistemi

Sofalı planlı ve içten ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

İç Mekân

Sofalı olarak yapılan odaların pencereleri ve giriş kapıları geniş tutulmuştur. Pencere üzerlerinde profilli kornişler bulunur. Doğuda bulunan binanın saçaklı altında bir friz yer almaktadır. Sofaların üst köşelerinde barok üslupta alçı süslemeler bulunmaktadır. Kabartma tekniğiyle ay yıldızlı bayrak ve bitkisel motifler bulunmaktadır.

İç salonda Ümmühan Hanım sebilinde bulunan mermer sütunları benzer sütunlar bulunmaktadır. Sütun başlıkları korint şeklinde bitkisel yapraklıdır.

4.1.8.1.2. CİHANOĞLU MEHMET BEY HAMAMI

KİTABESİ VE TARİHÇESİ

Yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yapı hakkında bilgi, H. 1299/1808 tarihli Mehmet Bey vakfiyesinde geçmektedir. Vakfiyeden ve mimari özelliklerinden hareketle yapıyı XIX. yüzyıl başlarına tarihlendirilebiliriz.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Hamam Veysi Paşa Mahallesinde 1629 sokak üzerinde bulunan Cihanoğlu Mehmet Bey Konağının (Ekrem Çiftçi Evi) bahçesinde bulunmaktadır(Fot. 183). Özel bir konak hamamı olan yapı metruk durumdadır.

Hamam, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapı, hizmetli odası, soyunmalık, sıcaklık, su deposu ve külhanlık kısımlarından oluşmaktadır. Hamam moloz taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir.

Cepheler

Güney cephede yapıya girilen iki kapı yer almaktadır. Batı cephede bir pencere ve kuzey cephede iki kapısı vardır. Doğu cephe su deposu olduğu için sade tutulmuştur.

Örtü Sistemi

Soyunmalık kısmı beşik tonoz ile örtülüdür. Sıcaklık kısmı kubbe ile örtülüdür.

İç Mekân

Hamamın soyunmalık kısmı 2.20 x 3.90 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır(Fot. 184). Mekâna doğu duvarda bulunan kapıdan girilmektedir. Soyunmalığın güneyinde batısında sekiler bulunmaktadır. Mekânda pencere olmamasından ötürü aydınlanmayı sağlayabilmek için beşik tonoz ışık gözlerine yer verilmiştir(Fot. 185). Batı duvarında kuzeyinde ve güneyinde iki adet hela kısmı vardır. Kuzeyde bulunan helanın sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır.

Soyunmalık kısmından güney duvarında bulunan kapı ile hizmetli odasına geçilmektedir. İki katlı olarak düzenlenen oda 3 x 3.50 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Mekânın güney duvarında bir pencere ve batı duvarında bir niş yer almaktadır.

Sıcaklık kısmı 3 x3.50 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Mekâna güneyde bulunan kapıdan girilmektedir. Batı duvarında yuvarlak bir niş ve güney duvarında niş yer almaktadır. Kuzey duvarında su kontrolü için pencere bulunmaktadır. Mekân tromplarla geçişi sağlanan kubbe ile örtülüdür. Kubbede çok sayıda ışık gözlerine yer verilmiştir(Fot. 186).

Yapının en kuzeyinde 1 x 2.90 m ölçülerinde dikdörtgen planlı bir su deposu vardır. Beşik tonozla örtülen su deposu havalandırmak için üç ışık gözü bulunmaktadır.

Yapıda dikkat çeken unsur herhangi bir barok özellikte bir süslemenin olmamasıdır.

4.1.8.1.3. CİHANOĞLU MEHMET BEY SELSEBİLİ

KİTABESİ VE TARİHÇESİ

Selsebilin üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Banisi ve ustası hakkında da bir bilgiye sahip değiliz. Eserin süsleme özelliklerine göre XVIII. yüzyıla tarihlendirilebilir.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Selsebil, Mehmet Bey konağının kuzeyinde bulunan avlu içerisinde yer almaktadır. Eser, aynalı selsebil tipolojisine sahip, barok üslupta yapılmış bir sebildir¹⁹¹. Tek parça halinde bulunan mermer gövde oyularak yapılmıştır. Gövdesinin yüksekliği 1.30 m, genişliği 0.55 m, ve kalınlığı 0.15 m.'dir.

Gövdenin cephesi iki sütun arasında yedi adet çanak beş sıralı bir dizilişle, 1-2-1-2-1 düzenlemesine göre sıralanmıştır. Ortada yer alan çanaklar büyük tutulmuştur. Çanaklar üzerine bitkisel yaprak ve dal motifleri işlenmiştir. Çanakların kenarında yüzeyler barok üslupta birbirine girift S kıvrımlı yaprak tezhiatları yerleştirilmiştir.

¹⁹¹ Selsebillerin tipolojisi ile ilgili A. Süheyl ile Yılmaz Önge'nin birlikte yapmış oldukları çalışma bulunmaktadır. (A. Süheyl Ünver-Yılmaz Önge, "Selsebillerimiz", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 13, Ankara, 1981, 350.) buna göre üç grupta toplanmıştır. Birincisi "basamaklı selsebiller"dir. Burada bir merdivene benzer şekilde yüzey olarak kademelenmiş bir planlama söz konusudur. İstanbul'da, Topkapı Sarayı'nda XVI. yüzyıl yapısı olan Sultan III. Murat köşkünde sade bir basamaklı sebil bulunmaktadır. İstanbul Kâğıthane'de Sultan III. Ahmed'in yaptırdığı Sadabad Sarayında, Cedvel-i Sîm ile sarayın harem dairesi önündeki havuz arasında yer alan, basamaklı selsebiller, bu yapı türünün Türk mimarisindeki güzel örnekleridir. İkinci grup selsebiller, "rampalı selsebiller"dir. Bu planlamada, isminden de anlaşılacağı gibi, kaynaktan çıkan su, çoğunlukla birkaç kanaldan meydana getirilmiş olan rampalardan akıtılmaktaydı. Rampalı sebillerin Türk mimarisindeki ilk örnekleri Artuklulara kadar uzanmaktadır. Topkapı Sarayının Harem Dairesinde, XVI. asır yapısı olan Hünkâr Hamamında, sıcaklık mahallindeki mermer banyo küvetine bitişik duvarda yer almaktadır. Selsebil tipolojisinin son örneği "aynalı sebiller"dir. Bu tipte genellikle bir niş içine yerleştirilmiş, düşey bir mermer pano üzerinde, simetrik bir düzenlemeyle yer alan, konsol biçimindeki çanakçıklardan oluşan tasarım söz konusudur. Bu türün Türk mimarisindeki bilinen en eski örneklerinin, İstanbul ve Edirne'de inşa edilmiş bazı XVI. asır köşk ve yalılarında bulunduğu tahmin edilmektedir. Aynalı selsebillerin en dikkate değer örneklerinden birisi de Kuruçeşme'de Muhsinzade Yalısı'nın bahçesinde bulunmakta idi. Mevlânâ Dergâhı selsebili de bu örnekler arasındadır.

Selsebil, dikdörtgen bir formda olmasına rağmen taçlık bölümü S, C kıvrımlarıyla tepeye doğru daralmaktadır. Taçlık bölümündeki bitkisel motifler iç içe geçmiş vaziyette yapraklar, düğümler ve palmet motifi bezenmiştir(Fot. 187).

Selsebilin kaidesi taş malzemedden yarım daire formlu tercih edilmiştir. Yalakta su tasnifi için yapılan üç adet oluk vardır. Çanaklardan sıçrayan suların toplanacağı bir havuz vazifesi görmektedir.

4.1.9. SAVUNMA YAPILARI

KATALOG NO: 4.1.9.1.

YAPININ ADI: CİHANOĞLU İBRAHİM AĞA KULESİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Koçarlı İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 27.05.2014 / 22.06.2014

FOTOĞRAF: 188-202

ÇİZİM: 83-89

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Kule Cihanzade İbrahim Ağa tarafından 1763-64 yıllarında yaptırılmıştır¹⁹². Yapı, gözetleme ve savunma amacıyla yapılmıştır. Banisi İbrahim Ağanın askeri yönü ve bölgede etkin bir ekonomik söz sahibi olması nedeniyle aile bireylerini korumak amacıyla yaptırılmıştır.

İbrahim Ağanın böyle bir yapı yaptırmasındaki en önemli etken Osmanlının duraklama ve dağılma dönemleri olan ve bağımsızlık hareketlerinin başlamasıyla Yunan, Bulgar vb. azınlıkların bağımsızlık yönünde çete faaliyetleri olması ve İbrahim Ağanın Osmanlı Devleti tarafından adalardaki (Midilli, Sakız, Rodos) çıkan isyanları bastırma ve sorun çözmesi için bizzat görevlendirilmesi olabilir¹⁹³.

Kule, 1790 yılında Cihanzade Mehmet Ağa tarafından saldırıya uğramış ve bu saldırı sonucunda zarar görmüştür; sonraki süreçte onarım geçirmiştir.

1960 yılına kadar kullanılmayan kule bu tarihte Orhan Cihanoğlu tarafından onartılmış. Bu onarım sırasında bazı odaların pencereleri büyütülmüş ve yapıya hamam eklenmiştir. Belli bir dönem hamam olarak işletilen kule günümüze kadar kullanılmamıştır¹⁹⁴.

Koçarlı halkı arasında Kızıl Kule olarak da bilinen yapı, Vesile Cihanoğlu'nun mülkiyetinde iken, vefatından sonra (Şubat 2015) evin ve kulenin mülkiyetini Koçarlı Belediyesine bırakmıştır.

Günümüzde metruk şekilde olan yapının restorasyona ihtiyacı bulunmaktadır.

¹⁹² Koçarlı..... s. 14.

¹⁹³ Bkz. Cihanoğulları Aile Tarihçesine.

¹⁹⁴ Vesile Cihanoğlu şifahi bilgileridir.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Kule Koçarlı ilçesi Yeni Mahalle, Kule sokakta bulunmaktadır. Yapının doğusunda belediye çevre parkı düzenlemesi, güneyinde sokak, batısında ve kuzeyinde ev avlusu vardır. Kule, aileye ait ev ve çeşmenin de içerisinde bulunduğu yüksek duvarlı bir avluda bulunmaktadır. Ev zemin kotu alçakta kaldığı için birinci katta bulunan ana giriş kapısına merdiven ile ulaşılmaktadır.

Yapı kırma taş ve tuğla malzemeden dıştan 8.90 x 9.15 m ölçülerinde ve 20 m yüksekliğinde inşa edilmiştir(Ç. 83-84). Beş katlı olarak yapılan kule, her katın farklı plan ve cephe düzenlemesi olduğu için kat kat anlatılmıştır(Fot.188, 189).

Bodrum kat

Bu katta toprak hafriyatı olduğu için çalışma yapılamadı. Ancak zemin kattan merdivenlerle ve kuzey cepheden sivri kemerli dehlizle ulaşıldığı izlenimini vermektedir. Bu alanda kazı çalışmasına ihtiyaç vardır(Fot. 190).

Zemin Kat

Genel

Birinci kat hamam, tuvalet, koridor, giriş bölümü ve merdiven dehlizinden oluşmaktadır(Fot. 191).

Cepheler

Cepheler, yapı savunma ve gözetlemeye hizmet ettiği için estetik bir görünümde düşünülerek yapılmıştır. Doğu cephede eskiden bir merdiven ulaşılan bir kapı açıklığı bulunmaktadır(Fot. 192). Kapı bitişiğinde avlu duvarı birleşmektedir. Cephenin kuzeyinde nişin yer alması buranın farklı bir alan olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Güney cephede mimari öge yer almamıştır. Cepheyi estetik ve hareketlendirmek için keskin olmayan yuvarlak köşelere yer verilmiştir. Aynı zamanda bu cephe avlu duvarından taşıntı yapmaktadır.

Batı cephe, ana gövdeyi oluşturan (kuzey – güney doğrultusunda dikdörtgen plan) mekânın ön kısmında yer alan kare planlı mekâna girilen bir kapı bulunmaktadır. Kapının

kuzeyinde avlu duvarı batıya doğru devam etmektedir. Bu mekânın kuzeyinde taşlarla doldurulmuş kapı yer almaktadır¹⁹⁵. Cephenin kuzeyinde silah kullanılarak savunma yapılması için içten 0.40 m dıştan 0.10 m ölçülerinde mazgallar bulunmaktadır.

Kuzey cephe bir dolap nişi ile yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır. Hamamın külhanlık bölümüdür(Ç. 85, Fot. 193).

Örtü Sistemi

Yapının mekânları farklı örtü sistemine sahiptir. İçten alçı stuk süslemeli çapraz tonozla dıştan düz taş damlıdır(Fot. 194). Hamam kısmı trompla geçilen kubbeli örtülüdür(Fot. 195, 196). Merdiven dehlizi tonoz ile örtülüdür(Fot. 197).

İç Mekân

Batı kısmında 2.90 x 2.40 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı yer alan aynı zamanda kule ana giriş mekânıdır. Güney duvarında üç niş vardır. Batı duvarında kuleye ana girişi sağlayan kapı bulunmaktadır. Kuzey duvarında bir kapı vardır. Doğusunda ise sivri kemerli alandan diğer mekânlara geçişi sağlayan koridor bulunmaktadır(bkz. Fot. 191). Mekânın duvarları alçı ile sıvalıdır. Üst örtü tonozunda kabartma tekniğiyle yapılmış dikdörtgen çerçeve içerisinde çiçek yapılmıştır.

Koridorun kuzeyinde hamam bulunmaktadır. Hamam 2.45 x 2.45 m ölçülerinde kare planlıdır. Mekâna güneyde bulunan tonozlu kapı açıklığından girilmekte ve kapının sağında yuvarlak planlı, sivri kemerli bir niş bulunmaktadır(Fot.198). Doğu ve batı duvarlarında sade tutulmuştur. Kuzey duvarında su haznesini açılan yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Mekânda, hamamda olması gereken kurna günümüze kadar gelememiştir(Fot.199, 200).

Yapının güneyinde 1.40 x 1.70 m ölçülerinde dikdörtgen planlı tuvalet bulunmaktadır. Kuzey duvarında yer alan kapı açıklığından girilen mekânın doğu ve güney duvarlarında birer kemerli niş bulunmaktadır.

Tuvaletin sağında 1.25 x 0.90 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı ve sivri kemerli dolap boşluğu yer almaktadır.

¹⁹⁵ Vesile Cihanoğluna göre; Bu kapı konakla – kule bağlantıyı sağlayan bölümdür.

Yapının batısında bulunan ve güneyden kuzeye doğru, sivri kemer geçişli, tonoz örtülü dehlizli merdivenle ile ikinci kata çıkılmaktadır. Bu merdiven dehlizinde iki mazgal pencereye yer verilmiştir.

İkinci Kat

Genel

İkinci katta kuzeyde bulunan merdiven ile dehlizli koridor, bir yazlık, bir kışlık odadan ve güneybatı köşede üçüncü kata çıkışı sağlayan merdivenden oluşmaktadır. Yapının kuzeyinde ailenin sonradan eklediği tuvalet bulunmaktadır.

Cepheler

Doğu cephede yedi adet küçük mazgal boşlukları vardır. Cephe ortasında yuvarlak bir taşıntı bulunmaktadır. Cephenin kuzeyi hamamın üstü gelen kısımda bir mekân yapılmamış olup buranın yüksek bir duvar savunma için yedi mazgal pencere yapılmıştır(Fot. 195).

Cephenin güneyinde dikdörtgen formlu, sivri kemerli kapalı pencereler bulunmaktadır. Yedi mazgal pencere yerleştirilmiş ve merdivenin ve odaların genişlemesinden dolayı birinci katın cephelerinde taşıntı yapmaktadır(Fot. 201).

Batı cephede yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı ve kulenin ana giriş kapısı hizasına gelen noktada cepheden taşıntı yapan, saldırı anlarında düşmana kaynar yağ ya da kaynar su atmak için taş senkendaz (külhendaz) bulunmaktadır. Bu mekânın kuzey cephesinde iki pencere yer almaktadır(Fot. 202). Yapının kuzey cephesi sağır tutulmuştur.

Örtü Sistemi

Merdiven kısmı içten kubbe(Fot. 203) ile batıdaki oda çapraz tonozla örtülüdür. Koridoru oluşturan dehliz yuvarlak tonozludur(Fot. 204). Yapının güneydoğusunda yer alan mekân beton düz damla örtülüdür¹⁹⁶. Bu mekânın diğer oda gibi çapraz örtülü olması gerekmektedir.

---

¹⁹⁶ Vesile Cihanoğlu; eşinin ekonomik bütçesi yettiği oranda 1950 yılında kuleyi daha uzun yıllar ayakta tutabilmek için tadilatlar yaptırdığını belirtmiştir. Bu oda da bunun sonucudur. 1950’li yılların Türkiye’si düşünüldüğünde ve yapının 45 yıl sonra (1995) tescillendiği de düşünüldüğünde yerinde bir karardır.

İç Mekân

Yapının kuzeyinden 1.50 m çapında daire planlı merdivenle ikinci kata ulaşılmaktadır. Yuvarlak tonoz örtülü 3.50 m uzunluğundaki dehliz koridorla odalara geçilmektedir.

Koridorun sonunda yapının güneydoğu köşesinde kışlık oda bulunmaktadır. 3.25 x 2.25 m ölçülerinde kuzey – güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Odanın doğu duvarında bir mazgal ve bir ocak nişi, güney duvarı bir kapalı pencere nişi ve dört mazgal pencere vardır(Fot. 205). Kışlık odanın batı duvarında bir kapı açıklığı bulunması gerekirken ailenin sonradan tuğladan yaptırdığı tuvalet duvarı ve özgün olmayan kapı açıklığı bulunmaktadır(Fot. 206-207). Kuzey duvarda yuvarlak kemer alınlıklı iki pencere açıklığına yer verilmiştir(Fot. 208). Ocak nişinin yüzeyinde alçıdan yapılmış, dikdörtgen geometrikler ve üst alınlığında fazla belli olmayan C, S kıvrımlarıyla geometrik ve palmet kabartma süslemeleri işlenmiştir. Tüm oda duvarları ocak yüzeyi gibi alçı sıvalı olması gerekir.

Batı bulunan yazlık oda, kış oda zemin kotunda yüksektir. Oda 2.80 x 2.20 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır(Ç. 86). İki basamaklı merdiven ile güneydoğu köşedeki kapıdan girilmektedir. Güney duvarda yuvarlak kemerli bir niş vardır(Fot. 209). Batı duvarında bir dolap nişi ve pencere açıklığına yer verilmiştir. Odanın kuzey duvarında iki pencere ve doğu duvarında merdivenlere gören bir mazgal bulunmaktadır(Fot. 210).

Yapının kuzeydoğu köşesinde alt katta bulunan hamamın aydınlatılması için bir mekân yapılmamıştır. Bu alan savunma amacı ile değerlendirilerek, cephe duvarı sur duvarları gibi yüksek tutulmuştur ve duvara yedi yuvarlak kemerli mazgallar vardır(Fot. 211).

Yazlık odanın tüm duvarları alçı sıva ile kaplıdır.

Üçüncü Kat

Genel

Üçüncü katta bir kışlık, bir yazlık oda olmak üzere iki oda vardır. Katın kuzeyinde terasa yer verilmiştir(Fot. 212). Güneybatı köşede dördüncü kata çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır.

Cepheler

Doğu cephede iki pencere ve bir mazgal pencere vardır(Fot. 192). Güney cephede büyük iki pencere ve merdiven kısmında iki pencere ve mazgal bulunmaktadır(Fot. 201). Batı

cephede on beş mazgalla ve kaynar su dökümü için külhendaz düzeneği cepheden taşıntı yapmaktadır(Fot. 202). Kuzey cephe balkon olmasından ötürü kışlık oda cephesinde iki geniş pencere açılmıştır(Fot. 213).

Örtü Sistemi

Kışlık oda çapraz tonoz örtülüdür(Fot. 214). Yazlık oda üst örtüsü beton düz damdır. Yazlık odada özgün şeklinde örtü bulunmamalıdır.

İç Mekân

Kışlık oda; 3.25 x 3.75 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır.

Doğu duvarında iki pencere açıklığı vardır. Güneyde bulunan pencere beton atkı ile üstünde bir pencere daha bulunmaktadır. Pencere kuzey ve güney yönlerinde duvarın içinde nişler vardır(Fot. 215).

Güney duvarına iki pencere açıklığı ve yuvarlak kemerli bir ocak nişi yerleştirilmiştir.

Batı duvarında, güneyinde alt kattan çıkışı sağlayan merdivenin yuvarlak kemerli kapı, hemen güneyinde üst kata ve yazlık odaya çıkışı sağlayan merdivenin yuvarlak kemerli kapısı ve kuzeyde bir dolap niş bulunmaktadır(Fot. 216).

Kuzey duvarında balkon bölümüne geçiş sağlayan yuvarlak kemer alınlıklı kapı, iki pencere ve bir mazgal açıklığı vardır. Kışlık odanın duvarlarında alçı sıvalar dökülmüştür.

Kışlık odanın kuzeyinde 2.15 x 4.25 m ölçülerinde tuğla örgülü korkuluklu balkonu (teras) vardır.

Yazlık oda; 2.85 x 3.15 m düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Mekâna güneydoğu köşede dört basamaklı merdivenle çıkılan yuvarlak kemerli kapıdan ulaşılır. Kışlık oda zemin kotundan 0.50 m. yukarıdadır. Bu alan, batı cephenin çatı kısmıdır. Tüm cephe duvarlarında savunma açısını geniş tutmak için çok sayıda mazgal pencere yerleştirilmiştir(Fot. 217). Kuzey duvarında sonradan açılan bir pencere ve doğu duvarında bir dolap nişi bulunmaktadır(Fot. 218). Duvar sıvaları dökülmüş, harap durumdadır(Fot. 219, Ç. 87).

Mekânın zemininde, kuzeyin ve güneyinde batı duvarının dibinde ve beden duvarın içine doğru giden iki senkendaz (külhendaz) kaynar su akıtılan kanallar mevcuttur.

Dördüncü Kat

Kulenin son katıdır. Alan 3.80 x 4.25 m ölçülerinde olup, 1.70 m yüksekliğinde duvarları bulunmaktadır. Tüm yönler ve şehre hâkim konumdadır.

Tüm cephelerde çok sayıda mazgal bulunmaktadır. Doğu duvarında küçük bir burç ve kuzey duvarda küçük bir niş bulunmaktadır. Güneydoğu ve güneybatı köşelerde hem burç hem de kaynar su için senkendaz cepheden taşıntı yapmaktadır(Fot. 200). Zeminde kaynar su için küçük kanal boşlukları bulunmakta olup bunlar beden duvarları içinde kanallarla dış cephe çıkıntı yapmaktadır. Batı duvarda kat'a çıkışı sağlayan merdivenler vardır(Fot. 201, 202). Doğu ve güney beden duvarı içine baca yerleştirilmiştir(Ç. 88).

KATALOG NO: 4.1.9.2.

YAPININ ADI: CİNCİN KALESİ¹⁹⁷

BULUNDUĞU YER: Aydın – Koçarlı – Cincin mahallesi

İNCELEME TARİHİ: 21.05.2014 / 22.06.2014

FOTOĞRAF: 203-208

ÇİZİM: 89-90

TARİHÇESİ

Kalenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Bu konu hakkında yeterli bilgi ve belgeye sahip değiliz.

Ayda Arel¹⁹⁸, yapı hakkında Bizans'tan kalma bir kale kalıntısı olduğunu, Hacı Mehmet (memiş) Ağa tarafından halk'a Amyzon'dan elden ele taşların getirilip konak ve kule inşa ettirdiğini ve Cihanoğlu ailesinin eline kesin geçme tarihinin bilinemediğini açıklamaktadır.

1986 yılında Ayda Arel'in tespit ettiği Abdülaziz Efendinin küçük yaşta ölen çocuklarının mezarları olduğunu belirttiği 1762-63 tarihini gösteren taşlar bugün ya toprak altında kalmış ya da defineciler tarafından talan edilmiştir. Cihanoğlu ailesinin eline geçme tarihini cami haziresinde en erken tarihli H. 1162/1749 tarihli taşların olduğuna belirtmiş olan Arel cami ve kale için XVIII. yüzyıl başlarını ya da XVIII. yüzyıl ortaları tarihlemektedir¹⁹⁹.

Cihanoğlu ailesi yapıyı bir savunma yapısından çok çiftlik, Koçarlı üzerindeki ekonomik denetimi sağlayan bir ticaret merkezi şeklinde kullanmışlardır. Bu şekilde bir yapıyı mesken tutmalarındaki sebep ailenin dönemin âyânları gibi kendi bölgelerinde tarım ve ticareti kontrol altında tutabilmek için ve eşkıyalarının türediği bir yüzyıl olması sebebiyle zorunluydu.

1940 yılında köy halkının söylediklerine göre; ilkokul yapımı için kalenin içinde bulunan kule ve konak yapısı yıkılmış(Fot. 203). Bu yıkılan mekânların taşları çevrede ev

¹⁹⁷ Cincin kalesi Burhan-Turan Şahin ailesinin mülkiyetindedir. İzin vermelerinden ve çalışmam sırasında yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

¹⁹⁸ Arel, *Aydın ve Yöresinde...*

¹⁹⁹ Arel, Cincin..... s. 51.

yapan halkın ev malzemesi olmuş ve duvar kalıntılarında bir şey kalmamıştır. Günümüzde de defnecilerin uğrak yeri olan kale metruk durumdadır. Kalede öncelikle bir kazı ve restorasyon çalışması zorunludur. Tarım ve hayvancılık köyü olan Cincin, köyde bulunan Adnan Menderes Üniversitesinin Ziraat Fakültesi çalışma sahası yapılması ve restore sonrası Cihanoğlu ailesinin kullandığı şekilde çiftlik gibi değerlendirilerek yerli ve yabancı Eko-Tarım Turizmine yönlendirilebilir.

Yapının İncelenmesi

Genel

Kale, Koçarlı'nın Cincin mahallesindedir. Cincin mahallesinin girişinde eğimli bir arazi yapılmış olan yapı 20 x 8. 50 m ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapı mermer, taş ve yer yer kullanılan tuğla malzemedен inşa edilmiştir(Fot. 204).

Kale batı, kuzey ve doğu cephelerde yükselen payandalı sur duvarları vardır. Güney cepheden okul girişi için yıkılmıştır. Duvarları güçlendirmek için çok sayıda payanda yerleştirilmiştir. Sur duvarlarının yüksekliği cepheden-cepheye 5 ile 20 m arasında yüksekliğindedir.

Kalenin güneyinde kule ile konak yapısının olması gereken noktada bir ilkokul ve köy halkına ait evler vardır. Kaleye doğu cephede rampalı bir yoldan giriş sağlanmaktadır. Bu rampa günümüzde okul (konak giden yol) binalarına doğru gitmektedir. Günümüzde güneyden de giriş bulunmaktadır. 1986 yılında Arel'in yüzey araştırması sırasında daha iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. Zira doğu cephede üç rampalı yol tespit etmiştir. Ancak günümüzde sadece biri net şekilde belli olmaktadır(Fot. 205). Diğer rampalı yollar tahmini olarak kestirilebilmektedir. Rampalı yoldan çıkıldığında ev yapıları ve meydana yıkılan konağın mermer malzemedен yapılmış bir havuz karşılamaktadır. Alan içerisinde çok sayıda Roma dönemi ait olduğu mermer taş malzemeler bulunmaktadır. Cephe duvarlarında güneyinde mekân olgusu belirtileri şeklinde giriş boşlukları vardır.

Kalenin kuzeyinde ve batısında yağhane olarak kullanılan mekânlar yer almaktadır(Fot. 206-207). Batıda bulunan mekân 40 x 8 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Ahşap çatılı olduğu anlaşılan alanların üst örtüsü yıkılmıştır. İki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm yağların bekletme alanı diğer alanda sıklımın gerçekleştiği bölümdür. Mekâna batı cephedeki kapıdan giriş sağlanmaktadır. Kuzeyde bulunan mekân 33 x 10 m ölçülerinde

dikdörtgen planlıdır. İki bölümden oluşmaktadır. Bu mekândan başka bir alana geçişi sağlayan kapı bulunmaktadır. Diğer tarafın toprak dolu olduğu için mekân belirlenmemektedir(Fot. 208).

Ayda Arel kalenin su ihtiyacının köyün güneyindeki Değirmendere mevkiden arklarla aktarılan ve kemer köprüsünün altından geçerek kalenin konağına ulaşan su kanalları ile karşılandığını belirtmiştir²⁰⁰. Günümüzde su kanallarındaki yapılaşma ve arazideki tahribattan dolayı mümkün görünmemektedir.

Kalenin orta kısmında batı cepheden kemerli bir kapıdan ulaşılan iki adet mekânlar bulunmaktadır. Odalar 4 x 4.70 m ölçülerinde dikdörtgen planlı ve tonozla örtülüdür. Odalar batı cephede bulunan kapıdan girilmektedir. Yıkıntı duvarlar ve toprak yığınları sebebiyle belli olmayan diğer odaların kuzey-güney doğrultusunda devam ettiği izlenimini vermektedir. Köy halkının kervansaray olarak adlandırdıkları yer burası olmalıdır.

Kale alanının defineciler tarafından çok fazla tahribata uğraması ve yıkılan mekânların malzemesi köy evlerinin ana malzemesi olması yapılan arazi çalışmasında izlenimleri güçleştirmekte ve tahmin, çıkarım şeklinde yorumlanabilmektedir. Bunun için arazide bir kazı çalışması zorunludur.

---

²⁰⁰ Arel, Cincin..... s. 44-49.

**4.1.10. CİHANOĞLU AİLESİ
TARAFINDAN ONARTILAN ESERLER**

KATALOG NO: 4.1.10.1.

YAPININ ADI: EFELER CEMAL BEY HAMAMI (BEY HAMAMI)²⁰¹

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ: 15.05.2014

FOTOĞRAF: 209-234

ÇİZİM: 52-53

TARİHÇESİ VE KİTABESİ

Yapı hakkında yeterli belge olmaması sebebiyle kesin olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Yine bâni ve ustalar hakkında bilgiye de rastlanılmamıştır. Giriş kapısı üzerinde yapının onarımına ait olduğu anlaşılan bir kitabe yer almaktadır. Kitabe, mermer malzemeye, dört satır halinde ve satır araları cedvelle ayrılmış bir vaziyette, kabartma tekniğiyle celî sülüs yazı türü ve Osmanlı Türkçesi ile hakkedilmiştir(Fot. 209).

Metin:

۱ – عبدالعزیز احیا ایتمش بو حمامین بناسنی

۲ – حق تعالی معمور ایتسین.....آحرن

۳ - سنه ۱۱۷۷

۴ - ماشالله

Okunuşu:

- 1- Abdülaziz ihya etmiş bu hamamın binasını
- 2- Hak Teâla mamur etsin hem dünyasını, hem Ahirin mamur etsin
- 3- Sene 1177
- 4- Maşallah

Anlamı:

H. 1177/1764 tarihinde Cihanoğlu Abdülaziz Efendi tarafından onartılmıştır.

²⁰¹ Hamam, Çiftçi ailesinin mülkiyetindedir.

Mimari üslubuna göre hamam XVIII. yüzyıl başlarında yapılmış olmalıdır. Hamam günümüzde Çiftçi ailesinin mülkiyetindedir. Yapı, 1932 yılında vefat eden Cemal Çiftçi (Cemal Bey)'den dolayı halk tarafından Bey Hamamı adıyla bilinmektedir. Günümüzde metruk durumda olup kullanılmamaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Efeler İlçesinin Veysi Paşa Mahallesinde, 1629 Sokağında, Cihanoğlu Mehmet Bey Konağının (Ahmet Çiftçi Evi) batısında bulunmaktadır.

Hamam kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olup, tuğla ve taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Hamam, soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık, iki halvet hücresi, iki su deposu, külhan ve hela kısımlarından oluşmaktadır.

Cepheler

Batı cephede soyunmalık kısmının kapı ve pencere açıklıkları bulunmaktadır(Fot. 210). Kuzey cephede herhangi bir pencere açıklığı yoktur. Kapı dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerlidir(Fot. 211). Kapı üzerinde onarım kitabesi bulunmaktadır. Doğu cephede su depolarının yıkılmış olduğu görülür. Cephenin soyunmalık bölümünde pencere ve kapı açıklığı vardır(Fot. 212). Güney cephede ise soyunmalık kısmın pencere açıklıkları görülür.

Cephelerin duvar sıvaları dökülmüş vaziyettedir. Duvarlar kirpi saçaklarla son bulmuştur. Hamam eğimli bir arazi üzerine inşa edildiği için kot farkı oluşmaktadır.

Örtü Sistemi

Hamamın soyunmalık, sıcaklık ve halvet hücreleri kubbe ile örtülüdür. Soğukluk kısmı çapraz tonoz ve su depoları beşik tonoz örtülüdür. Hamamın soyunmalık kısmı dıştan kiremit kaplıdır.

İç Mekân

Hamamın soyunmalık bölümü 7.30 x 7.50 m ölçülerinde olup kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Yapının kuzey duvarı sağır tutulmuştur(Fot. 213). Doğu duvarında üç adet pencere ve bir kapı bulunmaktadır(Fot. 214). Duvarın kuzey köşesine bir niş'e yer verilmiştir. Güney duvarında dört adet pencere ve batı ucunda bir niş vardır(Fot. 215). Batı duvarında ana girişi

sağlayan kapı, soğukluk bölümünü geçişi sağlayan kapı ve üç adet pencere mevcuttur(Fot. 216). Mekânı aydınlatılabilmek için yapılan pencerelerin ölçüleri oldukça büyüktür. Mekân kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişler tromplarla sağlanmıştır(Fot. 217). Trompların içinde silmeler ve barok üslupta alçı malzemededen yaprak motifleri yapılmıştır. Alt kısımda mukarnas kavsaraları ve tromp uçlarında C, S kıvrımlarının oluşturduğu yaprak motifleri ile hareketlendirilmiştir(Fot. 218). Kubbe merkezinde daire ve kubbenin eteklerinde bir madalyon çevresinde C kıvrımlı yaprak motifleri işlenmiştir(Fot. 219).

Yapının kuzeybatı köşesinde bulunan kapıdan ılıklik bölümünü geçilmektedir(Fot. 220). Ilıklık kısmı 7.50 x 3.60 m ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Mekân aynı zamanda ortada sivri kemerle ikiye bölünmüştür. Kuzey duvara sonradan eklendiği anlaşılan hela kısmı bulunmaktadır. Doğu duvarında sıcaklık kısmına geçilen kapı yer almaktadır. Güney duvarında kapı ve bir niş vardır. Batı duvarı sağır tutulmuştur. Kuzey, doğu ve batı duvarlarında sekiler bulunmaktadır(Fot. 221-222). Ilıklık kısmında pencere açıklığı olmadığı için mekân tonozlarda bulunan ışık gözleriyle aydınlatılmaktadır(Fot. 223).

Hamamın sıcaklık kısmı 7.50 x 7.50 m ölçülerinde kare planlı olan mekân doğusunda iki halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Sıcaklık mekânın kuzey ve güney duvarlarında sekiler yer almaktadır. Bu duvarlarda yıkılmış vaziyette özgün olmayan küçük hücre odaları vardır(Fot. 224-225-226-227). Mekânda sekiz kurna olup mermer malzemedendir. Kurnalar üzerinde yaprak motifleri işlenmiştir. Ortada sekizgen şeklinde bir göbek taşı bulunmaktadır(Fot. 228). Zeminde çökmeler bulunup, sıcaklığı görülmektedir. Sıcaklık kısmı kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçişler tromplarla sağlanmaktadır. Trompların içinde üçgen oluşturan silmeler ve alt kısmında mukarnaslı süslemeler ile hareketlendirilmiştir(Fot. 229). Mekânı aydınlatmak için kubbede çok sayıda ışık gözleri yer almaktadır(Fot. 230).

Sıcaklık kısmının doğusunda yer alan halvet hücreleri 3.20 x 3.20 m ölçülerinde kare planlıdır. Hücrelerin batı duvarlarında birer niş ve girişi sağlayan kapı yer almaktadır. Mekân duvarlarında pencereler yoktur ve üçer adet kurnalar bulunmaktadır(Fot. 231-232). Tromplarla geçişi sağlayan kubbeyle örtülen hücreler ışık gözleriyle aydınlatılmaktadır(Fot. 233). Güneyde bulunan halvet hücresinde su deposunu bağlantılı kontrol penceresi vardır.

Hamamın su deposu, sıcaklığın doğusundadır. 6.50 x 2.00 m ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır(Fot. 234). Halvet hücrelerinin güneyinde ve soyunmalık kısmının doğusunda 3.50 x 1.50 m ölçülerinde soğuk su için bir deposu yer almaktadır. Su kontrolü için iki pencere bulunmaktadır.

4.2. CİHANOĞLU AİLESİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMAYAN ESERLERİ

4.2.1. Fotoğraflardan Tespit Edilen Eserler

KATALOG NO: 4.2.1.1.

YAPININ ADI: KOÇARLI CİHANOĞLU İBRAHİM AĞA KONAĞI²⁰²

BULUNDUĞU YER: Aydın – Koçarlı İlçesi

İNCELEME TARİHİ:-----

FOTOĞRAF: 235-242

ÇİZİM: -----

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

1764 yılında yaptırılan kule ile aynı zamanda yaptırılmış olmalıdır(Fot. 235-236). 1949 yılında konakta çıkan yangın sonucu kül olmuştur. Bu tarihten sonra aynı noktaya aile şuan da kullandıkları beton bir ev yaptırmışlardır(Fot. 237). Aile arşivindeki fotoğraflara ve hatıralarına göre konak; iki katlı ve dikdörtgen planlıdır. İçten ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Kapıları ahşap dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli olarak ve kapı yüzeylerinde dikdörtgen ve karelerin oluşturduğu geometrik süslemeler bulunmaktadır(Fot. 238-239).

Konağın duvar yüzeyleri çiçek ve yaprak motifleri, dolap ahşap kapakları da geometrik ve bitkisel çiçek süslemeleri ile doludur. Duvar yüzeyinden ahşap tavana geçilen noktada ev, ağaç, tepelerin bulunduğu doğa manzaralarının olduğu tasvir kuşağı bulunmaktadır(Fot. 240).

Ailenin İstanbul odası olarak adlandırdıkları bir oda bulunmaktadır. Bu oda duvarında Cihanoğlu Koçarlı camiinde ve Ödemiş Çakır Ağa konağında bulunan resimler gibi dikdörtgen bir çerçeve içinde bir tepeden İstanbul'a bakarcasına sokak ve ev yapıları perspektif bir şekilde resmedilmiştir(Fot. 241-242). Bu evlerin ufkunda İstanbul Boğazı üzerinde gemiler tasvir edilmiştir.

---

²⁰² Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Ağa Konağının eski dış görünüm fotoğrafları Koçarlı Belediyesi ve Sedat Zengin'dendir. İç görünüm fotoğrafları ise Ali Cihanoğlu'nun fotoğraf arşivinden alınmıştır.

KATALOG NO: 4.2.1.1.

YAPININ ADI: EFELER CİHANOĞLU MUSTAFA AĞA CAMİ

BULUNDUĞU YER: Aydın – Efeler İlçesi

İNCELEME TARİHİ:-----

FOTOĞRAF: 243-244

ÇİZİM: -----

YAPININ İNCELENMESİ

Genel

Aydın, Efeler İlçesi, Veysi Paşa Mahallesi, Ahi Evran Sokağında bulunmaktadır.

Yapıların banisi; Hacı Mehmet Ağa'nın oğullarından biri olan Mustafa Ağadır. 1783 öncesine tarihlenmektedir. Fatma Hanım eşinin ölümünden sonra, H. 1198/1783 tarihinde düzenlediği vakfiyesinde, Mustafa Ağanın Buğday loncasında bir cami, bir han ve çeşme ile sebilleri olduğunu belirtmektedir. Han, Fevkani ve tahtani olarak ikişer sıra halinde elli oda ve mahzenden oluşmaktadır²⁰³.

Fatma Hanımın vakfiyesi 1783 tarihli ve Mustafa Ağanın Yenipazar külliyesini 1744 tarihinde Aydın merkezde bulunan külliye bu tarihler arasında yaptırmış olmalıdır.

1783 öncesinde yapılan cami, günümüze kadar gelememiştir. Ancak 1920'li yıllara ait bir fotoğrafta²⁰⁴ caminin, minaresi yıkılmış durumda iki katlı ve kubbeli olduğu görülmektedir. Yunan işgali sırasında yakıldığı anlaşılan cami, 22 Eylül 1922 depreminde zarar görmüş olmalıdır. Yerine 1926'dan beri kullanılan Aydın Ticaret Odası (AYTO) binası yapılmıştır (Fot.222, 223).

Çeşme, han avlusunda bulunmakta ise de işlevini kaybetmiştir. Han ve çeşme 2015 yılında Aydın Valiliği, Büyük Şehir Belediyesi ve Ticaret Odası fonlarıyla restore edilmiştir.

²⁰³ Arel, *Aydın ve Yöresinde....* s. 197

²⁰⁴ Fotoğraf Sedat Zengin'den 09 Aydın Tarihi Fotoğrafları (Kent Belliği) adlı facebook sayfasından alınmıştır.

4.2.2. Vakfiye ve Arşiv Belgelerinden Tespit Edilen Eserler

4.2.2.1. Külliyeler

Aydın (Güzelhisar) Ramazan Paşa Mahallesinde Cihanzade Mehmet Bey Külliyesi.(Külliye; cami, medrese, dersane, kütüphane ve şadırvandan oluşmaktadır.)²⁰⁵

Yeni Pazar Cihanzade Mustafa Ağa Külliyesi²⁰⁶

4.2.2.2. Camiler

Aydın At Pazarı Mevki (Köprülü Mahallesi) Atike Hanım Cami²⁰⁷

Aydın (Lonca mevki – Veysi Paşa Mahallesi) Mustafa Ağa cami²⁰⁸

Aydın (Lonca mevkide) Atike Hanım Cami²⁰⁹

Koçarlı (Sobuca Kapısında) İbrahim ağa Cami²¹⁰

Konya Kırelî Balanga Cihanzade vakfı mescidi²¹¹

Çay Cihanoğlu Mescidi²¹²

²⁰⁵ AVGM 736 numaralı defterin 27. Sahife ve 15. Sırasında kayıtlı Hacı Mehmet oğlu Cihanzade Hacı Mehmet Ağanın Evali Zilhicce 1149 / 1736 tarihli vakfiyesinde, Güzelhisar Ramazan Paşa mahallesinde külliye yaptıracağından bahseder. 1750 tarihli başka bir vakfiyede bu yapıların yapıldığı ve bazı gayrimenkullerin gelirinin buraya bırakıldığı yazar.

²⁰⁶ Arel, *Aydın ve Yöresinde*.... makalesinde 2310 numaralı vakıflar fihrisinde, 1967 yılında 228 numarası ile kayıtlı vakfiyeden bahsederek belirtmiştir. 1744 tarihli

²⁰⁷ AVGM Arşivi 480 numaralı defterin 474 sahifesi 72. Sırasında kayıtlı Aydın'da Atike Hanım Binti Abdullah Paşa Vakfı'na ait 1208 / 1793 tarihli vakfiyede belirtilmiştir.

²⁰⁸ AVGM Arşivinde 579 numaralı defterin 156. Sayfasının 75. Sırasında kayıtlı Hamza Balizade Hacı Hüseyin bey kızı ve Cihanzade Hacı Mustafa zevcesi Şerife Fatma Hanım 5 Şaban 1201 / 1786 tarihli vakfiyesinde, Mustafa Ağanın müceddeden bina eylediğini belirtir. Ve bu caminin bakımı, onarımı ve görevliler için gayrimenkullerin gelirinin bazısını bu cami bıraktığını belirtmektedir.

²⁰⁹ AVGM Arşivinde 480 numaralı defterin 474 sahife 72. sırasında kayıtlı Aydın'da “Atike Hanım binti Abdullah Paşa Vakfı”na ait 1208 tarihli vakfiye.

²¹⁰ AVGM Arşivinde 603 nolu 120. Sayfa 210. Sırasına kayıtlı Sobuca “Es-Seyid Mustafa Ağa ibn merhum İbrahim vakfı'na” ait Cemâziye'l-evvel 1259 tarihli vakfiyede belirtilmiştir.

²¹¹ C. EV. Gömlek no: 3665, Dosya no: 74, H.1255/Za/20.

²¹² AVGM Arşivinde 631 nolu defterin 136. sayfa ve 101. sırasında kayıtlı Karahisar'da el-Hâcc Mustafa Ağa ibn Abdullatif Ağa Vakfı'na âid 13 Safer 1236 târîhli vakfiyesinde Cihanzade Mustafa Ağanın şahidler arasında bulunması önemlidir.

4.2.2.3. Medreseler

Koçarlı Cincin Cihanzade Abdülaziz Efendi Medresesi²¹³

Koçarlı Cihanzade Medresesi²¹⁴

Koçarlı Dedeköy Medresesi²¹⁵

4.2.2.4. Müştemilatlar

Kuşadası Cami-i Şerif Mahallesinde Hacı Hatice Hatun Sarayı²¹⁶

4.2.2.5. Çeşmeler

Aydın Kemer Çayı Mahallesi Cihanzade Mehmet Bey Çeşmesi²¹⁷

Aydın İmam Köy Cihanzade Mehmet Beyin Oğlu için yaptırdığı Mustafa Çeşmesi²¹⁸

Aydın İmam Köyünde Fatma Hanım (Cihanzade Mustafa Zevcesi) Çeşmesi²¹⁹

Aydın Mandıra Köyünde Fatma Hanım (Cihanzade Mustafa Zevcesi) Çeşmesi²²⁰

Aydın (Hürmalı Bahçe Mahallesi) üç adet çeşme²²¹

Koçarlı Mahalle Arası çeşmesi²²²

²¹³ Ayda Arel, "Cincin Köyünde Cihanoğullarına Ait Yapılar", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, Nisan 1987.

²¹⁴ İki medrese de Cihanoğlu Mustafa ile Posacızade Mustafa Ağanın vakfiyelerinde belirtilmiştir.

²¹⁵ AVGM 736 numaralı defterin 27. Sahife ve 15. Sırasında kayıtlı Hacı Mehmet oğlu Cihanzade Hacı Mehmet Ağanın Evali Zilhicce 1149 / 1736 tarihli vakfiyesi.

²¹⁶ AVGM 736 numaralı defterin 27. Sahife ve 15. Sırasında kayıtlı Hacı Mehmet oğlu Cihanzade Hacı Mehmet Ağanın Evali Zilhicce 1149 / 1736 tarihli vakfiyesi.

²¹⁷ AVGM, 1988 nolu defterin 488. Sayfasına kayıtlı Aydın'da (Cihanzade Hüseyin Bey bini Mustafa Bey) vakfına ait 1201 tarihli vakfiye.

²¹⁸ AVGM, 1988 nolu defterin 488. Sayfasına kayıtlı Aydın'da (Cihanzade Hüseyin Bey bini Mustafa Bey) vakfına ait 1201 tarihli vakfiye.

²¹⁹ AVGM, 1988 nolu defterin 488. Sayfasına kayıtlı Aydın'da (Cihanzade Hüseyin Bey bini Mustafa Bey) vakfına ait 1201 tarihli vakfiye.

²²⁰ AVGM, 1988 nolu defterin 488. Sayfasına kayıtlı Aydın'da (Cihanzade Hüseyin Bey bini Mustafa Bey) vakfına ait 1201 tarihli vakfiye.

²²¹ AVGM, 608/2 nolu defterin 108. sayfa ve 87. sırasında kayıtlı Güzelhisarda cenâb Mehmed Paşa vakfına ait 1168(1754 tarihli vakfiyesi.

Beydağ İlçe merkezi (Balyambolu) Fatma Hanım Çeşmeleri²²³

4.2.2.6. Sebiller

Cincin köyü Atike Hanım Sebili²²⁴

4.2.2.7. Kuleler

Koçarlı Haydarlı Mehmet Bey Kulesi²²⁵

Koçarlı Sobuca İbrahim Bey Kulesi²²⁶

Koçarlı Cincin Abdülaziz Efendi Kulesi²²⁷

Koçarlı Dedeköy Cihanzade Mehmet Bey Kulesi²²⁸

Aydın Abdülaziz Efendi Kulesi²²⁹

4.2.2.8. Konaklar

Aydın Hasan Efendi Mahallesi Cihanzade Mehmet Bey Konağı²³⁰

Aydın Köprülü Mahallesi Cihanzade Mustafa Kızı Konağı²³¹

Aydın Mahkeme Mahallesi Cihanzade Kebir Konağı²³²

²²² AVGM Arşivinde 603 nolu 120. Sayfa 210. Sırasına kayıtlı Sobuca “Es-Seyid Mustafa Ağa ibn merhum İbrahim vakfı’na” ait Cemâziye’l-evvel 1259 tarihli vakfiyede belirtilmiştir.

²²³ AVGM, 579 numaralı defterin 156. sayfasının 75. sırasında kayıtlı “Hamza Bâli zade Hacı Hüseyin bey kızı ve cihanzade Hacı Mustafa karısı Şerife Fatma Hanımın 5 Şaban 1201 tarihli vakfiyesi.

²²⁴ AVGM, 480 numaralı 474 sahifesi 72 sırasında kayıtlı aydın’da “Atike hanım binti Abdullah Paşa Vakfı 1208/1793 tarihli vakfiyesinde belirtilmektedir.

²²⁵ Ayda Arel, Ege Bölgesi Ayanlık Dönemi Mimarisi 1986-1991 çalışmaları, *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1992, s. 232.

²²⁶ Ayda Arel, *a.g.m.*, s. 232.

²²⁷ *A.g.m.*, s. 232.

²²⁸ s. 232.

²²⁹ Arel, *cihanoğulları..* s. 197.

²³⁰ AVGM 736 numaralı defterin 27. Sahife ve 15. Sırasında kayıtlı Hacı Mehmet oğlu Cihanzade Hacı Mehmet Ağanın Evali Zilhicce 1149 / 1736 tarihli vakfiyesinde belirtilmiştir.

²³¹ AVGM Arşivi 590 numaralı 149. Defterin 141. Sırasında kayıtlı İbrahim bey oğlu İbrahim beyin 1299 / 1882 tarihli vakfiyesinde zevcesi Rabiya hanımın konağından bahseder.

Aydın Köprülü Mahallesi külliye arkası Cihanzade Abdülaziz Konağı²³³

Kuşadası Cami Şerif mahallesinde Hacı Hatice Hatun Sarayı²³⁴

Aydın Cihanzade Abdülaziz Efendi Konağı²³⁵

Aydın Cemalleddin mahallesi Cihanzade Abdullah Konağı²³⁶

Koçarlı Cihanzade İbrahim Ağa Konağı²³⁷

Koçarlı Dedeköy Cihanzade Mehmet Bey Konağı²³⁸

Koçarlı Haydarlı Cihanoğlu Konağı²³⁹

Koçarlı Cincin Cihanzade Abdülaziz Efendi Konağı²⁴⁰

4.2.2.9. Sıbyan Mektepleri

Aydın (Güzelhisar) Cemaleddin Mahallesinde Cihanzade Mehmet Bey Sıbyan Mektebi²⁴¹

Osmanbükü Rabia Hanım Sıbyan Mektebi²⁴²

²³² 1820 tarihli Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 608/2 numaralı 117. Sahife ve 97. Sırasında kayıtlı Molla Mehmet oğlu Hacı Hasan 17 Recep 1236 / 1820 tarihli vakfiyesinde, bir gayrimenkulüne sınır olduğunu belirtmiştir.

²³³ Arel, *Aydın ve Yöresinde*.... s.197.

²³⁴ AVGM 736 numaralı defterin 27. Sahife ve 15. Sırasında kayıtlı Hacı Mehmet oğlu Cihanzade Hacı Mehmet Ağanın Evali Zilhicce 1149 / 1736 tarihli vakfiyesinde, Mehmet Bey satın aldığı yazılıdır.

²³⁵ Arel, *Aydın ve Yöresinde*....

²³⁶ AVGM, 608/2 nolu defterin 160.sayfa ve 138.sırasında kayıtlı Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Mustafa ağanın 21 ramazan 1293 tarihli vakfiyesinin

²³⁷ AVGM arşivi 603 numaralı 120. Sayfasında kayıtlı sobuca'da es-seyid Mustafa Ağa ibn merhum İbrahim vakfına ait Cemâziye'l-evvel 1259 / 1843 tarihli vakfiyesinde konağın çeşmesine ait suyollarından bahsedilmektedir.

²³⁸ Ayda Arel, Ege Bölgesi Ayanlık Dönemi Mimarisi 1986-1991 çalışmaları, *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1992.

²³⁹ Arel, *Aydın ve Yöresinde*.... s. 202.

²⁴⁰ Arel, *Aydın ve Yöresinde*....

²⁴¹ AVGM 736 numaralı defterin 27. Sahife ve 15. Sırasında kayıtlı Hacı Mehmet oğlu Cihanzade Hacı Mehmet Ağanın Evali Zilhicce 1149 / 1736 tarihli vakfiyesinde mektep yaptırdığı yazılıdır.

Söke Hacı İlyas Ağa Sıbyan Mektebi²⁴³

Aydın At Pazarı mevki de (Köprülü mahallesi) Atike Hanım Sıbyan Mektebi²⁴⁴

4.2.2.10. Değirmenler

Sarısü değirmeni²⁴⁵

Sarıçay değirmeni²⁴⁶

Dibek Önü Susamyacı değirmeni²⁴⁷

Palamud değirmeni²⁴⁸

Poyrazan mezrasında At değirmeni²⁴⁹

Tekeli Köyü At değirmeni²⁵⁰

²⁴² AVGM Arşivi 1988 no.lu defterin 488 sahifesinde kayıtlı Cihanzade Hüseyin Bey vakfına ait 1201/ 1786 tarihinde müceddeden yaptırdığını yazmıştır. 590 numaralı 149. Defterin 141. Sırasında kayıtlı İbrahim bey oğlu İbrahim beyin 1299 / 1882 tarihli vakfiyesinde zevcesi (Cihanzade Mustafa kızı) Rabiya Hanımın Osmanbükünde ihya ettirdiği sıbyan mektebinin bakımından bahseder.

²⁴³ Hacı İbrahim beye ait aynı vakfiye bu mektebin onarımından bahseder.

²⁴⁴ AVGM Arşivi 480 numaralı defterin 474 sahifesi 72. Sırasında kayıtlı Aydın'da Atike Hanım Binti Abdullah Paşa Vakfı'na ait 1208 / 1793 tarihli vakfiyede belirtilmiştir.

²⁴⁵ Cihanzade Mehmet bey vakfiyesinde geçmektedir.

²⁴⁶ Cihanzade Mehmet bey vakfiyesinde geçmektedir.

²⁴⁷ AVGM, 583 Numaralı defterin 64 sahifesi ve 50. Sırasında kayıtlı Mustafa pğlü dergahı ali kapıcıbaşılardan Cihanzade Mehmed beyin 1223/1808 tarihli vakfiyesi.

²⁴⁸ AVGM, 583 Numaralı defterin 64 sahifesi ve 50. Sırasında kayıtlı Mustafa pğlü dergahı ali kapıcıbaşılardan Cihanzade Mehmed beyin 1223/1808 tarihli vakfiyesi.

²⁴⁹ AVGM, 739 Nolu defterin 101. Sayfa 47. Sırasında Mehmet ağa oğlu Cihanzade Abdülaziz Efendi vakfi 1168/1755 tarihli vakfiyesinde bahseder.

²⁵⁰ Abdülaziz Efendi vakfiyesinde geçmektedir.

5. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

5.1 Plan ve Mekân Anlayışı

5.1.1 Külliyeler

Bir Türk şehrinin fiziki yapısını oluşturan unsurlar genel olarak cami, mescid, imarethane, medrese, hamam gibi dini ve sosyal amaçlı binalardır. Külliyeler; çeşitli fonksiyonları olan ve birkaç yapıdan meydana gelen mimari kompozisyonlardır. Bunlar bir yapı grubu şeklinde bir arada bulunabildikleri gibi ayrı ayrı yapılar şeklinde de inşa edilmiş olabilirler. Bir mimarlık kompleksi tipi olan külliyeler, Türklerin dünya mimarlık sanatına verdiği en başarılı eserler olarak değerlendirilmektedir²⁵¹.

En basit anlamı ile külliye, “çeşitli fonksiyonel yapı birimlerinin, bir arada planlanıp inşa edildiği sosyal kuruluş” olarak tanımlanabilir. Bir külliyei meydana getiren yapılar, başta cami ve türbe olmak üzere, medrese, tıp medresesi, darüşşifa, imaret (aşevi), tabhane (misafirhane), han (kervansaray), arasta, hamam, sıbyan mektebi, kütüphane, sebil, çeşme, muvakkithane, köprü ve bazı ek yapılar olmaktadır. Ancak bu yapıların tamamının bir külliyei oluşturduğu söylenemez. Bu yapılardan bir kaçının bir arada planlanıp inşa edilmesi, kuruluşun “külliye” adı ile tanınmasına yeterli olmuştur²⁵².

XVIII. yüzyılın ortalarına kadar, caminin önemli olduğu külliyeler paralelinde, medrese plan yorumuna bağlı küçük külliyelerin inşa edildiği görülür. Bu külliyelerde, derslane-mescit fonksiyonlu, günümüzde cami adı ile anılan hacim, mektep, hayır anlayışı ile yapılan sebil ve çeşmeler bulunur. Medresenin önemli olduğu külliyeler içinde yer alan bu kuruluşta, han gibi, büyük ticaret yapısına yer verilmesi önem taşır²⁵³.

Cihanoğlu ailesinin külliye olarak inşa ettirdikleri yapılar toplulukları şu şekildedir: Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesi, Aydın Mehmet Bey Külliyesi, Aydın Mustafa Ağa Külliyesi, Yenipazar Mustafa Ağa Külliyesi, Koçarlı Mustafa Ağa Külliyesi. Ancak günümüze külliye olarak sadece Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesi gelebilmiştir. Diğerleri doğal afetler ve işgal süreçlerinde zarar görerek ya tamamı yıkılmış ya da ancak birkaç yapı

²⁵¹ Feridun Akozan “Türk Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi VIII*, Ankara 1969, s. 303-304.

²⁵² Gönül Cantay, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara, 2002, s. 1; Gönül Cantay, “Türk Mimarisinde Külliye”, *Türkler*, C. 7, s. 1263.

²⁵³ Gönül Cantay, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara, 2002, s. 95-103.

elemanı bulunmaktadır. Bu sebepten sadece Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesi, külliye olarak değerlendirilmiştir.

Külliye, Osmanlı Klasik dönemi büyük boyutlu külliyelerinin yerine mütevazı küçük külliyelerin yapılmaya başlandığı barok üslupta taşradaki Batılaşma döneminin geçişteki önemli bir örneği teşkil etmektedir.

Külliye elemanları aynı avlunun içerisinde cami, kemerli geçit, çeşme, şadırvan ve sebiliyle çok fonksiyonlu bir külliye'dir. Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesini oluşturan yapılara bakıldığında zaman, külliyenin cami merkezli olduğu anlaşılmaktadır. Çeşme ve sebil yapılarının, fonksiyonları gereği ana cepheleri yoldan taraftadır. Medrese ile sarnıç ayrı olarak yapılmıştır. Cami, çeşme ve sebil en son 2005 yılında restore edilmiştir. Medrese ise 2011 yılında restoresi tamamlanarak İlim Yayma Cemiyeti tarafından günümüzde de kullanılmaya devam edilmektedir. Külliyenin su ihtiyacını karşılayıp, depolamak için yapılan sarnıç metruk durumda avlunun güneydoğusunda yer almaktadır.

Külliye hakkında Arel, Abdülaziz Efendinin konağı ve kulesinden bahsetmektedir. Günümüzde medresenin arka kısmında(avlunun kuzeyindeki boş arazi) olma olasıdır. Yine Aydın Koruma Kurulunun arşivlerinden bu alanın 1970 yıllara kadar bir hamam yapısı olduğu ve özgün bir eser olmadığı için yıkıldığı öğrenilmiştir.

Abdülaziz Efendi camiinin alt kısmında çilehaneler, depo birimleri ve kemerli bir geçit yapılmıştır. Güneybatısında yer alan kemerli geçit ile cami kotu yükseltilerek, görkemli bir eser haline getirilmiştir. XVIII. yüzyılda İstanbul camilerinde görülen yükselme, ihtişamını taşrada da kendini has mimarisi ile aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Zemin kotunun bu şekilde yükseltilerek dikkat çekilmesinin amacı belki iki sokak yukarısında bulunan Üveys Paşa camiine yetişme, ulaşma çabasıdır. Caminin yapıldığı eğimli topoğrafyaya bakıldığında Aydın'ın kot olarak en yüksek mevkie yapılan Üveys Paşa cami aşağı doğru peşi sıra halinde Abdülaziz Efendi cami, Ramazan Paşa cami, Hasan Çelebi ve Süleyman Bey camileri hiyeraşi sıralamasına göre yapıldığı ve Abdülaziz Efendi camiinin yükseltilmesinde aynı mertebeye ulaşma hissiyatı vermeye çalışılmış gibidir. Kemerli geçitin yapılış diğer amacı caminin ağırlığını taşıması şeklindedir.

Caminin oturduğu terası taşıyan revakın benzerleri, Çeşme'nin XVIII. ve XIX. yüzyıldan kalma en seçkin konutlarının giriş sahanlıklarında ya da Çeşme'nin 18 mil açığında bulunan ve Çeşme'yle tarihi bağlantısı bilinen Sakız adasının Kampos ovası villalarında da

görülmektedir²⁵⁴. Caminin batı avlu kapısı özelliği Balıkesir Lonca Evliya Çelebi Camiyle²⁵⁵ ve Manisa da bulunan Kara Osmanoğulları²⁵⁶ yapılarıyla İzmir Zeytinliova Kara Osmanoğlu Hacı Mustafa Cami, Bergama Kara Osmanoğlu İbrahim Nazif Ağa Cami alt kat oda hücreleri ve platform özellikleriyle benzer özellikler taşımaktadır.

Abdülaziz Efendi Külliyesinde bulunan eğitim ve öğretime yönelik medrese yapısı Aydın'daki üç medreseden birisidir. Medrese "U" planlı olması ve öğrenci hücreleri ile Osmanlı döneminden günümüze gelebilen Nasuh Paşa Medresesi yapısına benzemektedir.

Aydın ilinin sıcak bir iklim ve su kaynakları bakımından zengin olması sebebiyle hayır işlerine önem veren varlıklı kimselerin en çok önem verdiği yapı türü çeşmelerdir. Külliye dâhil olan çeşme ve sebil yapısı bitişik olarak yapılmıştır. Bu tip çeşme, sebil yapıları Anadolu'da yaygın olarak görülmemektedir. Atike Hanım (1773), Fatma (Afife) Hanım (1754), Aydın'da Efekent Mahhallesi Sebili (XVIII. yy)²⁵⁷, Abdullah Paşa Sebili (XX. yy)²⁵⁸ ve Malazgirt Meydan Sebili (XIX-XX. yy)²⁵⁹ ile plan ve mekân anlayışı olarak benzemektedirler.

Cihanoğlu Külliyesi, yapıldığı yerlerin nüfus ve coğrafi durumu dikkate alınarak taşradaki Osmanlı mimari geleneklerine bağlı kalınıp küçük külliye olarak yapılmışlardır. Cihanoğulları, inşa ettirdikleri külliyele hem halkın ibadet ihtiyacını karşılayan camiler hem de eğitim ve öğretime yönelik medreseler, ticarete yönelik han, hayır işleri için sebil ve çeşmeleriyle çok fonksiyonlu külliyele meydana getirerek buldukları yerin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Kare planlı, tek kubbeli mekân özelliği ile 1708 yılında Nasuh Paşa tarafından yaptırılan Aydın Nasuh Paşa Külliyesi²⁶⁰(Ç. 95, 96 - Fot. 245, 246, 247, 248, 249)

²⁵⁴ Arel, "Aydın ve Yöresinde..." s.185.

²⁵⁵ Cami hakkında detaylı bilgi için bkz: H. Sözlü, Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış) Doktora Tezi), Van, 2014.

²⁵⁶ Kara Osmanoğulları Camileri için bakz: İnci Kuyulu, *Kara Osman-oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara, 1992.

²⁵⁷ Muzaffer Yılmaz, *Aydın İli Merkezi'ndeki Tarihi Su Yapıları*, Konya Selçuk Üniversitesi Yüksek lisans tezi, 2010, s. 75.

²⁵⁸ Muzaffer Yılmaz, *A.g.t.*, s. 75.

²⁵⁹ *A.g.t.*, s. 81.

²⁶⁰ Nasuh Paşa Aydın'ın yerlisidir. Softalık ve çömezlikten yetişmiştir. Açıkgozlüğü sayesinde Serdengeçti Ağa oldu. 1698 M. de Karaman Beylerbeyliği ile Saruhan'a, ve 1699 M. de Aydın Muhassıl oldu. Muhassıllığı zamanında, şiddetli icraatı ile bütün memleket halkını sindirdi. 1707 M. de Şam Valisi oldu. Orada akraba ve doslarını kayırıp, onlara rütbe ve Mansıp dağıtmasıyla tanındı. Sayda ve Trablusşam eyaletlerini istemesinden

ile benzer özellik göstermektedirler. Bu külliye plan ve mekân anlayışı benzer olan ve günümüze kadar gelebilen Aydın'daki iki külliye'dir.

5.1.2 Medreseler

İlk örnekleri Anadolu dışında görülen ve çıkış noktasını müderrisin evinden alan medreseler, başlangıçtan itibaren kendine özgü plan şeması gösteren eğitim-öğretim yapılarıdır. XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da inşa edilmeye başlanan medrese yapıları, Osmanlıların son dönemlerine kadar Anadolu'nun en küçük yerleşim alanlarına dahi kurulmuştur²⁶¹.

Abdullah Bay'a göre, taşrada medrese kurucuları klasik devirde çoğunlukla taşradaki bürokratik zenginler veya doğrudan devlet adamlarıdır. Medreselerin müderrisler tarafından açılması, müderris sayısının artması, müderrisliği evlatlarına bırakma düşüncesi medrese idaresini babadan-oğula geçmesini sağlamıştır. Modernleşme ile medreseler fen eğitimi yerine daha çok din eğitimi veren kurumları dönüşmüştür.

Cihanoğlu ailesinin yaptırmış olduğu medrese yapılarından özgün olarak sadece Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesinde bulunan medrese günümüze kadar gelebilmiştir. Koçarlı-Dedeköy'de medrese hücrelerinden geriye iki hücre yapısı kalmış, bunlar da 1940'lı yıllarda ev'e dönüştürülmüştür. Dedeköy'deki hücre yapıları değerlendirme ve karşılaştırmaya alınmamıştır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde genellikle dikdörtgen planlı ve avlulu medrese planı uygulanmıştır. Revaklı, zemin katı "U", üst katı "L" planlı Cihanoğlu Medresesi, "L" planlı tipi örneklerindedir. Revakların arkasında medrese odaları yer almaktadır. Aydın'da Millet İlyas Bey Külliyesi Medresesi (1404)²⁶², Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesi Medresesi (1756) ve Aydın Nasuh Paşa Külliyesi medresesi (1708)²⁶³ gelebilmiştir.

---

korkan Saray tedibi için Yusuf Paşayı gönderdi. Bunu haber alan Nasuh Paşa kaçarken yakalandı ve Şam'da idam edildi. Nasuh Paşa ve külliyesi için detaylı bilgi için Sevgi Parlak, "Nasuh Paşa Külliyesi" *İslam Ansiklopedisi*, C. 32, 2006, s. 428-429; Asaf Gökbil, *Aydın İli Tarihi*, İstanbul, 1936, s. 174.

²⁶¹ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara, 1969, s. 10; Ara Altun, "Orta Asya Türk Sanatı ile Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Mimarisi", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1988, s. 33-44.; Gönül Cantay, "Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi", *Türkler*, C.XII, Ankara, 2002, s.86-102.; Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*, Ankara, 1999, s. 193-238.

²⁶² Semavi Eyice, "İlyas Bey Külliyesi" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 22., İstanbul, 1988, s. 164.

²⁶³ Sevgi Parlak, "Nasuh Paşa Külliyesi" *İslam Ansiklopedisi*, C. 32, 2006, s. 428-429

Plan ve mekân anlayışı olarak Aydın Nasuh Paşa Külliyesinde bulunan medrese (1708) ile benzer özellik göstermektedir(Fot. 247, 248, 249- Ç. 99).

5.1.3 Camiler

Türk cami ve mescit mimarisinde, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde malzeme, plan elemanları, süslemeleri plan grupları ve detaylarda farklılık görülmektedir²⁶⁴.

Cihanoğlu Ailesinin yapılarının çoğunluğunu camiler oluşturmaktadır. Aydın merkez, ilçeler ve köylerde incelenerek tespit edilen ve kataloğa alınan cami sayısı 9'dur. Merkezde 1, Koçarlı'da 6, İncirliova'da 1, Dalama 'da 1 cami incelenmiştir.

Cihanoğlu ailesinin camilerini plan ve kuruluş bakımından çeşitli açılardan gruplandırmak mümkündür.

5.1.3.1. Kare Planlı Kubbe ile Örtülü Olan Camiler

Araştırmacılar, tek kubbeli yapı geleneğinin kökeni hakkında farklı bilgiler vermektedir. Emel Esin²⁶⁵ ve Mustafa Cezar²⁶⁶, tek kubbeli yapıların kökenini, Orta Asya çadırlarına ve Uygur stupalarına bağlamaktadır. A. Godard ise kubbenin kökenini, Sasani

²⁶⁴ Cami mimarisinin oluşumu, ilk camiler, camilerin mimari unsurları ve tarihi gelişimi, türleri, plan tipleri hakkında bkz.: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi II*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1993, s. 767-768.; Celal Esad Arseven, "Cami", *Sanat Ansiklopedisi I*, İstanbul, 1958, s. 324., Semavi Eyice, "Mescid", *DİA*, C. 7., İstanbul, 1993, s. 58., Suut Kemal Yetkin, *İslam Sanatı Tarihi*, Ankara, 1954, s. 5., Yetkin, *İslam Mimarisini*, Ankara, 1959, 5-7. Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1970.;Sadi Dilaver, *Anadolu'da Selçuklu Cami Mimarisinin Gelişmesi*, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1970, s. 106-109.; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV XV. Yüzyıl (1300 – 1453)*, Ankara, 1989, s. 3-4.; Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Cami Tipolojisi Üzerine Bir Deneme", *Uluslar arası Osmanlı Öncesi Türk kültürü Kongresi* 4-7 Eylül, Ankara, 1989, s. 170.; M. Kemal Şahin, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Camilerinin Çözümlemeli Plan İrdelemesi*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1995, s. 351-353.; M. Oluş Arık, "Anadolu Selçuklu Mimarlığında Tipoloji Üzerine Düşünceler", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Konya, 2001, s. 33-39.; K.A.C. Creswell, *A Short Account of Early Muslim Architecture*, 1958., A.U. Pope, *A Survey of Persian Art*, Vol. II, London, New York, 1939., K. Otto Dorn, *Kunsts Das Islam*, Baden, 1965; A. Godard, *L'Art De L'Iran*, Paris, 1962; G. Marçais, *Manuel D'Art Musulman L'Architecture (Tunisie, Algerie, Maroc, Espagne Sicile) I-II*, Paris, 1926-27; J.H. Kramers, *Shorter Encyclopedie of Islam*, London, 1974, s. 330-332.

²⁶⁵ Emel Esin, "Türk Kubbesi", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara, 1971, s. 165.

²⁶⁶ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977, s.75.

Ateşgedelerinde görmektedir²⁶⁷. Ancak Mustafa Cezar, tek kubbeli cami fikrinin Türkler tarafından ortaya atıldığını öne sürerek, A. Godard'ın fikrine karşı çıkmaktadır. Semra Ögel ise tek kubbeli camilerin, Orta Asya ve İran sanatının karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkan bir şema olduğunu vurgulamaktadır.

Anadolu'da enlemesine ve derinlemesine planlı camilerin yanı sıra kare planlı camiler önemli gelişme göstermiştir. XII. yüzyıldan itibaren mescitler, genellikle kare planlı, üzeri düz dam ya da kubbe ile örtülü, beden duvarına bitişik minare ve harimin önünde birer giriş mekânları olan yapılardır²⁶⁸.

Anadolu'da kare planlı harim gövdesinin bir kubbe ile örtüldüğü plan şeması ilk olarak XIII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. "Tek Kubbeli Selçuklu Mescitleri" adıyla anılan bu camilerin, Konya ve çevresinde yoğunlaştığı bilinmektedir²⁶⁹.

Kare planlı, üzeri bir kubbe ile örtülü harim şeması, Beylikler dönemi camilerinde en çok tercih edilen plan şeması olmuştur²⁷⁰.

Osmanlıların İznik şehrini almaları ile İznik'te yaptıkları Hacı Özbek Cami, Yeşil Cami, Selçuklu tek kubbeli mescid mimarisi esas alınarak yapılan ilk Osmanlı Camileridir²⁷¹.

M. Kemal Şahin' göre, Aydındaki camilerin öncül örnekleri Anadolu Selçuklu mescit plan geleneği olduğunu belirtmektedir²⁷².

Bu grup içinde Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesindeki Cami (1756) ve Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Cami (1834) vardır.

²⁶⁷ A. Godard, *L'Art de L'Iran*, Paris, 1962, s.340.

²⁶⁸ Ali Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitler*, Ankara, 2001, s. 222.

²⁶⁹ Bilgi için bkz.: M. Katoğlu, "XIII. yüzyıl Konya'sında Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve Son Cemaat Yeri", *Türk Etnografya Dergisi*, IX, Ankara, 1967, s. 81-100; S. Dilaver, "Anadolu'da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, IV, İstanbul 1971, s. 17-28; Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Ankara, 1991, s. 55-62; A. Boran, *Van Gölü Çevresindeki Tek Kubbeli Camilerin Türk Sanatındaki Yeri (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi)*, Van, 1994, s.11; Sedat Bayrakal, *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998, s. 115.

²⁷⁰ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. yüzyıl (1300-1453)*, Ankara, 1989, s. 4; A. Durukan, *Balat İlyas Bey Cami*, Ankara, 1988, s.18.

²⁷¹ Semai Eyice, *Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler*, İstanbul 1958, s. 8

²⁷² M. Kemal ŞAHİN, "Batı Anadolu Bölgesinde Anadolu Selçuklu Sanatının Etkileri", *ege yakası sayı 4*, s.21

Aydın Abdülaziz Efendi Cami (Ç. 7) kuzey cephede son cemaat revakı ve kuzeybatı köşede minaresiyle tek kubbeli kare planlı camilerin tipik bir örneğidir. Bir platform üzerine inşa edilmesiyle dikkat çeken bir camidir. Platformun altı kısmı çilehane (depo) şeklinde ve üst kısım ibadet mekânı olarak değerlendirilmektedir. Bu özelliği ile Aydın'da bir örneği bulunmamaktadır. Anadolu'da İstanbul Rüstem Paşa Cami (1560-1561)²⁷³, Kara Osmanoğulları²⁷⁴ yapılarından Zeytinliova Kara Osmanoğlu Hacı Mustafa Cami (1747)²⁷⁵, Bergama Kara Osmanoğlu İbrahim Nazif Ağa Cami (1813-14)²⁷⁶, İzmir Şadırvanaltı Cami (1667-1668)²⁷⁷, İzmir Başdurak Cami (1652)²⁷⁸, İzmir Kestane Pazarı Cami (1667-1668)²⁷⁹ ile benzerdir. Bu tip düzenlemelerin yapılmasında arazinin topografyası ve şehrin gelişimiyle ilgili olmalıdır.

Cami, Aydın'da Üveys Paşa Camii (1568)²⁸⁰ (Fot 250, 251-Ç. 97), Hasan Çelebi Camii (1585)²⁸¹ (Ç. 98), Süleyman Bey Camii (1683)²⁸² (Ç. 99), Söke İlyas Ağa Cami (1812)²⁸³ (Fot. 256, 257, 258-Ç. 100), Kuşadası Kale İçi Camii (XVII. yy)²⁸⁴ (Ç. 101), Köşk Yavuz Şemşi Paşa Camii (1659)²⁸⁵ (Ç. 102), Söke Hacı Ziya Bey Camii (1894)²⁸⁶ (Fot. 255, 256, 257-Ç. 103) ile benzerlik göstermektedir.

Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Cami, kare planlı, kubbeli olup, ailenin kendine kırsal alanda benimsediği "U" şeklinde bir son cemaat revakı uygulamasıyla Aydındaki Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Camii'nden ayrılmaktadır(Ç. 55).

²⁷³ Özgür Mehmet İrkin, *Burhaniye'de Türk Devri Eserleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 18.

²⁷⁴ Kara Osmanoğulları Camileri için bakz: İnci Kuyulu, *Kara Osman-oğlu ailesine ait mimari eserler*, ankara, 1992.

²⁷⁵ İnci Kuyulu, *Kara Osman-oğlu ailesine ait mimari eserler*, ankara, 1992, s. 16.

²⁷⁶ İnci Kuyulu, *a.g.e.*, s. 36.

²⁷⁷ Özgür Mehmet İrkin, *a.g.t.*, s. 18.

²⁷⁸ *a.g.t.*, s. 18.

²⁷⁹ S. 18

²⁸⁰ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler-I*, Ankara, 1983, s. 651.

²⁸¹ *A.g.e.*, s. 655.

²⁸² S. 665.

²⁸³ Şakir Çakmak, *Muğla Cami ve Mescitleri*, Muğla, s. 130.

²⁸⁴ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler-I*, Ankara, 1983, s. 726.

²⁸⁵ *A.g.e.*, s. 662.

²⁸⁶ *A.g.e.*, s. 711.

Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Cami görülen son cemaat revakı “U” plan anlayışı Üsküdar Çinili Külliye Camii (1640)²⁸⁷, Üsküdar Şemşi Ahmed Paşa Camii (1580)²⁸⁸ ve Üsküdar Atik Ali Camiisi(1496-97)²⁸⁹nde de görülen bir özelliktir.

Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Cami, Anadolu’da Soma Hızır Bey Camii (1791-92)²⁹⁰(Fot. 258, 259, 260- Ç. 104), Yozgat Başçavuşoğlu Camii (1800)²⁹¹ (Ç. 105), Balya Ali Demirci Köyü Cami (1815)²⁹² (Ç. 106) ile benzerlik göstermektedir.

5.1.3.2. Derinlemesine Gelişen Dikdörtgen Planlı ve Ahşap Tavanlı Camiler

Anadolu’da Selçuklu Devrinde en yaygın cami tipi olan ve mihraba dik, uzunlamasına sahnınları ile bazilikaları hatırlatan camiler, Beylikler devrinde de devam eder. Plan olarak, Anadolu’da bol örneği görülen ortaçağ bazilikalarının etkisini sürdüren bu camiler, Selçuklu ve Beylikler devrinde yepyeni bir kılığa bürünmüştür²⁹³.

Bazilikal camilerde iç mekân destekler veya sütunlarla sahnınlara bölünür. Orta sahnın çok örnekte daha geniş ve yüksektir veya kubbelerle taçlandırılmıştır. Tavan düz olduğunda sütunlarla taşınır. Tonozlu ve kubbeli örneklerde sahnınlar, destekler üzerine oturan sivri kemerlerle bölünür. Kubbe ve tonoz sayısı, konumu farklılıklar gösterir. Beylikler devri örnekleri çoğunlukla üç sahnınlıdır. Avlu ve son cemaat yeri görülmez²⁹⁴.

Bu plan ve mekân tipolojisinin kaynağı bazilikalılar olarak gösterilse de Selçuklu Konya Alâeddin Keykubat Cami (XII. yy), Amasya Burmalı Minare Cami (1237-1247)²⁹⁵ ve Beylikler devri Beyşehir Eşrefoğlu Cami (1297)²⁹⁶ gibi camilerle de ilişkisi vardır.

Katalogda incelenen camilerden 7 adeti dikine dikdörtgen planlı ve düz ahşap tavanlı camiler grubuna girmektedir. Bunlar; Sobuca Cihanoğlu Mehmet Bey Camii (1736), Dedeköy

²⁸⁷ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul*, 2004, S. 395.

²⁸⁸ Oktay Aslanapa, *a.g.e.*, S. 325.

²⁸⁹ *A.g.e.*, S. 135.

²⁹⁰ Rüçhan Arık, *Batlaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu’da Üç Ahşap Cami*, Ankara, 1973, S. 10.

²⁹¹ Rüçhan Arık, *a.g.e.*, S. 26.

²⁹² Halil Sözlü, *Balıkesir’de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, Van, 2014, s.183.

²⁹³ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı*, Ankara, 1989, s. 11.

²⁹⁴ Gönül Öney, *a.g.e.*, s. 11.

²⁹⁵ Bozkurt Ersoy, *Bergama Cami ve Mescitleri*, Ankara, 1989, s.80.

²⁹⁶ Oktay Aslanapa, *Anadolu’da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişimi*, Ankara, 1991, s. 66.

Cihanoğlu Mehmet Bey Camii (1736), Cincin Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Camii (1760-1782), İncirliova Cihanoğlu Hüseyin Bey Camii (1786), Halilbeyli Cihanoğlu Camii (1794), Haydarlı Cihanoğlu Camii (1794) ve Posacızade Zeynep Kadın Camii (1793)'dir.

Harim kısmının planı XVIII. yüzyıldaki düz ahşap tavanlı ya da bağdadi tarzda örtülü, bazen de bağdadi tavan ortasında taşıyıcı bir özelliği olmayan ahşap kubbeyle vurgulanan ve üç yönden son cemaat yeri ya da galerişerşe kuşatılmış Anadolu'daki diğer dönem camilerine benzemektedir.²⁹⁷ Osmanlı mimarisinde bu tipten çok örnek olması gerekirken ahşap malzemenin dayanıksızlığı ve camilerin geçirmiş oldukları tadilatlar bu tipteki camilerin özgün olarak günümüze ulaşmasına engel olmaktadır. Araştırmacılara dikdörtgen planlı ahşap tavanlı yapıların süslemeleri yoksa dikkat çekici gelmemektedir.

Koçarlının Sobuca köyü, Halilbeyli köyü, Haydarlı köyü ve İncirliovanın Osmanbükü köyünde bulunan Cihanoğlu Camileri özgünlüğünü kaybetmesine karşın plan tipolojisini korumuştur. Yapılar kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, içten ahşap tavanlı, dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Harim mekânını "U" şeklinde üç yönden çevrelemiş son cemaat revakı vardır. Cihanoğlu ailesi kırsal alanda bu plan tipolojisini tercih etmiş ya da müceddeden yaptırdıkları için böyle yapmak zorunda kalmışlardır. Harim mekânın kuzeyinde ikinci kat olarak harimin kuzeybatı köşesinden ya da minareden çıkılan kadınlar mahfili yer alırken, alt ve üst katta aydınlatmak için pencere açıklıkları bulunmaktadır. Bu yapılar özgünlüğünü kaybetmesinden dolayı süsleme varsa dahi gelememiştir. Bu camilerin ibadetin devamlılığı için acil bakım ve onarımda ihtiyacı bulunmaktadır.

Cihanoğlu ailesi bu camilerinde plan ve mekân anlayışı olarak kırsal alanda en çok tercih ettikleri tipolojidir. Ailenin yaptırmış oldukları camilerin Aydın'daki örnekleri; Nasuh Paşa mescidi(1708)²⁹⁸, Atça Hacı Kemal Cami (XIX. yy), Yenipazar Ünübol Camii (XIX. yy), Bozdoğan Olukbaşı Köyü Minareli Camii (XVIII. yy), Karacasu Cumaönü Camii (1768), Kuyucak Çarşı Cami (XIX. yy)'dir.

Cihanoğlu ailesinin yaptırmış olduğu camileri restorasyonlar sonrasında özgünlüğünü koruyan ve kavuşan yapıları da mevcuttur. Bunlar; Aydın Abdülaziz Efendi, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa, Cicin Abdülaziz Efendi ve Dedeköy Mehmet Bey camileridir.

²⁹⁷ M. Sözen ve Diğerleri, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 296

²⁹⁸ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler-I*, Ankara, 1983, s. 726.

Cincin Abdülaziz Efendi Camii'nin bulunduğu arazi eğimli olması platform yapılmasına zorunlu kılmıştır. Platform üzerinde inşa edilen cami kuzey-güney dikdörtgen planlı, içten ahşap tavanlı, dıştan ise kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Harim mekânını üç yönden çevreleyen son cemaat revakı ile dikkat çekmektedir. Harimin kuzeyinde ahşap desteklerle taşınan kadınlar mahfili ve içeriği aydınlatan iki katlı pencere düzeneği vardır. Yapının en dikkat çeken özelliği ise Ege coğrafyasının ve ailenin yaşantısının izlerini taşıyan süslemelerin olmasıdır.

Yine ailenin dikkat çeken bu plan tipolojisinin bir başka örneği de Dedeköy'de bulunan Mehmet Bey Camii'dir. Eğimli bir arazide dikdörtgen planlı, üç yönden çevrelenen son cemaat revakı vardır. Yapı içten ahşap tavanlı ve dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Harimin kuzeyinde ikinci kat olarak düzenlenen ve son cemaat revakında çıkılan kadınlar mahfili bulunmaktadır. Beden duvarlarında iç kısım aydınlatabilmek için pencere açıklığı vardır. Yapı, halk onarımları sonucunda kısmen özgünlüğünü kaybetmiştir. Özellikle son cemaat revaklarında bu uygulamalar görülmektedir. Caminin dikkat çeken bir özelliği kırma çatının bir kasnak üzerinde olmasıdır. Yapının, kubbe ile örtülecek iken kırma çatıya dönülmüş bir izlenimi vardır. Yapıyı özel kılan bir başka unsur ise alçı süslemeleridir. Aydın Abdülaziz Efendi Camiinin mihrabında görülen bu süslemeler burada da karşımıza çıkmaktadır.

Cihanoğlu ailesinin özellikle Aydın, Koçarlı, Cincin, dedeköy camilerindeki dikkat çeken özellikler İstanbul camiileri'ndeki yenilikleri yakından takip ettiklerinin göstergesidir. Cihanoğlu ailesinin mimari eserleri Batılışma dönemin barok-rokoko uygulamasını Osmanlı resim geleneklerine uygun bir şekilde kilise havasında boş yer kalmayacak şekilde yaptırılmıştır. Bu şekilde bir uygulamaya benimsemelerinde İstanbul'da bulunan Payı-tahtın ve Halifelik makamının olması, sosyolojik ve ekonomik yaşantıları yönlendirmiştir.

Bu plan, mekân ve süsleme özellikleriyle Yozgat Çapanoğlu Camii (1777-79)²⁹⁹, Soma Hızır Bey Camii (1791-92)³⁰⁰, İzmir Şadırvan-altı Camii (1636), İzmir Hisar Camii (1671), Çal Boğaziçi Camii (1767), Acıpayam Yazırköy Camii (1802), Soma Şah ve Doğanlı Camileriyle benzerlik göstermektedir.

²⁹⁹ Rüşan Arık, *a.g.e.*, s. 23.

³⁰⁰ *A.g.e.*, s. 10.

5.1.4 Su Yapıları

5.1.4.1 Çeşmeler

Çeşme kelimesinin umumiyetle Farsça'da "göz" anlamındaki "çeşm" den geldiği kabul edilir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere "çeşm" denildiğinden, bunların akıtıldığı küçük yapılara "çeşme" adı verilmiştir³⁰¹. Herkesin yararlanması için düzen altına alınan bir suyun bir hazneye toplanarak veya borularla getirilerek akıtılmasına mahsus lüleli veya musluklu bir hazne şeklinde mermer, taş gibi malzemeden inşa edilmiş³⁰², genellikle önünde bir yalak bulunan³⁰³ umuma mahsus su alma yeridir.

Çeşme, kuruluşu, dekorasyonu, hatta çoğu zaman ihtiva ettiği kitabesiyle bir sanat eseri olarak mimarinin konusu olduğu kadar, hayati bir gıda olan suyun temini, kolayca alınabilecek yere kadar getirip akıtmak bakımından bir su mühendisliği eseridir³⁰⁴.

Türk su mimarisinin en yaygın ve en tanınmış örneği olan çeşmelere, önceki çağlarda yaşamış olan medeniyetlerde de rastlanmıştır. İlk çeşme yapılarının Antik Roma'da ortaya çıktığı bilinmektedir. Nympheum denilen bu yapılar, hem hayvanların sulanması, hem içme suyu sağlama ve hem de görsel bir zenginlik ortaya koyma amaçlarıyla yapılmıştır³⁰⁵.

³⁰¹ Ayla Ödekan, "çeşme", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, I., İstanbul, 1987, 396; H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri, Beyoğlu Cihetindeki Meyve Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler*, Ankara, 1991, 1; H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi*, Ankara, 1995,1; Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara, 1999, 574-633; Abdülkadir Dünder, *Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara, 1999, 552; Mehmet Özkarcı, *Niğde'de Türk Mimarisi*, Ankara, 2001, 164-210; Kadir Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara, 2002, 203-218; Ayşe Çaylak Türker, "Osmanlı Çeşme Mimarisinde Çanakkale Çeşmelerinin Yeri ve Önemi", *Ortaçağ'da Anadolu Aynur Durukan'a Armağan*, Ankara, 2002, 167-184; vd.

³⁰² Celal Esad Arseven, "Çeşme" *Sanat Ansiklopedisi I.*, İstanbul, 1988, s. 388-389; Emine Karpuz, "Konya'da Bulunan çok Cepheli Çeşme Özellikleri", *Müze*, XI., s. 27-32.; Mustafa Denkteş, *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri, 2000, 188-19; Ali Boran vd, "Siirt İli ve İlçelerindeki 2000 Yılı Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.I., Ankara, 2002, 17-32; Esra Bölükbaşı, *Safranbolu Su Mimarisi*, (H.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004, 52. vd.

³⁰³ Anonim, "Çeşme", *Gençler İçin A'dan Z'ye Genel Kültür Ansiklopedisi*, I., İstanbul, 2003, s. 375.

³⁰⁴ Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara, 1997, s. 20.

³⁰⁵ Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1996, s. 58.

Yazılı kaynaklar ve açığa çıkartılan kalıntılara göre Anadolu'da ilk çeşmelerin M.Ö. II. Bin yıllarına kadar gittiği ileri sürülmektedir³⁰⁶. Bununla beraber, Anadolu'da günümüze kadar ulaşabilmiş en eski çeşme, Van-Hakkari karayolu üzerinde bulunan Çavuştepe mevkiindeki Urartu kalesi içinde bulunmakta olup, Urartulara ait olan bu yapı, M.Ö. IX-VII. yüzyıllara tarihlendirilmektedir³⁰⁷. Sarayın kadınlar dairesi mutfak kısmında ortaya çıkarılmış olan bu çeşmede taştan, muntazam oluklarla aktarılan su, ana kayaya oyulmuş yuvarlak yalıklara dökülmektedir³⁰⁸.

Ortaçağ İslam şehirlerinde, dinin temizliğe ve suya verdiği büyük önem, Hz. Peygamberin sadakaların en faziletlisinin “su temini” olduğunu söylemesi Müslümanlar için çeşme inşasını teşvik edici unsurlar olmuştur. Müslümanlar, ele geçirmiş oldukları bölgelerde bulunan antik çeşmeleri onararak kullanmışlardır³⁰⁹. Aynı dönemde Avrupa'da çeşme, küçük ve önemsiz bir yapı tipiyken gelişkin çeşme yapıları ancak Barok dönemde inşa edilmeye başlanmıştır³¹⁰.

Anadolu'da Selçuklular döneminden başlayarak Osmanlı Dönemine kadar her şehirde cami ve medrese cephelerine, köşe başlarına, sokak içlerine içme suyu ve temizlik ihtiyacını karşılamak amacı ile yapılan çeşmeler, esasında bir hayır eseri, bir sosyal yardım tesisi olup aynı zamanda şehirleri süsleyen mimari elemanlardır³¹¹.

Anadolu'da inşa edilen çeşmeler, konu ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından farklı şekillerde gruplandırılmıştır.

Ayhan Aytöre, çeşmeleri ilk önce *şehir içi ve şehir dışı çeşmeleri* olarak iki grup halinde ele alınmış, daha sonra da şehir içi çeşmelerini *Hususi Çeşmeler, Umumi Çeşmeler, Abidevi Çeşmeler ve Şadırvanlar* olarak dört gruba ayırmıştır³¹².

Celal Esad Arseven çeşmeleri buldukları yerlere göre; *Mahalle cami, Şadırvan, Oda, Abidevi Çeşmeler ve Musluklar* olarak altı grupta incelemiştir³¹³.

³⁰⁶ Mustafa Denктаş, “Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler”, *Türkler*, 7, Ankara, 2002, 873.

³⁰⁷ Mustafa Denктаş, *a.g.m.* s.873.

³⁰⁸ Karpuz, “*Konya'da Bulunan ...*”, 27

³⁰⁹ Denктаş, “*Anadolu Türk ...*”, 873.

³¹⁰ Sözen-Tanyeli, *a.g.e.*, 58.

³¹¹ A. Cihat Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Ankara, 1993, s. 23.

³¹² Ayhan Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, *I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Tebliğler*, Ankara, 1962, 45-49.

Semavi Eyice, Celal Esad Arseven'in bu tasnifini kendince bazı gerekçeler ileri sürerek isabetli bulmadığını belirtir. Eyice çeşmeleri, Cephe ve Meydan çeşmeleri olarak iki grupta ele almıştır³¹⁴. Osmanlı döneminde yerleşim yerleri içinde yapılan çeşmeleri de *şadırvan çeşmeleri, sütun çeşmeler, meydan ve iskele çeşmeleri ve duvar çeşmeleri* şeklinde ayırmıştır³¹⁵.

Yılmaz Önge çeşmeleri çalışma şekillerine ve durumuna göre olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir³¹⁶.

Ayla Ödekan ve Mustafa Denктаş çeşmeleri konum ve biçimlerine göre yani buldukları yerlere ve cephe kompozisyonlarına göre iki gruba ayırmışlardır³¹⁷.

Haşim Karpuz ve Osman Nuri Dülgerler kaynaktan beslenme durumuna göre, buldukları yere göre ve cephe kompozisyonlarına göre gruplandırmıştır³¹⁸.

Su yapıları, diğer yapılardan farklı olarak suyun hidrolojik özelliklerini göz önünde bulundurmamak suretiyle planlanmış yapılardır. Bu sebeple, yapının planlanması aşamasında çoğu zaman yapıdan çok coğrafya, yapıyı şekillendirici ana etken olarak karşımıza çıkar. Engebeli coğrafyaya sahip yerleşim alanlarında, suyun iletilmesi ve dağıtılması büyük sorunlarla beraber büyük maliyetler gerektirirken, düz bir coğrafyada suyun kullanıma sunulması daha az sorun ve daha az maliyetle mümkün olabilmektedir³¹⁹.

Cihanoğullarının yaptırdıkları çeşme sayısı az olduğu için değerlendirmede alt başlık şeklinde ele alınmamıştır. Ailenin yaptırmış olduğu katalog kısmında tespit edip, ele aldığımız 6 adet çeşme bulunmaktadır. Bunlar konumlarına göre belirtilmişlerdir.

---

³¹³ C. Esad Arseven, *a.g.e.*, 389-390.

³¹⁴ Semavi Eyice, "İstanbul" *İslam Ansiklopedisi VII*, İstanbul, 1968, 1214.

³¹⁵ Eyice, "Çeşme...", s. 278.

³¹⁶ Önge, *Türk Mimarisinde ...*, 41.

³¹⁷ Ayla Ödekan, "Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme" *Semavi Eyice'ye Armağan*, İstanbul, 1992, 284.

³¹⁸ Haşim Karpuz-Osman Nuri Dülgerler, "Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi", *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan*, Ankara, 2006, 317-332; Osman Nuri Dülgerler, "Konya Çeşmeleri", *Su Medeniyeti Sempozyumu*, Konya, 2010, 410-414.

³¹⁹ Mehmet Mutlu-Hasan Yaşar, "Meram'ın Çeşmeleri ve Köprüsü", *Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram*, C.2, Konya, 2014, 176-178.

Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Çeşmesi (1782), Aydın (Afife) Fatma Hanım Çeşmesi (1753), Atike Hanım Çeşmesi (1772) bağımlı çeşmeler grubuna girmektedir. Bu çeşmelerin ortak noktası üçünün bir sebile bitişik olmasıdır. Ancak Fatma Hanım Çeşmesi, daha sonra aynı bani tarafından yaptırılan bir sebil-küttab yapı tipine bitişiktir.

Anadolu'da yaygın olarak görülen bağımlı çeşmelerden bazıları; İzmir'de bulunan Hafsa Hatun Çeşmesi (XIV. yy)³²⁰, Tire Mısırlı Çeşmesi (XV. yy)³²¹, Tire Yeşil İmaret Çeşmesi (XV. yy)³²², Bergama Ansarlı Cami Çeşmesi (XVI. yy)³²³, Manisa Mehmet Tevfik Çeşmesi (1914)³²⁴ ve Ömer Ağa çeşmesi (1928) bağımlı çeşmeler grubunda yer almaktadır (Ç. 107).

Cihanoğullarının bağımlı olarak yaptırdıkları çeşmeler Aydın'da, Kuşadası Hacı Feyzullah Mahallesi Çeşmesi³²⁵, Karacasu Hatip Çeşmesi (1783)³²⁶, Karacasu Cumaönü Çeşmesi (1786)³²⁷, Karacasu Hacı Salih Ağa Çeşmesi (1807)³²⁸, Koçarlı Emine Kızı Aişe Çeşmesi (XVIII. yy)³²⁹, Koçarlı İmam Kızı Aişe Çeşmesi (XVIII. yy)³³⁰ ile benzerlik göstermektedir.

Aydın Cihanoğlu Mustafa Ağa Hanında bulunan çeşme (XVIII. yy), Koçarlı Konak ve kule bahçesinde bulunan çeşme (XVIII. yy), Aydın Mustafa Ağa çeşmesi (1795) bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. Çeşme, Fatma Hanım Çeşmesi, Atike Hanım ve Nasuh Paşa Çeşmesi ile benzerlik göstermektedir.

Cihanoğullarının yaptırdığı çeşmelerin diğer bir ortak noktası ise tüm çeşme yapıları hazneli olarak inşa edilmiştir. Bu yönleri ile Aydın'da Ilıcabaşı Çeşmesi (XX. yy)³³¹, Nasuh

³²⁰ Halil Sözlü, *a.g.t.*, s. 623.

³²¹ *A.g.t.*, s. 623

³²² S. 623.

³²³ S. 624.

³²⁴ S. 624.

³²⁵ *Aydın Kültür Envanteri-II*, Aydın, 2012, S. 236.

³²⁶ *A.g.e.*, S. 164.

³²⁷ S. 155.

³²⁸ S. 161

³²⁹ *Aydın Kültür Envanteri-I*, Aydın, 2012, S. 306

³³⁰ *A.g.e.*, S. 307.

³³¹ Muzaffer Yılmaz, *a.g.t.*, s. 67.

Paşa Çeşmesi (XVIII. yy)³³², Orta Mahalle Çeşmesi (XIX-XX yy)³³³, Ömer Muharrem Şefkatiye Çeşmesi (XX. yy)³³⁴ benzerdir (Ç. 107, 108).

5.1.4.2. Sebil

Sözlükte “yol” anlamına gelen sebil kelimesinin terim anlamı “fi sebili’llah” (Allah yolunda, Allah rızası için) tabirinden gelmekte olup³³⁵, yoldan gidip gelenlerin su ihtiyaçlarını karşılayan³³⁶, daha çok cami yanlarına inşa edilmiş³³⁷ su yapılarıdır. Daha önceleri fazla yaygın olmamakla birlikte “sebbale” adının kullanıldığı da bilinmektedir.³³⁸ Genellikle su dağıtan sebillerde, ilk yapıldıkları dönemlerde bal şerbeti dağıtıldığı halka şerbet veya meyve suyu da verildiği bilinmektedir³³⁹.

Türk mimarisine özgü hayır yapıları olan sebiller için, XI. yüzyılda Orta Asya’da “sevap-hayır” manasında “miyon” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, yoldan gelip geçenlere su içmeleri için konulan hayrat su manasına gelmektedir. Bu ise, sebil mimarisi aynı isimle gelişmeden önce de Türklerin o zamanda su ile ilgili hayır yaptıklarını göstermektedir³⁴⁰.

İsim ve tanımlamalarından da anlaşılacağı üzere, özellikle su hayratı olmak üzere her türlü hayrat için kullanılabilen bu terim, daha sonra Anadolu su mimarisinde belli bir fonksiyonu olan kuruluşlara isim olmuştur³⁴¹. Osmanlılar başlangıçta dağıtılan suya “sebil” ve dağıtıldığı yere “sebil-hane” demişlerse de, zamanla “hane” terkedilerek bugünkü şeklini almıştır³⁴².

Osmanlı mimarisinde en güzel sebil örnekleri Kahire ve İstanbul’da bulunmaktadır³⁴³. Kahire’de bulunan sebil yapılarından “sebil-küttâb” olarak adlandırılan, alt katı sebil, üst katı

³³² A.g.t., s. 63.

³³³ A.g.t., s. 69.

³³⁴ S. 65.

³³⁵ Nur Urfaloğlu, “Sebil”; *DİA*, C.36, İstanbul, 2009, 249.

³³⁶ Ayla Ödekan, “Sebil”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1997, 1626.

³³⁷ Doğan Hasol, *a.g.e.*, 398.

³³⁸ Nur Urfaloğlu, *a.g.m.*, 249.

³³⁹ Nur Urfaloğlu, “Osmanlı Mimarlığında Sebiller”, *Osmanlı*, C.10, Ankara, 1999, 464.

³⁴⁰ Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.3, Ankara, 1995, 141.

³⁴¹ Önge, *Türk Mimarisinde ...*, 18.

³⁴² Nur Urfaloğlu, *a.g.m.*, 249.

³⁴³ Urfaloğlu, “Osmanlı Mimarlığında ...”, 564.

ise Kur'an okulu işleviyle tanımlanmış müstakil yapılar ayrı bir önem taşır³⁴⁴. XIV. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bilhassa Memlûklüler devrinde yaygınlaşan cami, medrese ve hankahların yola bakan köşelerinde iki katlı bir sebil inşasıyla üstünü sıbyan mektebi olarak kullanma geleneği daha sonraki yüzyıllarda da devam ettirilmiştir. "Sebilküttab" adıyla anılan ve Kahire'de pek çok örnekleri bulunan bu tarz yapılar Osmanlı devrinde de inşa edilmiştir³⁴⁵. Sebilküttâb yapılarından Hüsnü Paşa (1535), Beşir Ağa (1719), Abdurrahman Kethüdâ (1744), Rukiye Dudu (1761) ve Silahtar Süleyman Ağa (1839) sebilküttâpları günümüze ulaşmış en güzel örneklerdir³⁴⁶. Osmanlı mimarisi ise ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu türden vakıf yapıları meydana getirmeye başlayarak en güzel eserleri XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyılda ve barok üslubun hâkimiyetiyle XVIII. yüzyılda verilmiştir³⁴⁷.

İstanbul'da bulunan ve günümüze kadar ayakta kalabilmiş en eski sebil örneği, Vefa'daki 1565 tarihli Hüsrev Kethüdâ veya Ekmekçizâde Ahmed Paşa Sebili'dir³⁴⁸.

XVIII. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğunda her alanda olduğu gibi mimarlıkta batılı etkilerden sebillerde nasibini almıştır. Bu dönemde batılı yaşam biçimini Osmanlı kentlerine uyarılmanın bir parçası olarak ortaya çıkan meydan çeşmeleri genellikle sebillerle bir arada tasarlanmışlardır³⁴⁹. Bu tasarımın en güzel örneği olarak Sultan III. Ahmed'in Ayasofya'nın arkasında, Topkapı Sarayı'nın önünde 1728 yılında yaptırdığı, dört köşesinde sebili olan dört çeşmeli abidevi eser, Osmanlı çeşme ve sebil mimarisinin şaheseridir³⁵⁰.

Türk mimarisinde nispeten küçük ebattaki su hazneleri ve bunların üstündeki nişleriyle, eyven çeşmeleri de, sebillerin mimari kuruluşlarına çok yakın bir benzerlik göstermektedir. Onlardan tek farkı, bu tip çeşmelerin, duvar içine yerleştirilmiş su kanalları ile daimi olarak beslenmeleri ve XVI. yüzyılda burma lüleler kullanılmaya başlayıncaya kadar, hazne cephelerinde su akıtacak lüleleri ihtiva etmeleridir³⁵¹.

³⁴⁴ Nur Urfalıoğlu, "Sebil...", 250.

³⁴⁵ Doris Behrens-Aboiseif, "Beşir Ağa Sebilküttâbı", *DİA*, C.6, İstanbul, 1992, 4.

³⁴⁶ Urfalıoğlu, "Sebil...", 250.

³⁴⁷ Semavi Eyice, "Efdalzâde Sebili", *DİA*, C.10, İstanbul, 1994, 455.

³⁴⁸ Urfalıoğlu, "Sebil...", 250.

³⁴⁹ Urfalıoğlu, "Osmanlı Mimarlığında...", 467.

³⁵⁰ Oktay Aslanapa, *a.g.e.*, 304.

³⁵¹ Önge, *Türk Mimarisinde ...*, 14.

Bir eyvana bağımlı inşa edilen çeşmelerin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Anadolu'da birçok örneği bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Mardin Melik Mansur Camii, Mardin Camii, Mardin Şehidiyle Medresesi, Mardin Şehşaran, Mardin Davudi Tekkesi, Mardin Zinciriye Medresesi çeşmeleri³⁵², Selçuk İsa Bey Camii Çeşmesi (1375), Karaman İbrahim Bey İmaretî Çeşmesi (1432), Afyon Taş Medrese Çeşmesi (1477), Avanos Sarı Han Çeşmesi (XIII. yy)³⁵³ dir.

Sebiller, su mimarisi içerisinde, çeşmelere nazaran daha az incelenen ve hakkında daha az araştırma yapılmış olan yapılardır. Sebillerle ilgili yapılan çalışmaların tamamına yakını ise İstanbul'da bulunan sebiller üzerinedir. Sebillerle ilgili çalışma yapanların dışında, konuya tipolojik açıdan yaklaşanlar ise son derece sınırlıdır. Ayda Ödekan, Behçet Ünsal, Nur Urfaloğlu ve Yılmaz Önge konu ile ilgili derinlemesine araştırma yapan araştırmacılar. Tüm bu araştırmacıların yayınları incelendiğinde, sebillerle ilgili bir gruplandırma yapılırken, yapıların dört gruba³⁵⁴ ayrıldığı görülmüştür³⁵⁵.

Cihanoğlu ailesinin yaptırmış oldukları sebillerin tamamı bir yapıya bağımlı eserlerdir. Ve yapıların tamamı kare planlı ve kubbe ile örtülüdür. Ana cephede servis için pencere açıklığı ve kar'ın saptedilip korunduğu nişler bulunmaktadır. Hayır işleri için kullanıldığından bu yapı türleri fazla gösterişli yapılmamış olmalıdır.

XVIII-XX. yüzyıl sebillerinde genelde çokgen, yarı çokgen, iç ve dış bükeyli kıvrımların hâkim olduğu plan tipleri görülürken, Aydın'daki sebil örneklerinin tamamı, kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı formunda inşa edilmiş örneklerdir³⁵⁶.

Cihanoğlu sebilleri Aydın'da Efekent Mahhallesi Sebili (XVIII. yy), Güzelhisar Mahallesi Sebili (XVIII. yy), Abdullah Paşa Sebili (XX. yy)³⁵⁷, Namazgâh Sebili (XVIII. yy)³⁵⁸ ve Malazgirt Meydan Sebili (XIX-XX. yy)³⁵⁹ ile plan ve mekân anlayışı olarak benzemektedirler (Ç. 109).

³⁵² Yıldız, *Mardin'deki Su ...*, 182.

³⁵³ Önge, *Türk Mimarisinde ...*, 15.

³⁵⁴ Yapılan bu tipolojide, sebiller konumlarına göre; *köşe, pencere, cephe ve abidevi* sebiller olarak dört ayrı başlık altında değerlendirilmiştir.

³⁵⁵ Muzaffer Yılmaz, *a.g.t.*, s. 138.

³⁵⁶ *A.g.t.*, s. 138.

³⁵⁷ S. 75.

³⁵⁸ S. 79.

5.1.4.3 Selsebil

Selsebil, Arapça kökenli bir kelime olup, bahçeleri süslemek veya evler içinde akan suyun şırıltısını dinlemek ve serinlemek için yapılan çeşmelere verilen addır³⁶⁰. Kur'an'da selsebil kelimesi, cennette iyi insanlara ihsan edilecek nimetlerden söz eden “Onlara orada zencefil karışımı bir kadehten içirilir, içindeki, orada selsebil diye isimlendirilen bir pınardandır³⁶¹” mealindeki ayette geçmektedir. Müslim’de yer alan bir rivayete göre, bir Yahudi din adamının “Cennete ilk defa kimler girecek?” şeklindeki sorusuna Hz. Peygamber “Muhacirlerin fakirleri” cevabını vermiş, “Cennet yolunda içecekleri nedir?” sorusuna da “Onlara cennette selsebil diye adlandırılan bir pınarın suyundan içirilir diye buyurunca Yahudi, “Doğru söyledin” demiştir³⁶².

Statik haldeki suyun dinamik hale getirmek suretiyle değişik görsel nitelikler kazanmanın yanı sıra kazanılan işitsel değerlerle de yaşanan mekânlara yeni boyutlar kazandırılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere geliştirilen su elemanlarından biri olan selsebiller suyun yüksekçe bir yerden zemindeki bir tekneye düşürülmesi esasına dayanır³⁶³.

Yüksek kayalıklardan aşağıya serbestçe dökülen veya yatağı üzerindeki muhtelif kademelerden sekerek, köpürerek akan suların, insan eliyle ve mimari bir anlayışla taklid edilmesi, selsebillerin doğuşuna sebep olmuştur³⁶⁴.

Selsebillerin ilk defa nerede ve ne zaman tasarlandığını tespit etmek mümkün değildir. Fakat en azından MS I. yüzyıldan itibaren Roma konut mimarlığı çerçevesinde var oldukları bilinmektedir. İslam dünyasında selsebiller bahçelerde, saraylarda, kasırlarda, köşklere ve yalılarda kullanılmıştır³⁶⁵. Selsebiller, zarif görünüşleri ve çevrelerine yaydıkları su

---

³⁵⁹ S. 81.

³⁶⁰ Doğan Hasol, “Selsebil”, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1998, 103.

³⁶¹ Kur'an-ı Kerim, *el-İnsan Suresi*, 17.-18. Ayetler.

³⁶² Lütfullah Cebeci, “*Selsebil*”, *DİA*, C.36, İstanbul, 2009, 447.

³⁶³ Muhittin Aykut, *Türk Sivil Mimarlığında İç Mekânda Su Ögesi ve Değerlendirilmesi*, (İ.T.Ü.F.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eylül, 1990, 426.

³⁶⁴ A. Süheyl Ünver-Yılmaz Önge, “Selsebillerimiz”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 13, Ankara, 1981, 339.

³⁶⁵ Oya Akkan, *Dış Mekânda Tasarım Ögesi Olarak Su*, (H.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi), Ankara, 1994, 64.

şırıltısıyla huzurlu bir hava meydana getirmeleri yanında özellikle sıcak yaz günlerinde buldukları mekânı serinletirlerdi³⁶⁶.

Arkeolojik araştırmalar, selsebillerin en geç MÖ I. asırdan beri yapılageldiğini ortaya koymuştur. Pompei’de “Büyük Çeşmeli Ev” diye isimlendirilen evin bahçesi içindeki selsebil bunlardan biridir. Japonya, Çin, Hindistan gibi Uzakdoğu memleketlerinin ve İran’ın eski saray bahçelerinde, selsebil anlayışına uygun su tesislerinin bulunduğu bilinmektedir. Avrupa’da da şatoların, sarayların bahçelerinde suni çağlayanlar (kaskat=cascade), bazen tavanlarından sular damlayan suni mağaralar yapmak XX. asıra kadar moda olmuştu. Nitekim XVII. asırdan itibaren Osmanlı saray bahçelerinde de Avrupa’nın tesiri ile benzeri örnekler görülmeye başlamıştır. Ancak bizim selsebil ismini verdiğimiz su tesislerinin bir çeşidi başka yerlerde rastlanılmadığı için, Türkiye’ye gelen yabancıların bilhassa dikkatini çekmiştir³⁶⁷.

Selsebillerde suyun hareketi esas unsurdur. Bu yüzden bu yapılar, tasarımları açısından suyun akıtıldığı sathın biçiminden hareketle tipolojik olarak 3 grupta toplanırlar³⁶⁸.

Selsebillerin tipolojik olarak ilk grubunu “basamaklı selsebiller” meydana getirir. Basamaklı selsebillerde, bir merdivene benzer şekilde yüzeysel olarak kademelenmiş bir planlama söz konusudur. Türk mimarisinde İstanbul’ Topkapı Sarayında XVI. yüzyıl yapısı olan Sultan III. Murat köşkünde sade bir basamaklı selsebil bulunmaktadır. Yine İstanbul Kâğıthane’de Sultan III. Ahmed’in yaptırdığı Sadabad Sarayında, Cedvel-i Sîm ile sarayın harem dairesi önündeki havuz arasında yer alan, basamaklı selsebiller, bu yapı türünün Türk mimarisindeki güzel örnekleridir.

İkinci grup selsebiller, “rampalı selsebiller”dir. Bu planlamada, isminden de anlaşılacağı gibi, kaynaktan çıkan su, çoğunlukla birkaç kanaldan meydan getirilmiş olan rampalardan akıtılmaktadır. Bu türün uygulandığı örneklerin neredeyse tamamında suyun akmış olduğu kanallarda uygulanmış olan mozaik süslemeler söz konusudur. Rampalı selsebillerin Türk mimarisindeki ilk örnekleri Artuklulara kadar uzanmaktadır³⁶⁹. Topkapı sarayının Harem Dairesinde, XVI. yy yapısı olan Hünkâr Hamamında, sıcaklık mahallindeki mermer banyo küvetine bitişik duvarda yer almıştır. Dikdörtgen şeklinde, sade bir profille çerçevelenmiş ve iki yanı zarif sütunceler, üzeri dilimli bir kemer ile süslenmiş olan, rokoko

³⁶⁶ M. Baha Tanman, “Selsebil”, *DİA*, C.36, İstanbul, 2009, 448.

³⁶⁷ Ünver-Önge, *a.g.m.*, 340.

³⁶⁸ Selsebillerin tipolojisi ile ilgili bkz: Ünver-Önge, *a.g.m.*, 339-374; Tanman, *a.g.m.*, 448-451.

³⁶⁹ Ünver-Önge, *a.g.m.*, 344.

üslubundaki bu selsebilin, buraya XVIII. yyda yapılan tadilat ve ilaveler sırasında yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Selsebil tipolojisinin son örneği ise “aynalı selsebil”lerdir. Bu türün uygulamasında genellikle bir niş içinde düşey olarak yerleştirilmiş çanaklarda daima simetrik bir tasarım söz konusudur. Aynalı selsebillerde su, selsebilin yüzeyinde kademe kademe yapılmış çanakçıklara küçük çağlayanlar şeklinde akarak en alttaki teknede toplanır. Suların çanaktan çanağa dökülürken meydana getirdiği güzel görüntünün yanı sıra, kulağa hoş gelen sesi ile hem göze ve hem de kulağa hitap ederler³⁷⁰.

Cihanoğullarının günümüze kadar sağlam bir şekilde ayakta kalmış tek selsebil örneği vardır.

Aydın Cihanoğlu Mehmet Bey (Ekrem Çiftçi evi) Konak Müştemilatının avlusunda bulunan Selsebil (XVIII. yy), Aynalı Selsebiller tipolojisinin temsilcisidir. Ve Özellikle XVIII. yüzyılda yaygınlaşan İstanbul ve Kırım’da örnekleri bulunmaktadır.

Selsebil, İstanbul Tuzla Zeyyad Ebu Ziya Bey’in evinde bulunan selsebil, İstanbul’da Tuğrakeş Recai Bey Yalısı’nın bahçesindeki selsebil, İstanbul Boğaziçi’inde bir yalının bahçesinde bulunana selsebil³⁷¹ ve Kırım’da Bahçesaray Mengili Giray Han Sarayında bulunan Giray Han tarafından genç yaşta vefat eden eşi Dilara Bikeç’in anısına 1763’te yaptırılan Gözyaşı Çeşmesi³⁷² ile benzerlik göstermektedir (Fot. 261).

5.1.4.3 Hamamlar

Halkın yıkanma ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilen kamusal yapılar olarak tanımlanan Hamam kelimesi, Arapçada “ısıtmak, sıcaklık olmak” anlamındaki hamm (hamem) kökünden türetilmiş olup, hamam (hammam) kelimesinin sözlük anlamı “ısıtan yer” anlamına gelmekte ve “yıkanma yeri” manasında kullanılmaktadır. Hamam kelimesini Farsça’da karşılığı ise “germabe”dir³⁷³.

³⁷⁰ Hüsrev Tayla, *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, C. I-II, İstanbul, s. 28.

³⁷¹ Örneklerin detaylı bilgi için bkz.; S. ÜNVER, “Selsebiller” *Hayat Mecmuası, Sayı VII.*, İstanbul, 1967, s. 8 9., S. Ünver-Yılmaz Önge, “Selsebillerimiz”, *Vakıflar Dergisi, C: XIII*, Ankara, 1983, s. 339-373.

³⁷² Detaylı Bilgi İçin Bkz.; Oktay Aslanapa, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan’da Türk Eserleri*, İstanbul, 1979. - Hüseyin Özkay, *Kırım Rehberi*, Dinyeper Danışmanlık Yayını

³⁷³ Semavi Eyice, “Hamam”, *DİA, C.15*, Ankara, 1997, 400.

Romalılar, VI. yüzyıla kadar, imparatorlar tarafından başta Pompei şehri olmak üzere sosyal hayatı canlandırmak için eğlence, görüşme, buluşma, konferans, etüt ve spor amacıyla, çeşitli büyüklükte çok sayıda yapı inşa etmişlerdir. Roma'nın en büyük ve en fonksiyonel özelliğine sahip olan hamamı, 212-217 yılları arasında Mimar Antonnin Caracalle tarafından inşa edilen Karakalle Hamamı'dır. Hamam; soyunma birimi (tepidarum), gezinti yeri (Hypaethrum), koku sürme yeri, (Conisterium), spor yeri (Stadium), soğuk su banyo yeri (Frigidarum), kitap okuma ve etüt yeri (Ephebeum), eğlence yeri (Sphceristlerium), sıcaklık yeri (Caldarium), yüzme yeri (Piscina) gibi birimlerden oluşmaktadır³⁷⁴.

Türk hamamlarının ısıtma sistemi ve uygulama tekniği Roma hamamlarına benzese de Türk hamam mimarisinin plan düzenlemesi oldukça farklılık gösterir. Türk hamam mimarisinde – kaplıcalar dışında- içine girilebilen havuz ve sıcak su küvetleri bulunmaz.

Anadolu Selçukluları döneminde, Anadolu'da saray, köşk, han ve tekke hamamları yanında bir külliye'nin elemanı, bağımsız ve genel olan hamamlar da inşa edilmiştir. Alâra Kalesi Hamamı (1224-25)³⁷⁵, Konya Sahip Ata Hamamı (1258-79)³⁷⁶, Kayseri Huand Hatun Hamamı (1235)³⁷⁷, Tokat Pervane Hamamı (1275)³⁷⁸, Mardin Maristan Hamamı (1108-1123)³⁷⁹, Balıkesir Zağnos Paşa Hamamı (1461)³⁸⁰ bu yapılardan birkaç örnektir. Bu dönemde inşa edilen hamamların bir kısmı tek hamam (sadece erkeklere ait bölümü olan hamamlar), bir kısmı da çifte hamam şeklindedir (hem erkekler bölümü, hem de kadınlar bölümü olan hamamlar). Çifte hamamın örnekleri Selçuklular döneminde verilmeye başlanmıştır³⁸¹.

³⁷⁴ Semavi Eyice, "İznik'de 'Büyük Hamam' ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *Tarih Dergisi*, C.11, Sayı:15, 1960, 108; Yılmaz Önge, "Konya Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı", *Vakıflar Dergisi*, VII, Ankara, 1968, 111-120; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara, 1971, 150-151; Mustafa Elgin, "Erzurum Boyahane Hamamı ve Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, V, Ankara, 1985, 65-76; Halit Çal, "Zile Hamamları" *Türk Etnografya Dergisi*, XVIII, Ankara, 1988, 103; Yılmaz Önge, "Milli Kültürümüz Açısından Türk Hamam Mimarisi ve Aksaray Hamamları", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Ankara, 1992, 79; vd.

³⁷⁵ Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII.-XII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara, 1995, s. 222.

³⁷⁶ Önge, *Anadolu'da...*, 229.

³⁷⁷ Denktas, *Kayseri.....*, 274.

³⁷⁸ Önge, *Anadolu'da...*, 246.

³⁷⁹ Ara Altun, *Mardin Türk Devri Mimarisi*, İstanbul, 1971, 112.

³⁸⁰ Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Balıkesir'de Erken Osmanlı Dönemi Hamamları" *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Erzurum, 2006, 445-456.

³⁸¹ İrfan Yıldız, *a.g.e.*, 189.

Osmanlı döneminde de Türk Hamam mimarisinin en güzel örnekleri verilmiş, birçok hamam inşa edilmiştir. Başta basit yapılar şeklinde inşa edilmeye başlanan hamamlar, daha sonraki dönemlerde plan tipleri geliştirilerek klasik hamam plan şeması ortaya konulmuştur. Özellikle Sinan döneminde, klasik hamam plan şemasının en güzel örnekleri ortaya konulmuştur. Osmanlı döneminde inşa edilen hamamların bir kısmı tek hamam, bir kısmı da çifte hamam olarak inşa edilmiştir. Osmanlı dönemine ait en eski hamam yapıları İznik Orhan Gazi Hamamı ve İznik Hacı Hamza Hamamı (XIV. yy başı)³⁸²dir.

Türk hamamlarında soyunmalık olarak adlandırılan bölüm genellikle büyük ve gösterişli tutulmuş olup, bu mekânın üzeri de çoğunlukla bir kubbe ile örtülmüştür. Hamama gelenlerin dinlenmesi amacıyla yapılmış olan bu bölümde duvar kenarlarına sedirler yerleştirilmiş olup, merdivenle ulaşılan, ahşaptan yapılmış olan üst katta ise soyunma mekânı olarak kullanılan ahşap hücreler bulunur. Bu bölüm camekân ya da camegâh olarak da isimlendirilmektedir.

Soyunmalık mekânından sonra gelen ılıklik genellikle enine dikdörtgen uzanan bir mekândır. Bu mekânın üzeri genellikle tonoz ya da kubbe ile örtülürken bazı örneklerde tonoz ve kubbenin aynı anda kullanılmış olduğu da görülür. Ilıklık mekânının bir tarafında, “usturalık” adıyla vücuttaki kılların temizlendiği bir bölüm bulunur.

Ilıklık bölümünden, sıcaklığın dışarı kaçmasını önlemek amacıyla küçük bir kapı ile hamamın sıcaklık bölümüne geçilir. Sıcaklık bölümü, hamam tipolojisini belirleyen en önemli mekândır. Sıcaklık mekânları, ortada bir göbek taşı ve etrafında düzenlenmiş olan halvet hücreleriyle farklı mimari kuruluşlara sahiptir.

Türk hamamlarının arka kısmında su haznesi ve suyu ısıtmaya yarayan ısıtma bölümü bulunur ki buraya “külhan” adı verilir. Hamamlar, yüzyıllar boyunca odun yakılmak suretiyle ısıtılmakla beraber, günümüzde bu hamamların birçoğunun artık mazot ve doğalgaz gibi yakıtlarla ısıtıldığı görülmektedir.

Semavi Eyice'nin hamamların sıcaklık bölümlerini değerlendirerek ortaya koymuş olduğu tipoloji çalışması, Türk hamamlarının sınıflandırılmasında yol gösterici bir çalışmadır³⁸³. Buna göre Türk mimarisinde hamamların başlıca 6 değişik plan tipinde inşa edildiği görülmektedir. Sıcaklığı dört eyvanlı ve köşelerde halvet hücreli tip, Sıcaklığı

³⁸² Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1989, 298.

³⁸³ İlgili çalışma için bkz: Eyice, “İznik’de ...” 99-120.

yıldızvari tip, Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip, Sıcaklığı kubbeli dikdörtgen şeklinde olan çifte halvetli tip, ılıkılık, sıcaklık ve halvetin eş odalar halinde olduğu tip şeklindedir.

Hamamlarda aydınlatma, soyunmalık bölümünde aydınlık feneri ve pencerelerle, ılıkılık ve sıcaklıklarda ise kubbelere yerleştirilmiş olan fanuslardan süzülen gün ışığıyla sağlanmaktadır.

Bazı hamamlarda yıkanma işlevine hizmet veren mekânlar haricinde mimari tasarıma “keçelik” ismi verilen mekânlar ilave edilmiştir. Keçe yapımındaki ana elemanlarından birisi de buhar ve sıcak su hamamlarda bolca bulunduğu için, bazı hamamlarla beraber keçelikler de inşa edilmiştir. Anadolu’da da keçeciliğin tarihi eski olup, hamamlarda özel yerlerde yapıldığı bilinmektedir³⁸⁴. Anadolu Selçuklularından sonra da Osmanlı döneminde karşımıza çıkan keçelikli hamamlara örnek olarak Konya’da bulunan Meram Sahip Ata Hamamı, Edirne Gazi Mihal Bey Hamamı, Merzifon Çifte Hamam ve Mudurnu Yıldırım Hamamı sayılabilir³⁸⁵.

Hamamlar, Osmanlı Mimarlığı’nın sayıca en zengin yapı türlerinden biridir. Bunun birinci sebebi, iyi gelir getiren kurumlar oldukları için hayır amaçlı olarak vakfedilmeleidir. İkinci sebep ise, ait oldukları yapı topluluğunun merkezi olan camilere cemaat çekmek istenmesidir. Gelir getirdikleri sürece kullanılmışlar, işlevlerini yitirince yıkılmışlardır. Bu nedenle, zaman içerisinde çok sayıda inşa edilmiş olmasına rağmen günümüze ulaşabilen örnekler çok azdır³⁸⁶.

Katalogda Cihanoğlu Mehmet Bey Müstemilatında bulunan hamam (XVIII. yy) ile Cihanoğlu Abdülaziz Efendinin 1777 yılında onarttığı Cemal Bey Hamam tespit edilerek değerlendirilmeye alınmıştır.

Hamam, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır. Yapı, soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık, iki halvet hücresi, su deposu ve külhanlık kısımlarından oluşmaktadır. Kubbe ve tonoz ile örtülen yapı pencere açıklığına beden duvarlarında fazla yer verilmemiş, onun yerine örtü sisteminde ışık gözleri yapılmıştır. Yapı günümüzde metruk durumda ve

³⁸⁴ Hikmet Gürçay, “Keçe ve Keçecilik”, *Türk Etnografya Dergisi*, IX, Ankara, 1966, 22.

³⁸⁵ Erdal, *a.g.e.*, 533, 570.

³⁸⁶ Zeynep Demir, *Geçmişten Günümüze Hamam Kültürü Kocaeli İlinde Bulunan Hamamlar ve Çoban Mustafa Paşa Hamamı*, Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık Bölümü, Bilimsel Araştırma Yöntemler, Kocaeli, 2012, s. 13.

kullanılmamaktadır. Restorasyon çalışmasından sonra kütüphane ya da hamam işlevine uygun olarak işletilebilir.

Cemal Bey Hamamı (XVIII. yy) Semavi Eyice'nin gruplandırmasına göre, kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücre tiplerine dâhildir. Sıcaklık mekânı üzeri kubbe ile örtülü kare bir mekân ve bu sıcaklığın üstü kubbe ile örtülü ve iki halvet hücreli plan ve mekân anlayışına sahiptir. İzmir Ali Bey Hamamı (XV-XVI. yy)³⁸⁷, Bursa Cıkcık Hamamı (XIV. yy)³⁸⁸, Edirne Sokullu Mehmet Paşa Hamamı (XVII. yy)³⁸⁹, Bilecik Mihâl Bey Hamamı (1318)³⁹⁰, Eskişehir Mahmudiye Hara Hamamı (1815-16)³⁹¹ ile benzer özelliktedir.

Osmanlı Mimarisinde kullanım ve hitap ettiği alanlara göre de çeşitlilik göstermektedir. Osmanlı hamamları; halkın yararlandığı “çarşı hamamlar”, kasır, saray, konak ve evlerde yapılan “özel hamamlar” ve yıkanmanın yanı sıra tedavinin de amaçlandığı “kaplıcalar” olmak üzere üç grupta incelenebilir.

Özel hamamlar, saray, köşk, kasır, kervansaray, tekke, kışla gibi yapılarla bütünlük oluşturacak şekilde bağımsız ya da yarı bağımsız olarak tasarlanmışlardır. Az sayıda kişi tarafından kullanılması amaçlandığı için tipoloji kaygısı taşımamışlardır. Genellikle soyunmalık ve sıcaklıktan meydana gelmişlerdir³⁹².

Cihanoğlu Mehmet Bey Hamamı konak avlusunda bulunan yapıya benzer özellikte Aydın'da bir örnek bulunmamaktadır.

5.1.4.4 Şadırvanlar

Farsça şâdurbân=şâdurvân (büyük tente, çadır, gölgelik) kelimesinden gelen şâdirvân Türkçe'ye farklı bir anlam kazanarak geçmiştir. Mimari bir terim olarak cami avlularında ortadaki havuzun çevresindeki musluklardan ve ortadaki fiskiyeden su akan, üzeri kubbeli abdest yerini ifade eder. Cami ve mescidlerin yanına İslamiyet'in ilk devirlerinden itibaren insanların abdest alabilmesi için havuz, kuyu veya çeşme gibi çeşitli su tesisleri yapılmıştır. Zamanla, bu su tesislerinden başka bilhassa Türkler'in hâkim olduğu coğrafya da şadırvanlar

³⁸⁷ Muzaffer Yılmaz, *a.g.t.*, s. 145.

³⁸⁸ *A.g.t.*, s. 145.

³⁸⁹ s. 145

³⁹⁰ s. 145

³⁹¹ s. 145

³⁹² Zeynep Demir, *a.g.e.*, s. 14.

inşa edilmiştir. Şadırvanların ayrıca kervansaray ve han gibi konaklama tesisleriyle medreselerin avlularında yer aldığı görülmektedir. Bir meydan veya çarşının içine tek başına yapılan, çeşme gibi kullanılan şadırvanlar da bulunmaktadır. Şadırvanlar Türk su mimarisinin çeşmelerden sonra en yaygın yapılarıdır. Osmanlı devrinde inşa edilen şadırvanların çoğunluğu sade yapılarıdır. Ayrıca sultan, vezir gibi ileri gelen devlet adamları estetik kaygının ağır bastığı, birer sanat eseri olan çok sayıda şadırvan yaptırmıştır. Bunların havuzları, sütunları, direkleri ve kubbelerinde kullanılan taş, mermer, ahşap, metal gibi malzemeler oymacılık, nakış ve hat sanatı ustalarının elinde işlenerek birer şaheser haline gelmiştir. Şadırvanlarda suyun önce ortada bulunan bir fiskiyeden üstü açık havuzlara, oradan etrafındaki musluk veya lülelere dışarıya akmasıyla meydana gelen su sesi insanlara huzur ve ferahlık verir. Bu bakımdan abdestin yanı sıra şadırvanlar bilhassa yaz aylarında camiye gelenlerin namaz vaktini beklemek, namaz sonrası sohbet etmek veya dinlenmek için faydalandığı yerlerdir.

İslâmiyet'in ilk zamanlarında Kâbe'deki Zemzem Kuyusu'nun yanına yapılan havuzlardan biri su içmek, diğeri abdest almak için kullanılmış; Medine'de Mescid-i Nebvî'de bir abdest alma tesisi yapılmıştır. Emevi devrine ait, Filistin'de Hirbetü'l-mefcer Sarayı'ndaki havuz binası Osmanlı devrinde yaygınlaşan baldaken tarzı şadırvanların öncüsü sayılabilir.

İran'da Büyük Selçuklu ve onların geleneğini sürdüren İlhanlı, Safevi devri camilerinde bir şadırvan ögesi yer almaz; cami avlularının ortasındaki havuzlar sadece peyzaj mimarisi elemanı olarak inşa edilmiştir.

Osmanlı selâtin camilerinin revaklı avlularının ortasında yer alan açık veya kapalı havuz şeklindeki şadırvanlar da abdest alma fonksiyonuyla birlikte avlulara dekoratif bir görünüm kazandırmaktadır. Osmanlı mimarisinde en olgun şeklini bulup ülke coğrafyasına yayılan şadırvanların biçimlenişinde bulunduğu yörenin geleneksel mimarisi, inşa ettiren kişi, ustası ve ait olduğu yapının mimari üslûbu etkili olmuştur. Osmanlı mimarisinde şadırvan diye adlandırılan ilk yapı 875 (1470) tarihli İstanbul Fâtih Camii avlusunda görülür³⁹³.

Şadırvan mimarisi üzerine fazla bir yayın bulunmamaktadır. Ali Kılıcı³⁹⁴ şadırvanları Bir Havuzdan İbaret Şadırvanlar, Üst örtüsü Havuz Köşelerine Yerleştirilmiş Sütunlarla

³⁹³ Ali Kılıcı, "Şadırvan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, s. 219-220.

³⁹⁴ Ali Kılıcı, *a.g.m.* s. 219-220.

Taşınan Şadırvanlar, Baldaken Tarzı Şadırvanlar ve Münferit Tipteki şadırvanlar olmak üzere dört gruba ayırmıştır.

Ayşe Bilaloğlu³⁹⁵ Konumuna Göre Şadırvanlar; cami şadırvanları, bir yapıyla birlikte yapılan şadırvanlar, meydan şadırvanları ve Plan özelliklerine Göre Şadırvanlar; çokgen planlı şadırvanlar, dairesel planlı şadırvanlar şeklinde iki gruba ayırmıştır.

Cihanoğlu ailesinin şadırvanları çokgen planlıdır. Yüzeyleri panolara bölünmüş ve her panoda dönemin özelliğini yansıtan süslemeler işlenmiştir.

Cihanoğullarının mimari yapıları arasında günümüze kadar özgün Barok süslemeli Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesinde avlu ortasında bulunan şadırvan ile tam olarak özgünlüğünü koruyamamış ve barok süsleme özelliği ile dikkat çeken Koçarlı Mustafa Ağa Caminin şadırvanı bulunmaktadır. Cihanoğullarının diğer camilerindeki şadırvanlar yanlış onarım, doğal afetler nedeniyle özgünlüğünü koruyamamıştır.

Koçarlı Mustafa Ağa Cami şadırvanının özgün şeklinin Aydın Abdülaziz Efendi Cami avlusunda bulunan çokgen planlı şadırvan gibi olduğu düşüncesindeyiz. Şadırvan da bulunan kitabelerin sonradan caminin kuzey cephesine yapıldığı ya da bu kitabe dikkat edilmeden konulduğunu düşündürmektedir. Şadırvan çokgen planlı şadırvanlar grubunda bulunmaktadır.

Aydın Abdülaziz Efendi cami barok şadırvanı biçimine göre, Baldaken tarzı şadırvan tipi; konumuna göre, Cami şadırvanı; Plan özelliğine göre çokgen planlı şadırvanlara örnektir.

Aydın Abdülaziz Efendi camiinin şadırvanı plan ve mekân olarak Aydın Nasuh Paşa Külliyesinde bulunan şadırvan, Merzifon Kara Mustafa Paşa Cami avlusunda bulunan şadırvan³⁹⁶, İstanbul Sultan Ahmet Cami şadırvanı (1617)³⁹⁷, İzmir Hisar Cami şadırvanı (1826)³⁹⁸, Diyarbakır Behram Paşa Cami şadırvanı³⁹⁹ ile benzerlik göstermektedir.

³⁹⁵ Ayşe Bilaloğlu, *Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari Ve Çevre Ögesi olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırması, Konya Şadırvan Örnekleri*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ((yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993.

³⁹⁶ Oktay Aslanapa, *a.g.e.*, s. 418, 624.

³⁹⁷ Muzaffer Yılmaz, *a.g.t.*, s. 164.

³⁹⁸ *A.g.t.*, s. 164.

³⁹⁹ Oktay Aslanapa, *a.g.e.*, s. 271.

5.1.4.5 Sarnıçlar

Farsça kökenli bir kelime olan sarnıç aslen “Sahrınc” kelimesinden türemiştir. Farklı kaynaklarda, yağmur suyu biriktirmeye yarar kâgir yeraltı deposu⁴⁰⁰, yağmur suyunu biriktirmek veya temiz su saklamak için kullanılan depo⁴⁰¹, deve derisinden yapılmış su tulumu, ağaçtan oyulmuş su kabı⁴⁰²; kaynaktan su gelmediği zamanlarda kullanılmak üzere suyun bol olduğu vakit suyu depolamaya yarayan eleman⁴⁰³, zemine yakın yeraltı suyunun, kaynak suyunun bulunmadığı yerlerde, toprağa veya yapıların damlarına düşen kar ve yağmur sularını toplamaya yarayan mimari mekânlar⁴⁰⁴ olarak tarif edilmiştir. Günümüzde Anadolu’da pek çok yerde sarnıç denilince geliri olmayan ve dökme suları depo eden küçük yapılar anlaşılmaktadır⁴⁰⁵.

Tarihi yerleşkelerde şehrin su ihtiyaçları başka şekillerde sağlansa bile sarnıçlar, savunma sırasında şehre su sağlayan kaynakların zehirlenmesi veya kesilmesi durumunda kullanılmak üzere su depolamaya imkân sağlayan mimari yapılar olduğundan kalelerde de vazgeçilmez elemanlardan birisi olmuşlardır⁴⁰⁶. Şehir ve kalelerde nüfusa göre bazen çok sayıda, bazen sayıca az fakat hacmi büyük sarnıçlar yapılmıştır⁴⁰⁷. İstanbul Altınmermer’deki M.S. V. yüzyıla ait Hagios Makios su haznesi ve “Yerebatan Saray” diye anılan Basilika Sarnıcı, Alanya Kalesindeki XIII. yüzyıla ait Kızıl Kule’deki sarnıç⁴⁰⁸, Alanya Kalesi’nde bulunan sarnıçlar⁴⁰⁹, Silifke Kalesinde bulunan çok sayıdaki sarnıç ve kuyular⁴¹⁰ bu amaçlarla inşa edilmiş olan yapılardır.

⁴⁰⁰ Doğan Hasol, “Sarnıç”, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1979.

⁴⁰¹ Nebi Bozkurt, “Sarnıç”, *DİA*, C.36, İstanbul, 2009, 158.

⁴⁰² Celal Esad Arseven, “Sarnıç”, *Sanat Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul, 1952.

⁴⁰³ Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1984.

⁴⁰⁴ Osman Özyurt, *Konya ve Çevresindeki Tarihi Su Sarnıçları*, (S.Ü.F.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1988, 7.

⁴⁰⁵ Mehmet Bildirici, *Tarihi Su Yapıları*, Ankara, s. 90.

⁴⁰⁶ Osman Özyurt, *Konya ve Çevresindeki Tarihi Su Sarnıçları*, (S.Ü.F.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1988, s. 7.

⁴⁰⁷ Bozkurt, *a.g.m.*, 158.

⁴⁰⁸ Osman Özyurt, *a.g.e.*, 9.

⁴⁰⁹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Sarnıç (Selçuklu ve Osmanlı Devri)”, *DİA*, C.36, İstanbul, 2009, 160.

⁴¹⁰ Ali Boran vd, “Mersin-Silifke Kalesi Kazısı 2011 Yılı Kazı Çalışması”, *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, Çorum, 2012, 398.

Canlıların suya duydukları sürekli gereksinim, bu yapıların şehir merkezleri ve kalelerle beraber, kervan yollarını kullanan insan ve hayvanların ihtiyacı için bu güzergâhlara, meralarda otlayan hayvanların su ihtiyacını gidermek maksadıyla da açık arazilerde yapılmışlardır. Hayvan sulama amaçlı yapılmış olan sarnıçların en önemli özelliklerinden birisi de bu yapıların su alma noktalarına yakın yerlerde yapılmış olan ve aynı anda çok sayıda hayvanın sulanmasına olanak sağlayan uzun yalaklardır.

Sarnıçlar her zaman toplu kullanım için yapılmış eserler olmayabilir. Tarihte bazı zenginler su ihtiyaçlarını karşılamak üzere özel sarnıçlar yaptırmışlardır. Örneğin İran'daki âb-anbâr adı verilen sarnıçların bir kısmı zengin evlerine aittir. Suyu daha çok kanallarla sağlanan, merdivenlerle inilen ve genellikle kubbeli olan bu tür sarnıçlarda suyu soğuk tutmak ve bozulmasını önlemek için hava akışını sağlayan “bâd-gîr” denilen karşılıklı bacalar yapılmış, bazılarının duvarları sırlı tuğla veya çinilerle kaplanmıştır⁴¹¹.

Sarnıçlarda su, toplama yöntemiyle elde edilmektedir. Zaten bu özellikleriyle de kuyulardan farklı şekilde isimlendirilmiştir. Kuyu toprağın derinliğine kazılan, genellikle daire şeklinde ve çevresine duvar örülmüş büyük çukur olarak tarif edilir, “su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan ve suyundan yararlanan çukurdur⁴¹²”. Tariflerden de anlaşılacağı gibi kuyu ve sarnıç arasındaki en önemli fark, su temini şekillerinden ortaya çıkmaktadır. Bu durum da, her iki su temini yapısının farklı mimari şekillerde ortaya çıkmasını beraberinde getirilmiştir.

Kuyular zeminden sızan suların haznelere rahatça ulaşabilmesi için genellikle çevresine duvar örülme, yıkılmaya karşı duvar örülse bile sıvanmayan su yapıları olduğu halde, sarnıçlar genellikle su depolamak üzere kazılan çukurun duvarları taş veya tuğlayla örülerek ve Horasan harcı gibi su geçirmez bir sıvayla yalıtılarak inşa edilirlerdi. Milattan önce I. Bin yıldan itibaren ise, tamamı kayalara oyularak yapılan sarnıçlar yaygın hale gelmiştir. En eski örneklerden biri olan ve Karataş-Semahüyük kazılarında ortaya çıkarılan milattan önce III. bin yıla ait, 7 m derinliğinde ve 4 m çapındaki sarnıcın dibi kille yalıtılmış, duvarları taşlarla örülmüştür⁴¹³.

Kayaya oyulmak suretiyle inşa edilmiş sarnıçlarda ise zeminde sızdırmazlık özelliği bulunduğu için ayrıca yalıtım için sıvaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Devamlı güneş altında

⁴¹¹ Nebi Bozkurt, *a.g.m.*, 159.

⁴¹² Doğan Hasol, “Kuyu”, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1998, 285.

⁴¹³ Nebi Bozkurt, *a.g.m.*, 158-159.

kalması suyun çabuk bozulmasına yol açtığı için genellikle sarnıçların üzeri kapalıdır veya yer altına yapılmıştır⁴¹⁴.

Sarnıçlarda su, her zaman bir toplama sistemi yardımıyla doldurulduğu için, yapının inşa edildiği yer oldukça önem arz eder. Sarnıçlar ya belli zamanlarda akan akarsuların yakınlarında ya da yağış sonrası yüzey sularının kolayca toplanabildiği noktalarda yapılmıştır⁴¹⁵. Bu yüzden sarnıç gerek belli zamanlarda akan bir akarsudan beslensin ve gerekse yüzey akışlarından elde edilen su ile beslensin, her iki şekilde de sarnıç dışında suyu sarnıca yönlendiren bir kanala ve sarnıçta da bu kanalla gelen suyu sarnıcın haznesine ulaştırmak için sarnıcın tavanında ya da duvarında açılmış olan bir giriş bacasına gereksinim duyulur.

Tarihin her döneminde yerleşmeye sahne olmuş Anadolu'da birçok sarnıç yapılmıştır. M.S. II. yüzyıla ait Telmessos'taki sarnıçlar, MS XIV-XIII. yüzyıllara ait Hattusas'taki Hitit devri sarnıçları, Korikos'ta MÖ I. yüzyıla ait sarnıçlar dikkati çeken örneklerdir⁴¹⁶. Türkler de XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'yu yurt edinmeleri sonrasında farklı mimari eserlerle beraber hem yeni sarnıçlar yapmışlar hem de kullanılabilecek durumda bulunan eski sarnıçları tamir ederek kullanmaya devam etmişlerdir⁴¹⁷.

Bugüne kadar karşımıza çıkan tüm sarnıçları kapsayacak şekilde sarnıçların tipolojisi üzerinde yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu tür tipoloji çalışmaları genellikle bölgesel ya da çalışma alanına giren örneklerle sınırlı kalmıştır. Örneğin, Abdullah Şevki Duymaz, Teke Yöresi Sarnıçları ismini taşıyan çalışmasında incelemiş olduğu sarnıçları, suyun toplanma şekli ve sarnıcın mimari biçimine göre bir sınıflamıştır. Buna göre yöredeki sarnıçları önce depo ve kuyu sarnıç olarak iki ana sınıfa ayırmıştır. Depo sarnıçları da, kubbeli, tonozlu, külahlı ve düz çatılı sarnıçlar olarak 4 alt grupta incelemiştir⁴¹⁸.

Osman Özyurt ise, bu yapıları zemindeki bulunuş durumlarına ve mimari şekillerine göre sınıflandırmış ve Kayaya Oyma Sarnıçlar, Zemine Gömme Sarnıçlar (Tam Gömme

---

⁴¹⁴ *a.g.m.*, 158.

⁴¹⁵ Osman Özyurt, *a.g.e.*, 7-8.

⁴¹⁶ *a.g.e.*, 26.

⁴¹⁷ *a.g.e.*, 31.

⁴¹⁸ Abdullah Şevki Duymaz, "Teke Yöresi Sarnıçları", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Denizli, 2009, 228-229.

Sarnıçlar, Kısmi Gömme Sarnıçlar), İki Katlı Sarnıçlar sınıflamasını yapmıştır. Bu çalışmada Osman Özyurt'a göre değerlendirme yapılmıştır.

Katalog kısmında belirttiğimiz, Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesinde bulunan sarnıçtır. Yapı, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı ve tonoz örtülüdür. Aydında bu plan tipolojisi ile yapılmış günümüze gelebilen yapı bulunmamaktadır. Günümüze gelenler genelde Roma dönemi sarnıçlarıdır.

Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesinde bulunan sarnıç dikdörtgen planı ve beşik tonoz örtülü olması ile Zemine Gömme Sarnıçların, Kısmi Gömme Sarnıçlar grubunda değerlendirilmiştir. Bu özelliği ile Germencik Roma Sarnıcı ile benzerlik göstermektedir.

5.1.5 Hanlar

İnsanların yiyecek, giyecek gibi çeşitli yaşamsal gereksinimlerini karşılamak üzere birbirleriyle kurmuş oldukları ticari ilişkiler, alışveriş dediğimiz sosyal eylemi ortaya çıkarmıştır. Toplumların gelişmesi alışverişi geliştirmiş, alışverişin gelişmesi ise zamanla buna uygun hukuki, mekânsal, yapısal, vb. örgütlenmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Alışverişin daha güvenli şekilde yapılabileceği mekânsal arayışlar pazar yeri, çarşı gibi uygulamalar gündeme getirmiştir. Anadolu'nun çoğu yerinde yaygın örneklerini gördüğümüz kervansaraylar, hanlar ve bedestenler, bu gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmış yapısal mekânlardır⁴¹⁹.

Selçuklular döneminde han ve kervansaraylar gibi sivil yapılar Anadolu'da kuzey güney yolu yanı sıra İstanbul'dan İran'a uzanan İpek yolu kenarında da inşa edilmiştir. Özellikle Konya, Kayseri, Sivas gibi ticaret merkezlerinin bulunduğu yollar sayesinde Selçuklular büyük gelir sağlamışlardır⁴²⁰.

Hanlar Anadolu'daki ilk ticari konaklama mekânlarıdır. Ulaşımın kontrol altında tutulması amacıyla Selçuklu Sultanları ve vezirleri tarafından yaptırılmışlardır⁴²¹.

Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu ribatlarından esinlenerek yapılan yapılar anıtsallıklarıyla dikkat çeker⁴²².

⁴¹⁹ Yavuz İşçen, *Ankara Hanları*, s. 1, Ankara, 1992

⁴²⁰ Nalan Yılmaz, *Hiçlikte bir an; Anadolu Selçuklu Hanları*, 10 / 12 / 2008, <http://nalanyilmaz.blogspot.com.tr/2007/03/anadoluselukluhanlar.html>

⁴²¹ Nazan Yılmaz, *a.g.s.*

İnsan, yük ve hayvanlardan oluşan kervanların konakladıkları hanların özenli taş süslemelerinin yer aldığı görkemli portallerinden revaklı avluya girilir. Avlunun ortasında kare planlı, dört taşıyıcı üzerinde yükselen dört kemerli köşk mescid yer alır. Avlunun etrafındaki revakların gerisinde ise odalar, kütüphane, sağlıkla ilgili birim, hamam gibi değişik işlevli kapalı kısımları olan yapılar kervanların her türlü ihtiyacını karşılayacak donanıma da sahiptirler. Plan şemaları bölgenin iklimine ve ticaretine göre açık avlulu, kapalı avlulu ya da bu iki türü birleştirerek uygulanmıştır. Kapalı avlulu hanlarda insan ve hayvan birlikte kalırdı. Bütün hanların plan şemalarında orta eksen, tonoz ve eyvan vardır. Anadolu Selçuklu mimarisinin bütün özelliklerinin bir arada görüldüğü kaleye benzeyen büyük boyutlu hanlar kesme taştan yapılmıştır⁴²³. Bu hanlar daha sonraları Kervansaray adı ile adlandırılmıştır.

Osmanlı sivil mimarisinin anıtsal örnekleri arasında bulunan hanlar iki amaca yönelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi hac yolları üzerinde ve derbernt niteliğindeki yerlerde inşa edilen “menzil hanlarıdır” ki bu hanlar bir külliye içinde yer almışlar ve çevrelerinde zamanla yerleşim bölgeleri oluşmuştur⁴²⁴. İkinci han türünü ise “şehir içi hanları” oluşturmaktadır. Şehir merkezine karakter kazandıran bu hanlar, hem hayvanların hem de insanların barınması açısından Selçuklu dönemi kervansaraylarına benzer fonksiyonları olanlarının yanında sadece depo ve bürolardan oluşan şehir hanları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca belli türdeki ticaretin geçtiği bazı hanlar da ticaret türüne göre ipek hanı, pirinç hanı, koza hanı gibi adlarla anılmaktadır⁴²⁵. Genellikle kare veya kareye yakın dikdörtgen bir plan şeması gösteren şehir içi hanlarının ortasında üzeri açık bir iç avlu bulunmakta, avlunun etrafında ise revaklar yer almaktadır. Büyük hanlarda revaklar her iki kanatta da vardır. Fakat küçük kentlerde revaklar sadece üst katlarda olabilir. Revakların gerisinde odalar sıralanır. Genel olarak hanların zemin katları depo ve ahır olarak, üst katlar ise tüccarların ve diğer gezginlerin konaklaması amacıyla planlanmıştır⁴²⁶.

---

⁴²² Nazan Yılmaz, *a.g.s.*

⁴²³ Nalan Yılmaz, *a.g.s.*

⁴²⁴ Bozkurt Ersoy, *Osmanlı Şehir İçi Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri*, Sanat Tarihi Dergisi, s. VII, S. 76-80, 1994.

⁴²⁵ Ali Baş, *Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma*, Kayseri, Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1996.

⁴²⁶ Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayınevi, 2007, s.393.

Osmanlılardan kuruluş döneminden XX. yüzyıl başlarına kadar birçok şehir içi hanı günümüze ulaşmıştır. Bunlardan en eskisi Orhan Gazi tarafından Bursa’da yaptırılan Emir Han’dır⁴²⁷. Edirne’de Rüstem Paşa Kervansarayı denilen han XVI. yüzyılın en büyük örneklerinden biridir. İstanbul’da XVII. yüzyılın birinci yarısında Kösem Sultan tarafından inşa ettirilen Büyük Valide Hanı diğer önemli örnektir. Özellikle XVIII. yüzyılda, şehir merkezlerinin kalabalık noktalarına yapılan hanlar arsadan istifade etmek için artan kat sayıları ve çıkmalarla sokağa taşan kütleleri ile dikkat çekmektedirler. Han mimarisinin bugün hemen hemen pek azı ayakta kalan büyük ahşap örnekleri de bulunmaktadır⁴²⁸.

Aydın’da yaptığımız araştırmalar sonucunda Cihanogullarına ait tek bir han tespit edilebilmiştir. Aydın şehir merkezinde bulunan Mustafa Ağa Hanı (XVIII yy) şehir içi hanı olarak iki katlı, dikdörtgen planlı, ortası açık avlulu ve revak düzenlemesine sahiptir. Yapının günümüze güney bölümü gelebilmiştir. 2015 yılında restorasyonu tamamlanan han, devlet ve şirketlerin büroları, düğün salonu veya yapılış amacına uygun şekilde küçük bir otel olarak kullanılabilir.

Plan itibariyle Aydın Nasuh Paşa Külliyesinde bulunan Zincirli Han olarak da bilinen Han (1708)⁴²⁹ (Fot. 262, 263, 264 – Ç. 110) ve Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı⁴³⁰ (Fot. 265, 266, 267 – Ç. 111) avlulu olması ile benzerlik göstermektedir.

5.1.6 Savunma Yapıları

5.1.6.1 Kaleler

İnsanın kendini koruma ve güvende hissetme düşüncesi tarihin erken dönemlerinden beri hep var olmuştur. Doğal güçlerden, vahşi hayvanlardan ve insanlardan korunmak için insanoğlu savunma yapılarını inşa etmişlerdir. Kale kelimesinin kökü olan Arapça “ka-le’a” filinden gelen “kal” mastarı, “bir şeyi kökünden sökmek” manasına gelmektedir. “Kulâ’a” ve “Kullâ’a” kelimeleri “tepe gibi yüksek olan şey” anlamı taşımaktadır. Tarih boyunca kaleler, genellikle şehirlerin etrafı, yol kavşağı, önemli yere giden ana yol, geçit yeri, dağlar arasındaki boğaz, denize uzanan burun, kıyıdan az uzaktaki adalar, köprübaşları, denizlerin

⁴²⁷ C. Esad Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1974, s. 94; Gönül öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl (133-1453)*, Ankara, 1989, s. 26.

⁴²⁸ Doğan Kuban, *100 soruda Türkiye Sanatı Tarihi*, İstanbul, 1994, s. 202.

⁴²⁹ *Aydın Kültür Envanteri-I*, Aydın, 2012, s.54.

⁴³⁰ *Aydın Kültür Envanteri-II*, Aydın, 2012, s. 221.

boğazları gibi stratejik yerlerde, arazinin tabii özelliklerinden de yararlanılarak inşa edilmiştir. Tarihin erken dönemlerinden itibaren Türkler kendi kalelerini yapmıştır. Böylece eski çağlardan günümüze kadar Türk sanatı kendine özgün özelliğini korumuş ve dünya sanatı içinde de daima önemli bir yere sahip olmuştur. Öz Türkçe’de kıla=kütle ve kalav=kârgir anlamında kullanılan kale, Azerice’de “gala”, Başkurtça’da “ıığıtma”, Kazakça’da “karğan”, Kırgızca’da “çep” şeklinde söylenmektedir. Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra balık yerine kale sözcüğü yaygınlaşmıştır. Karahanlı Türkleri ile Oğuz Türkleri ise “Balık” kelimesi yerine “Kent” sözünü kullanmışlardır. Kaşgarlı Mahmud, “balık” sözünün bu mânâsını bilmekte ve onun İslamiyet’ten önce Türkler tarafından şehir ve kale anlamında kullanıldığını söylemektedir. Türkmenler “Gala” olarak adlandırdıkları kaleleri iki şekilde yapmışlar ve “Ul Galalar” (Büyük kaleler) ve “Kiçi Galalar” (Küçük Kaleler) diye de isimlendirmişlerdir⁴³¹.

Kaleler yapılırken kolay ve az sayıda bir kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde içeridekilerin dışarı çıkabilmesi için bir bölümün olması, uzun süre kuşatmalara dayanabilmesi, kalenin birkaç yönünün tabii şekilde korunması gibi unsurlar göz önünde tutularak inşa edilmişlerdir. Kaleler çoğunlukla sürekli kalın bir duvar (sur, beden) ve duvar boyunca dizilen aralıklı burçlardan oluşmaktadır. Duvarlar genellikle taş, kimi zaman da tuğladan yapılır ve Horasan harcıyla örülür. Burçlar birbirini görebilecek ve korunabilecek biçimde konumlanır. Kale duvarlarının üstü, savunuların her yere yetişebilmelerini sağlamak amacıyla düz yapılır ve bu düzlüğü “*seğirdim yeri*” denir. Duvar üstünde “*barbata*” denen mazgallı bir korkuluk yer almaktadır. Kayalık tepelerdeki hâriç, genellikle duvarların alt kısımlarında içi su dolu savunma hendeği bulunur. Kalenin girişini korumak ve hendek üzerinden geçişi sağlamak için iner-kalkar ahşap bir köprü yapılır⁴³².

Kaleler, genellikle *iç kale*, *dış kale*, *şehristan* ve *ahmedek* gibi bölümlerden oluşmaktadır. Ahmedek ve dış kale, bazı kalelerde bulunmamaktadır. Bunun yerine kale, sadece iç kale bölümlerinden ibaret olabilmektedir. İç kale, surlarla çevrili bir kentin en yüksek yerinde hükümdarın, beyin ya da komutanın oturmasına ayrılmış, en son savunma yeri olan kale bölümüne denir. Surlarla çevrili iç kalede, yönetici sarayı, beylerin konutları, darphâne, tutukevi ve ibadethâne (câmi-kilise) gibi yapılar yer almaktadır. Kentin asıl

⁴³¹ Ali Boran, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Kaleleri” *Orta Asyadan Anadolu’ya Türk Sanatı ve Kültürü*, Ankara, 2006, s. 275

⁴³² Ali Boran, “Orta Asya’dan Anadolu’ya, Anadolu’dan Üç Kıtaya Türk Kaleleri”, *Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı*, Astana, 2010, s. 89.

bölümünü oluşturan şehristan (şehir), ticaret ve konut alanlarını, dînî ve diğer kamu yapılarını içine alan bölüme denmektedir. Kentin asıl bölümünü oluşturan şehrin etrafını çeviren surla dış kale adı verilmektedir. Bir surla çevrili Türk kentlerinin şehristan bölümünde genellikle mahalleler, çıkmaz sokaklar, saray, kamu yapıları, meydan, ulu câmî, vakıf kurumları ve pazar yerleri gibi bölümler yer almaktadır⁴³³.

XI. yüzyıldan itibaren Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri hız kazanmış, XIII. yüzyıl sonunda da tamamlanmıştır. Bizans döneminde Anadolu'nun yol güzergâhlarına ve deniz kenarlarına kaleler inşa edilmiştir. Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman Orta Asya'da da alışık oldukları kale mimarisi ile karşılaşmışlardır. Anadolu'nun Türkleşmesinde fethedilen bölgelerdeki kalelerin önemli bir rolü vardır. Türk güçleri kalelerde aileleri ile beraber kalmışlar ve kale-şehir ögesi de böylece gelişmeye başlamıştır⁴³⁴.

Fethedilen kalelere bazı eklemeler yapmışlar ya da kendi teknikleri ve mimarî geleneklerine göre Türkler yeniden inşa etmişlerdir. Anadolu Selçuklu döneminde Anadolu imar edilmiştir. Bu imar faaliyetinde yerel Türk beyleri de önemli bir yere sahiptir. Anadolu Selçuklu sultanı Alâaddin Keykubad zamanında diğer mimarî eserlerde olduğu gibi kale inşâsında da zirveye ulaşılmıştır. Bu dönemde Konya dış kalesinin yapımı (1221), Sivas surlarının tamiri (1224), aynı yıl Kayseri iç kalesinin inşası, 1255'te Antalya iç kalesinin yapımı, 1227-1229'da Alanya iç ve dış kalelerinin yapımı, 1226'da Alanya Kızıl Kule'nin tamamlanması ve 1231 yılında Kâhta Kalesi'nin tamiri gibi örnekler verilebilir. Ayrıca iç kalesi olmayan kalelere iç kale eklenmiş; kale câmîi, hamam ve diğer ihtiyaçları karşılamak için de çeşitli yapılar yapılmıştır. Anadolu'da Türkler yeni yerleşim yerlerinin yanına kaleler kurmuşlardır. Kalenin geliri yakın köylerden sağlanmıştır. Babadan oğula geçen bu düzenlemeyi, Selçuklu'dan Osmanlı'ya kadar kalelerde görmek mümkündür⁴³⁵.

Anadolu'nun fethinin ardından Selçuklu ve beylikler tarafından yapılan kaleler Osmanlı Devleti zamanında da artarak devam etmiştir. Anadolu Selçuklu dönemindeki kale faaliyetleriyle Anadolu, Osmanlı zamanında da üç kıtaya açılmıştır. Çünkü XIX. yüzyıla kadar bölgelerin kesin fethi, kalelerin alınmasıyla sağlanmıştır. Osmanlı döneminde ilk yapılan kaleler, Osman Gazi'nin Bursa'nın fethi sırasında (1314) doğuda Kaplıca Kapısı'nda, batıda dağın eteğinde Balabancık'taki Balabancık Hisarı'dır. Bu iki kale, Bursa'nın Kalesi'ni

⁴³³ Ali Boran, *a.g.m.*, s. 90.

⁴³⁴ Ali Boran, *a.g.m.*, s. 280.

⁴³⁵ Ali Boran, *a.g.m.*, s. 92.

fethin öncesinde gözetleme ve Bursa'nın fethini hızlandırma amacına yöneliktir. Bu tarihten önce bir kale inşa edilip edilmediğini şimdiki bilgiler ışığında bilemiyoruz. Osmanlı Devleti zamanında, önceki dönemlere ait kentlerin büyük çoğunluğu kullanılmıştır. Kenti çeviren kaleler ise garnizon ve yöneticilerin kalmaları amacıyla iç kaleye dönüştürülmüştür. İstanbul, Ankara ve İznik gibi kentlerin surları kendi sınırını hiç aşmamış ve eski önemini Osmanlı döneminde koruyamamıştır. Zaten bu surların koruma işlevi yoktur. Aksine düzen içinde ayak bağı olmuşlardır. Surlarla korunan bir kenti gereksiz kılan şey, ülke sınırları içindeki uzak kentler için sağlanmış güvenlik düzeni ve savaşmaya alışık bir ordu tarafından belirlenmiş askerî koşullardır. Merkezî yönetim surlarla çevrilmiş kentlere fazla güvenmemiştir. Profesyonel ordu ile güvenliği sağlamıştır. Öte yandan kent dokusunun düşük yoğunluğu ve kent dışı varoşların ise çok yaygın olması mantıklı bir kent suru yapımını zor, hatta imkânsız kılmıştır⁴³⁶.

İnsanlığın ortak ürünlerinden belki de en önemli yapı tasarımı olarak karşımıza çıkan kaleler, XX. yüzyıla kadar önemini hep korumuştur. Kentleri, yol güzergâhlarını, limanları ve sınırları koruyan kaleler, Türkler açısından ayrı bir öneme sahiptir. İlk dönem “ordu” geleneği içinde değerlendirilen, dört köşeli ve suni bir tepe üzerindeki kale, kozmolojik olarak Türk hâkimiyetini ve gücünü temsil etmiştir. Bu anlayış *Göktürk, Uygur, Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı'nın Batılılaşmasına* kadar sürmüştür. Bu bağlamda Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan da üç kıtaya yayılan yüzlerce kaleyi inşa ederek medeniyet tarihine önemli bir katkı daha sağlamıştır⁴³⁷.

Osmanlı'nın gerileme dönemine kadar kale mimarisi bu şekilde kullanılırken ekonomik, siyasi ve askeri güç kaybetmesiyle toplumsal alanda olduğu gibi mimari alanında da değişiklikler yaşanmıştır. Bu gibi kaleleri Ayda Arel⁴³⁸, Anadolu'da ve Balkanlar'da âyânlar büyük çiftlikler kurmuş ve Batı'nın istedikleri malları doğrudan ulaşabileceği bir düzen kurulmuştur. Bu düzen sayesinde hem Avrupalılar ham maddeye doğrudan ulaşmış hem de çiftlik sahipleri zenginleştikleridir. Bu servetlerle paralı ve silahlı askerler tuttıkları, gözetleme ve savunma amaçlı kule ve kale onartarak üzerlerine konaklar yaptırdıklarını belirtmiştir. Bu şekilde bir anlayış benimseyen âyânlar kaleleri meskenleri haline getirmişlerdir.

⁴³⁶ A.g.m., s. 97.

⁴³⁷ Ali Boran, a.g.m., s. 288.

⁴³⁸ Ayda Arel, “Ege Bölgesi Âyânlık Dönemi Mimarisi Hakkında Bir Ön Araştırma”, Ankara, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Mayıs 1986, s. 39.

Bütün bu çiftlik düzeninin kökeni hakkında Ayda Arel⁴³⁹, “IV. Haçlı Seferleri sırasında, 1204’te Konstantinopolis’in Latinlerin eline geçmesi üzerine kurulan İznik İmparatorluğu’nun Laskaris sülalesi zamanında Nif’te üslenmesinin ardından, işletilmesi istenen büyük araziler Anadolu’ya geçen aristokratiklara tahsis edilmiş, tarım arazisini şenlendirmek amacıyla da büyük manastırlar kurulmuştur.” demektedir. Böyle bir geçmişe sahip olan Anadolu çiftlikleri, var olan bu kültürü tekrar canlandırmışlardır. Bu yapıları onarıp, Batılılaşma özelliklerini yansıtan mimari ile ihtiyaçları doğrultusunda kule, konak, depo, ambar, ahır gibi eklemelerde yaptırıp birer kompleks haline getirmişlerdir.

Cihanoğlu ailesinin Cincin’deki kalesinin Osmanlı’daki konumu için Ayda Arel⁴⁴⁰, II. Murad’ın fethettiği topraklardaki manastır ve kaleleri en büyük ve en güzellerini akrabalarına ve memurlarına hediye etmiştir. II. Selim ise, örfi ve şeriata uygun duruma getirerek manastırları miri araziye dönüştürmüştür. Bu arazilerin her biri çok verimli tarım arazileri fetihden sonra yapıları fazla değiştirilmeden birer tarım işletmesi şeklinde kullanılmıştır. Celâli isyanlarında yaşanan güvensizlik ve şiddet ortamında, kale ve manastırların sarayın izniyle onarıp kullanılmıştır. Cincin kalesi için bu koşulların bölgede oluştuğunu düşünmek mümkün olmadığını belirtmiştir.

Savunma yapısı olarak katalogda ele aldığımız yapı, Cincin Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Kalesi olarak bilinmektedir. Bizans döneminden kalma bir kale olan bu yapıyı Abdülaziz Efendi dönemin şartlarına uygun olarak onartmış ve konak, kule, depo, cami yaptırarak iç kale kısmını Arel’in de belirttiği gibi bir çiftlik olarak kullanmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan kale iç kale surları payandalıdır. İki birimi ayrılan kale kuzeyinde ahır ve depo gibi birimler, güney birim ise ailenin ikamet ettiği birimdir. Günümüzde bu alanda ilk okul bulunmaktadır.

Günümüzde dış surları yıkılan ve iç kale payandalı duvarları görünmektedir. Özgün durumunda köylünün anlatımlarına ve Ayda Arel’e göre de, kule ve konak yapısı olması gerekirken günümüze kadar gelememiştir. Metruk durumda olan yapı, kazı ve restorasyon çalışmasına ihtiyaç duymaktadır. Köylünün yapı birimlerini ahır olarak kullanması ve definecilik faaliyetleriyle zarar vermesi sonucunda yıkık duvarlar ve toprak harfiyatı sebebiyle yapı birimlerini kestirmek ve çözümlenmek güçleşmektedir. Acil önlemlerin

⁴³⁹ Arel, *Aydın ve Yöresinde.....s.195.*

⁴⁴⁰ Arel, *Aydın ve Yöresinde.....s.195.*

alınması zorunludur. Bu anlayışta yapı yaptıran bir diğer âyân ailesi Donduranlı Arpazlı ailesi yapısı ile benzer özelliindedir.

5.1.6.2 Kuleler

Dilimize Arapça “kulle” kelimesinden gelen kule: “kare, yuvarlak veya çok açılı bir yüzey üzerinde yükselen ve yüksekliği eninden daha fazla olan yapı” anlamına gelir. Tarih öncesi çağlardan günümüze kadar kule tipi yapıların tümünün ortak özelliği, yükseklerle doğru yönelmeleridir. Bu yöneliş farklı düşüncelerin sembolü olmuştur. Bazıları insanoğlunun kendini gösterme isteği ile, bazıları geleni gözetleme ihtiyacı ile, bazılarıysa haberleşme amacı ile ya da tanrıya ulaşma hırsı ile kule tipi yapıları oluşturmuşlardır⁴⁴¹.

Ayda Arel⁴⁴²'e göre bu tipolojinin kökenini ve benimsenmesindeki sebebi Antik Akdeniz'e kadar uzanmaktadır. Batı Anadolu'dan Trakya ve Yunasnistan'ın belli bir kısmını içine alanlarda görülmektedir. Çiftlik sahiplerinin konutlarıyla bağlantılı oldukları tehlike anında sığınıp, yaşabilecekleri, gözetleme ve savunma yapılarıdır. İlk Osmanlı saraylarında, Manisa, Edirne ve İstanbul Saray'ın Amire'leri ve ilk padişah köşklerinin kuleler şeklinde olduğunu belirtmiştir.

Ayda Arel'in 1989'da tespit ettiği Aydın, Haydarlı, Dedeköy, Koçarlı, Sobuca ve Cincin kulelerinin kalıntıları bugün zor da olsa belli olmaktadır. Bu kulelerin bir şekilde belli bir düzende ve tepede inşa edilmesi bunların antik dönemde savunma ve gözetleme haricinde haberleşme için de kullanıldığını göstermektedir. Osmanlı'nın gerileme döneminde otoritesinin zayıflamasıyla yerel güç olan feodal beyleri Anadolunun kültüründe var olan kalıntıları onartmış ve özerklik konumu kazanmasına neden olan bu yapılar ortaya çıkmış olmalıdır. Yukarıda belirtilen kulelerden günümüze sadece Koçarlı'da bulunan yapı gelebilmiştir. Diğer yapılar ise ne yazık ki kamulaştırma ya da halkın tahribatları sonucunda yıkılmıştır ve zemin kalıntıları dahi zor belli olmaktadır.

Savunma yapı olarak katalogda ele aldığımız Cihanoğlu İbrahim Ağa Kulesi Aydın'da Osmanlı Batılılaşma döneminde âyânların sıklıkla kullandığı yapı türüdür. Cihanoğlu ailesinin gücünün ve ihtişamının simgesi olan kule, gözetleme ve aile bireylerini savunma, koruma amacıyla yapılmıştır.

⁴⁴¹ Bilge Yıldırım, *Foça Kule Evleri*, Mimarlık, s. 286, 1999.

⁴⁴² Ayda Arel, *a.g.m.*, s. 232.

Koçarlı'da bulunan İbrahim Ağa Kulesi yazlık ve kışlık odalar, hamam, teras ve tuvalet bölümlerinden oluşmaktadır. Yapı dıştan 8.90 x 9.15 m ölçülerinde dikdörtgen planlı ve 20 m yüksekliğinde inşa edilmiştir. Örtü düzeneği olarak çapraz tonoz kullanılmıştır. Savunma yapısı olması nedeniyle beden duvarları kalın ve çok sayıda duvarlarında mazgal pencerelere yer verilmiştir. Her katta zemin kotları farklı iki oda bulunmaktadır. Yapıda 1940'ta Mithat Aydın ve 1960'lı yıllarda Orhan Cihanoğlu tarafından tamirat geçirmiştir. Bu tamiratta bazı eklemelerin yapıldığı ve tuğla, taş malzemenin yerine betonun kullanıldığı görülmektedir. Zemin katta bulunan hamam sonradan yapılmış ve hamam olarak işletilmek üzere kiraya verilmiştir. 1700'lerde onarılıp kullanılmaya başlanan kule metruk ve bakımsız durumdadır. Yapının kazı ve restorasyon çalışması gereklidir. Bu çalışmalar sonrasında kule turistik ziyarete açılabilir ve hatta Büyük şehir belediyesinin kültür merkezi, sergi salonu ya da Koçarlı Belediyesi Kültür Müdürlüğü olarak kullanılabilir.

Yapı Aydın'da bulunan Helenistik ve Osmanlı Batılılaşma Âyânlık dönemi olarak adlandırılan Dalama Dereköy kulesi, Donduran kulesi (Fot. 268, 269 – Ç. 112), Bodrum Mustafa Paşa kulesi⁴⁴³, Kuşadası Andız kulesi ve Arpaz beyler kulesi (Fot. 270, 271, 272, 273 – Ç. 113, 114) ile plan ve mekân düzenlemesiyle benzer özellikler taşımaktadır.

5.2. Malzeme Ve Teknik

5.2.1 Taş

Anadolu'nun hemen her tarafında az ya da çok taş malzeme bulunmaktadır. Taşlar tortul, metamorfik ve magmatik olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Anadolu'da daha çok metamorfik ve magmatik taş grup içindekiler kullanılmaktadır. Değişime uğramış olan metamorfik taşlardaki hem billursal hem de levhalı doku içinde pek az fosil bulunmaktadır. Mermer, metamorfik taş grubu içinde yer almakta olup mimaride en değerli malzemedir⁴⁴⁴.

Genellikle dağlık yerlerde ve düzensiz halde bulunan sert, parlak ve genel olarak billurlardan meydana gelen taşlara magmatik taşlar adı verilmektedir. Çoğunlukla volkanik halde bulunurlar ve yarı billursal şekildedirler. Bunlar traki, andezit, bazalt taşlarıdır. Anadolu'nun her bölgesinde yaygın şekilde rastlanmaktadır⁴⁴⁵.

⁴⁴³ Bkz: Ayda Arel, "Bodrum yarımadasının Ortakent (eski Müsgebi) köyünde bulunan "Mustafa Paşa Kulesi" hakkında", *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1988, s. 1-88.

⁴⁴⁴ M.Sayan, *Minoroloji ve Jeoloji*, İstanbul, 1960, s. 306.

⁴⁴⁵ Ali Boran, "Ahlat Taşı (Andezit Tüf)", *Vakıflar Dergisi XXVI*, Ankara, 1997, s. 363 vd.

Cihanoğullarının yaptırmış olduğu mimari eserlerde ana yapı malzemesi olarak taş karşımıza çıkmaktadır. Düzgün kesme taş, moloz taş ve kırma taş olarak, cami, medrese, hamam, çeşme, sebil, sarnıç, sıbyan mektebi, konak, kale, kule yapılarında ana örgü malzemesini taş oluşturmaktadır.

Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesinde caminin minaresi, platformun zemini ve kemerli geçiti, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Cami platformu ve minaresi, Dedeköy Cihanoğlu Mehmet Ağa Cami platformu, Cincin Mahallesi Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Cami platformu, Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Cami Platformu ve Aydın Cihanoğlu Müştemilatındaki konakta düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Roma, Bizans ve Erken Osmanlı mimarisinde kullanılan almaşık duvar düzeni, genellikle taş ve tuğlanın nöbetleşe sıralanmasından oluşmaktadır.⁴⁴⁶ Bizans döneminde klasik şeklini bulan almaşık duvar tekniği Erken Osmanlı mimarisinde özellikle Bursa, Edirne, İstanbul, Amasya bölgelerindeki camilerde beğenilerek kullanılmıştır.

Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesinde Cami ve medresesinde almaşık duvar tekniği uygulanmıştır.

Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesinde Kemerli Geçit ve Sarnıç, Dedeköy Cihanoğlu Mehmed Bey Camii, Sobuca Cihanoğlu Mehmed Bey Camii, Cincin Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Camii, Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Camii, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii, Osmanbükü Cihanoğlu Hüseyin Bey Camii, Halilbeyli Köyü Cihanoğlu Camii, Haydarlı Köyü Cihanoğlu Camii, Aydın Cihanoğlu Mustafa Ağa Hanı ve Çeşmesi, Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Ağa Sebili, Cincin Mahallesi Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi, Aydın Cihanoğlu Mehmed Bey Müştemilatındaki Hamam, Abdülaziz Efendinin Aydın'da onarttığı Bey Hamamı, Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Ağa Kulesi moloz taş ile tuğla malzemedен inşa edilmiştir.

5.2.2 Mermer

Mermer malzemenin güç işlenir bir malzeme olması ve daha maliyetli olması sebebiyle belirli yerlerde kullanılmıştır.

---

⁴⁴⁶ Sözen – Tanyeli, *a.g.e.*, s. 18.

Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesinde caminin taç kapısı ile pencere lentoları, medresenin pencere lentoları, çeşmenin kitabesi, sebilin süslemelerinde ve pencere lentolarında ve şadırvanda mermer malzeme kullanıldığı görülmektedir.

Dedeköy Cihanoğlu Mehmed Bey Caminin pencere ve kapı lento ve atkılarında, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Caminin pencere ve kapı lentoları, minberinde ve şadırvanında, Aydın Cihanoğlu Mustafa Ağa Hanın ikinci kat kapı, pencereleri ve merdivenlerinde, Fatma hanım Çeşme aynalıği, sebilin ve subyan mektebinin pencere ve kapı lentosu, Aydın Mehmet Bey Müştemilatındaki Selsebilin gövdesi ve Çeşmelerin yalaklıkları mermer malzemedden yapılmıştır.

5.2.3 Tuğla

Tuğla, dikdörtgen prizma biçiminde pişmiş toprak yapı malzemesidir⁴⁴⁷. Anadolu Selçuklu Döneminde taş malzemeye önem verilirken, tuğla da ikinci derecede kullanılmıştır⁴⁴⁸.

Katalogda ele alınan yapılar içerisinde genel olarak camilerin, medreselerin, kule, sebil, kemerli geçit, sarnıç, çeşmelerin beden duvarlarında, saçaklarında ya da almaşık duvar tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun haricinde sadece tuğla kullanılarak yapılmış mimari eserler de vardır.

Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesinde çeşme ve sebil, Fatma Hanım çeşmesi, Atike Hanım çeşmesi, Mustafa Ağa çeşmesi, Atike Hanım sebili, Fatma Hanım sebili, Ümmühan Hanım sebili, Fatma Hanım subyan mektebi tuğla malzemenin kullanıldığı yapılardır.

5.2.4 Ahşap

Ağaçtan elde edilmiş malzemelerle yapılmış olan ahşap kapı, pencere, minber, mahfil, tavan, destek ve duvar gibi mimari elemanlarda görülmektedir.

İncelenen Cihanoğlu camilerinin 6'sı ahşap tavanlı olup aynı zamanda camilerin tamamı ahşaptan mahfil katına sahiptir.

⁴⁴⁷ Sözen – Tanyeli, *a.g.e.*, s. 240.

⁴⁴⁸ Ömür Bakırer, *Selçuklu Öncesi ve Seçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, Ankara, 1981, s.19.

Sobuca, Haydarlı ve Dedeköy Cihanoğlu Mehmet Bey Camii, Cincin Abdülaziz Efendi Camii, Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Camii, Osmanbükü Cihanoğlu Hüseyin Bey Camii, Halilbeyli Cihanoğlu Camii ahşap tavanlı camilerdir.

Ahşap destek unsuru olarak kullanıldığı, Sobuca, Haydarlı ve Dedeköy Cihanoğlu Mehmet Bey Camii, Cincin Abdülaziz Efendi Camii, Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Camii, Osmanbükü Cihanoğlu Hüseyin Bey Camii, Halilbeyli Cihanoğlu Camii, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii, Aydın Abdülaziz Efendi Camii iki destekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu eserler dışında, Abdülaziz Efendi Külliyesinde medrese revakı ile Mustafa Ağa hanın revakında ahşap tavan görülmektedir. Dedeköy Mehmed Bey Camiinin pencere ve minberi, Aydın Mehmed Bey konağı tavanında ahşap malzeme kullanılmıştır. Ayrıca tüm mimari eserlerin kapıları ahşap malzemeden yapılmıştır.

5.2.5 Alçı

Suyla karıştırılarak macun kıvamına getirilmiş alçıyla yapılan sıvalara alçı denmektedir.⁴⁴⁹ Osmanlı Batılılaşma döneminde sıklıkla görülen alçı malzeme daha çok süsleme alanında kullanılmıştır.

Katalogda ele alınan yapılardan; Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Camiinin mihrabı, kubbe, pencere şebekeleri ve kubbeye geçiş ögesi olan pandantiflerinde kullanılmıştır. Cincin Abdülaziz Efendi Camii mihrabı, Dedeköy Cihanoğlu Mehmed Bey Camii mihrabı, beden duvarlarında ve kasnak pencere şebekelerinde kaplıdır. Posacızade Zeynep Kadın Camii pencere şebekeleri ve mihrabı, Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Ağa Kulesi odalarında bulunan ocak ve tavanlarında kullanılmıştır. Tüm yapılarda alçı kaplama şeklinde kullanılmıştır.

5.3 Yapı Elemanları

5.3.1 Cephe Düzeni

Cihanoğlu mimarisinde cephe düzenlemesi sadedir. Cihanoğlu yapıları Osmanlı geç döneme ait olduğu için cephelerinden ziyade iç mekânlar görkemlidir. Yapılar iki katlı olarak

⁴⁴⁹ Sözen – Tanyeli, *a.g.e.*, s. 17.

yapılmış ve hem cepheleri hareketlendirmek hem de aydınlatmak için dikdörtgen pencerelere yer verilmiştir. Bazı camilerin mihrapları cepheden taşıntı yapmaktadır.

Katalogda ele alınan eserlerin birçoğu cepheleri sıvanmış olduğu için sade bir görüntü vermektedir. Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesinde bulunan cami, medrese, Osmanbükü Cihanoğlu Hüseyin Bey Camii, Mustafa Ağa Hanı ve Fatma Hanım çeşme, sebil ve subyan mektebi gibi yapılar buna örnektir.

Cami mimarisinde birinci derecede önemli olan girişin bulunduğu kuzey cephedir⁴⁵⁰. Osmanlı öncesi camilerde ve diğer yapılarda anıtsal taç kapı, sade yapı hâkim iken, Osmanlı'da anıtsal yapı, sade kapı anlayışı görülmektedir⁴⁵¹.

Cihanoğlu mimarisinde Abdülaziz Efendi Cami ve Dedeköy Mehmet Bey Camilerinde taç kapıları ve kuzey cepheleri barok dönem süsleme unsuru görülmektedir. Abdülaziz Efendi Camiinin kuzey cephesinde üç gözlü son cemaat revakı görülen tek yapı olması ile Aydın Ramazan Paşa Camii, Süleyman Bey Camii ve Üveys Paşa Camii ile benzer özelliktedir.

Camilerde, çoğunlukla son cemaat yerinin eklendiği kuzey duvarları, aynı zamanda ikinci bir kible duvarı konumundadır. Bu nedenle kapı ve pencere gibi öğelerin yanı sıra sonradan oluşacak cemaat için açılan mihrap nişi veya nişleri, kuzey cephe düzenlemesi içinde yer almaktadır. Sobuca, Dedeköy ve Haydarlı Mehmed Bey Camii, Posacızade Zeynep Kadın Camii, Koçarlı Mustafa Ağa Camii, Cincin Abdülaziz Efendi Camii, Osmanbükü Hüseyin Bey Camii, Haydarlı Cihanoğlu Camiinde son cemaat yerinde de mihrap nişi bulunmaktadır.

Cephe düzeni olarak Aydın Üveys Paşa Camii, Söke İlyas Ağa Camii, Söke Hacı Ziya Bey Camii, Edremit Yakup Ağa Camii, Ali Demirci Köyü Camii ve Altınoluk Merkez Camii ile Muğla Kurşunlu Camii gibi yapılar buna örnek verilebilir.

⁴⁵⁰ Jale Erzen, *Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri*, Ankara, 1981, s. 17.; A. Ödekan, "Kütle Biçimleri ve Cephe Düzenlemesi", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1985, 513.

⁴⁵¹ Halil Sözlü, *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Yayınlanmamış) Doktora Tezi) Van, 2014, s.644.

5.3.2 Taç Kapılar

Anadolu Selçuklu yapılarının, cephede bütün dikkati bir anda üzerinde toplayan, tezyini bordürlerin birbiriyle yarışır derecesinde bezendiği görülmektedir. Ön cephenin ağırlık noktasını taç kapılar oluşturmaktadır.

Araştırmamız içerisinde bulunan eserlerin birçoğu, büyük programlı yapılar olmadığı gibi, mevcut eserlerin oldukça küçük ve yöresel özellikler çevresinde olgunlaşmasından dolayı belirginleşen cephe anlayışı gelişmemiş, Selçuklularda görülen ve Osmanlılarda da kısmen sürdürülen görkemli taç kapılar⁴⁵² inşa edilmemiştir. Ancak yapılarda ön cephenin vurgulandığı görülmektedir.

Osmanlı dönemindeki taç kapılar artık uzaktan seçilebilecek şekilde egemen öge değildir, avlu mekânından iç mekâna geçiş kapısıdır⁴⁵³.

Taç kapı formuna sahip kapısı bulunan cami Aydın Abdülaziz Efendi, Dedeköy Mehmed Bey Camii ve Koçarlı Mustafa Ağa Camii'dir.

Cihanoğullarının mimari eserlerinde giriş kapıları, dikdörtgen bir çerçeve halinde açılan nişlerin içindedir. Selçuklu dönemi bitkisel ve geometrik süsleme çerçevesi, silmemelerle ve kitabelik bölümünden oluşan taç kapılar görülmektedir.

Abdülaziz Efendi Camii mermer malzemedan yapılmış olan kapısı C, S kıvrımlarında bitkisel yaprak motifleri vardır ve alınlığında kitabesi yer almaktadır. Kapı yuvarlak kemerli ve dikdörtgen formludur.

Dedeköy Mehmed Bey Camii mermer malzemedan yapılmış, kapısı dikdörtgen formlu atkı ve lentodan oluşmaktadır. Lentolarda silme, atkı taşında ise bitkisel, geometrik motifleri ve alınlığında bir mesaj içerikli hadis bulunmaktadır.

Koçarlı Mustafa Ağa Camii taç kapısı en sade kapıdır. İki sütun lentolu, atkı taşı yuvarlak kemerlidir. Kilit taşında Osmanlıca "Allah" sene 1250 yazılı tarih bulunmaktadır.

Cihanoğlu yapılarında günümüze özgün olarak gelen Koçarlı Mustafa Ağa Caminin kapısı bulunmaktadır. Halk tarafından dağ köylü bir dülger'in yaptığı belirtilmektedir. Bu özellikte bir kapı Söke İlyas Ağa Camiinde (Fot. 274)'dir.

⁴⁵² Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir, 1982, s. 30.

⁴⁵³ H. Sözlü, *a.g.t.*, s. 646

5.3.3 Mihraplar

Cami ve mescidlerde kibleyi belirleyen ve aynı zamanda cemaatle kılınan, imamların içinde veya önünde durdukları yere mihrap denmektedir. Hz. Peygamber döneminde duvardaki bir çizgiyle ya da taş gibi bir işaretle belirlenen mihrap, VIII. yüzyıldan itibaren Emevilerle birlikte niş şeklinde görünmeye başlamıştır⁴⁵⁴.

VIII. yüzyılda kible duvarında basit bir niş olarak şekillenen mihrap nişi, IX. yüzyıldan itibaren dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlanan çerçeve, köşelik, kemer, kavsara, niş ve sütunlardan oluşan bir düzenlemeye kavuşmuştur.

Cihanoğullarına ait mimarisinde ele aldığımız camilerin kible duvarında mihrap bulunmaktadır. Camilerde mihrap, kuzeyde bulunan giriş kapısının eksenindeki örneklerdir. Mihraplar, alçı ve ahşap malzemeden yapılmıştır. İç mekânın en çok önem verilen ve süsleme yapılan kısımlarından birini oluşturmaktadır.

Anadolu öncesi ve dışında, daha çok Mısır'daki mihraplarda gelişen yarım daire planlı hücreler, Kahire Tulunoğlu Ahmet Camii esas mihrabı, El Cuyuşi Camii mihrabı, Seyide Atike Türbesi mihrabı, El-Ezher Camii mihrabı ve diğer Fatımi ve Memlük mihraplarında yer verilmiştir. Bunlar dışında İran'da Hemedan Aleviyen Mescidi mihrabında, Irak'ta El-Haseki mihrabında da yarım daire planlı hücreye rastlanmaktadır⁴⁵⁵.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler devrinde yarım daire planlı mihrap, Harput Ulu Cami avlu, Divriği Kale Camii, Diyarbakır Mesudiye Medresesi avlu ve mescid, Çemişkezek Yelmaniye Camii, Kızılören Han Mescid, Kandemir Mescidi, Çay Taş Medrese, Damasaköy Taşkın Paşa Camii mihraplarında görülmektedir⁴⁵⁶.

İncelenen mihrapların hepsi yarım daire planlı ve dikdörtgen formudur. Sobuca, Dedeköy, Haydarlı Cihanoğlu Mehmed Bey Camii mihrapları, Aydın ve Cincin Abdülaziz Efendi Camii mihrapları, Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Camii mihrabı, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii mihrabı, Osmanbükü Cihanoğlu Hüseyin Bey Camii mihrabı,

⁴⁵⁴ Ömür Bakırer, *XIII ve XIV. Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara, 1976, s. 1 vd.; E. Diez, "Mihrap", *İslam Ansiklopedisi*, VIII, s. 294 vd.; Mehmet Top, *Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV-XV. Yüzyıl)*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 245., Ayla Ödekan, "Mihrap", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, s. 1244.

⁴⁵⁵ M. Top, *a.g.t.*, s. 288.

⁴⁵⁶ A.g.t., s. 288.

Halilbeyli Cihanoğlu Camii mihrabı yarım daire planlıdır. Ve Abdülaziz Efendi Camileri, Mustafa Ağa ve Mehmed Bey Camilerinin mihrablarında barok süslemeler mevcuttur.

Bursa Orhan Camii mihrabı (1337), Mudurnu Yıldırım Camii mihrabı (1382), Kütahya İshak Fakih Camii mihrabı (1433-34), Tire Kazanoğlu Camii mihrabı (XV. yy. ortası), Çardak Yakup Bey Camii mihrabı (1463) ve Amasya Gümüşlü Camii mihrabı (1485)⁴⁵⁷, Muğla Ulu Camii mihrabı (1344)⁴⁵⁸, Muğla Kurşunlu Camii mihrabı (XV-XVI. yy)⁴⁵⁹, Muğla Pazar Camii mihrabı (1842-43)⁴⁶⁰, Söke Hacı Ziya Bey Camii mihrabı (Fot. 275) ve Soma Hızır Bey Camii mihrabı (Fot. 276) da yarım daire planlı olması bakımından benzer örneklerdir.

5.3.4 Minberler

Camide, üzerinde hutbe okunan merdivenli yüksek kürsüye minber denmektedir⁴⁶¹. İslam dünyasında görülen ilk minberin Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde yapıldığı bilinmektedir. Rivayete göre, Hz. Muhammed (s.a.v.), halka vaaz verirken bir hurma kütüğüne dayanıyordu. Daha sonra, konuşmalarını ayakta yapan Peygamber Efendimizin yorulduğunu gören insanlar, O'na uygun bir kürsü yapmayı karar verirler. Bu nedenle kaynaklarda, Hz. Muhammed'e, ılgın ağacından üç basamaklı bir minber yaptırıldığı yazmaktadır⁴⁶².

Emeviler döneminde bütün camilere minber konmaya başlanmıştır. 749 yılından sonra da minber bütün camilerde görülmektedir. Fatimiler döneminde (910-1171) minberlerin kapı, taç, şerefe gibi bölümleri klasik şeklini almaya başlamıştır⁴⁶³.

Anadolu Selçuklu döneminde görülen minberlerin çoğu ahşaptandır. Cuma namazının kılındığı camilerde bulunan minberler mihrabın sağında yer alır. Ahşap, taş, mermer, tuğla gibi malzemeden yapılan minberler, kapı, taç, merdiven, korkuluk, aynalık, süpürgelik, geçit, köşk, külâh ve alemden meydana gelmektedir⁴⁶⁴.

⁴⁵⁷ S. 214

⁴⁵⁸ Şakir Çakmak, *Muğla Cami ve Mescitleri*, Muğla, s. 19.

⁴⁵⁹ A.g.e., s. 30.

⁴⁶⁰ S.75.

⁴⁶¹ Sözen – Tanyeli, *a.g.e.*, s. 162.; E. Diez, “Minber”, *İslam Ansiklopedisi*, VIII, s. 335., A. Ödekan, “Minber”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, s. 1259.

⁴⁶² Sedat Bayrakal, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, İstanbul, 2008, s. 31-32.

⁴⁶³ Ali Boran, *a.g.e.*, s. 239.

⁴⁶⁴ Halil Sözlü, *a.g.t.*, s.649.

Katalogda ele alınan minberler özgün olarak günümüze ulaşan dört minber vardır. Malzemesine göre iki grup altında değerlendirilmiştir.

İncelenen dokuz camiden üç tanesi özgün olarak ulaşmıştır. Diğerlerinin sanatsal ve tarihsel değeri bulunmamaktadır.

Dedeköy Cihanoğlu Mehmed Bey Camii minberi ve Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Camii minberi yağlı boya ile boyanması nedeniyle özgünlüğünü koruyamamıştır. Restorasyona ihtiyaç duyulmaktadır.

Posacızade Zeynep Kadın Camiinin kendisi gibi minberi de sadedir. Mihrabın sağında bulunan ve ahşaptan yapılmış olan minber tamamen boyanmıştır. Minber kapı, korkuluk, aynalık, geçit ve köşk bölümlerinden oluşmaktadır. Taçlık kısmında Osmanlı hilal bulunmaktadır. Aynalık bölümünde geometrik süslemeler bulunmaktadır.

Dedeköy Mehmed Bey Cami minberi mihrabın sağında kapı, korkuluk, aynalık ve köşk kısımlarından oluşmaktadır. Kapı, dikdörtgen formlu olup kemer köşeleri oyma tekniğiyle yapılmış geometrik süslemeler vardır. Kapıda boydan boya kabartma tekniği ile geometrik süslemeler bulunmaktadır. Korkuluk kısmı ahşap şebekelidir ve kare, dikdörtgen, daire motiflerinden oluşan geometrik süsleme tezyinatı vardır. Aynalık bölümünde hareket sağlaya bilmek için yan yana aşağıdan yukarı beşli, dördü, üçlü, ikili vazo oyması bulunur. Köşk bölümünde kemer köşelerinde, kapısında görülen geometrik süslemeler vardır.

Cincin Mahallesi Abdülaziz Efendi Cami minberi kapı, korkuluk, aynalık ve köşk kısımlarından oluşmaktadır. Kapı üst taçlığında iki sütuncuk arasında güneş ve ışınlar üst kısmı ise alem, hilal ile sonlanmıştır. Korkuluk kısmı oyma tekniğiyle C, S kıvrımlı ahşap süslemeler vardır. Aynalık bölümünde dikdörtgen, kare ve üçgenlerin oluşturduğu geometrik süslemeler bulunmaktadır. Köşk kısmı ahşap desteklerle yuvarlak kemerli üzeri kubbe ve alem ile sonlandırılmıştır. Minber oyma ve kabartma tekniğiyle ahşap kullanılarak yapılmıştır.

Katalogda ele alınan minberlerden sadece Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii minberi mermer malzemedan yapılmıştır. Günümüze kadar özgün olarak gelen minber Osmanlı Batılılaşma dönemi Barok süslemelerle kabartma tekniği ile yapılmıştır.

Minber kapı, korkuluk, aynalık ve köşk kısımlarından oluşmaktadır. C, S kıvrımlı bitkisel yaprak dalları, geometrik süslemeler, cami tasvirleri ve meyve tasvirleri yapılmıştır. Kapı ve köşk kısmında sütunlar kullanılmış ve prizmal bir külahla sonlanmıştır.

Cihanoğullarının yaptırmış olduğu minberler Aydın Ramazan Paşa Camii minberi (Fot. 277), İzmir Hisar Camii minberi (Fot. 278, 278, 279), Söke İlyas Ağa Camii minberi (Fot. 280), Hacı Ziya Bey Camii minberi (Fot. 281) ve Sakız Mecidiye Camii minberi (Fot. 282) ile benzerlik göstermektedir.

5.3.5 Minareler

Minareler ezanı uzağa ve geniş çevreye duyurma ihtiyacından ortaya çıkmıştır. İslam mimarisindeki ilk örneklerinin VIII. yüzyılda Emeviler döneminde Halife Muaviye zamanında (661-680) yapıldığı bilinmektedir⁴⁶⁵.

Minareler, “semaya el kaldırıp niyaz eden kol ve eller, caminin nefes borusu, halkı kubbe altına toplayan bir davetçi, harimdeki manevi boyutu sessiz dalgalar halinde dışarıya aktaran bir yer” gibi söylemlerle ifade edilmiştir⁴⁶⁶.

Minareler form açısından, İslamiyet öncesinde var olan ve çeşitli amaçlar için kullanılan kule formlarından etkilenmiştir. Minareler genellikle dörtgen veya silindirik gövdeli tiptedir. Genellikle Erken İslamiyet dönemi minarelerinden Asya dışındakiler, özellikle Suriye ve Mısır’dakiler dörtgen, Orta Asya ve İran’dakiler ise silindirik gövdelidir. Dörtgen minareler daha çok, Helenistik ve Roma mimarisi kökenli Hıristiyan kiliselerinin köşeli çan kulelerinden etkilenmiş gözükmektedir⁴⁶⁷.

Çalışmamız kapsamında incelenen dokuz caminin minaresinin beden duvarlarına ya da son cemaat yeri bitişik olarak yapıldığı görülmüştür. Bunlardan yedi tanesi kare kaideli ve silindirik gövdeli, tek şerefeli forma sahiptir. Diğer ikisi çokgen kaideli ve silindirik gövdelidir.

Minarelerde klasik ve barok dönem özelliği gösteren Aydın ve Cincin Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Camii minaresi, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii minaresi ve

⁴⁶⁵ E. Diez, “Minare”, *İslam Ansiklopedisi*, VIII, 323.; Abdüsselam Uluçam, “Irak Selçukluları ve Atabekler Döneminden Kalan Tuğla Minareler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, S.1, Ankara, 1990, s. 17-72.; A.O. Uysal, *Erken Osmanlı Dönemi Minareleri* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1985, s. 22.; A. Ödekan, “Minareler (Bilimsel Analiz)”, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1988, s. 525. Ayrıca bkz.: B. Nuri Kılavuz, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Minareleri* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış) Doktora Tezi), Van, 2005.

⁴⁶⁶ Ali Boran, *a.g.e.*, s. 241.

⁴⁶⁷ İbrahim Çeşmeli, *Antik Çağ’dan XIII. Yüzyıla Kadar Orta Asya ve Karahanlı Dönemi Mimarisi*, İstanbul, 2007, s. 103.

Posacızade Zeynep Kadın Camii minaresi günümüze özgün olarak gelebilmiştir. Bu minarelerde kullanılan malzeme çoğunlukla düzgün kesme taş olmuştur. Yalnızca Zeynep Kadın minaresi kaide tuğla malzeme ile inşa edilmiştir.

Özgün olmayan minareler ise cumhuriyet döneminde köy halkı ya da şahıs bağışlarıyla yapılmıştır. Genellikle briket ve tuğla malzemedir yapılmışlardır.

Bölgede Aydın Abdülaziz Efendi Camii minaresi, İlyas Ağa Camii minaresi ve Hacı Ziya Bey Camii minaresi ile benzerlik göstermektedir. Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii Ramazan Paşa Camii minaresi ile benzerlik göstermektedir.

5.3.6 Mahfiller

Camilerde sultan, emir, paşa, vali gibi devlet büyükleri ile müezzin ve kadınların namaz kılması için ayrılmış yerlerdir. Bu nedenle “hünkâr mahfili, paşa mahfili, müezzin mahfili ve kadınlar mahfili” gibi isimlerle anılmaktadır. Camilerde sultanın içinde namaz kılması için ayrılmış, çevresi parmaklıklı olan ve yapının farklı yerlerinde olabilen mahfile hünkâr mahfili denmektedir. Kuzey duvarına bitişik ikinci katta yer alan ve bir perde ile kapalı hale dönüştürülen kısma da kadınlar mahfili adı verilmektedir. Mahfiller taş, ahşap ve tuğla malzemedir inşa edilebilmektedir. Ayrıca mahfuz gizlenmiş manasına da gelmektedir⁴⁶⁸.

Mahfillerin ilk olarak ne zaman kullanıldığı kesin değildir. Müslümanların sayısının artması ve camilerin büyümesi sonucunda, özellikle avlulu camilerde avlu ile harim arasındaki bölümde müezzin mahfili konmuştur. Samarra Ebu Dulef Camii’nde mahfil bulunduğu görülmektedir. XI-XII. yüzyılda camilerde mahfilin yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Özellikle sultanların, emirlerin ve halifelerin namaz esnasında çok defa öldürülmeleri ile hünkâr mahfillerinin yaygınlaştığı ve halkın ayrı yerde namazlarını kıldıkları bilinmektedir.

Osmanlı dönemindeki camilerde mahfiller yaygınlaşmış, özellikle de Selatin Camilerinde anıtsal hünkâr mahfilleri yapılmıştır⁴⁶⁹.

⁴⁶⁸ Sözen – Tanyeli, *a.g.e.*, s. 169.; Arseven, *Sanat Ansiklopedisi III*, s.1260.; Nusret Çam, “Müezzin Mahfilleri ve Gaziantep Camilerinin Ahşap Müezzin Mahfilleri”, *Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi I*, İstanbul, 1991, s.541 vd.

⁴⁶⁹ Halil Sözlü, *a.g.t.*, s. 654.

Cihanoğullarının yaptırmış olduğu mahfiller ahşap malzemedendir. Üç tanesi özgünlüğünü kaybederek betonarme ve ahşap olarak bulunmaktadır. Diğer mahfillerin orijinal ahşap oldukları düşünülmektedir.

Mahfiller harimin kuzeyinde ahşap destekli malzemedен yapılmış ve yarım daire ya da dikdörtgen planlı balkon çıkıntısı bulunmaktadır.

Aydın Abdülaziz Efendi Camii mahfili ile Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Camii mahfiline minareden ulaşılmaktadır. Dedeköy Cihanoğlu Mehmed Bey Camii mahfiline batı kolunda bulunan son cemaat yerindeki ahşap merdivenli terastan ulaşılmaktadır. Diğer mahfiller ise harim mekânından ulaşılmaktadır.

Mahfiller, Aydın Ramazan Paşa Camii mahfili, Soma Hızır Bey Camii mahfili, Söke Hacı Ziya Bey Camii mahfili ile benzerlik göstermektedir.

5.4 Strüktürel Elemanlar

5.4.1 Destek ve Geçiş Elemanları

Mimari yapıyı oluşturan elemanlar içinde, önemli yere sahip olan destek ve geçiş elemanları, iç mekânın bütünlüğünü sağlama ve beden duvarından örtü sistemine geçişi yaptığı için önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar sütunlar, sütun başlıkları, payeler, tromplar, pandantifler, Türk üçgeni, mukarnaslar ve kemerlerle sağlanmaktadır.

Paye, duvar örme yöntemiyle inşa edilmiş kare, dikdörtgen, çokgen ya da daire planlı düşey taşıyıcıdır⁴⁷⁰. Cihanoğullarının taşıyıcı elemanlarında Osmanlı Batılılaşma dönemi olan Barok süsleme anlayışı hâkimdir.

Aydın Abdülaziz Efendi Camiinin son cemaat revakı mermerden dört serbest, almaşık duvar örgülü dört beden duvarın sekiz sütun taşımaktadır. Sütunlar birbirine yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Kubbeye geçişler pandantiflerle sağlanmıştır.

Abdülaziz Efendi Camiinin avlusunda bulunan şadırvan on mermer sütun taşımaktadır. Ahşap saçaklı üzeri kurşunla kaplı kubbe olan dairesel bir plan özelliği göstermektedir.

Abdülaziz Efendinin Medresesi revakların eğimli çatısı ahşap desteklerle sağlanmıştır.

⁴⁷⁰ Sözen-Tanyeli, *a.g.e.*, s. 188.

Kemerli geçitte bulunan paye dikdörtgen planlı dört serbest paye üzerine oturmaktadır. Payeler birbirine sivri kemerlerle bağlanmışlardır.

Dedeköy Mehmed Bey Camii son cemaat yeri yedi tane çokgen planlı tuğla taş örgülü payelerle taşınmaktadır.

Mustafa Ağa Hanın revaklarında bulunan payeler kare planlı on üç serbest paye üzerine oturmaktadır. Payeler birbirine sivri kemer ve yuvarlak kemerlerle bağlanmışlardır.

Zeynep Kadın Camiinin son cemaat yerinde bulunan payeler “L” ve kare planlı altı serbest paye üzerinde oturmaktadır. Bu payeler aralarında ahşap gergi vardır.

Koçarlı Mustafa Ağa Camii ve Cincin Abdülaziz Efendi Camiinin son cemaat yeri kırma çatısı yuvarlak kemerli ahşap sütun desteklerle sağlanmaktadır.

Sütun, kare, çokgen ya da daire planlı, taştan ya da mermerden yapılmış düşey taşıyıcı öğedir. Genellikle yekpare olurlar⁴⁷¹.

Sütun başlığı, sütun gövdesi ile onun taşıdığı üst yapı öğeleri arasında kalan mimari parçadır⁴⁷².

Sütun, Osmanlı mimarisinde çok yaygın şekilde kullanılmış, Selçuklularda fazla tercih edilmemiştir⁴⁷³. Ele alınan yapılarda korint tarzı sütun başlıkları görülmektedir.

Abdülaziz Efendi Camiinin son cemaat revakında bulunan dört serbest mermer sütunlar düz-sade gövdeli volütlü, akantus başlıklıdır.

Günümüzde ongen şadırvanın sütun gövdeleri değişiklik göstermektedir. Sütun başlıkları özgünlüğünü kaybetmiş ise de kaideleri orijinalliklerini koruyabilmiştir. Sütunlar oluklu, burmalı, düz-sade ve geometrik süslemeli gövdelere sahiptir. Sütunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmış ve barok-rokoko üslupta geometrik, bitkisel motifler işlenmiştir.

Şadırvanın havuz kısmında küçük sütunlar korint başlıklı ve kaideli olarak oluklu, burmalı ve düz-sade gövdelidirler. Sütunlar yuvarlak kemerle birbirlerine bağlanmışlar ve barok stilize yaprak ve dalları yapılmıştır.

⁴⁷¹ Sözen-Tanyeli, *a.g.e.*, s. 223.

⁴⁷² *A.g.e.*, s.224.

⁴⁷³ Selçuklu ve Osmanlı Sütun Başlıkları hakkında detaylı bilgi için bkz.: Turgut Cansever, *Sonsuz Mekânın Peşinde Selçuk ve Osmanlı Sanatında Sütun Başlıkları*, İstanbul, 2010.

5.4.2 Kemerler

Kemer, bir açıklığı geçmek için kullanılan, düzgün eğrisel biçimli strüktürel öğedir. Sivri kemer, basık kemer, beşik kemer, atnalı kemer, kaş kemer, penci kemer, dilimli kemer vs. gibi türleri vardır⁴⁷⁴.

Cihanoğullarının yapılarında sivri kemer ve basık kemer yaygın olarak kullanılmıştır. Sivri kemer yaygın olarak, Orta Asya'da Uygur Budist tapınaklarında da kullanılmıştır.

Bazı yapıların girişleri taç kapı formunda yapılmış ve cephelerde genellikle sivri kemerli alınlık veya açıklıklarında kullanıldığı görülmektedir.

İncelenen yapılarda sivri kemer; Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesi, Dedeköy Mehmed Bey Camii, Mustafa Ağa Hanı, Atike Hanım Çeşmesi, Mustafa Ağa Çeşmesi, Fatma Hanım Sebül-küttab'ta görülmektedir.

İncelenen yapılarda basık kemer; Abdülaziz Efendi Külliyesi, Mustafa Ağa Hanı, Fatma Hanım Çeşmesi, Koçarlı Mustafa Ağa Çeşmesi, Cincin Abdülaziz Efendi Cami ve Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi yapılarında görülmektedir.

5.4.3 Tromplar

Dört köşeli yapı duvarının üzerini örten kubbe veya tonozlu geçiş elemanları olarak karşımıza çıkan trompun ilk kullanımı eski Sasani sanatına kadar uzanmaktadır⁴⁷⁵.

Doğu kökenli bir geçiş ögesi olan tromp⁴⁷⁶, özellikle mukarnas dolgulu olarak Türk mimarisinde bolca kullanılmıştır⁴⁷⁷.

Cihanoğullarının mimari eserlerinin çoğunluğu kırma çatı ile örtülü olduğu için, tromp sayılı yapılarda kullanılmıştır.

İncelenen yapılarda; Aydın Abdülaziz Efendi Külliyesi Camiisi, Dedeköy Mehmed Bey Camii, Aydın Mehmed Bey Müştemilatı Hamamı ve Abdülaziz Efendinin onarttığı Cemal Bey Hamam yapılarının kubbeye geçişlerinde görülmektedir.

⁴⁷⁴ Sözen – Tanyeli, a.g.e., s. 127-128.

⁴⁷⁵ Sözen – Tanyeli, a.g.e., s. 240.

⁴⁷⁶ Doğan Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul, 1995, s.80.

⁴⁷⁷ Mustafa Cezar, a.g.e., s. 358.

5.4.4 Mukarnaslar

Yanyana ve üst üste yerleşen prizmatik öğelerin dışa doğru derece derece taşarak, genellikle simetrik bir düzen içinde dizildiği üç boyutlu bir mimari bezeme ve strüktürel öğedir⁴⁷⁸. İslam ülkelerinde görülen mukarnaslar, geçiş öğesinin yanı sıra, asıl bezeme öğesidir.

Dedeköy Mehmed Bey Camii mihrabı ve kuzey kısım son cemaat yeri mihrabiyesinde, Aydın Abdülaziz Efendi Camii tromp altlarında ve mihrabında mukarnas kullanımı görülmektedir.

5.4.5 Örtü Sistemleri

“Bir yapıyı üstten kapatan strüktürel her öğenin genel adı” şeklinde tanımlanan üst örtü biçimleri arasında kubbe, tonoz, külah, düz dam ve kırma çatı türleri bulunmaktadır.

Yarım küre biçiminde mimari örtü öğesidir⁴⁷⁹. Düz, yarım, daire, sivri, dilimli ve soğan gibi çeşitleri vardır.

Hz. Peygamber döneminde yapılan Mescid-i Nebevi'nin planına uzun süre sadık kalınmıştır. İslamiyet VII. yüzyılda Horasan bölgesine yayılmaya başlamıştır. Bu bölgeden günümüze ulaşabilen en eski yapı Samanoğlu İsmail Türbesi (X. yy)'dir. Türbe kare planlı üzeri kubbe ile örtülüdür⁴⁸⁰.

Karahanlı döneminden itibaren (842-1212) kubbeli yapıların çoğaldığı görülmektedir. Merv yakınındaki Talhatan Baba Cami (XI-XII yy)'nin, mihrap önüne kubbe yerleştirilmiştir.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu döneminde de dini mimaride kubbeli uygulama görülmektedir. Dini mimaride kubbe simgesel bir özelliğe sahiptir.

İncelenen mimari eserlerde, Aydın Abdülaziz Efendi Camii, Sebili ve şadırvan, Koçarlı Mustafa Ağa Camii, Posacızade Zeynep Kadın Sebili, Atike Hanım Sebili, Fatma Hanım Sıbyan mektebi ve sebili, Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi Hamamı, Aydın Mehmet Bey Hamamı ve Abdülaziz Efendi (Cemal Bey) Hamamı örtü sisteminde kubbe kullanılmıştır.

⁴⁷⁸ Ali Boran, *a.g.e.*, s.247.

⁴⁷⁹ *A.g.e.*, s.140.

⁴⁸⁰ Ali Boran, *a.g.e.*, s. 228.

Bir kemer açıklığının devamı süratiyle yapılan kâgir, eğrisel yüzey ya da yüzeylerden oluşan mimari örtü ögesidir. Tek ve çift eksenli olarak iki çeşittir⁴⁸¹.

Aydın Abdülaziz Efendi külliyesi medresesi beşik ve çapraz tonoz, sarnıcı tonoz, çeşme haznesi tonoz, platform altı depo-çilehaneler tonoz ve kemerli geçit beşik tonoz örtü kullanılmıştır.

Fatma Hanım çeşme haznesi tonoz, Atike Hanım çeşme haznesi tonoz, Mustafa Ağa çeşme haznesi tonoz, Koçarlı İbrahim Ağa çeşme haznesi tonoz, Aydın Mustafa Ağa Han avlusundaki çeşme haznesi tonoz, Koçarlı İbrahim Ağa kulesi odaları çapraz tonoz, Aydın Mehmet Bey hamamı ve Aydın Abdülaziz Efendi (Cemal Bey) hamamı yapılarında tonoz örtü görülmektedir.

Aydın bölgesi ağaç yönünden zengin olmasından dolayı birçok yapı kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Bu Cihanoğlu mimari eserlerinde de yaygın bir şekilde görülmektedir.

Aydın Abdülaziz Efendi medresesi kiremit kaplı kırma çatı ve kemerli geçit ve sarnıç düz damla örtülmüştür. Aydın Mustafa Ağa hanı, Ümmühan Hanım sebili ve Koçarlı İbrahim Ağa sebili kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

Cihanoğullarının kırsal alanda yaptırmış oldukları camilerin tamamı kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Çeşmelerin tümü de düz dam örtülüdür.

5.5 Süsleme

“ Bir yüzeyi estetik açıdan daha etkileyici kılmak amacıyla üzerinde yapılan her türlü bezeme” olarak tarif edilen süsleme, eski dönemlerden beri çeşitli malzemelerde her kültürün kendi gelenekleri ve inançları doğrultusunda uygulanmış gelmiştir⁴⁸².

⁴⁸¹ Sözen – Tanyeli, a.g.e., 238., Aysıl Tükel Yavuz, *Selçuklu Mimarisinde Tonoz ve Kemer*, Ankara, 1983, s.11; Boran, a.g.e., s. 230; T. Okçu, “Ortaçağ Türk Mimarlığı Çerçevesinde Anadolu Mescitlerinin Kubbeye Geçiş Alanı Üzerine İnceleme”, *Sanatın Ortaçağ*, İstanbul, 1997, s. 43.

⁴⁸² Selçuk Mülayim, “Plastik Sanatlarında Anlatım Biçimleri ve Üslup”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S.III, İzmir, 1984, s. 97; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara, 1987, s. 1vd.; Hamza Gündoğdu, “İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rumi ve Palmetler”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan*, Ankara, 1993, s. 197.

Süsleme resim sanatının bir kolu olup, belirli bir yerin ya da mimarının daha da güzelleştirilmesi için, üsluplaşmış şekil, resim ve motiflerle değerlendirilmesidir. Ana tema desen, deseni oluşturan motiflerdir⁴⁸³.

İslam dünyasında mimari süsleme öncelikli olarak yönetici sınıf adına yapılan İslam ile hâkim yönetimin gücünü simgeleyen eserlerde kullanılmıştır. Bu nedenle “resmi mimari” olarak da nitelendirebileceğimiz bu yapılarda süsleme de, aynı amaca hizmet edeceği düşünülerek yoğun şekilde uygulanmıştır⁴⁸⁴.

Osmanlı öncesi Anadolu mimari süslemesi, uzak diyarlardan gelen sanatçıların katılmasıyla çeşitlenme ve serbest yorum imkânlarına kapılarını açık tutmuştur⁴⁸⁵. Osmanlı mimarisi dış süslemesinde sadelik ve asil bir düzenleme dikkati çekmektedir. Profil silmeler, sarkıtlı mukarnaslar, bitkisel motifli kabartma pencere ve portal alınlık iki renk taş ve mermer işçiliği, geometrik düzenli şebekeler bu dönemin taş bezemesi için karakteristiktir⁴⁸⁶.

Cihanoğullarına ait mimari eserlerinde tespit edilen süslemeler daha çok barok-rokoko özellikte, mihrap, kubbe, minber, kürsü, sütun, taç kapı ve duvar yüzeylerinde görülmektedir.

5.5.1 Bitkisel

Hatayî, rumî, palmet, çiçekler, yapraklar ve ağaçlar gibi tabiatta gibi tabiatla rastlanabilen motifler mimari yapılarda kullanılmıştır.

Aydın Abdülaziz Efendi Camii mihrap, kasnak, tromp ve kubbesinde barok dönem özelliği taşıyan bitkisel süslemeler mevcuttur.

Bitkisel süsleme olarak camide tromplarda, mihrap içinde S / C kıvrımlarının meydana getirdiği bitkisel kompozisyonlar yer almıştır. S / C kıvrımlı bitkisel kompozisyonlar bir araya gelerek madalyon oluşturmuştur. Ayrıca bugün dökülmüş olmasına rağmen kubbe içinde çeşitli stilize edilmiş bitkisel tezyinatlar yer almaktadır. Renkli çiçek desenleri, zarif kalem işi desenler halinde işlenmiştir. Arabesk denen tarzda göçmeli kıvrık dallar, palmetler ve arada

⁴⁸³ Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*, Ankara, 1982, s. 15.; Boran, a.g.e., s. 248.

⁴⁸⁴ Gülsen Baş, *Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*, Ankara, 2013, s. 26.

⁴⁸⁵ Selçuk Mülayim, *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, İstanbul, 1999, s.26.

⁴⁸⁶ Gülsen Baş, *Bitlis'teki Mimari Yapılarda Süsleme*, Bitlis, 2002, s. 17.

bereket boynuzları ile dolu meyve tabakları büsbütün alınlığa yayılan kompozisyonu meydana getirmektedir⁴⁸⁷.

Abdülaziz Efendi sebilinde baklava dilimlerinin ucunda lale ve yaprak dalları motifi yer almaktadır. Çeşme aynalığında kase içerisinde meyve motifi görülür.

Abdülaziz Efendi şadırvanında kullanılan bitkisel süslemeler çiçek buketi, vazodan çıkan çiçek, üzüm, gül, enginar tasvirler bulunmaktadır. Havuzun panolarında vazodan çıkan çiçekler, kubbeye taşıyan basık kemerlerde meyveler ve çiçek demetleri, ongen panoyu ayıran babalarda vazodan çıkan çiçekler ve enginar motifleri, ahşap saçağı taşıyan bir sütun kaidesinde üzüm tasvirleri yer almaktadır.

Havuzun panolarında uçları volütlü ve stilize yaprak tasvirleri, palmet, rumi, kıvrık dal motifleri görülmektedir.

Dedeköy Mehmet Bey cami de mihrap içinde alçı kabartma ile S / C kıvrımlarının meydana getirdiği bitkisel kompozisyonlar yer almıştır. S / C kıvrımlı bitkisel kompozisyonlar bir araya gelerek madalyonları oluşturmuştur. Palmetler, kıvrık dallar, renkli çiçekler ve meyve motifleri tasvir edilmiştir. Vazo ve sepet içerisinde çiçekler, yapraklar ve ağaçlar görülmektedir. Pencere çevreleyen C, S kıvrımları ve çiçek tasvirlerinden oluşmaktadır. Caminin kuzey cephesi pencere ve kapı lento, atkı taşlarında selvi ağaçları, yapraklar, kozalaklar ve vazo içerisinde çiçekler yer almaktadır.

Cincin Abdülaziz Efendi cami alçı mihrabın korit başlıklı sütunceler arasında S / C kıvrımları meydana getirdiği bitkisel kompozisyonlar bulunmaktadır. Duvar yüzeylerinde vazo içerisinde çiçekler, yapraklar ve ağaçlar tasvir edilmiştir.

Koçarlı Mustafa Ağa Camii hariminde kalem işi tekniğiyle demet çiçekler, vazo içerisinde çiçekler, mahfil altında vazo içinde çiçekler ve S kıvrımlar, kasnak bitişinde ağaçlar bulunmaktadır. Mihrabında ahşap oyma tekniğiyle çiçekler ve C, S kıvrımlı dallar yapılmıştır. Minberinde C, S kıvrımlı yapraklar, meyve ve kâse içinde meyveler, selvi ağacı görülmektedir. Kürsüsünde ise C, S kıvrımları, vazolu çiçek tasvirleri ve volütler görülür.

Halilbeyli Cihanoğlu cami pencere korkuluklarında oyma tekniği ile yapılmış kıvrık dallı yapraklar ve lale motifi görülür.

---

⁴⁸⁷ Rüşan Arık, *a.g.e.*, s. 17.

Koçarlı Mustafa Ağa cami şadırvanında birinci panoda selvi ağacı, ikinci panoda C, S kıvrımlı dallar, yaprak ve kozalak motifi, üçüncü ve yedinci panoda çiçek tasvirleri, dördüncü panoda C, S kıvrımlı dallar, yapraklar ve çiçek tasvirleri, beşinci ve altıncı panoda C, S kıvrımlı yapraklar ve gonca gül motifleri görülmektedir.

Bitkisel süslemeler Cihanoğlu ailesine ait mimari eserler de ibadet mekânlarında karşımıza çıkmaktadır. Yozgat Çapanoğlu Camii⁴⁸⁸, Soma Hızır Bey Camii⁴⁸⁹, İzmir Şadırvan altı Camii⁴⁹⁰, İzmir Hisar Camii, İşkodra (Shkoder) Buşatlı (Kurşunlu) Camii⁴⁹¹, Akçahisar (Kruje) Dolma Tekkesi⁴⁹², Tiran Hacı Ethem Bey Camii⁴⁹³ bitkisel süslemeleriyle benzerlik göstermektedir.

Çeşme ve sebil kategorilerinde de görülen bitkisel süslemeler; Fatma Hanım çeşmesinin ayna taşında selvi ağacı motifi, Aydın Mustafa Ağa çeşmesinde palmet ve kıvrımlı dal motifleri, Mehmed Bey selsebili bitkisel yapraklar C formlu gırlantlar ve S kıvrımlı uçları palmetli volüt motifleri, Cemal Bey hamamı bitkisel motifler görülmektedir.

Koçarlı İbrahim Ağa kulesinde alçıdan çapraz tonozlarda ve ocak nişlerinde S kıvrımları, çiçek ve gül motifleri görülür. Bu tarzdaki bitkisel süslemeyi Germencik Mursallı mahallesinde bulunan Kilisenin alçı malzemedden yapılmış çapraz tonozlarında da görülmektedir.

Koçarlı'da günümüze ulaşmayan ancak mevcut fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla duvar yüzeylerinde boş yer kalmayacak şekilde motiflerin olduğu ve bu motiflerin çiçek, vazolu çiçekler, ağaçlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu özelliği ile bu konağın bitkisel süsleme anlayışı Birgi Çakır Ağa konağı ile benzer özelliktedir.

Cihanoğullarının mimari eserlerinde bitkisel süslemeler daha çok ibadet mekânlarında yoğunlaşmıştır. Su mimarilerinde ise Abdülaziz Efendi sebili haricindeki eserlerde fazla kullanılmamıştır. En çok tercih edilen bitkisel süsleme ise C, S kıvrımlı dallar, vazolu çiçekler, demet çiçekler ve ağaç motifleri kullanılmıştır. Bu yapılardaki süslemeler her ne kadar restorasyon yapılmış olsa da özgün olduğu düşünülmektedir.

⁴⁸⁸ Rüşhan Arık, *a.g.e.*, s.27.

⁴⁸⁹ *A.g.e.*, s.32.

⁴⁹⁰ s. 49.

⁴⁹¹ Metin Uçar, *a.g.t.*, s. 75.

⁴⁹² *A.g.t.*, s. 79.

⁴⁹³ s. 110.

5.5.2 Geometrik

İslam Sanatının en önemli karakteristik süsleme unsurları olan ve yalın şekillerin birleşiminde meydana gelen geometrik süslemeler, Türk sanatında da önemli bir yer tutar. Özellikle Anadolu Selçuklu döneminde geometrik alanda yapılmış süslemeler oldukça yaygındır. Osmanlılarda ise bu tür motiflerin kökenlerindeki sembolik anlam, yavaş yavaş kaybolarak, onların zamanla sadece bir süsleme haline dönüşmelerini sağlamıştır⁴⁹⁴.

Geometrik süslemelerin Anadolu Selçuklu mimarisine Buhara, Özkent, Semerkant yapılarından Karahanlılar aracılığıyla İran'a, oradan da Anadolu'ya geçtiği düşünülmektedir. Taş, geometrik şekiller bakımından daha geniş tasarım imkânı sunduğundan motif programında Anadolu'nun yerli kültürleri ile çevre bölgelerin birikimlerinin de etkisi söz konusudur⁴⁹⁵.

Anadolu Selçuklu sanatında geometrik süsleme vazgeçilmez bir tür durumundadır. Gerek en çok kullanılan dış malzeme olan taşa, gerekse tercih edilen iç malzeme olan mozaik çinide geometrik çiniler, sanatçının motif haznesinin en sevilen malzemesidir. Osmanlı döneminde ise geometrik süslemenin önemini yitirdiği söylene de tam tersine kullanım yoğunluğunun ve motif çeşitlerinin daha da çoğaldığı görülmektedir⁴⁹⁶.

Geometrik desenler kare, dikdörtgen, üçgen, daire, poligon, baklava (eşkenar dörtgen) ve yıldız gibi birçok yalın formların birleşmesinden oluşmakta ve anlam olarak da sonsuzluğu temsil etmektedir. Genellikle sınırları, katı çerçevelerle belirlenmeyen yerlerde uygulanarak, başlangıç ve bitiş noktası göstermemektedir⁴⁹⁷.

Aydın Abdülaziz Efendi Camiinin taç kapısında beşgen ve altıgen geometrik süslemeler görülmektedir.

Abdülaziz Efendi Camiinin şadırvanında kubbe kasmağı iç yüzeyde, sivri kemerlerde dış yüzeylerinde ajurlama tekniğiyle yapılmış rozetler sınırlandırılmış büyüklü-küçüklü yıldız, üçgen, daireler ve mühr-i Sûleyman görülmektedir.

⁴⁹⁴ Azade Akar-Cahide Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul, 1978, s. 7.

⁴⁹⁵ Selçuk Mülayim, "Selçuklu Geometrik Süslemeleri", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/9, İstanbul, 1990, s. 48.

⁴⁹⁶ Yıldız Demiriz, *İslam Sanatında Geometrik Süslemeler*, İstanbul, 2000, s.10.

⁴⁹⁷ Mülayim, *Anadolu Türk ...*, s.70.

Abdülaziz Efendi sebilinin ana cephesindeki panolarda baklava (eş kenar) dilimleri görülmektedir.

Dedeköy Mehmed Bey Camiinin beden duvarlarında kalem işi tekniğiyle daire ve kare çerçeve içerisinde dikdörtgenler, altıgen ve gemi dümeni benzer geometrik süslemeler görülmektedir. Minberde ajur tekniğiyle altıgen ve beşgen yıldızlar görülmektedir.

Cincin Abdülaziz Efendi Camiinin cephelerinde ve harim duvarında içi boş, renklendirilmiş ya da 60 derecelik çizgiler görülmektedir.

Koçarlı Mustafa Ağa Camiinin ahşap kapısında, minberinde bulunmaktadır.

Atike Hanım çeşme aynalığında çarkifelek motifi, Mustafa Ağa çeşmesi yarım dairelerin oluşturduğu geometrik kuşağı yer alır.

5.6 Duvar Resimleri

Yapıların duvarında görülen manzaralı panolar içinde ya da bir yapıda, iç ve dış mekânların duvar ve tavanlarına yapılan, genellikle süs unsuru niteliğini taşıyan ve açıklayıcı nitelikli “duvar resmi” denir⁴⁹⁸. Duvar resimlerinde kullanılan yaygın teknikler ise; fresko, tempera ve yağlıboyadır⁴⁹⁹.

Erken Osmanlı yapılarında bitkisel ve geometrik süslemeler kullanılmıştır. Daha çok kilise yapılarında görülen duvar resimleri, Osmanlı’da ise Batılılaşma hareketleri ile XVIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır.

Osmanlı devletinin Avrupa ile ilişkilerinin çok yönlü artması, Batı anlayışındaki mimari süsleme ve resim sanatının Osmanlı dünyasına girmesi, bu Batılı anlayışın başta İstanbul merkez olmak üzere, tüm Anadolu ve Balkanlara yayılmasına sebep olmuştur. Geçen zaman içerisinde, Klasik Osmanlı anlayışı ve zevki değişmiş, yerini batı anlayışında yeni üslûpları almıştır⁵⁰⁰. Bu dönem yapılarının süslemelerinde en büyük yenilik; duvar

⁴⁹⁸ Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı*, Ankara, 1977, s. 78.; Jale N. Erzen, “Duvar Resmi”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1997, s. 488.; Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993, s. 36.

⁴⁹⁹ Metin Uçar, Arnavutluk’taki Osmanlı Dönemi Mimarisinde Süsleme, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2013, s. 280-281.

⁵⁰⁰ Rüçhan Arık, “Sanatta Batılılaşma Sürecinde Balkan Anadolu Beraberliği”, *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*, 17-19 Mayıs 2000, Şumnu (Bulgaristan), C. I, Ankara, 2001, 71-96.

resimlerinin ortaya çıkışıdır. Bu dönemde inşa edilen yapıların esas çizgileri ve kuruluş amacı değişmemiş, fakat dekorasyonda Barok kartuşlar, akantus yaprakları, vazolar, ‘C’ ve ‘S’ dal kıvrımları, çiçekler, natüremortlar, manzara ve gemi tasvirleri gibi batılı motifler ve kompozisyonlar egemen olmuştur. Bu duvar resimleri içinde en çok işlenen konu kent ve doğa tasvirleri olmuştur. Kent tasvirleri içerisinde başkent İstanbul özellikler ağırlıklı bir yer tutar. Bunun yanında Mekke, Kudüs gibi kutsal yerlerin tasvirleri ile hayali doğa tasvirleri öne çıkmaktadır.

Duvar resimlerinin, İslam mimarisinin cami gibi en önemli dini yapılarında çok tercih edilmediği, daha çok geometrik ya da bitkisel motiflerin tercih edildiği bilinmektedir. Anadolu’da bazı camilerde manzara ve figüratif tasvirler bulunsa da sayıca çok fazla değildir. Bunlardan bazıları; Yozgat Çapanoğlu Camii, Başçavuşoğlu Camii, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii, Cincin Kasabası Merkez Camii, İzmir merkez Şadırvanaltı Camii, Soma Hızır İlyas Bey Camileridir⁵⁰¹.

Aydın’da incelenen Cihanoğullarına ait mimari eserlerde, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camiinde ve Koçarlı Cincin Mahallesi Abdülaziz Efendi Camiinin duvarlarında duvar resimleri görülmektedir. Bir yangın sonucu yanarak yıkılan Koçarlı Cihanoğlu konağının ailenin arşivindeki fotoğraflardan hareketle duvarlarında resim olduğunu bilinmektedir.

Camilerde ve konakta manzara resimleri, yer tasvirleri ve çeşitli çiçek ile bitki tasvirleri görülmektedir.

Yapılardaki resimler, Anadolu’daki diğer örneklere benzer şekilde kuru sıva üzerine kalemışı tekniğiyle yapılmış ve toprak boyalar kullanılmıştır⁵⁰². Aynı çağa ait İstanbul’daki mimari eserlere ait duvar resimlerinden geleneksel kalemışı tekniği terk edilmiş, doğal boyalar da yerini yağlı boyaya bırakmıştır⁵⁰³.

Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii dıştan oldukça mütevazı ve sade bir görünüme sahip olmasına rağmen harimde bulunan resimler bir kilise yapısını aratmayacak ve boş yer kalmayacak şekilde resmedilmiştir.

⁵⁰¹ Metin Uçar, *Arnavutluk’taki Osmanlı Dönemi Mimarisinde Süsleme*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2013, s. 280-281.

⁵⁰² Duvar resimlerin teknikleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1988, s. 36.

⁵⁰³ P.Ş. Tekinalp, “Batılılaşma Dönemi Duvar Resmi”, *Türkler*, C.XV., Ankara, 2002, s. 444.

Cincin Abdülaziz Efendi Camii ise dıştan ve içten oldukça süslü olduğu ancak günümüzde süslemelerin belli kısımları belli belirsiz olarak gelebilmiştir. Cihanoğullarının cami mimarisinde dikkati çeken dört camisinden ikisinde görülen duvar resimleri tasvir konuları bakımından üç grupta ele alabiliriz.

İlk grupta manzara resimleridir. Mustafa Ağa Camiinin kasnak üzerinde kubbe başlangıç noktasında bir şerit olarak yapılmış ve belli bir çevre teşhisi yapılmayan bu resimlerde sanatçı daha çok dingin, huzur verici tabiat görüntülerini aktarmaktadır. Ağaçlar, çiçekler, gemiler, evler, camiler ve farklı bitkilerle verilmiş yemyeşil çayırar, kimi zaman nehirde yüzen gemiler bulunur. Manzara resimlerinin arasına bazen mimari yapılarda yerleştirilmiştir.

Cincin Abdülaziz Efendi Camiinde dışta ve içte pencere üst kısımlarında bir pano gibi sınırlanmış doğa manzaralı dağ, bayır ve çam ağaçları resmedilmiştir. Mihrap üzerinde alem tasvirleri yapılmıştır. Belli bir yeri anlatmayan tamamen hayali olduğu anlaşılan İstanbul camileri ve denizde hareket halinde Mustafa Ağa Camiinde bulunan gemi ve cami tasvirlerine göre daha büyük ebatlarda amatör bir çalışmaya andıran resimler bulunur. Alem tasviri 18. ve XIX. yüzyılda İstanbul yapılarında da görülür. Üsküdar Ayazma Camii cephelerinde taş kabartma olarak görülmektedir.

Bu manzara resimleri sıklıkla görülen meşe, çam, söğüt, çınar ve selvi ağaçları, Ege bölgesinin ormanlık alanlarında sık görülen türlerdir.

Anadolu'da belirli çevreye mal edilmeyen bu tarz düşsel tabiat tasvirlerinin benzerine Cincin Cihanoğlu Abdülaziz Efendi (1777) Camiinin son cemaat revakında, Yozgat Başçavuşoğlu Camii (1800) mahfil kısmında⁵⁰⁴, Muğla Şeyh Camii (1830) tavan eteğinde⁵⁰⁵, Muğla Kurşunlu Camii (1853) kubbe eteğinde⁵⁰⁶, Soma Hızır Bey Camii (1791) mahfil

⁵⁰⁴ Rüşhan Arık, *a.g.e.*, s. 40-41.

⁵⁰⁵ O. Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalemişi Tezyinat* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007, s. 116-118.

⁵⁰⁶ Şakir Çakmak, *a.g.e.*, s. 36.

locasında⁵⁰⁷, Amasya II. Beyazıt Camii Muvakkithanesinde (1840)⁵⁰⁸, İzmir’de XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başına ait iki ayrı evde⁵⁰⁹ rastlanmaktadır.

İkinci grupta ele alınan tasvirler belli bir yeri anlatan manzaralardır. Koçarlı Mustafa Ağa Camiinin harimin mihrabın da Mekke şehri ile Kâbe tasviri ve doğu ve batı duvarlarında İstanbul tasvirleri resmedilmiştir. Bu tip resimler dönemin barok süslemeleri ve yaptırılan ayanın dünya görüşleri, yaşam şartları etkili olarak yapılmıştır. Kâbe tasviri görülmesi mihrapta görülmesi kible Kâbe yönelme düşüncesi, İstanbul tasvirlerinin ise Halifelik makamının bu şehirde olmasından dolayı yapılmış olmalıdır. İstanbul tasvirleri görüntüleri haliç ve boğaz deniz manzarası gerisinde sıkışık bir düzende yerleştirilmiş evler basit sulu tarzında kent simgelenmiştir. Denizde yüzen hareket halinde gemiler tasvir edilmiştir. Batı duvarda bulunan İstanbul resminde Sultan kayıklarının yanaştığı iskeleye benzer roma üslubunda yapılmıştır.

Ayrıca bu tür İstanbul tasvirlerinde karşılaştığımız Kız Kulesi, Galata Kulesi ve Süleymaniye Camii gibi eserlerin hiçbirisi burada görülmemektedir. Dolayısıyla sanatçı bir İstanbul silüetini canlandırmakla birlikte bu silüet içerisine yerleştirdiği mimaride hayal gücünden yararlanmışır⁵¹⁰.

Batılılaşma dönemi Anadolu tasvir sanatında tutkuyla canlandırılan İstanbul betimlemeleri önemli yer tutar. Datça Mehmet Ali Konağı (1791 ya da 1801)⁵¹¹, Birgi Sandıkeminoğulları Evi (1830)⁵¹², Kırkağaç Çiftehaneler Camii (1864) harim kuzey cephesinde⁵¹³, Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii şadırvanı (1875) kubbesinde⁵¹⁴, Amasya II. Beyazıt Camii şadırvanı (XIX. yy) eteğinde⁵¹⁵, Birgi Çakırağa Konağı (XIX. yy ilk yarısı)

⁵⁰⁷ Renda, *a.g.e.*, s. 126.

⁵⁰⁸ A.g.e., s. 155.

⁵⁰⁹ Savaş Yıldırım, “Burhaniye Şahinler Köyü Cami Duvar Resimleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, Konya, 2013, s. 285.

⁵¹⁰ Savaş Yıldırım, *a.g.m.*, s. 285.

⁵¹¹ s. 285.

⁵¹² İnci Kuyulu, “Sandıkeminoğulları Evi”, *Birgi Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, Ankara, 2001, s. 153.

⁵¹³ Kuyulu, “Kırkağaç Çiftehaneler Camii”, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, V, İzmir, 1990, s. 112.

⁵¹⁴ Arık, *a.g.e.*, s. 68.

⁵¹⁵ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 286.

kışlık odasında⁵¹⁶, Yenişehir Şemaki Evi (XIX. yy son çeyreği), ikinci kat kuzeydeki büyük odada⁵¹⁷ görülen tasvirler, imparatorluğun başkentine duyulan özlemin bir ifadesidir.

Üçüncü grupta incelenen natürmort kompozisyonlar ve çiçek bezemeleri, harimde ikinci katta ve kasnak kemerlerinde yerleştirilmiştir. Bu tür kompozisyonlarda çiçekler ya bir vazoda, demet şeklinde ya da ‘S’ ve ‘C’ kıvrımlı yapraklar yükseltilmiş ve kesilmiş sunuma hazır meyveli tabaklar resmedilmiştir. Bu motiflerin yanısıra tromplarda ve duvarlarda perde motifleri kullanılmıştır.

Duvar resmi olarak yapılan perde motifleri Burhaniye’deki Ağacık Köyü Camii⁵¹⁸, Hacı Ahmet, Hanay, Koca ve Mehmet Emin Ağa Camileri⁵¹⁹, Şahinciler camii ve Cincin Cihanoğlu Abdülazi Efendi Camiinde görülmektedir.

Balkanlarda, Makedonya’da Üsküp İsa Bey Camii mihrap nişinde, Kalkadelen Alaca Camii mihrabı üzerindeki taç kısmında ve Üsküp Sultan I. Murat Camii’nde görülmektedir⁵²⁰.

Duvar resimleri açısından Koçarlı Mustafa Ağa ve Cincin Abdülaziz Efendi adlı Cihanoğlu camileri benzer süslemeler:

Burhaniye Şahinler Köyü Camii (Fot. 283, 284)⁵²¹, Koca Camii, İstanbul Topkapı Sarayı harem dairesi, Milas Bahaeddin Ağa Konağı, Birgi Çakır Ağa Konağı, Sadullah Paşa yalısı, Soma Hızır Bey Camii (Fot. 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291), Denizli Yazır Köyü Camii (Fot. 292, 293, 294), Muğla Kurşunlu Camidir.

Balkanlar’da Kosova Emin Paşa Camii, Sinan Paşa Camii, Fatih Camii, Bulgaristan’da Samokov Camii, Filibe Hüdavengigar Camii, Makedonya’da; Üsküp İsa Bey Camii, Kalkadelen Alaca Camii, Arnavutluk’ta Berat Bekârlar Camii ve Akçahisar Dolma

⁵¹⁶ Kuyulu, “Çakırağa Konağı”, *Birgi Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, Ankara, 2001, s. 144.

⁵¹⁷ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 286.

⁵¹⁸ Halil Sözlü, “Balıkesir Burhaniye’de Ağacık Köyü Camii ve Tasvirleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/1 Winter 2014*, p. , Ankara, 495-508.

⁵¹⁹ Halil Sözlü, *a.g.t.*, s. 668.

⁵²⁰ Metin Uçar, *a.g.t.*, s. 296.

⁵²¹ Halil Sözlü, *a.g.t.*, s. 668.

Tekkesi⁵²² ve Akçahisar (Kruje) Toptani Konağı⁵²³, Berat Şeyh Hasan Halveti Tekkesi⁵²⁴, Eğrikısık Zekâtlar Konağı⁵²⁵, Tiran Ethem Bey Camii⁵²⁶ dir.

Özellikle Hıristiyan mimarisinde duvarların boş yer kalmayacak şekilde tasvirlerin yapıldığı bilinmektedir. Özellikle Koçarlı Mustafa Ağa Caminin kilise gibi boş yer kalmayacak şekilde duvar resimleriyle dolu olması dikkatimizi çekti. Ve bu dönemde Aydındaki kiliselere baktığımızda XIX. yüzyılda yapılmış olan Akbük Rum Ortodoks Kilisesi ve 1821 yılında yapılmış olan Söke Aziz Nikolas Kilisesi resimleri benzer özellik taşıdığı görülmüştür. İslamiyetteki tasvir meselesi ve eserin Batılılaşma döneminde bir İtalyan ressam rivayeti bizi kilise yapılarında bulunan resim tarzlarına da yönlendirmiştir. Batılılaşma döneminin güzel örnekleri arasında kendini yer bulan yapılar Cihanoğlu ailesinin Batı ve İstanbulla olan kuvvetli ilişkilerinin eseridir.

5.7 Figürlü Süslemeler

Anadolu taş süslemesinde oldukça zengin bir alan olan figürlü süsleme, hem süsleme hem de ikonografi araştırmalar için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Anadolu'daki çeşitli kültürler ile, Anadolu dışı sanatın biçimlendiği, özellikle Orta Asya inançlarının yoğunluk kazandığı bir anlam zenginliği ve girift semboller dünyası ortaya çıkmaktadır. Orta Asya'da insan ve hayvan figürleri daima sembolik amaçlarla işlenmiş ve atlı göçebe kültürünün Şamanizme bağlı inanç dünyasının kozmolojik, astrolojik ve mitolojik simgeleri olmuştur. Avrasya göçebe kültürünün sentezi olan hayvan üslubu, Selçuklular'da halen yaşan göçebe ruha aksetmiştir. X. yüzyıldan itibaren kitle halinde İslamiyet'i kabul etmeye başlayan Oğuzlar'da Şaman kültürünün etkileri büyüktü. Bu nedenle Müslüman olan Türklerde Şamanizm geleneklerinin çoğu, günümüze kadar süre gelmiştir⁵²⁷.

VIII. yüzyılda antik ve Sasani etkisi altında Emevi saraylarını süsleyen çeşitli heykel, insan ve hayvan figürlü kabartma ile İslâm sanatında daha sonra çok gelişecek olan bir

⁵²² Metin Uçar, *a.g.t.*, s. 296-297.

⁵²³ *a.g.t.*, s. 69.

⁵²⁴ s. 69.

⁵²⁵ s. 88.

⁵²⁶ s. 110.

⁵²⁷ <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380085>.

ikonografik program ortaya konur. Zengin figürler IX. yüzyıldan sonra Abbasilerle başlayarak daha çok el sanatlarının bezeyici unsuru olur⁵²⁸.

Sarayla ilgili av, dans, polo, çalgı sahneleri, içki alemleri tahtta oturan hükümdar veya saray ileri gelenleri, ayakta dizili muhafızlar, hizmetkârlar, İran edebiyatından alınan aşk ve kahramanlık konuları, gezegen-burç tasvirleri, sembolik, tılsım, olağanüstü kuvvetleri olduğu kabul edilen sfenks, siren, çiftbaşı kartal, ejder gibi yaratıklar, tavus, arslan, kartal gibi sembolik hayvanlar İslâm dünyasının yarattığı belirli bir ikonografik programla, hatta belirli bir şema ile ahşap, seramik, metal, fildişi, v.b. el sanatlarının çeşitli dallarında ana süs unsuru olur. Saray ve zengin çevrelerine ait olan bu kullanma eşyalarına paralel sahnelerin bazen Gazne ve İran bölgesi Büyük Selçuklu ve İlhanlı saraylarında olduğu gibi, mimaride de süsleme unsuru olarak kullanıldığı görülür⁵²⁹.

Girift semboller dünyasında çoğu kez tek bir açıklamaya bağlı kalamayız. Çeşitli medeniyetlerde ve bölgelerde farklı şekillerde yorumlanan figür tasvirlerinin açıklanmasında da güçlüklerle karşılaşmak doğaldır. Bu nedenle, bazen aynı figür için değişik sembolik olasılıkları belirtmekteyiz⁵³⁰.

Osmanlı Batılılaşma yapılarında figürlü süslemeler daha çok mezar taşları, sivil ve dini mimari eserlerde karşımıza çıkmaktadır.

Şimdi bunları sanat tarihi açısından değerlendirmek yani bunların kronolojik gelişimlerini, zaman ve bölge üslûplarını, sanatçı kişiliklerini ortaya koyan ayırımlarını belirlemek gerektiğinde, bu işin epeyce zor olduğunu anlıyoruz. Önce bu tasvirleri tam bir doğrulukla kavrayıp kavramadığımız üzerinde kuşkuya kapılıyoruz. Ne sanatçı, ne de çevreleri tarafından, kendi zamanlarına ait yazılı belgeler bize bırakılmadığı için, iş tahminlere, bazı ipuçları arayıp bulursak bunlara dayanan varsayımlar geliştirmeğe kalıyor. Bu tasvirlerin büyük çoğunluğu daha ikonografik bakımdan bile açıklamakta zorluk çekiyoruz. Yine büyük çoğunluğunun sanatçılarını tanımlıyoruz. Bu konuda haber veren kaynaklara da sahip değiliz. Bu durumda, bu çok önemli sanat olayı ve gelişip yayılmasını anlayıp açıklayabilmek; konu, üslûp etki alışverişleri açısından değerlendirmek; köklerini

⁵²⁸ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s. 33.

⁵²⁹ A.g.e., s. 34.

⁵³⁰ S. 35.

izleyebilmek için elimizde yalnız bir iki örnekte bulunan tarih imza yerli söylentiler ve başkent İstanbul ile karşılaştırma imkânı bulunmaktadır⁵³¹.

Rüçhan Arık⁵³², Manzara tasvirleri, Tek cami (ya da yapı) tasviri, Tek gemi tasviri, Natürmort sayabileceğimiz resimler, Sembolik olabileceğini düşündüğümüz motifler, İnsan ve hayvan figürlü tasvirler şeklinde sınıflandırmıştır.

5.7.1. Çift Başlı Kartal ve Kuş Tasvirleri

Çift başlı kartallarda genellikle başta sivri kulaklar, kıvrık gaga, gaga altında sarkıntı, iri kanat, kuyruk ve pençeler görülür. Gövdesi şişmandır. Kuyrukla gövde arasında çok zaman hilal motifi yer alır. Kuyruklar yelpaze, palmet veya balık kuyruğu gibi ikiye ayrılan şekillerde canlandırılır. Avrasya göçebe figür sanatında sadece başlarıyla veya bütün olarak görülen çok çeşitli kuşların Anadolu örnekleriyle stil beraberliği şartıdır⁵³³.

Kartal, Orta Asya Türklerinde koruyucu ruh kabul edilmişti. Savaşanların koruyucu ruhu sayıldığından silahlarda çok kullanılırdı. Kartal tuğ, asa, kudret ve asalet sembolü olarak Orta Asya'da çok yaygındı. Kartal aynı zamanda kudret ve kuvvet sembolüdür, göklerin hâkimidir, kuvvet birleşmesi sebebiyle çift başlı kartal fazlaşmış ikili kuvveti temsil eder. Selçuklu devri tarihçisi İbni Bibî'ye göre Anadolu Selçuklu hükümdarları savaşlarda bir yere hâkim olunca tepesinde kartal bulunan çetlerini (bir nevi çadır) kurarlardı. Eserinde "Hükümdar çetinin kartalı sultanların güneşine talih kanadını ve tüylerini gerdi ve kudret gölgesini yaydı" der. Özellikle İran ve Suriye bölgesi İslâm el sanatlarında taht sahnelerinin üstünde ve altında koruyucu asalet sembolü olarak kuş veya kartal figürleri görülür⁵³⁴.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra Selçuklularda cami, kale, saray, han gibi yapılarda çok zaman en göze batan yerde bulunan tek veya çift başlı kartalın, kuşun aşağıda sayacağımız diğer semboller dışında nazarlık, tılsım koruyucu unsur, kudret, kuvvet sembolü olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Yapıların içi böylelikle kötülüklerden, fena ruhlardan, kötü düşüncelerden korunmak istenmiş olabilir. Kalelerde kartal hem şehri müdafaa eden

⁵³¹ Rüçhan Arık, *a.g.e.*, s. 119.

⁵³² *A.g.e.*, s.120.

⁵³³ Öney, *a.g.e.*,s.41

⁵³⁴ *a.g.e.*, s. 43.

koruyucu ruh, hem de şehre düşman, kötülük girmesini önleyecek bir nazarlık tılsımdır. Saraylarda yine koruyucu unsur ve asalet sembolüdür⁵³⁵.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra cami, kartal ve kuş figürlerinin aynı zamanda arma, totem olarak da kullanıldığını kabul edebiliriz⁵³⁶.

Çift başlı kartal tasviri Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa şadırvanının 1. ve 7. panosunda işlenmiştir. Kuş figürüne de 3. ve 5. panolarda tasvirli kabartma şeklinde yer verilmiştir. Bir ibadet mekânında bu şekilde bir süslemenin görülmesi dikkat çekicidir.

5.7.2. Mimari Tasvirler

Türk sanatında Lale Devri (1703-1739) ile birlikte görülmeye başlayan ve 1839 Tanzimat Fermanından sonra artarak devam eden batı etkisi, sosyal yaşamı olduğu kadar sanatı da etkilemiştir. Batılılaşma Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, Klasik Osmanlı mimarisinde görülen formların ve süsleme unsurlarının bazı değişikliklere uğradığı görülür. Barok, Rokoko, Ampir gibi süsleme üsluplarıyla, dini ve sivil yapılarda sıkça karşılaşılmaktadır. Bu özelliklere, cami, saray ve konakların duvarlarındaki kalemişi süslemelerde, mihrap, pencere alınlıkları ve tavan göbeklerindeki alçı süslemelerde, minber, çeşme, mezar taşı ve çeşitli yapıların cephelerinde görülen taş süslemelerde rastlanmaktadır. Türk mimarisinde bu tarihe kadar rastlamadığımız türde kıvrım dallar ve abartılı boyutlarda verilmiş yapraklar ile manzara tasvirleri dönemin karakteristik özellikleridir. Bu dönemde, bilinen ya da hayali yapıların tasvirleri de sevilerek kullanılmış süsleme unsurlarıdır⁵³⁷.

Tasvirlerin kat ve kubbe sayıları, örtü sistemleri, cephe düzenleri, minare sayıları ve hatta minyatür geleneğine bağlanabilecek resimsel karakterleri bütün bölgedeki mezar taşlarında ortak özellikler göstermektedir. Orta ve Batı Anadolu'da sıkça rastlanan ahşap destekli camilerin duvarlarında, kalemişi cami ve manzara tasvirleri bulunmaktadır. İzmir'de, Dönertaş Sebili'nde, Çakaloğlu Hanı Çeşmesi'nde, Hisar Camii Mermer Minberi'nin korkuluk şebekesinde ve köşk kısmında, Koçarlı Cihanoğlu Camii şadırvanında taş üzerine işlenmiş benzer tasvirler vardır⁵³⁸.

⁵³⁵ Öney, *a.g.e.*, s. 43.

⁵³⁶ Öney, *a.g.e.*, s. 44.

⁵³⁷ Daş, E. "Çeşme Mezarlığı'ndaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları", *Sanat Tarihi Dergisi VIII.*, s. 1

⁵³⁸ Daş, *a.g.e.*, s.2.

Mimari tasvirli kabartmalar Koçarlı Cihanoğlu Cami minberi, kürsü ve şadırvanında İstanbul özentisi sezdirilen mimari yapılar yapılmıştır. Şadırvanda bulunan örnekler 4. ve 8. panolarda kullanılmıştır. 4. panoda yer alan tasvir kabartma tekniğiyle Klasik dönem İstanbul camilerini ve 8. pano yer alan mimari tasvir tek kubbeli, iki minaresi ile dikkat çeken bir camiye yer verilmiştir.

Kürsü de ve minberde bulunan mimari tasvirler ise İstanbul camileri kabartma tekniği ile işlenmişlerdir.

Bu tür süslemelerin Cihanoğlu ailesinin şadırvanlarında görülmesi Anadolu'daki modaya uyduklarını göstermektedir. Bu şekilde su yapılarındaki plastik tasvirli kabartma süslemeleri yaygındır. Özellikle ege bölgesinde su mimarisinde ve mezar taşlarında yoğun bir şekilde görülmektedir. İzmir Dönertaş Sebili (Fot. 295, 296), İzmir Çakaloğlu Hanı Çeşmesi (Fot. 297), İstanbul İbrahim Paşa Sebili (Fot. 298), İzmir Gafferzade Sebili ve çeşmesi, İzmir Hisar Cami Minberi, Söke İlyas Ağa Cami Minberinde görülen tasvirler dikkat çekicidir.

5.8 Yazı

İslam mimarisinde yazı, gerek yapının ana unsurlarında, ilk inşası sırasında ve gerekse yapının ihtiyaç duyulan yerlerinde, sonradan ilave edilen başka malzeme ve biçimlerle her çağda kullanılmıştır.

Yazının, İslam mimarisinde yer aldığı ilk günden beri, bazen süsleme bazen başlı başına bir sanat ve bazen de tamamen tarihi bir önemi olan bir belge niteliği taşıdığı görülmektedir⁵³⁹.

Batı dillerinde kaligrafi olarak bilinen yazı, bir sanat olarak en iyi gelişmesini özellikle İslam sanatında göstermiştir. Figürlü süslemenin nadir olduğu İslam çevrelerinde hat sanatı, saf süsleme, hatta soyut resim mahiyetinde karşımıza çıkmakta ve başlı başına bir sanat dalı haline gelmektedir⁵⁴⁰.

Ancak Türk – İslam sanatında yazıların mimari eserleri tarihlendirmede, kimliklerini ve işlevlerini tespit etmede taşıdığı fonksiyon kadar, yapı türünü belirlemeye ve insanın fert ve toplum hayatını da düzenlemeye yönelik mesajları içeren ibarelerden meydana geldiği görülmektedir. Bu anlamda Türk mimarisindeki yazıların amacının salt bir dekorasyon ve

⁵³⁹ Tüfekçioğlu, *Erken.....*, s. 5 vd.

⁵⁴⁰ Yıldız Demiriz, *Erken Osmanlı Mimarisinde Süsleme, I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul, 1979, s. 31-32.

süsleme olmadığı ortaya çıkmaktadır⁵⁴¹. Dolayısıyla hat sanatının Türk – İslam medeniyetinde oynadığı rol, resmin batı medeniyetinde oynadığı rolden çok daha önemlidir⁵⁴².

Osmanlı döneminde hat sanatı, klasik çağını yaşamıştır. Bu dönemde celî sülüs hattı, tüm mimaride kullanım alanı bulmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren ta'lik yazı kitabelerde yaygınlaşmaya başlamış, bu dönemden sonraki inşa veya tamir kitabelerinde sıkça kullanılmıştır⁵⁴³.

Mimari alanda sık kullanılan bir yazı türü olan Celî Sülüs'ü Abdülhami Tüfekçioğlu⁵⁴⁴ bu yazıyı “Dört bölümü düz, iki bölümü de yuvarlaktır” şeklinde tanımlamış ve Hüsn-i hat öğretiminde esas kabul edildiğini belirtmiştir.

Mimaride yazının ilk defa Velid b. Abdülmelik (651/685) zamanında, Sa'd isimli bir sanatkâr tarafından Mescid-i Nebevi'nin kible duvarına, Şems suresinden itibaren Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar olan kısmı yazmasıyla başlamıştır⁵⁴⁵.

Cihanoğullarına ait mimari eserlerin Koçarlı Mustafa Ağa şadırvanında, İbrahim Ağa Sebilinde, Aydın Abdülaziz Efendi camisinde, çeşme yapısında ve onarttığı hamamda, Fatma hanım çeşme ve sebil yapılarında kitabeler bulunmaktadır. Bu yapılardaki kitabelerin tamamı celî sülüs tarzda yazılmıştır.

Cihanoğlu ailesinin mimari eserlerinde görülen diğer yazı türü celî ta'lik'tir.

Her harfi yuvarlak olan ve içinde düz harf bulunmayan yazıdır. Kalem kalınlığı, sülüs kalemi kadardır. Harfler yer yer incelenerek kalınlaşır ve sağa doğru meyillidir. Her türlü hareke ve işaretten uzak olup sade görünümündedir. Fatih devrinin başlangıcından itibaren Osmanlılar'da kullanılmaya başlayan ta'lik, özellikle fetvalar, kadı sicilleri, edebi divanlar ve XVI. yüzyıldan sonra da medrese, türbe, mezartaşı, kütüphane, sebil ve çeşme gibi mimari eserlerde kullanımı artmış olup XIX. yüzyılda tekâmülünü tamamlamıştır⁵⁴⁶.

⁵⁴¹ Tüfekçioğlu, “Türk Mimarisinde Yazı”, *Türkler*, C. VI, Ankara, 2002, s. 114.

⁵⁴² Tüfekçioğlu, “Osmanlı Döneminde Hat Sanatı”, *Osmanlı Kültür ve Sanat*, C.XI, Ankara, 1999, s. 50.

⁵⁴³ Sözlü, *a.g.t.*, s. 669.

⁵⁴⁴ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, s. 9.

⁵⁴⁵ F. Günüş, *XV-XX. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1991, s. 56.

⁵⁴⁶ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, s. 10.

Bu tür yazı Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camiinin Şadırvanında bulunan bir kitabede görülmektedir.

5.9. Bânîler ve Sanatkârlar

Osmanlı döneminde toplumun özellikle zanaatla uğraşan Hıristiyan bölümü her dönemde yapı işgücünün en az yarısını oluşturmuştur. En ünlü başmimarların da devşirme olduklarını unutmamak gerekir. Toplumda her yeniliğe bid'at, başka bir deyişle dine aykırı olarak bakan bağınaz dünya görüşü XVIII. yüzyıldan sonra ve özellikle XIX. yüzyılda, yeniliğe dönük bütün önemli mimarlık etkinliklerinin Hıristiyan mimarlarla yabancı mimarların eline geçmesine neden olmuştur. Lale Devri'nden sonra geçen bir yüzyıla karşın XIX. yüzyılda mimaride önemli yapıların tasarım sorumluluğuna katılan Müslümanlar yok gibidir. XIX. yüzyılda geleneksel kültürün en kesin ifadesi olan mimariyi, ruh açısından tümüyle Avrupalaştıranlar, Batı normlarının üstünlüğüne kesinlikle inanmış, öğrenimlerini zaman zaman Avrupa'da yapmış, fakat İstanbul yaşamını yadsımadan ömürlerini İstanbul'da tamamlamış olan Ermeni, Rum ve diğer cemaatlerin üyeleridir. Bu çok önemli sosyo-kültürel olgu idare edenlerle halk arasında, iki yönlü bir yabancılaşmanın ifadesidir. Dahası, Osmanlı toplumunun dünyaya ayak uydurmasında gelenek ve külür yapısının rolü konusunda aydınlatıcıdır⁵⁴⁷.

Başkentte Batılılaşma Döneminin en ünlü Hıristiyan mimarları Balyan Ailesi,⁵⁴⁸ Fossati Kardeşler,⁵⁴⁹ İngiliz William James Smith,⁵⁵⁰ Alexandre Vallaury,⁵⁵¹dur. Taşraya geçildiğinde ise yeterli belge ve doküman olmadığı için eserlerin mimar ve usta isimlerini öğrenmek mümkün olmamaktadır. Ancak İstanbul yapılarını taklit eserler ortaya koymuş olduklarıdır.

Rüçhan Arık bu sanatçıları iki tür'e ayırmıştır. 1. Devletçe Avrupa resmi doğrultusunda yetiştirilmiş "Asker Ressamlar", 2. Halk Sanatçılarıdır.

Halk sanatçıları; bunların yetişmesi akademik veya saray çevresiyle ilgili bir eğitim ve öğretime dayanmamaktadır. Esnaf için olduğu gibi, rastlantılar, kişisel yetenek ve şartlar,

⁵⁴⁷ D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2007, s.609.

⁵⁴⁸ Balyan Ailesi detaylı bilgi için: D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2007.

⁵⁴⁹ Fossati Kardeşler detaylı bilgi için: D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2007.

⁵⁵⁰ İngiliz William James Smith detaylı bilgi için: D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2007.

⁵⁵¹ Alexandre Vallaury detaylı bilgi için: D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2007.

usta-çırak ilişkileri bunları geliştirir. Bugün de arabalara, dükkânlara, bazı evlere resim yapan halk sanatçıları az da olsa vardır. Anadolu' da bu tür ressamlardan iki tanesini ismiyle bilmekteyiz: Zileli Emin ve Ali Miralaygil⁵⁵²dir.

Rüçhan Arık'ın Halk sanatçıları olarak tanımladığı bu ustalar Cihanoğlu ailesinin mimari eserlerinin ustaları Ayda Arel⁵⁵³'e göre Sakız Adası kaynaklıdır. Bunun sebebini de İzmir'in XVIII. yüzyılda Ege'nin önemli ihracat limanı olmasına Avrupalı kolonilerin burada konuşlanmasına, adalardan ve Anadolu'dan iş için gelen göçün sonucunda buradaki esnafın da sanat için elverişli ortamın oluşmasına bağlamıştır. Yine Arel, Sakızlı ustaları İtalyan Rönesansı ve İtalyan Barokunun kaynaşmasını, adanın Osmanlı kontrolüne geçtikten sonra halkın Rum ve İtalyan kültürlerini koruması ile bölge de kendini özgü bir sanat yansıttığını belirtmiştir.

Tüm bu verilerden yola çıkılarak Arel'in de belirttiği gibi Batı Anadolu, Balkanlar ve Adalar arasında Cihanoğlu ailesinin ticaret ve kültürel bağlarının olması yaptırmış oldukları mimari eserleride yansıtmış ve Rum ustalar olabileceği izlenimi vermiştir. Cihanoğlu ailesi özellikle Abdülaziz Efendi ve Mustafa Ağa'nın mimari yapıların ustalığını belli bir gruba teslim ettiği sonucuna varılabilir. Yine bu ustaların Aydın'da yetişmiş ya da yaşadıklarına gösteren bir mimari eser kitabesi ya da belgelerde adları geçmemektedir. Çünkü yapılan araştırma Ayda Arel'i destekler niteliktedir. Arşiv belgelerine göre, Adalardan gelen bu ustalar İzmir'de toplanmıştır. İzmir'de 1764-1803 yılları arasında bu kişiler alçıcı esnaf topluluklarının isimlerine rastlanmaktadır. Ustaların isminden Rum oldukları anlaşılmaktadır⁵⁵⁴. Aydın da bu esnaf hakkında şu anki mevcut veriler ışığında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Aydın inşaat alanında esnaf kayıtlarını XIX. yüzyıldan itibaren görülmektedir.

İnşaat alanındaki meslekler içinde en yaygın olanı yapıcılık olup, 23 hane reisi yapıcının hepsi de Rumdur. Bu alanda şehirde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere

⁵⁵² Arık, R., *a.g.e.*, s. 141.

⁵⁵³ Ayda Arel, *Aydın ve yöresinde bir âyân ailesi ve mimarlık: Cihanoğulları*, s. 197. Adlı makaleden alıntı yapılmıştır.

⁵⁵⁴ C. BLD. Gömlek no 26270, dosya no: 640 ve gömlek no: 6263, dosya no 126

yapılan tâli meslekler çilingir (4), duvarcı (3), dülger (5), keresteci (1), kiremitçi (2), kirişçi (3), mimar (1), sıvacı (1), su yolcu (7), taşçılık (3)'dir⁵⁵⁵.

Cihanoğullarının yaptırmış oldukları tüm eserlerde banileri bilinmesine rağmen kitabelerinde ve vakfiyelerinde mimar, usta ve sanatkâr isimleri belirtilmemiştir. Yapmış olduğumuz arazi çalışmalarında ve arşiv belgesi çalışmalarında somut bir veri bulunamamıştır. Ancak arazi çalışması sırasında sadece Haydarlı köyünde bulunan caminin açılış beratında mimar Abdülaziz Efendinin ismi geçmektedir.

Cihanoğlu Abdülaziz Efendi'nin yapmış olduğu banilikleri, Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Külliyesinin kitabesinden, müceddeden yaptırdığı Cincin Abdülaziz Efendi Camii ve sıbyan mektebinin vakfiyelerden öğrenmekteyiz.

Cihanoğlu Mustafa Ağa'nın yapmış olduğu banilikleri, Koçarlı Cihanoğlu Camii şadırvanda bulunan kitabeden öğrenmekteyiz. Mustafa Ağa vakfiyesinde bu camii'nin dedesi Cihanoğlu Halil Ağa'nın yaptırmış olduğu eseri müceddeden yaptırdığını belirtmiştir.

Koçarlı'da Cihanoğlu Cami avlusunda bulunan Cihanoğlu İbrahim Ağa sebili kitabesinde Cihanoğlu İbrahim Ağa bu sebili babası (Cihan Bey) için yaptırdığını belirtmiştir.

Osmanbükü'nde bulunan Cihanoğlu Hüseyin Bey Camii banisini, Cihanoğlu Hüseyin Bey'in kendisini ait vakfiyeden öğrenmekteyiz.

Atike Hanım çeşme ve sebilini, Atike hanımın vakfiyesinde belirtmektedir.

Fatma Hanım Sebil-küttâb-ı banisi Fatma hanımın yaptırdığını yapıya ait kitabe ve vakfiyelerden bilmekteyiz.

Kemer de bulunan çeşme'nin banisini kitabesi'nden Cihanoğlu Mustafa Ağa'nın oğlu Mehmet Bey'dir. Yine aynı çeşme hakkında Cihanoğlu Mustafa Ağa'nın oğlu Hüseyin Bey'in vakfiyesinden babası Mustafa Ağa'nın yaptırdığını ve Mehmet Bey'in onarım yaptığı belirlenmektedir.

Bu veriler ışığında Cihanoğlu ailesinin mimari eserlerin yapımı İzmir'den gelen Rum ustalar tarafından yapılmış olmalıdır.

⁵⁵⁵ Arzu Terzi, *XIX. Yüzyıl Ortalarında Aydın şehrinin Sosyo-Ekonomik Durumu*, Tarihsel Süreçte Aydın T.C. Aydın Belediyesi kültür yayını, Aydın, 2012, s.210

6. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma dönemine girmesi ile eyaletlerde devlet otoritesinin azalması nedeniyle taşrada yaşayan köklü aile ve aşiretler âyân ve hanedan ortaya çıkmıştır. Cihanoğulları Aydın ve çevresinde etkili olmuş bir âyân ailesidir. XVII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden egemenlik dönemlerinde bu bölgede tek güç oldukları görülür. Ailenin bu bölgede etkin güç olmasında şüphesiz mal varlıkları ve Aydın'ın çeşitli ticari yollar üzerinde olması ve yine deniz ulaşımına elverişliliğiyle birçok medeniyeti bu coğrafyaya çekmiş olması etkindir. Ailenin siyasal etkinlikleri ve devletle olan ilişkileri doğrudan çalışmamızla ilgisi olmadığı için ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Fakat konunun daha iyi şekilde anlaşılabilmesi için Osmanlı Devletinde âyânlık, Aydın'da âyânlığın konumu ve ailenin tarihçesi hakkında kısa bilgiler verilmekle yetinilmiştir. Ailenin yaptırmış olduğu eserleri incelerken, Cihanoğlu ailesinin çok sayıda eser yaptırmış oldukları ve hayır işlerine önem verdikleri anlaşılmıştır.

Yaptığımız çalışmada Aydın ve ilçelerinde Cihanoğullarına ait 65 adet yapı tespit edilmiştir. Bu yapıların tarih olarak en erkeni H. 1009/1600 en geç H. 1250/1834 yılları arasında yaptırılmış olduğu belirlenmiştir. Bu eserlerden günümüze ulaşan 1 adet külliye, 9 cami, 6 çeşme, 5 sebil, 2 sıbyan mektebi, 1 han, 1 müstemilat, 1 kule, 1 kale, 1 hamam olmak üzere toplam 28 yapılar topluluğu incelenmiştir. Günümüze ulaşamayan; ancak belgelerden tespit ettiğimiz 2 külliye, 5 cami, 3 medrese, 1 sebil, 5 kule, 12 konak, 4 sıbyan mektebi, 6 değirmen olmak üzere toplam 38 adet yapı vardır. Ailenin hiçbir arşiv belgelerinde hakkında bahsedilmeyen yapıların görülmesi ve aile bireylerinin bazı eserlerini kayıt dışı tuttıkları göz önünde alınacak olursa, bu sayı daha da yükselebilecektir.

20 Eylül 1899 yılında meydana gelen deprem bölgede bulunan mimari eserlerin çoğunu etkilemiştir. Yine 27 Mayıs 1919 ile 7 Eylül 1922 yılları arasında Yunan işgaline uğrayan Aydın'da birçok eser yakılıp yıkılmıştır. Bu olaylardan sağlam çıkan eserler ise Cumhuriyetin ilk 50 yılında bilinçsiz ve maddi imkânsızlıklar sonucu yanlış onarılmış, bir kısmının ise defnediciler tarafından tahribata uğramıştır. Bu olayların sonucunda birçok yapı ya yeniden yapılmış ya da orijinallikleri bozulmuştur.

Katalogda incelenen eserler kronolojik olarak ele alınmış ve gruplar halinde değerlendirilmiştir. Ailenin yaptırmış olduğu en eski tarihli yapı Koçarlı İbrahim Ağa (H. 1009/1600) Sebilidir.

Katalogda incelenen camilerin büyük çoğunluğu, Osmanlı'nın Batılılaşma dönemine tarihlenmektedir. Bu camiler, Batı Anadolu'da yaygın olarak görülen cami plan tipleri ile benzer özelliklere sahip olup, mütevazı ve küçük ölçekli yapılardır. Kırsal kesimde kare ya da dikdörtgen planlı camilerin üzerleri genellikle kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Merkezi yerlerdeki camilerin kare planlı, kubbe ile örtülü olduğu görülmektedir. Cami plan tipolojisinde Başkent İstanbul üslubu görülmemektedir. Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler devrinden itibaren görülen mescit plan ve mekân özelliklerini sürdürmüşlerdir.

Camilerde görülen süslemeler kapı, pencere, tavan, minber ve mihrapta yoğunlaşmaktadır. Süslemeler daha çok bitkisel, geometrik, yazı, duvar resimleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Camilerdeki bu süslemeler Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Camii ve şadırvanı, Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii, Cincin Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Camii ve Dedeköy Cihanoğlu Mehmed Bey Camilerinde vardır.

Günümüze ulaşabilen cami süslemelerinde genellikle boya, alçı, ahşap, mermer, malzeme kullanılmıştır. Farklı malzemedan yapılan süslemeler; ahşap ve sıva üzerine boyayla cami, konak, gemi gibi toplu ve tek yapı tasvirleri, perde ve çeşitli çiçek ve meyvelerle oluşturulan natürmortlar, C, S kıvrımlı dallar, vazo içerisinde çiçekler natüralist ya da stilize natürmortlar, alçıdan yapılmış kartuşlar ve serbest plastik görünümlü rozetler şeklinde kabartmalar süsleme kompozisyonları işlenmiştir. Bu kompozisyonlar Osmanlı Batılılaşma döneminin süsleme karakterini oluşturan Barok-Rokoko olarak adlandırılan örnekleridir. Camilerdeki bu süslemelerin İzmir, Muğla, Denizli şehirleri, Balkanlar ve Adalardan etkilendiğini veya etkileşim içerisinde olduklarını söylemek mümkündür.

Camiler moloz taş ve tuğla malzeme kullanılıp, yığma tekniğiyle inşa edilmiştir. Minarelerde tuğla malzeme kullanılmıştır. Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Camii ve Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camiilerinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Mihraplar, Batılılaşma döneminin barok alçı süslemelerini sahiptir. Süslemeler üç boyutlu, renkli ve kabartmalar şeklinde dikkat çekici özelliktedirler.

Camilerdeki minberlerin hemen hemen hepsi özgünlüğünü kaybetmiştir. Günümüze özgün olarak gelen iki minber bulunmaktadır. İlk haliyle Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camiinin minberi gelebilmiştir. Bu minberin en dikkat çekici özelliği ise mermer malzemedan kabartma tasvirlerinin olmasıdır. Özgün olarak gelen diğer minber ise Cihanoğlu Mehmed Bey Camiinin minberidir. Ancak her ne kadar özgün olsa da yağlı boya ile boyanması

nedeniyle esaslı bir onarıma ihtiyacı bulunan minberin üzerinde bulunan süslemeler daha net şekilde belli olabilecektir.

Günümüze ulaşan minarelerin hepsi onarım görmüştür. Depremlerde en çok etkilenen ve ilk etkilenen yerlerin, minareler olmasından kaynaklanan bir durum olsa gerekir. Taş ve tuğla malzemedan yapılan minareler genellikle tek şerefeli minarelere örnektir.

Camilerin kitabelerinde celi sülüs ve celi ta'lik yazı türleri kullanılmıştır. Bu kitabeler Aydın Abdülaziz Efendi Camiinin taç kapısında, çeşmesinde ve Koçarlı Cihanoğlu Mustafa Ağa Camii kapısında ve şadırvanında görülmektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse Cihanoğlu camileri; plan ve mekân anlayışı olarak Anadolu Selçuklu ve Beylikler devri özelliğinde, taş ve tuğladan almaşık duvar işçiliği ile Erken Osmanlı özelliğindedir. Minarelerdeki düzgün kesme taş ile Klasik Osmanlı özelliği, günün modasına uygun resim ve alçı tezyinat açısından Barok süslemeleri ile Osmanlı Batılılaşma özellikleri görülmektedir.

Tez kapsamında incelenen 1 medrese, Osmanlı'nın son dönemine aittir. Medresede "L" ve "U" plan revakların arkasında kare ve dikdörtgen mekân anlayışı ile avlulu medrese uygulaması görülmektedir. Süsleme unsuru görülmeyen medresede tuğla ve kaba yontu taşlarla Osmanlı'nın erken döneminde görülen almaşık duvar işçiliği görülür.

Aydın (Güzelhisar) şehri Osmanlı döneminde müderrisler ve ilim şehri olarak bilinmektedir. Bugün vakfiyelerden Aydın'da çok fazla medrese olduğunu öğrenmekteyiz. Ancak bu medreselerden, Aydın Cihanoğlu Abdülaziz Efendi Medresesi ve Aydın Nasuh Paşa Medresesi günümüze ulaşabilmiştir. Aydın'da bu iki medresenin ayakta kalması şehirdeki tahribatın büyüklüğünü göstermektedir.

Tezde 6 adet çeşme incelenmiştir. Aydın, sıcak bir iklime sahip olması nedeniyle su yapıları bakımından zengin bir şehirdir. Osmanlı döneminde Aydın Güzelhisarı'nda hayır işleri önemli yapılar grubunu oluştururlar. Cihanoğullarının yaptırmış oldukları çeşmelerin hepsi de bağımlı yapılar grubunda incelenmiş ve yapıların neredeyse tamamı sebillerin yanında bulunmaktadır. Ailenin çeşmeleri yaptırırken merkezi yerleri seçtikleri görülmektedir. Katalogda belirttiğimiz çeşmelerden Ümmühan Hanım çeşmesi önceki yapılan çalışmalarda anonim olarak belirtilmesine rağmen elimize gecen 1923 yılına ait belge sayesinde ortaya çıkarılmıştır. Çeşmelerde daha çok tuğla malzeme kullanılmış olup yer yer

de mermerin kullanıldığı görülmektedir. Süsleme unsuruna pek fazla rastlanmamakla beraber bitkisel ve geometrik süslemeler de görülmektedir.

Katalogda ele alınan sebiller kare planlı ve üzerleri kubbe ile örtülü yapılardır. 5 adet Cihanoğlu ailesinin yaptırmış olduğu sebil bulunmaktadır. Hayır işlerine önem veren ailenin bu yapıları yaptırmada Aydın'ın sıcak bir iklime sahip olması etkili olmuş ve bunları çeşmeler ile bitişik yaptırmışlardır. Tuğla malzeme ile yapılan sebillerde mermer malzeme kapı ve pencere sövelerinde görülmektedir. Sebil yapılarında süsleme unsur sadece Abdülaziz Efendi sebilinin ana cephesinde Barok üslupta oyma tekniği ile baklava dilimleri, akuntusler ve perde tasviri görülmektedir. Abdülaziz Efendinin sebili diğer sebil yapılarından ayrılmaktadır.

Ailenin 6 adet sıbyan mektebi yaptırdığı bilinmektedir ve bunların sadece iki adedi günümüze kadar gelebilmiştir. Dikkat çeken bir husus günümüz Aydın'ında bu ailenin yapılarından başka sıbyan mektebinin olmamasıdır. Cincin'de bulunan Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi dikdörtgen planlı, kiremit kaplı kırma çatılıdır. Tuğla ve moloz taştan yapılmış olan yapının Aydın'da örneği yoktur.

Diğer sıbyan mektebi ise Mustafa Ağa'nın eşi olan Fatma Hanımın yaptırmış olduğu yapıdır. Kare planlı ve kubbe ile örtülü olan yapı tuğla ve moloz taş malzemeden yapılmıştır. Yapının diğer önemli özelliği ise alt katında sebilin bulunmasıdır. Sebil-küttab olarak adlandırılan bu yapı grubu ilk olarak Memlûklüler döneminde Mısır'da görülmektedir. Osmanlının XVI. yüzyılın başlarında Mısırı fethetmesi ile kurulan etkileşim sonucu olduğu görülen yapılar Memlûklü üslubu ile yapılmıştır. Yapıyı özel kılan diğer husus ise İstanbul ve Kahire yapılarında görülmeyen minyatür minare uygulaması ile göstermektedir. Cihanoğlu ailesinden başka kimselerin Aydın'da bu tip eser yaptırmamış olmasıdır. Günümüzde restorasyonu yapılan bu eserlerin hiçbiri amacına uygun şekilde kullanılmamaktadır.

Katalogda incelenen Cihanoğlu Mustafa Ağa Hanı iki katlı, avlulu olarak tuğla ve taş malzeme ile inşa edilmiştir. Han, Osmanlı şehir içi han mimarisi özellikleri taşır. Aydın'da Nasuh Paşa Külliyesi'nin bir parçası olan han ile benzerlik görülmektedir. Cihanoğlu ailesinin yaptırmış olduğu eserler içinde tespit edebildiğimiz tek han örneği olması ile ayrıcalık taşır. Ailenin han gibi bir yapı yaptırmış olması deniz aşırı ticaretle uğraşması etken olmuş olmalıdır ve Aydın'daki prestij konumunu belirlemeye yönelik olmalıdır.

Tezde incelenen Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Bey Kulesi, dört katlı olarak inşa edilen eser tuğla ve taş malzemedendir yapılmıştır. Mekânlar kare ve dikdörtgen planlı olup kubbe ve çapraz tonoz örtülüdür. 1986-1992 yıllarında Ayda Arel'in yapmış olduğu yüzey araştırmalarında 1 adedi sağlam diğer 5 adeti yıkılmış vaziyette toplam 6 adet olduğu anlaşılan bu eserlerin günümüze sadece Koçarlı Cihanoğlu İbrahim Bey kulesi sağlam olarak gelebilmiştir. Hiçbir evrakta kuleler hakkında bilgi olmaması yapıların kayıt dışı tutulduğunu ve Saray'dan habersiz yapıldığını akıllara getirmektedir. Ya da Osmanlı'nın dağılma döneminde âyânların önemli bir prestij kazanmaya başlaması ile göz ardı edildiği yönünde bir sonuca varılabilir. Cihanoğlu ailesinin kule yaptırması, Osmanlı Devleti'nin XVII. ve XVIII. yüzyılda ekonominin bozulması ve merkezi otoritenin zayıflaması ile ortaya çıkan iç isyanların vermiş olduğu güvensizlik ortamı olmalıdır. Celali ve Yunan isyanlarının bastırılmasında âyânların yardımcı olması onları hedef yapmış olmalıdır ve bu şekilde ailerini koruma yöntemi geliştirdiklerini düşündürmektedir. Aydın'da âyânlık dönemi örneklerinin bulunması diğer âyân ailelerinde benimsediği bir savunma yapısı olmasıdır. Günümüzde bakımsız durumda olan yapı kullanılmamakta ve restorasyon yapılması gerekmektedir.

Tez kataloğunda incelenen kale, taş malzemedendir yapılan eser Bizans döneminden kalma kalenin iç kalesidir. Cihanoğlu ailesi bu kaleyi savunma yapısında ziyade çiftlik olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Osmanlı döneminde oldukça gösterişli olduğu belirlenen kalenin kulesi, konağı ile büyük bir çiftlik müstemilatı olduğudur.

Günümüzde harap durumda olan kalenin definecilerin uğrak yeri olduğu ve gün gün tahribata uğramakta olduğu gözlenmiştir. Kalenin günümüzde özel mülkiyette olması gibi olumsuz bir yanı da bulunmaktadır. Bu da devlet eliyle önlemlerin alınmasına (bekçi, kamera gibi diğer v.s.) engellemektedir. Oysa Cincin Mahallesi Aydın'a çok yakındır ve Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi bulunmaktadır. Kalede kazı ve restorasyon çalışması yapılmalıdır. Bu aşamalardan sonra Osmanlı dönemindeki gibi çiftlik olarak işletilmelidir. Yerli ve yabancı turistler için eko-tarım turizminin merkezi yapılabilir.

Katalogda ele aldığımız diğer kategori ise konaklardır. Cihanoğlu ailesinin toplamda 12 konak yaptırmış olduğunu belgelerden öğrenmekteyiz. Günümüze gelebilen tek konak Aydın da bulunan Mehmet Bey konağıdır. Ancak miras yoluyla başka bir aileye düşen bu eser aileden izin alınmadığı için incelenememiştir. Yapının dış cephelerinden ve önceki yayınlardan anlaşıldığına göre bakıma ve onarıma ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde kullanılmayan yapıda bir bekçi ailesi ikamet etmektedir.

Arazi çalışması sırasında ailenin elinde bulunan fotoğraflardan Koçarlı Cihanoğlu konağı anlatılmaya çalışılmıştır. Her yönü ile değinilemese de süslemeleri açısından Birgi Çakır Ağa konağı ile benzer özellikte olduğu anlaşılmıştır.

Katalogda ele alınan hamamlar ise Abdülaziz Efendinin onartmış olduğu hamam yapısıdır. Günümüzde Bey Hamamı olarak da bilinen bu hamam Cihanoğlu ailesi ile akrabalık bağının olması sebebiyle onartmış olmalıdır. Eser enine sıcaklıklı iki halvet hücreli tipolojidedir. Kare mekân anlayışı ile üzeri kubbe ile örtülü olan hamamdır. Barok süslemeleri ile Abdülaziz Efendinin yaptırmış olduğu camideki alçı süslemeler bulunmaktadır. Eserin restore edilerek tekrar Hamam ya da kütüphane olarak kullanılması daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Cihanoğlu ailesinin yaptırmış olduğu eserlerin kitabelerinden, vakfiye ve arşiv belgelerinden yapıyı kimlerin yaptırdığını öğrenmekteyiz. Ancak tüm çalışmalara rağmen günümüz belgelerine göre hiçbir sanatkâr ismi tespit edilememiştir. Rum oldukları sanılan bu kişilerin Aydın dışından adalardan geldiği yönünde bir düşünce hakimdir.

Diğer taraftan, 1899 depremi ve 1919 Yunan işgalinin Cihanoğlu ailesinin mimari dokusuna ciddi zarar verdiği, birçok mimari eserin ilk halini koruyamadığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Özellikle camilerde yapılan bilinçsiz eklemeler ve tadilatlar, yapıların özgünlüğünü bozmuştur. Diğer özel mülkiyette bulunan mimari eserlerin yangınlar sonucu yandığı ve ailenin ekonomisini aşan eserlerin bakımlarının yapılamadığı gözlenmiştir.

Katalogda incelenen 10 camiden tamamı onarım görmüş ve günümüzde kullanılmaktadır. Camilerin 3'ü, medresenin 1'i, çeşmelerin 6'sı (biri anonim olarak tescillidir), sebillerin 5'i, sıbyan mekteplerinin 2'si, han 1'i, Cincin kalesi, kule, konak ve hamam yapıları tescillidir. Tescili olmayan camilerin de tescillenmesi gerekmektedir.

Katalogda incelenen camilerin bazıları ivedi olarak restorasyona ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde kullanılan Sobuca Mehmet Bey ve Osmanbükü Hüseyin Bey Camilerinin çatısı su akıttığı için beden duvarlarında hasarlar meydana gelmektedir. Yine restorasyon çalışması gerekli görülen cami Dedeköyü'nde bulunan eserdir. Yapıda yetersiz restorasyon uygulamaları ve çalışmaların yarım bırakıldığı kanaatindeyiz.

Özellikle restorasyona ihtiyaç duyan önemli diğer bir eser kule yapısıdır. Koçarlı ilçesinin prestij eserlerinden olan ve Koçarlı belediyesinin sembolü olan bu kuleye yetkili kurumlar tarafından sahip çıkılmalı ve restore edilip turizme kazandırılmalıdır.

Günümüze Cihanoğlu Abdülaziz Efendi ile Nasuh Paşa medresesinden başka medrese ulaşmaması hem üzücü hem de şaşırtıcıdır. Geçmişinde bir çok alim, müderris, mutasarrıf yetiştiren ve ilim yurdu olan Aydın gibi bir yerde medreselerin günümüze ulaşmamış olması üzüntü verici bir durumdur.

Çalışmamız sonucunda, Cihanoğlu ailesinin yaptırmış olduğu taşınmazların kültür mirası bakımından Aydın'a önemli katkılar yaptığı görülmüştür. Çalışma konumuzu belirlerken, tespit edilmemiş, bilinmeyen eserlerin ve değerlerin ortaya çıkarılması, bilinen eserlerin ise araştırılmamış yönlerinin aktarılması hedefine ulaşmış olduğumuz düşüncesindeyiz.

7. ÖZET

Bu çalışmada Aydın'da yaşamış âyân ailesi olan Cihanoğullarının eserlerini tespit edilerek incelenmesi ve tanıtılması için yazılmıştır. Eserlerin günümüzdeki durumlarının belirlenip bir bütünlük içerisinde ele alınarak farklı bölgelerle karşılaştırmalı bir biçimde ortaya konması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalarda Aydın il merkezinde, ilçelerinde ve köylerinde olmak üzere aileye ait günümüze ulaşan 28 yapı topluluğu tespit edilmiştir. Bu eserlerin içerisinde cami, medrese, çeşme, sebil, hamam, han, sıbyan mektebi, kale, kule ve konak yer almaktadır.

İncelenen eserlerin büyük çoğunluğunu ibadethane ve su yapıları oluşturmaktadır. Bu yapılar en erken yapı 1600, en geç tarihli yapı ise 1834'lü yıllara tarihlenmektedir. Eserlerin tamamı birtakım onarımlarla günümüze gelebilmiştir. Plan ve mimari açıdan birbirlerine yakın özellikler gösteren camilerde barok üslupta süslemeler görülmektedir. Eserler tasvirli kabartmaları ve resimleri ile dikkat çekmektedir.

Aile kendini korumak için kale ve kuleleri inşa etmiştir. Bu yapıların antik kökenli olduğu ve Cihanoğullarının onardıktan sonra kullandığı anlaşılmıştır. Bu eserlerden kale bir savunma yapısından çok çiftlik düzenlemesidir. Korunmak içinde kuleleri konakların bitişiğinde, dönemin özelliklerine göre inşa ettirmişlerdir.

Çeşme, medrese, sebil, han, kule, kale gibi diğer yapılar süsleme bakımından sade olup mimari formlarını korumaktadırlar.

1899 yılında meydana gelen büyük deprem ve 1919 Yunan İşgali ailenin yaptırmış olduğu eserlerini ve şehir dokusunu önemli ölçüde bozmuştur. Kullanımı devam eden eserlerin bu olaylar sonrasında bir takım onarımlar görerek günümüze ulaştıkları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Cihanoğlu ailesi, Mimari, Âyân, Derebeyi.

8. SUMMARY

This study was written to examine and promote the work of the Cihanogullari, who lived in Aydin and are an Ayan family. It is intended to determine the current state of the works in harmony and reveal them in a comparative format with different regions.

Within these studies, which are done in accordance with this aim, there are identified 28 structure communities of the family in the center of the province Aydin, in its districts and villages. These monuments include mosque, madrasa, faucets, fountains, Turkish baths, caravanserais, elementary schools, castles, towers and mansions.

Most of the inspected monuments are sanctuaries and water structures. The earliest structure of these buildings is dated as 1600 the latest is dated as 1834. All of the monuments have survived to the present day with some repair works. The baroque style can be seen in the mosques, which have similar plan and architectural features. The monuments have remarkable depicted imprints and pictures.

The family built castles and towers to protect themselves. These structures are ancient and used after the repair by Cihanogullari. The castle, which is one of these monuments, is more a farm regulation than a defense structure. For protection they built the towers next to their mansions according to the characteristics of the period.

The other structures such as faucet, madrasa, fountain, caravanserais, towers, castles and other structures are simply decorated and protect their architectural forms.

The large earthquake, which occurred in 1899 and the Greek invasion in 1919 destroyed the monuments of the family and texture of the city significantly. After these events the monuments, which still are used, reached the present day through a set of repair works.

Key Words: Aydin, Cihanoğlu family, Architectural, Ayan, Overlord.

9. KAYNAKLAR

9.1 YAYINLAR

A.U. Pope, *A Survey of Persian Art*, Vol. II, London, New York, 1939.

ACUN, Hakkı; *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara, 1999.

AHMET, Cengiz; *Salnamelere Göre Aydın Sancağı*, YYÜ SBE Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Van, 1999.

AK, Mehmet; *Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyanlık Örneği Yılanoğulları*, Akdeniz Üniversitesi (Yayımlanmamış), Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007.

AKAR, Azade - Keskiner, Cahide; *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul, 1978.

AKDOĞAN, Hüsnü, *Aydın*, Ankara, 1992.

AKIN, Hikmet, "Aydın oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma", *AÜDTCF Dergisi*, C:V, Sayı: I, Ankara, 1947.

AKKAN, Oya; *Dış Mekânda Tasarım Ögesi Olarak Su*, (H.Ü.S.B.E. Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi), Ankara, 1994.

AKOZAN, Feridun; "Türk Külliyesi", *Vakıflar Dergisi VIII*, Ankara 1969.

ALTAN, Yakup; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi Reform Çabaları ve Osmanlı Kamu Yönetimi Teşkilatı*, Süleyman Demirel Üniversitesi (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 1998.

ALTINAY, Refik Ahmet, *Anadolu'daki Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul, 1989

ALTUN, Ara ; "Orta Asya Türk Sanatı ile Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Mimarisi", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1988.

_____ ; *Mardin Türk Devri Mimarisi*, İstanbul, 1971.

ANDREWS, K. ; *Castles of the Morea*, Princeton, 1953.

ANONİM, "Çeşme", *Gençler İçin A'dan Z'ye Genel Kültür Ansiklopedisi*, I., İstanbul, 2003.

ANONİM, *Düsturnamei Enveri*, İstanbul, 1929.

AREL, Ayda; "Aydın Bölgesinde Âyanlık Dönemi Yapıları", *Ege'de Mimarlık Sempozyumu İzmir*, 27-29 Kasım 1985.

_____ ; *14. YY. Türkmen Beylikleri Mimarisi*, (Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Ed. Fak. San. Tas. Enst.), 1967.

_____ ; "Bodrum yarımadasının Ortakent (eski Müsgebi) köyünde bulunan "Mustafa Paşa Kulesi" hakkında", *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1988.

_____ ; “Aydın ve Yöresinde Bir Ayan Ailesi ve Mimarlık; Cihanoğulları”, *Osmanlı'dan Cumhuriyete problemler, araştırmalar, tartışmalar, sempozyumu*, Ankara, 1993.

_____ ; “Belgesel İçerikli Bir Yapı: Cihanoğlu Mehmet Bey Cami”, *Müze-Museum*, Ankara, 1991.

_____ ; “Bodrum Yarımadasının Ortakent (Eski Müsgebi) Köyünde Bulunan << Mustafa Paşa >> Kulesi Hakkında”, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, Mayıs 1986.

_____ ; “Cincin Köyünde Cihanoğullarına Ait Yapılar”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, Nisan 1987.

_____ ; “Ege Bölgesi Ayanlık Dönemi Mimarisi 1986-1991 çalışmaları”, *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1992.

_____ ; “Ege Bölgesi Âyanlık Dönemi Mimarisi Hakkında Bir Ön Araştırma”, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, Mayıs 1986.

ARIK, M. Oluş; “Anadolu Selçuklu Mimarlığında Tipoloji Üzerine Düşünceler”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Konya, 2001.

ARIK, Rüçhan; *Batılama Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1988.

_____ ; “Sanatta Batılama Sürecinde Balkan Anadolu Beraberliği”, *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*, 17-19 Mayıs 2000, Şumnu (Bulgaristan), C. I, Ankara, 2001.

_____ ; *Batılama Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1988.

_____ ; *Bazı Örnekleriyle Anadolu'da “Barok” dönem camileri*, Ankara, 1971.

ARMAĞAN, A.Munis; *Arşiv Belgelerine Göre Aydın Güzelhisarı, Tarihsel Süreçte Aydın*, T.C. Aydın Belediyesi Kültür yayını, Aydın, 2012.

ARSEVEN, Celal Esad; “Kale”, *Sanat Ansiklopedisi*, II, 1993.

_____ ; *Türk Sanatı*, İstanbul, 1970.

_____ ; “Cami”, *Sanat Ansiklopedisi I*, İstanbul, 1958.

_____ ; “Çeşme” *Sanat Ansiklopedisi I.*, İstanbul, 1988.

_____ ; “Sarnıç”, *Sanat Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul, 1952.

_____ ; *Türk Sanatı*, İstanbul, 1984.

ASLANAPA, Oktay; *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri*, İstanbul, 1979.

_____ ; *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Ankara, 1991.

_____ ; *Türk Sanatı*, İstanbul, 1989.

_____ ; *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişimi*, Ankara, 1991.

_____ ; *Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul*, 2004.

ATTAGARRİEV, Y. -O. Berdiev; *Türkmenistan'ın Arjitectura Yadigarları*, Leningrand, 1974.

Aydın İl Merkezi Kültür Varlıklarını tanıtım proşürü.

Aydın Kültür Envanteri-I, Aydın, 2012.

Aydın Kültür Envanteri-II, Aydın, 2012.

AYDIN İl Yıllığı, *Aydın*, 1973.

Aydindernek.org.tr, *Aydın İli ve İlçeleri Kültür Eğitim Ve Araştırma Geliştirme Derneği köşe yazısı*, Aydın'da Milli Mücadele Dönemi Sivil Direniş, 13 Kasım 2012.

AYKUT, Muhittin; *Türk Sivil Mimarlığında İç Mekânda Su Ögesi ve Değerlendirilmesi*, (İ.T.Ü.F.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eylül, 1990.

AYTÖRE, Ayhan; "Türklerde Su Mimarisi", *I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Tebliğler*, Ankara, 1962.

BAKIRER, Ömür; *Selçuklu Öncesi ve Seçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, Ankara, 1981.

_____ ; *XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara, 1976.

BARIŞTA, H. Örcün; *İstanbul Çeşmeleri - Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi*, Ankara, 1995.

_____ ; *İstanbul Çeşmeleri - Beyoğlu Cihetindeki Meyve Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler*, Ankara, 1991.

BARTHOLD, V. ; "Farsça'da Ark-Erk (Kal'e), (Citadel)", *Belleten*, XIII / 50, 1949.

BAŞ, Ali; *Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma*, Kayseri: Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1996.

BAŞ, Gülsen; *Bitlis'teki Mimari Yapılarda Süsleme*, Bitlis, 2002.

_____ ; *Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*, Ankara, 2013.

BAYHAN, Ali, "Osmanlı Dönemi Mısır'nda Mimari Değişimler", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C:X, Ankara, 1999.

BAYKARA, Tuncay, *XIX. Yüzyılda Aydın Vilayeti*, EÜ Tarih Bölümü (Yayınlanmamış) Mezuniyet Tezi, İzmir, 1965-66.

_____ ; *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ankara, 1974.

BAYRAKAL, Sedat; *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler*(Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998.

_____ ; *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, İstanbul, 2008.

BAYRAMOV, Kakacan; "Türkmen Kaleleri", *II. Müzecilik Seminer Bildirileri*, 19-23 Eylül 1994, İstanbul, 1995.

BEHRENS Doris - Aboiseif, "Beşir Ağa Sebilküttâbı", *DİA*, C.6, İstanbul, 1992.

BERCHEM Max Van - Josef Strzygowski, *Amida*, Heidelberg 1910.

BORAN, Ali; "Ahlat Taşı (Andezit Tüf)", *Vakıflar Dergisi XXVI*, Ankara, 1997.

_____ ; "The Architectural Style of Castles During The Ottoman Period" *The Great Ottoman, Turkish Civilisation*, IV, Ankara, 2000.

_____ ; "Türk Sanatında Kale Mimarisi", *Türkler*, 7, Ankara, 2002.

_____ ; *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitler*, Ankara, 2001.

_____ ; "Mersin-Silifke Kalesi Kazısı 2011 Yılı Kazı Çalışması", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, Çorum, 2012.

_____ ; *Van Gölü Çevresindeki Tek Kubbeli Camilerin Türk Sanatındaki Yeri* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi SosyalBilimler Enstitüsü Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi), Van, 1994.

_____ ; "Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi", *Osmanlı*, 10, Ankara, 1999.

_____ ; *Anadolu'daki İç Kale Câmî ve Mescidleri*, Ankara, 2001.

_____ ; "Mersin-Silifke Kalesi Kazısı 2011 Yılı Kazı Çalışması", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.3, Çorum, 2012.

_____ ; "Siirt İli ve İlçelerindeki 2000 Yılı Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.I., Ankara, 2002.

_____ ; "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kaleleri", *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü*, Prof. Nefat Diyarbakirli'ye Armağan, Ankara, 2006.

_____ ; "Orta Asya'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Üç Kıtaya Türk Kaleleri", *Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı*, Astana, 2010.

BORNGASSER, B. ; "Les Châteaux et L'hérésie Catheres en France Méridionale", *L'art Gohique*, Paris 1999.

BOZKURT, Ersoy; "Osmanlı Şehir İçi Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, s. VII.

BOZKURT, Nebi; "Sarnıç", *DİA*, C.36, İstanbul, 2009.

BÖLÜKBAŞI, Esra; *Safranbolu Su Mimarisi*, (H.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.

BİLDİRİCİ Mehmet, *Tarihi Su Yapıları*, Ankara, 2009.

BİLALOĞLU, Ayşe; *Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari Ve Çevre Ögesi olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırması, Konya Şadırvan Örnekleri*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ((Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993.

C. Foss, *Survey Medieval Castles of Anatolia: 2 Nicomedia*, Oxford, 1996.

C. Foss-D. Winfield, *Byzantine Fortifications*, Pretoire, 1986.

CAN, Y. ; “Anadolu öncesi Türk Kenti”, *Türkler*, 3, Ankara, 2002.

CANSEVER, Turgut; *Sonsuz Mekânın Peşinde Selçuk ve Osmanlı Sanatında Sütun Başlıkları*, İstanbul, 2010.

CANTAY, Gönül; “Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi”, *Türkler*, C.XII, Ankara, 2002.

_____ ; *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara, 2002.

_____ ; “Türk Mimarisinde Külliye”, *Türkler*, C. 7.

CEBECİ, Lütfullah; “Selsebil”, *DİA*, C.36, İstanbul, 2009.

CEVİZOĞLU, Hüseyin; *Aydın Evlerinin Cephelerinde Kullanılan Süsleme Elemanlarının Antik Çağ Mimarisi ile Karşılaştırılması*, Mimarlar Odası Aydın Temsilciliği, Kültürel Yayınlar 1, 1996.

CEZAR, Mustafa; *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977.

CH. Bouras, *Chios*, çev. D. Hardy, Atina, 1984.

CİN, H. ; *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzeninin Bozulması*, İstanbul 1985.

CRESWELL, K.A.C. ; *A Short Account of Early Muslim Architecture*, 1958.

ÇADIRCI, M. ; “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Bellekten*, C. XXXIV.

_____ ; *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977.

ÇAKMAK, Şakir; *Muğla Cami ve Mescitleri*, Muğla.

ÇAL, Halit; “Zile Hamamları” *Türk Etnografya Dergisi*, XVIII, Ankara, 1988.

ÇAM, Nusret; “Müezzin Mahfilleri ve Gaziantep Camilerinin Ahşap Müezzin Mahfilleri”, *Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi I*, İstanbul, 1991.

_____ ; “Osmanlı Tabyaları”, *Osmanlı*, 10, Ankara, 1999.

ÇEŞMELİ, İbrahim; *Antik Çağ'dan XIII. Yüzyıla Kadar Orta Asya ve Karahanlı Dönemi Mimarisi*, İstanbul, 2007.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa; "Sarnıç (Selçuklu ve Osmanlı Devri)", *DİA*, C.36, İstanbul, 2009.

ÇORUHLU, Yaşar. ; "Göktürk Sanatı", *Türkler*, 4, Ankara, 2002.

DAŞ E. "Çeşme Mezarlığı'ndaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları", *Sanat Tarihi Dergisi VIII*.

DEMİR, Tanju - ÇELİK, Bülent; *XVIII. yüzyıl'da Osmanlı Sarayına Damat Olmuş Bir Aydın: Abdullah Paşa*, Aydın Belediyesi Kültür Yayını, Aydın, 2012.

DEMİR, Volkan; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık Kurumu Ve Bursa Ayanları: 1750-1800*, Uludağ Üniversitesi (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2004.

DEMİR, Zeynep; *Geçmişten Günümüze hamam Kültürü Kocaeli İlinde Bulunan Hamamlar ve Çoban Mustafa Paşa Hamamı*, Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık Bölümü, Bilimsel Araştırma Yöntemler, Kocaeli, 2012

DEMİRALP, Yekta; *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*, Ankara, 1999.

DEMİRİZ, Yıldız; *Erken Osmanlı Mimarisinde Süsleme, I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul, 1979.

_____ ; *İslam Sanatında Geometrik Süslemeler*, İstanbul, 2000.

DEMİRKENT, Işın, "Batı Anadolu Haçlı Güzergâhları", *Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri Bildirileri*, İstanbul, 2002.

DENKTAŞ, Mustafa; "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler", *Türkler*, 7, Ankara, 2002.

_____ ; *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri, 2000.

DERELİ, Turgut, *İlimiz Aydın*, İzmir, 1971.

DİEZ, E. ; "Minber", *İslam Ansiklopedisi*, VIII.

_____ ; "Mihrap", *İslam Ansiklopedisi*, VIII.

_____ ; "Minare", *İslam Ansiklopedisi*, VIII.

DİLAVER, Sadi ; "Anadolu'da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi", *Sanat Tarihi Yıllığı, IV*, İstanbul 1971.

_____ ; *Anadolu'da Selçuklu Cami Mimarisinin Gelişmesi*, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1970.

DİNSMOOR, W.B. ; *The Architecture of Ancient Greece*, London, 1956.

Divanü Lügati't-Türk Dizini, (çev. Besim Atalay), Ankara, 1996.

DJELLOUL, N. ; “Les Fortifications de Bizerte l’Epoque Ottomane”, *Arab Hictorial Rewiev For Ottoman Studies*, 7-8, Zağvan, 1993.

DORN, K. Otto; *Kunts Das Islam*, Baden, 1965.

DURAN, Remzi; *Menteşe Beyliği Mimarisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi doktora tezi, İzmir.

DURUKAN, Aynur; “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Cami Tipolojisi Üzerine Bir Deneme”, *Uluslar arası Osmanlı Öncesi Türk kültürü Kongresi 4-7 Eylül*, Ankara, 1989.

_____ ; *Balat İlyas Bey Cami*, Ankara, 1988.

DUYMAZ, Abdullah Şevki; “Teke Yöresi Sarnıçları”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Denizli, 2009.

DÜLGERLER, Osman Nuri; “Konya Çeşmeleri”, *Su Medeniyeti Sempozyumu*, Konya, 2010.

DÜNDAR, Abdülkadir; *Kilis ’teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara, 1999.

ELGİN, Mustafa; “Erzurum Boyahane Hamamı ve Camii”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, V, Ankara, 1985.

ERCİLASUN, Ahmet Bican; *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, I. Ankara, 1991.

ERSOY, Bozkurt; *Bergama Cami ve Mescitleri*, Ankara, 1989.

ERZEN, Jale N. ; “Duvar Resmi”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1997.

_____ ; *Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri*, Ankara, 1981.

ESİN, Emel ; “Orduğ (Başlangıçtan Selçuklulara Kadar Türk Hakan Şehri)”, *Türkler*, 3 Ankara, 2002.

_____ ; “Türk Kubbesi”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara, 1971

EYİCE, Semavi; *Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler*, İstanbul 1958.

_____ ; “ İlyas Bey Külliyesi” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 22., İstanbul, 1988.

_____ ; “Kale”, *Türk Ansiklopedisi*, XXI, Ankara, 1974.

_____ ; “İstanbul” *İslam Ansiklopedisi VII*, İstanbul, 1968.

_____ ; “İznik’de ‘Büyük Hamam’ ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, *Tarih Dergisi*, C.11, Sayı:15, 1960.

_____ ; “Mescid”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 7., İstanbul, 1993.

_____ ; “Efdalzâde Sebili”, *DİA*, C.10, İstanbul, 1994.

_____ ; “Hamam”, *DİA*, C.15, Ankara, 1997.

F.C.E. Winter, *Greek Fortification*, London, 1971.

FRANGAKIS, E.; “*The Ottoman Port of İzmir in the Eighteenth and the Early Nineteenth Century, 1695-1820*”, *Revue de l’Occident musulman et de la Méditerranée-Navigation, diplomatie et commerce*, 39, Aix-en-Provence, 1985/1.

FOSS C., *Survey Medieval Castles of Anatolia: 2 Nicomedia*, Oxford, 1996.

FOSS C.,- D. Winfield, *Byzantine Fortifications*, Pretoire, 1986

GABRIEL, A.; *La Cité de Rhodes*, Paris, 1921-1922.

GODARD, A.; *L’Art De L’Iran*, Paris, 1962.

GÖKAN, Kemal; “Kıbrıs’ın Kaleleri”, *Gezi*, 13, İstanbul, 1998.

GÖNEY, Süha; “Aydın’ın Tarihi Coğrafyasında Üç Önemli Dönüm Noktası”, *Tarihsel Süreçte Aydın*, T.C. Aydın Belediyesi Kültür Yayını, Aydın, 2012.

GÜNDOĞDU, Hamza; “İkonografik Açından Türk Sanatında Rumi ve Palmetler”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal’a Armağan*, Ankara, 1993.

GÜNÜNÇ, F. ; *XV-XX. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1991.

GÜRÇAY, Hikmet; “Keçe ve Keçecilik”, *Türk Etnografya Dergisi*, IX, Ankara, 1966.

GÜVEN, Aydın; *Doğu Karadeniz Âyanlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)*, Atatürk Üniversitesi (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1999.

HAMİDULLAH, Muhammed; *İslam Peygamberi II*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1993.

HASOL, Doğan; *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1990.

_____ ; “Kuyu”, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1998.

_____ ; “Sarnıç”, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1979.

_____ ; “Selsebil”, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1998.

HATİPOĞLU, O. ; *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalemîşi Tezyinat* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007.

HERRMANN, Georgina; *Monuments of Merv Trachional Buildings of the Kaarakum*, London, 1999.

HİKMET, Gürçay; “Keçe ve Keçecilik”, *Türk Etnografya Dergisi*, IX, Ankara, 1966.

http://www.gerty.ncl.ac.uk/diary_details.php?diary_id=534 / 21.04.1907

<http://www.aydin.gov.tr/genel-bilgiler>, (Aydın Valiliği) *İlimiz Rehberi-Genel Bilgiler-A 2015*.

http://www.gerty.ncl.ac.uk/diary_details.php?diary_id=534.

<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380085>.

İLGÜREL, M.; “Balıkesir’de Ayanlık Mücadeleri”, *T.E.D.*, 1972.

İNALCIK, H. ; “Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu”, *Belleten*, CXXVIII B. Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu* (çev. M. Kıratlı) Ankara 1984.

_____ ; “Tanzimat nedir”, *Tarih Araştırmaları (A.Ü.D.T.C.F. Yıllık Çalışmaları Dergisi’nin 1. Sayısından ayırbaşım, 1940-1941)*, İstanbul 1941.

_____ ; “Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Belleten*, 1964 C. XXVIII.

İRKİN, Özgür Mehmet; *Burhaniye’de Türk Devri Eserleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

İŞÇEN, Yavuz; *Ankara Hanları*, s. 1, Ankara, 1992.

KARPUZ, Haşim - Dülgerler, Osman Nuri; “Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi”, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı’ya Armağan*, Ankara, 2006.

KARPUZ, Emine ; “Konya’da Bulunan çok Cepheli Çeşme Özellikleri”, *Müze*, XI.

KATOĞLU, M. ; “XIII. Yüzyıl Konya’sında Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve Son Cemaat Yeri”, *Türk Etnografya Dergisi*, IX, Ankara, 1967.

KAYIN, Emel; “Tarihsel Aydın’dan Geri Kalanlar ve Cemal Bey (Cihanoğlu Abdülaziz) Hamamı”, *Ege Mimarlık*, sayı 46, İzmir, 2003.

KHONİATES, Niketas; *Historia*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara, 1995.

KILAVUZ, B. Nuri; *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Minareleri* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2005.

KILCI, Ali; “Şadırvan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara.

KINIK, D. ; “Aydın”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi Cilt 1*, İstanbul, 1997.

KISA, Leman; *Aydın Tarihi Ve Coğrafyası*, Aydın, 1960.

_____ ; “Aydın Tarihi”, *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 1983.

KLUCKERT, F. ; “Le Château Fort au Moyen Âge, Chevalerie et Culture de Cour”, *L’art Gothique*, Paris, 1999.

KOÇARLI BELEDİYESİ *Kültür ve Tanıtım kitapçığı*, Mayıs 2006, Koçarlı.

- KOÇARLI guide, Koçarlı Kaymakamlığı Kültür Yayını, İzmir, 2001.
- KRAMERS, J.H. ; *Shorter Encyclopedie of İslam*, London, 1974.
- KUBAN, Doğan; *100 soruda Türkiye Sanatı Tarihi*, İstanbul, 1994.
- _____ ; *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayınevi, 2007.
- _____ ; *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul, 1995.
- KURAN, Aptullah; *Anadolu Medreseleri*, Ankara, 1969.
- KURUKAYA, Nilgün; *Aydın Merkezdeki Mezar Taşları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksekisans tezi, kayseri.
- KUYULU, İnci; “Kırkağaç Çiftahanlar Cami”, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, V, İzmir, 1990.
- _____ ; “Çakırağa Konağı”, *Birgi Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, Ankara, 2001.
- _____ ; “Sandıkeminoğulları Evi”, *Birgi Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, Ankara, 2001.
- _____ ; *Kara Osman-Oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Kültür Bakanlığı, Sanat Tarihi 21, Ankara, 1992.
- KÜRKCÜOĞLU, A.Cihat; *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Ankara, 1993.
- KÜRÜM, Mükerrrem; Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Efeler Tanıtım Broşür, Efeler Belediyesi Yayını, 2015.
- LEROUX Gabriel, *ilk akdeniz medeniyeti, (çev. Cevdet-mithat perin)*, İstanbul, 1944.
- MAMEDOV, Muhammed –Muradov, Ruslan; *The Architecture of Turkmenistan*, A. Concise History, Mockva, 1980.
- MAX Van Berchem-JOSEF Strzygowski, *Amida*, Heidelberg 1910.
- MUTLU, Mehmet – Yaşar, Hasan; “Meram’ın Çeşmeleri ve Köprüsü”, *Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram*, C.2, Konya, 2014.
- MÜLAYİM, Selçuk; “Plastik Sanatlarında Anlatım Biçimleri ve Üslup”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S.III, İzmir, 1984.
- _____ ; “Selçuklu Geometrik Süslemeleri”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/9, İstanbul, 1990.
- _____ ; *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*, Ankara, 1982.
- _____ ; *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, İstanbul, 1999.
- MÜLER, Wolfgang – Wiener; *Burger Der Kreuzritter*, Berlin, 1966.

NYNABER, A.; *Die Wehrbauten Des Irak*, Berlin, 1920.

OKÇU, T. ; “Ortaçağ Türk Mimarlığı Çerçevesinde Anadolu Mescitlerinin Kubbeye Geçiş Alanı Üzerine İnceleme”, *Sanatın Ortaçağı*, İstanbul, 1997.

ÖDEKAN, Ayla; “Kütle Biçimleri ve Cephe Düzenlemesi”, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve EserleriI*, İstanbul, 1985.

_____ ; “Mihrap”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997.

_____ ; “Minareler (Bilimsel Analiz)”, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1988.

_____ ; “Minber”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997.

_____ ; “Kale”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 1997.

_____ ; “çeşme”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, I., İstanbul, 1987.

_____ ; “Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme” *Semavi Eyice’ye Armağan*, İstanbul, 1992.

_____ ; “Sebil”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1997.

ÖGEL Bahattin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.3, Ankara, 1995.

ÖGEL, Semra; *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara, 1987.

ÖNEY, Gönül; *Ankara’da Türk Devri Yapıları*, Ankara, 1971.

_____ ; *Beylikler Devri Sanatı XIV XV. Yüzyıl (1300 – 1453)*, Ankara, 1989.

_____ ; *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992

ÖNGE, Yılmaz; “Konya Beyşehir’de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı”, *Vakıflar Dergisi*, VII, Ankara, 1968.

_____ ; “Milli Kültürümüz Açısından Türk Hamam Mimarisi ve Aksaray Hamamları”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Ankara, 1992.

_____ ; *Anadolu’da XII.-XII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara, 1995.

_____ ; *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara, 1997.

ÖZERGİN, Kemal; *Anadolu Selçuklularından Alâaddin Keykubad I. Dönemi Kitabeleri*, (İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Basılmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul, 1955.

ÖZKARCI, Mehmet; *Niğde’de Türk Mimarisi*, Ankara, 2001.

ÖZKAY, Hüseyin; *Kırım Rehberi*, Dinyeper Danışmanlık Yayını

ÖZKAYA, Yücel; *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985.

ÖZYURT, Osman; *Konya ve Çevresindeki Tarihi Su Sarnıçları*, (S.Ü.F.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1988.

PARLAK, Sevgi; "Nasuh Paşa Külliyesi" *İslam Ansiklopedisi*, C. 32, 2006.

PAUL, Wittek, ; *Menteşe Beyliği*, (Çev. O. Ş. Gökay), Ankara, 1999.

PEKTAŞ, Kadir; *Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara, 2002.

PİPER, O. ; *Burgenkunde*, München, 1912.

Pitton de Tournafort, *Relation d'un voyage au Levant*, c. II, Lyon, 1717.

POCOCKE, P. ; *Voyage en Orient*, c. II, (Fransızcaya çeviri), Paris, 1872.

RENDA, Günsel; *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı*, Ankara, 1977.

RUDOLF, Riefstahl M.; *Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi*, İstanbul, 1941.

SARI, Serkan; *XV-XVI. Yüztillarda Mentese, Hamid ve Teke Sancağı Yörükleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, Isparta, 2008.

SAYAN, M.; *Minoroloji ve Jeoloji*, İstanbul, 1960.

SEVGİN, N. ; *Anadolu Kaleleri*, I, Ankara, 1959.

SEVİN, Veli; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara, 2001.

SÖZEN, Metin - Tanyeli, Uğur; *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1996.

SÖZEN, Metin; *Türk mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1975.

SÖZLÜ, Halil; *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi) Van, 2014.

STEWİG, Reinhard; *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*, (Çev.Ruhi Turfan-M.Şevki Yazman), İstanbul, 1970.

STRABON; *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul, 1993

STREECK, M. ; "Kale", *İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul, 1993.

SÜHEYL ÜNVER, A.-Yılmaz Önge, "Selsebillermiz", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 13, Ankara, 1981.

SÜMER, Faruk; *Eski Türklerde Şehircilik*, Ankara, 1991.

ŞAHİN, M. Kemal; *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Camilerinin Çözümlemeli Plan İrdelemesi*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1995.

_____ ; "Batı Anadolu Bölgesinde Anadolu Selçuklu Sanatının Etkileri", *ege yakası sayı 4*.

ŞÖLEN, Hikmet-Gökbel, Asaf, *Aydın İli Tarihi*, Aydın, 1936

TANMAN, M. Baha; “Selsebil”, *DİA*, C.36, İstanbul, 2009.

TAYLA Hüsrev, *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, C. I-II, İstanbul.

TEKİNALP, P.Ş. ; “Batılılaşma Dönemi Duvar Resmi”, *Türkler*, C.XV., Ankara, 2002.

TERZİ, Arzu; *19. Yüzyıl ortalarında Aydın şehrinin sosyo-Ekonomik durumu, Tarihsel Süreçte Aydın*, T.C. Aydın Belediyesi kültür yayını, Aydın, 2012.

TEXIER, Charles; *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi c. II (Çeviren Ali Suat)*, Ankara, 20002.

TOP Mehmet, *Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV-XV. Yüzyıl)*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van

TOY, S. ; *The History of Fortification*, London, 1954.

TRT İstanbul Televizyonu, *İstanbul Kuleleri*, İstanbul, 1975.

TUNCEL, Gül; *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara, 1989.

TURANİ, Adnan; *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit; “Türk Mimarisinde Yazı”, *Türkler*, C. VI, Ankara, 2002.

_____ ; “Balıkesir’de Erken Osmanlı Dönemi Hamamları” *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Erzurum, 2006.

_____ ; “Osmanlı Döneminde Hat Sanatı”, *Osmanlı Kültür ve Sanat*, C.XI, Ankara, 1999.

TÜKEL Yavuz, Ayşıl; *Selçuklu Mimarisinde Tonoz ve Kemer*, Ankara, 1983.

TÜRKER, Ayşe Çaylak; “Osmanlı Çeşme Mimarisinde Çanakkale Çeşmelerinin Yeri ve Önemi”, *Ortaçağ’da Anadolu Aynur Durukan’a Armağan*, Ankara, 2002.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 24, İstanbul, 2001.

Türkiye Rehber Ansiklopedisi, C.II.

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara 1983.

UÇAR, Metin; *Arnavutluk’taki Osmanlı Dönemi Mimarisinde Süsleme*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2013.

UĞUR, Abdullah; “Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişim Evreleri”, *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi*, C:I, Sayı:II, Ankara, 2004.

_____ ; “Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri” Coğrafi Bilimler Dergisi, 2003.

_____ ; “Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri” *Tarihsel Süreçte Aydın*, T.C. Aydın Belediyesi Kültür Yayını, Aydın, 2012.

ULUÇAM, Abdüsselam; “Irak Selçukluları ve Atabekler Döneminden Kalan Tuğla Minareler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, S.1, Ankara, 1990.

URFALIOĞLU Nur “Sebil”; *DİA*, C.36, İstanbul, 2009.

_____ ; “Osmanlı Mimarlığında Sebiller”, *Osmanlı*, C.10, Ankara, 1999.

UTKULAR; *Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri*, İstanbul, 1953.

UYSAL, A.O. ; *Erken Osmanlı Dönemi Minareleri* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1985.

_____ İ.H.; “Ayân”, *İslam Ansiklopedisi*, Cüz 11, İstanbul.

_____ İ.H.; *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail ve Yıllık-oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 1942.

ÜNAL, Rahmi Hüseyin; *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir, 1982.

ÜNVER Süheyl -Yılmaz Önge, “Selsebillermiz”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 13, Ankara, 1981.

ÜNVER S., “Selsebiller” *Hayat Mecmuası*, Sayı VII., İstanbul, 1967.

VELİ, Sevin; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara, 2001.

YARANGA, Olaf; *Smyrne dans la première moitié du XIX. siècle*, a travers les récits des voyageurs français, univ. Sorbonne la Nouvelle, Paris III, yüksek lisans tezi, Paris, 1986.

Yeni Türk Ansiklopedisi, C.I, İstanbul 1985.

YETKİN, Suut Kemal; *İslam Mimarisi*, Ankara, 1959.

_____ ; *İslam Sanatı Tarihi*, Ankara, 1954.

YILDIR, Erol; *Kuzey Kafkasya'da Vaynah Kule Mimarisi*, İstanbul, 1997.

YILDIRIM, Bilge; *Foça Kule Evleri*, Mimarlık, 1999.

YILDIRIM, Savaş; “Burhaniye Şahinler Köyü Cami Duvar Resimleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, Konya, 2013.

YILDIRIM, Salih; *Aydın ve Sökeden Batılılaşma Dönemi Yapılarından Örnekler*, Y.Y.Ü. (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Van, 2002.

YILDIZ İrfan, *Mardin'deki Su Mimarisi*, (Y.Y.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2008.

YILMAZ, Muzaffer; *Aydın ili merkezi'ndeki tarihi su yapıları*, Konya Selçuk Üniversitesi Yüksek lisans tezi, 2010.

YILMAZ, Nalan; *Hiçlikte bir an; Anadolu Selçuklu Hanları*, 10 / 12 / 2008.

<http://nalanyilmaz.blogspot.com.tr/2007/03/anadoluselukluhanlar.html>

ZİROJEVIĆ, O. ; “Palanka”, *Studia Balcanica*, no:3, 1970.

WINTER F.C.E., *Greek Fortification*, London, 1971

9.2. VAKFİYELER

AVGM, 480 numaralı 474 sahifesi 72 sırasında kayıtlı Aydın'da “Atike hanım binti Abdullah Paşa Vakfı” 1208/1793 tarihli vakfiyesi.

AVGM, 579 Numaralı defterin 156. sayfasının 75. sırasında kayıtlı “Hamza Bâli zade Hacı Hüseyin bey kızı ve Cihanzade Hacı Mustafa karısı Şerife Fatma Hanımın” 5 Şaban 1201 tarihli vakfiyesi.

AVGM, 590 numaralı 149. Defterin 141. Sırasında kayıtlı “İbrahim bey oğlu İbrahim beyin” 1299 / 1882 tarihli vakfiyesi.

AVGM, 603 Nolu defterin 120. Sayfa 210 sırasında kayıtlı Sobuca “Es-seyid Mustafa Ağa İbn merhum İbrahim vakfına ait” 1259/1834 tarihli vakfiyesi.

AVGM, 607 Numaralı defterin 182. Sayfa 279. Sırasında Muğla'da kayıtlı “Zeyneb kadın cihanzade Abdülaziz Efendi vakfına ait” 1208/1793 tarihli vakfiyesi.

AVGM, 608/2 nolu defterin 160.sayfa ve 138.sırasında kayıtlı “Hacı Salih oğlu posacı zade Hacı Mustafa ağanın” 21 ramazan 1293 tarihli vakfiyesi.

AVGM, 612 nolu defterin 24. Sayfası 29. Sırasında kayıtlı “Cihanzade Abdülaziz kızı Ümmügülsüm Hanım'ın” 16 Ramazan 1342 tarihli vakfiyesi.

AVGM, 631 nolu defterin 136. sayfa ve 101. sırasında kayıtlı Karahisar'da “el-Hâcc Mustafa Ağa ibn Abdullatif Ağa Vakfı'na âid” 13 Safer 1236 târîhli vakfiyesi

AVGM, 736 numaralı defterin 27. Sahife ve 15. Sırasında kayıtlı “Hacı Mehmet oğlu Cihanzade Hacı Mehmet Ağanın” Evali Zilhicce 1149 / 1736 tarihli vakfiyesi.

AVGM, 739 Nolu defterin 101. Sayfa 47. Sırasında “Mehmet ağa oğlu Cihanzade Abdülaziz Efendi Vakfı” 1168/1755 tarihli vakfiyesi.

AVGM, 1988 no’lu defterin 488. Sayfasında kayıtlı “H. 1201 / M. 1784 Cihanzade Hüseyin Bey Vakfı” Vakfiyesi.

9.3. BAŞBAKANLIK OSMANLI DEVLET ARŞİVİ

C. ADL. Gömlek no: 5900, dosya no: 98.

C. AS. Gömlek no:29082, dosya no 693, 29/R/1190.

C. AS. Gömlek no:42351, dosya no 973, 29/Ş/1186.

C. AS. Gömlek no:48675, dosya no 1101, 29/R/1187 .

C. BH. Gömlek no: 11337, dosya no: 245, 25/Ş/ 1198.

C. BLD. Gömlek no 26270, dosya no: 640 .

C. BLD. Gömlek no: 6263, dosya no 126.

C. DH., Gömlek no: 389, dosya no: 8, 03/ S/ 1225.

C. DRB., Gömlek no: 360, dosya no: 8, 07/ L/ 1216.

C. DRB., Gömlek no: 396, dosya no: 8, 24/L/1211.

C. EV. Gömlek no: 3665, dosya no: 74, 20/Za/1255.

C. EV. Gömlek no: 3665, Dosya no: 74, H.1255/Za/20.

C. EV. Gömlek no: 3665, Dosya no: 74, H.1255/Za/20.

C. HAT., Gömlek no: 14907, dosya no: 258, 04/ Za/ 1221.

C. Mf, Gömlek no: 8784, dosya no: 176, 14/s/1169.

C. ML. Gömlek no: 12528, dosya no: 271.

C. ML. Gömlek no: 14669, dosya no: 358, 13/Z/ 1223.

C. ML. Gömlek no:31206, dosya no 766, 27/B/1197.

C. ML., Gömlek no: 3939, dosya no: 8, 15R/1210.

D. BŞM.MHF., *Gömlek no: 42, Dosya no: 70, 06 /N/1197.*

HAT, *Gömlek no: 8113, dosya no: 180.*

İE. TZ. *Gömlek no: 1126, dosya no: 11 13/m./1127.*

C. BLD. *Gömlek no 26270, dosya no: 640 ve gömlek no: 6263, dosya no 126.*

10. FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf-1: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kitabesi

Fotoğraf-2: Aydın Abdülaziz Efendi Çeşmesi üzerinde bulunan kitabesi

Fotoğraf-3: Aydın Abdülaziz Efendi Caminin Kemerli Geçiti 1907

Fotoğraf-4: Aydın Abdülaziz Efendi Medrese Revakların görünümü 1907

Fotoğraf-5: Aydın Abdülaziz Efendi Cami Şadırvanı 1907

Fotoğraf-6: Aydın Abdülaziz Efendi Cami işgal sonrası hali 1920

Fotoğraf-7: Aydın Abdülaziz Efendi Cami işgal sonrası durumu

Fotoğraf-8: Aydın Abdülaziz Efendi Cami işgal Sonrası

Fotoğraf-9: Aydın Abdülaziz Efendi Cami ve Kemerli Geçitin genel görünümü

Fotoğraf-10: Aydın Abdülaziz Efendi Cami Platform Çilehanelerin genel görünümü

Fotoğraf-11: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kuzey cepheden genel görünümü

Fotoğraf-12: Aydın Abdülaziz Efendi Cami doğu cephe genel görünümü

Fotoğraf-13: Aydın Abdülaziz Efendi Cami güney cephe genel görünümü

Fotoğraf-14: Aydın Abdülaziz Efendi Caminin son cemaat revakında bulunan süslemeler

Fotoğraf-15: Aydın Abdülaziz Efendi Caminin son cemaat revakında bulunan kubbesi

Fotoğraf-16: Aydın Abdülaziz Efendi Cami taç kapısı

Fotoğraf-17: Aydın Abdülaziz Efendi Caminin üst örtü sistemi

Fotoğraf-18: Aydın Abdülaziz Efendi Cami Minaresi genel görünümü

Fotoğraf-19: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kuzey duvarı görünümü

Fotoğraf-20: Aydın Abdülaziz Efendi Cami batı duvarı

Fotoğraf-21: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kasnak alçı süslemeler

Fotoğraf-22: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kubbe ve pandantif alçı süslemeleri

Fotoğraf-23: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kubbe süslemeleri detayı

Fotoğraf-24: Aydın Abdülaziz Efendi Cami mihrabı

Fotoğraf-25: Aydın Abdülaziz Efendi Cami güney duvarı, mihrabı ve özgün olmayan minberi

Fotoğraf-26: Aydın Abdülaziz Efendi Cami özgün minberi 1930

Fotoğraf-27: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanı genel görünümü

Fotoğraf-28: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanı genel görünümü

Fotoğraf-29: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanı süslemeleri

Fotoğraf-30: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanı kubbe iç süsleme tezyinatından detay

Fotoğraf-31: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanın Restorasyon öncesi

Fotoğraf-32: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanın Restorasyon öncesi

Fotoğraf-33: Aydın Abdülaziz Efendi Medresesi havadan görünümü

Fotoğraf-34: Aydın Abdülaziz Efendi Medrese ön cephe görünümü

Fotoğraf-35: Aydın Abdülaziz Efendi Medresesi arka cephesi

Fotoğraf-36: Aydın Abdülaziz Efendi Medrese Revak genel görünümü

Fotoğraf-37: Aydın Abdülaziz Efendi Medresesi öğrenci odası kapı ve penceresi

Fotoğraf-38: Aydın Abdülaziz Efendi Medresesi öğrenci odası ocak ve dolap nişi

Fotoğraf-39: Aydın Abdülaziz Efendi Çeşme ve Sebil genel görünümü

Fotoğraf-40: Aydın Abdülaziz Efendi Sebil süslemeleri

Fotoğraf-41: Aydın Abdülaziz Efendi Sebil iç görünümü

Fotoğraf-42: Aydın Abdülaziz Efendi Sebil pencere ve kubbe geçişi

Fotoğraf-43: Aydın Abdülaziz Efendi Çeşmesi genel görünümü

Fotoğraf-44: Aydın Abdülaziz Efendi Sarnıcı genel görünümü

Fotoğraf-45: Aydın Abdülaziz Efendi Sarnıcın iç görünümü

Fotoğraf-46: Sobuca Mehmet Bey Cami genel görünümü

Fotoğraf-47: Sobuca Mehmet Bey Cami güney cephe genel görünümü

Fotoğraf-48: Sobuca Mehmet Bey Cami batı koldaki son cemaat revakı

Fotoğraf-49: Sobuca Mehmet Bey Cami son cemaat revakı

Fotoğraf-50: Sobuca Mehmet Bey minare genel görünümü

Fotoğraf-51: Sobuca Mehmet Bey Cami kuzey duvarı genel görünümü

Fotoğraf-52: Sobuca Mehmet Bey Cami batı duvarı görünümü

Fotoğraf-53: Sobuca Mehmet Bey Cami mihrabı ve güney duvarı görünümü

Fotoğraf-54: Sobuca Mehmet Bey Cami minberi

Fotoğraf-55: Dedeköy Mehmet Bey Cami üzerinde bulunan Menteşe Beyliğine ait kitabe

Fotoğraf- 56: Dedeköy Cihanoğlu Konağı ve Kule tabanı

Fotoğraf- 57: Dedeköy Cihanoğlu Konağı ve Kule tabanı detayı

Fotoğraf-58: Dedeköy Mehmet Bey Cami üzerinde bulunan Arapça Hadis

Fotoğraf-59: Dedeköy Mehmet Bey Cami doğu cepheden genel görünümü

Fotoğraf-60: Dedeköy Mehmet Bey Cami güney cephe görünümü

Fotoğraf-61: Dedeköy Mehmet Bey Cami Son Cemaat Revakı batı kolu

Fotoğraf-62: Dedeköy Mehmet Bey Cami Son Cemaat Revakı kuzey kolu görünümü

Fotoğraf-63: Dedeköy Mehmed Bey Cami kuzey cephe son cemaat revakının doğu penceresi

Fotoğraf-64: Dedeköy Mehmed Bey Cami kuzey son cemaat revakının batı penceresi

Fotoğraf-65: Dedeköy Mehmed Bey Cami kuzey son cemaat revakının batı kolunda bulunan mihrabiye

Fotoğraf-66: Dedeköy Mehmet Bey Cami minaresi

Fotoğraf-67: Dedeköy Mehmet Bey Cami kadınlar mahfili ve kuzey duvarı genel görünümü

Fotoğraf-68: Dedeköy Mehmet Bey doğu duvarı

Fotoğraf-69: Dedeköy Mehmet Bey Cami Güney duvarı genel görünümü

Fotoğraf-70: Dedeköy Mehmed Bey Cami batı duvarı

Fotoğraf-71: Dedeköy Mehmet Bey Cami mihrabı

Fotoğraf-72: Dedeköy Mehmet Bey Cami minberi

Fotoğraf-73: Cincin Abdülaziz Efendi Cami kuzey cephe genel görünümü

Fotoğraf-74: Cincin Abdülaziz Efendi Cami güney ve batı cephe genel görünümü

Fotoğraf-75: Cincin Abdülaziz Efendi Cami doğu cephe görünümü

Fotoğraf-76: Abdülaziz Efendi Cami kuzey son cemaat revakı

Fotoğraf-77: Cincin Abdülaziz Efendi Cami batı kolu son cemaat revakı ve mihrabiye

Fotoğraf-78: Cincin Abdülaziz Efendi Cami minaresi

Fotoğraf-79: Cincin Abdülaziz Efendi Cami kuzey duvarı

Fotoğraf-80: Cincin Abdülaziz Efendi Cami doğu duvarı

Fotoğraf-81: Cincin Abdülaziz Efendi Cami doğu duvarı süsleme detayı

Fotoğraf-82: Cincin Abdülaziz Efendi Cami doğu duvarı gemi tasviri

Fotoğraf-83: Cincin Abdülaziz Efendi Cami güney duvarı

Fotoğraf-84: Cincin Abdülaziz Efendi Cami batı duvarı

Fotoğraf-85: Cincin Abdülaziz Efendi Cami batı duvarı süsleme detayı

Fotoğraf-86: Cincin Abdülaziz Efendi Cami batı duvarı doğa tasviri

- Fotoğraf-87: Cincin Abdülaziz Efendi Cami mihrabı
- Fotoğraf-88: Cincin Abdülaziz Efendi Cami minberi
- Fotoğraf-89: Osmanbükü Hüseyin Bey Cami genel görünümü
- Fotoğraf-90: Osmanbükü Hüseyin Bey Cami iç görünümü
- Fotoğraf-91: Halilbeyli Köyü Cihanoğlu Cami genel görünümü
- Fotoğraf-92: Halilbeyli Cihanoğlu Cami iç görünümü
- Fotoğraf-93: Haydarlı Cihanoğlu Cami genel görünümü
- Fotoğraf-94: Haydarlı Cihanoğlu Cami iç görünümü
- Fotoğraf-95: Karahayit Posacızade Zeynep Kadın Cami genel görünümü
- Fotoğraf-96: Karahayit Posacızade Zeynep Kadın
- Fotoğraf-97: Karahayit Zeynep Kadın Cami güney görünüşü
- Fotoğraf-98: Karahayit Zeynep Kadın Cami minaresi ve batı cephe görünüşü
- Fotoğraf-99: Karahayit Zeynep Kadın Cami güney duvarı ve mihrap görünümü
- Fotoğraf-100: Karahayit Zeynep Kadın kuzey duvarı görünüşü
- Fotoğraf-101: Koçarlı Mustafa Ağa Cami Şadırvanı kitabesi 1
- Fotoğraf-102: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kitabesi 2
- Fotoğraf-103: Koçarlı Mustafa Ağa şadırvan kitabesi ve mezar taşları
- Fotoğraf-104: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kilit taşında bulunan tarih
- Fotoğraf-105: Koçarlı Mustafa Ağa Cami onarım öncesi görünümü
- Fotoğraf-106: Koçarlı Mustafa Ağa onarım öncesi şadırvan
- Fotoğraf-107: Koçarlı Mustafa Ağa Cami onarım öncesi harim mekânı
- Fotoğraf-108: Koçarlı Mustafa Ağa Cami onarım öncesi mihrabın görünümü
- Fotoğraf-109: Koçarlı Mustafa Ağa Cami onarım öncesi harim duvarları

Fotoğraf-110: Koçarlı Mustafa Ağa Cami genel görünümü

Fotoğraf-111: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kuzeybatı görünümü

Fotoğraf-112: Koçarlı Mustafa Ağa Cami son cemaat revakı doğu kolunda bulunan mihrabiye

Fotoğraf-113: Koçarlı Mustafa Ağa Cami son cemaat revakında bulunan mihrabiye detay

Fotoğraf-114: Koçarlı Mustafa Ağa Cami güneydoğu görünüşü

Fotoğraf-115: Koçarlı Mustafa Ağa Cami son cemaat revakı batı kolu

Fotoğraf-116: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minaresi

Fotoğraf-117: Koçarlı Mustafa Ağa Cami şadırvanı

Fotoğraf-118: Koçarlı Mustafa Ağa Cami şadırvanı 1-2-3-4 pano kabartma süslemeleri

Fotoğraf-119: Koçarlı Mustafa Ağa Cami şadırvan 5-6-7-8 panolu kabartma süslemeleri

Fotoğraf-120: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kible duvarı

Fotoğraf-121: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kuzey duvarı ve kadınlar mahfili

Fotoğraf-122: Koçarlı Mustafa Ağa Cami doğu duvarında bulunan resimler

Fotoğraf-123: Koçarlı Mustafa Ağa Cami batı duvarı bulunan duvar resimleri

Fotoğraf-124: Koçarlı Mustafa Ağa Cami perde tasviri

Fotoğraf-125: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kubbe altında bulunan doğa tasviri

Fotoğraf-126: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kubbe altında bulunan mimari tasvirler

Fotoğraf-127: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kubbe altında bulunan mimari tasvirler

Fotoğraf-128: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kubbesi

Fotoğraf-129: Koçarlı Mustafa Ağa Cami mihrabı

Fotoğraf-130: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi

Fotoğraf-131: Koçarlı Mustafa Ağa minber üzerinde bulunan ayet

Fotoğraf-132: Koçarlı Mustafa Ağa minber doğu yüzeyi

Fotoğraf-133: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberin batı yüzeyi

Fotoğraf-134: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi köşkün korkuluk doğu yüzeyi

Fotoğraf-135: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi köşkün kuzey yüzeyi

Fotoğraf-136: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi köşkün korkuluk batı yüzeyi

Fotoğraf-137: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi köşkün batı yüzeyi

Fotoğraf-138: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kürsüsü

Fotoğraf-139: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kürsü detayı

Fotoğraf-140: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kürsü detayı

Fotoğraf-141: Dedeköy Mehmet Bey eve dönüşen medrese hücresi

Fotoğraf-142: Dedeköy Mehmet Bey eve dönüşen medrese hücresi

Fotoğraf-143: (Afife) Fatma Hanım Çeşme kitabesi

Fotoğraf-145: Fatma Hanım Sebil kitabesi

Fotoğraf-146: Aydın Fatma (Afife) Hanım Çeşme lülesi süslemeleri

Fotoğraf-147: Fatma Hanım Çeşmesi genel görünümü

Fotoğraf-148: Aydın Atike Hanım Sebili ve Çeşmesi 1920'li yıllar

Fotoğraf-149: Atike Hanım Çeşme ve Sebilin genel görünümü

Fotoğraf-150: Kemer Mehmet Bey Çeşme kitabesi

Fotoğraf-151: Kemer Mehmet Bey Çeşmesi genel görünümü

Fotoğraf-152: Mustafa Ağa Hanın avlusunda bulunan Çeşme

Fotoğraf-153: Koçarlı İbrahim Ağa Çeşmesi genel görünümü

Fotoğraf-154: Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebil restorasyon öncesi

Fotoğraf-155: Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebil Restoran öncesi

Fotoğraf-156: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşmesi ve Sebilin genel görünümü

Fotoğraf-157: Aydın Ümmühan (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebilin görünümü

Fotoğraf-158: Koçarlı İbrahim Ağa Sebil kitabesi

Fotoğraf-159: Koçarlı İbrahim Ağa Sebili kuzey cepheden genel görünümü

Fotoğraf-160: Koçarlı İbrahim Ağa Sebilin doğu cepheden görünümü

Fotoğraf-161: Koçarlı İbrahim Ağa Sebilin güney cepheden görünümü

Fotoğraf-162: Koçarlı İbrahim Ağa Sebili iç görünümü

Fotoğraf-163: Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebil restorasyon öncesi

Fotoğraf-164: Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebil Restoran öncesi

Fotoğraf-165: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşmesi ve Sebilin genel görünümü

Fotoğraf-166: Aydın Ümmühan (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebilin görünümü

Fotoğraf-167: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Sebilin iç görünümü

Fotoğraf-168: Fatma Hanım Sebili ve Sıbyan Mektebi genel görünümü

Fotoğraf-169: Aydın Fatma Hanım Sebil iç görünümü

Fotoğraf-170: Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Sebili kitabesi

Fotoğraf-171: Karahayıt Zeynep Kadın Sebili genel görünümü

Fotoğraf-172: Karahayıt Zeynep Kadın Sebili iç görünümü

Fotoğraf-173: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi güney cepheden genel görünümü

Fotoğraf-174: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi güneybatı'dan görünümü

Fotoğraf-175: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi kuzey cepheden genel görünümü

Fotoğraf-176: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi revak genel görünümü

Fotoğraf-177: Aydın Mustafa Ağa Hanı genel görünümü

Fotoğraf-178: Aydın Mustafa Ağa Hanı avludan genel görünümü

Fotoğraf-179: Aydın Mustafa Ağa Hanın üst katından avluya bakış

Fotoğraf-180: Aydın Mustafa Ağa Han odasından genel görünüm

Fotoğraf-181: Aydın Mustafa Ağa Hanı odaları üst örtü

Fotoğraf-182: Aydın Mehmet Bey Müştemilatı konak yapısı ana cephe

Fotoğraf-183: Aydın Mehmet Bey Hamamı

Fotoğraf-184: Aydın Mehmet Bey Hamamı Soyunmalık kısmı

Fotoğraf-185: Aydın Mehmet Bey Soyunmalık kısmı örtüsü

Fotoğraf-186: Aydın Mehmet Bey Hamamı Sıcaklık kısmı kubbesi

Fotoğraf-187: Aydın Mehmet Bey Selsebili

Fotoğraf-188: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi genel görünümü

Fotoğraf-189: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi genel görünümü

Fotoğraf-190: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi giriş kapısı ve bodrum kat giriş görünümü

Fotoğraf-191: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi Zemin Kat genel görünümü

Fotoğraf-192: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi doğu cephe bulunan giriş kapısı

Fotoğraf- 193: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesinin kuzey cephesi

Fotoğraf-194: Zemin kat giriş alanı çapraz tonoz örtüsü

Fotoğraf-195: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi Hamam kubbesi

Fotoğraf-196: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi Hamam kubbesi içten görünümü

Fotoğraf-197: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi merdiven tonozları

Fotoğraf-198: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi Hamamı

Fotoğraf-199: Koçarlı İbrahim Ağa Hamamı kubbe geçişleri

Fotoğraf-200: Koçarlı İbrahim Ağa Kule Hamamın kuzey duvarı ve su depo bölümü

Fotoğraf- 201: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi güney cephesi

Fotoğraf-202: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesinin batı cephesi ve 2. Ve 3. Katta bulunan senkendaz

Fotoğraf-203: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi merdiven kubbe örtüsü

Fotoğraf-204: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 2. kat dehlizli kolidor

Fotoğraf-205: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi kışlık odası ocak nişi ve beton tavanı

Fotoğraf-206: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesinin 2. kat'a eklenen tuvalet

Fotoğraf-207: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 2. kat kışlık oda güney duvarı

Fotoğraf-208: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 2. kat kışlık oda kuzey ve doğu duvarı

Fotoğraf-209: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 2. kat yazlık oda güney duvarı

Fotoğraf-210: Koçarlı İbrahim Ağa 2. kat yazlık oda kuzey ve batı duvarı

Fotoğraf-211: Koçarlı İbrahim Ağa 2. katta bulunan hamam kubbesi ve yüksek olan doğu duvarı ve açıklıklar

Fotoğraf- 212: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat terası

Fotoğraf-213: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat kışlık oda özgün olmayan pencereleri

Fotoğraf-214: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat kışlık oda çapraz tonoz örtü görünümü

Fotoğraf-215: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi güney ve doğu duvarı

Fotoğraf-216: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi batı duvarı (alt ve üst kata çıkış kapı ve merdivenleri)

Fotoğraf-217: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat yazlık oda mazgalları

Fotoğraf-218: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat kuzey duvarı

Fotoğraf-219: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat yazlık oda güney duvarı

Fotoğraf-200: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 4. kat güney duvarı

Fotoğraf-201: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 4. kat batı duvarı ve giriş kapısı

Fotoğraf-202: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 4. kat doğu ve kuzey duvarı

Fotoğraf-203: Cincin Köyü Kale surları ve köy ilkokulu

Fotoğraf-204: Cincin Abdülaziz Efendi Kalesi genel görünümü

Fotoğraf-205: Koçarlı Abdülaziz Efendi Kalesi doğu rampalı çıkış

Fotoğraf-206: Cincin Abdülaziz Efendi Kalesi payandaları

Fotoğraf-207: Cincin Abdülaziz Efendi Kalesi yağhane ve deve damları

Fotoğraf-208: Cincin Abdülaziz Efendi Kale ev, surları

Fotoğraf-209: Cemal Bey Hamamı onarım kitabesi

Fotoğraf-210: Cemal Bey Hamamı batı cephesi

Fotoğraf-211: Cemal Bey Hamamı taç kapısı

Fotoğraf-212: Cemal Bey Hamamı doğu cephesi

Fotoğraf-213: Cemal Bey Hamamı soyunmalık kuzey duvarı

Fotoğraf-214: Cemal Bey Hamamı soyunmalık doğu duvarı

Fotoğraf-215: Cemal Bey Hamamı soyunmalık güney duvarı

Fotoğraf-216: Cemal Bey Hamamı soyunmalık güney duvarı

Fotoğraf-217: Cemal Bey Hamamı soyunmalık kubbe geçişleri

Fotoğraf-218: Cemal Bey Hamamı soyunmalık alçı süslemeleri

Fotoğraf-219: Cemal Bey Hamamı soyunmalık kubbe örtüsü

Fotoğraf-220: Cemal Bey Hamamı soyunmalıktan ılıklik birimine geçiş kapısı

Fotoğraf-221: Cemal Bey Hamamı ılıklik kısmı güney duvarı

Fotoğraf-222: Cemal Bey Hamamı ılıklik kısmı kuzey duvarı

Fotoğraf-223: Cemal Bey Hamamı ılıklik Üst örtüsü

Fotoğraf-224: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı kuzey duvarı

Fotoğraf-225: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı doğu duvarı ve halvet kapıları

Fotoğraf-226: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı batı duvarı

Fotoğraf-227: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı batı duvarı giriş kapısı

Fotoğraf-228: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı göbek taşı

Fotoğraf-229: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı tromplar ve süsleme detayları

Fotoğraf-230: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı kubbe örtüsü

Fotoğraf-231: Cemal Bey Hamamı halvet hücresi

Fotoğraf-232: Cemal Bey Hamamı halvet hücresi kapı ve niş

Fotoğraf-233: Cemal Bey Hamamı halvet hücresi kubbe örtüsü

Fotoğraf-234: Cemal Bey Hamamı yıkılan su deposu

Fotoğraf-235: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı özgün yapı 1930'lı yıllar

Fotoğraf-236: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı

Fotoğraf-237: Koçarlı İbrahim Ağa Konağının yerine yapılan ev

Fotoğraf- 238: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı ikinci katı

Fotoğraf-239: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı ahşap kapısı

Fotoğraf-240: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı ahşap dolap süslemeleri

Fotoğraf-241: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı İstanbul Odası süslemeleri

Fotoğraf- 242: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı İstanbul odasında duvarında bulunan İstanbul tasviri

Fotoğraf-243: Aydın Mustafa Ağa Cami ve Han'a Ramazan Paşa Cami minaresinden görünümü 1920'li yıllar

Fotoğraf-244:Aydın Mustafa Ağa Cami detayı

Fotoğraf-245: Aydın Nasuh Paşa Külliyesi genel Görünümü

Fotoğraf-246: Aydın Nasuh Paşa Cami genel Görünümü

Fotoğraf-247:Aydın Nasuh Paşa Cami Şadırvanı

Fotoğraf-248: Aydın Nasuh Paşa Medresesi

Fotoğraf-249: Aydın Nasuh Paşa Medrese odası

Fotoğraf-250: Aydın Üveys Paşa Cami

Fotoğraf-251: Aydın Üveys Paşa Cami

Fotoğraf-252: Söke İlyas Ağa Cami genel görünümü

Fotoğraf-253: Söke İlyas Ağa Cami genel görünümü

Fotoğraf-254: Söke İlyas Ağa Cami harim mekânı

Fotoğraf-255: Söke Hacı Ziya Bey Cami

Fotoğraf-256: Söke Hacı Ziya Bey Cami iç görünümü

Fotoğraf-257: Söke Hacı Ziya Bey Cami süslemesi

Fotoğraf-258: Soma Hızır Bey Cami ön revakı

Fotoğraf-259: Soma Hızır Bey Cami güneydoğu tarafı

Fotoğraf-260: Soma Hızır Bey Cami harim

Fotoğraf-261: Kırım Gözyaşı çeşmesi

Fotoğraf-262: Aydın Nasuh Paşa (Zincirli) Hanı genel görünümü

Fotoğraf-263: Aydın Nasuh Paşa (Zincirli) Hanı avlusu

Fotoğraf-264: Aydın Nasuh Paşa (Zincirli) Hanı avlusu

Fotoğraf-265: Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı

Fotoğraf-266: Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı ön cephesi

Fotoğraf-267: Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansaray avlusu

Fotoğraf- 268: Donduran Ayan Dönemi Kulesi

Fotoğraf-269: Donduran Ayanlık Dönemi Kulesi

Fotoğraf-270: Arpaz Beyler Konağı ve Kulesi

Fotoğraf-271: Arpaz Beyler Konağı ve Kulesi

Fotoğraf-272: Arpaz Beyler Konağı ve Kulesi

Fotoğraf-273: Arpaz Beyler Kulesi

Fotoğraf-274: Söke İlyas Ağa Cami ahşap kapısı

Fotoğraf-275: Söke Hacı Ziya Bey Cami mihrabı

Fotoğraf-276: Soma Hızır Bey Cami mihrabı

Fotoğraf-277: Aydın Ramazan Paşa Cami minberi

Fotoğraf-278: İzmir Hisar Cami minberi

Fotoğraf-279: İzmir Hisar Cami minberi

Fotoğraf-279: İzmir Hisar Cami minberi

Fotoğraf-280: Söke İlyas Ağa Cami minberi

Fotoğraf-281: Söke Hacı Ziya Bey Cami minberi

Fotoğraf-282: Söke Hacı Ziya Bey Cami minberi

Fotoğraf-283: Burhaniye Şahinler Köyü Cami

Fotoğraf-284: Burhaniye Şahinler Köyü Cami

Fotoğraf-285: Soma Hızır Bey Cami mihrap detayı

Fotoğraf-287: Soma Hızır Bey Cami harim iç tasvirleri

Fotoğraf-288: Soma Hızır Bey Cami harim iç tasvirleri

Fotoğraf-289: Soma Hızır Bey Cami harim Medine tasviri

Fotoğraf-290: Soma Hızır Bey Cami Mekke tasviri

Fotoğraf-291: Soma Hızır Bey Cami tavan göbeği süslemesi

Fotoğraf-292: Denizli Yazır Köy Cami harim süslemeleri

Fotoğraf-293: Denizli Yazır Köy Cami harim süslemeleri

Fotoğraf-294: Denizli Yazır Köy Cami harim süslemeleri

Fotoğraf-295: İzmir Dönertaş Sebili

Fotoğraf-297: İzmir Çakaloğlu Hanı Çeşmesi

Fotoğraf-296: İzmir Dönertaş Sebili mimari tasvirler

Fotoğraf-297: İzmir Gaffarzade Sebili ve Çeşmesi

Fotoğraf-298: İstanbul İbrahim Paşa Sebili

11. ÇİZİM LİSTESİ

Çizim-1: Abdülaziz Efendi Külliyesi vaziyet planı

Çizim-2: Abdülaziz Efendi Cami zemin kat planı

Çizim-3: Abdülaziz Efendi Cami kuzey kesit planı

Çizim-4: Abdülaziz Efendi Cami batı kesit planı

Çizim-5: Abdülaziz Efendi Cami güney kesit planı

Çizim-6: Abdülaziz Efendi Cami Platform zemin planı

Çizim-7: Abdülaziz Efendi Cami zemin planı ve platform üzerindeki konumu

Çizim-8: Abdülaziz Efendi Cami doğu cephe kesit planı

Çizim-9: Abdülaziz Efendi Cami doğu iç kesit planı

- Çizim-10: Abdülaziz Efendi Cami batı cephe kesit planı
- Çizim-11: Abdülaziz Efendi Cami son cemaat revakı kesit planı
- Çizim-12: Abdülaziz Efendi Cami kasnak planı
- Çizim-13: Abdülaziz Efendi Cami üst kat planı
- Çizim-14: Abdülaziz Efendi Cami iç tezyinat süslemesi genel
- Çizim-15: Abdülaziz Efendi Cami kubbe süsleme detayı
- Çizim-16: Abdülaziz Efendi Cami kasnak süsleme detayı
- Çizim-17: Abdülaziz Efendi Cami kasnak süsleme detayı 2
- Çizim-18: Abdülaziz Efendi Cami Mihrap süslemeleri
- Çizim-20: Abdülaziz Efendi Cami şadırvan süsleme kesit planı
- Çizim-21: Abdülaziz Efendi Medresesi zemin kat planı
- Çizim-22: Abdülaziz Efendi Medresesi üst kat planı
- Çizim-23: Abdülaziz Efendi Medrese giriş cephesi kesiti planı
- Çizim-24: Abdülaziz Efendi Medresesi güney cephe kesit planı
- Çizim-25: Abdülaziz Efendi Medresesi kuzey kesit planı
- Çizim-26: Abdülaziz Efendi Medresesi kesit planı
- Çizim-27: Abdülaziz Efendi Sebil ve Çeşme planı
- Çizim-28: Abdülaziz Efendi Sebil ve Çeşme kesit planı
- Çizim-29: Abdülaziz Efendi Külliye Sarnıç planı
- Çizim-30: Sobuca Mehmet Bey Cami zemin kat planı
- Çizim-31: Sobuca Mehmet Bey Cami üst kat planı
- Çizim-32: Dedeköy Mehmet Bey Cami zemin kat planı
- Çizim-33: Dedeköy Mehmet Bey Cami doğu cephe kesiti planı

- Çizim-34: Dedeköy Mehmet Bey Cami güney cephe kesiti planı
- Çizim-35: Dedeköy Mehmet Bey Cami kuzey cephe kesiti planı
- Çizim-36: Dedeköy Mehmet Bey Cami pencere süsleme kesiti planı
- Çizim-37: Dedeköy Mehmet Bey Cami kuzey cephe süsleme kesiti planı
- Çizim-38: Dedeköy Mehmet Bey Cami üst kat planı
- Çizim-39: Dedeköy Mehmet Bey Cami kasnak planı
- Çizim-40: Cincin Abdülaziz Efendi yapı kompleksi vaziyet planı 1987
- Çizim-41: Cincin Abdülaziz Efendi Cami zemin kat planı
- Çizim-42: Cincin Abdülaziz Efendi Cami doğu cephe kesiti planı
- Çizim-43: Cincin Abdülaziz Efendi Cami güney cephe kesiti planı
- Çizim-44: Cincin Abdülaziz Efendi Cami batı cephe kesiti planı
- Çizim-45: Cincin Abdülaziz Efendi Cami kuzey cephe kesiti planı
- Çizim-46: Cincin Abdülaziz Efendi Cami üst kat planı
- Çizim-47: Cincin Abdülaziz Efendi Cami mihrap süsleme cephe kesiti
- Çizim-48: Osmanbükü Hüseyin Bey Cami planı
- Çizim-49: Osmanbükü Hüseyin Bey Cami özgün planı
- Çizim-50: Halilbeyli Cihanoğlu Cami planı
- Çizim-51: Haydarlı Cihanoğlu Cami planı
- Çizim-52: Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın vaziyet planı
- Çizim-53: Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Cami planı
- Çizim-54: Koçarlı Mustafa Ağa Cami vaziyet planı
- Çizim-55: Koçarlı Mustafa Ağa Cami planı
- Çizim-56: Aydın Fatma (Afife) Hanım Çeşme ve sebil planı

Çizim-57: Aydın Fatma (Afife) Hanım Çeşme ve sebil kesiti restorasyon öncesi

Çizim-58: Aydın Atike Hanım Çeşme ve sebil planı

Çizim-59: Aydın Atike Hanım Çeşme ve sebil kesiti

Çizim-60: Kemer Müştemilat vaziyet planı

Çizim-61: Kemer Mehmet Bey Çeşme planı

Çizim-62: Kemer Mehmet Bey Çeşme kesiti

Çizim-63: Aydın Mustafa Ağa Hanı Çeşme planı

Çizim-64: Aydın Mustafa Ağa Han Çeşme kesiti

Çizim-65: Koçarlı İbrahim Ağa Çeşme planı

Çizim-66: Koçarlı İbrahim Ağa Çeşme kesiti

Çizim-67: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme planı

Çizim-68: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme kesiti

Çizim-69: Aydın Fatma Hanım Çeşme kesiti

Çizim-70: Aydın Fatma Hanım iç kesiti

Çizim-71: Koçarlı İbrahim Ağa Sebili planı

Çizim-72: Karahayit Posacızade Zeynep Kadın Sebil planı

Çizim-73: Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi (sebül-küttab) planı

Çizim-74: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi planı

Çizim-75: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi kuzey cephe kesiti

Çizim-76: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi güney cephe kesiti

Çizim-77: Aydın Mustafa Ağa Hanı zemin kat planı

Çizim-78: Aydın Mustafa Ağa Hanı 1. kat planı

Çizim-79: Aydın Mustafa Ağa Hanı kesiti

- Çizim-80: Aydın Mehmet Bey Hamamı planı
- Çizim-81: Aydın Mehmet Bey Hamamı kesiti
- Çizim-82: Aydın Mehmet Bey Selsebil kesiti
- Çizim-83: Koçarlı İbrahim Ağa Kule vaziyet planı
- Çizim-84: Koçarlı İbrahim Ağa Kule perspektif çizimi
- Çizim-85: Koçarlı İbrahim Ağa Kule 1. kat planı
- Çizim-86: Koçarlı İbrahim Ağa Kule 2. kat planı
- Çizim-87: Koçarlı İbrahim Ağa Kule 3. kat planı
- Çizim-88: Koçarlı İbrahim Ağa Kule 4. kat planı
- Çizim-89: Cincin Kale 1989 yılı vaziyet planı 1989
- Çizim-90: Cincin Kalesi planı 2014
- Çizim-91: Aydın Cemal Bey Hamamı planı
- Çizim-92: Aydın Cemal Bey Hamamı kesiti
- Çizim-93: Aydın Cemal Bey Hamamı giriş cephesi
- Çizim-94: Aydın Cemal Bey Hamamı sağ yan cephesi
- Çizim-95: Aydın Nasuh Paşa Külliyesi vaziyet planı
- Çizim-96: Aydın Nasuh Paşa Medresesi planı
- Çizim-97: Aydın Üveys Paşa Cami planı
- Çizim-98: Aydın Hasan Çelebi Cami planı
- Çizim-99: Aydın Süleyman Bey Cami planı
- Çizim-100: Söke İlyas Ağa Cami planı
- Çizim-101: Kuşadası Kale İçi Cami planı
- Çizim-102: Köşk Yavuz Köy Şemsi Paşa Cami planı

Çizim-103: Söke Hacı Ziya Bey Cami planı

Çizim-104: Soma Hızır Bey Cami planı

Çizim-105: Yozgat Başçavuşoğlu Cami planı

Çizim-106: Balıkesir/Balya Ali Demirci Köyü Cami planı

Çizim-107: Anadolu'dan Hazneli Çeşme planları

Çizim-108: Aydın İl Merkezinde Bulunan Hazneli Çeşme planları

Çizim-109: Aydın İl Merkezinde Bulunan Sebiller

Çizim-110: Aydın Nasuh Paşa (Zincirli) Hanı planı

Çizim-111: Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Hanı planı

Çizim-112: Aydın Donduran Kule planı

Çizim-113: Arpaz Osman Bey Kulesi giriş katı planı

Çizim-114: Arpaz Osman Bey Kulesi ikamet odası planı

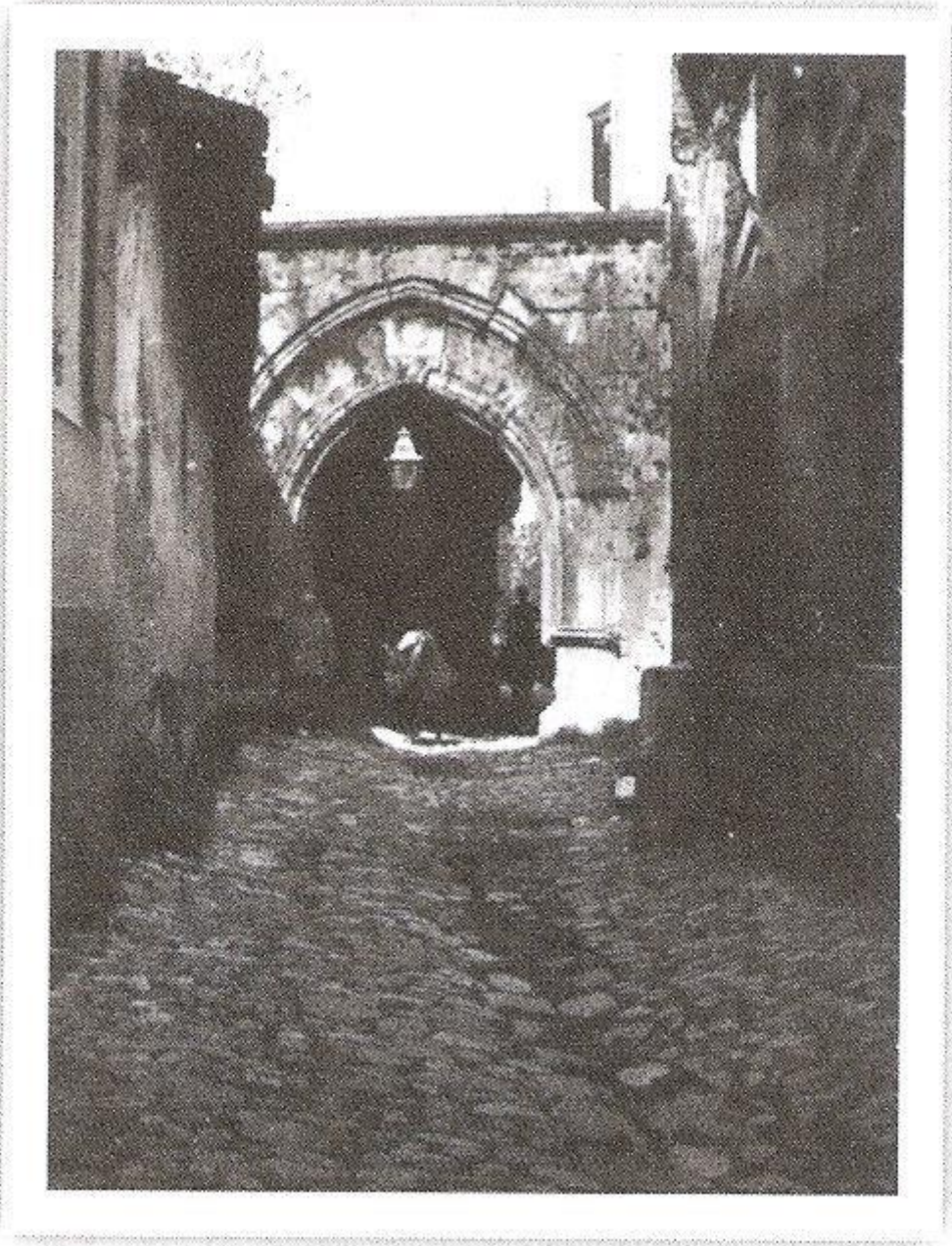
12. LEVHALAR

Fotoğraf-1: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kitabesi

Fotoğraf-2: Aydın Abdülaziz Efendi Çeşmesi üzerinde bulunan kitabesi

Fotoğraf-3: Aydın Abdülaziz Efendi Caminin Kemerli Geçiti 1907 (G. Bell'den)

Fotğraf-4: Aydın Abdülaziz Efendi Medrese Revakların görünümü 1907 (G. Bell'den)

Fotoğraf-5: Aydın Abdülaziz Efendi Cami Şadırvanı 1907 (G. Bell'den)

Fotoğraf-6: Aydın Abdülaziz Efendi Cami işgal sonrası hali 1920 (Sedat Zengin'den-09 Aydın Tarihi Fotoğrafları (Kent Belleği) facebook sayfasından)

Fotoğraf-7: Aydın Abdülaziz Efendi Cami işgal sonrası durumu (Sedat Zengin'den-09 Aydın Tarihi Fotoğrafları (Kent Belleği) sayfasından)

Fotoğraf-8: Aydın Abdülaziz Efendi Cami işgal sonrası 1920'li (Sedat Zengin'den-09 Aydın Yılların Fotoğrafları (Kent Belleği) sayfasından)

Fotoğraf-9: Aydın Abdülaziz Efendi Cami ve Kemerli Geçit'in genel görünümü

Fotoğraf-10: Aydın Abdülaziz Efendi Cami Platform Çilehanelerinin genel görünümü

Fotoğraf-11: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kuzey cepheden genel görünümü

Fotoğraf-12: Aydın Abdülaziz Efendi Cami doğu cephe genel görünümü

Fotoğraf-13: Aydın Abdülaziz Efendi Cami güney cephe genel görünümü

Fotoğraf-14: Aydın Abdülaziz Efendi Caminin son cemaat revakında bulunan süslemeler
1930 (AVGM'den)

Fotoğraf-15: Aydın Abdülaziz Efendi Caminin son cemaat revakında bulunan kubbesi

Fotoğraf-16: Aydın Abdülaziz Efendi Cami taç kapısı

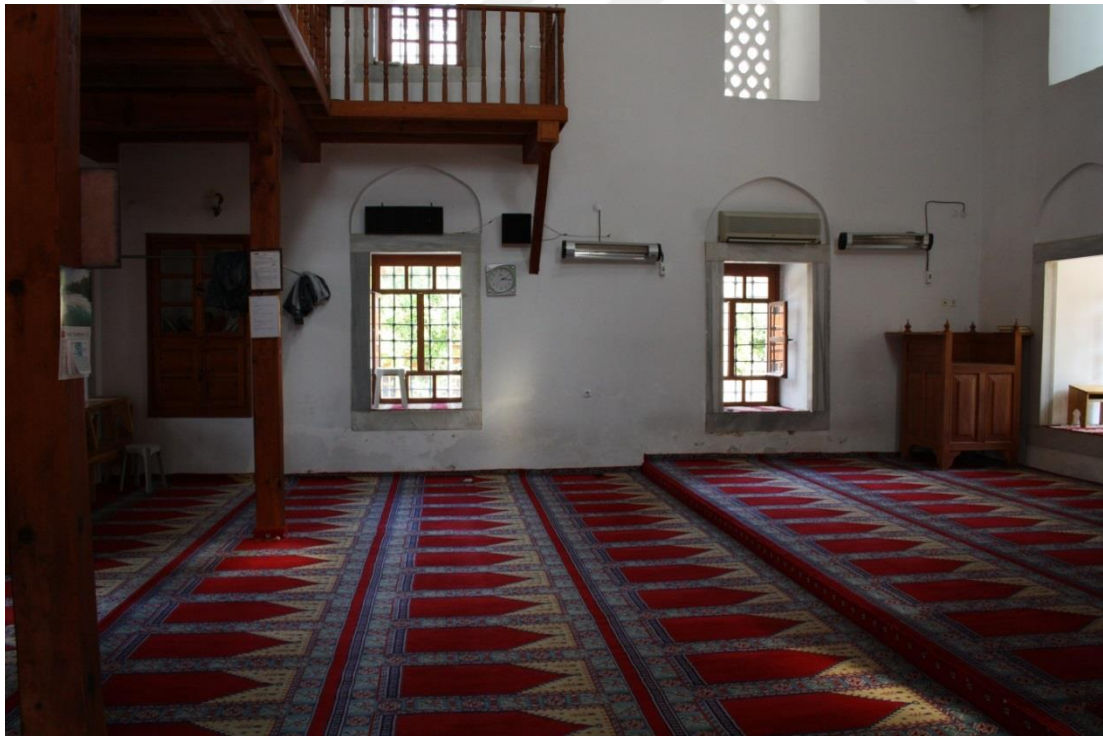
Fotoğraf-17: Aydın Abdülaziz Efendi Caminin üst örtü sistemi

Fotoğraf-18: Aydın Abdülaziz Efendi Cami minaresi genel görünümü

Fotoğraf-19: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kuzey duvarı görünümü

Fotoğraf-20: Aydın Abdülaziz Efendi Cami batı duvarı

Fotoğraf-21: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kaskak alçı süslemeler

Fotoğraf-22: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kubbe ve pandantif alçı süslemeleri

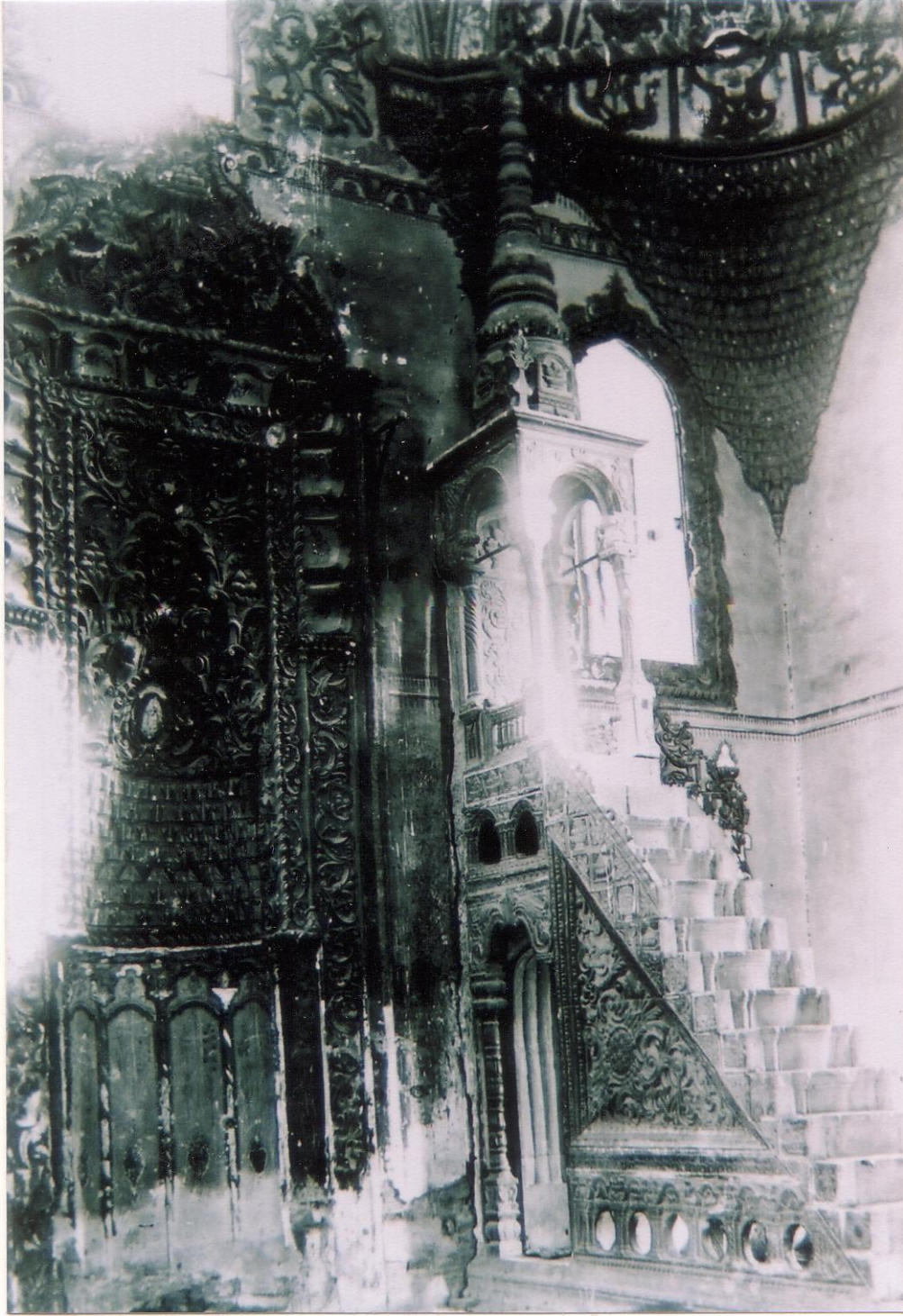
Fotoğraf-23: Aydın Abdülaziz Efendi Cami kubbe süslemeleri detayı

Fotoğraf-24: Aydın Abdülaziz Efendi Cami mihrabı

Fotoğraf-25: Aydın Abdülaziz Efendi Cami güney duvarı, mihrabı ve özgün olmayan minberi

Fotoğraf-26: Aydın Abdülaziz Efendi Cami özgün minberi 1930 (AVGM'den)

Fotoğraf-27: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanı genel görünümü

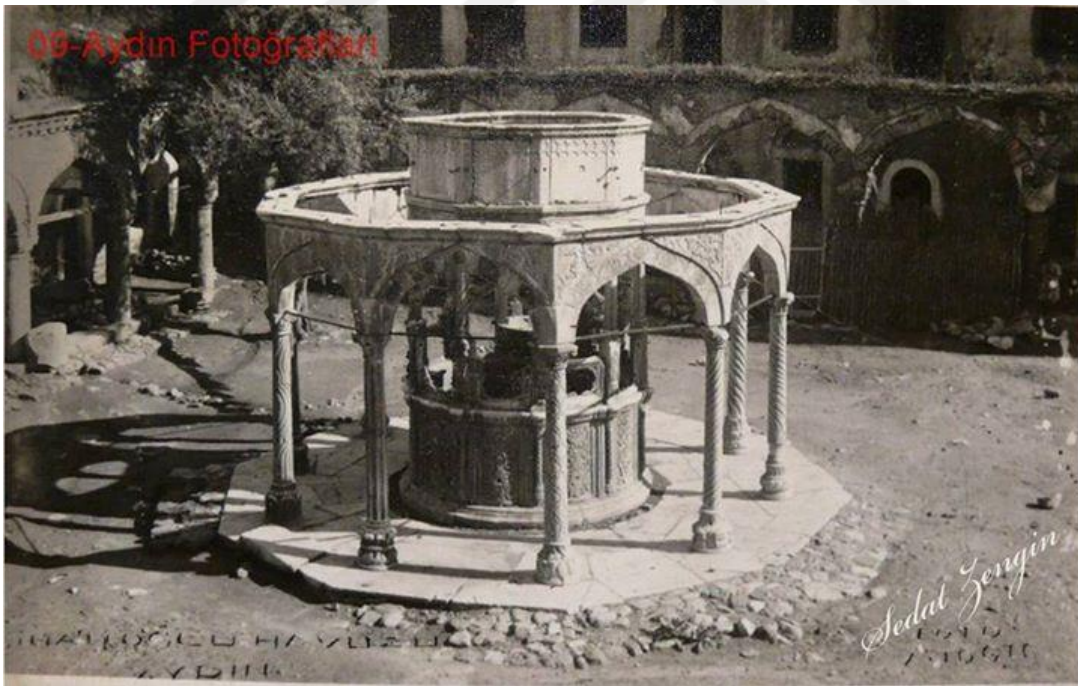
Fotoğraf-28: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanı genel görünümü

Fotoğraf-29: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanı süslemeleri

Fotoğraf-30: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanı kubbe iç süsleme tezyinatından detay

Fotoğraf-31: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanın restorasyon öncesi (Sedat Zengin'den)

Fotoğraf-32: Aydın Abdülaziz Efendi Şadırvanının restorasyon öncesi (Sedat Zengin'den)

Fotoğraf-33: Aydın Abdülaziz Efendi Medresesi havadan görünümü

Fotoğraf-34: Aydın Abdülaziz Efendi Medrese ön cephe görünümü

Fotoğraf-35: Aydın Abdülaziz Efendi Medresesi arka cephesi

Fotoğraf-36: Aydın Abdülaziz Efendi Medrese Revak genel görünümü

Fotoğraf-37: Aydın Abdülaziz Efendi Medresesi öğrenci odası kapı ve penceresi

Fotoğraf-38: Aydın Abdülaziz Efendi Medresesi öğrenci odası ocak ve dolap nişi

Fotoğraf-39: Aydın Abdülaziz Efendi Çeşme ve Sebil genel görünümü

Fotoğraf-40: Aydın Abdülaziz Efendi Sebil süslemeleri

Fotoğraf-41: Aydın Abdülaziz Efendi Sebil iç görünümü (M.K. Şahin'den)

Fotoğraf-42: Aydın Abdülaziz Efendi Sebil pencere ve kubbe geçişi (M.K. Şahin'den)

Fotoğraf-43: Aydın Abdülaziz Efendi Çeşmesi genel görünümü

Fotoğraf-44: Aydın Abdülaziz Efendi Sarncı genel görünümü

Fotoğraf-45: Aydın Abdülaziz Efendi Sarnıcın iç görünümü

Fotoğraf-46: Sobuca Mehmet Bey Cami genel görünümü

Fotoğraf-47: Sobuca Mehmet Bey Cami güney cephe genel görünümü

Fotoğraf-48: Sobuca Mehmet Bey Cami batı koldaki son cemaat revakı

Fotoğraf-49: Sobuca Mehmet Bey Cami son cemaat revakı

Fotoğraf-50: Sobuca Mehmet Bey minare genel görünümü

Fotoğraf-51: Sobuca Mehmet Bey Cami kuzey duvarı genel görünümü

Fotoğraf-52: Sobuca Mehmet Bey Cami batı duvarı görünümü

Fotoğraf-53: Sobuca Mehmet Bey Cami mihrabı ve güney duvarı görünümü

Fotoğraf-54: Sobuca Mehmet Bey Cami minberi

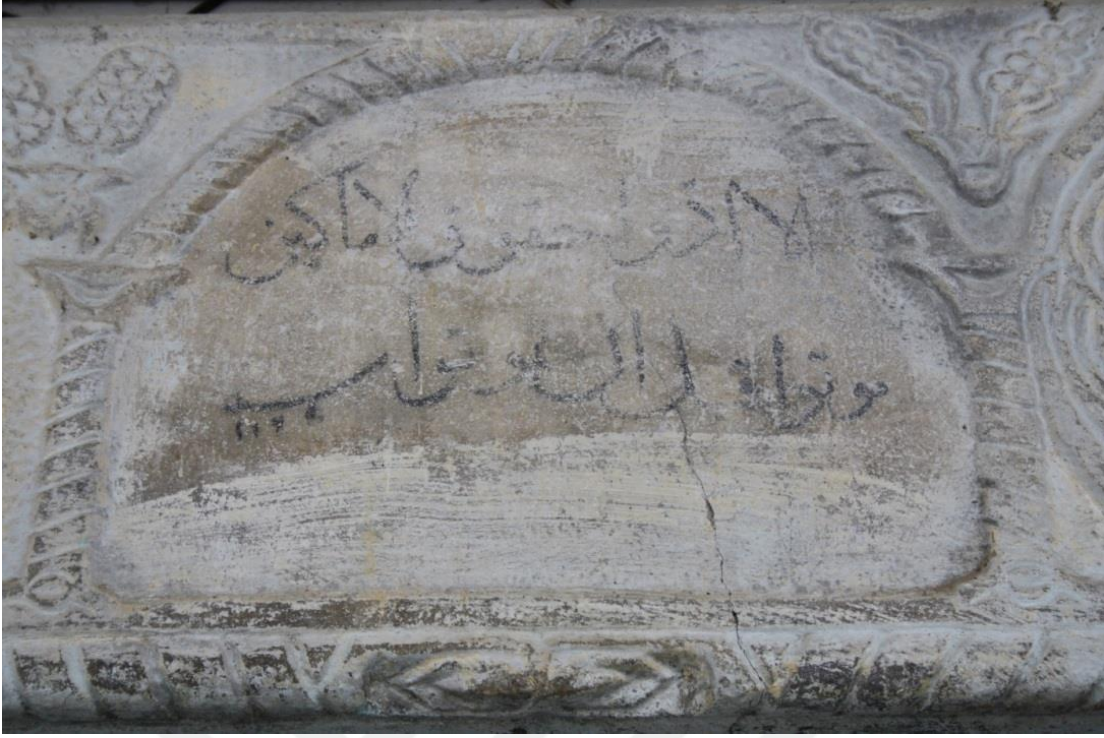
Fotoğraf-55: Dedeköy Mehmet Bey Cami üzerinde bulunan Menteşe Beyliğine ait kitabe

Fotoğraf- 56: Dedeköy Cihanoğlu Konağı ve Kule tabanı

Fotoğraf- 57: Dedeköy Cihanoğlu Konağı ve Kule tabanı detayı

Fotoğraf-58: Dedeköy Mehmet Bey Cami üzerinde bulunan Arapça Hadis

Fotoğraf-59: Dedeköy Mehmet Bey Cami doğu cepheden genel görünümü

Fotoğraf-60: Dedeköy Mehmet Bey Cami güney cephe görünümü

Fotoğraf-61: Dedeköy Mehmet Bey Cami son cemaat revakı batı kolu

Fotoğraf-62: Dedeköy Mehmet Bey Cami son cemaat revakı kuzey kolu görünümü

Fotoğraf-63: Dedeköy Mehmed Bey Cami kuzey cephe son cemaat revakının doğu penceresi

Fotoğraf-64: Dedeköy Mehmed Bey Cami kuzey son cemaat revakinin batı penceresi

Fotoğraf-65: Dedeköy Mehmed Bey Cami kuzey son cemaat revakının batı kolunda bulunan mihrabiye

Fotoğraf-66: Dedeköy Mehmet Bey Cami minaresi

Fotoğraf-67: Dedeköy Mehmet Bey Cami kadınlar mahfili ve kuzey duvarı genel görünümü

Fotoğraf-68: Dedeköy Mehmet Bey doğu duvarı

Fotoğraf-69: Dedeköy Mehmet Bey Cami Güney duvarı genel görünümü

Fotoğraf-70: Dedeköy Mehmed Bey Cami batı duvarı

Fotoğraf-71: Dedeköy Mehmet Bey Cami mihrabı

Fotoğraf-72: Dedeköy Mehmet Bey Cami minberi

Fotoğraf-73: Cincin Abdülaziz Efendi Cami kuzey cephe genel görünümü

Fotoğraf-74: Cincin Abdülaziz Efendi Cami güney ve batı cephe genel görünümü

Fotoğraf-75: Cincin Abdülaziz Efendi Cami doğu cephe görünümü

Fotoğraf-76: Abdülaziz Efendi Cami kuzey son cemaat revakı

Fotoğraf-77: Cincin Abdülaziz Efendi Cami batı kolu son cemaat revakı ve mihrabiye

Fotoğraf-78: Cincin Abdülaziz Efendi Cami minaresi

Fotoğraf-79: Cincin Abdülaziz Efendi Cami kuzey duvarı

Fotoğraf-80: Cincin Abdülaziz Efendi Cami doğu duvarı

Fotoğraf-81: Cincin Abdülaziz Efendi Cami doğu duvarı süsleme detayı

Fotoğraf-82: Cincin Abdülaziz Efendi Cami doğu duvarı gemi tasviri

Fotoğraf-83: Cincin Abdülaziz Efendi Cami güney duvarı

Fotoğraf-84: Cincin Abdülaziz Efendi Cami batı duvarı

Fotoğraf-85: Cincin Abdülaziz Efendi Cami batı duvarı süsleme detayı

Fotoğraf-86: Cincin Abdülaziz Efendi Cami batı duvarı doğa tasviri

Fotoğraf-87: Cincin Abdülaziz Efendi Cami mihrabı

Fotoğraf-88: Cincin Abdülaziz Efendi Cami minberi

Fotoğraf-89: Osmanbükü Hüseyin Bey Cami genel görünümü

Fotoğraf-90: Osmanbükü Hüseyin Bey Cami iç görünümü

Fotoğraf-91: Halilbeyli Köyü Cihanoğlu Cami genel görünümü

Fotoğraf-92: Halilbeyli Cihanoğlu Cami iç görünümü

Fotoğraf-93: Haydarlı Cihanoğlu Cami genel görünümü

Fotoğraf-94: Haydarlı Cihanoğlu Cami iç görünümü

Fotoğraf-95: Karahayit Posacızade Zeynep Kadın Cami genel görünümü

Fotoğraf-96: Karahayit Posacizade Zeynep Kadın Cami doğu cephesi

Fotoğraf-97: Karahayit Zeynep Kadın Cami güney görünüşü

Fotoğraf-98: Karahayit Zeynep Kadın Cami minaresi ve batı cephe görünüşü

Fotoğraf-99: Karahayit Zeynep Kadın Cami güney duvarı ve mihrap görünümü

Fotoğraf-100: Karahayit Zeynep Kadın kuzey duvarı görünüşü

Fotoğraf-101: Koçarlı Mustafa Ağa Cami Şadırvanı kitabesi 1

Fotoğraf-102: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kitabesi 2

Fotoğraf-103: Koçarlı Mustafâ Ağa şadırvan kitabesi ve mezar taşları

Fotoğraf-104: Koçarlı Mustafâ Ağa Cami kilit taşında bulunan tarih

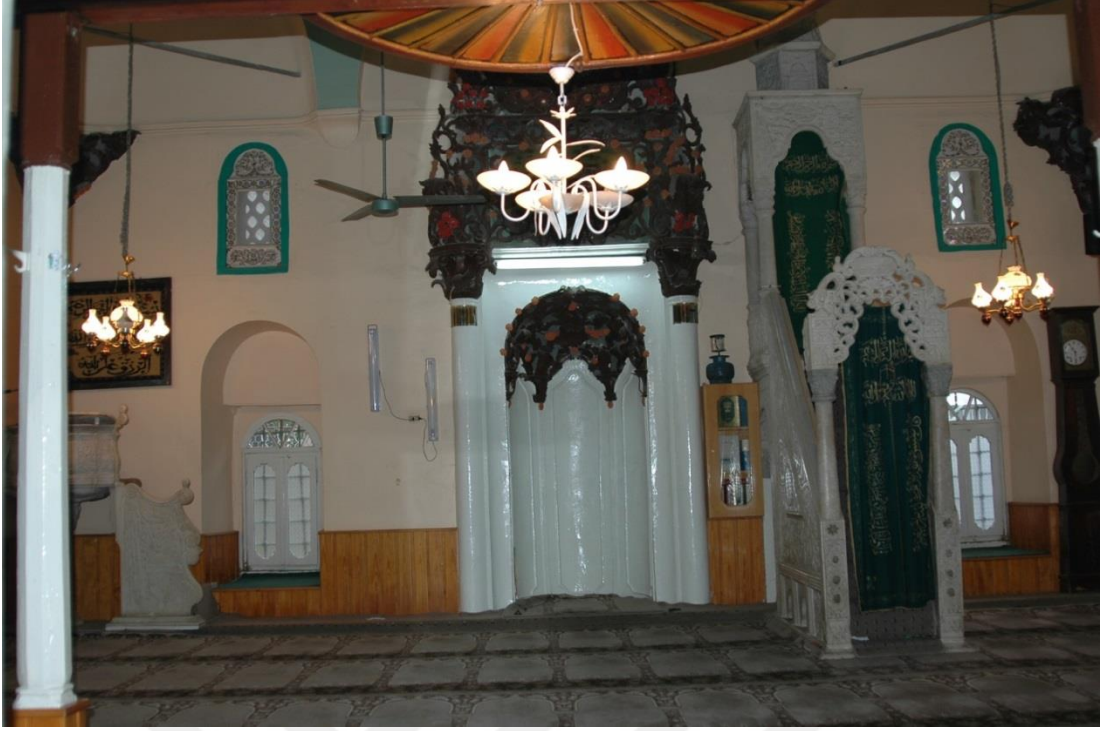

Fotoğraf-105: Koçarlı Mustafa Ağa Cami onarım öncesi görünümü (Ufuk Altıntaş'tan)

Fotoğraf-106: Koçarlı Mustafa Ağa onarım öncesi şadırvan (Ufuk Altıntaş'tan)

Fotoğraf-107: Koçarlı Mustafa Ağa Cami onarım öncesi harim mekânı (Ufuk Altıntaş'tan)

Fotoğraf-108: Koçarlı Mustafa Ağa Camii onarım öncesi mihrabın görünümü (Ufuk Altıntaş'tan)

Fotoğraf-109: Koçarlı Mustafa Ağa Cami onarım öncesi harim duvarları (Ufuk Altıntaş'tan)

Fotoğraf-110: Koçarlı Mustafa Ağa Cami genel görünümü

Fotoğraf-111: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kuzeybatı görünümü

Fotoğraf-112: Koçarlı Mustafa Ağa Cami son cemaat revakı doğu kolunda bulunan mihrabiye

Fotoğraf-113: Koçarlı Mustafa Ağa Cami son cemaat revakında bulunan mihrabiye detay

Fotoğraf-114: Koçarlı Mustafa Ağa Cami güneydoğu görünüşü

Fotoğraf-115: Koçarlı Mustafa Ağa Cami son cemaat revakı batı kolu

Fotoğraf-116: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minaresi

Fotoğraf-117: Koçarlı Mustafa Ağa Cami şadırvanı

Fotoğraf-118: Koçarlı Mustafa Ağa Cami şadırvanı 1-2-3-4 pano kabartma süslemeleri

Fotoğraf-119: Koçarlı Mustafa Ağa Cami şadırvan 5-6-7-8 panolu kabartma süslemeleri

Fotoğraf-120: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kible duvarı

Fotoğraf-121: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kuzey duvarı ve kadınlar mahfili

Fotoğraf-122: Koçarlı Mustafa Ağa Cami doğu duvarında bulunan resimler

Fotoğraf-123: Koçarlı Mustafa Ağa Cami batı duvarı bulunan duvar resimleri

Fotoğraf-124: Koçarlı Mustafa Ağa Cami perde tasviri

Fotoğraf-125: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kubbe altında bulunan doğa tasviri

Fotoğraf-126: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kubbe altında bulunan mimari tasvirler

Fotoğraf-127: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kubbe altında bulunan mimari tasvirler

Fotoğraf-128: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kubbesi

Fotoğraf-129: Koçarlı Mustafa Ağa Cami mihrabı

Fotoğraf-130: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi

Fotoğraf-131: Koçarlı Mustafa Ağa minber üzerinde bulunan ayet

Fotoğraf-132: Koçarlı Mustafa Ağa minber doğu yüzeyi

Fotoğraf-133: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberin batı yüzeyi

Fotoğraf-134: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi köşkūn korkuluk doęu yüzeyi

Fotoğraf-135: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi köşkūn kuzey yüzeyi

Fotoğraf-136: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi köşkün korkuluk batı yüzeyi

Fotoğraf-137: Koçarlı Mustafa Ağa Cami minberi köşkün batı yüzeyi

Fotoğraf-138: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kürsüsü

Fotoğraf-139: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kürsü detayı

Fotoğraf-140: Koçarlı Mustafa Ağa Cami kürsü detayı

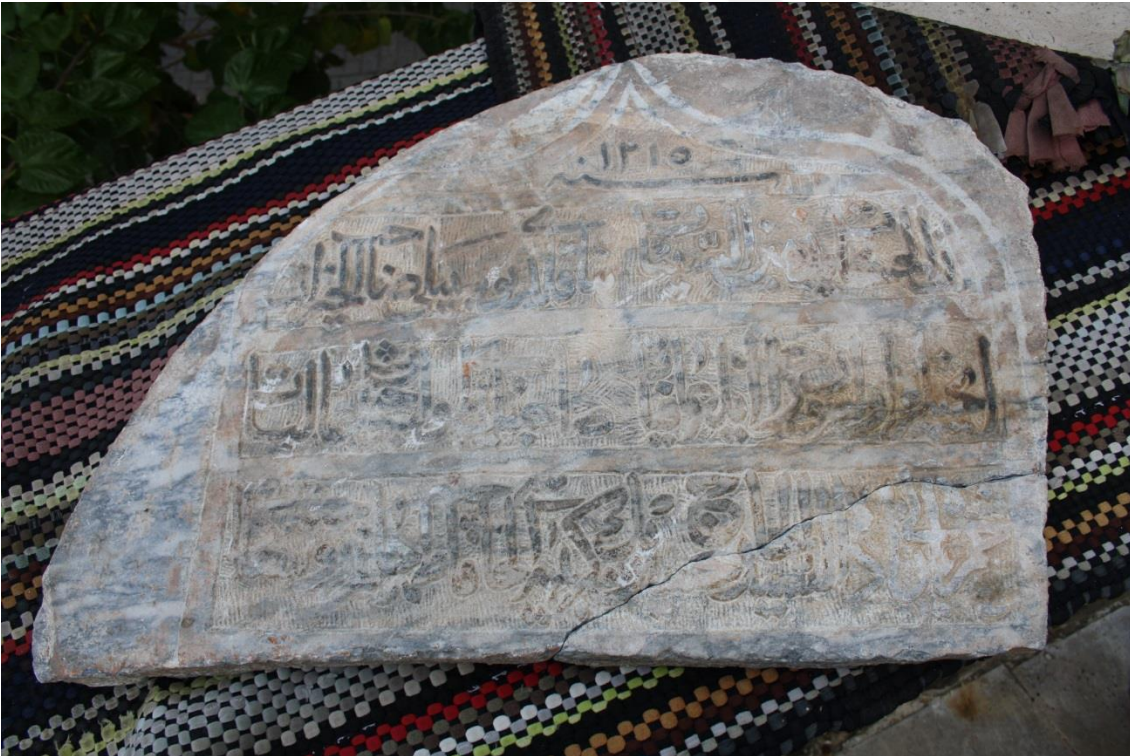
Fotoğraf-141: Dedeköy Mehmet Bey eve dönüşen medrese hücresi

Fotoğraf-142: Dedeköy Mehmet Bey eve dönüşen medrese hücresi

Fotoğraf-143: (Afife) Fatma Hanım Çeşme kitabesi

Fotoğraf-145: Fatma Hanım Sebil kitabesi

Fotoğraf-146: Aydın Fatma (Afife) Hanım Çeşme lülesi süslemeleri

Fotoğraf-147: Fatma Hanım Çeşmesi genel görünümü

Fotoğraf-148: Aydın Atike Hanım Sebili ve eşmesi 1920’li yıllar (S. ZENGİN’den)

Fotoğraf-149: Atike Hanım eşme ve Sebinin genel görünümü

Fotoğraf-150: Kemer Mehmet Bey Çeşme kitabesi

Fotoğraf-151: Kemer Mehmet Bey Çeşmesi genel görünümü

Fotoğraf-152: Mustafa Ağa Hanın avlusunda bulunan Çeşme

Fotoğraf-153: Koçarlı İbrahim Ağa Çeşmesi genel görünümü

Fotoğraf-154: Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebil restorasyon öncesi (M. YILMAZ'dan)

Fotoğraf-155: Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebil Restoran öncesi (M. YILMAZ'dan)

Fotoğraf-156: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşmesi ve Sebilin genel görünümü

Fotoğraf-157: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebilin görünümü

Fotoğraf-158: Koçarlı İbrahim Ağa Sebil kitabesi

Fotoğraf-159: Koçarlı İbrahim Ağa Sebili kuzey cepheden genel görünümü

Fotoğraf-160: Koçarlı İbrahim Ağa Sebilin doğu cepheden görünümü

Fotoğraf-161: Koçarlı İbrahim Ağa Sebilin güney cepheden görünümü

Fotoğraf-162: Koçarlı İbrahim Ağa Sebili iç görünümü

Fotoğraf-163: Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebil restorasyon öncesi (M. YILMAZ'dan)

Fotoğraf-164: Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebil restorasyon öncesi (M. YILMAZ'dan)

Fotoğraf-165: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşmesi ve Sebilin genel görünümü

Fotoğraf-166: Aydın Ümmühan (Ümmühan) Hanım Çeşme ve Sebilin görünümü

Fotoğraf-167: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Sebinin iç görünümü (M. YILMAZ'dan)

Fotoğraf-168: Fatma Hanım Sebili ve Sıbyan Mektebi genel görünümü

Fotoğraf-169: Aydın Fatma Hanım Sebil iç görünümü (M. YILMAZ'dan)

Fotoğraf-170: Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Sebili kitabesi

Fotoğraf-171: Karahayıt Zeynep Kadın Sebili genel görünümü

Fotoğraf-172: Karahayit Zeynep Kadın Sebili iç görünümü

Fotoğraf-173: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi güney cepheden genel görünümü

Fotoğraf-174: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi güneybatı'dan görünümü

Fotoğraf-175: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi kuzey cepheden genel görünümü

Fotoğraf-176: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi revak genel görünümü

Fotoğraf-177: Aydın Mustafa Ağa Hanı genel görünümü

Fotoğraf-178: Aydın Mustafa Ağa Hanı avludan genel görünümü

Fotoğraf-179: Aydın Mustafâ Ağa Hanın üst katından avluya bakış

Fotoğraf-180: Aydın Mustafâ Ağa Han odasından genel görünüm

Fotoğraf-181: Aydın Mustafa Ağa Hanı odaları üst örtü

Fotoğraf-182: Aydın Mehmet Bey Müstemilatı konak yapısı ana cephe

Fotoğraf-183: Aydın Mehmet Bey Hamamı (M. Yılmaz'dan)

Fotoğraf-184: Aydın Mehmet Bey Hamamı soyunmalık kısmı (M. Yılmaz'dan)

Fotoğraf-185: Aydın Mehmet Bey soyunmalık kısmı örtüsü (M. Yılmaz'dan)

Fotoğraf-186: Aydın Mehmet Bey Hamamı sıcaklık kısmı kubbesi (M. Yılmaz'dan)

Fotoğraf-187: Aydın Mehmet Bey Selsebili (M. Yılmaz'dan)

Fotoğraf-188: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi genel görünümü

Fotoğraf-189: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi genel görünümü

Fotoğraf-190: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi giriş kapısı ve bodrum kat giriş görünümü

Fotoğraf-191: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi zemin kat genel görünümü

Fotoğraf-192: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi doğu cephe bulunan giriş kapısı

Fotoğraf- 193: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesinin kuzey cephesi

Fotoğraf-194: Zemin kat giriş alanı çapraz tonoz örtüsü

Fotoğraf-195: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi hamam kubbesi

Fotoğraf-196: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi hamam kubbesi içten görünümü

Fotoğraf-197: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi merdiven tonozları

Fotoğraf-198: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi hamamı

Fotoğraf-199: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi hamamı kubbe geçişleri

Fotoğraf-200: Koçarlı İbrahim Ağa Kule Hamamın kuzey duvarı ve su depo bölümü

Fotoğraf- 201: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi güney cephesi

Fotoğraf-202: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesinin batı cephesi ve 2. Ve 3. katta bulunan senkendaz

Fotoğraf-203: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi merdiven kubbe örtüsü

Fotoğraf-204: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 2. kat dehlizli kolidor

Fotoğraf-205: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi kışlık odası ocak nişi ve beton tavanı

Fotoğraf-206: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesinin 2. kat'a eklenen tuvalet

Fotoğraf-207: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 2. kat kışlık oda güney duvarı

Fotoğraf-208: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 2. kat kışlık oda kuzey ve doğu duvarı

Fotoğraf-209: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 2. kat yazlık oda güney duvarı

Fotoğraf-210: Koçarlı İbrahim Ağa 2. kat yazlık oda kuzey ve batı duvarı

Fotoğraf-211: Koçarlı İbrahim Ağa 2. katta bulunan hamam kubbesi ve yüksek olan doğu duvarı ve açıklıklar

Fotoğraf- 212: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat terası

Fotoğraf-213: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat kışlık oda özgün olmayan pencereleri

Fotoğraf-214: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat kışlık oda çapraz tonoz örtü görünümü

Fotoğraf-215: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi güney ve doğu duvarı

Fotoğraf-216: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi batı duvarı (alt ve üst kata çıkış kapı ve merdivenleri)

Fotoğraf-217: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat yazlık oda mazgalları

Fotoğraf-218: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat kuzey duvarı

Fotoğraf-219: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 3. kat yazlık oda güney duvarı

Fotoğraf-200: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 4. kat güney duvarı

Fotoğraf-201: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 4. kat batı duvarı ve giriş kapısı

Fotoğraf-202: Koçarlı İbrahim Ağa Kulesi 4. kat doğu ve kuzey duvarı

Fotoğraf-203: Cincin Köyü Kale surları ve köy ilkokulu

Fotoğraf-204: Cincin Abdülaziz Efendi Kalesi genel görünümü

Fotoğraf-205: Koçarlı Abdülaziz Efendi Kalesi doğu rampalı çıkış

Fotoğraf-206: Cincin Abdülaziz Efendi Kalesi payandaları

Fotoğraf-207: Cincin Abdülaziz Efendi Kalesi yağhane ve deve damları

Fotoğraf-208: Cincin Abdülaziz Efendi Kalesi ev, surları

Fotoğraf-209: Cemal Bey Hamamı onarım kitabesi

Fotoğraf-210: Cemal Bey Hamamı batı cephesi

Fotoğraf-211: Cemal Bey Hamamı taç kapısı

Fotoğraf-212: Cemal Bey Hamamı doğu cephesi

Fotoğraf-213: Cemal Bey Hamamı soyunmalık kuzey duvarı

Fotoğraf-214: Cemal Bey Hamamı soyunmalık doğu duvarı

Fotoğraf-215: Cemal Bey Hamamı soyunmalık gúney duvarı

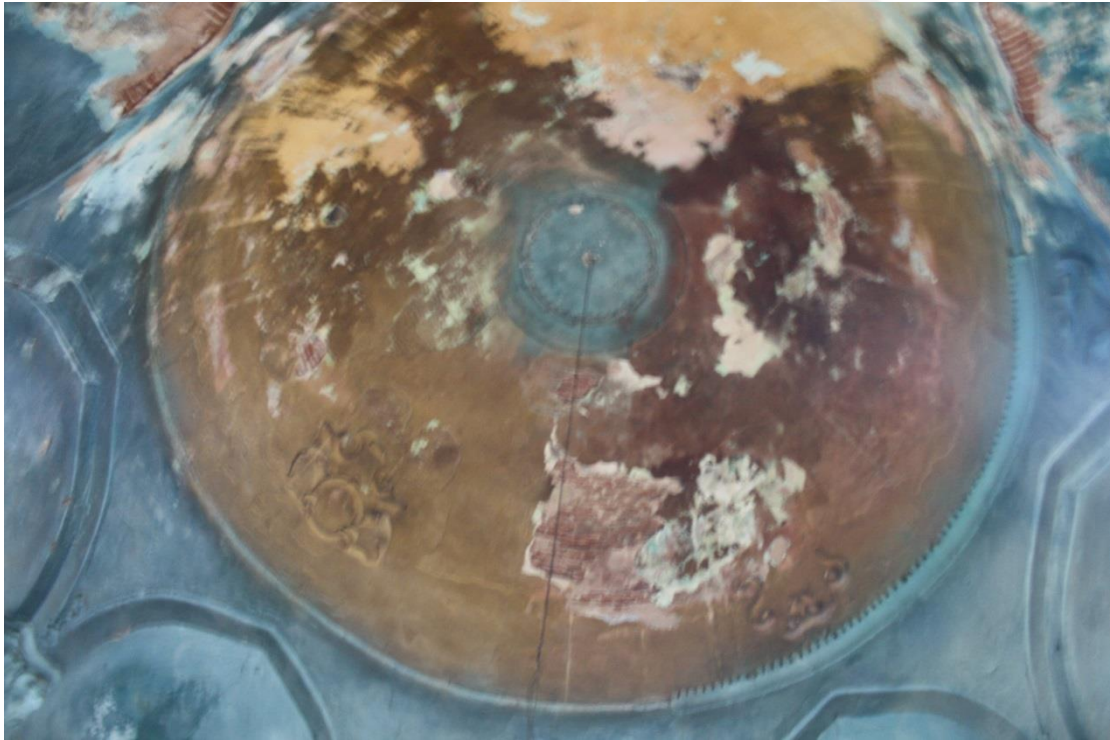
Fotoğraf-216: Cemal Bey Hamamı soyunmalık güney duvarı

Fotoğraf-217: Cemal Bey Hamamı soyunmalık kubbe geçişleri

Fotoğraf-218: Cemal Bey Hamamı soyunmalık alçı süslemeleri

Fotoğraf-219: Cemal Bey Hamamı soyunmalık kubbe örtüsü

Fotoğraf-220: Cemal Bey Hamamı soyunmalıktan ılıklik birimine geçiş kapısı

Fotoğraf-221: Cemal Bey Hamamı ılıklik kısmı güney duvarı

Fotoğraf-222: Cemal Bey Hamamı ılıklik kısmı kuzey duvarı

Fotoğraf-223: Cemal Bey Hamamı ılıklik üst örtüsü

Fotoğraf-224: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı kuzey duvarı

Fotoğraf-225: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı doğu duvarı ve halvet kapıları

Fotoğraf-226: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı batı duvarı

Fotoğraf-227: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı batı duvarı giriş kapısı

Fotoğraf-228: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı göbek taşı

Fotoğraf-229: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı tromplar ve süsleme detayları

Fotoğraf-230: Cemal Bey Hamamı sıcaklık kısmı kubbe örtüsü

Fotoğraf-231: Cemal Bey Hamamı halvet hücresi

Fotoğraf-232: Cemal Bey Hamamı halvet hücresi kapı ve niş

Fotoğraf-233: Cemal Bey Hamamı halvet hücresi kubbe örtüsü

Fotoğraf-234: Cemal Bey Hamamı yıkılan su deposu

Fotoğraf-235: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı özgün yapı 1930'lı yıllar (Sedat ZENGİN'den)

Fotoğraf-236: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı (Koçarlı Belediyesi'nden)

Fotoğraf-237: Koçarlı İbrahim Ağa Konağının yerine yapılan ev

Fotoğraf- 238: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı ikinci katı (Ali CİHANOĞLU'ndan)

Fotoğraf-239: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı ahşap kapısı (Ali CİHANOĞLU'ndan)

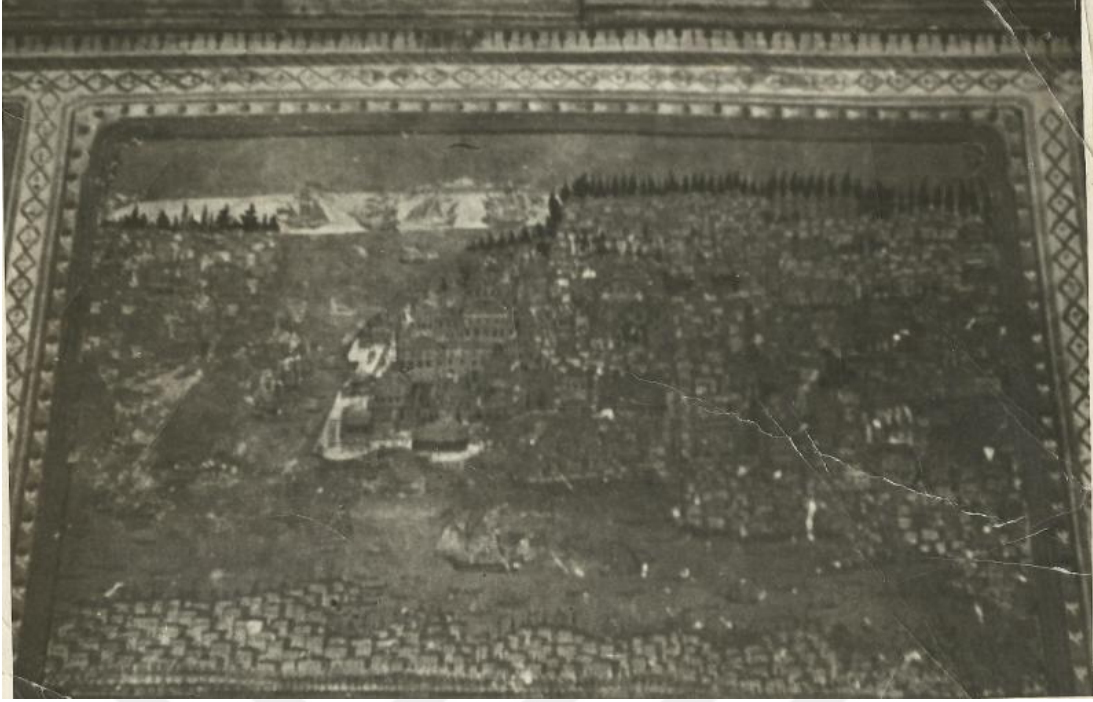

Fotoğraf-240: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı ahşap dolap süslemeleri (Ali CİHANOĞLU'ndan)

Fotoğraf-241: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı İstanbul odası süslemeleri (Ali CİHANOĞLU'ndan)

Fotoğraf- 242: Koçarlı İbrahim Ağa Konağı İstanbul odasında duvarında bulunan İstanbul tasviri (Ali CİHANOĞLU'ndan)

Fotoğraf-243: Aydın Mustafa Ağa Cami ve Han'a Ramazan Paşa Cami minaresinden görünümü 1920'li yıllar (Sedat ZENGİN, 09 Aydın Tarihi Fotoğrafları (Kent Belliği)) adlı facebook sayfasından alınmıştır.)

Fotoğraf-244:Aydın Mustafa Ağa Cami detayı (Sedat ZENGİN'den)

Fotoğraf-245: Aydın Nasuh Paşa Külliyesi genel görünümü
(<httpswww.facebook.com/nasuhpasakulliyesi>'den)

Fotoğraf-246: Aydın Nasuh Paşa Cami genel görünümü
(<httpswww.facebook.com/nasuhpasakulliyesi>' den)

Fotoğraf-247: Aydın Nasuh Paşa Cami Şadırvanı
(<httpswww.facebook.com/nasuhpasakulliyesi>'den)

Fotoğraf-248: Aydın Nasuh Paşa Medresesi
(<httpswww.facebook.com/nasuhpasakulliyesi>'den)

Fotoğraf-249: Aydın Nasuh Paşa Medrese Odası
(<httpswww.facebook.com/nasuhpasakulliyesi>'den)

Fotoğraf-250: Aydın Üveys Paşa Camii
(<http://www.aydinkulturturizm.gov.tr/TR,64463/uveys-pasa-camii.html>)

Fotoğraf-251: Aydın Üveys Paşa Cami (<http://www.neredekal.com/uveys-pasa-cami>'den)

Fotoğraf-252: Söke İlyas Ağa Cami genel görünümü
(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

Fotoğraf-253: Söke İlyas Ağa Cami genel görünümü
(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

Fotoğraf-254: Söke İlyas Ağa Cami harim mekânı
(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

Fotoğraf-255: Söke Hacı Ziya Bey Cami

(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

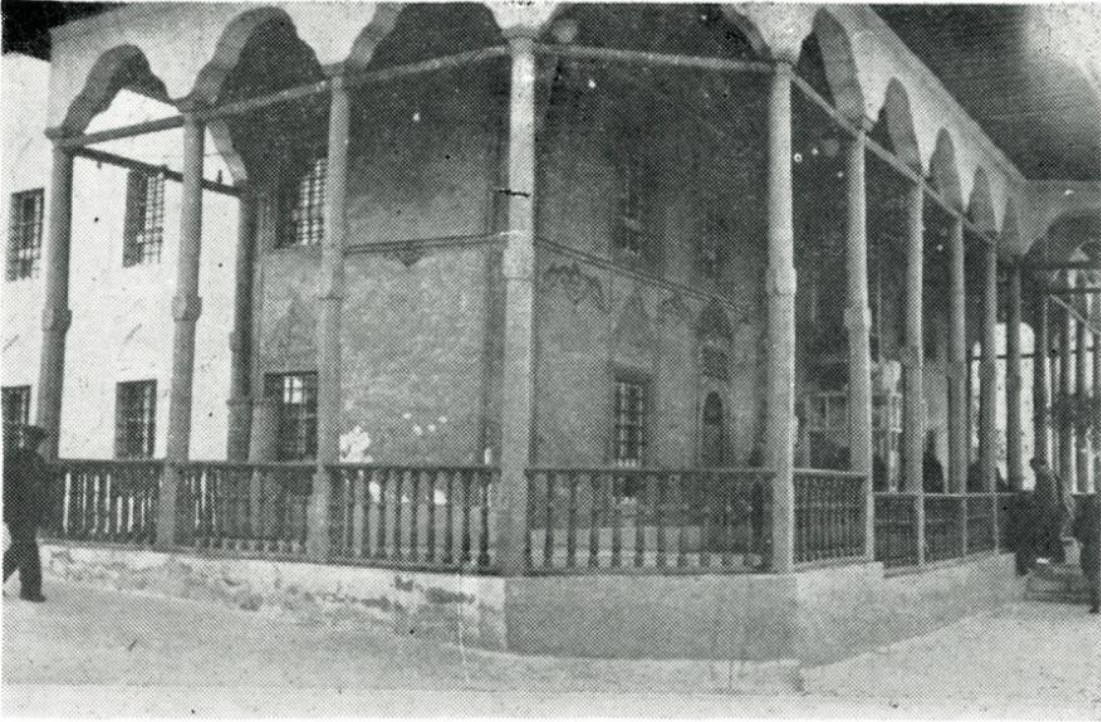

Fotoğraf-256: Söke Hacı Ziya Bey Cami iç görünümü

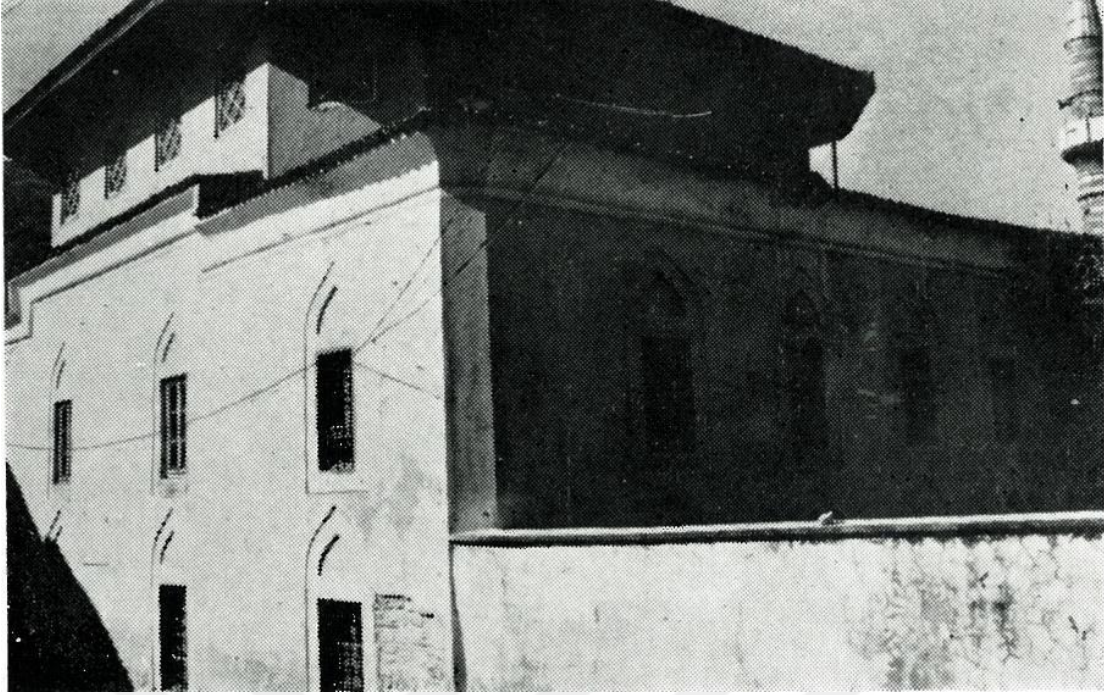
(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

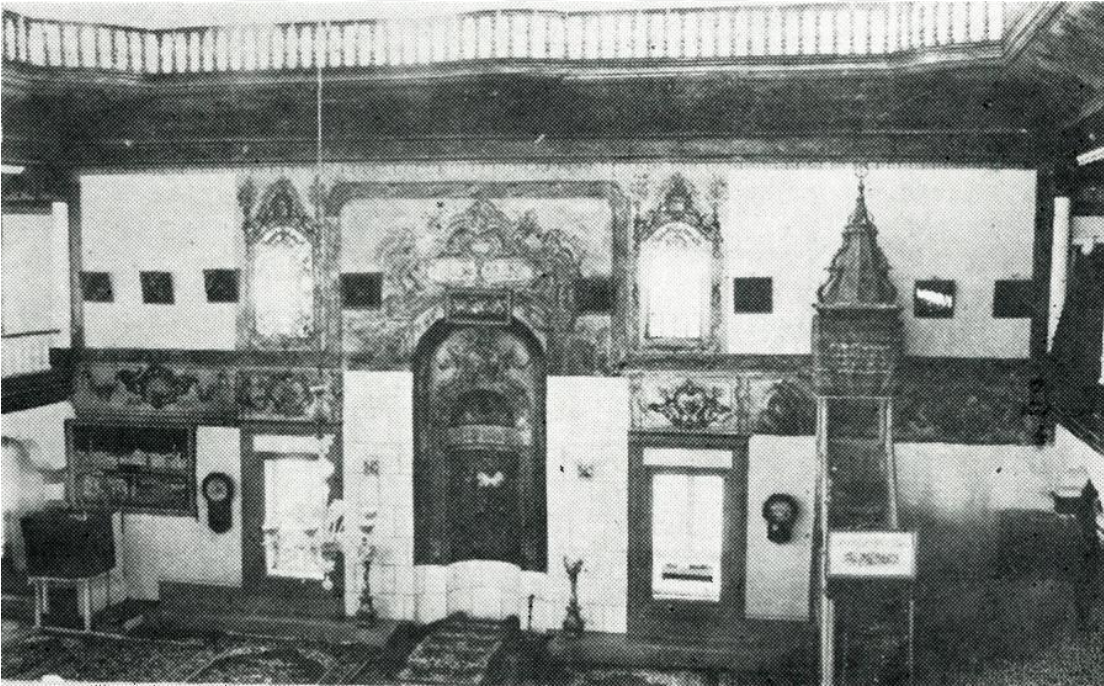
Fotoğraf-257: Söke Hacı Ziya Bey Cami süslemesi
(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

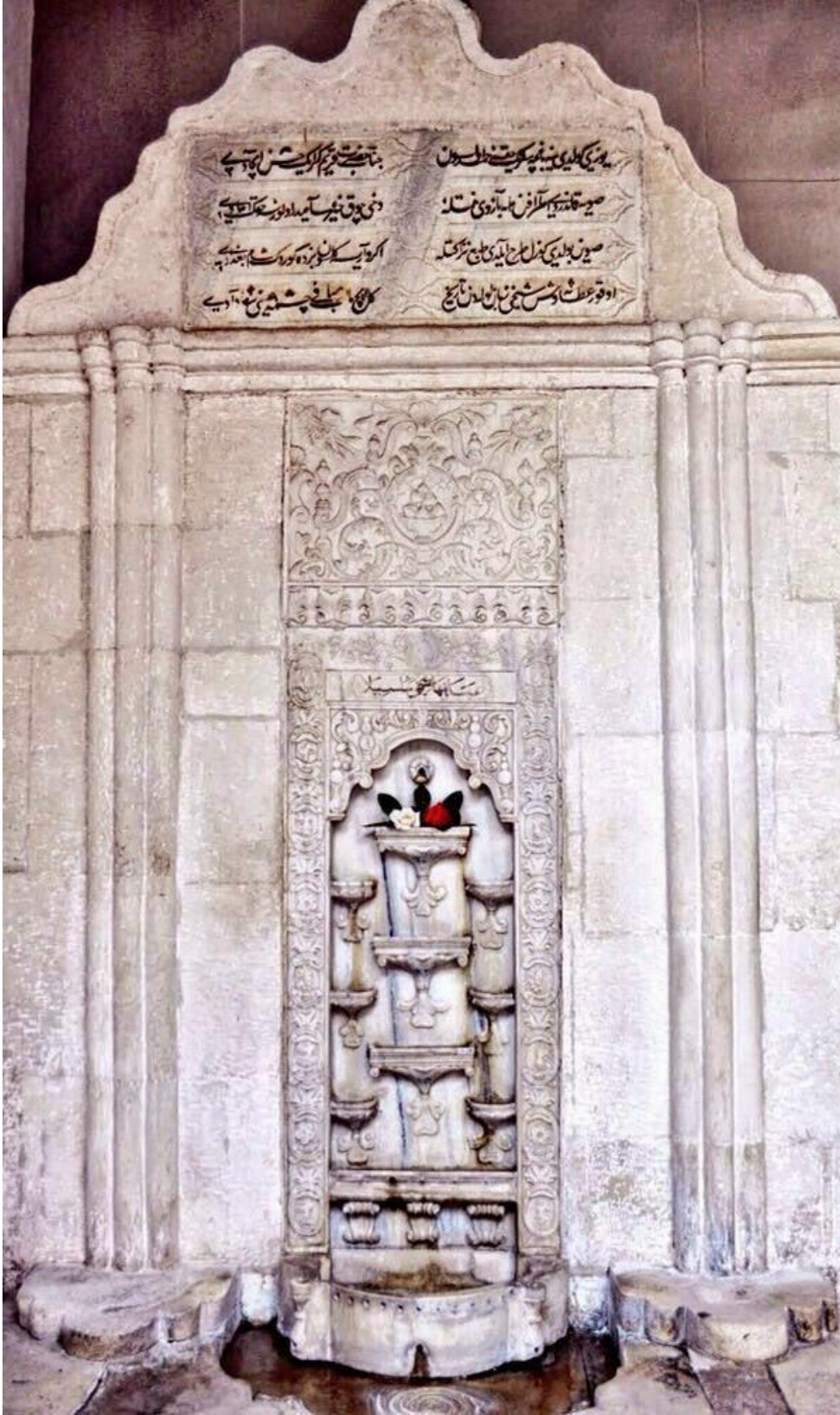
Fotoğraf-258: Soma Hızır Bey Cami ön revakı (R. ARIK'tan)

Fotoğraf-259: Soma Hızır Bey Cami güneydoğu cephesi (R. ARIK'tan)

Fotoğraf-260: Soma Hızır Bey Cami harim (R. ARIK'tan)

Fotoğraf-261: Kırım Gözyaşı çeşmesi (<http://edalisin.blogspot.com.tr/2014/11/gozyasi-cesmesi.html>)

Fotoğraf-262: Aydın Nasuh Paşa (Zincirli) Hanı genel görünümü
 ((<http://www.aydin hedef.com.tr/guncel/01/09/2015/zincirli-han-icin-ihale-yapilacak/galeri/4'den>))

Fotoğraf-263: Aydın Nasuh Paşa (Zincirli) Hanı avlusu
 ((<http://www.aydin hedef.com.tr/guncel/01/09/2015/zincirli-han-icin-ihale-yapilacak/galeri/4'den>))

Fotoğraf-264: Aydın Nasuh Paşa (Zincirli) Hanı avlusu
(<http://www.vizyondogaltas.com/frmProjectDetail.aspx?PRID=5>'dan)

Fotoğraf-265: Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı
(http://www.sehiralem.com/Aydin/Kusadasi/Tarihi_Yerler/28/Kusadasi-Kervansaray---okuz-Mehmet-Pasa-Kervansarayi.html'den)

Fotoğraf-266: Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı ön cephesi
(http://www.sehiralem.com/Aydin/Kusadasi/Tarihi_Yerler/28/Kusadasi-Kervansaray---okuz-Mehmet-Pasa-Kervansarayi.html'den)

Fotoğraf-267: Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansaray avlusu
(http://www.sehiralem.com/Aydin/Kusadasi/Tarihi_Yerler/28/Kusadasi-Kervansaray---okuz-Mehmet-Pasa-Kervansarayi.html'den)

Fotoğraf- 268: Donduran Ayan Dönemi Kulesi
(<http://arkeolojigezginleri.blogspot.com.tr/2014/08/aydinda-ayan-kuleleri.html>'den)

Fotoğraf-269: Donduran Ayanlık Dönemi Kulesi
(<http://arkeolojigezginleri.blogspot.com.tr/2014/08/aydinda-ayan-kuleleri.html>'den)

Fotoğraf-270: Arpaz Beyler Konağı ve Kulesi

Fotoğraf-271: Arpaz Beyler Konağı ve Kulesi

Fotoğraf-272: Arpaz Beyler Konağı ve Kulesi

Fotoğraf-273: Arpaz Beyler Kulesi

Fotoğraf-274: Söke İlyas Ağa Cami Ahşap Kapısı
(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

Fotoğraf-275: Söke Hacı Ziya Bey Cami mihrabı
(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

Fotoğraf-276: Soma Hızır Bey Cami mihrabı (R. ARIK'tan)

Fotoğraf-277: Aydın Ramazan Paşa Cami minberi

Fotoğraf-278: İzmir Hisar Cami minberi (Mustafa Cambaz'dan)

Fotoğraf-279: İzmir Hisar Cami minberi (Mustafa Cambaz'dan)

Fotoğraf-279: İzmir Hisar Cami minberi (Mustafa Cambaz'dan)

Fotoğraf-280: Söke İlyas Ağa Cami minberi
(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

Fotoğraf-281: Söke Hacı Ziya Bey Camii minberi
(http://www.ebruliturizm.com.tr/egedeki_tac_mahal_ve_donemsel_uc_ornek-album245.html'den)

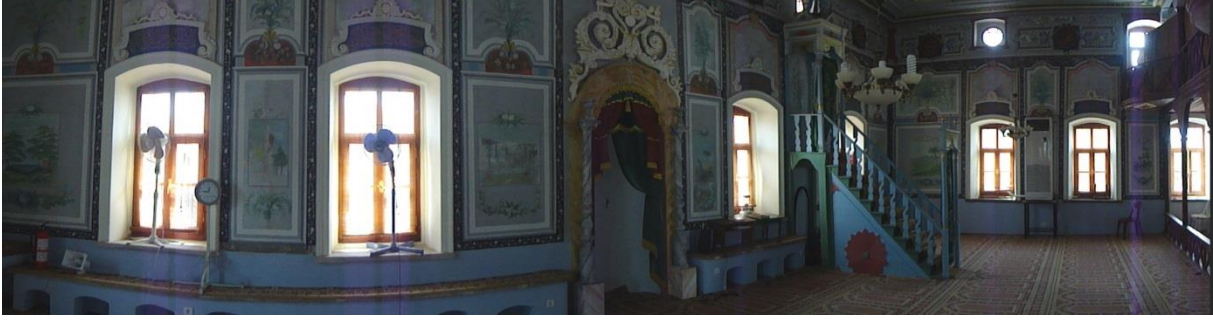

Fotoğraf-282: Söke Hacı Ziya Bey Camii minberi (Şükrü Tül'den)

Fotoğraf-283: Burhaniye Şahinler Köyü Camii (H. Sözlü'den)

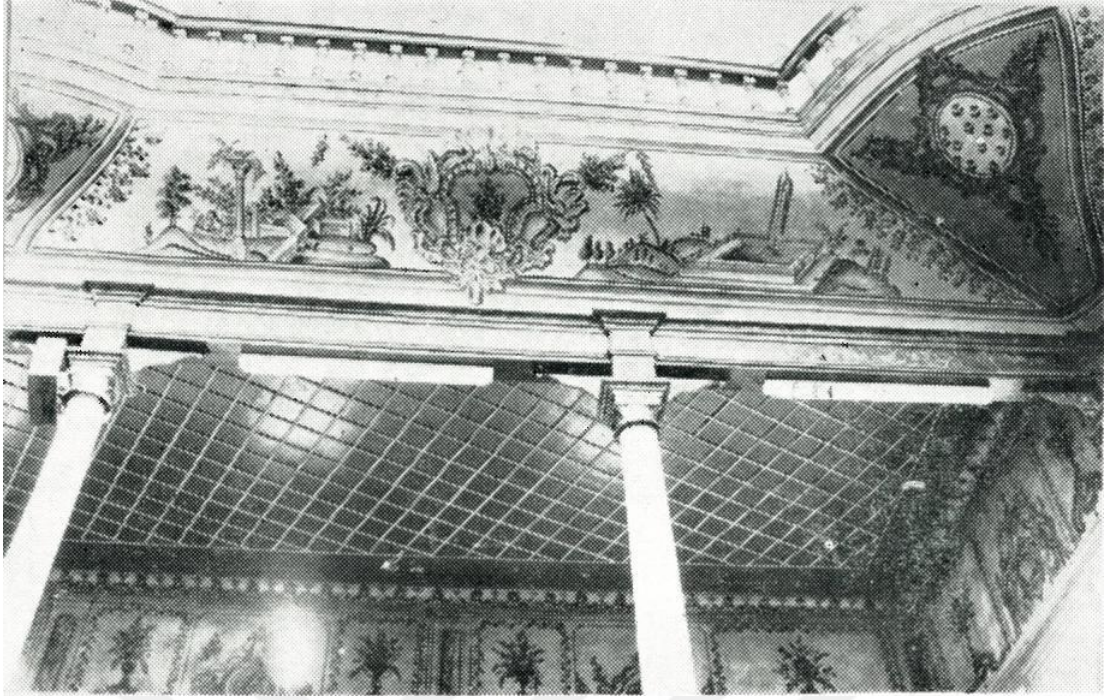

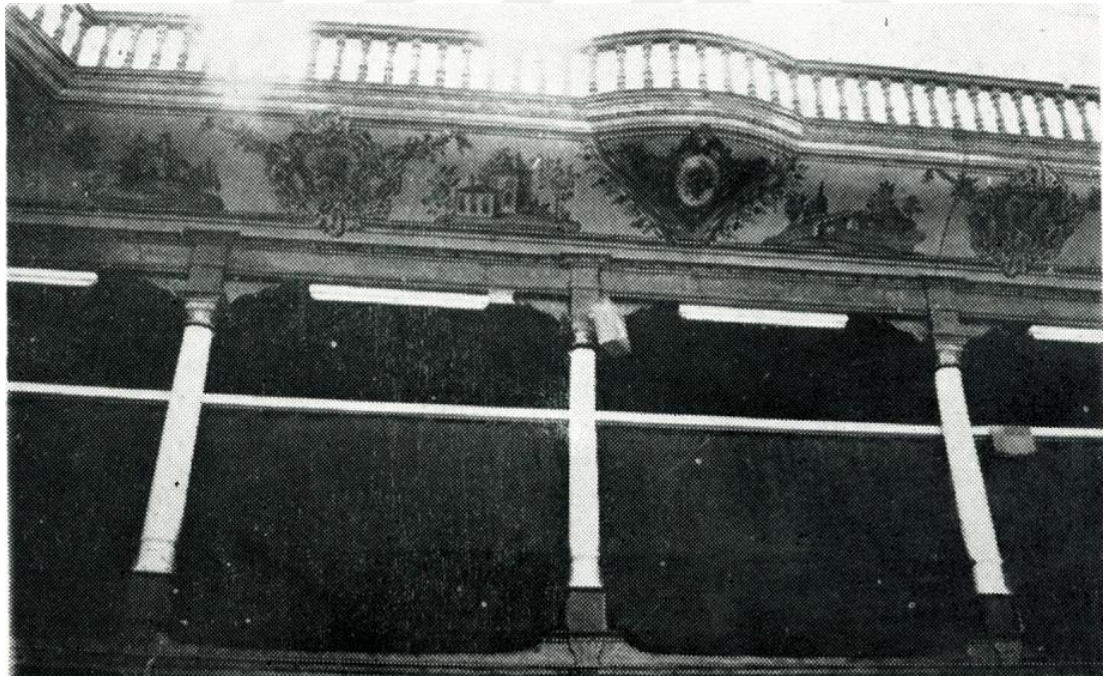
Fotoğraf-284: Burhaniye Şahinler Köyü Cami (H. Sözlü'den)

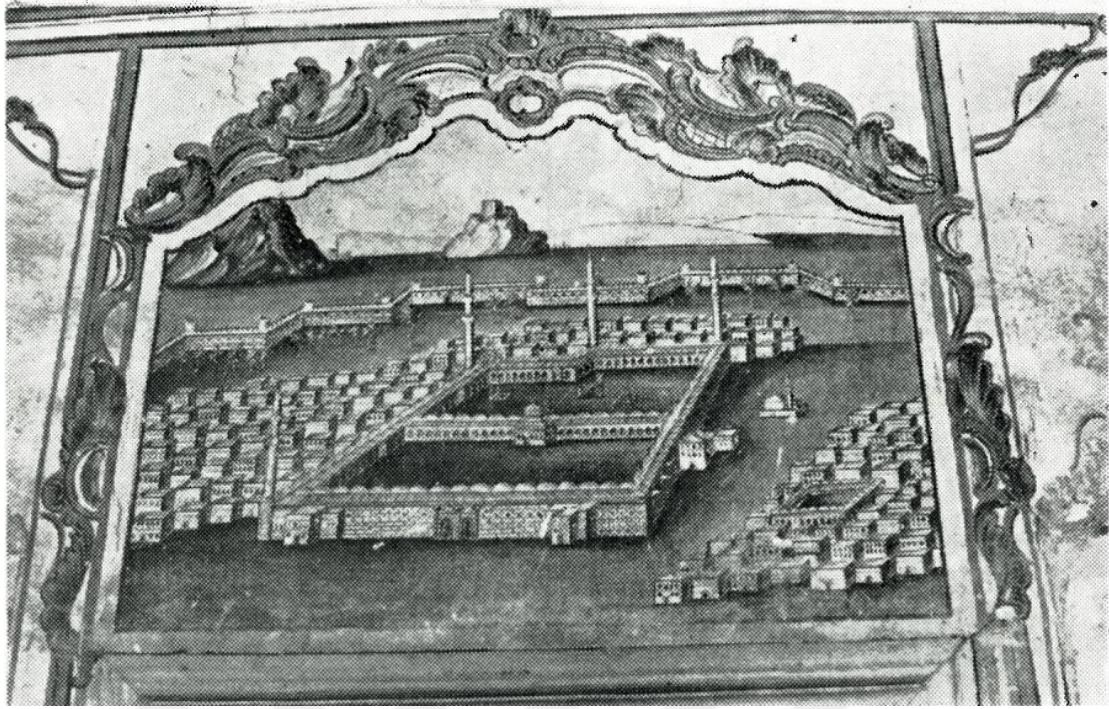
Fotoğraf-285: Soma Hızır Bey Cami mihrap detayı (R. ARIK'tan)

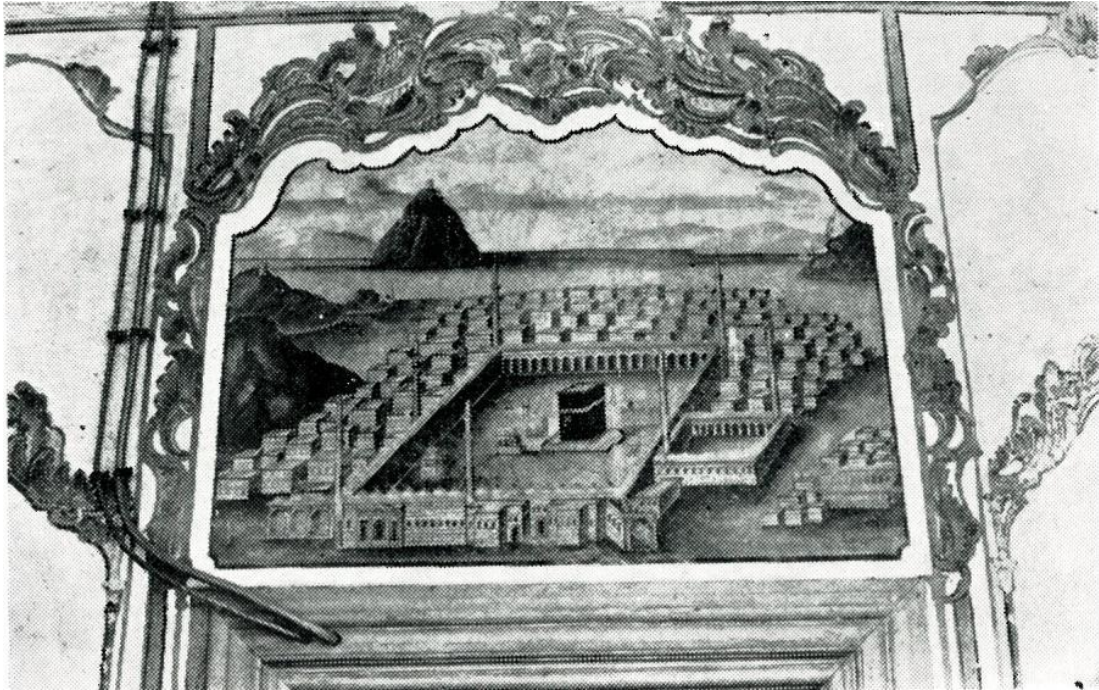
Fotoğraf-287: Soma Hızır Bey Cami harim iç tasvirleri (R. ARIK'tan)

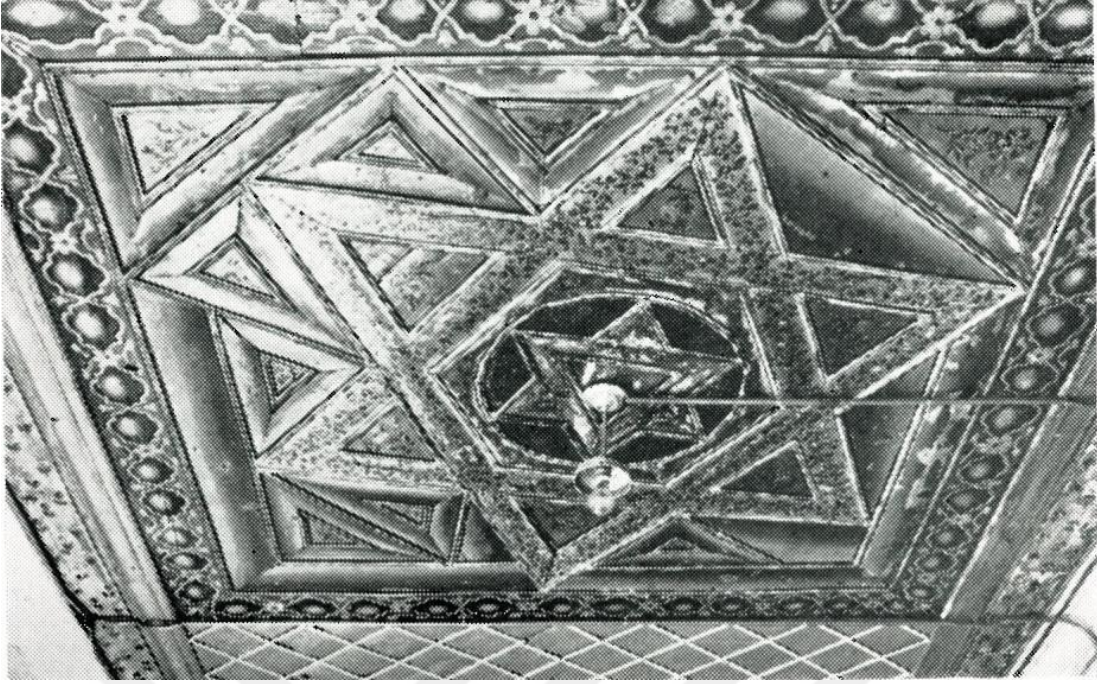
Fotoğraf-288: Soma Hızır Bey Cami harim iç tasvirleri (R. ARIK'tan)

Fotoğraf-289: Soma Hızır Bey Cami harim Medine tasviri (R. ARIK'tan)

Fotoğraf-290: Soma Hızır Bey Cami Mekke tasviri (R. ARIK'tan)

Fotoğraf-291: Soma Hızır Bey Cami tavan göbeği süslemesi (R. ARIK'tan)

Fotoğraf-292: Denizli Yazır Köy Cami harim süslemeleri
(<http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=http://emlakkulisi.com/resim/orjinal/>)

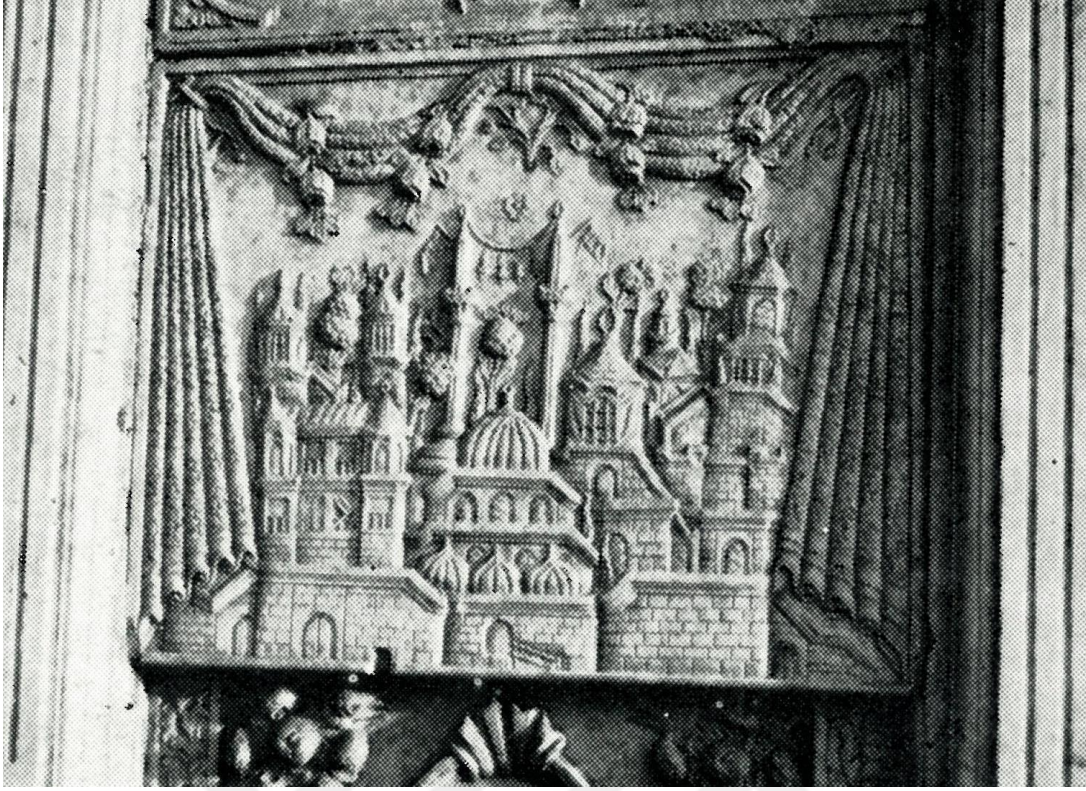
Fotoğraf-293: Denizli Yazır Köy Cami harim süslemeleri
 (<http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=http://emlakkulisi.com/resim/orjinal/>)

Fotoğraf-294: Denizli Yazır Köy Cami harim süslemeleri
 (<http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=http://emlakkulisi.com/resim/orjinal/>)

Fotoğraf-295: İzmir Dönertaş Sebili (<http://olympic35.blogspot.com.tr/2014/04/izmir-donertas-sebili.html>)

Fotoğraf-296: İzmir Dönertaş Sebili mimari tasvirler (Rüçhan Arık'tan)

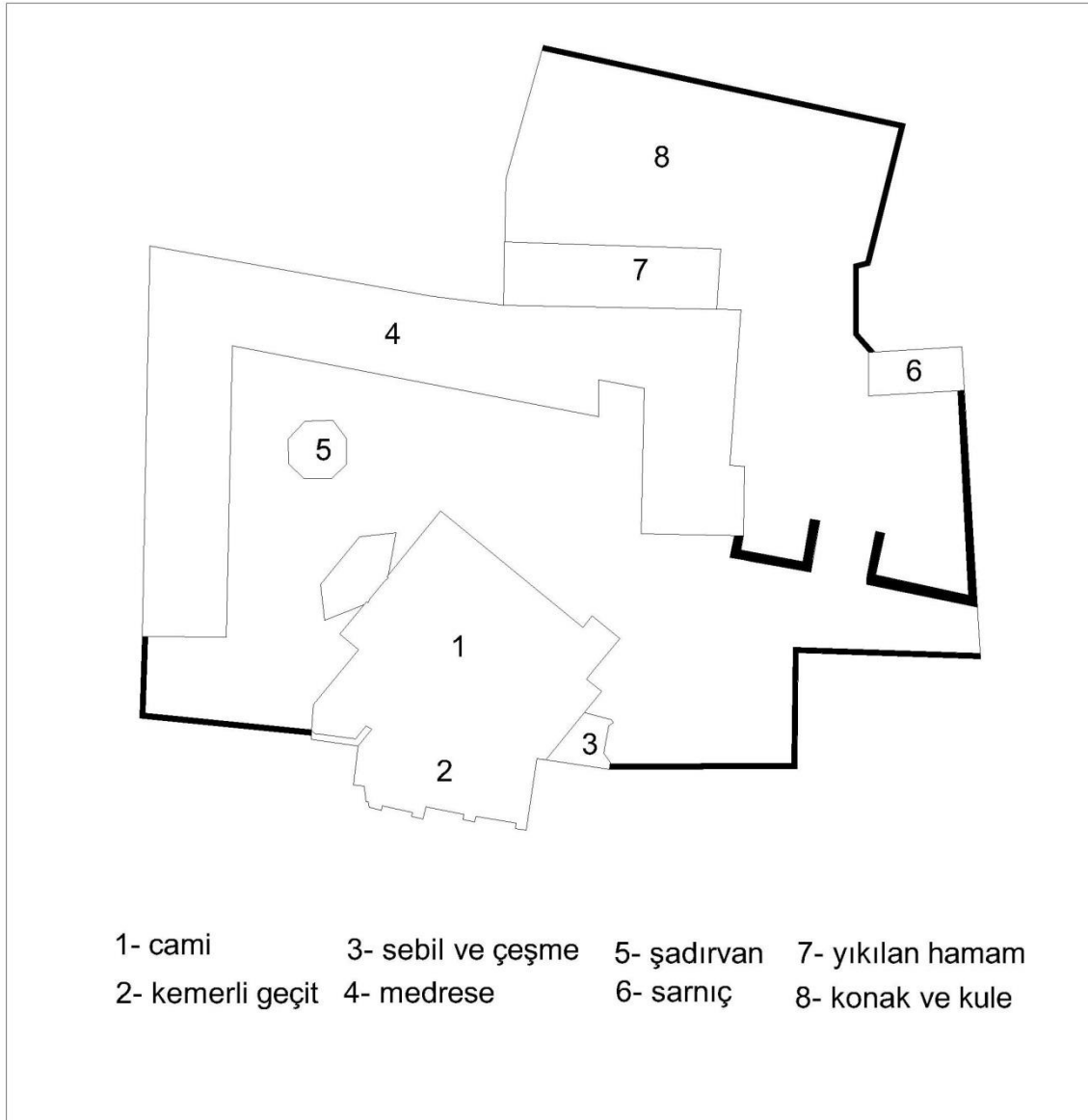
Fotoğraf-297: İzmir Gaffarzade Sebili ve Çeşmesi (<http://www.izmirturtatil.com/producttour-kentinkalbinezananbiryol-241>)

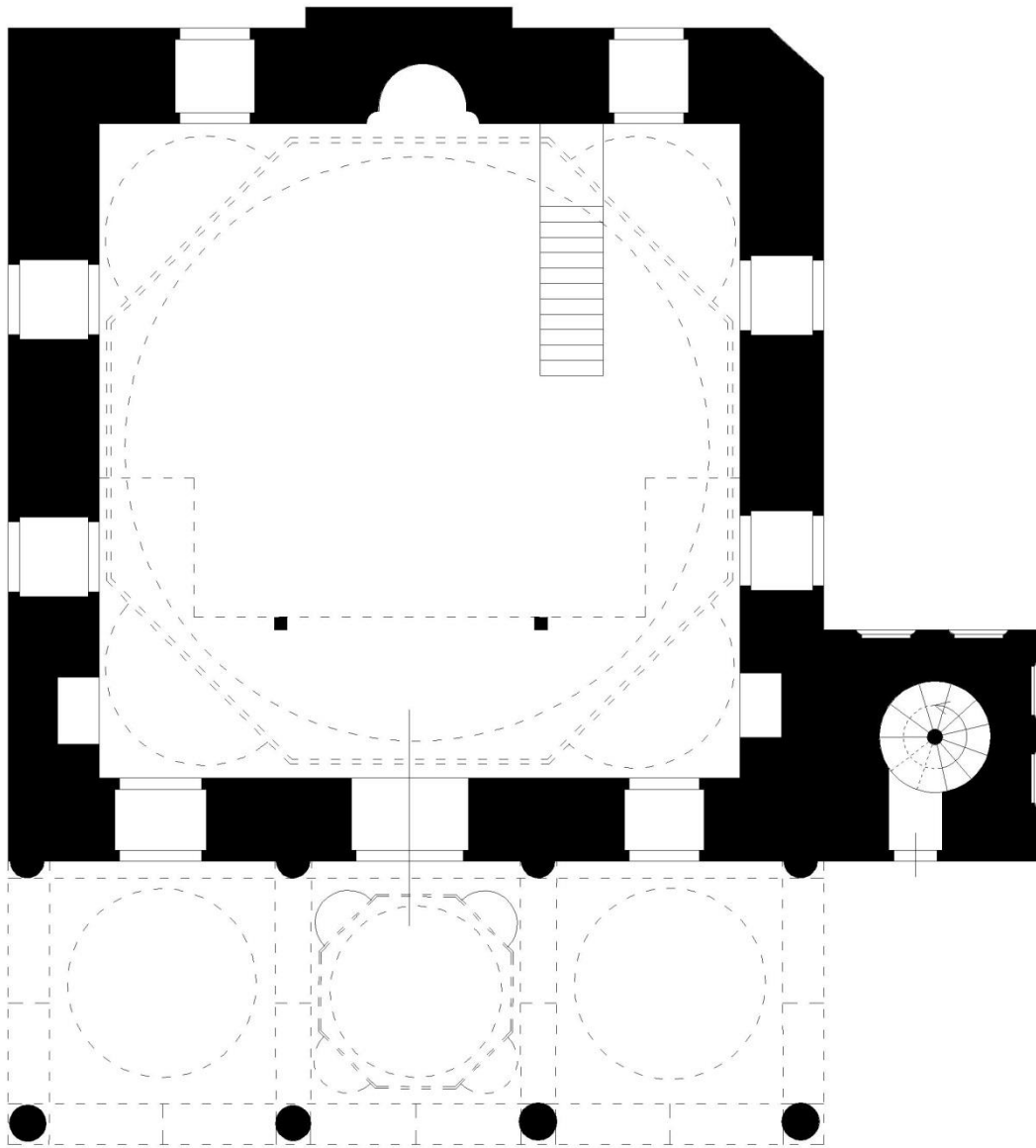

Fotoğraf-298: İstanbul İbrahim Paşa Sebili (www.mustafacambaz.com)

13.1 Çizimler

Çizim-1: Abdülaziz Efendi Külliyesi vaziyet planı

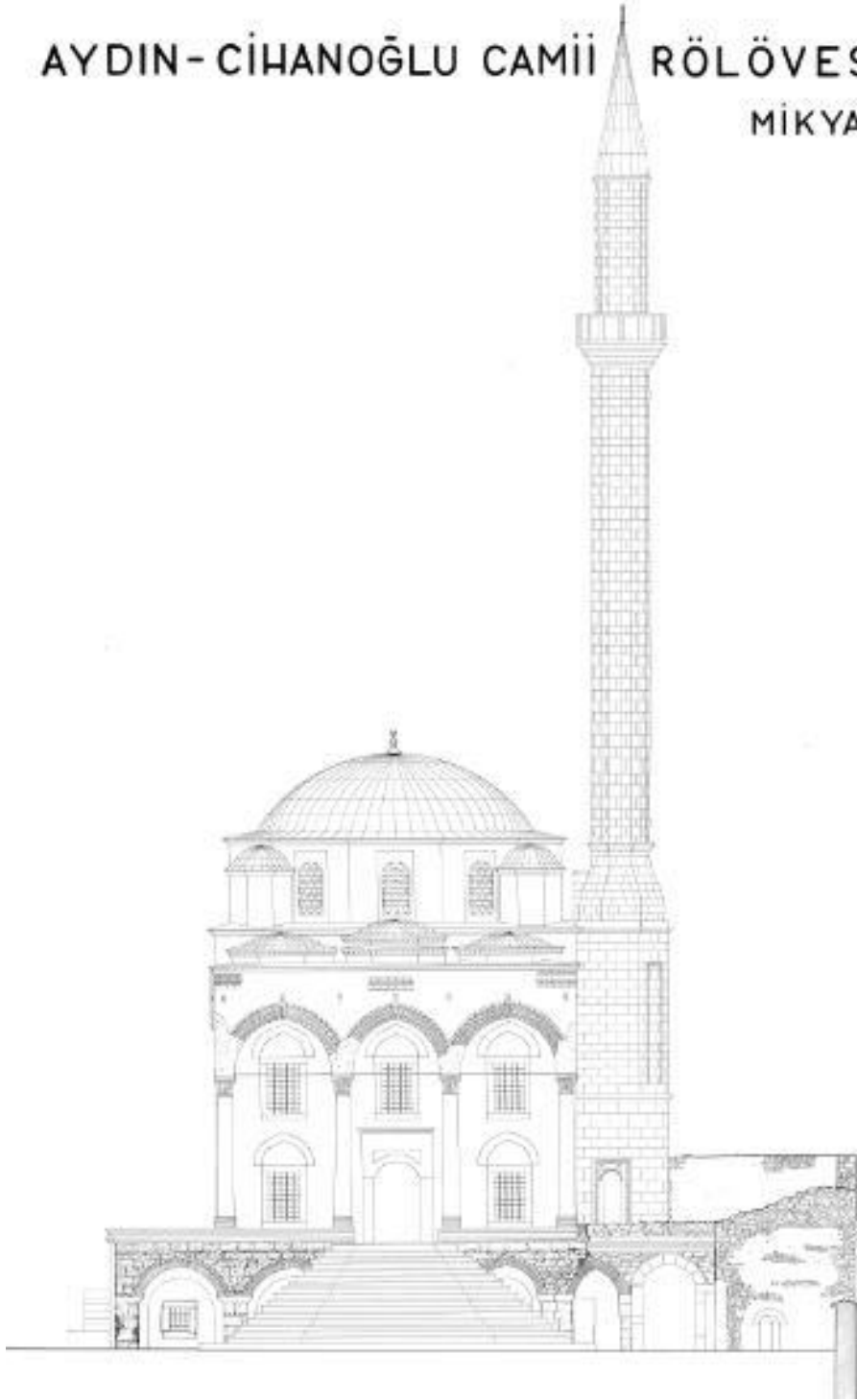
0 1 2 3 4 5 M

İLKER GÜMÜŞ
12.05.2014

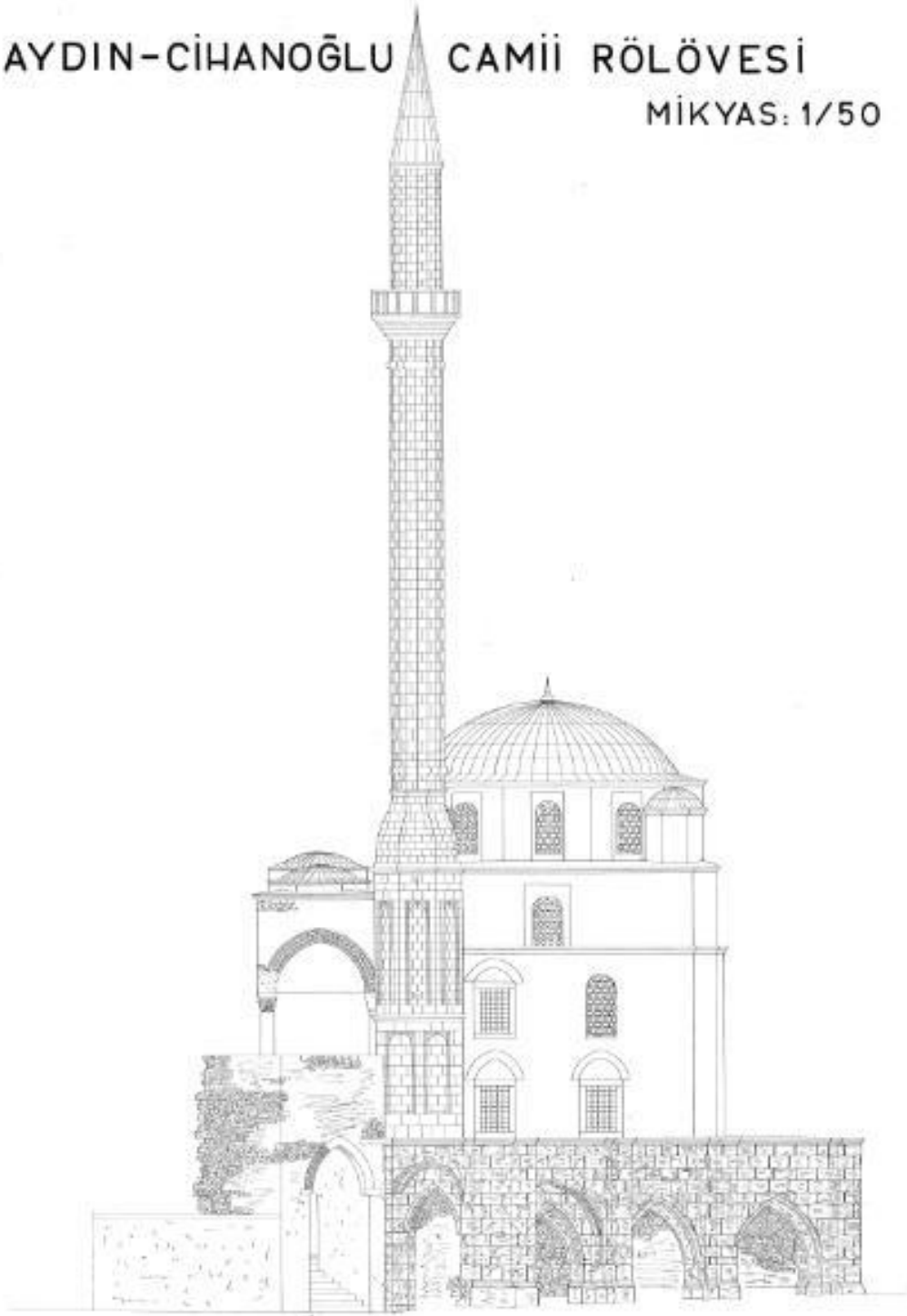
Çizim-2: Abdülaziz Efendi Camii zemin kat planı

AYDIN - CİHANOĞLU CAMİİ RÖLÖVESİ
MİKYAS : 1/50

Çizim-3: Abdülaziz Efendi Cami kuzey kesit planı (VGM'den)

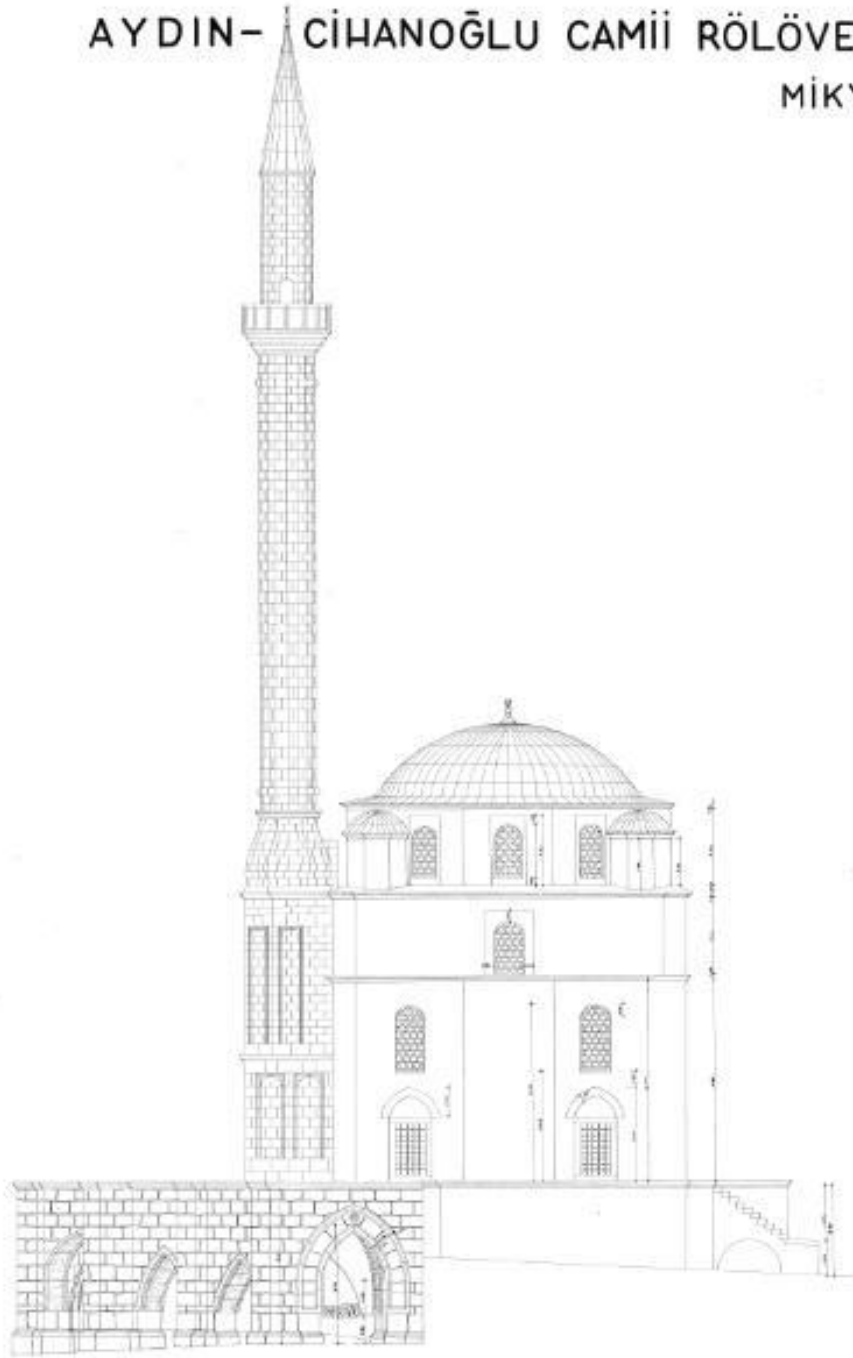
AYDIN-CİHANOĞLU CAMİİ RÖLÖVESİ
MİKİYAS: 1/50

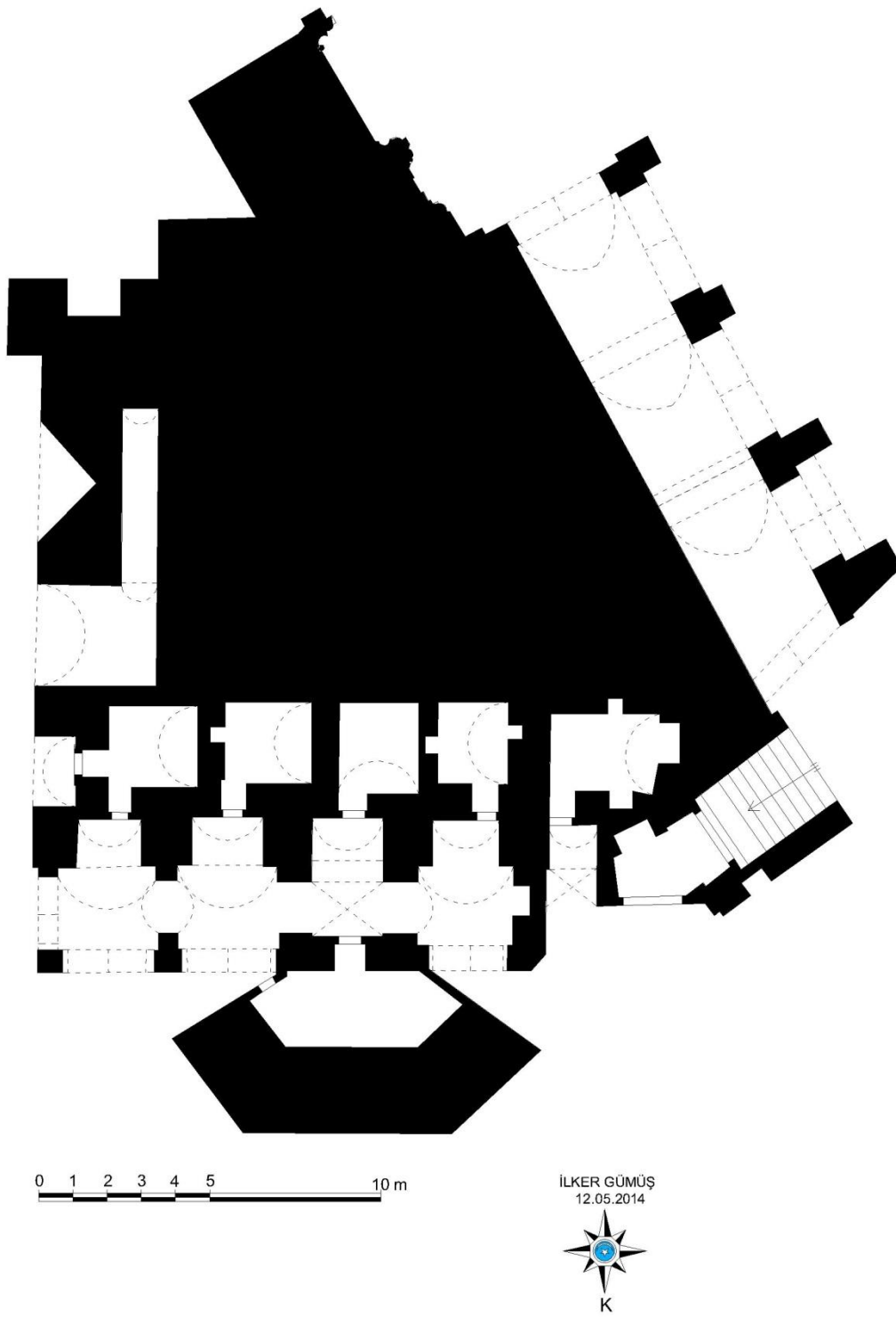
Çizim-4: Abdülaziz Efendi Cami batı kesit planı (VGM'den)

AYDIN- CİHANOĞLU CAMİİ RÖLÖVESİ

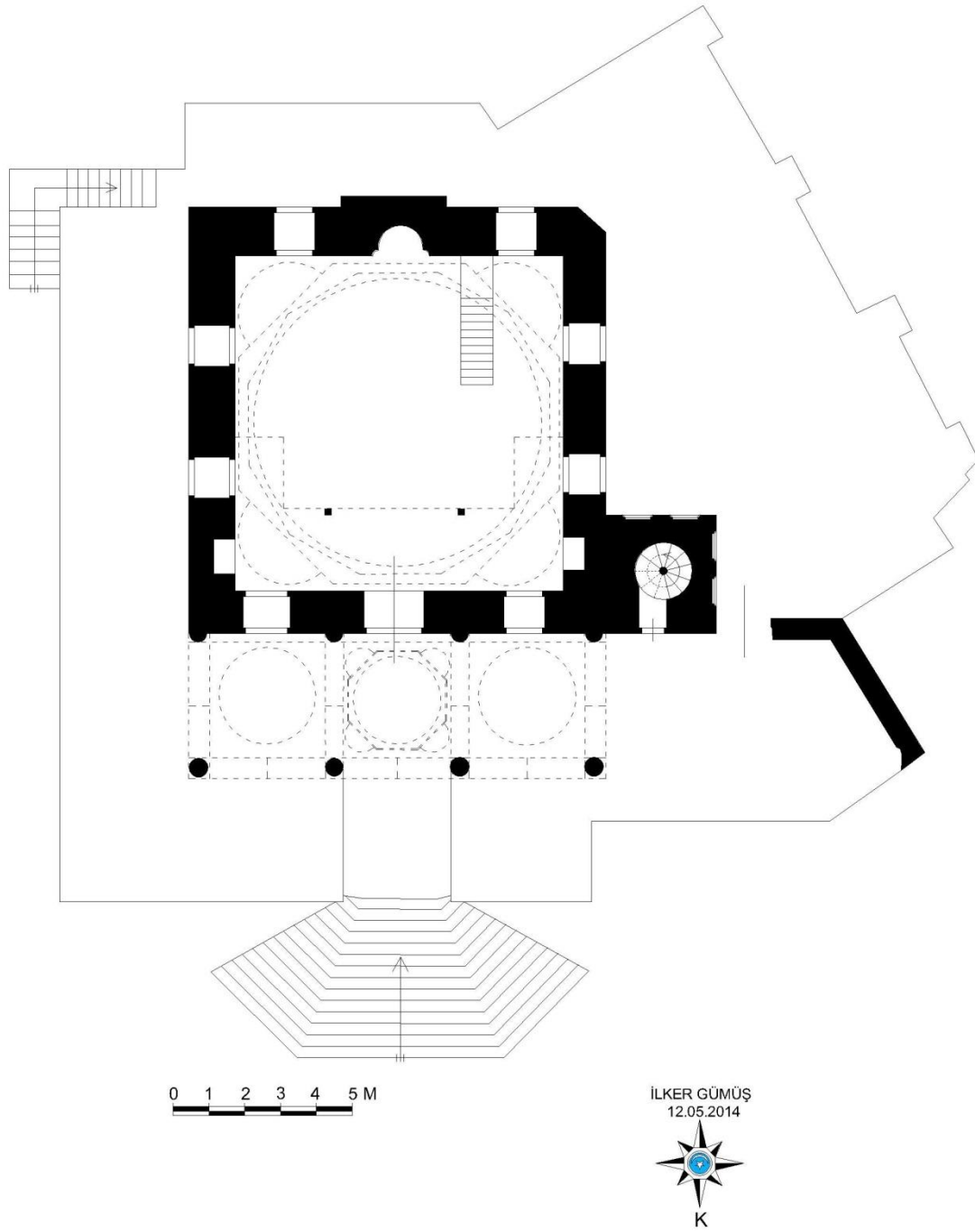
MİKİYAS:1/50

Çizim-5: Abdülaziz Efendi Cami güney kesit planı (VGM'den)

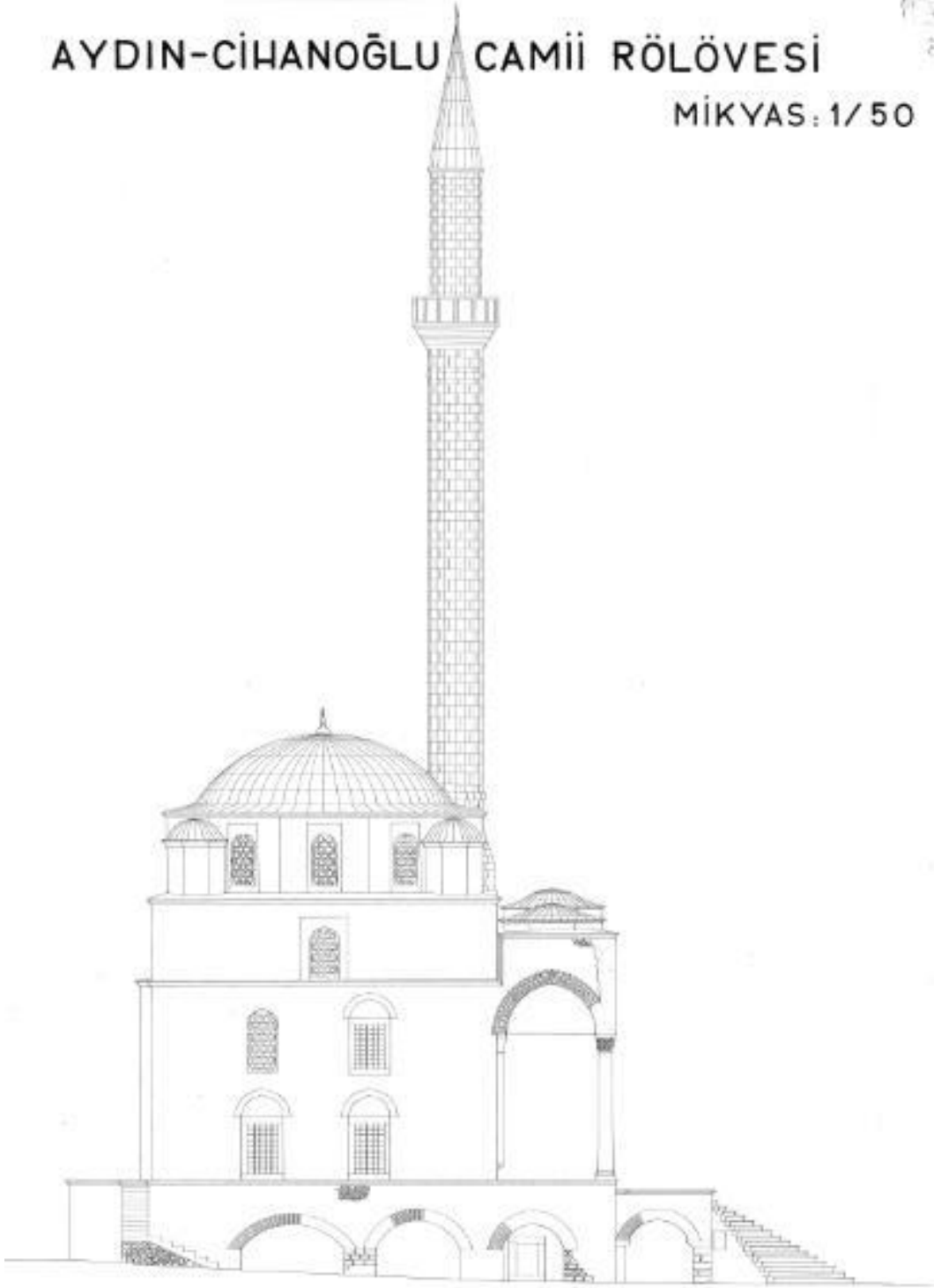
Çizim-6: Abdülaziz Efendi Cami Platform zemin planı (VGM'den işlenerek)

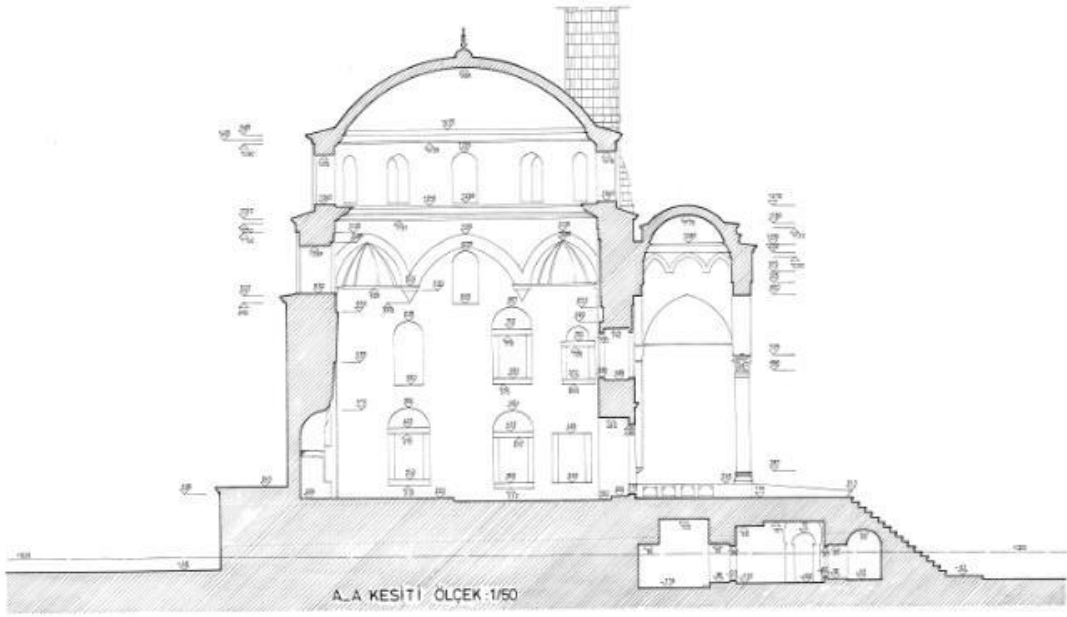
Çizim-7: Abdülaziz Efendi Camii zemin planı ve platform üzerindeki konumu

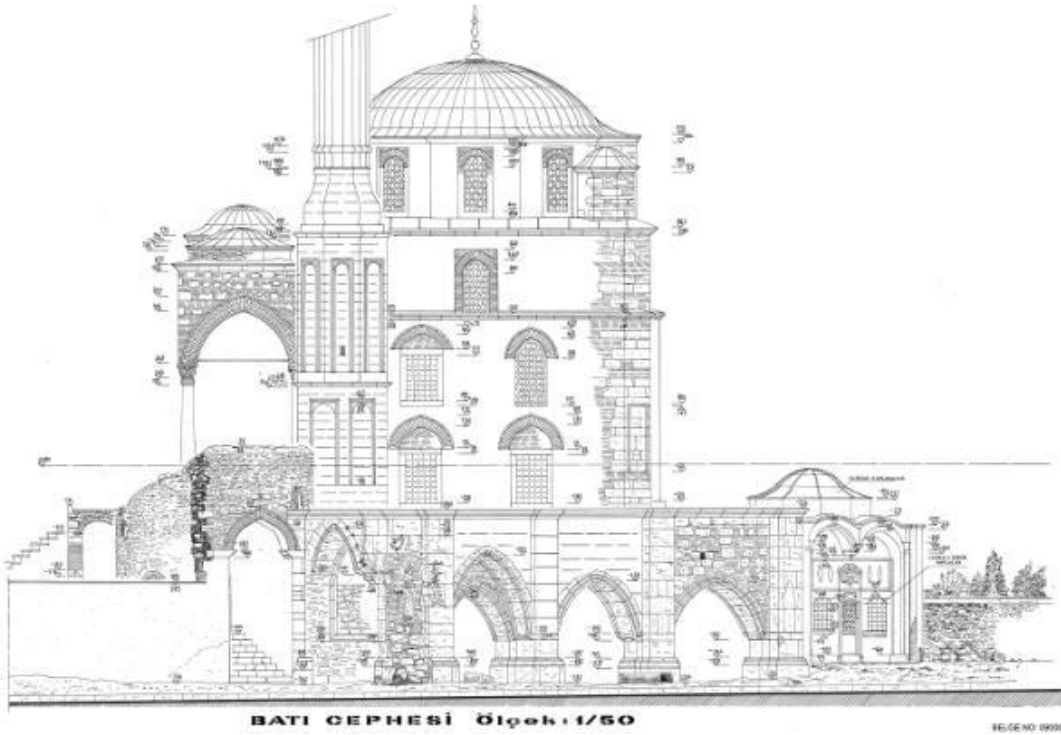
AYDIN-CİHANOĞLU CAMİİ RÖLÖVESİ
MİKİYAS: 1/50

Çizim-8: Abdülaziz Efendi Cami doğu cephe kesit planı (VGM'den)

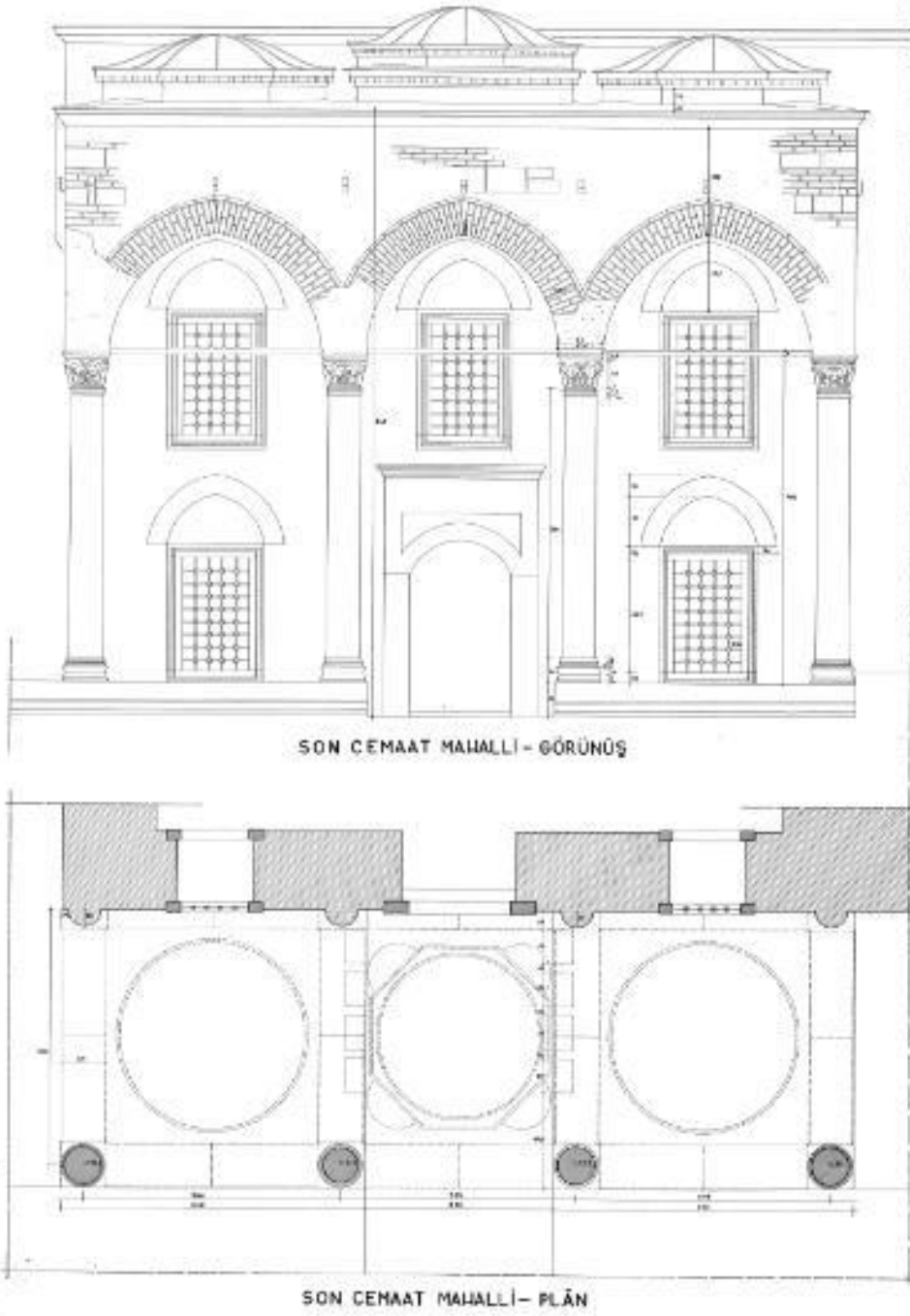

Çizim-9: Abdülaziz Efendi Cami doğu iç kesit planı (VGM'den)

Çizim-10: Abdülaziz Efendi Cami batı cephe kesit planı (VGM'den)

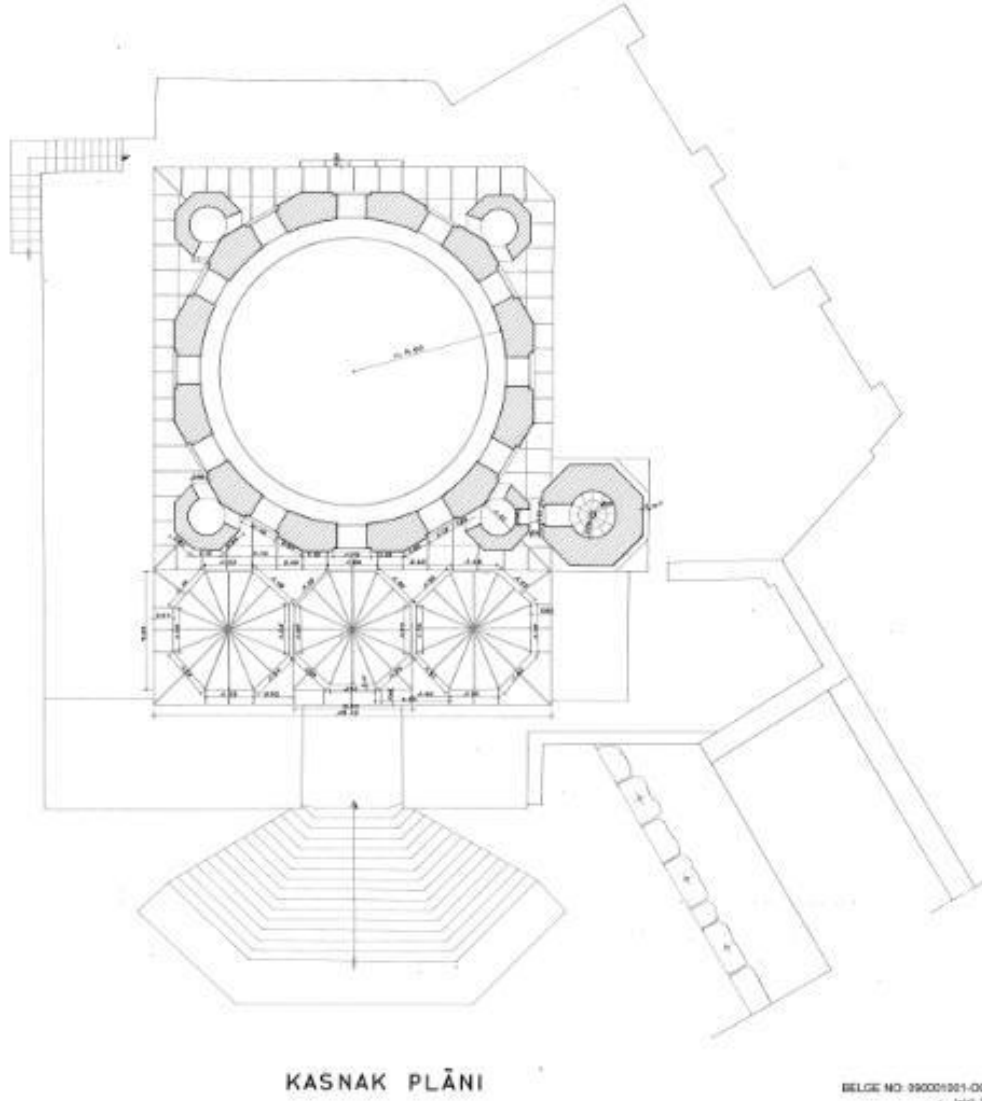
AYDIN CİHANOĞLU CAMİİ RÖLÖVESİ MİK: 1/20

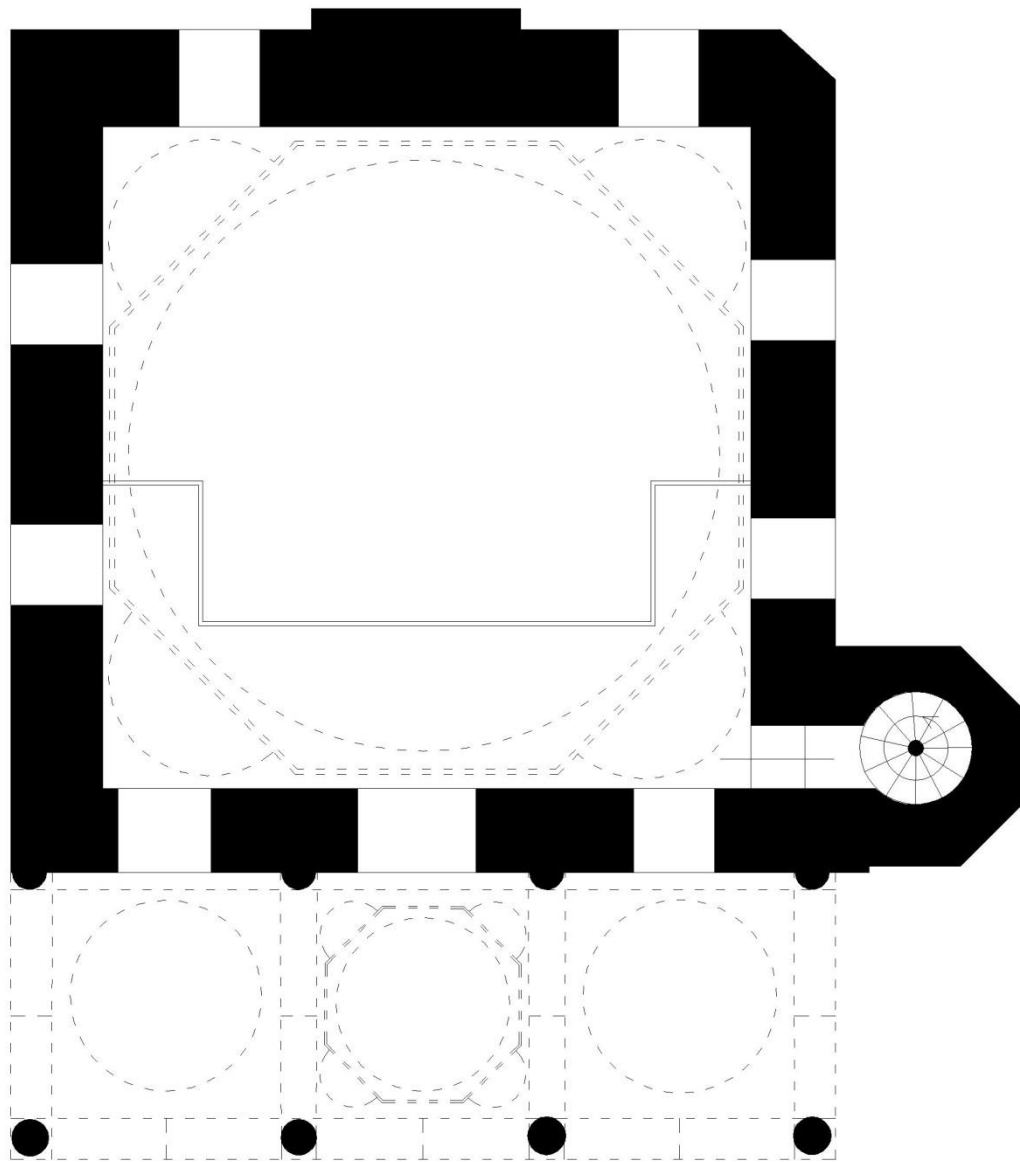
Çizim-11: Abdülaziz Efendi Cami son cemaat revakı kesit planı (VGM'den)

AYDIN - CİHANOĞLU CAMİİ RÖLÖVESİ

MİKYAS: 1/50

Çizim-12: Abdülaziz Efendi Cami kasnak planı (VGM'den)

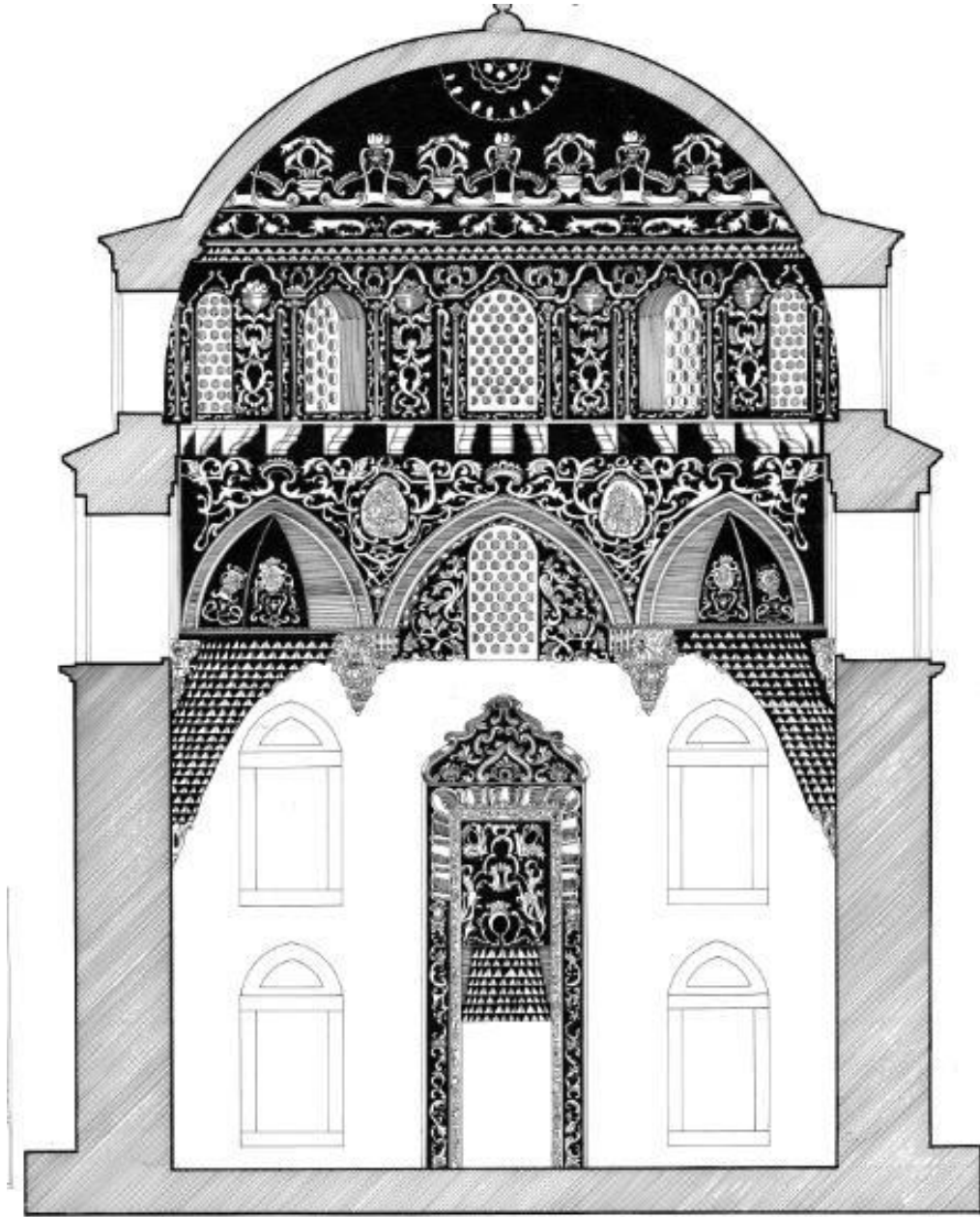

0 1 2 3 4 5 M

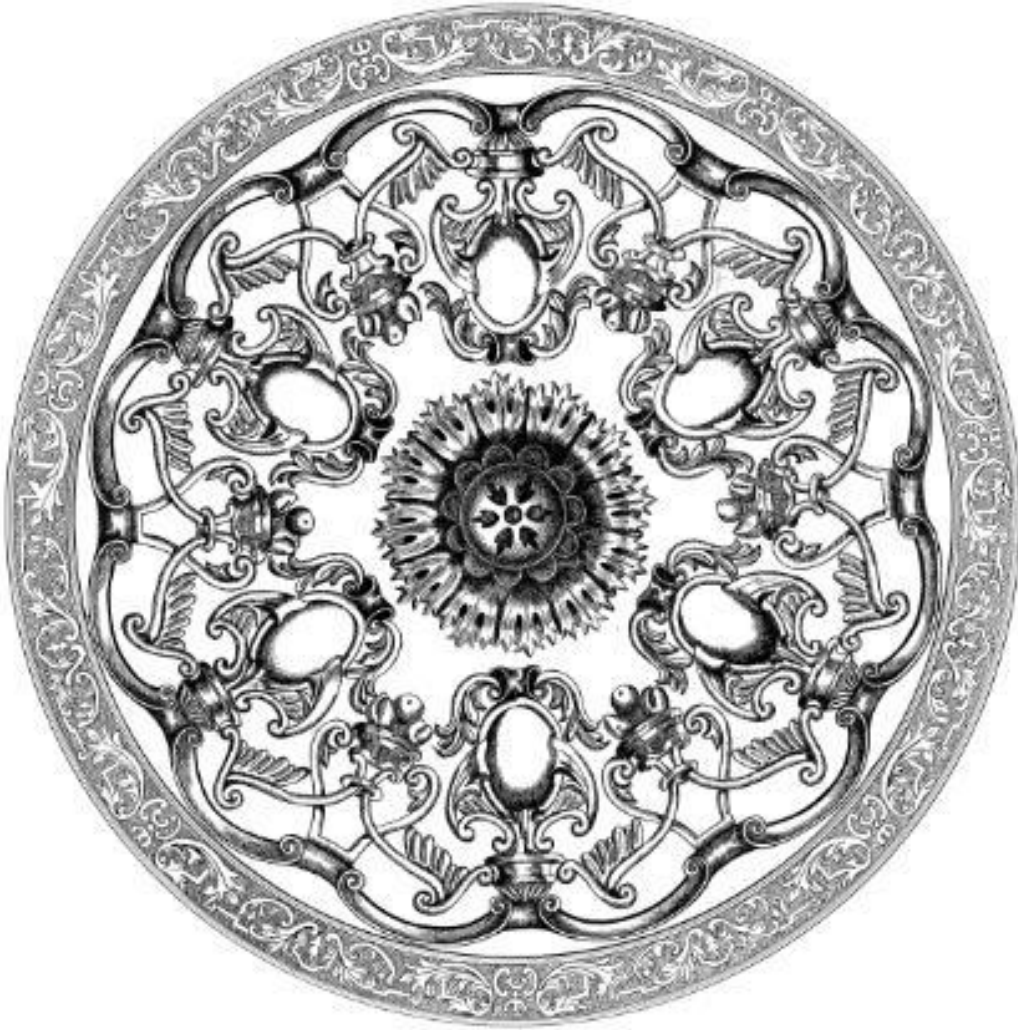
İLKER GÜMÜŞ
12.05.2014

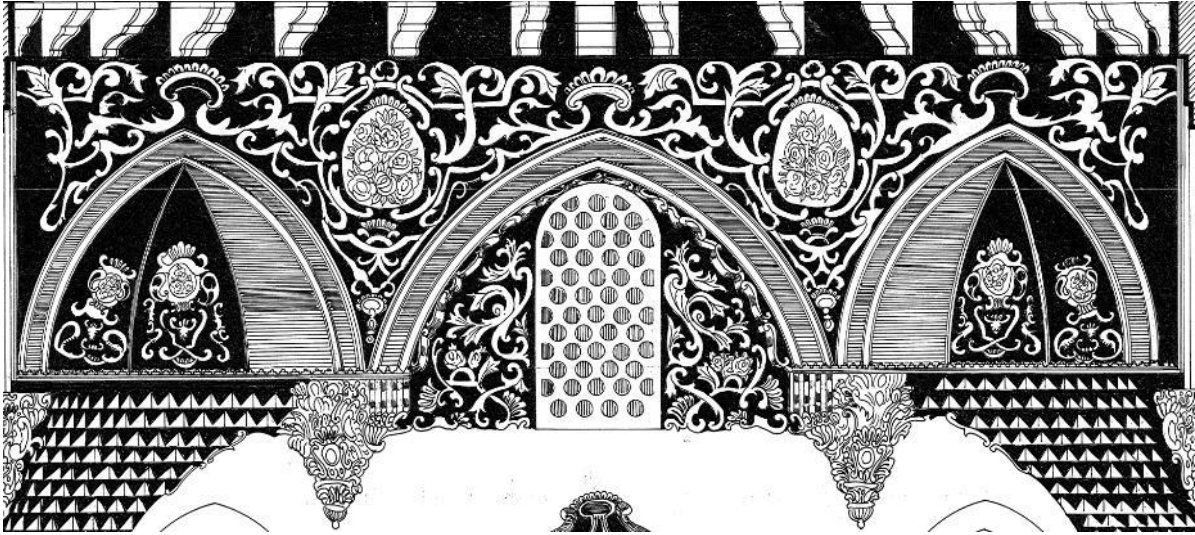
Çizim-13: Abdülaziz Efendi Cami üst kat planı

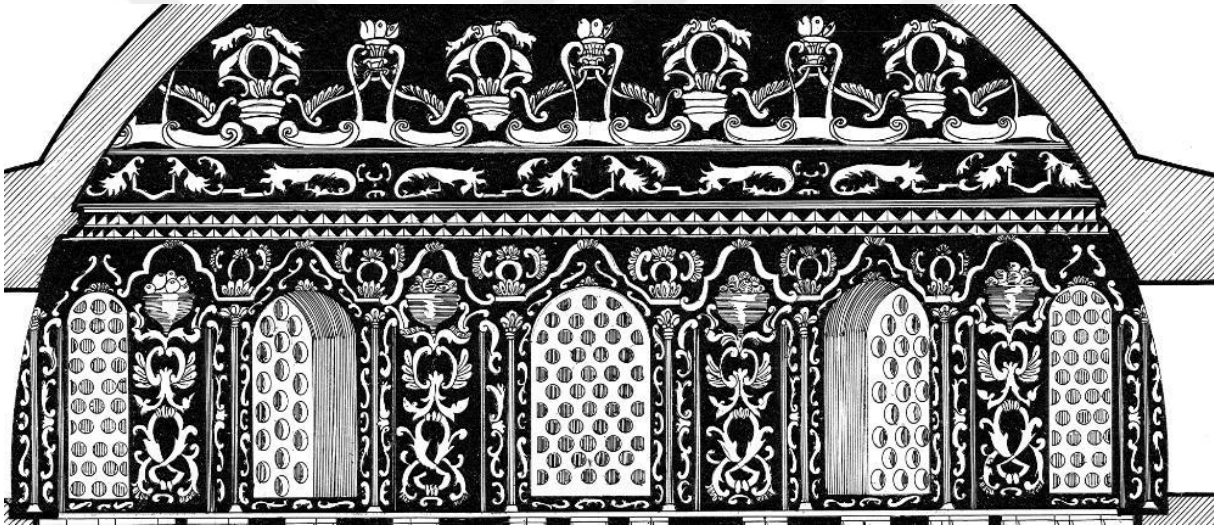
Çizim-14: Abdülaziz Efendi Cami iç tezyinat süslemesi genel (VGM'den)

Çizim-15: Abdülaziz Efendi Cami kubbe süsleme detayı (VGM'den)

Çizim-16: Abdülaziz Efendi Cami kasnak süsleme detayı (VGM'den)

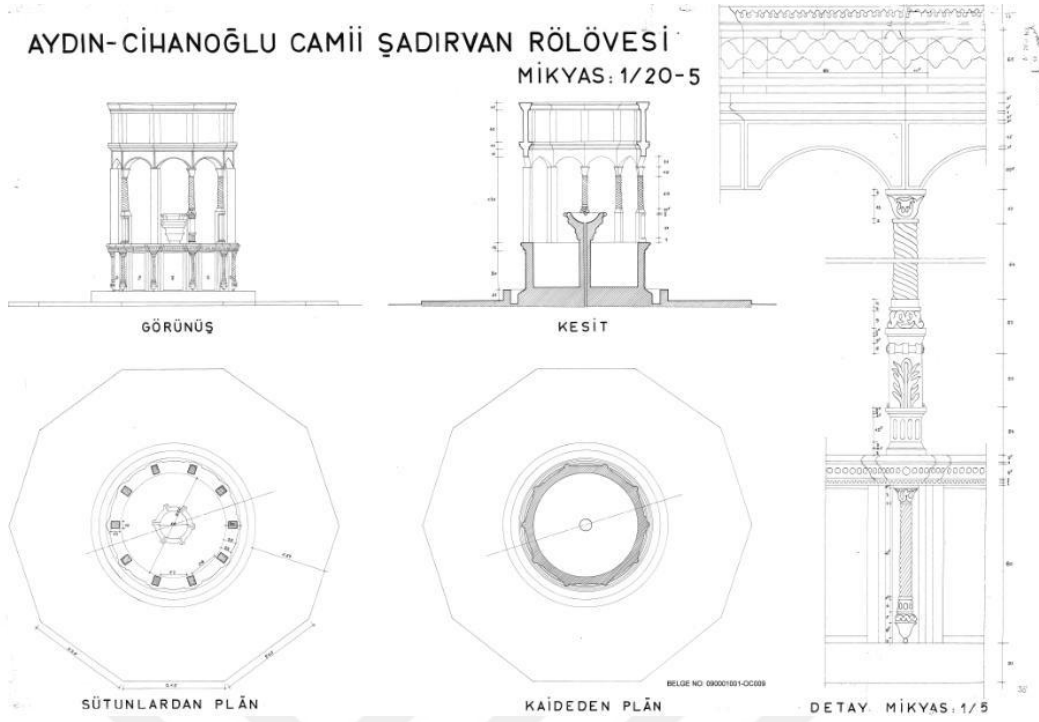

Çizim-17: Abdülaziz Efendi Cami kasnak süsleme detayı 2 (VGM'den)

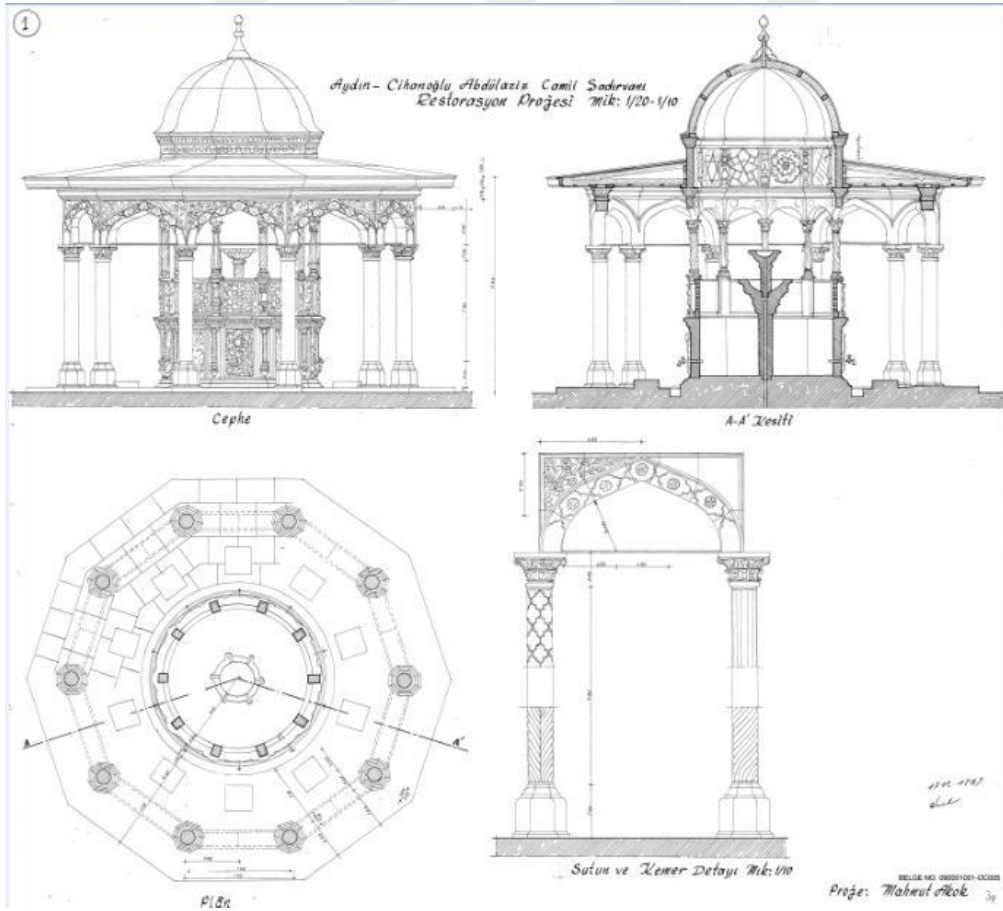

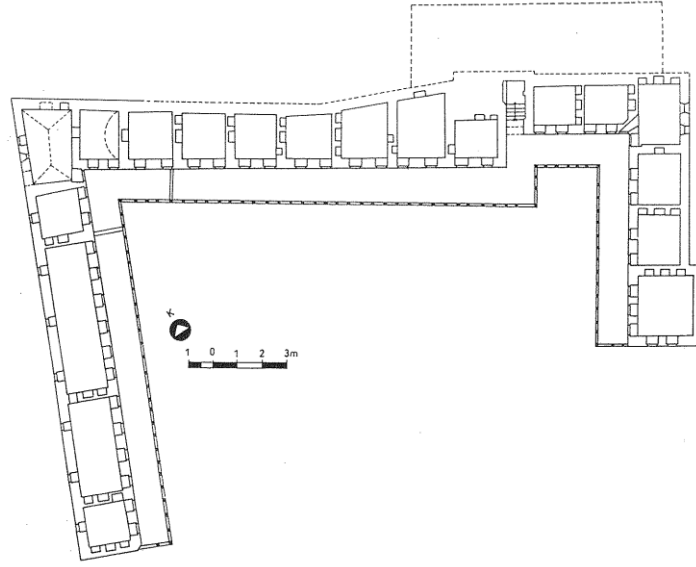
Çizim-18: Abdülaziz Efendi Cami mihrap süslemeleri (VGM'den)

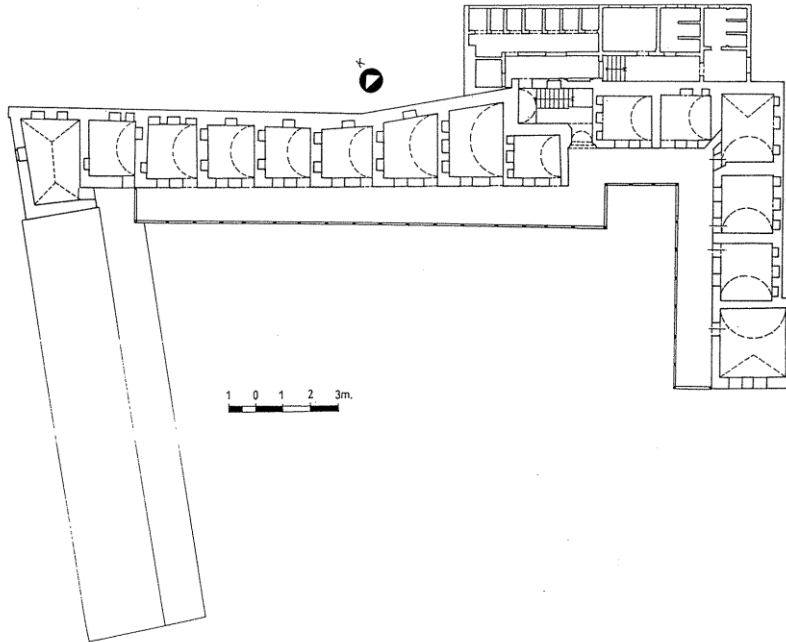
Çizim-19: Abdülaziz Efendi Cami şadırvanı planı ve kesiti (VGM'den)

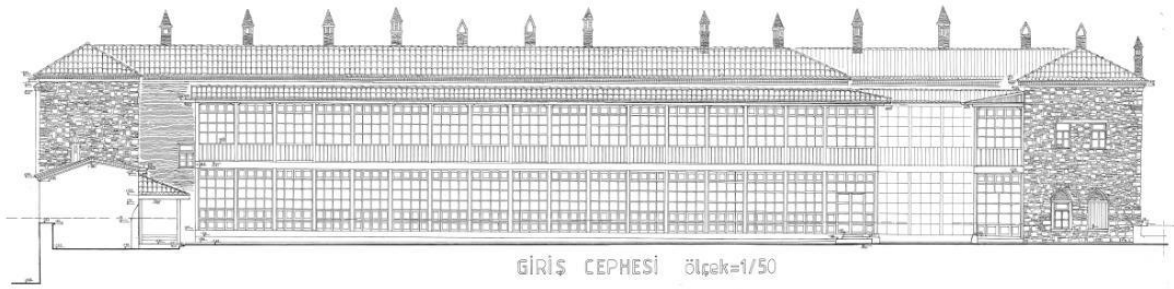
Çizim-20: Abdülaziz Efendi Cami şadırvan süsleme kesit planı (VGM'den)

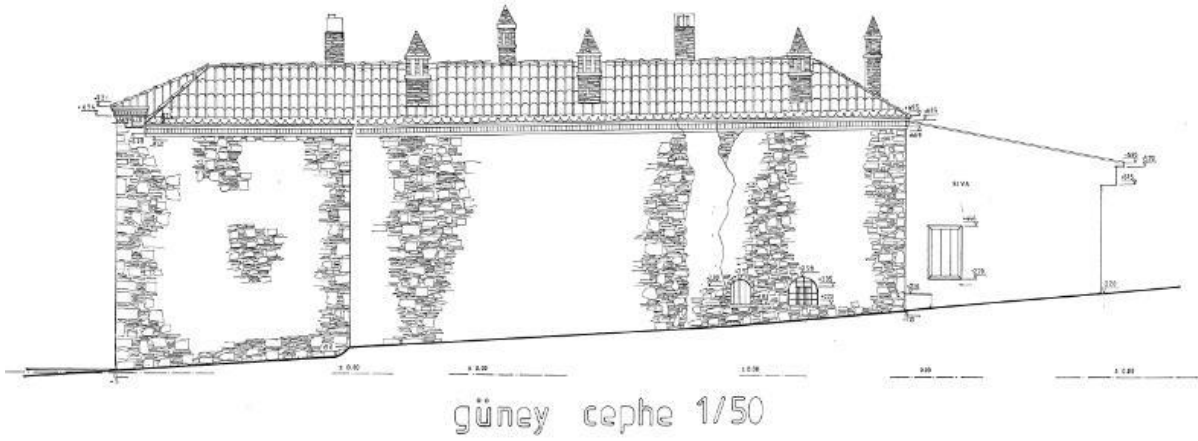
Çizim-21: Abdülaziz Efendi Medresesi zemin kat planı (VGM'den)

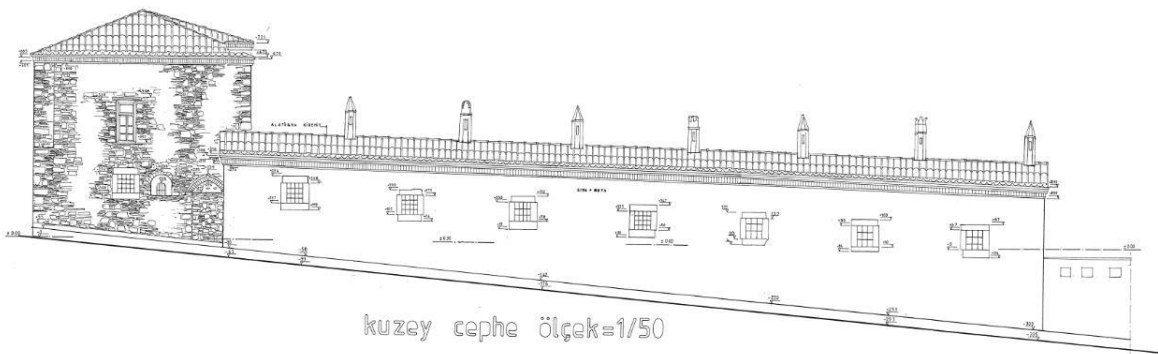
Çizim-22: Abdülaziz Efendi Medresesi üst kat planı (VGM'den)

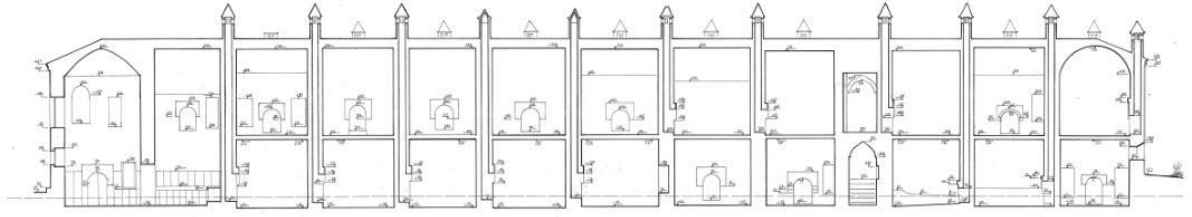
Çizim-23: Abdülaziz Efendi Medrese giriş cephesi kesiti planı (VGM'den)

Çizim-24: Abdülaziz Efendi Medresesi güney cephe kesit planı (VGM'den)

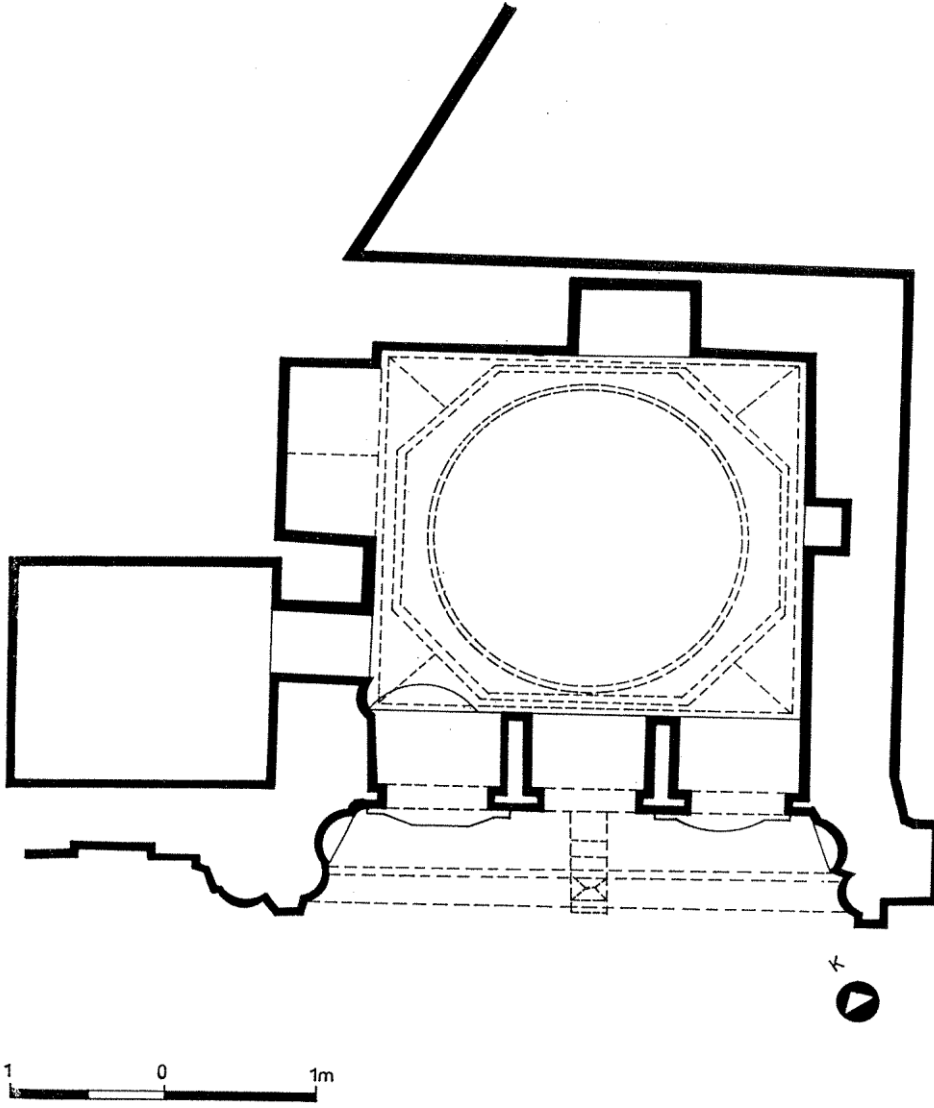
Çizim-25: Abdülaziz Efendi Medresesi kuzey kesit planı (VGM'den)

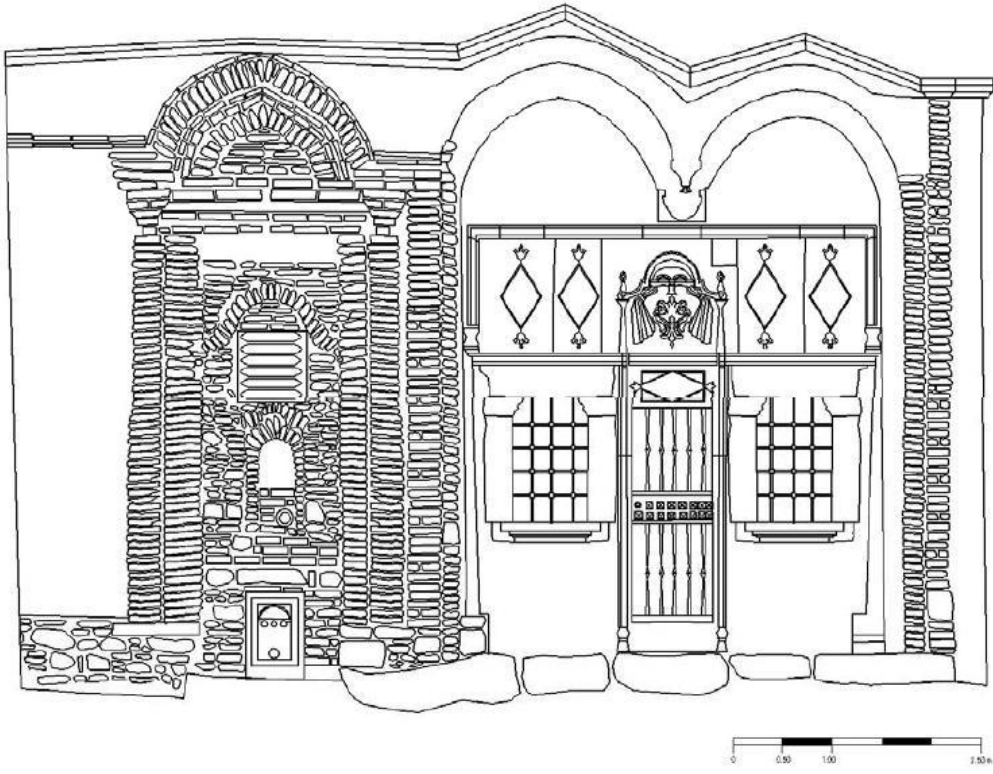
a-a kesiti ölçek:1/50

Çizim-26: Abdülaziz Efendi Medresesi kesit planı (VGM'den)

Çizim-27: Abdülaziz Efendi Sebil ve Çeşme planı (VGM'den)

Çizim-28: Abdülaziz Efendi Sebil ve Çeşme kesit planı (M. Yılmaz'dan)

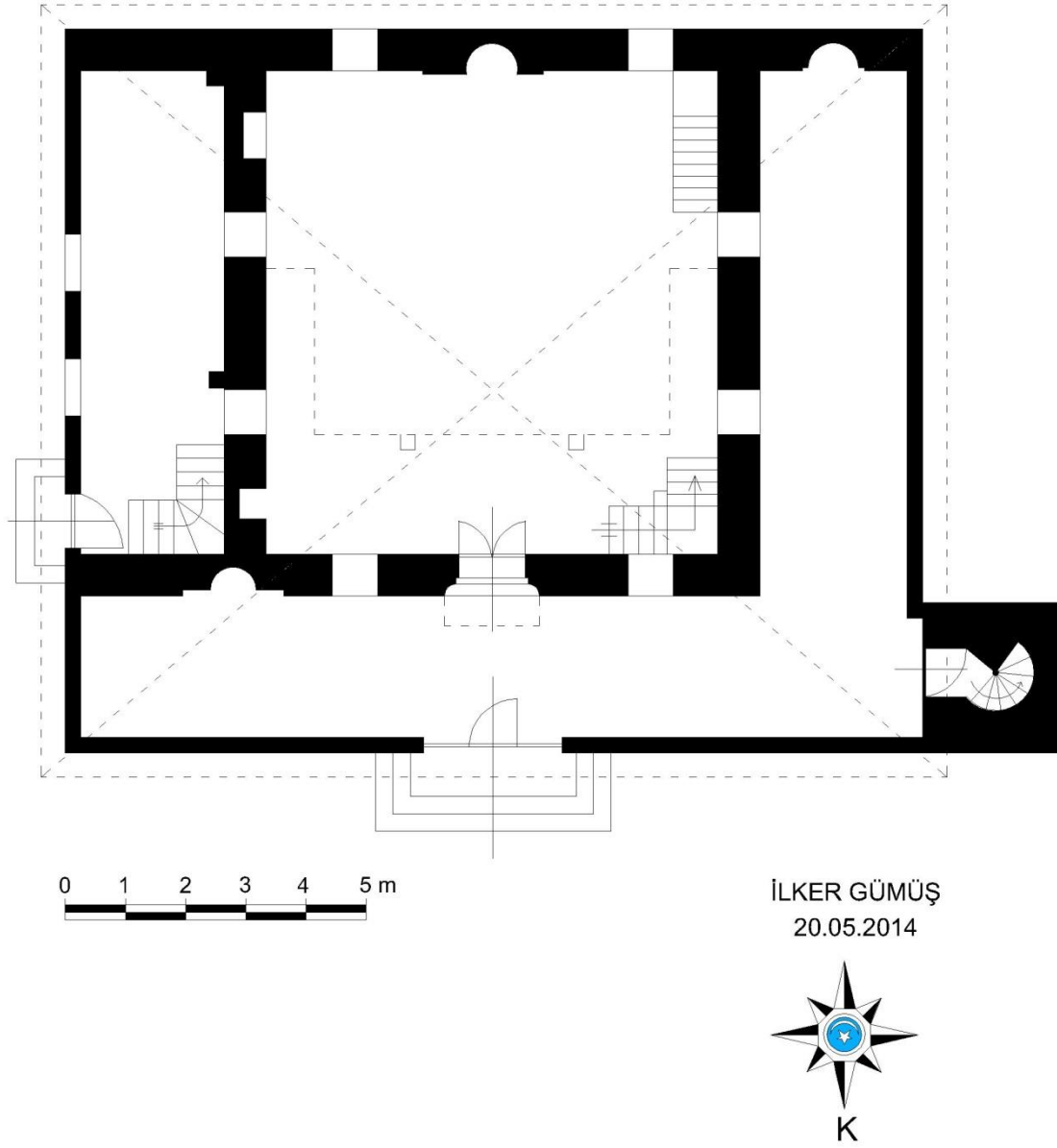

İLKER GÜMÜŞ
12.05.2014

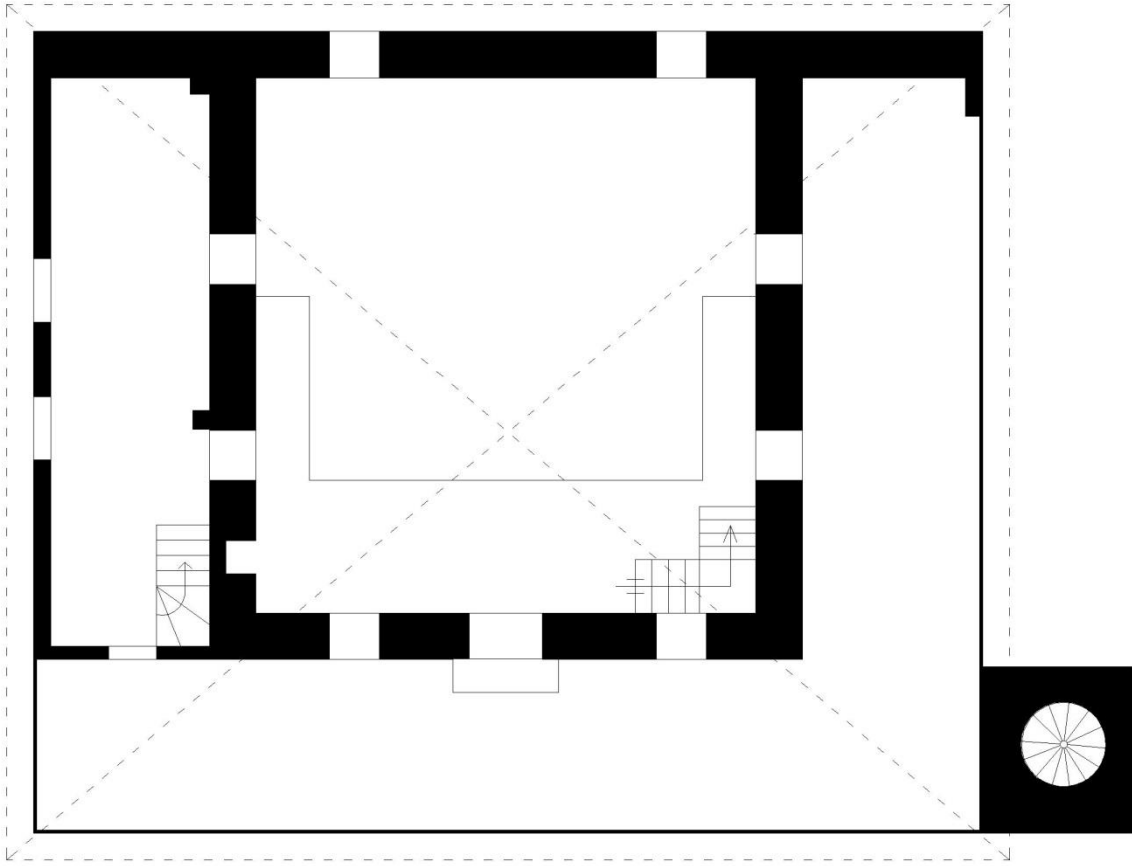

Çizim-29: Abdülaziz Efendi Külliyesi Sarnıç planı

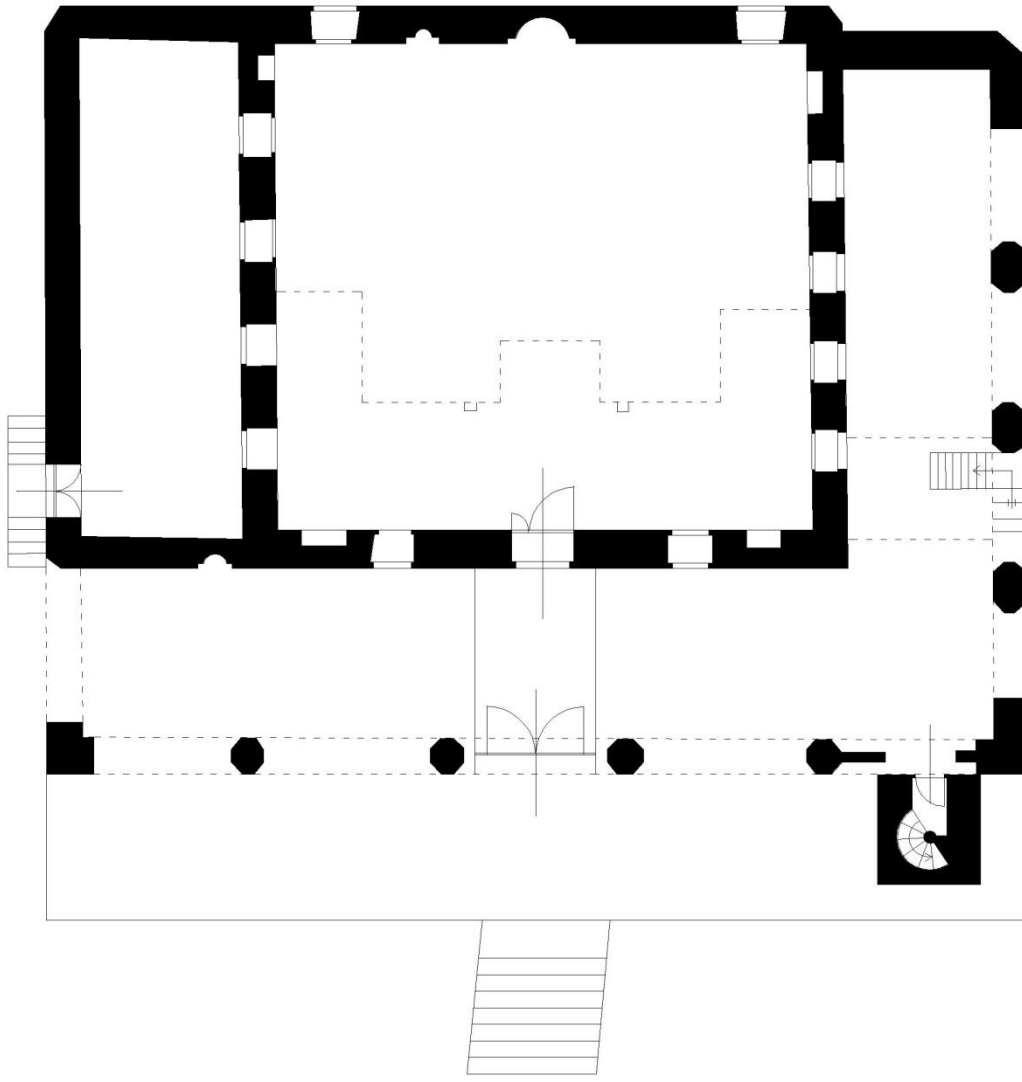
Çizim-30: Sobuca Mehmet Bey Cami zemin kat planı

İLKER GÜMÜŞ
20.05.2015

Çizim-31: Sobuca Mehmet Bey Cami üst kat planı

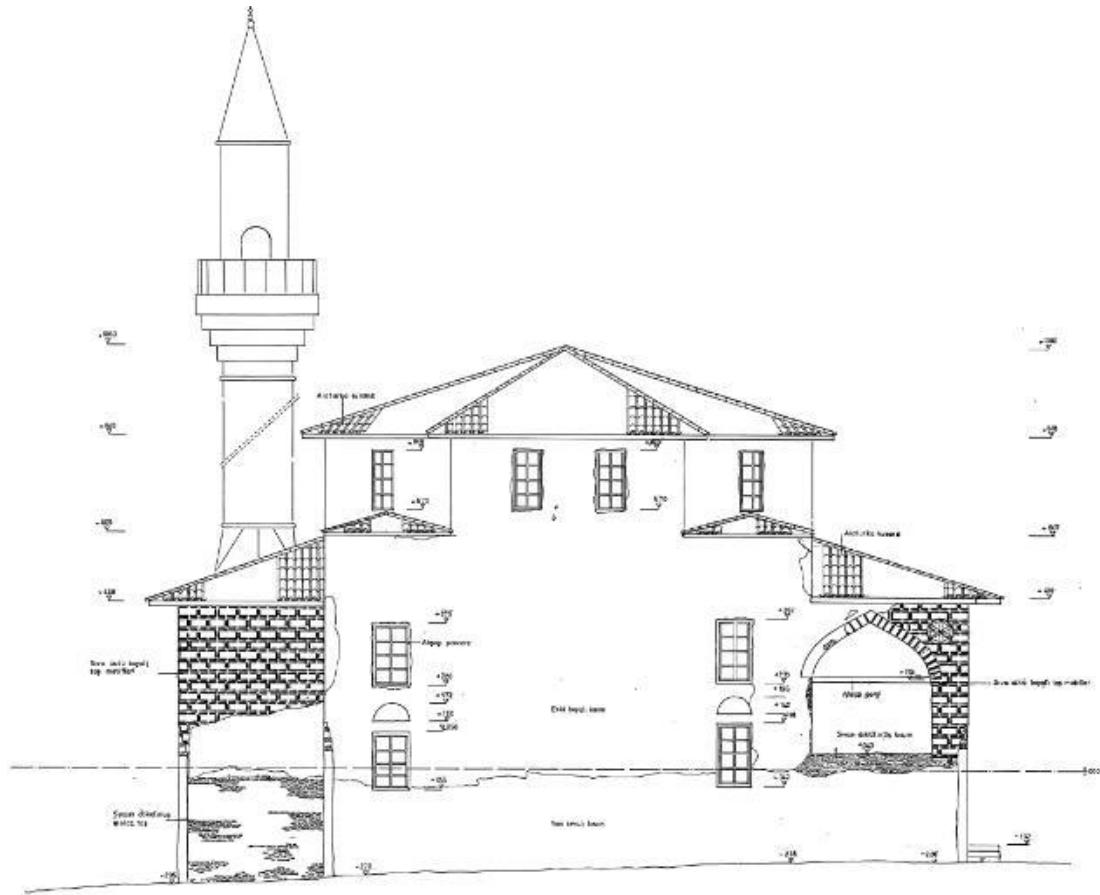

İLKER GÜMÜŞ
20.05.2014

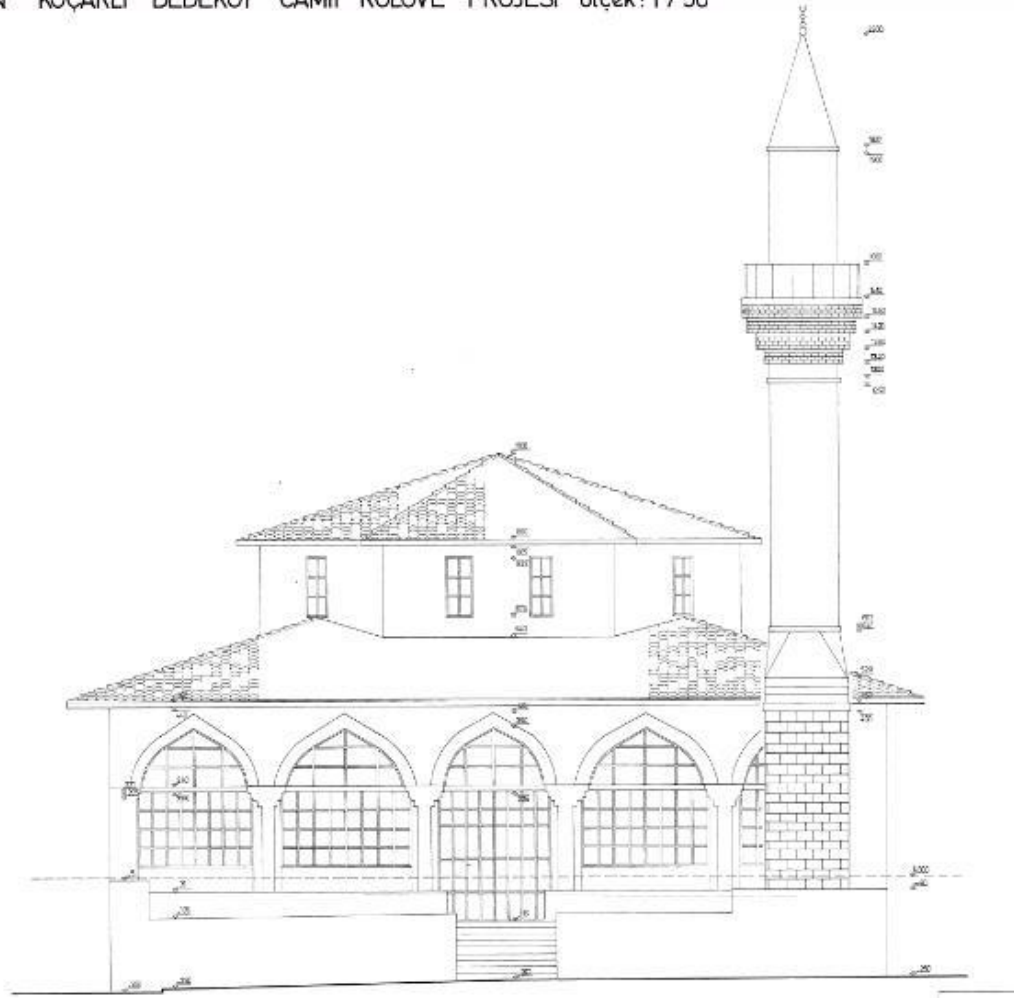
Çizim-32: Dedeköy Mehmet Bey Cami zemin kat planı

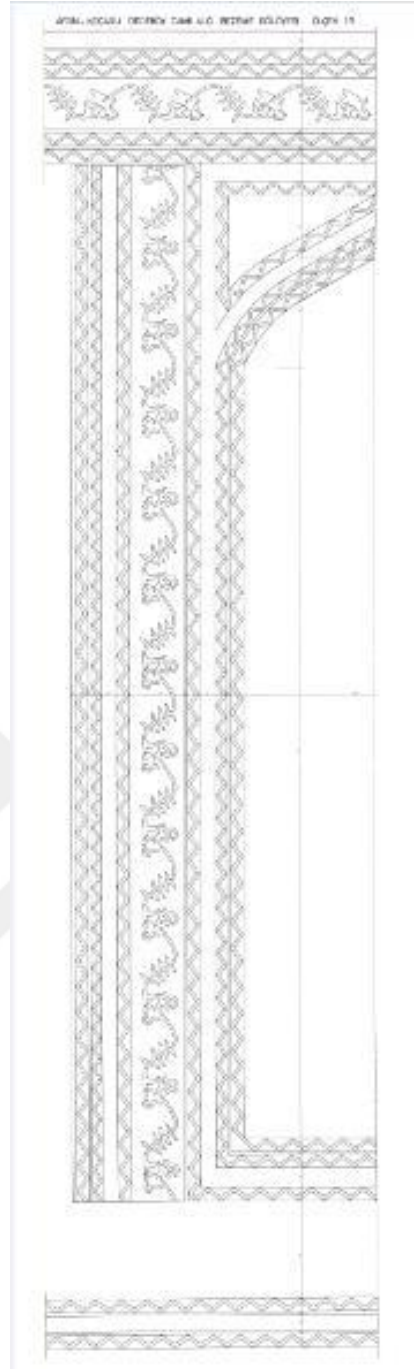

Çizim-34: Dedeköy Mehmet Bey Camii güney cephe kesiti planı (VGM'den)

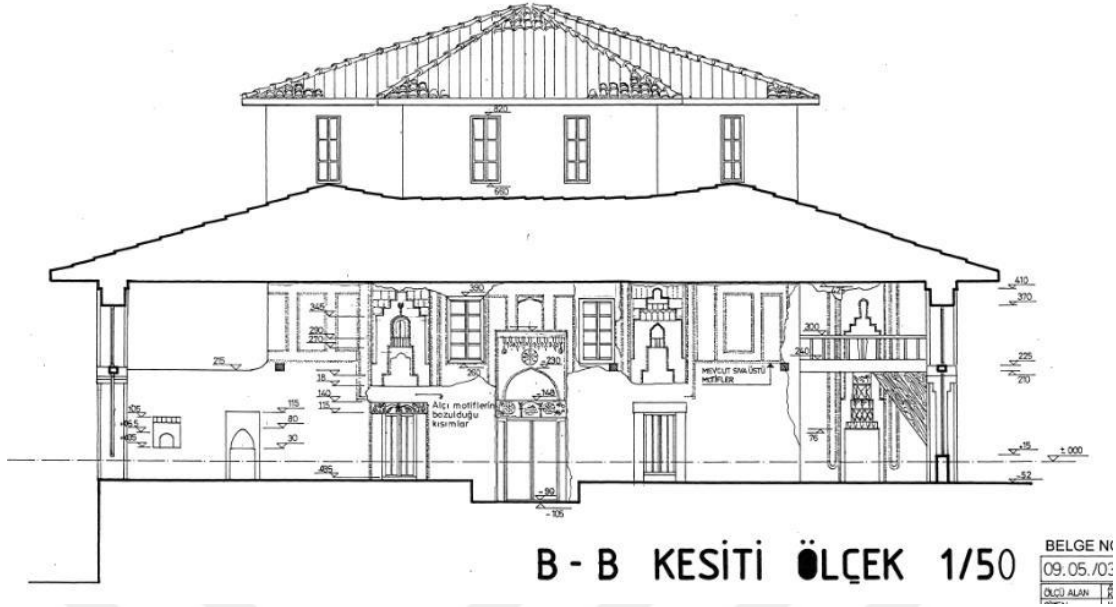
AYDIN KOÇARLI DEDEKÖY CAMİİ RÖLÖVE PROJESİ ölçek:1/50

Çizim-35: Dedeköy Mehmet Bey Cami kuzey cephe kesiti planı (VGM'den)

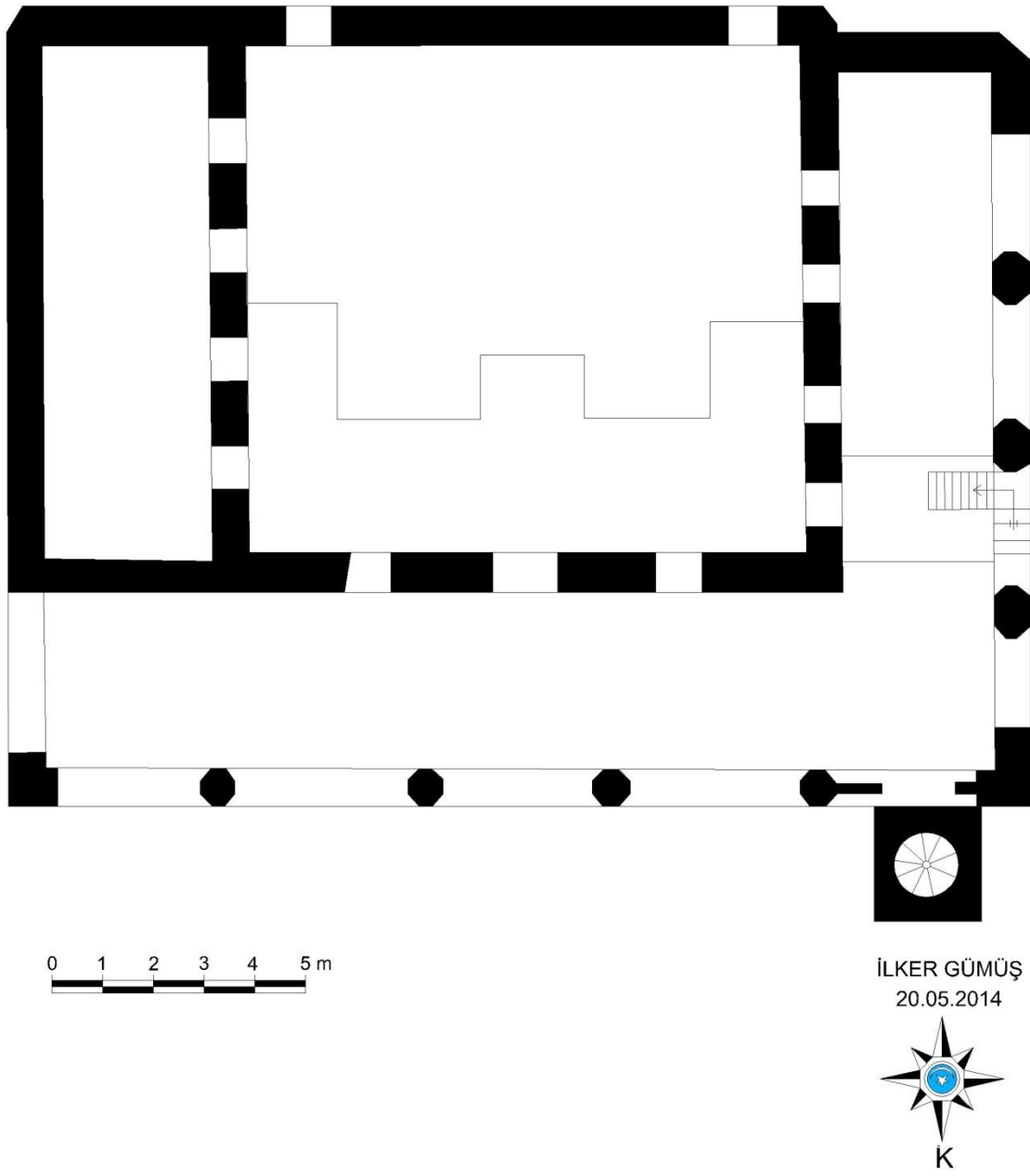

Çizim-36: Dedeköy Mehmet Bey Cami pencere süsleme kesiti planı (VGM'den)

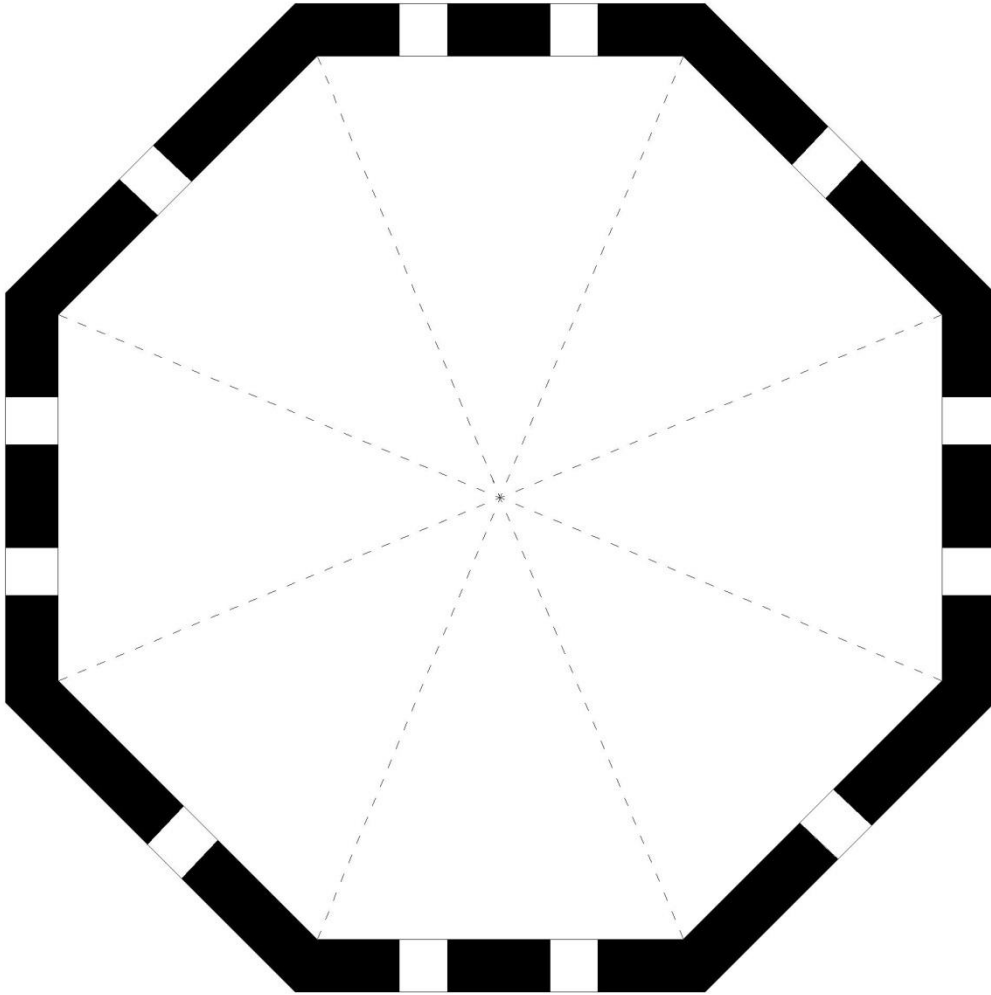

Çizim-37: Dedeköy Mehmet Bey Cami kuzey cephe süsleme kesiti planı (VGM'den)

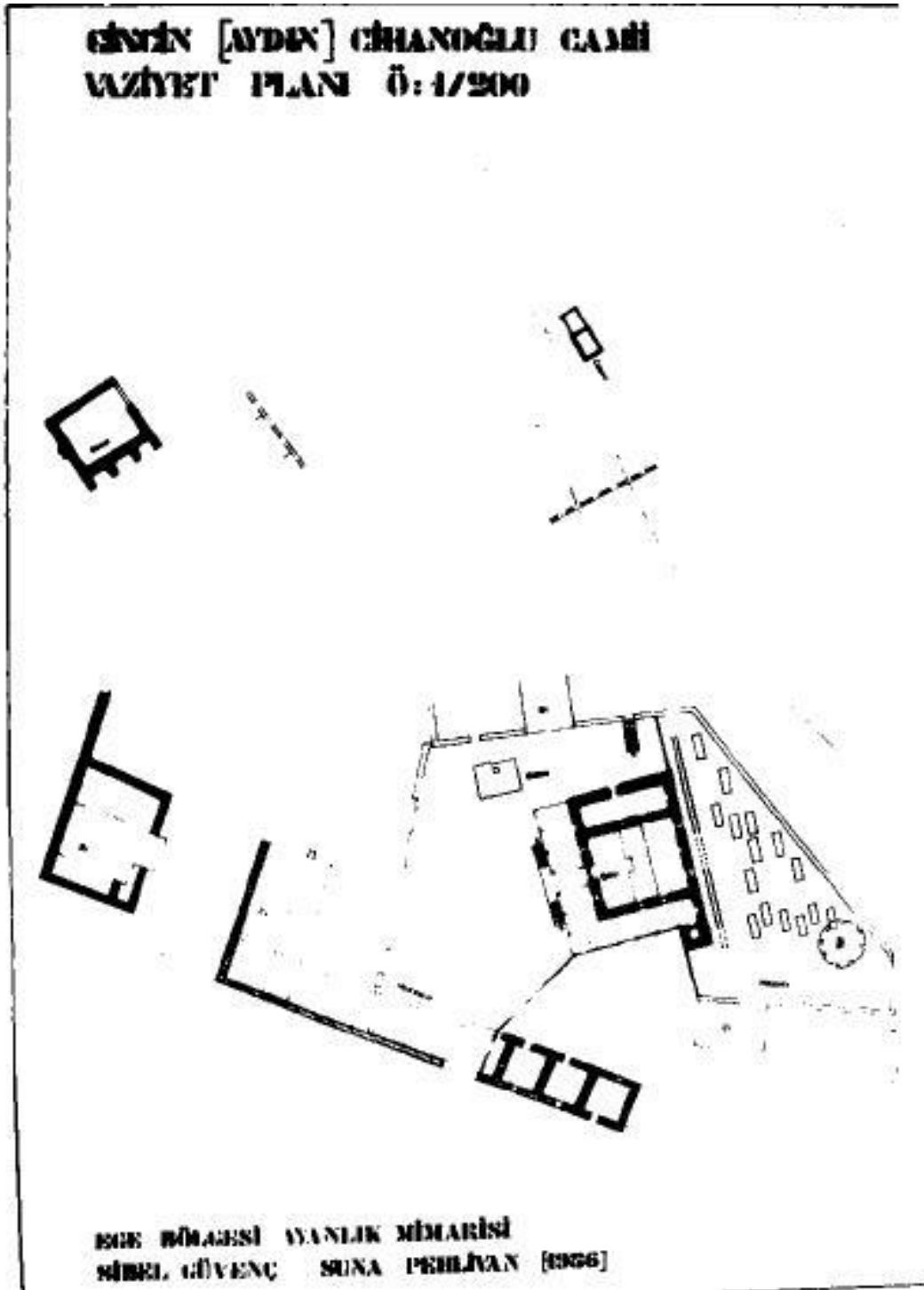

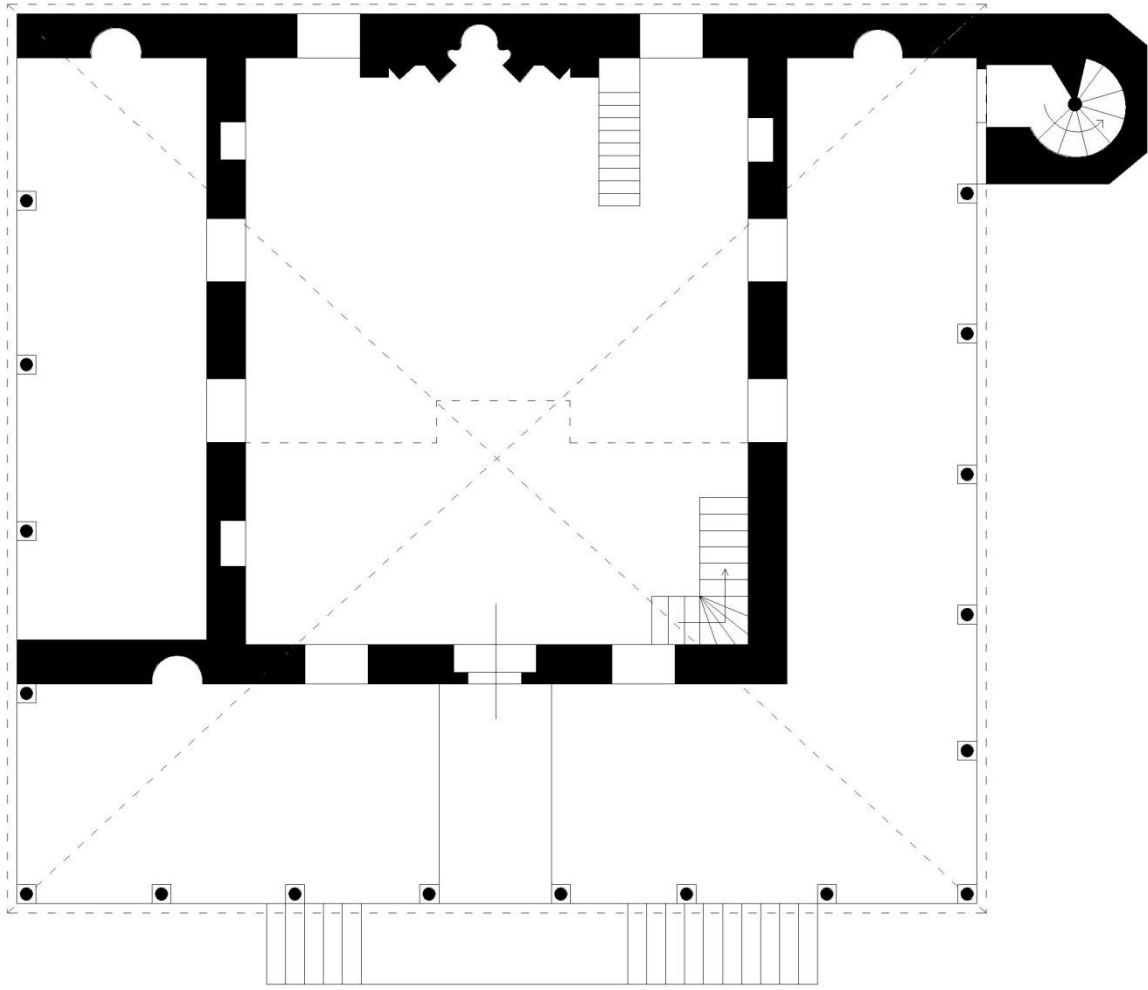
Çizim-38: Dedeköy Mehmet Bey Cami üst kat planı

Çizim-39: Dedeköy Mehmet Bey Cami kasnak planı (VGM'den işlenerek)

Çizim-40: Cincin Abdülaziz Efendi yapı kompleksi vaziyet planı 1987 (A. Arel'den)

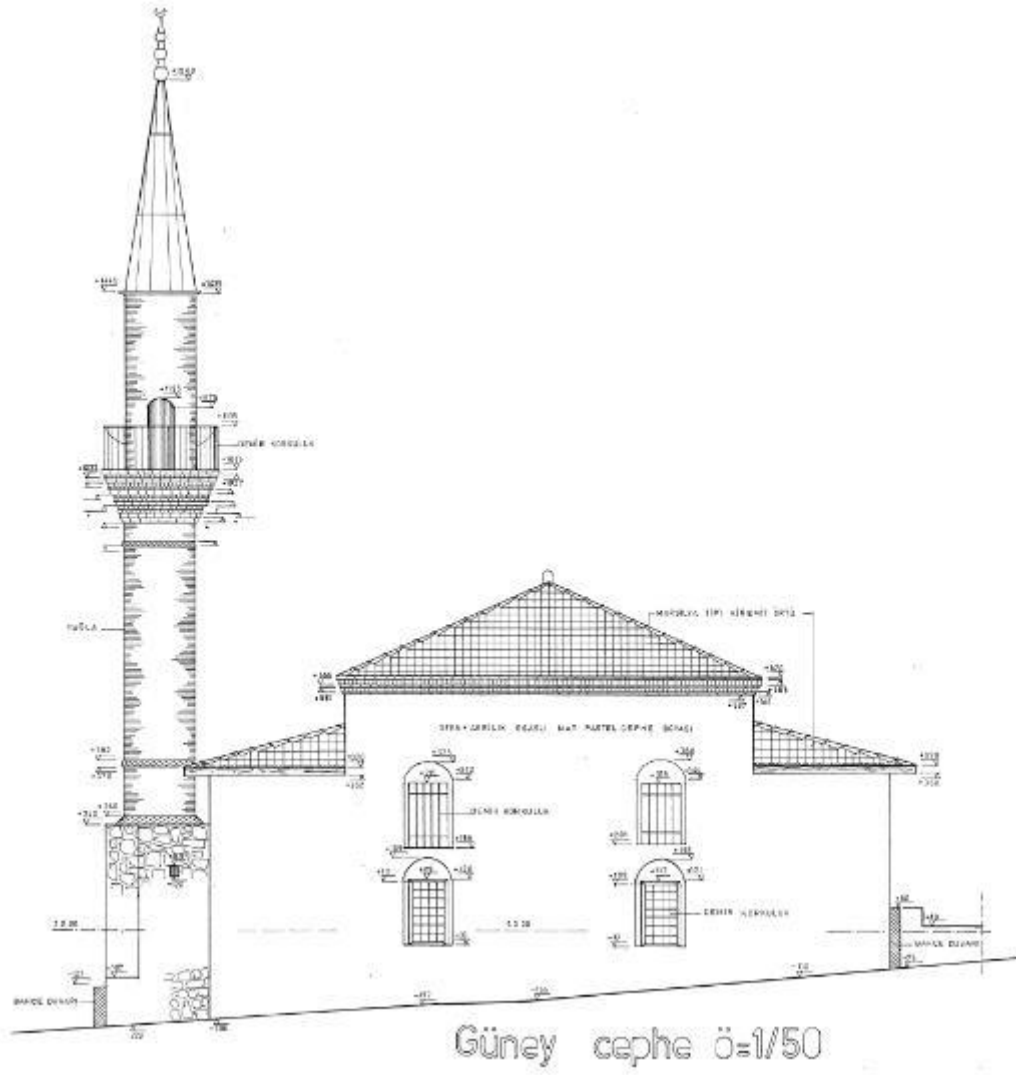
0 1 2 3 4 5 m

İLKER GÜMÜŞ
22.05.2014

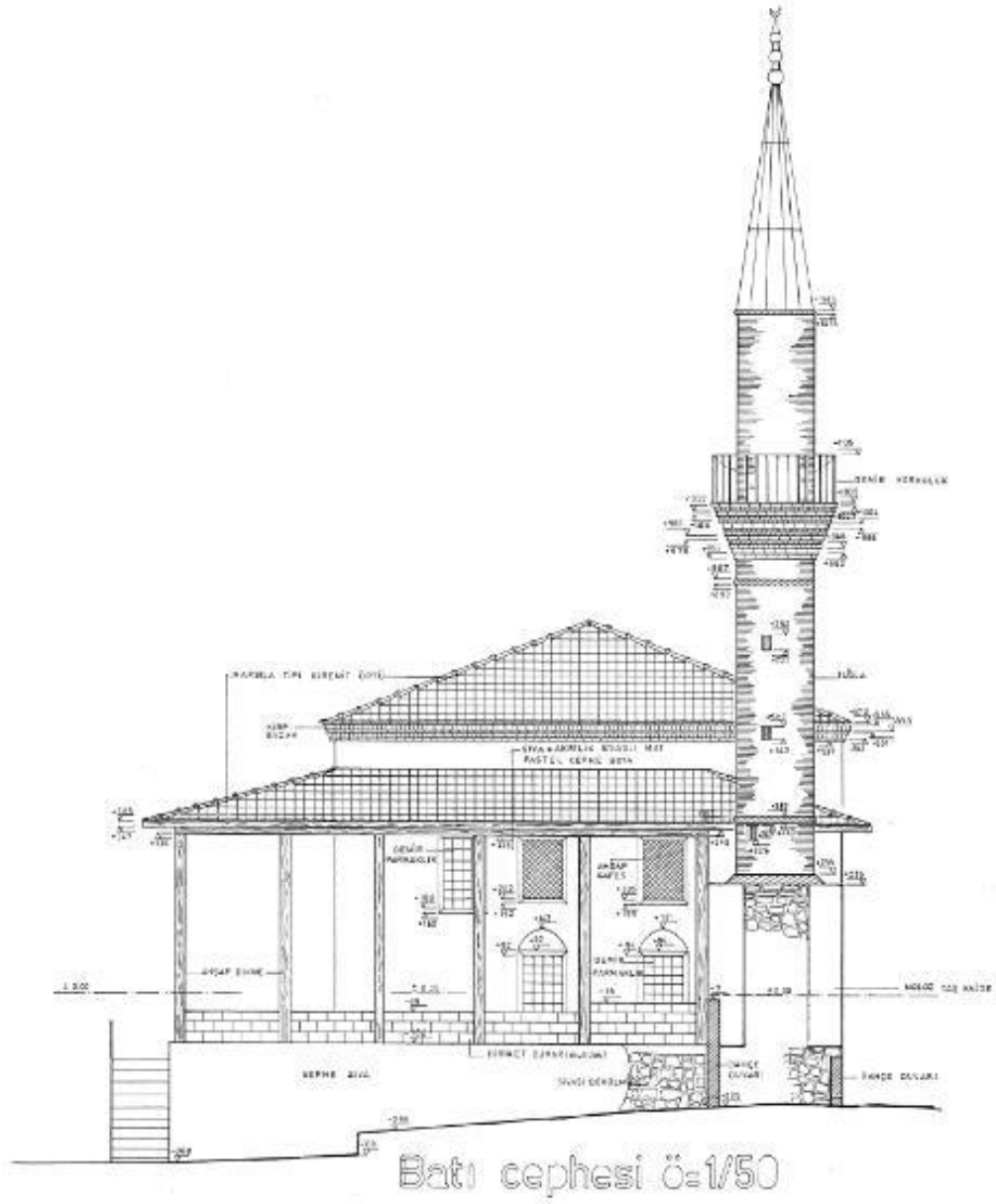

Çizim-41: Cincin Abdülaziz Efendi Cami zemin kat planı

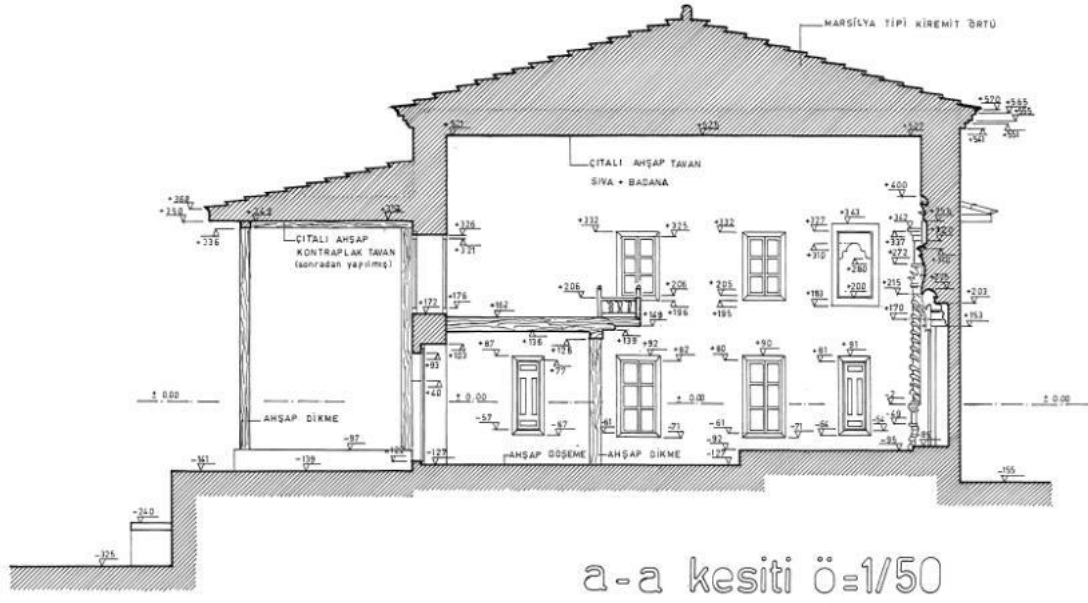
Çizim-43: Cincin Abdülaziz Efendi Cami güney cephe kesiti planı (VGM'den)

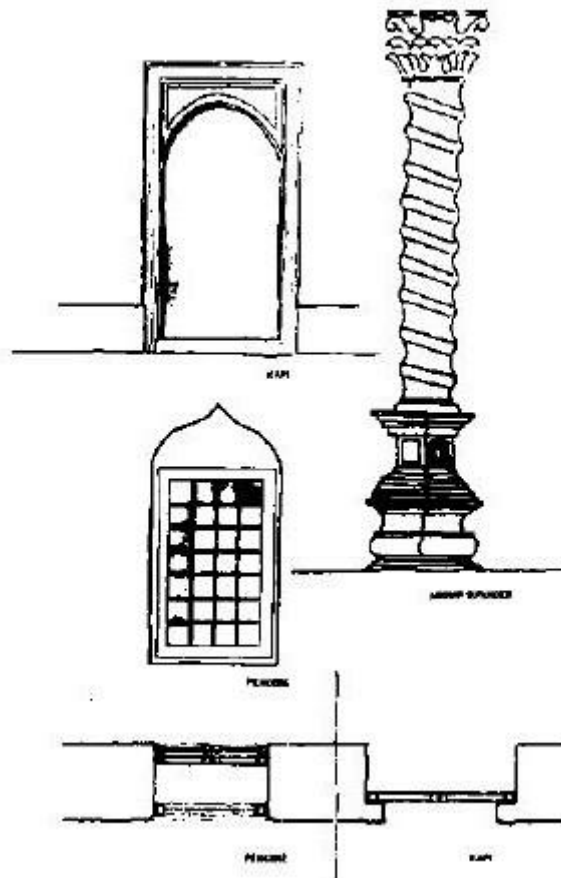
Çizim-44: Cincin Abdülaziz Efendi Camii restorasyon öncesi batı cephe kesiti planı
(VGM'den)

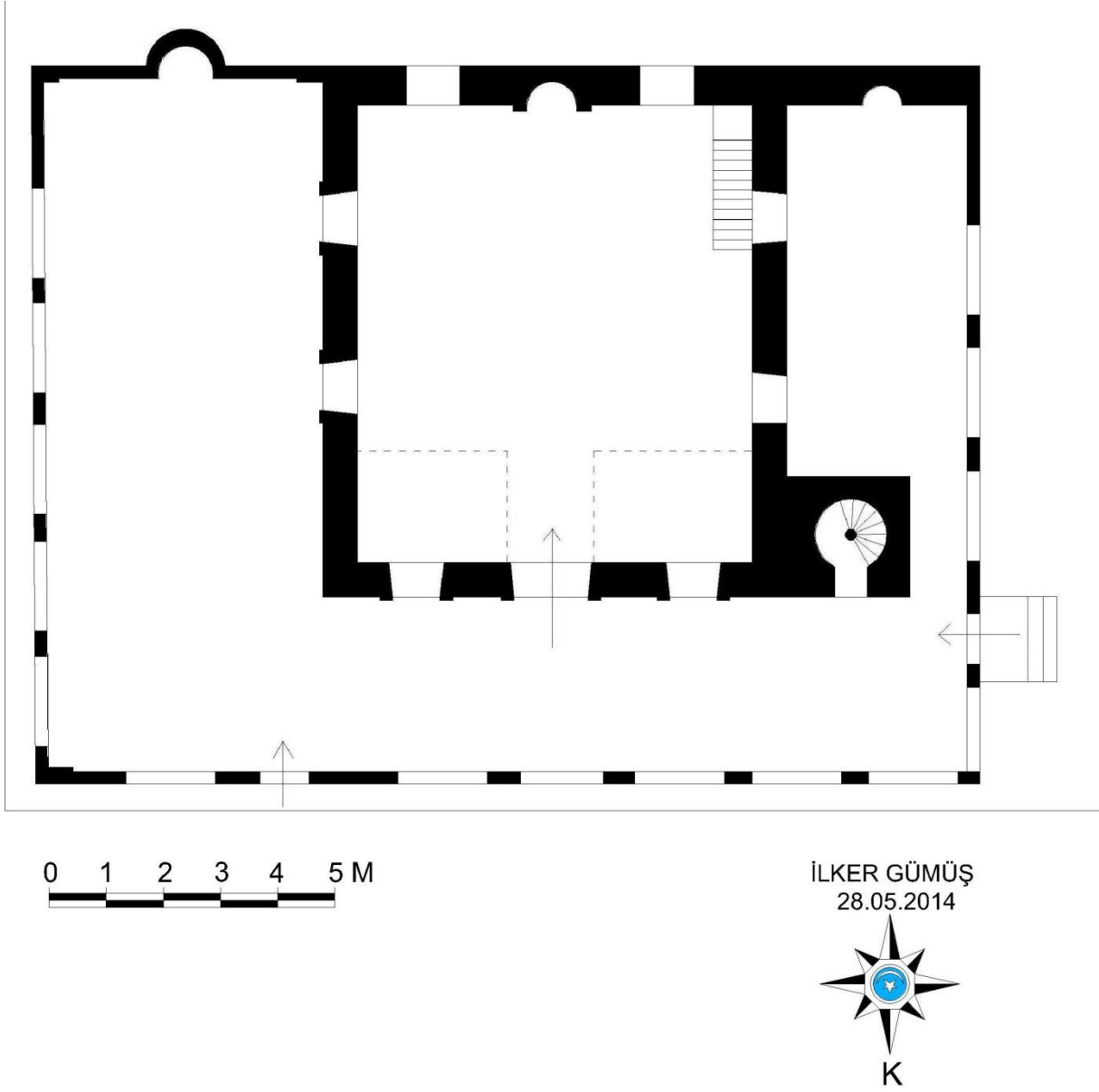

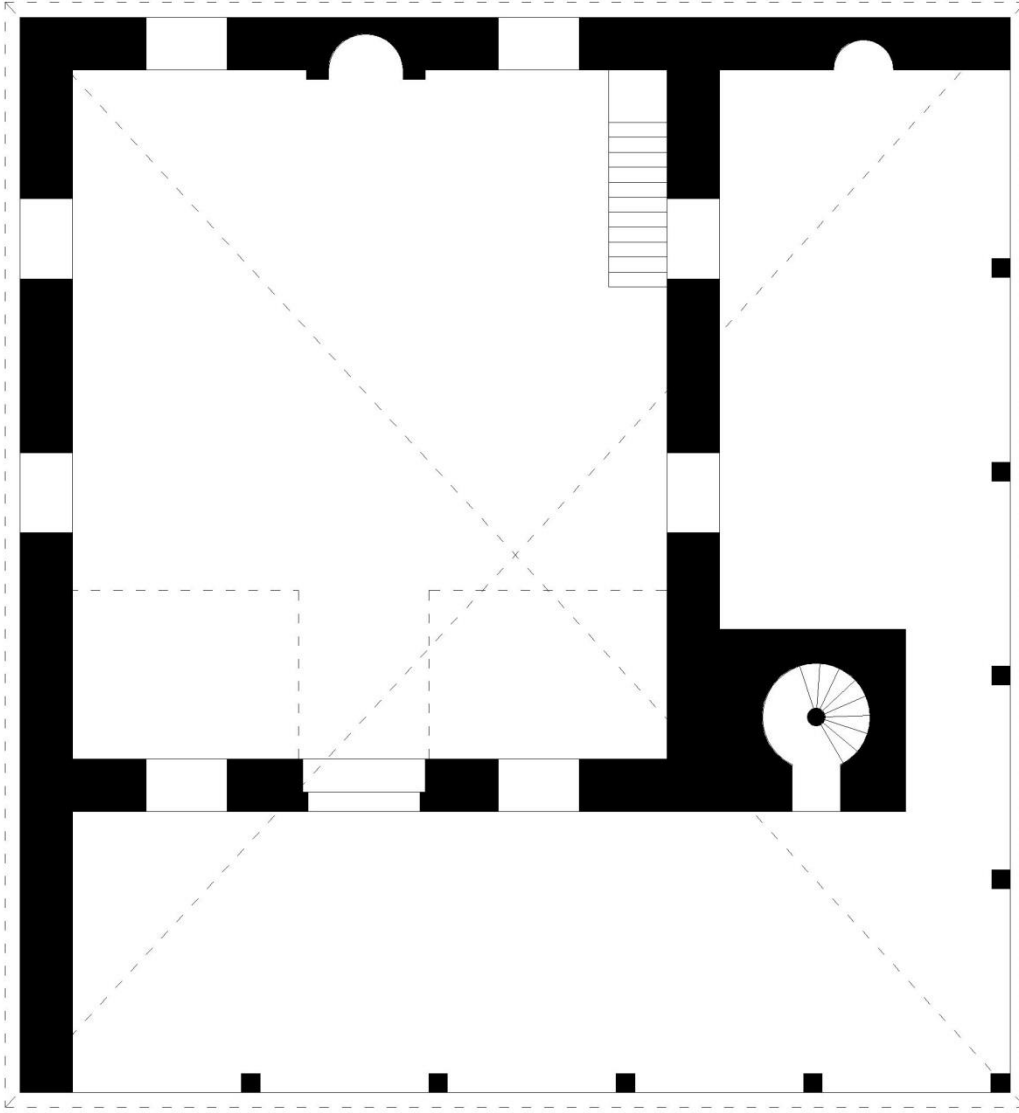
Çizim-46: Cincin Abdülaziz Efendi Cami üst kat planı (VGM'den)

Çizim-47: Cincin Abdülaziz Efendi Cami mihrap süsleme cephe kesiti (VGM'den)

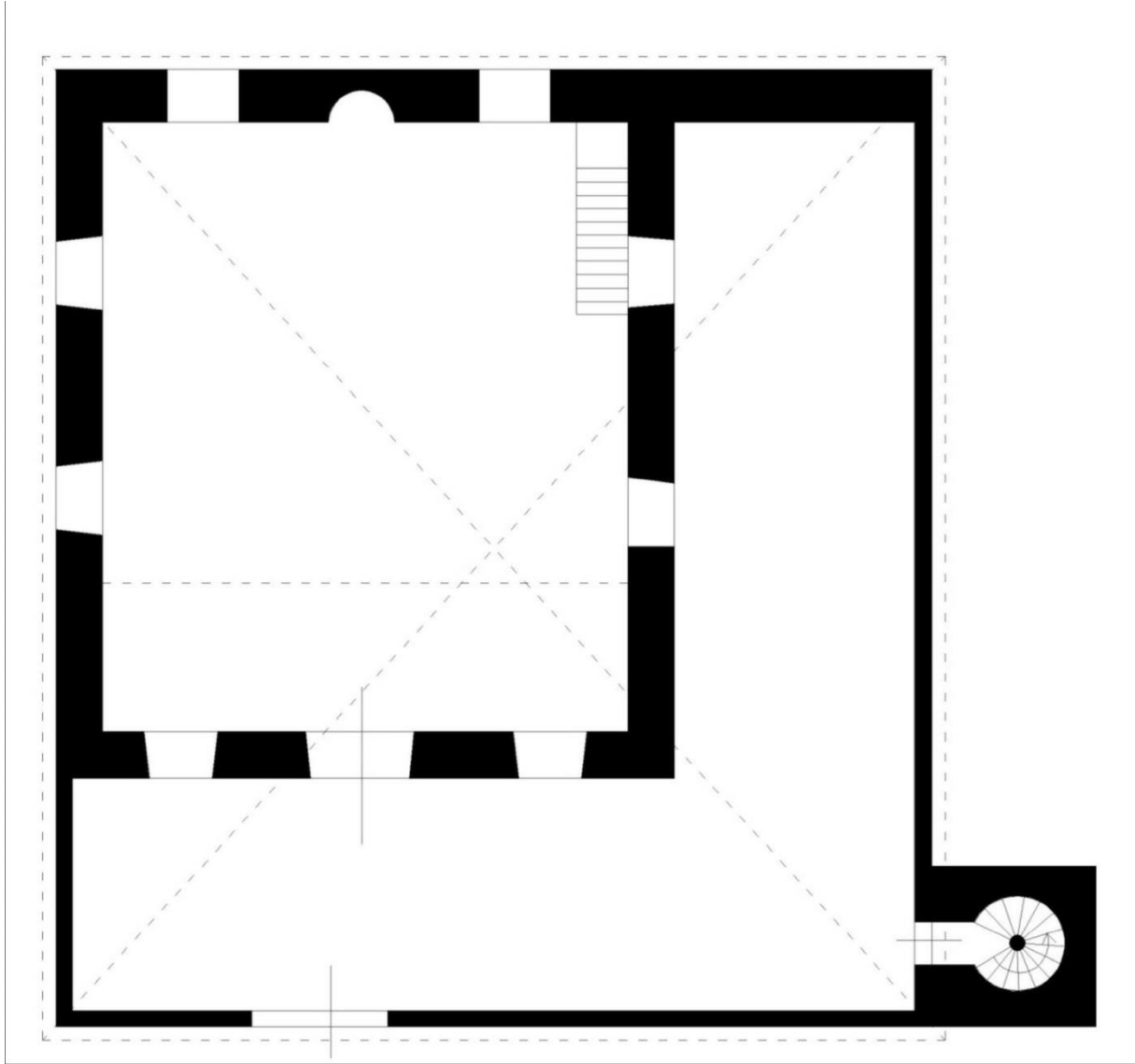
Çizim-48: Osmanbükü Hüseyin Bey Cami planı

İLKER GÜMÜŞ
28.05.2014

Çizim-49: Osmanbükü Hüseyin Bey Cami özgün planı

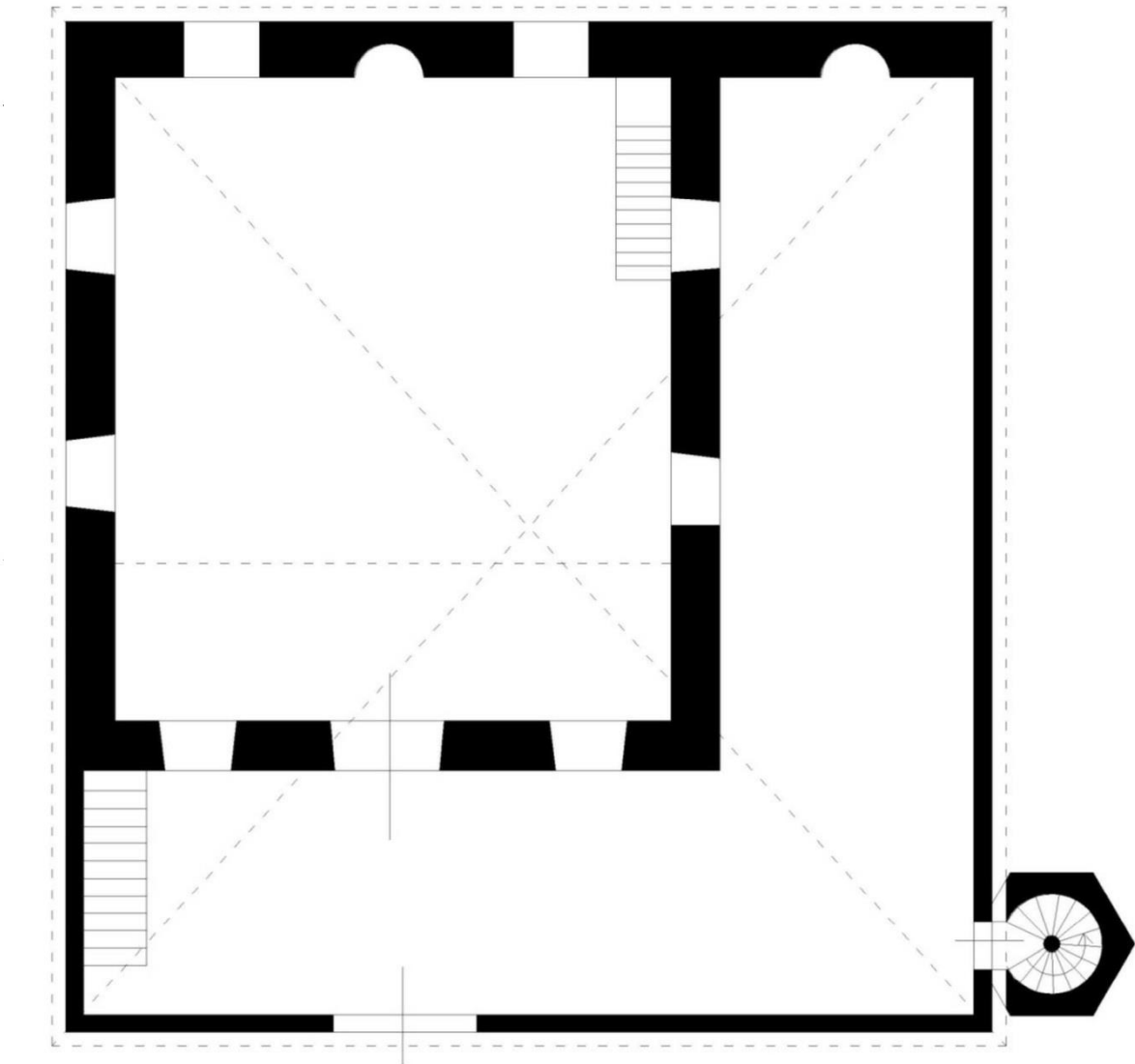
0 1 2 3 4 5 M

İLKER GÜMÜŞ
22.05.2014

Çizim-50: Halilbeyli Cihanoğlu Cami planı

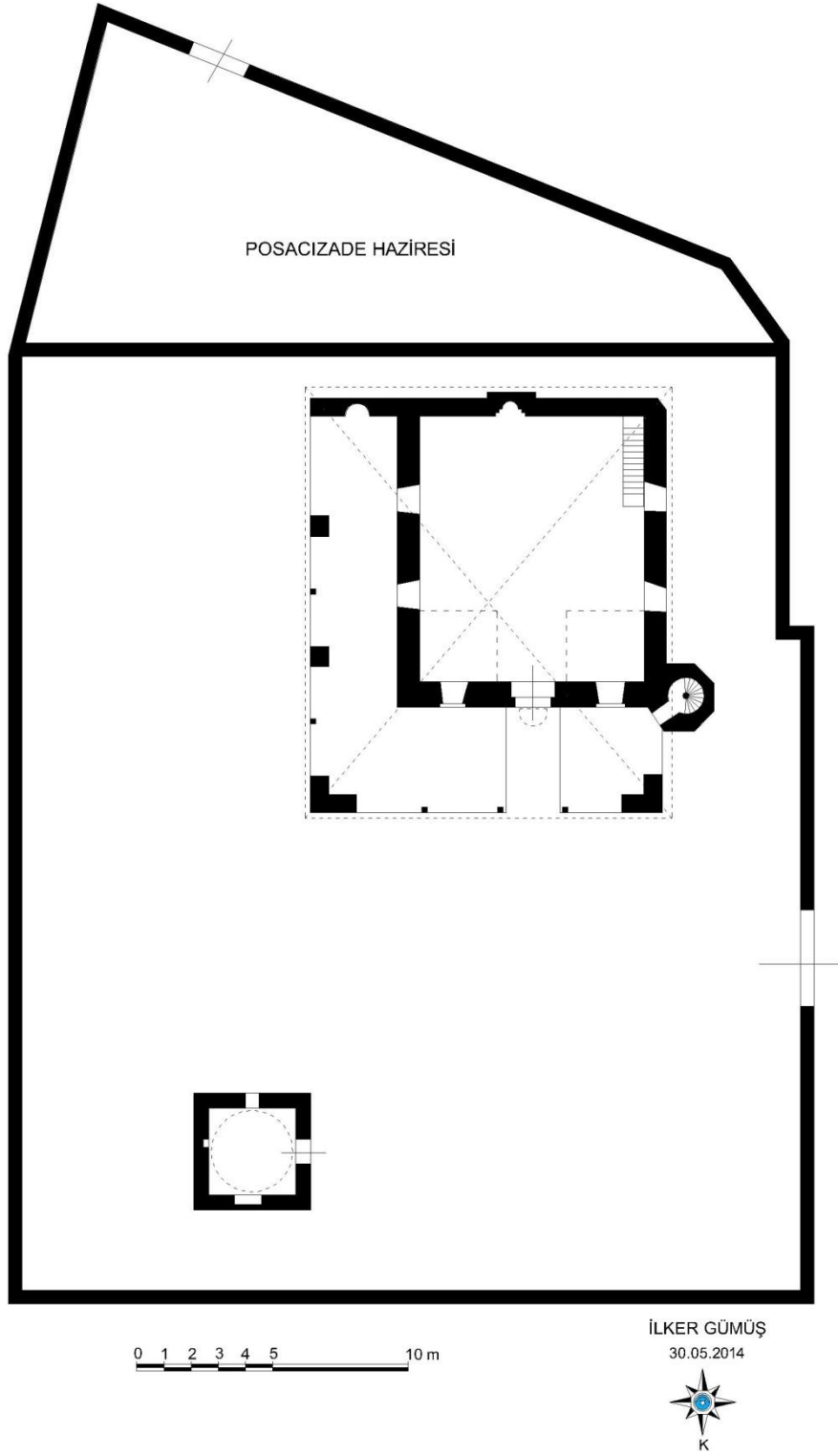

0 1 2 3 4 5 M

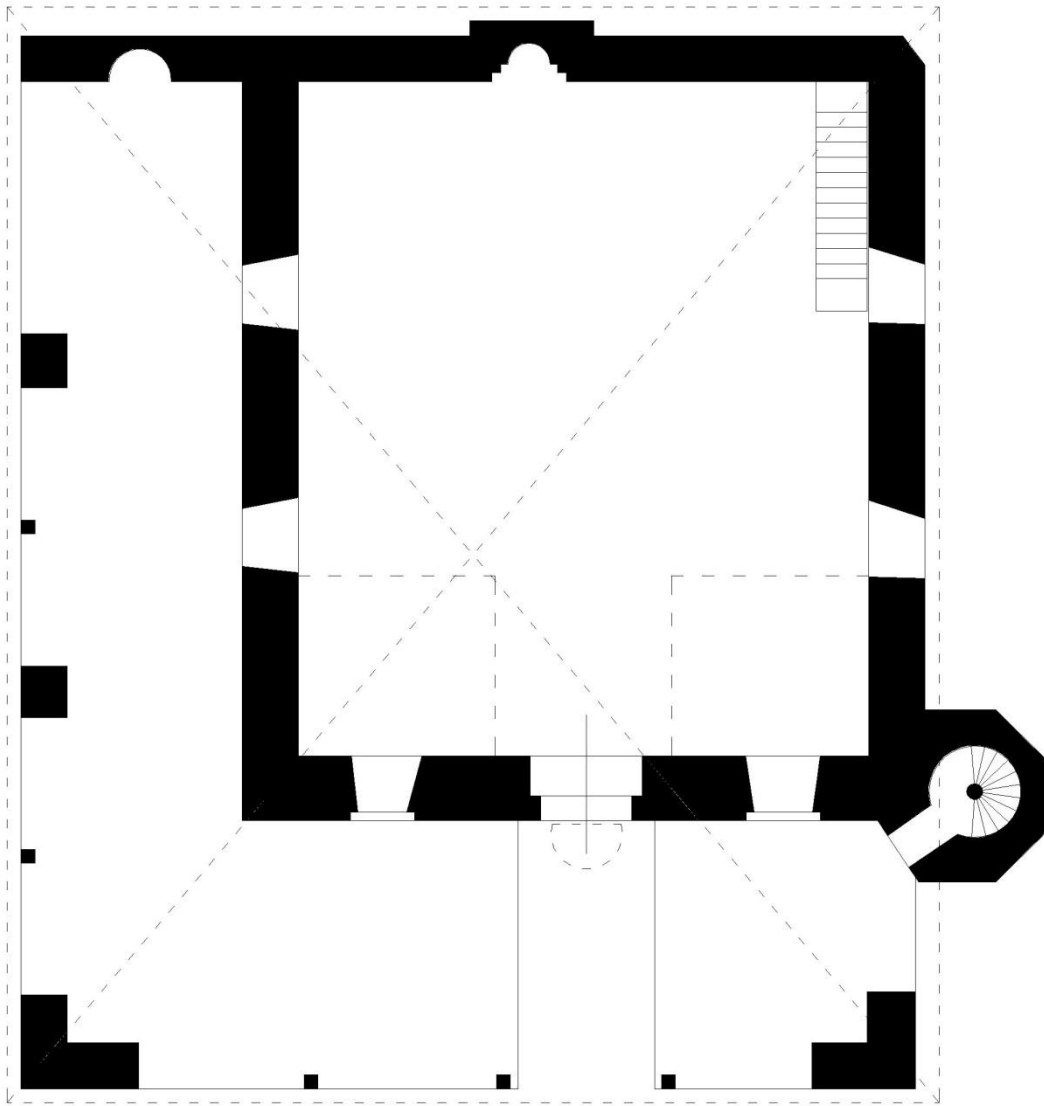
İLKER GÜMÜŞ
20.05.2014

Çizim-51: Haydarlı Cihanoğlu Cami planı

Çizim-52: Karahayit Posacizade Zeynep Kadın vaziyet planı

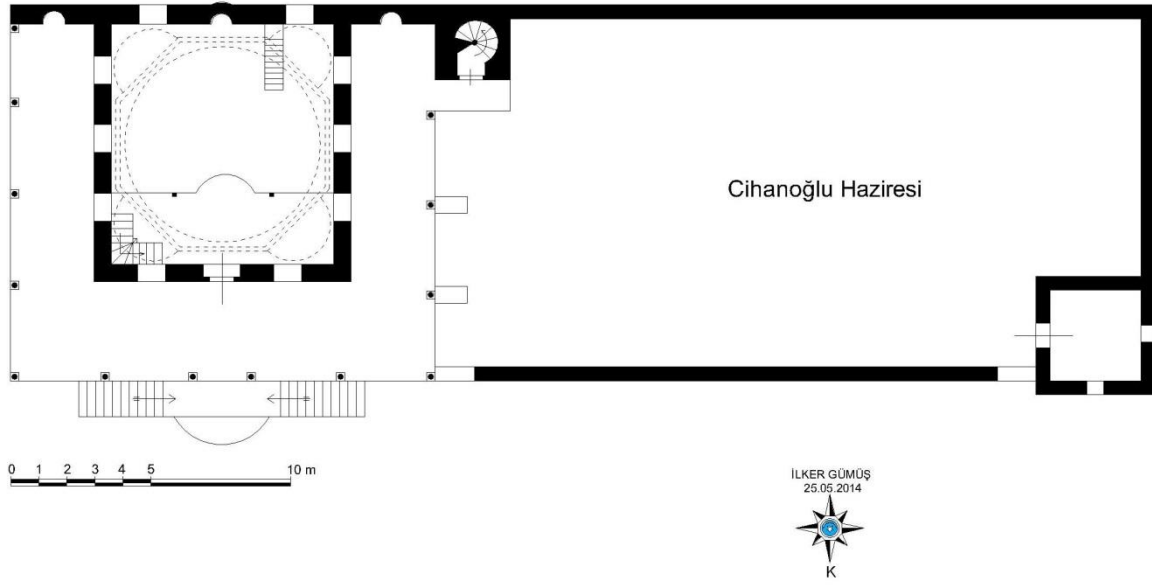

0 1 2 3 4 5 M

İLKER GÜMÜŞ
30.05.2014

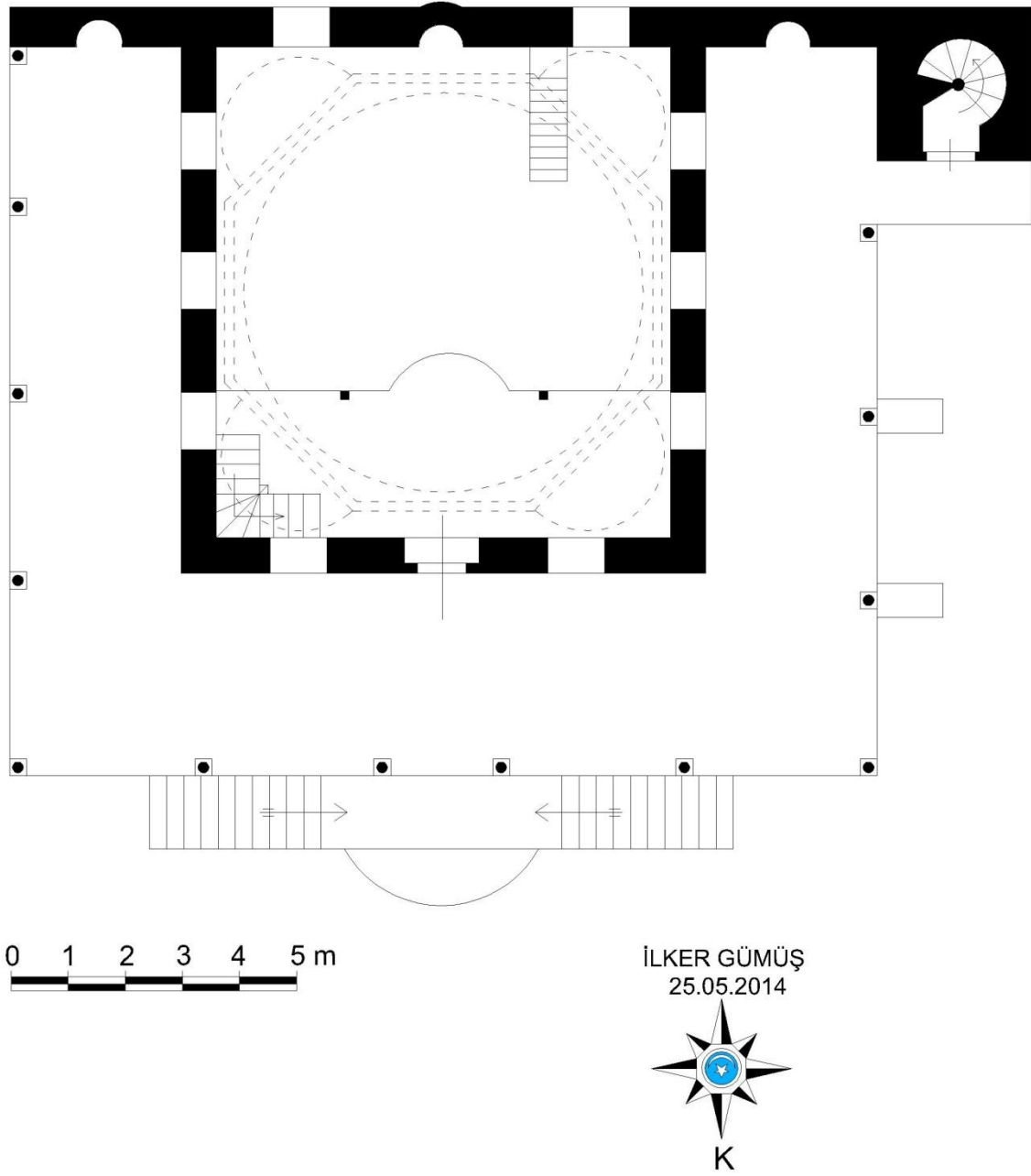

Çizim-53: Karahayit Posacızade Zeynep Kadın Camii planı

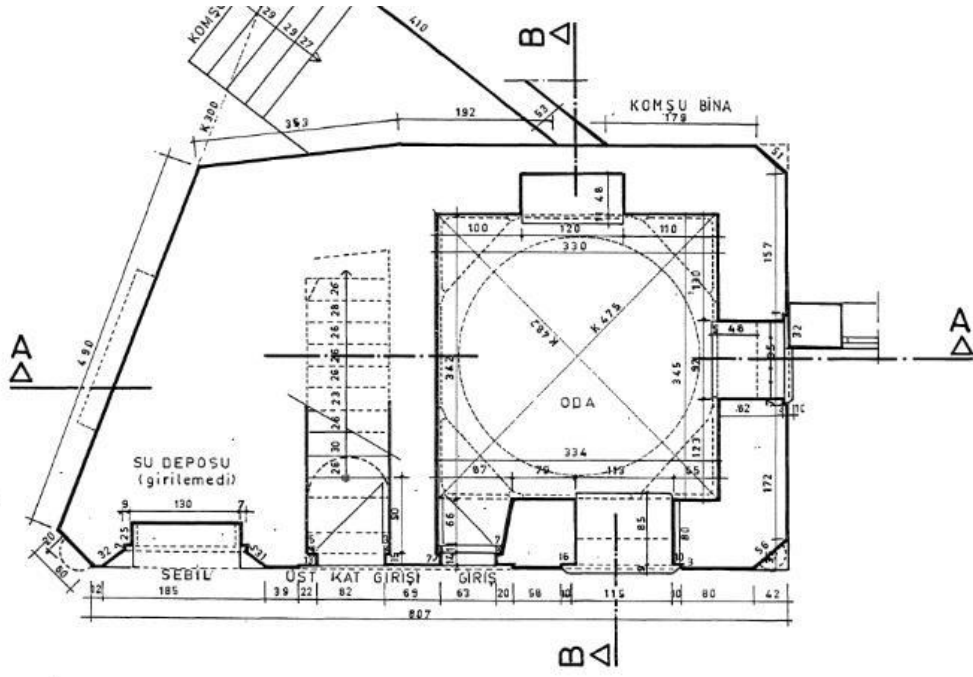

Çizim-54: Koçarlı Mustafa Ağa Cami vaziyet planı

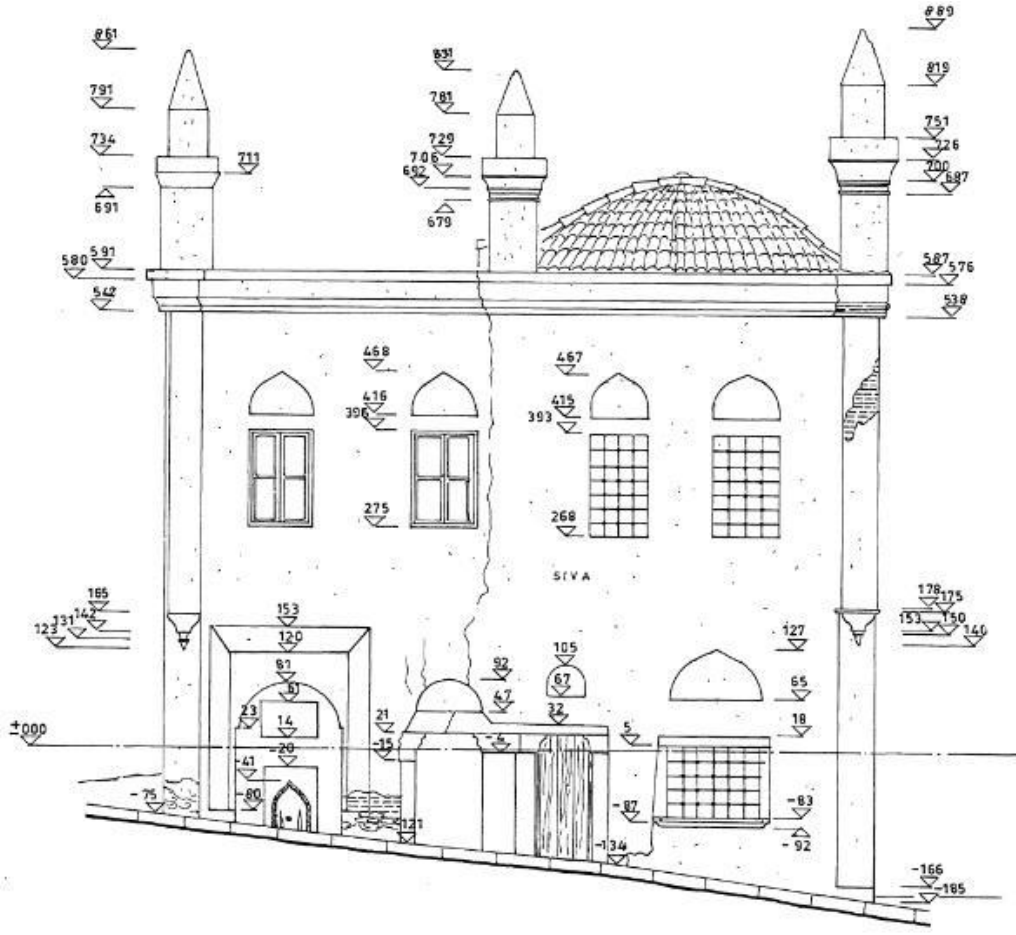

Çizim-55: Koçarlı Mustafa Ağa Camii planı

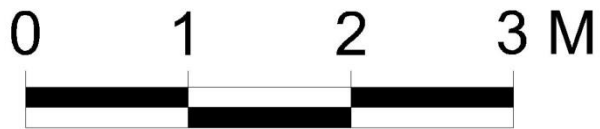
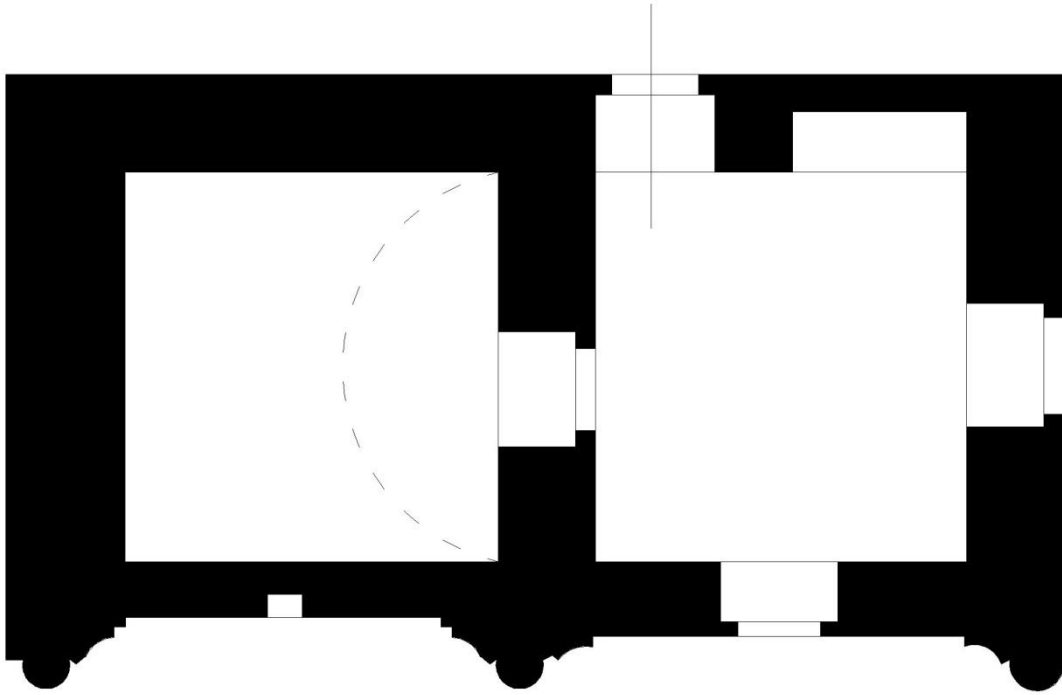
ZEMİN KAT PLANI ÖLÇEK : 1/50

Çizim-56: Aydın Fatma (Afife) Hanım Çeşme ve sebil planı (VGM'den)

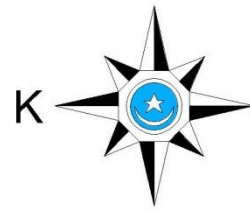

GİRİŞ CEPHESİ ÖLÇEK: 1/50

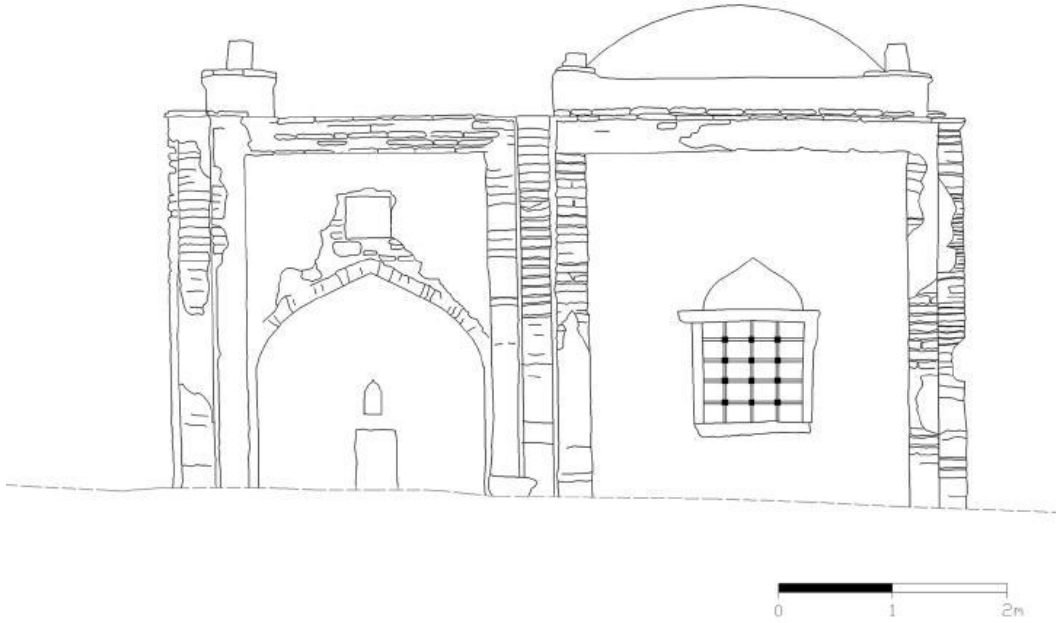
Çizim-57: Aydın Fatma (Afife) Hanım Çeşme ve sebil kesiti restorasyon öncesi (VGM'den)

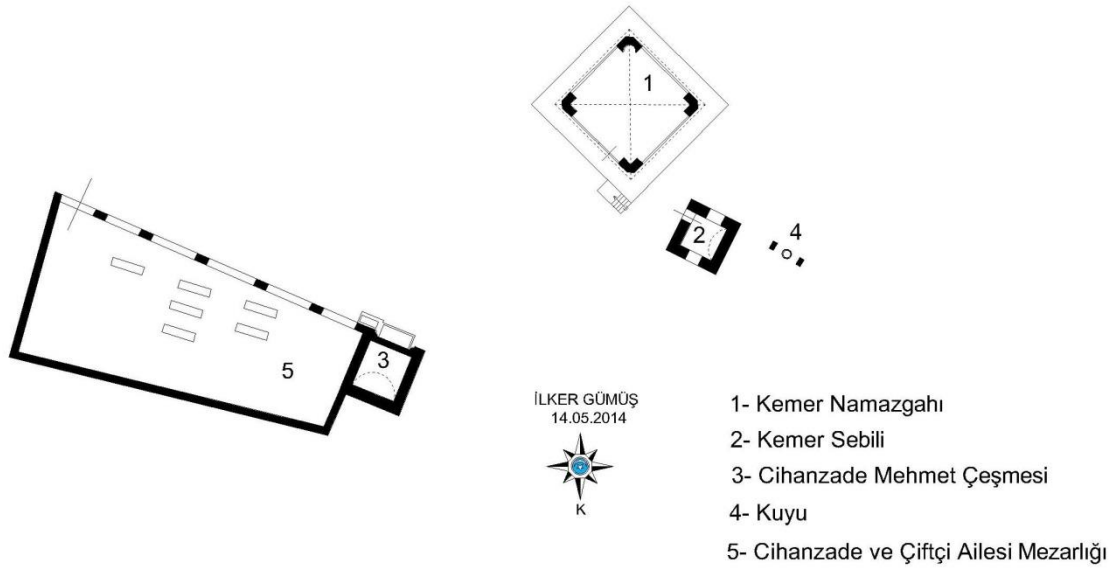
İLKER GÜMÜŞ
14.05.2014

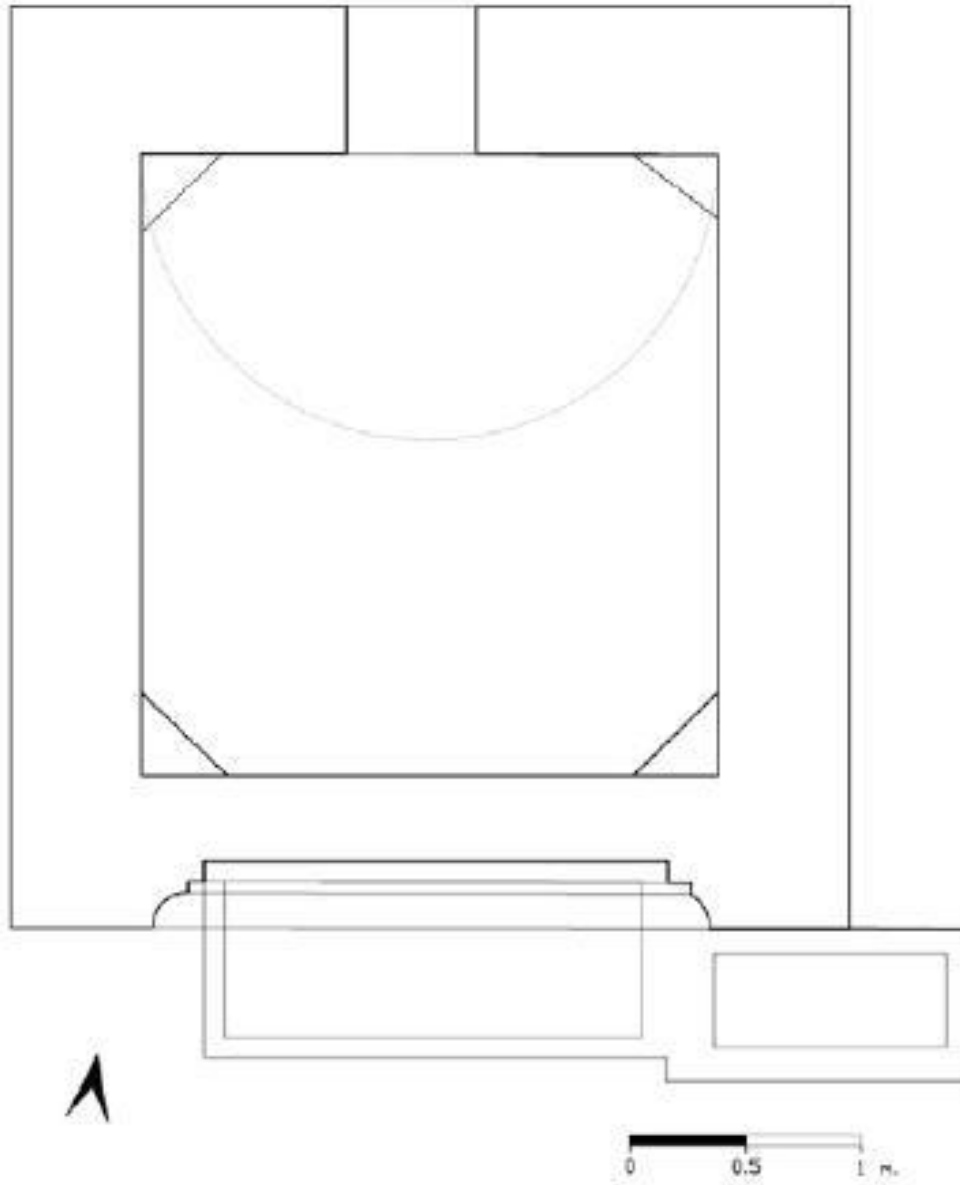
Çizim-58: Aydın Atike Hanım Çeşme ve sebil planı

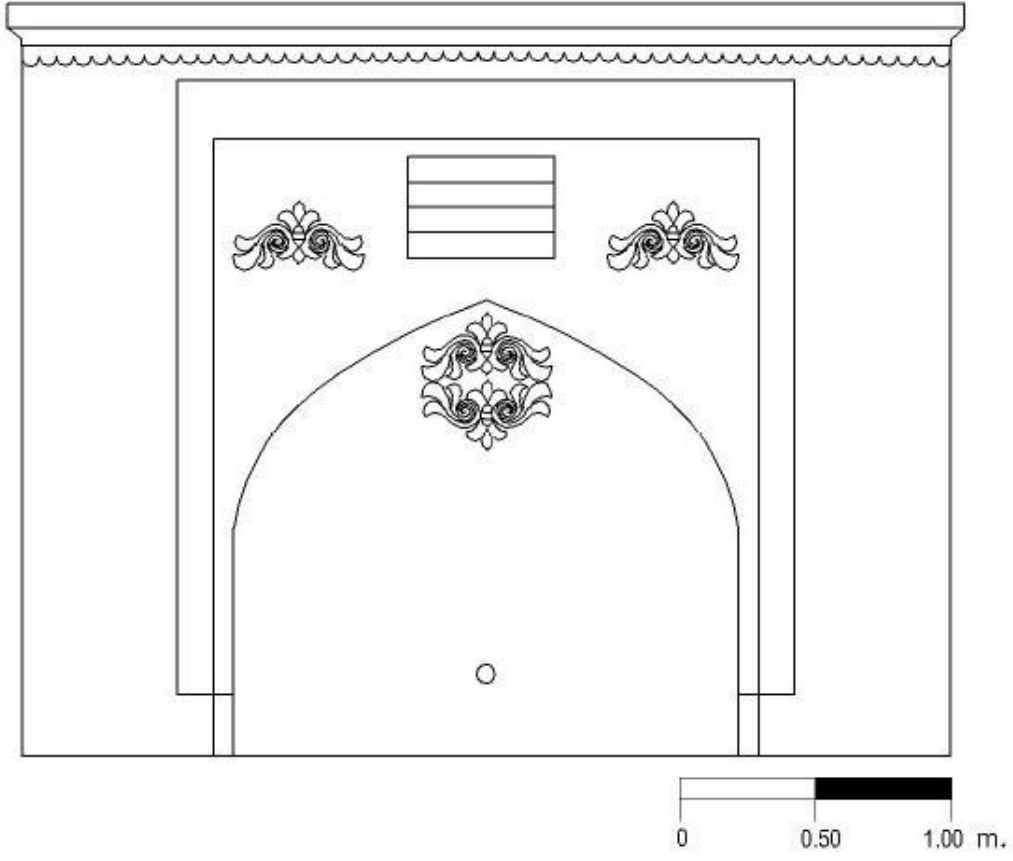
Çizim-59: Aydın Atike Hanım Çeşme ve sebil kesiti (M. YILMAZ'dan)

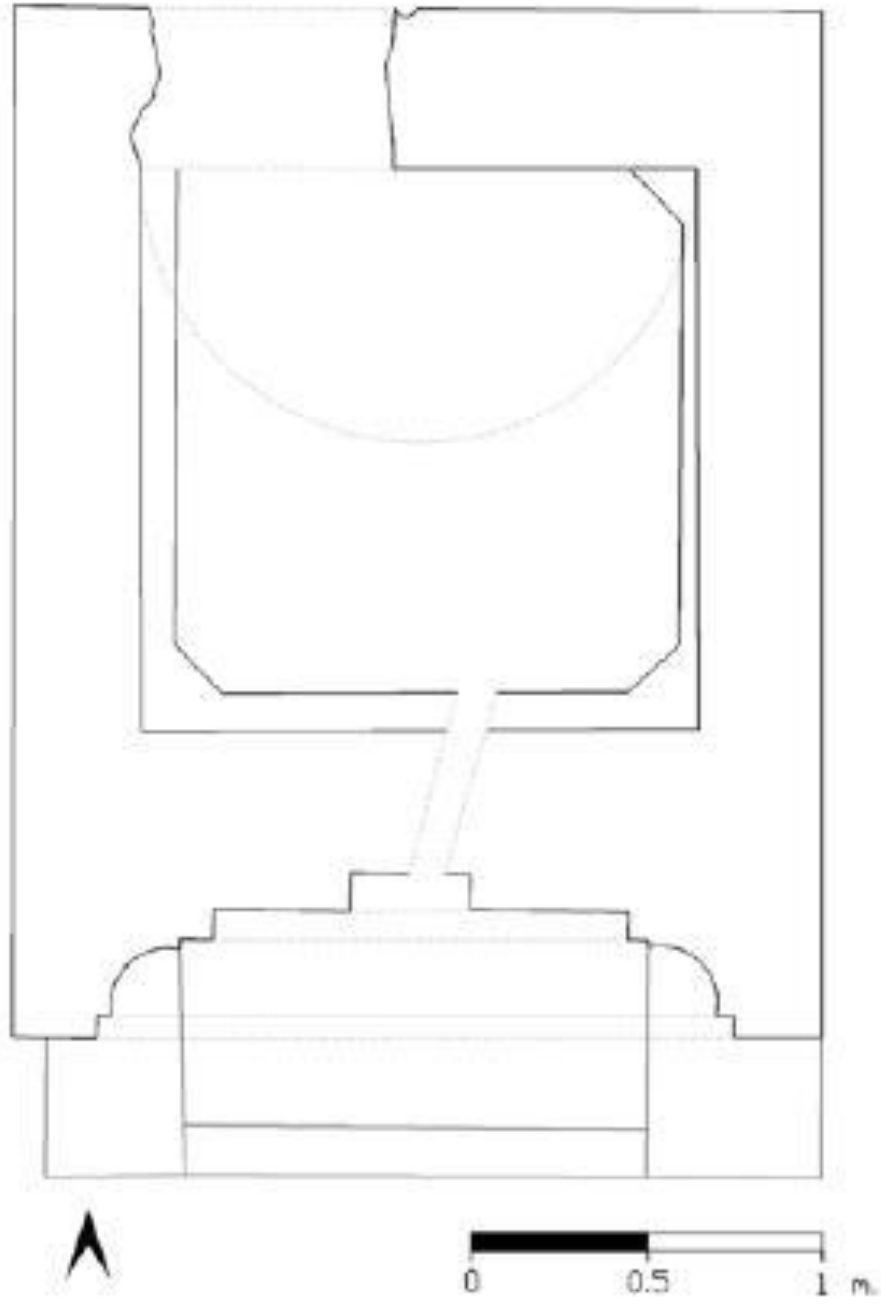
Çizim-60: Kemer Müştemilat vaziyet planı

Çizim-61: Kemer Mehmet Bey Çeşme planı (M. Yılmaz'dan)

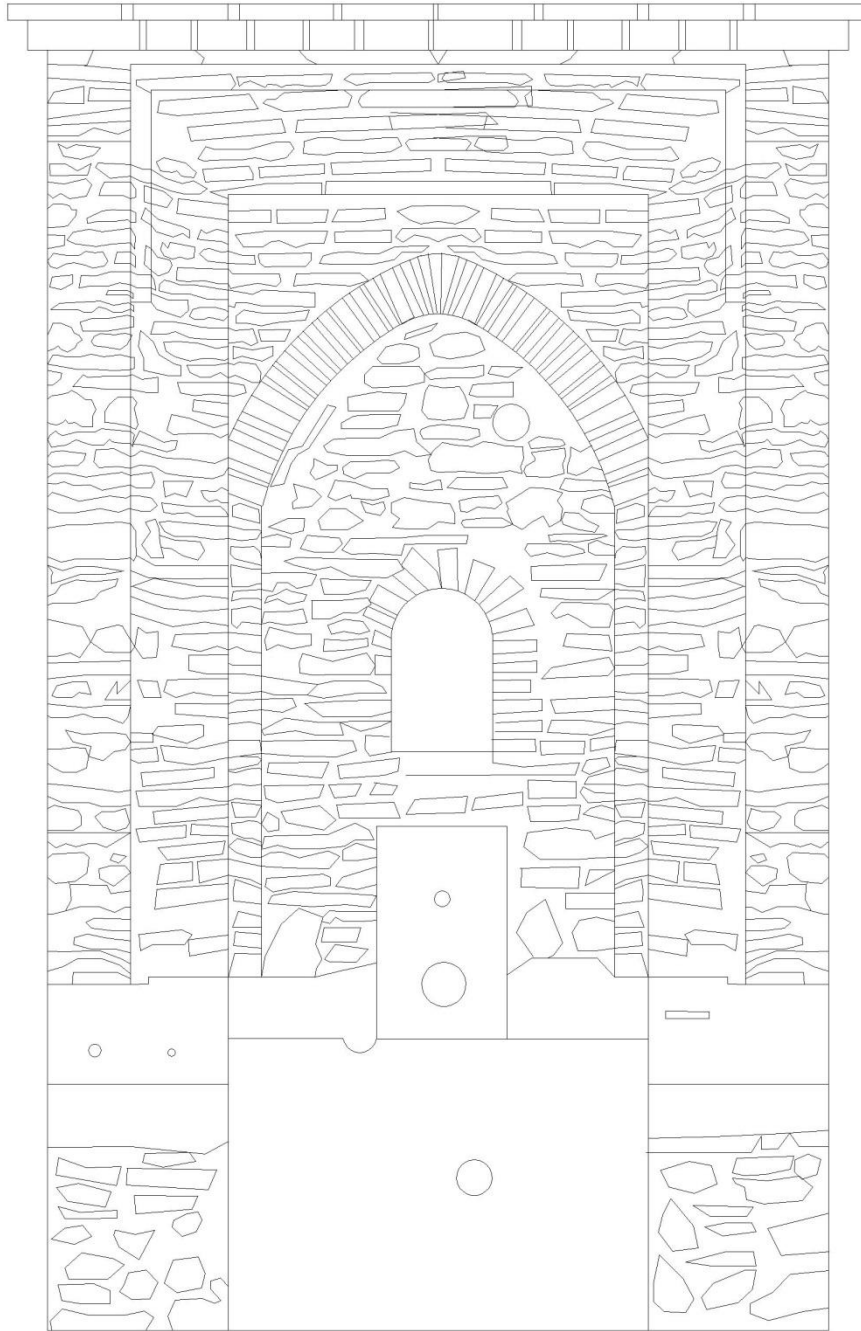

Çizim-62: Kemer Mehmet Bey Çeşme kesiti (M. Yılmaz'dan)

Çizim-63: Aydın Mustafa Ağa Hanı Çeşme planı (M. Yılmaz'dan)

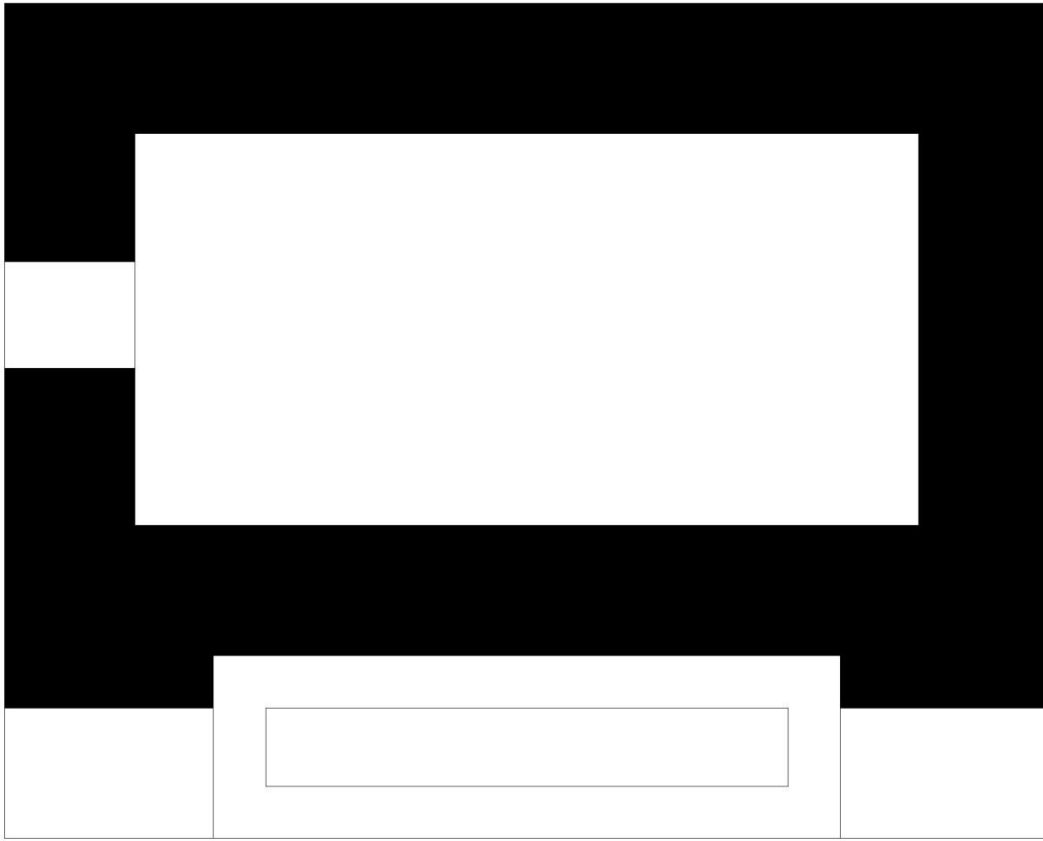

0 0.5 1 M

İLKER GÜMÜŞ
14.05.2015

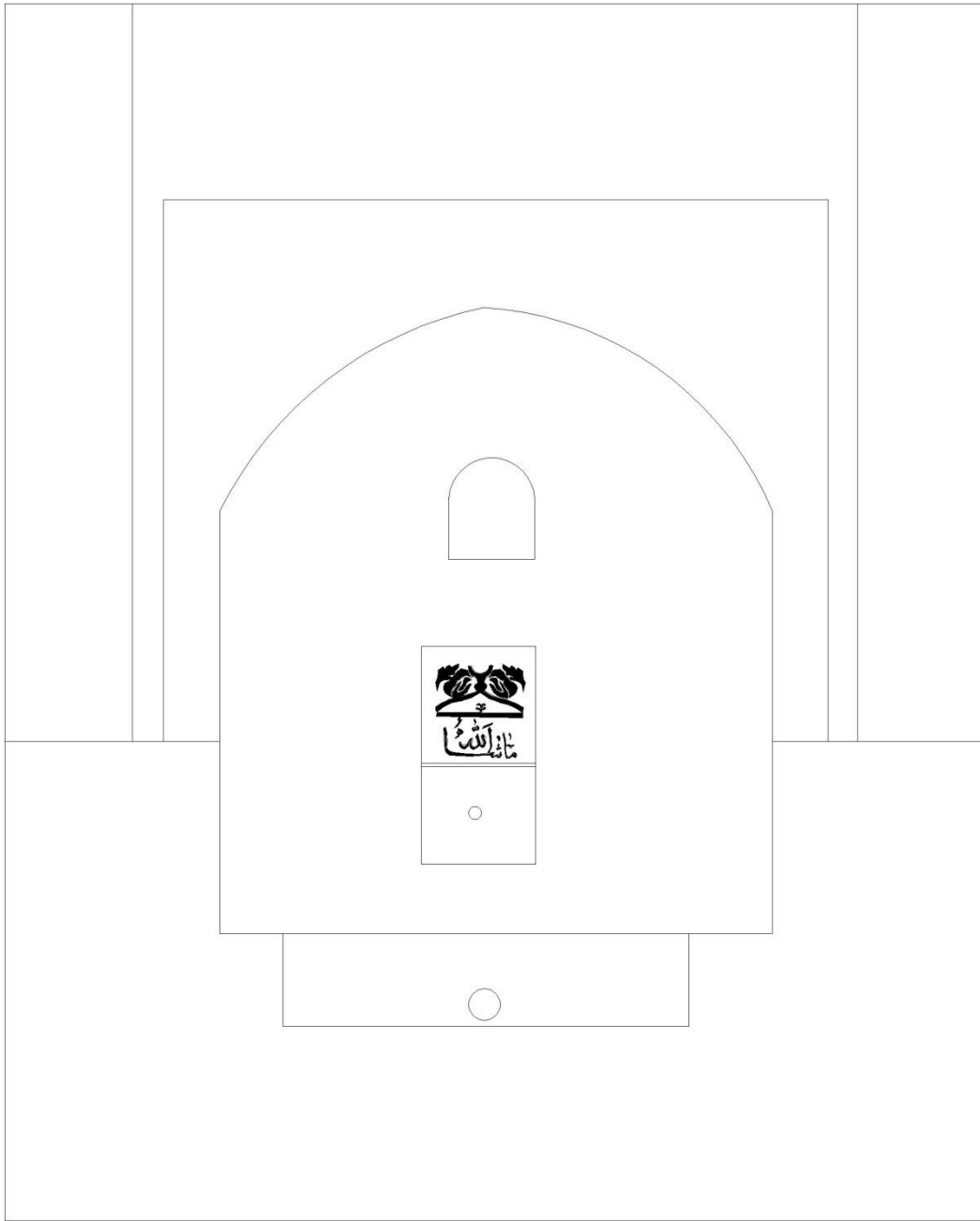
Çizim-64: Aydın Mustafa Ağa Han Çeşme kesiti

İLKER GÜMÜŞ
25.05.2014

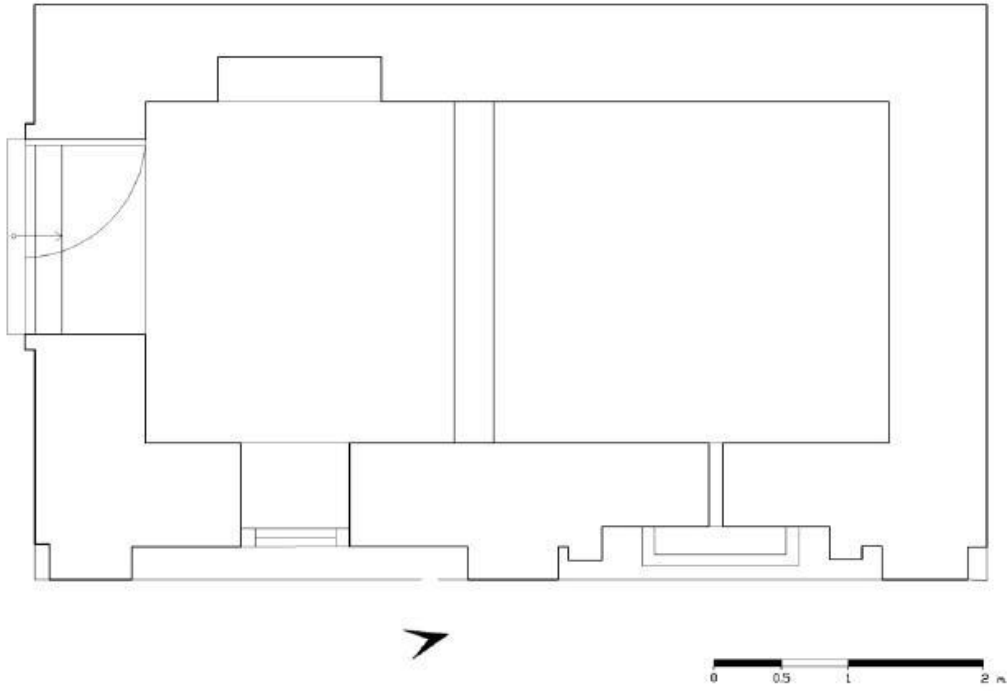

Çizim-65: Koçarlı İbrahim Ağa Çeşme planı

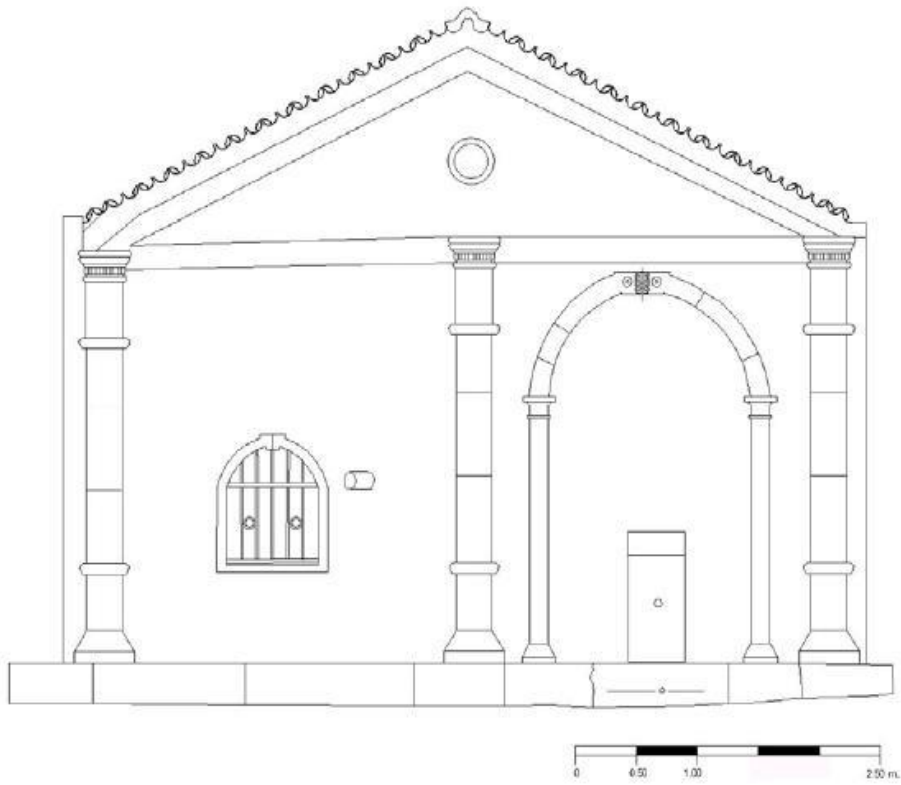

İLKER GÜMÜŞ
25.05.2014

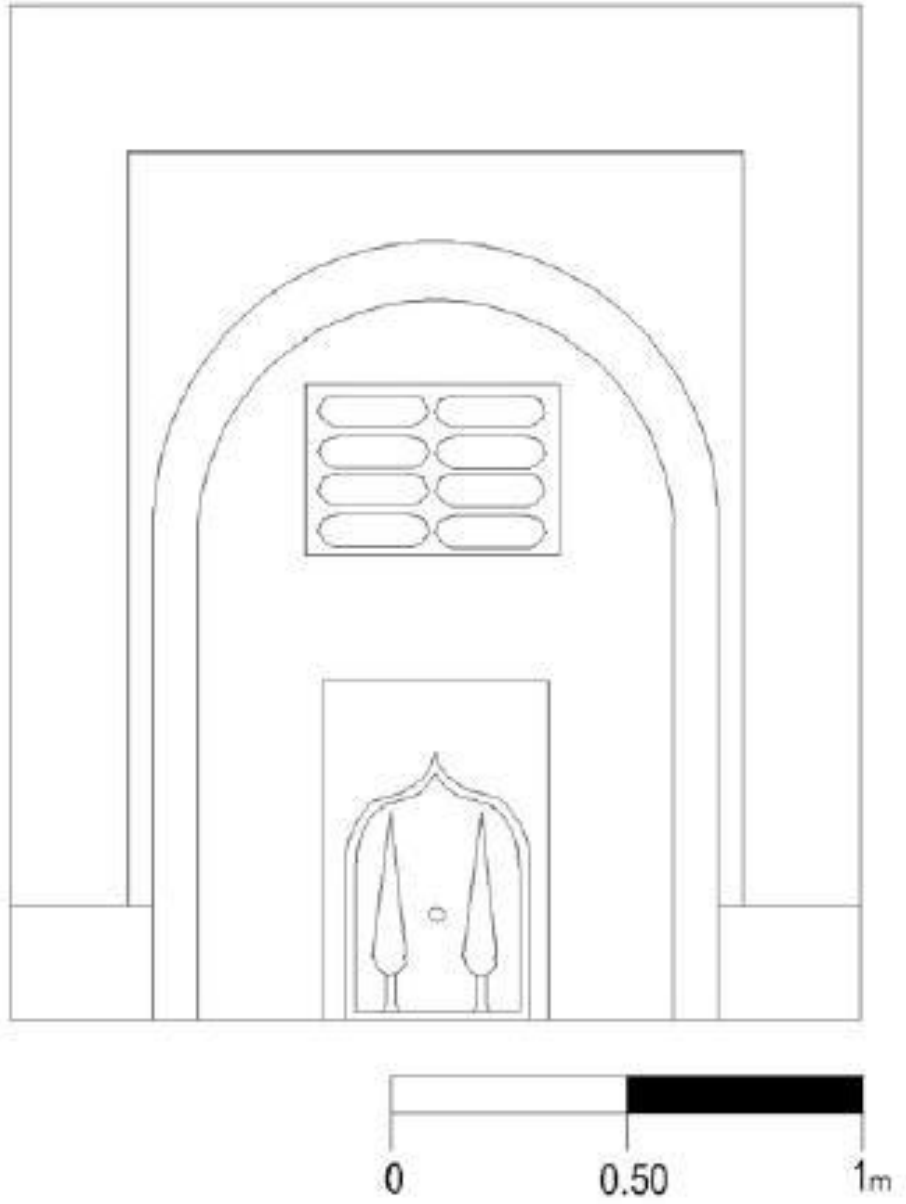
Çizim-66: Koçarlı İbrahim Ağa Çeşme kesiti

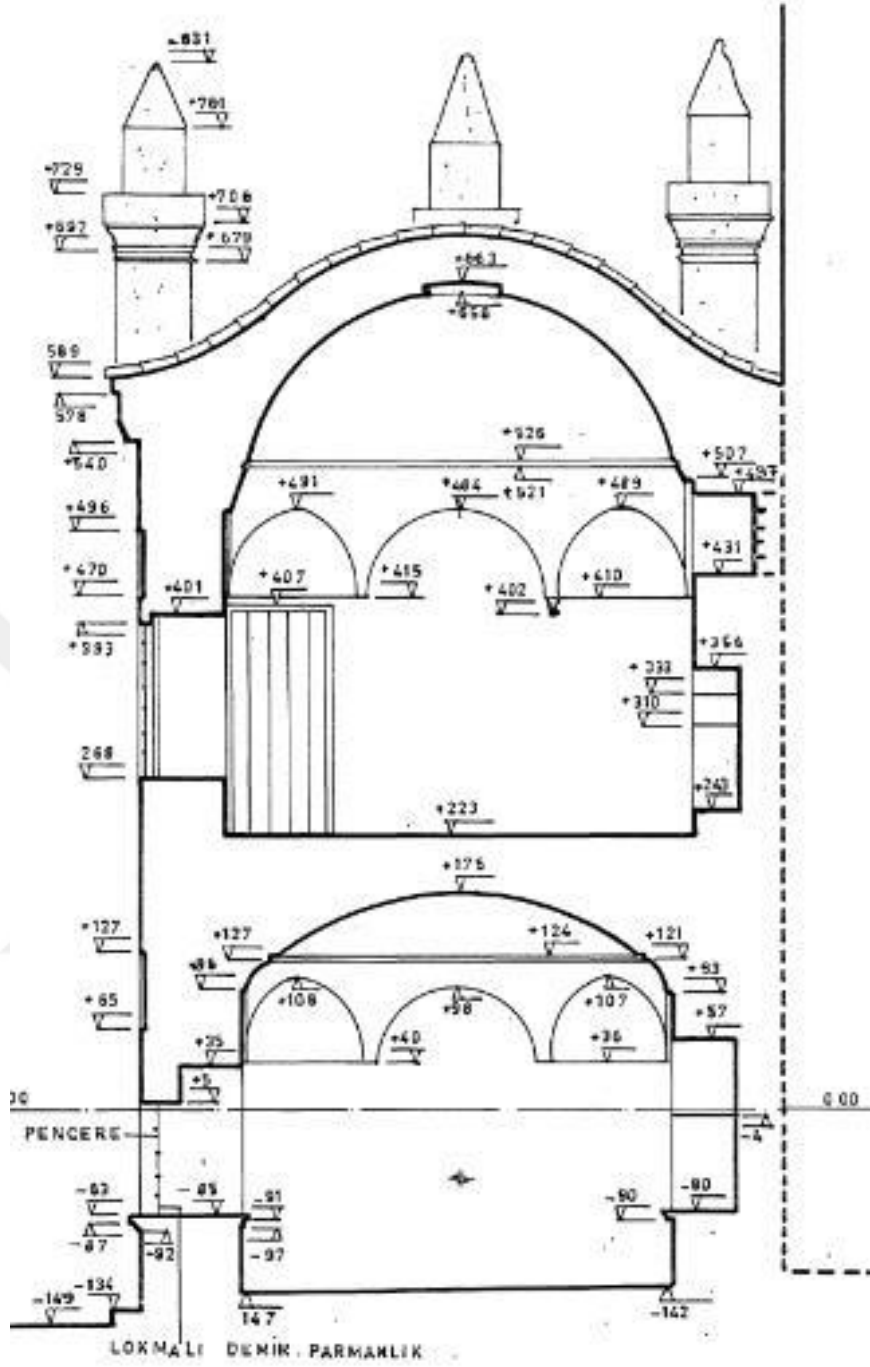
Çizim-67: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme planı (M. Yılmaz'dan)

Çizim-68: Aydın Ümmügülsüm (Ümmühan) Hanım Çeşme kesiti (M. Yılmaz'dan)

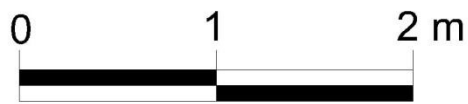
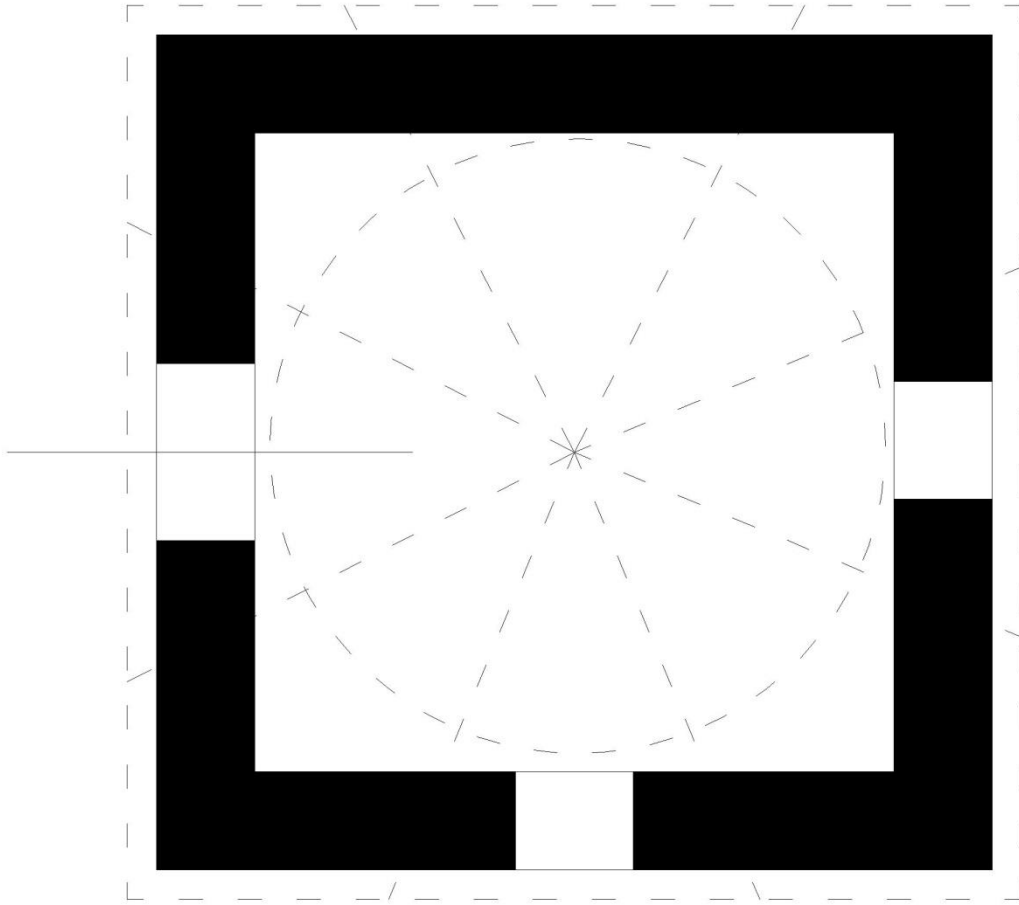

Çizim-69: Aydın Fatma Hanım Çeşme kesiti (M. Yılmaz'dan)

B - B KESİTİ ÖLÇEK :1 / 50

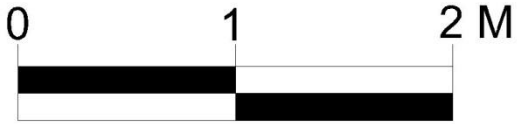
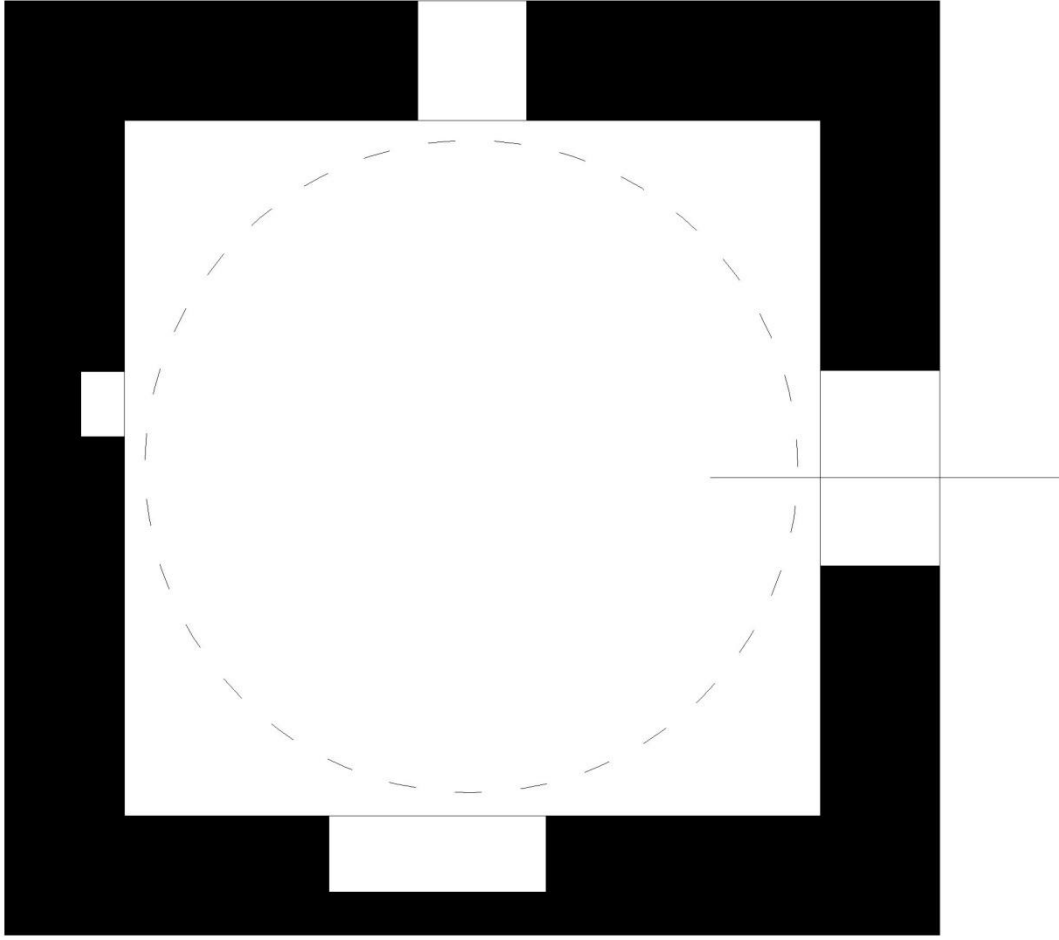
Çizim-70: Aydın Fatma Hanım iç kesiti (VGM'den)

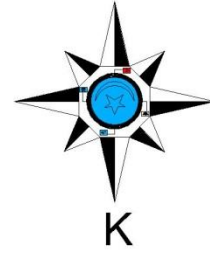
İLKER GÜMÜŞ
25.05.2014

Çizim-71: Koçarlı İbrahim Ağa Sebili planı

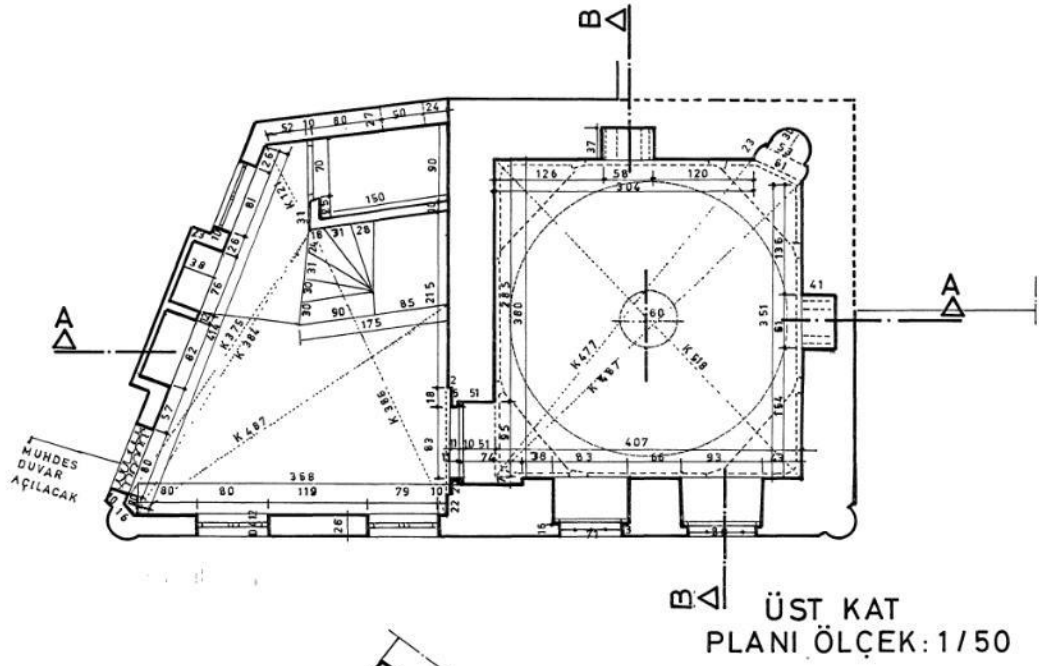

İLKER GÜMÜŞ
30.05.2014

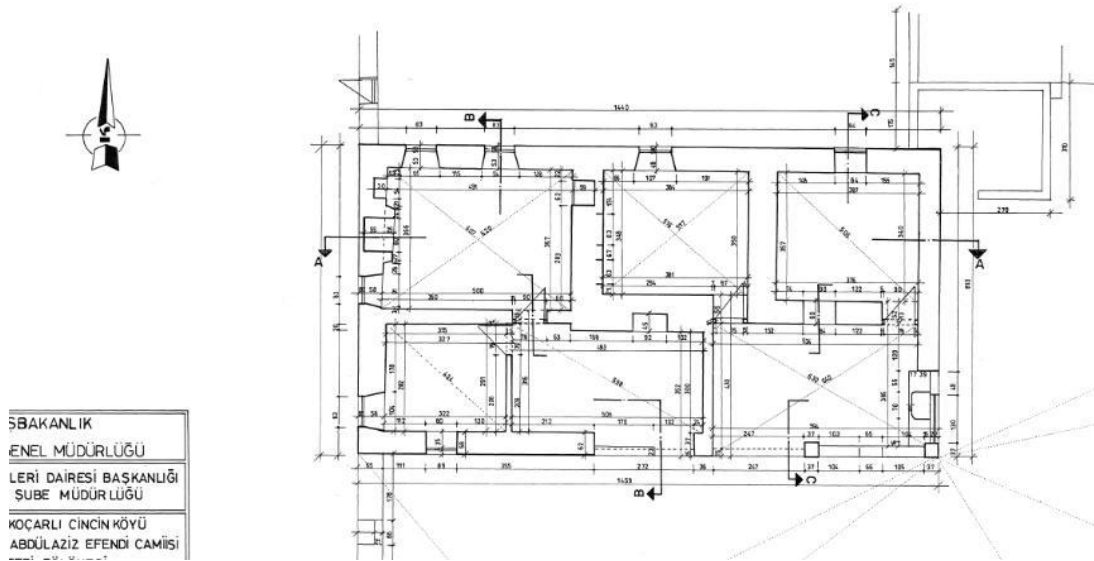

Çizim-72: Karahayıt Posacızade Zeynep Kadın Sebil planı

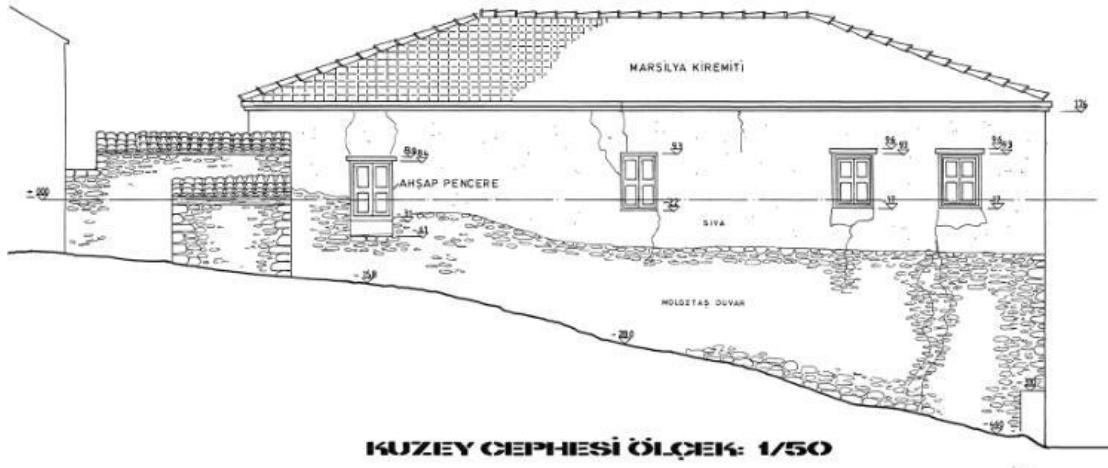

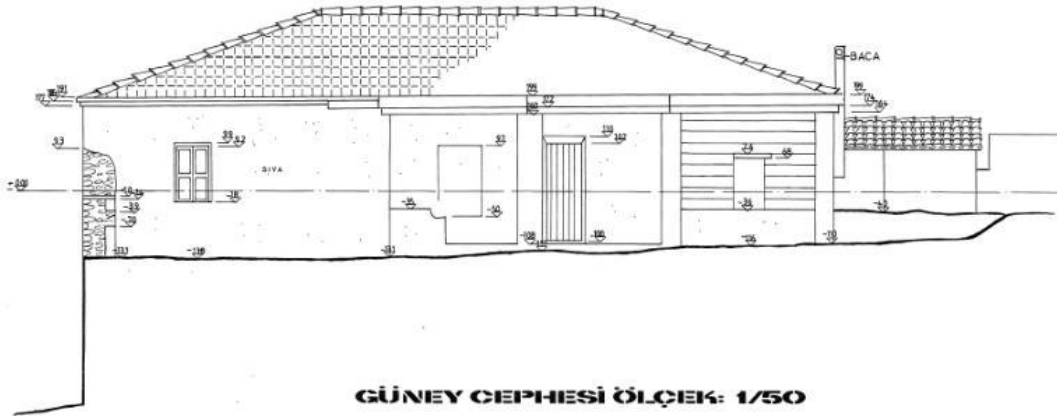
Çizim-73: Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi (sebül-küttab) planı (VGM'den)

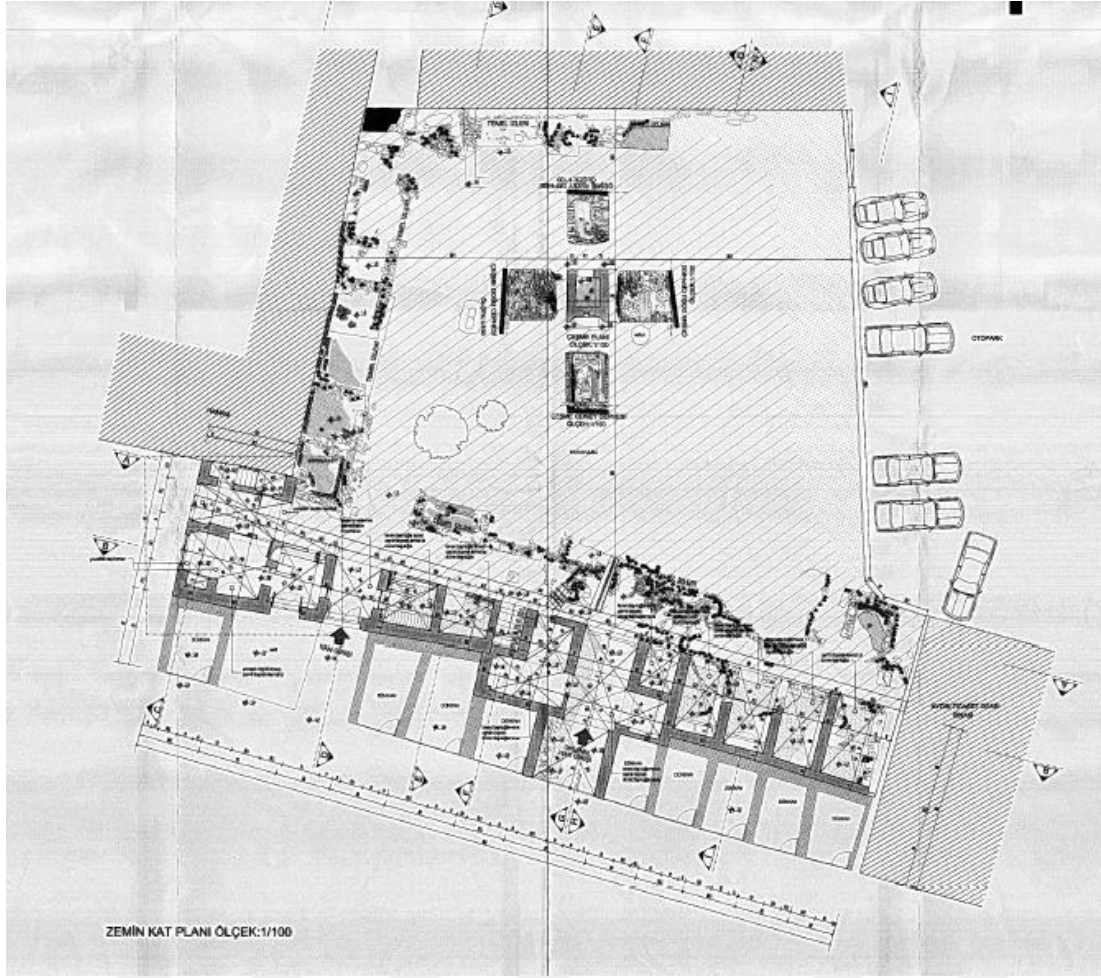
Çizim-74: Cincin Abülaziz Efendi Sıbyan Mektebi planı (VGM'den)

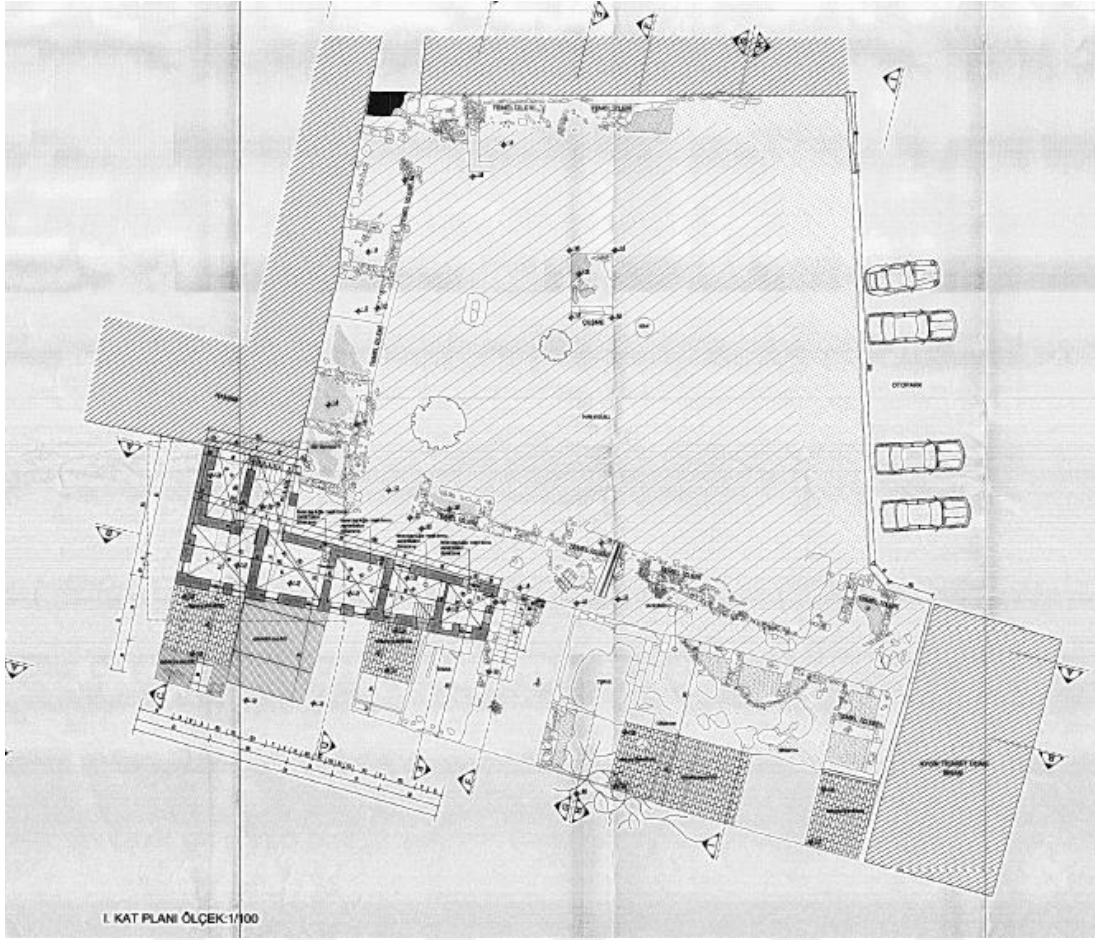
Çizim-75: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi kuzey cephe kesiti (VGM'den)

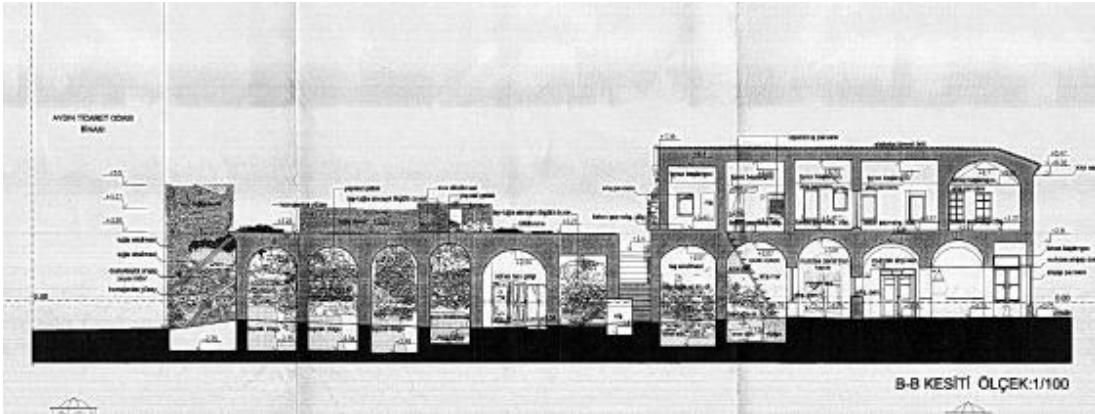
Çizim-76: Cincin Abdülaziz Efendi Sıbyan Mektebi güney cephe kesiti (VGM'den)

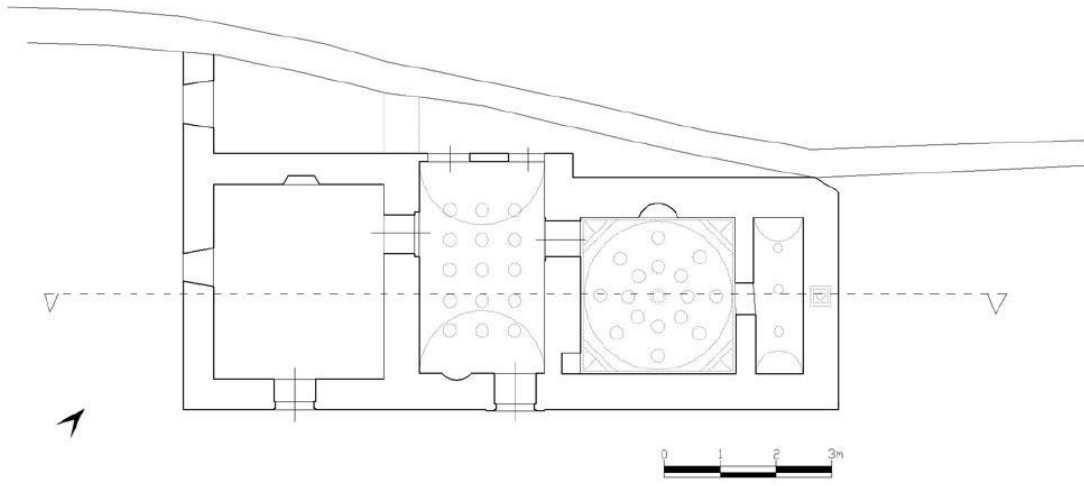
Çizim-77: Aydın Mustafa Ağa Hanı zemin kat planı (Aydın B. Ş. B.'den)

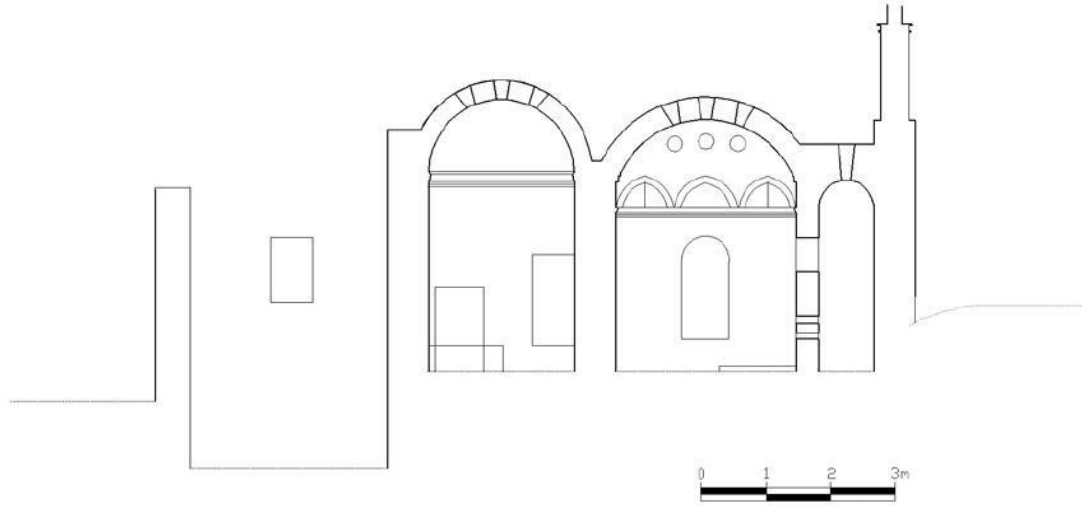
Çizim-78: Aydın Mustafa Ağa Hanı 1. kat planı (Aydın B. Ş. B.)

Çizim-79: Aydın Mustafa Ağa Hanı kesiti (Aydın B. Ş. B.'den)

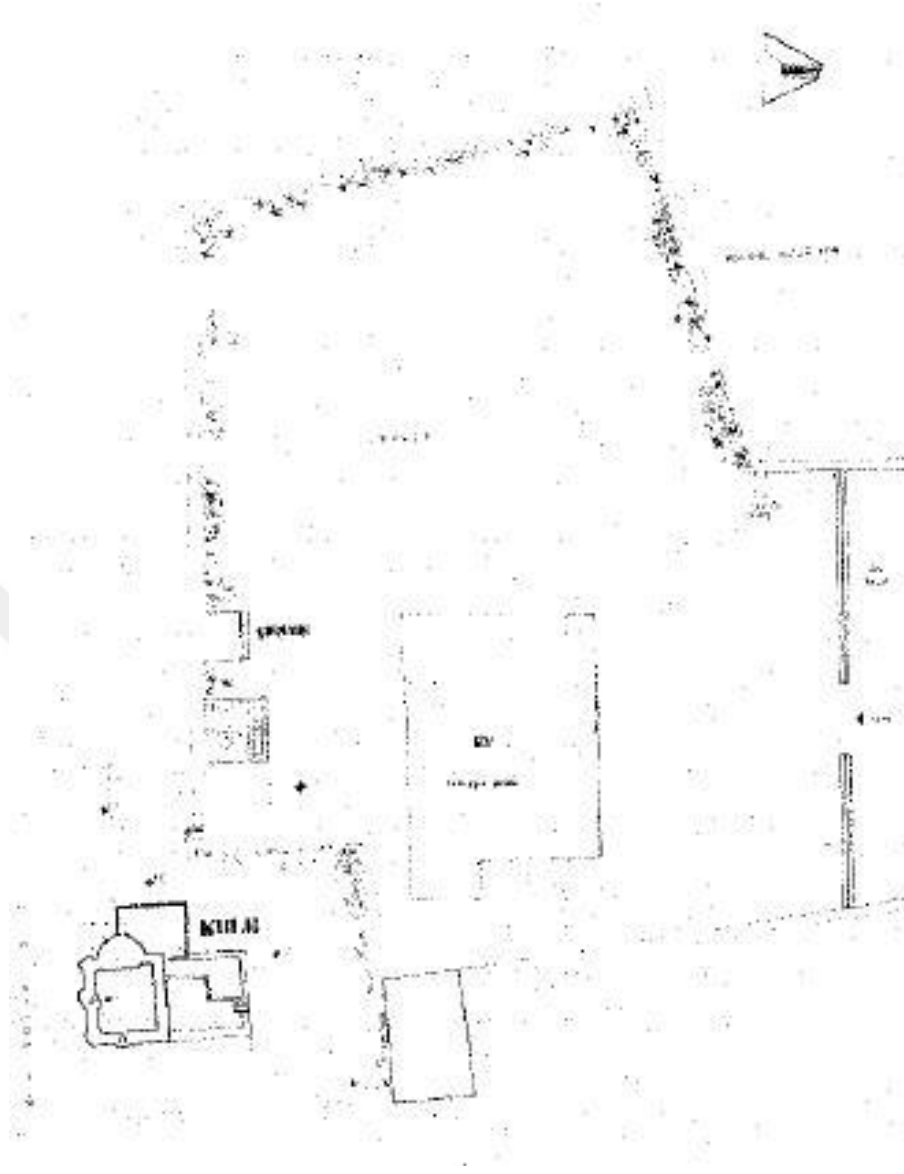
Çizim-80: Aydın Mehmet Bey Hamamı planı (M. Yılmaz'dan)

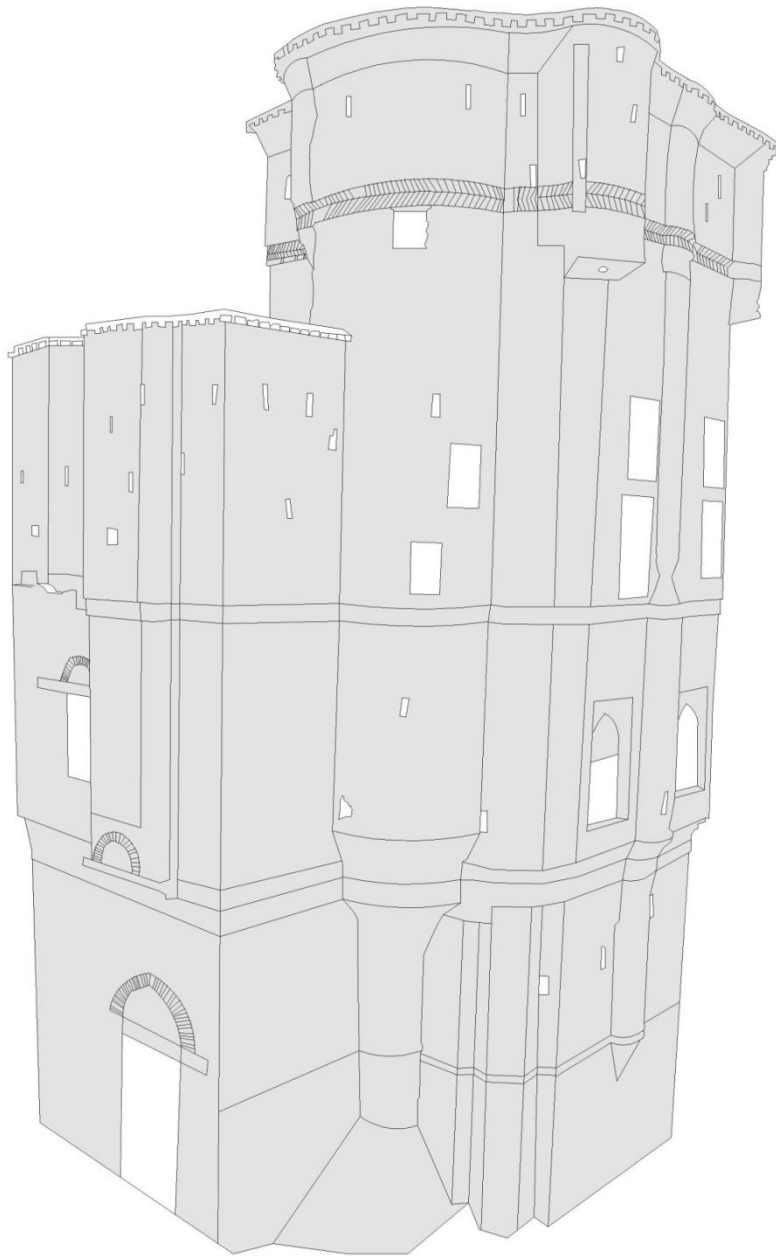
Çizim-81: Aydın Mehmet Bey Hamamı kesiti (M. Yılmaz'dan)

Çizim-82: Aydın Mehmet Bey Selsebil kesiti (M. Yılmaz'dan)

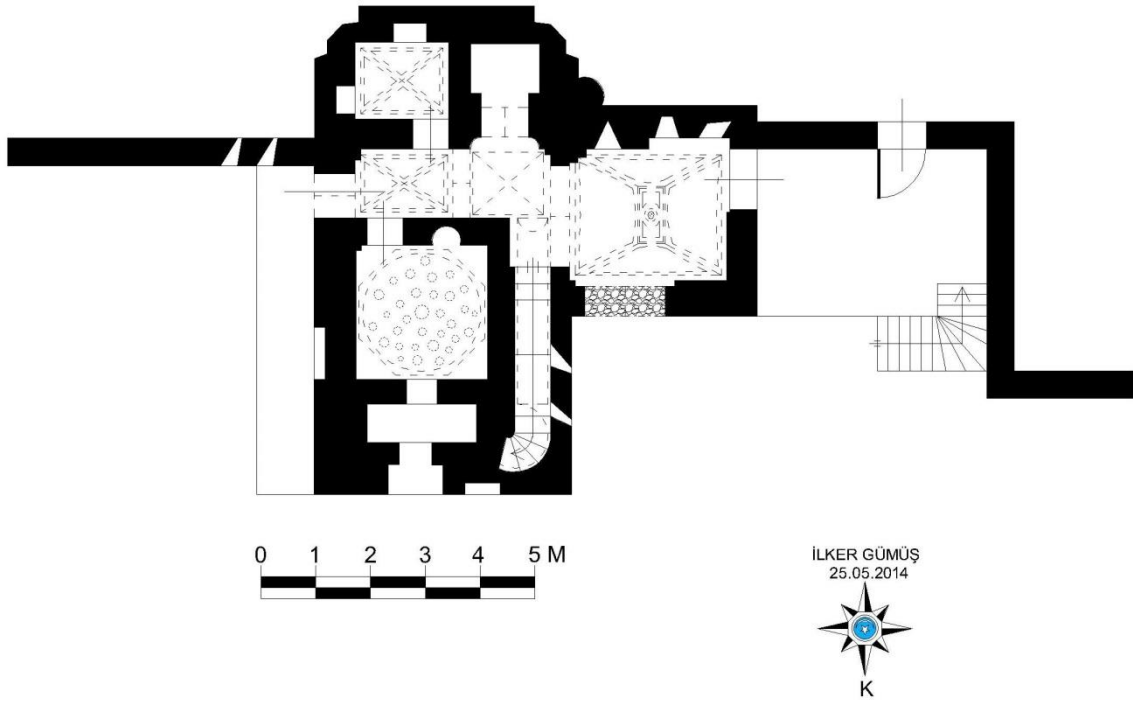

Çizim-83: Koçarlı İbrahim Ağa Kule vaziyet planı (A. Arel'den)

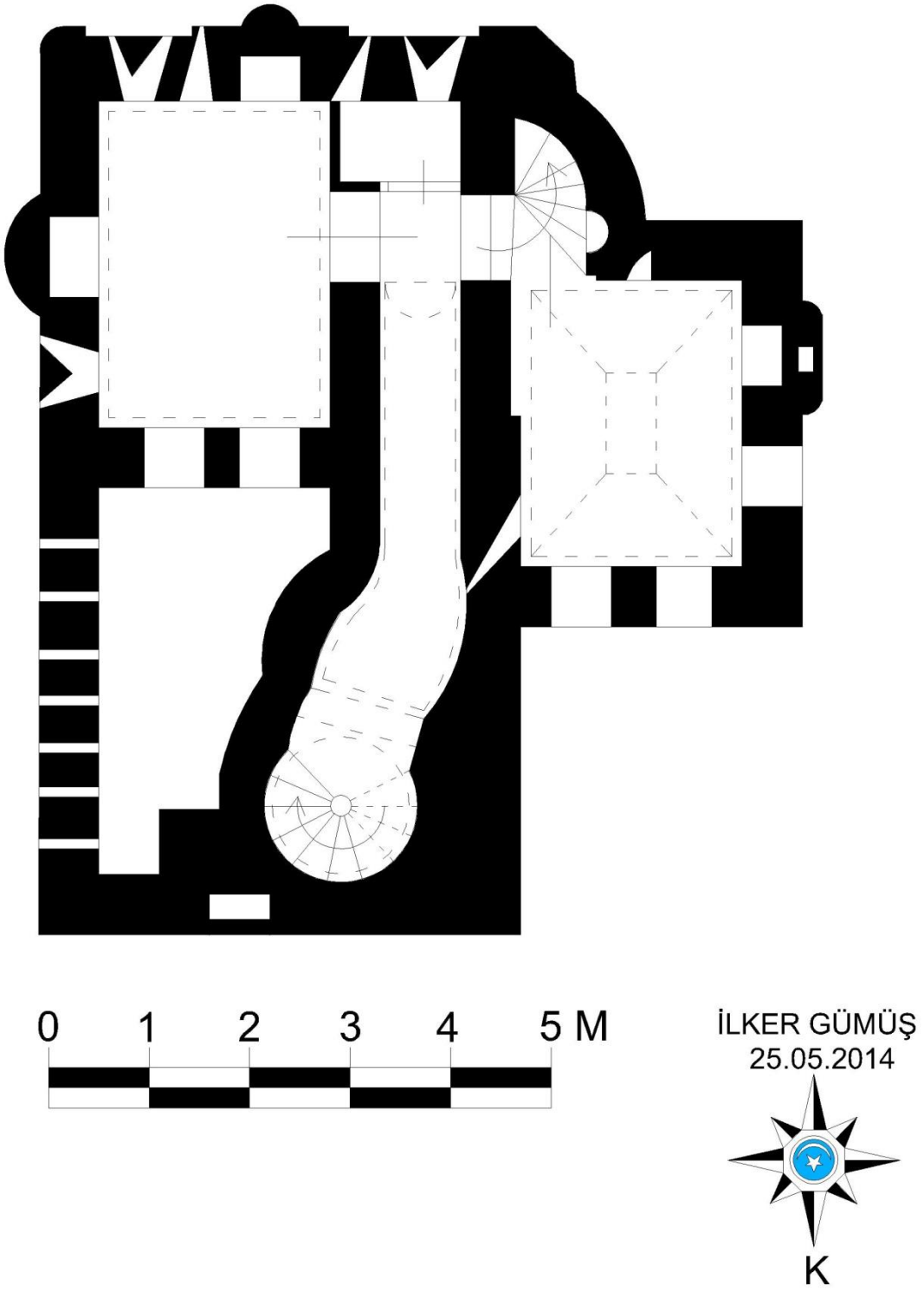

Çizim-84: Koçarlı İbrahim Ağa Kule perspektif çizimi

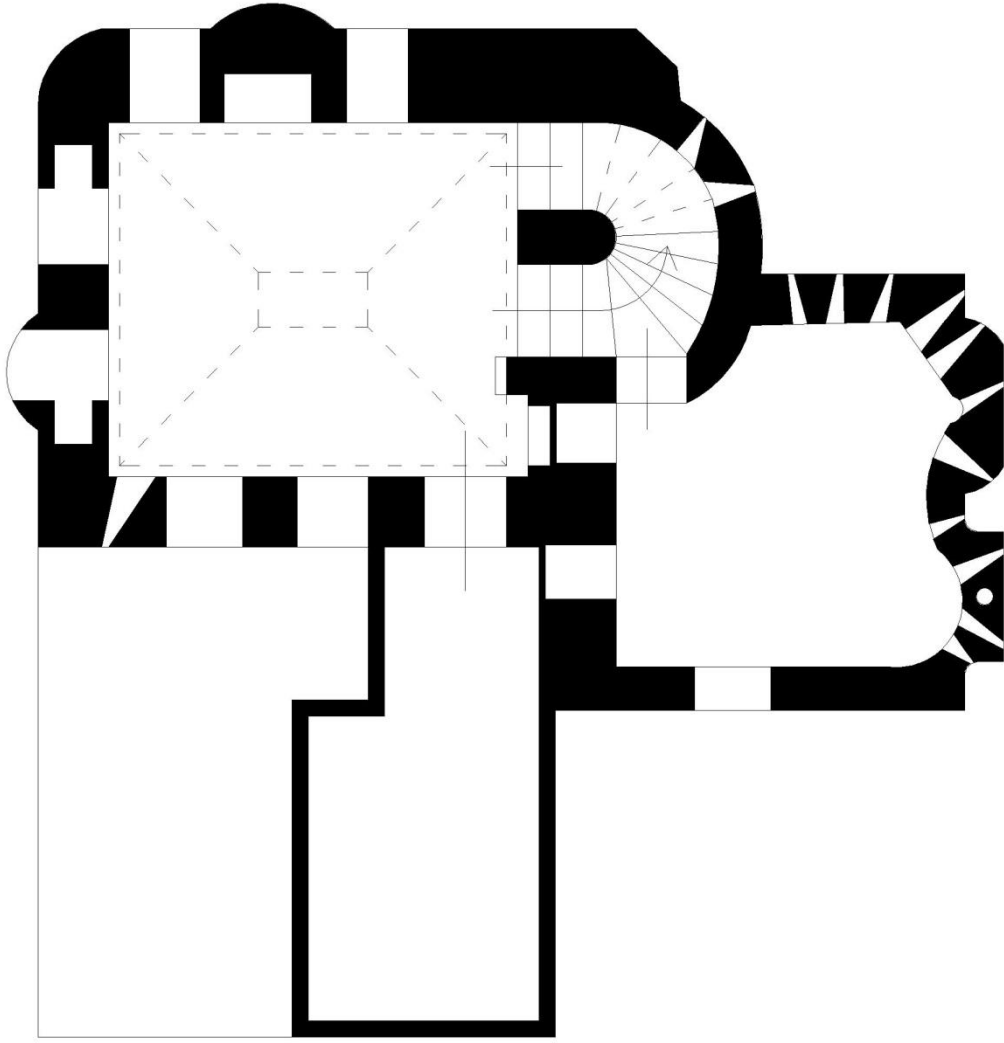

Çizim-85: Koçarlı İbrahim Ağa Kule 1. kat planı

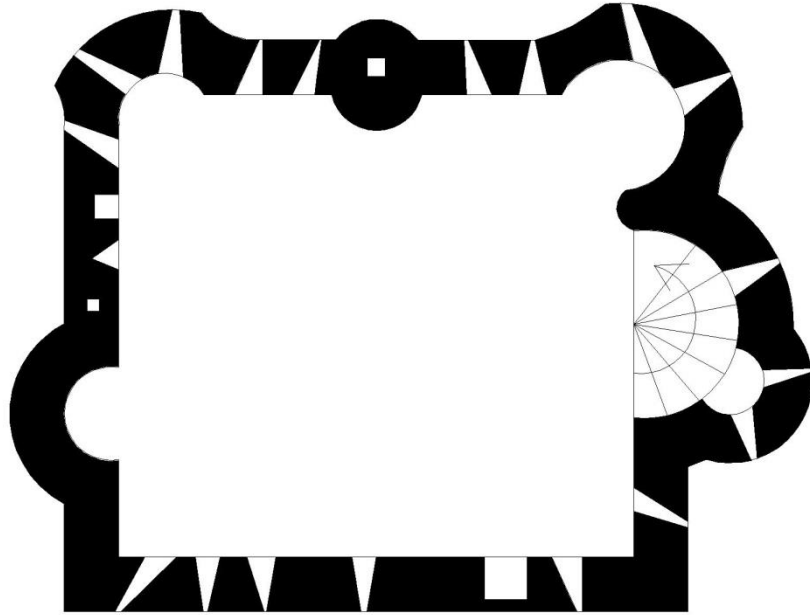
Çizim-86: Koçarlı İbrahim Ağa Kule 2. kat planı

İLKER GÜMÜŞ
25.05.2014

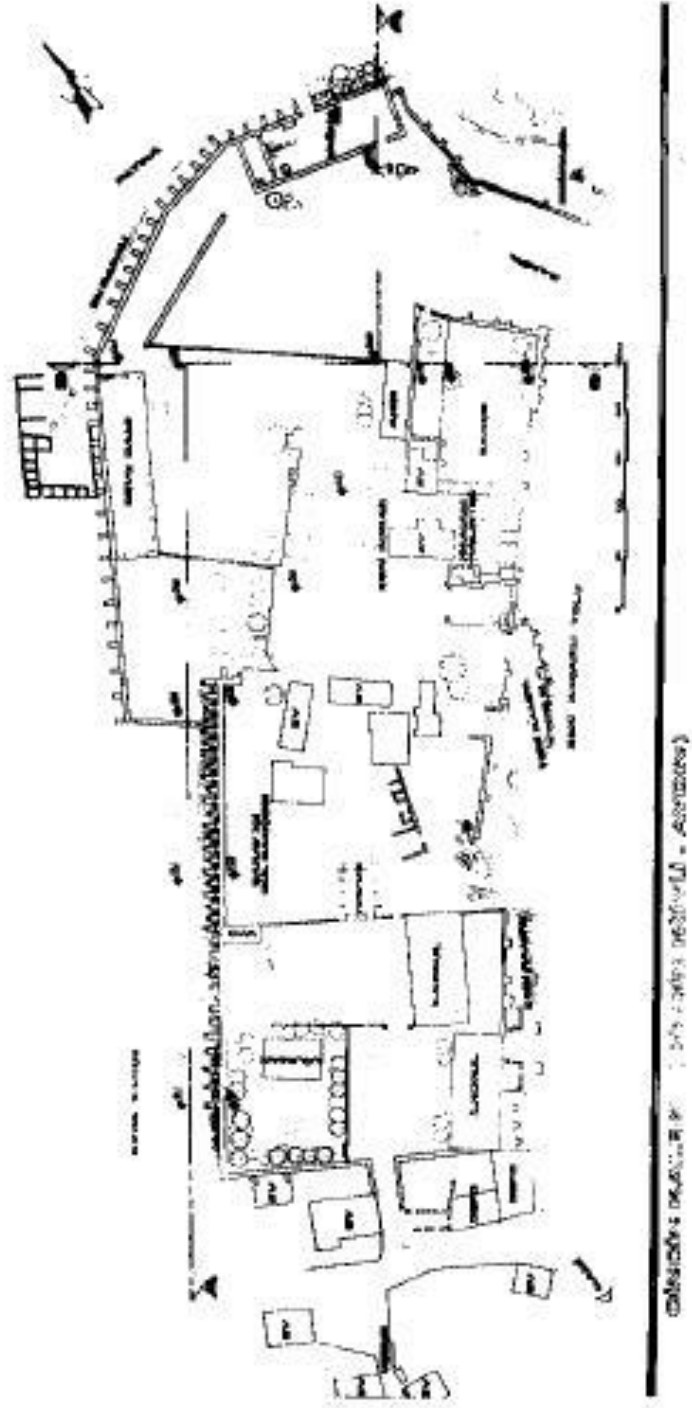
Çizim-87: Koçarlı İbrahim Ağa Kule 3. kat planı

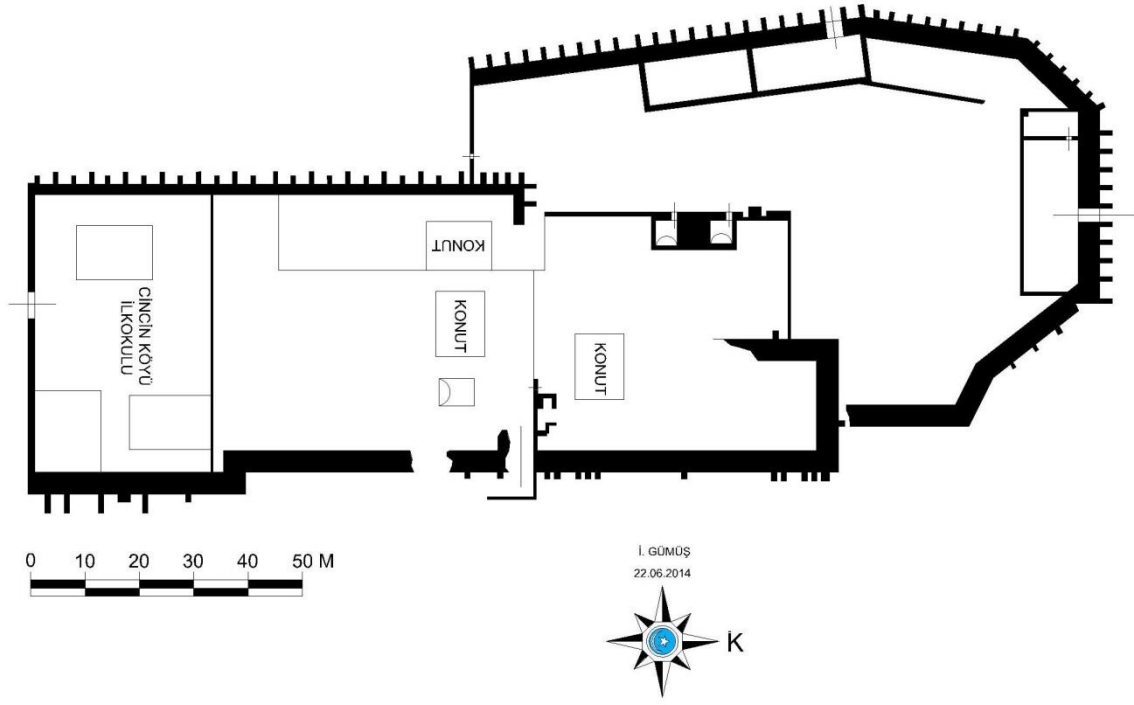
İLKER GÜMÜŞ
25.05.2014

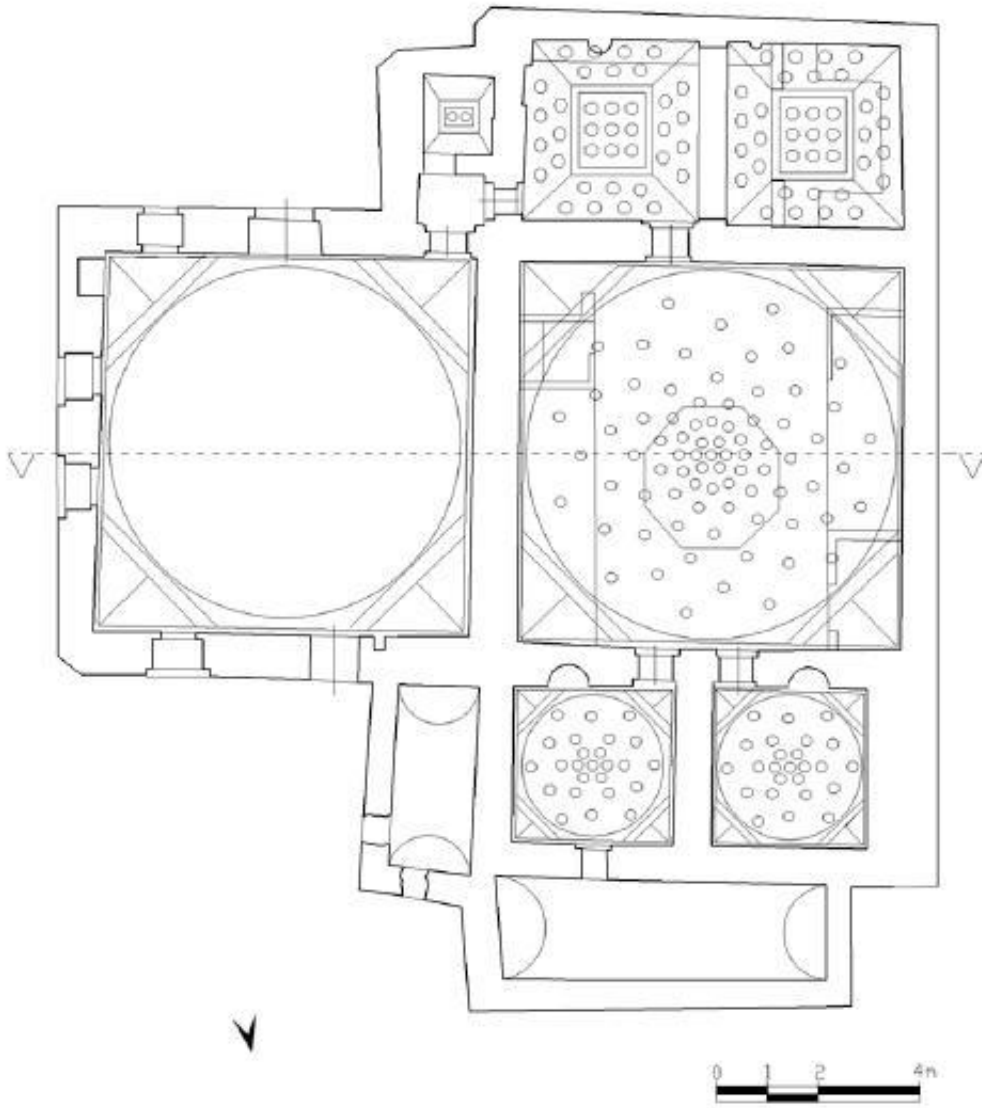
Çizim-88: Koçarlı İbrahim Ağa Kule 4. kat planı

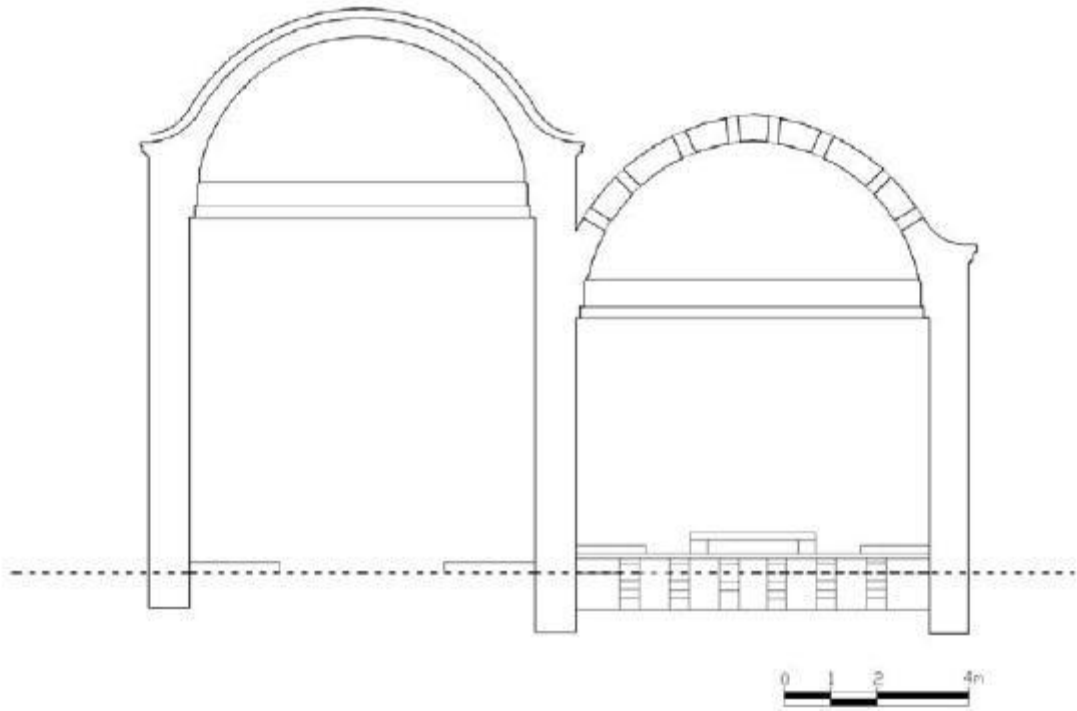
Çizim-89: Cincin Kale 1989 yılı vaziyet planı (A. Arel'den)

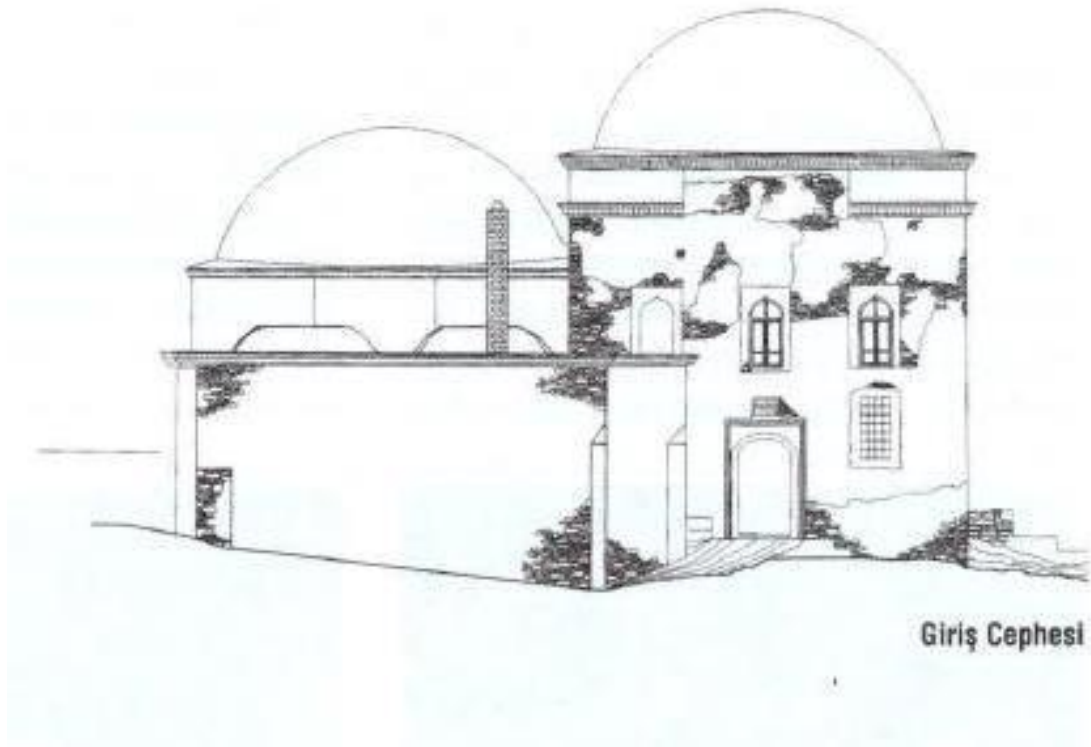
Çizim-90: Cincin Kalesi planı 2014

Çizim-91: Aydın Cemal Bey Hamamı planı (M. Yılmaz'dan)

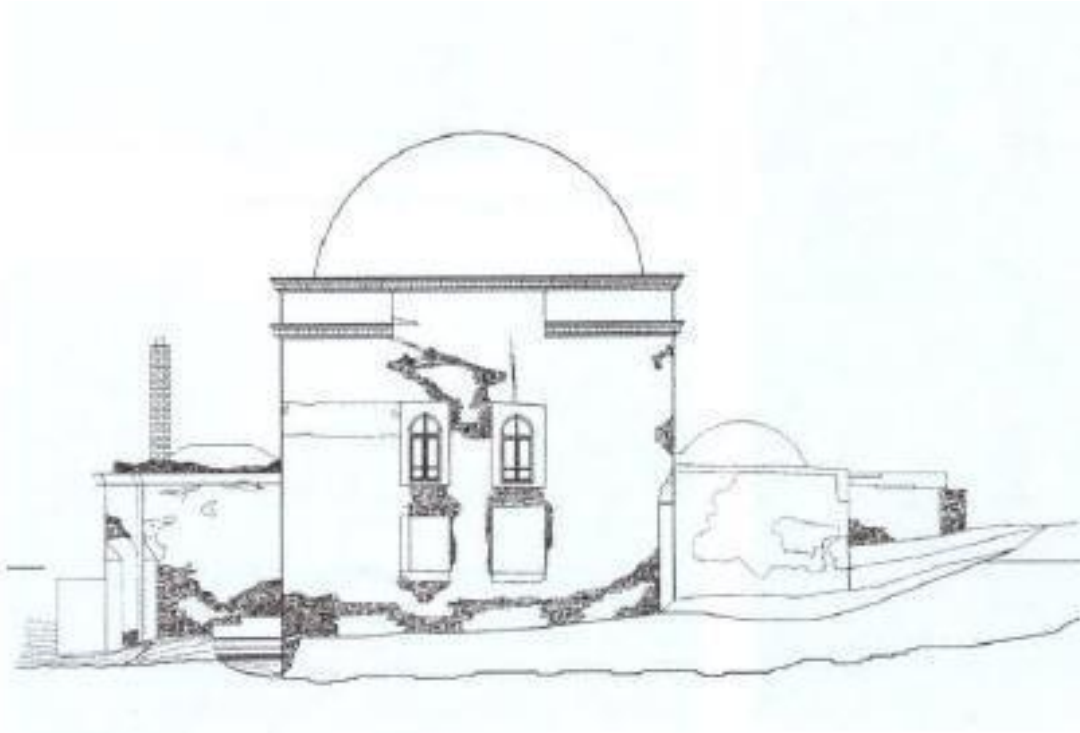

Çizim-92: Aydın Cemal Bey Hamamı kesiti (M. Yılmaz'dan)

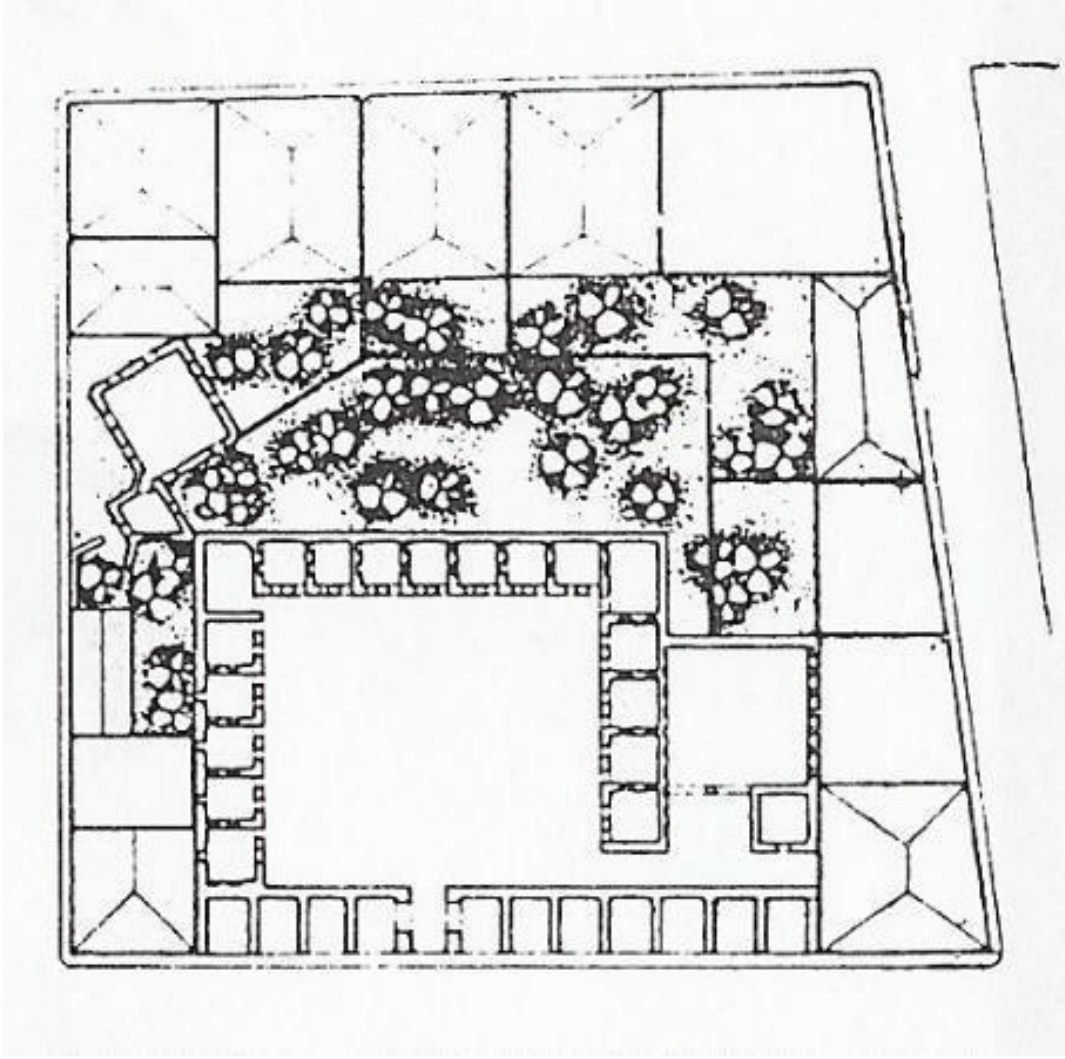
Çizim-93: Aydın Cemal Bey Hamamı giriş cephesi (Emel KAYIN'dan)

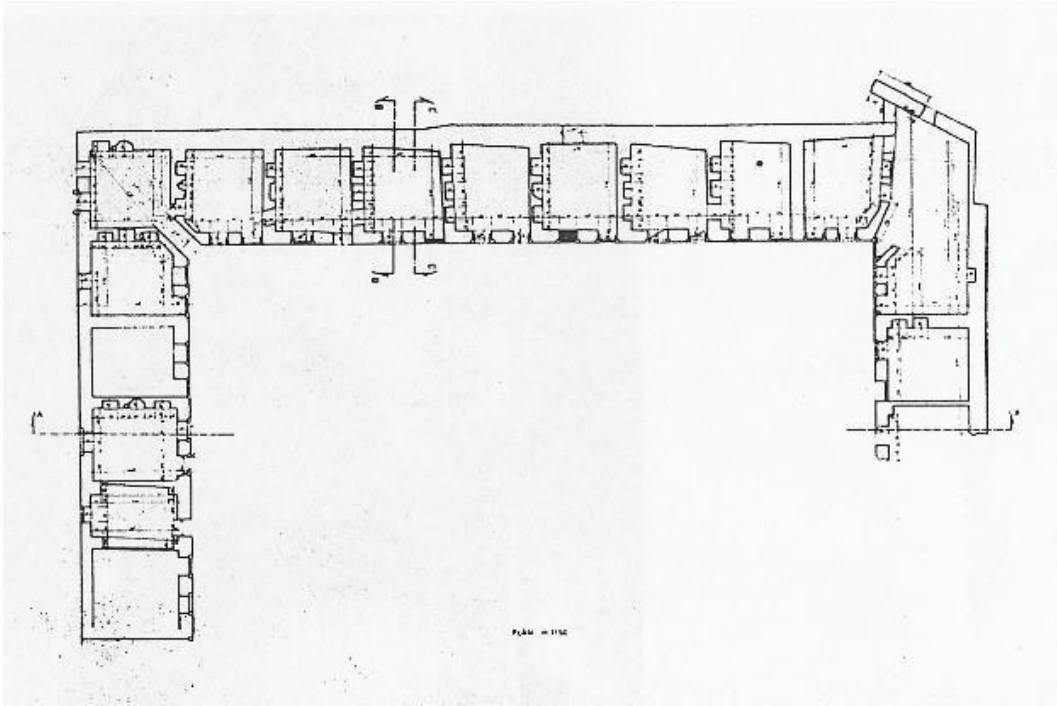

Sağ Yan Cephe

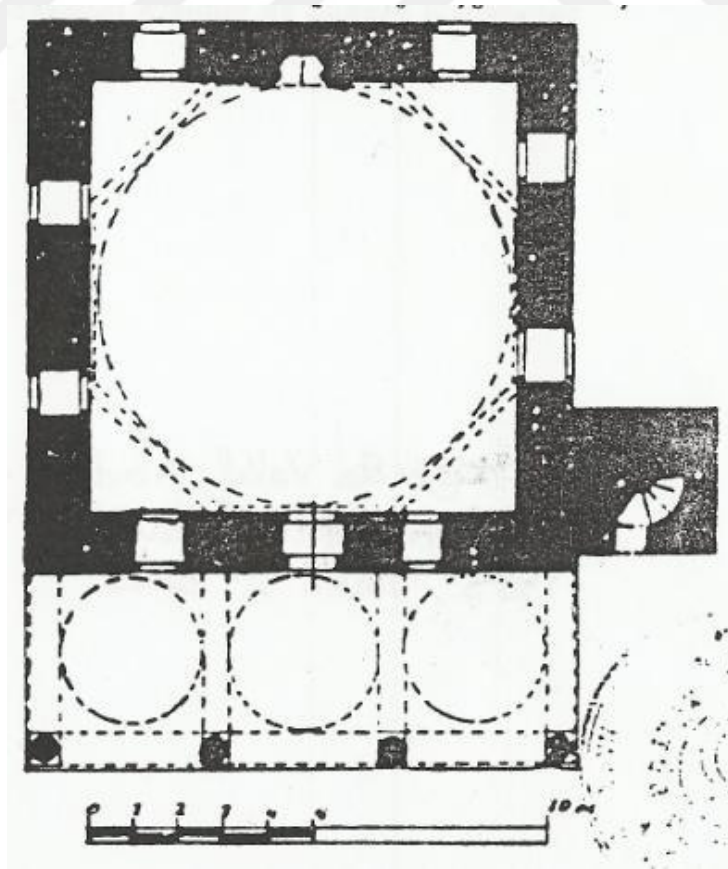
Çizim-94: Aydın Cemal Bey Hamamı sağ yan cephesi (Emel KAYIN'dan)

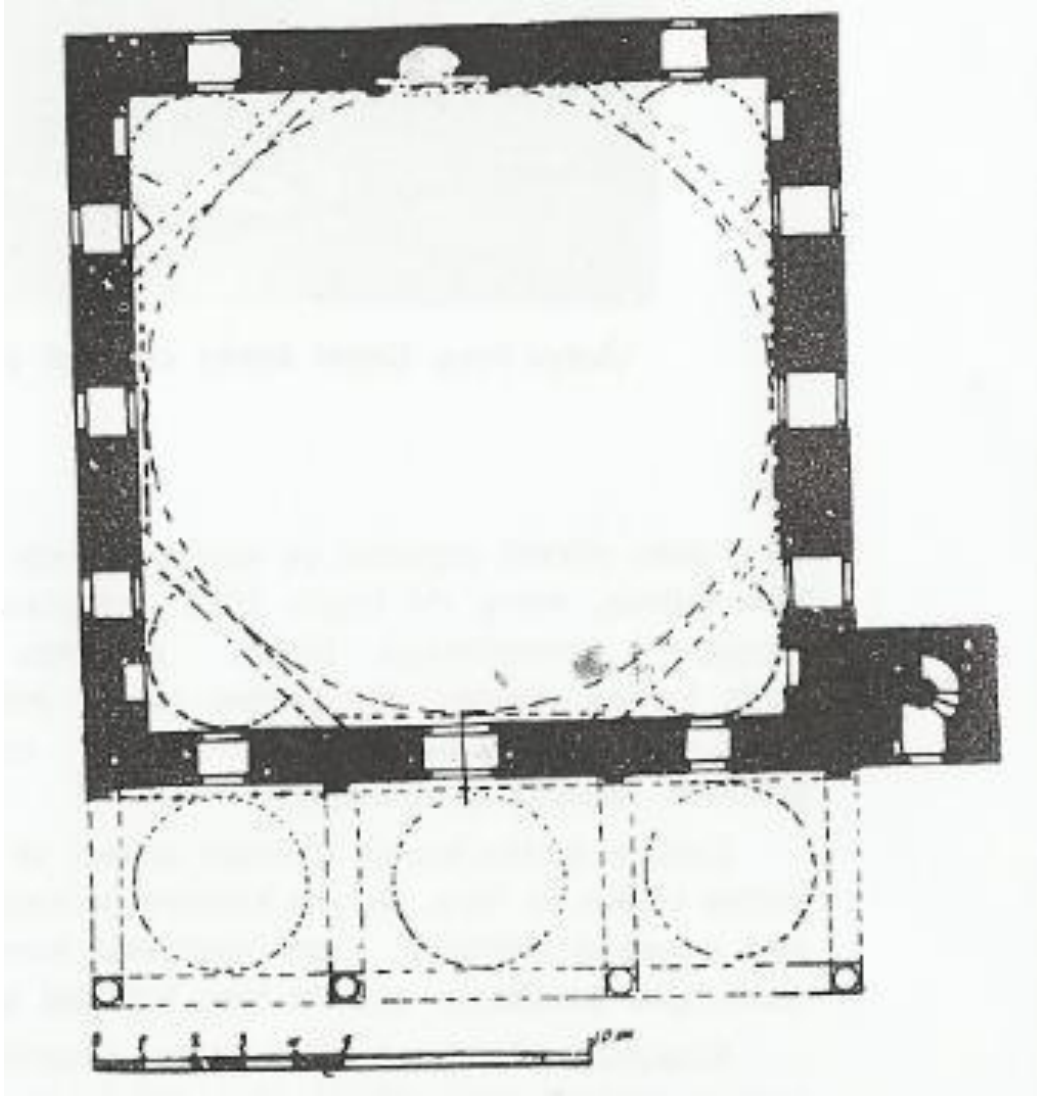
Çizim-95: Aydın Nasuh Paşa Külliyesi vaziyet planı (VGM'den)

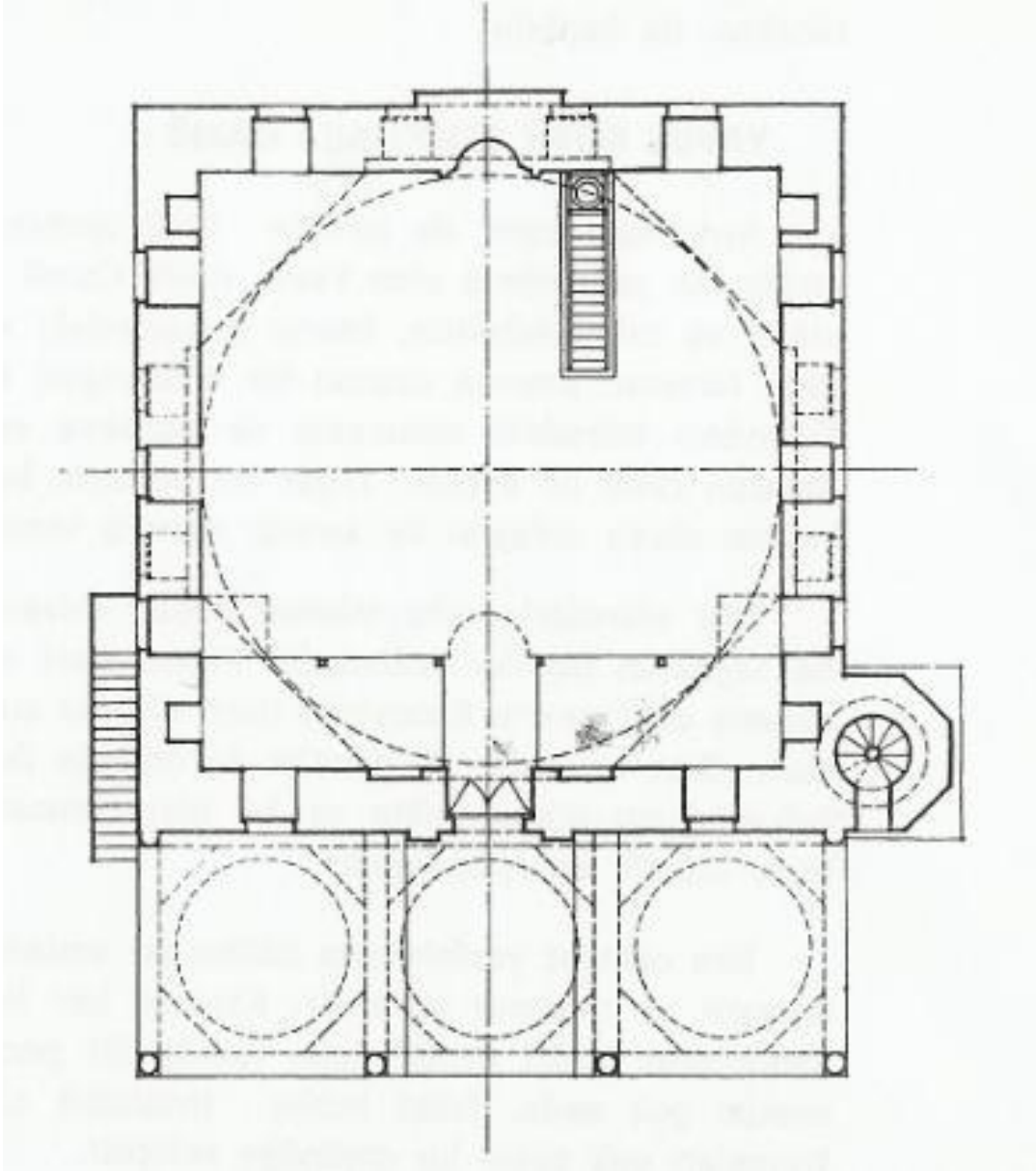
Çizim-96: Aydın Nasuh Paşa Medresesi (VGM'den)

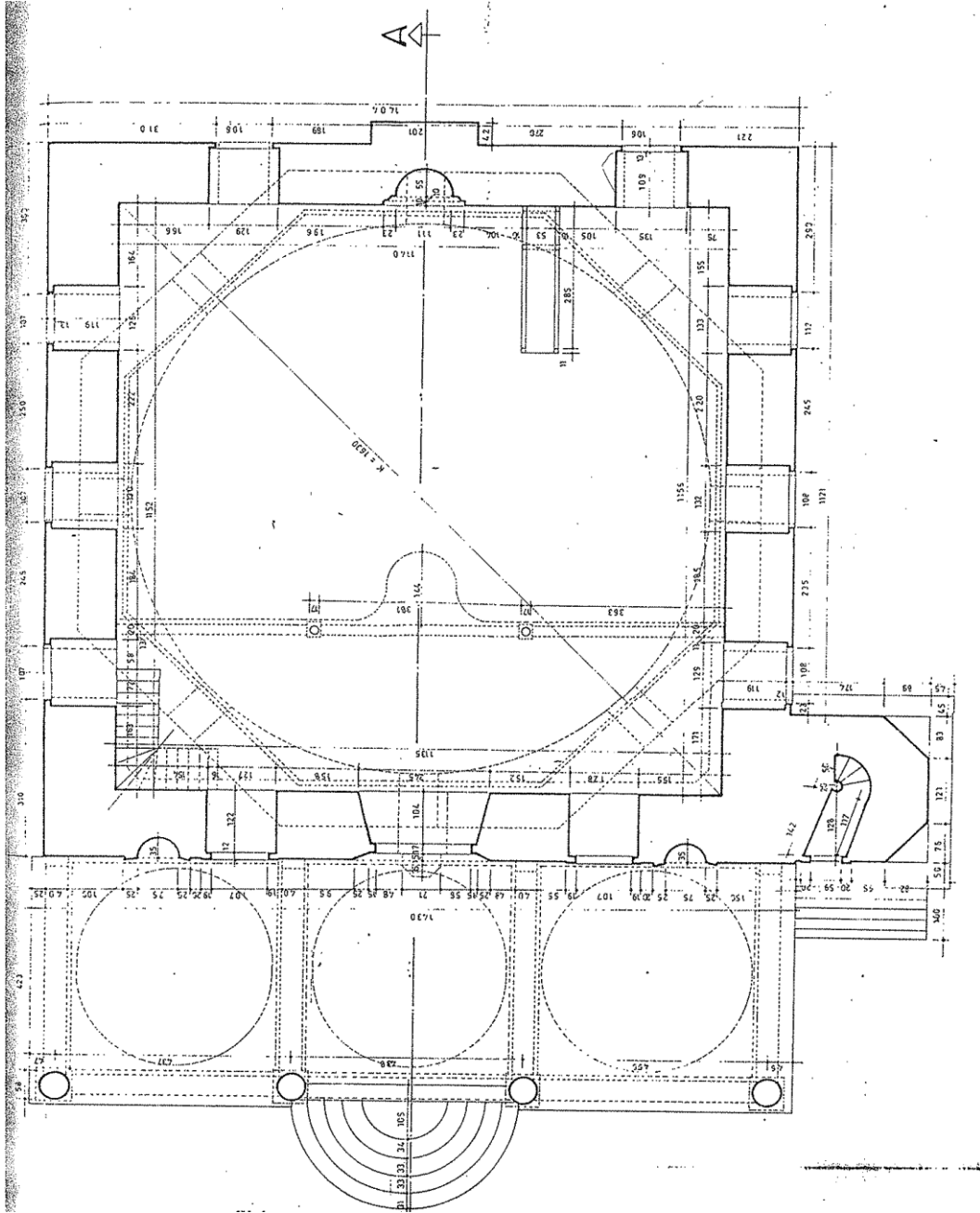
Çizim-97: Aydın Üveys Paşa Cami planı (VGM'den)

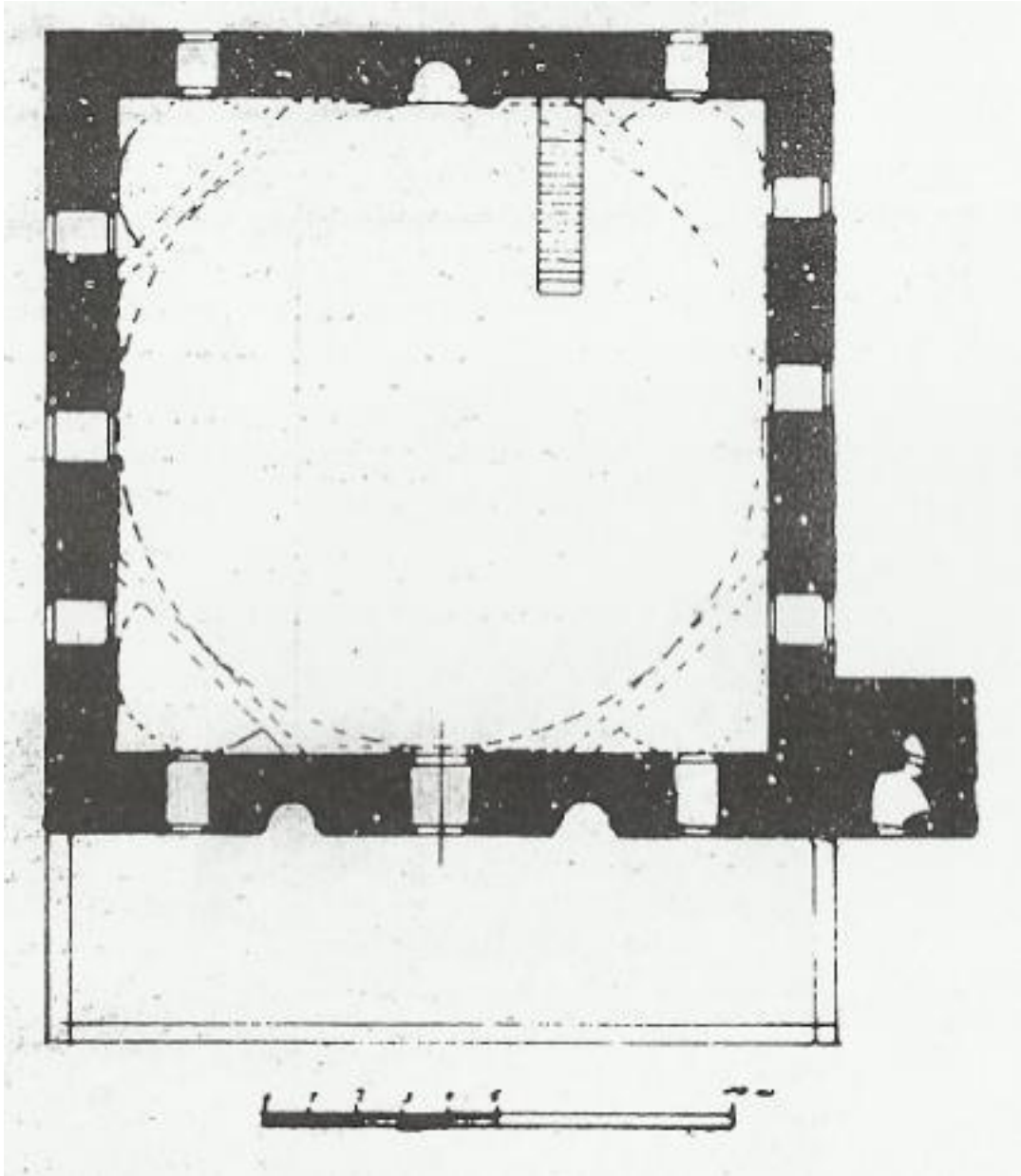
Çizim-98: Aydın Hasan Çelebi Cami planı (VGM'den)

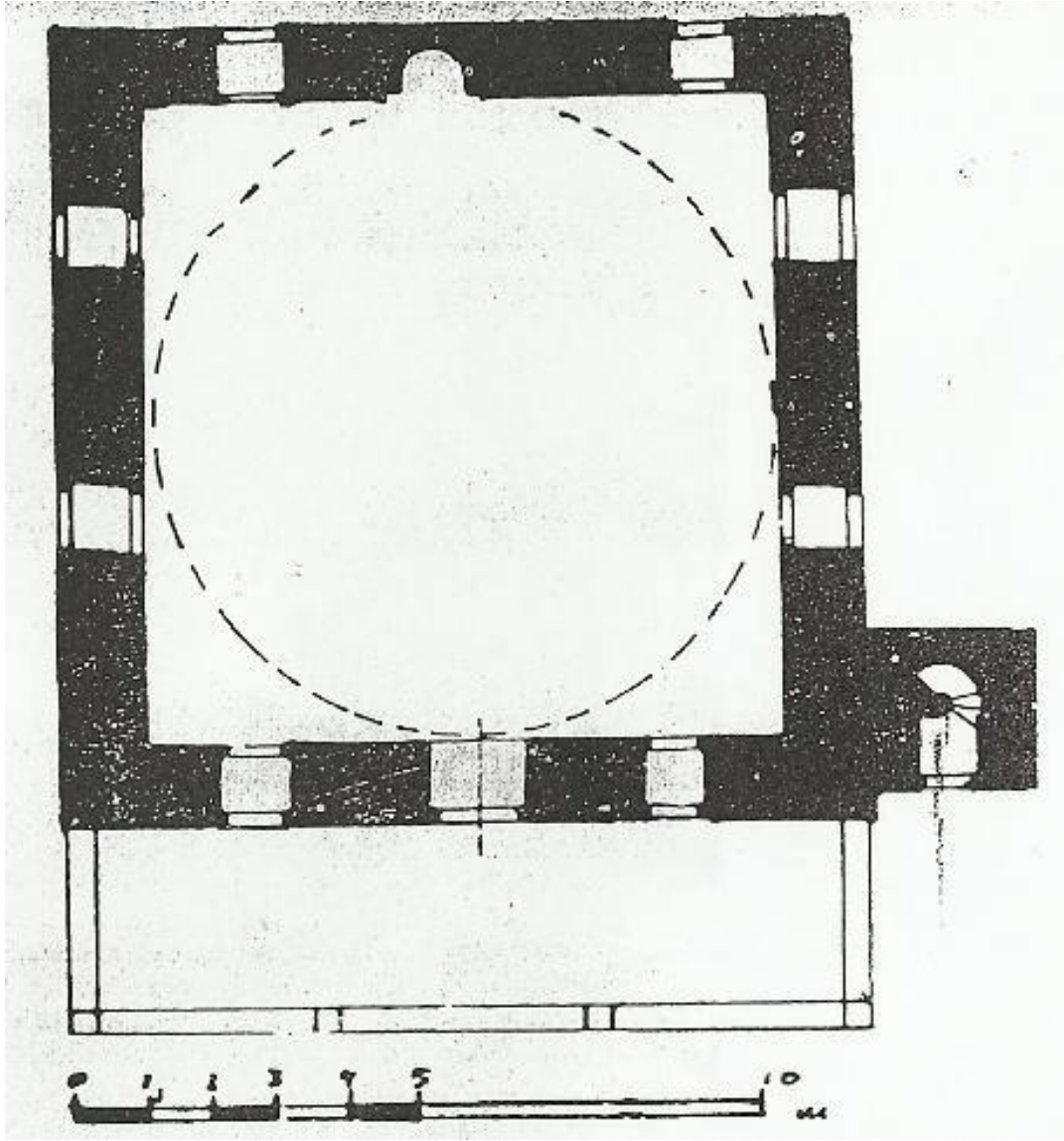
Çizim-99: Aydın Süleyman Bey Cami planı (VGM'den)

Çizim-100: Söke İlyas Ağa Camii planı (VGM'den)

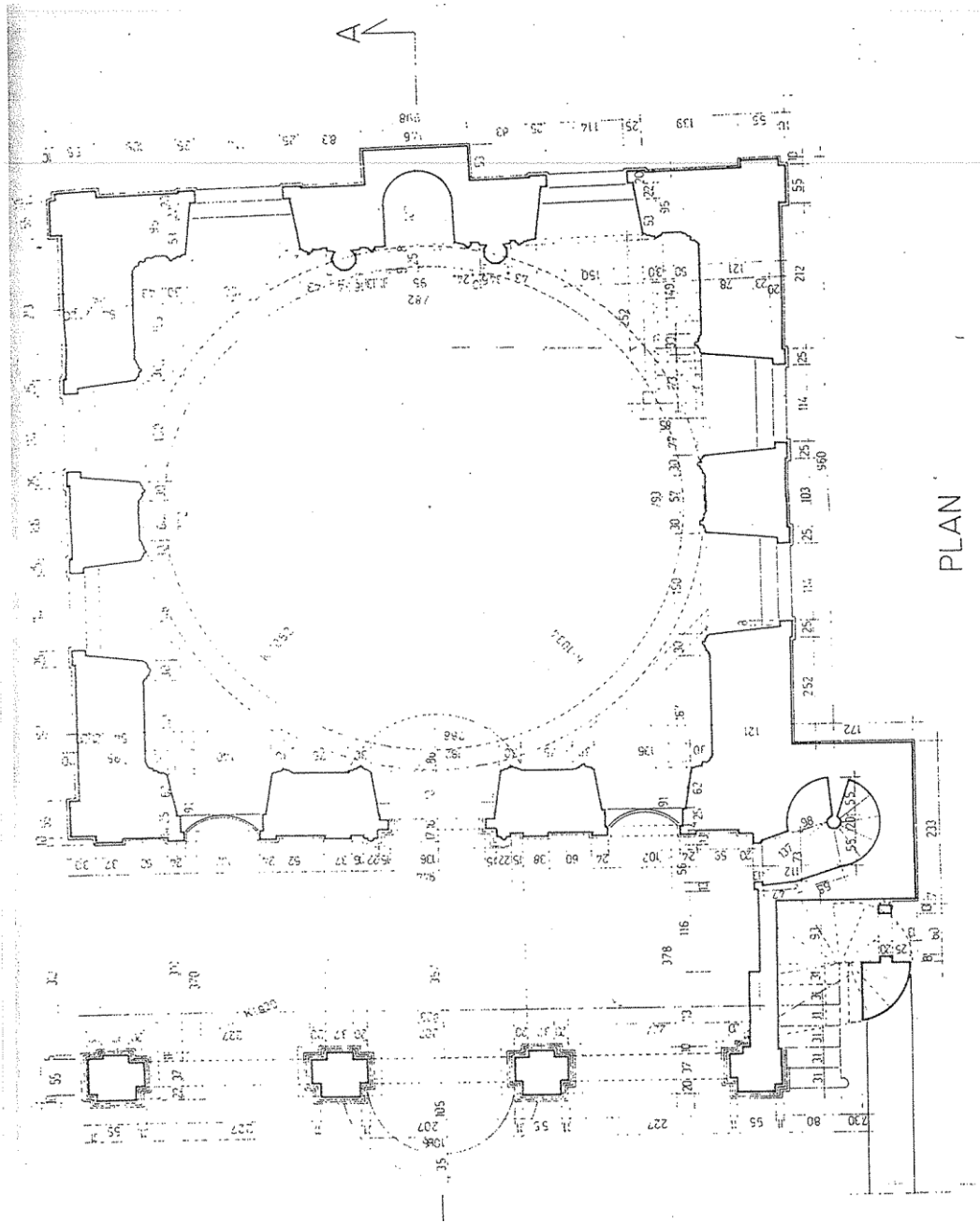

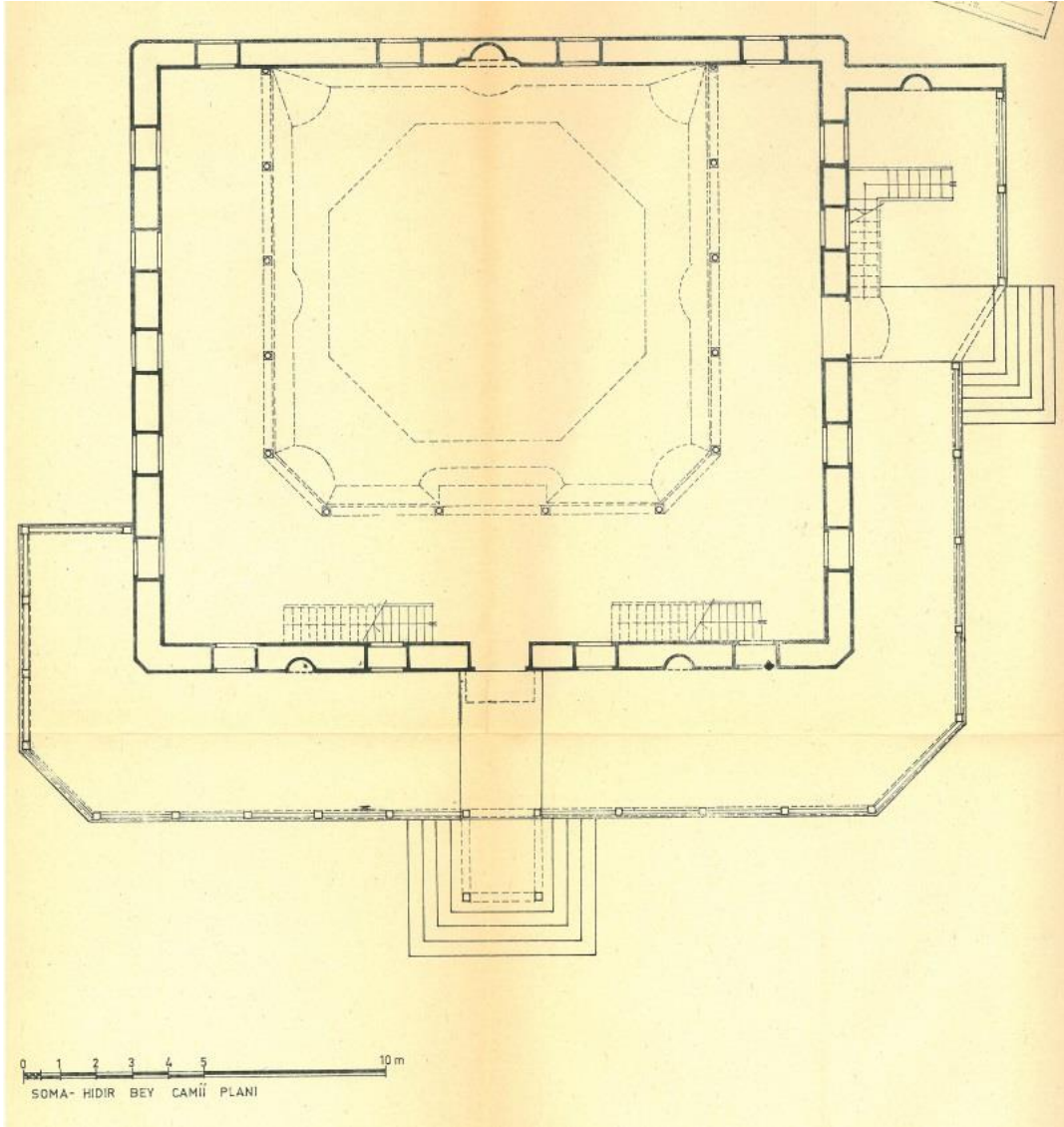
Çizim-101: Kuşadası Kale İçi Cami planı (VGM'den)

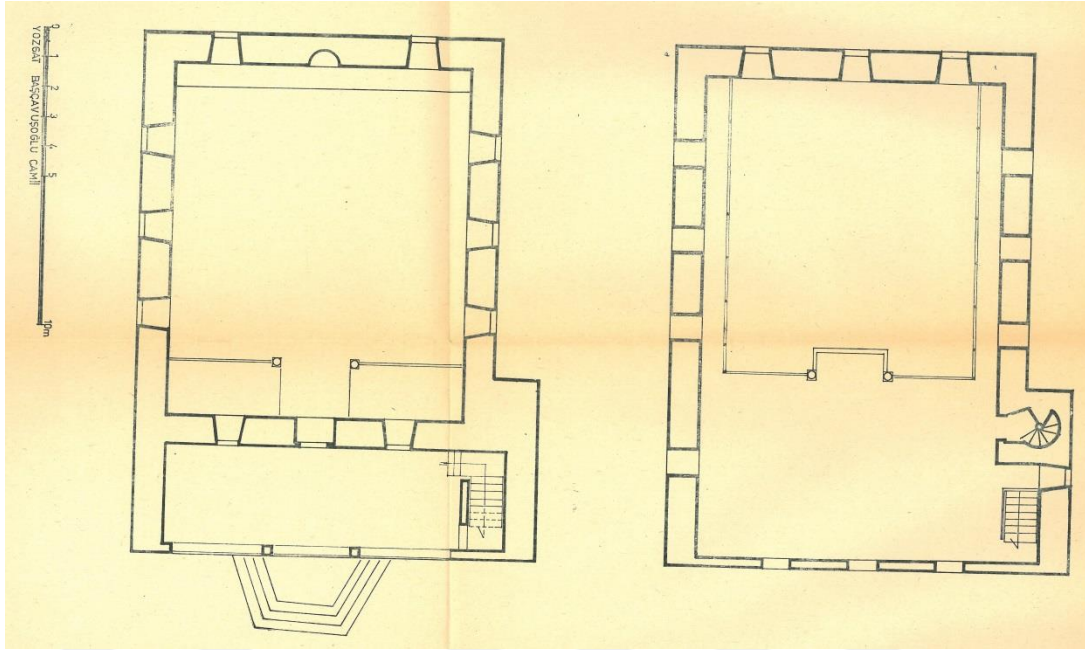
Çizim-102: Köşk Yavuz Köy Şemsi Paşa Cami planı (VGM'den)

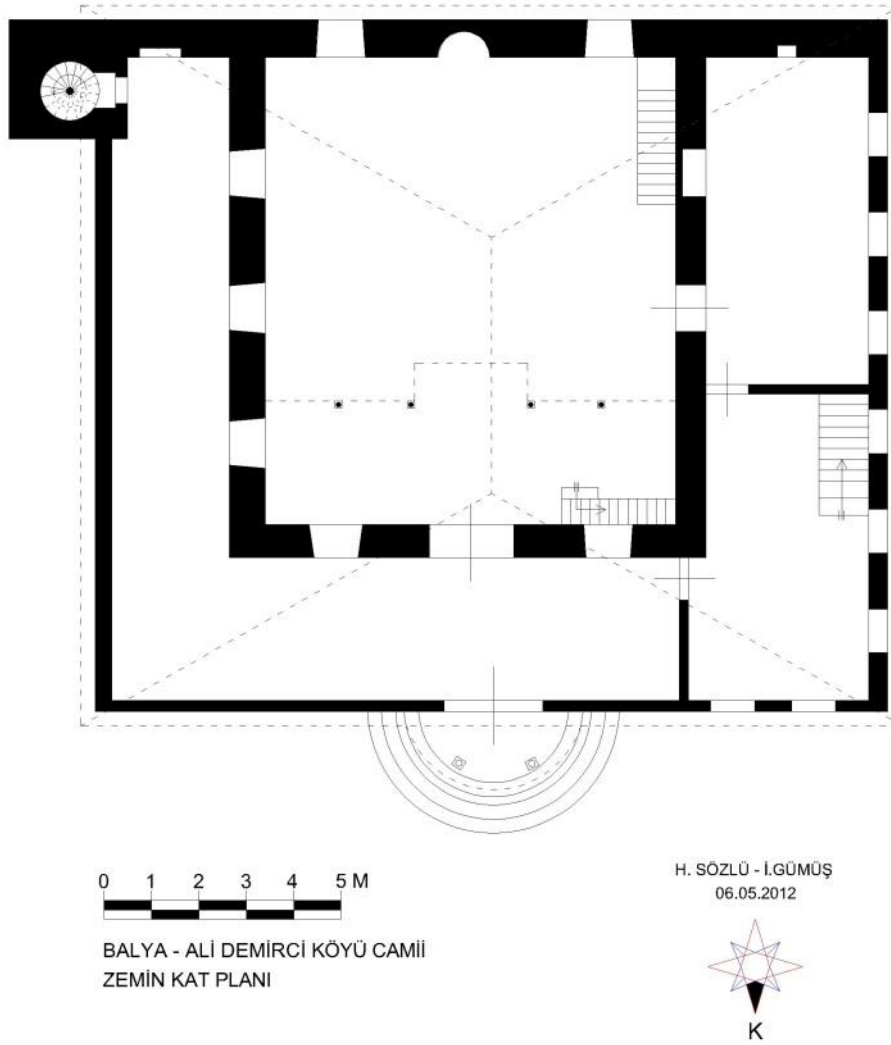

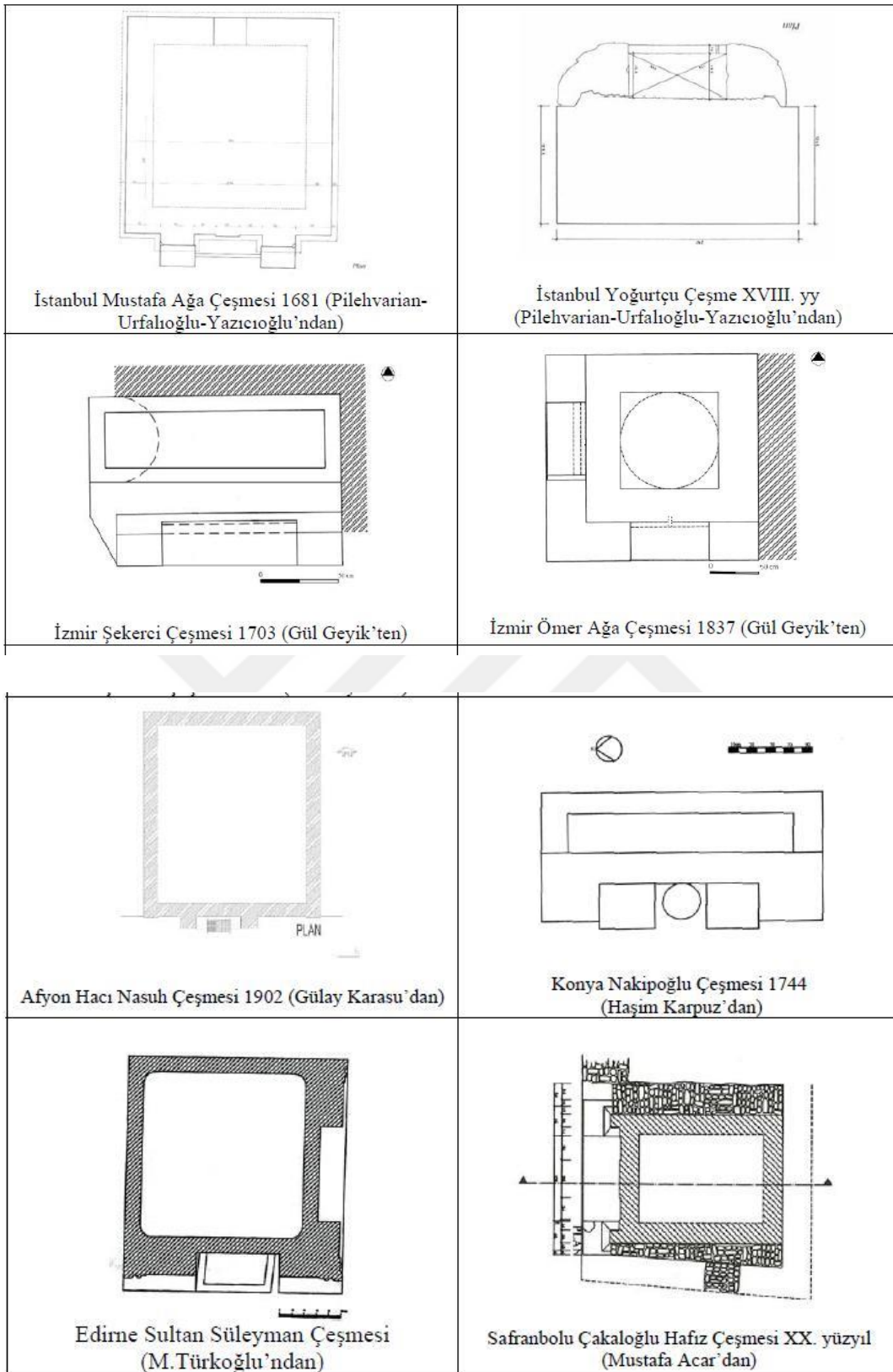
Çizim-104: Soma Hızır Bey Cami planı (Rüçhan ARIK'tan)

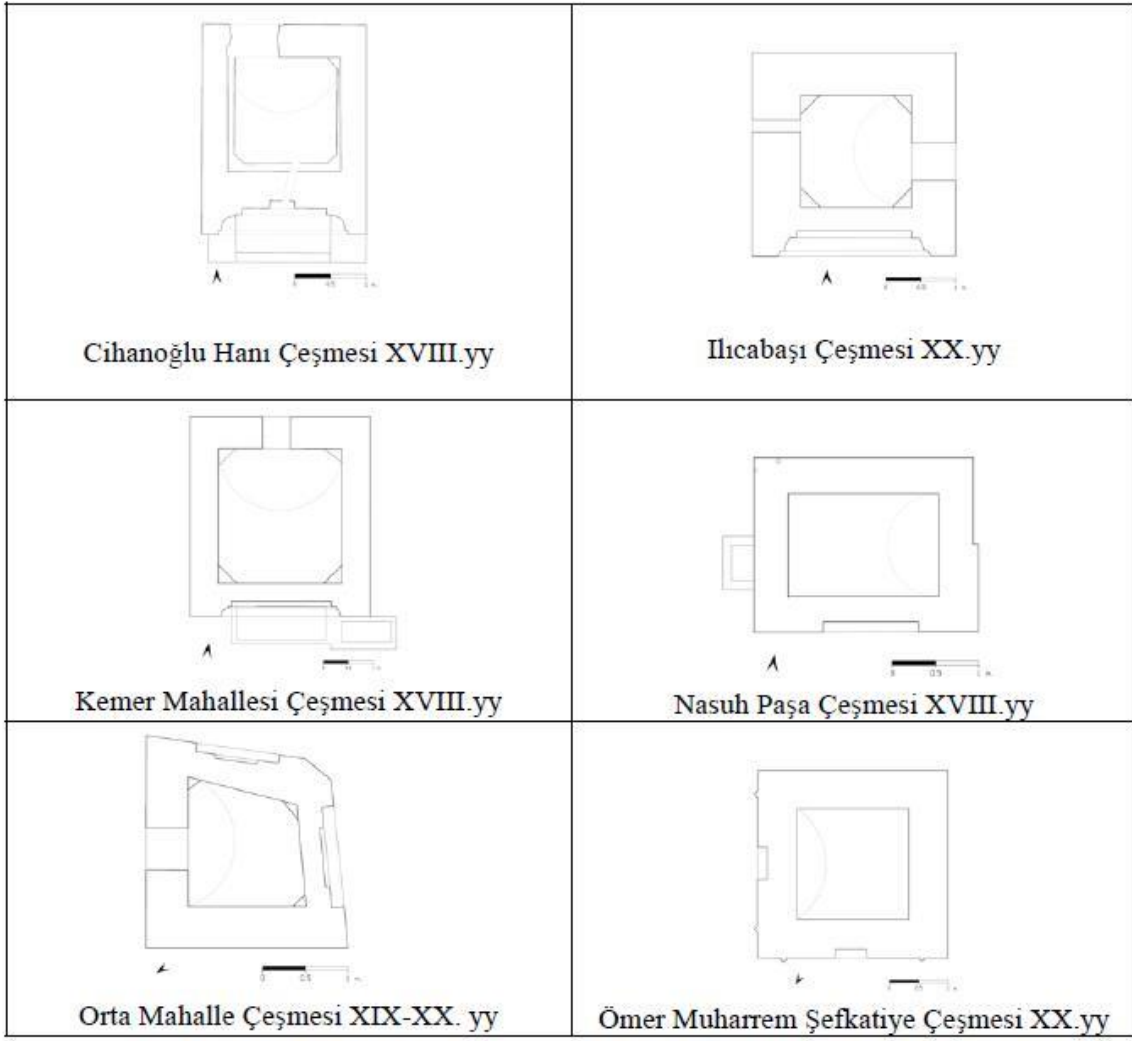
Çizim-105: Yozgat Başçavuşoğlu Cami planı (Rüçhan ARIK'tan)

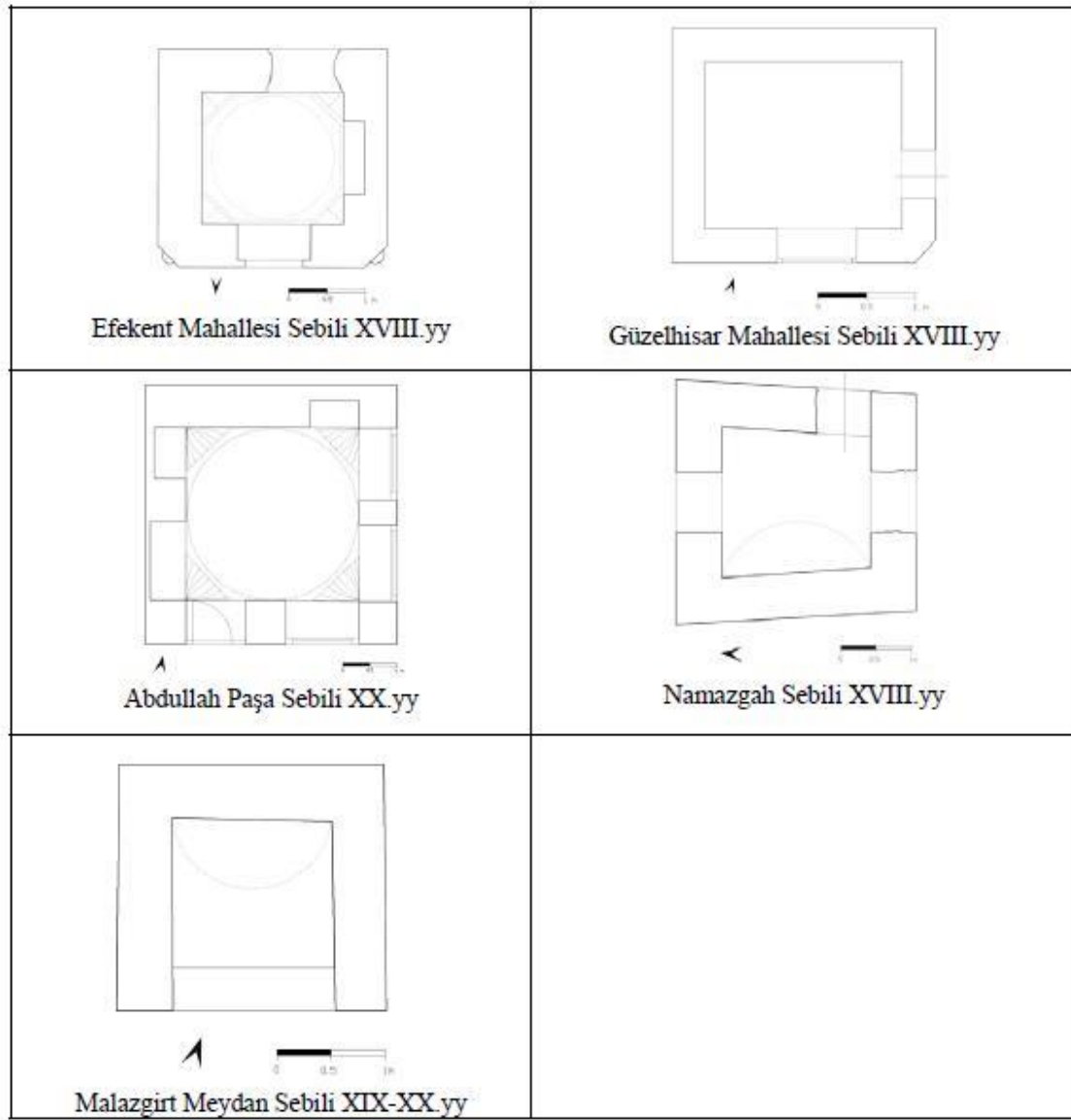
Çizim-106: Balıkesir/Balya Ali Demirci Köyü Cami planı

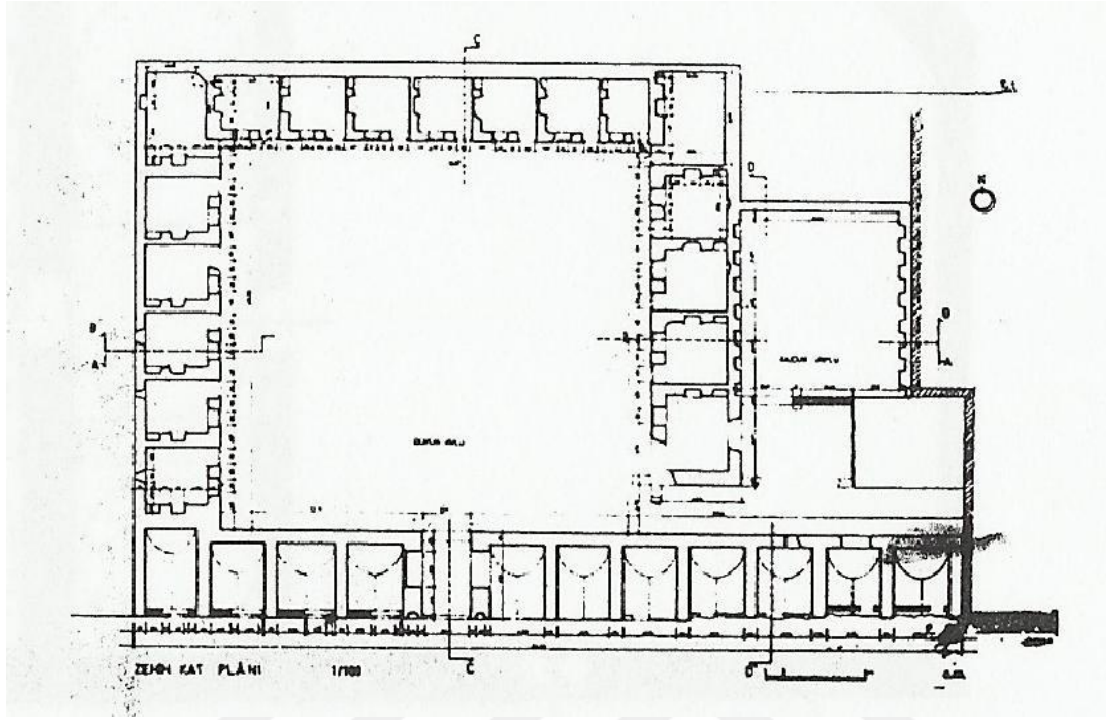
Çizim-107: Anadolu'dan Hazneli Çeşme planları (M. YILMAZ'dan)

Çizim-108: Aydın İl Merkezinde Bulunan Hazneli Çeşme planları (M. YILMAZ'dan)

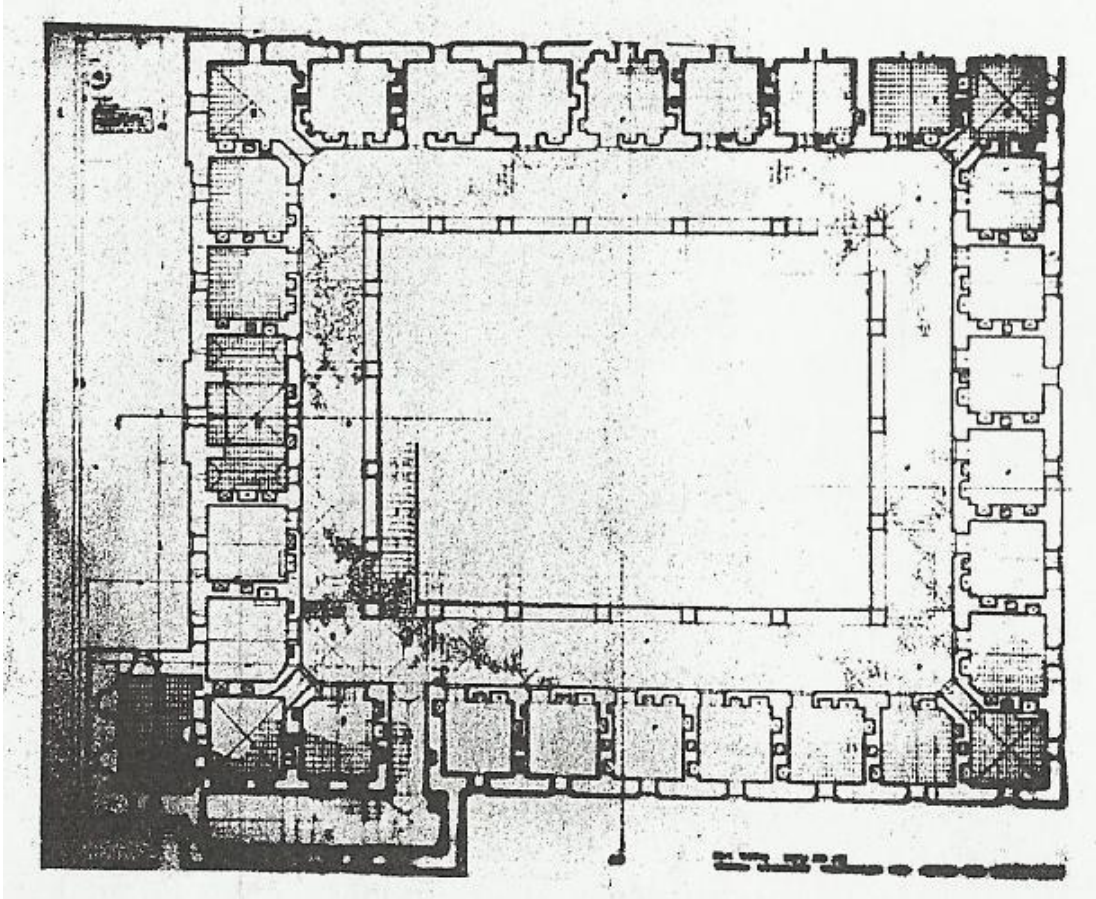

Çizim-109: Aydın İl Merkezinde Bulunan Sebiller (M. YILMAZ'dan)

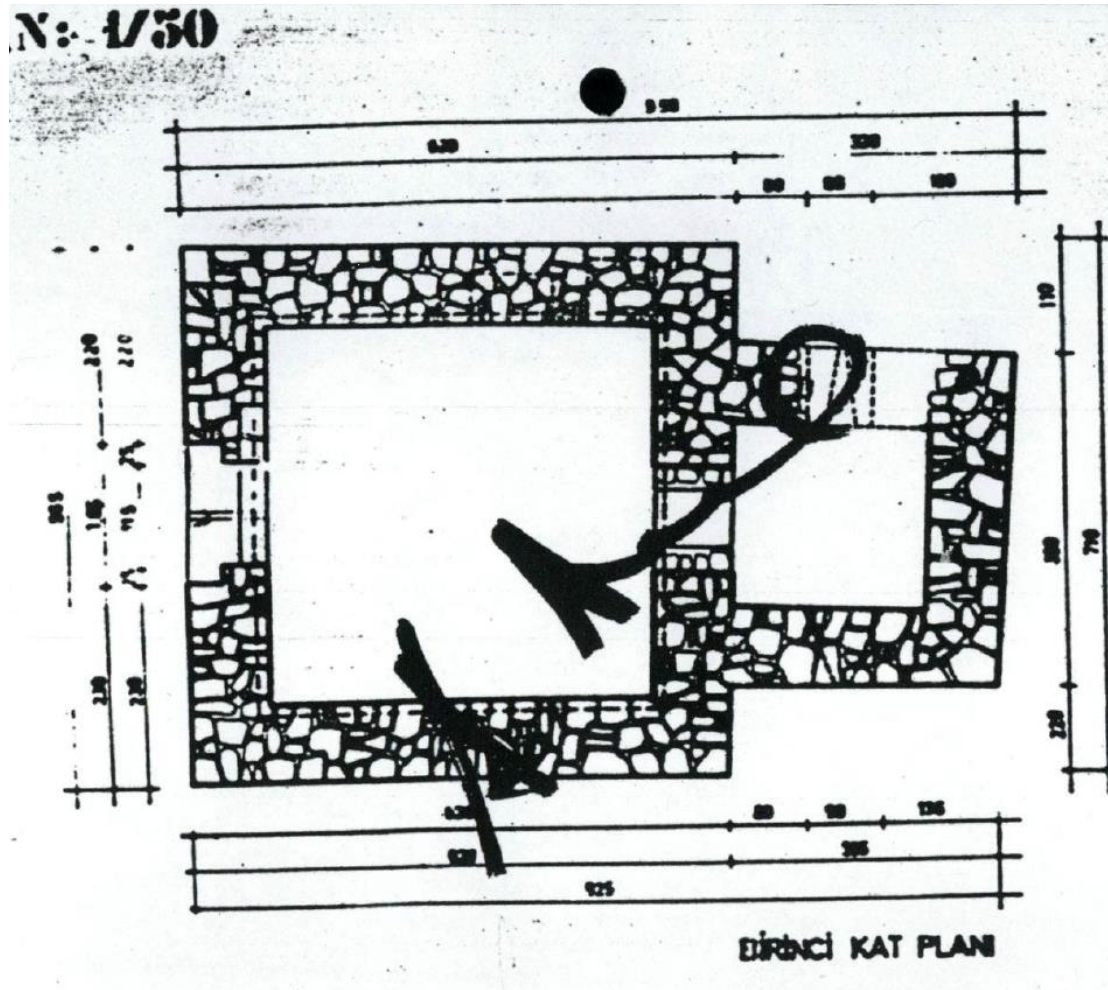

Çizim-110: Aydın Nasuh Paşa (Zincirli) Hanı planı (VGM'den)

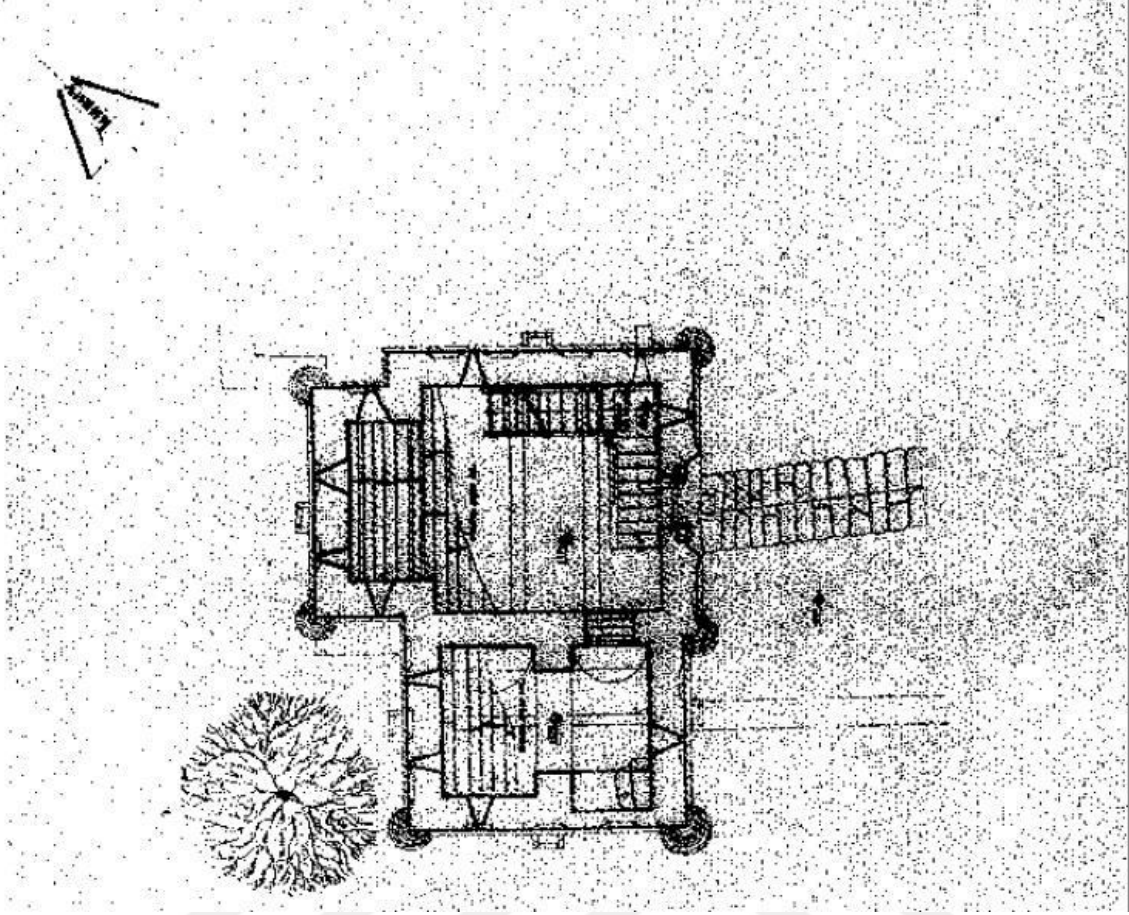

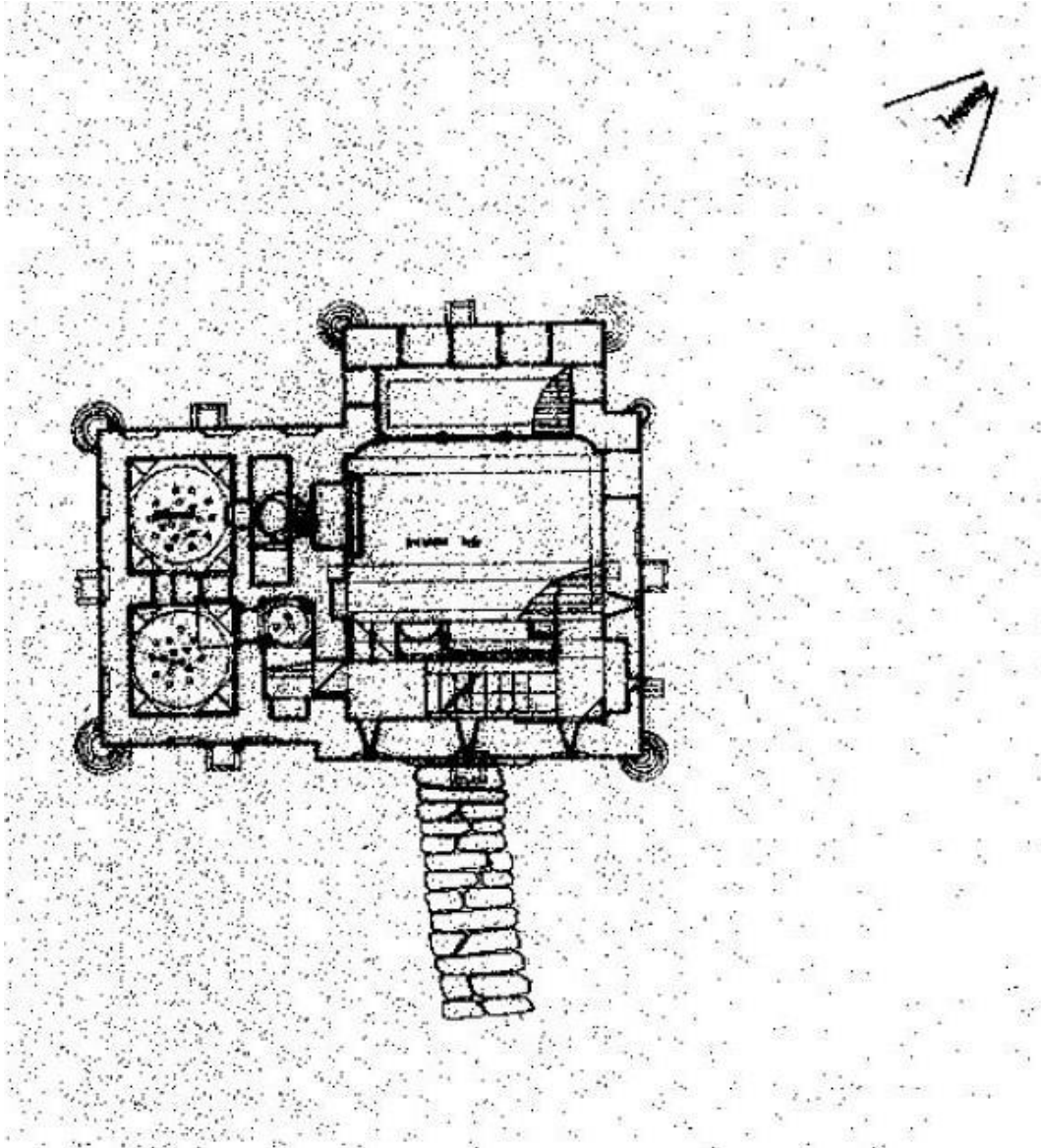
Çizim-111: Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Hanı planı (VGM'den)

Çizim-112: Aydın Donduran Kule planı (ATVKK'dan)

Çizim-113: Arpaç Osman Bey Kulesi Giriş Katı planı 1/50'li ölçekli (A. AREL'den)

Çizim-114: Arpa Osman Bey Kulesi ikamet odası planı (A. AREL'den)